الطب النبوي
بە کوردی

نوسینی

ابن قيم الجوزيّة

وەرگێڕانی

نوری هەمەوەند

نارين

بسم الله الرحمن الرحيم

نارين

الطب النبوي به كوردى

ناوی کتێب: الطب النبوي به کوردی

نووسینی: ابن قیم الجوزيّة

وەرگێڕانی: نوری هەمەوەند

نەخشەسازی ناوەوە: کۆمپیوتەری نارین(کامران رفیق)

ساڵی چاپ: چاپی یەکەم ٢٠١٢ز

ژمارەی سپاردن: (١٠٢٢)ی ساڵی (٢٠١٢)ی پێدراوە.

نارین

بۆ چاپو بڵاوکردنەوە

بازاڕی زانست بۆ کتێب و چاپەمەنی

Website: www.nareenpub.com

E-mail: info@nareenpub.com

تەلەفۆن: ٢٥١١٩٨٢ ٦٦ (٠٠٩٦٤)

مۆبایل: ٠٠٩٦٤ ٧٥٠٤٠٦٤٦١٠

الطب النبوي

بە کوردی

نوسینی

ابن قیم الجوزیّة

وەرگێڕانی

نوری هەمەوەند

ناریَن

پێشەکی وەرگێڕ

سوپاس و ستایشی بێ پایان شایستەی خوای بەدیهێنەری بوونەوەرەو ، صەلات و سەلامی بەردەوامیش بەهاوشێوەی لێزەمەی باران بەسەر گیانی پاکی پێغەمبەری نازدارو سەرجەم ئال و کەس و کارو هاوەڵە دڵسۆزەکانیدا بڕژێت .

پاشان : کتێبی (الطب النبوي) بەشێکە لە کتێبی (زاد المعاد)ی بەناوبانگی پێشەوای ئیسلام (ابن القيم) ، کە دەمێکە بە تەنها چاپ کراوەو خراوەتە بەر دیدی خوێنەرانی عەرەب و ئەوانەی زمانی عەرەبی دەزانن ، بەڵام بەداخەوە کوردی بەشەرەفی موسڵمان لەم کتێبەو ، هەزارەها کتێبی عەرەبی دیکەش ، کە بەڕاستی زانستی پاك و ڕێگای ڕاستی بەرەو بەهەشتی تێدایە بێ بەشە ، بۆیە براتان کە تا ڕادەیەکی باش زمانی عەرەبی دەزانم ، بە ئەرکی سەر شانی خۆمم زانی بەم کارە هەستم و ، کوردی بەشەرەڤ موسڵمانی پێ ئاشنا بکەم ، پەیمانیشم بەخوای خۆم داوە درێغی نەکەم لە وەرگێڕانی کتێبە زانستیە بەناوبانگەکانی پێشەوایانی ئیسلام تا لە توانامدا بێت .

ئاشکرایە پەیامی پێغەمبەری نازدار ﷺ زۆر تەواو و ڕێك و پێك بوو لە هەموو بوارەکاندا ، بواری پزیشکێتیش یەکێك بوو لەو بوارانەی کە پێغەمبەری نازدار ﷺ گرنگی پێداوەو ، بەجوانترین شێوە چارەسەرو دەرمانەکانی بۆ هاوەڵ و کەس و کارو ڕەمەکی خەڵك وەسف کردووەو ، ئەو شتەش بۆ تێکڕای مرۆڤایەتیە ، تا ڕۆژی قیامەت ، بۆیە پەیامەکەی تەواوترین پەیام بوو ، لەم کتێبەدا پێشەوای ئیسلام (ابن القيم) زۆر بەجوانی زنجیرەی چارەسەریەکانی پێغەمبەرایەتی دەخاتەڕوو ، تا ئەو ڕادەیەی ئاقڵ و ژیران لە ئاستیدا سەرسام دەبن .

سەرەڕای ئەو پەرەسەندنە گەورەیەی کە دەرمانسازی بە خۆیەوە بینیویەتی و ، ژمارەیەکی زۆری دەرمان لە زۆربەی بوارەکاندا دەبینرێت ، کەچی لەم ساڵانەی دوایدا گەڕانەوەیەکی بەرچاو هەست پێ دەکرێت ، بۆ سەر لە نوێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی دەرمانە سروشتیەکان ، چاکترین شتیش کە هەستی پێ دەکرێت خەڵکی گرنگی پێ دەدا بۆرای

پزيشكايەتى پێغەمبەرى خۆشەويستە ﷺ، بۆيە خەڵكێكى زۆر دەبينرێت بە كەڵەشاخ خۆيان چارەسەر دەكەن ، كەچى ئەم شتە تەنها يەك بوارە لە چارەسەريەكانى پێغەمبەرى نازدار ﷺ ، بۆيە بە پێويستم زانى هەموو بوارەكانى پزيشكايەتى پێغەمبەرى خۆشەويست ﷺ بەرچاوى كوردى بەشەرفى موسڵمان بكەوێت و ، لە هەموو بوارەكانى پزيشكايەتى پێغەمبەرى نازدار ئاشنا بن و سوودى لىَ وەرگرن ٠

كە هەستام بە وەرگێڕانى كتێبى پزيشكێتى پێغەمبەرى نازدار ﷺ، دوو كتێبم لابوو ، يەكەميان كتێبى پزيشكێتى پێغەمبەر بە (تخريج)كردنى مامۆستا (محمد محمد تامر) و ، دووەميش بە (تخريج)كردنى (أبو عبدالرحمن عادل بن سعد) ، بۆيە بۆ (تخريج)كردن سوودم لە هەردوو كتێبەكە وەرگرتووە ٠ پاشان براتان وەكو تێكڕاى مرۆڤايەتى لە كەم و كوڕى بەدەر نى يەو ، لەوانەيە من كەم و كوڕيم زياتر بێت ، سەرەڕاى ئەوەش لە هيچ كەسى ناشرمەوەو دەڵێم من لە بوارى پزيشكايەتى و ڕووەك ناسيدا وەكو هەموو خەڵكم و هيچم لەوان زياتر نى يە ، بەڵام لە زمانى عەرەبيدا سوپاست بەخوا باشم ، بۆيە دەستم دايە وەرگێڕانى ئەم كتێبە ، بۆ وێنەو زانيارى لە سەر ئەو ڕووەكانەى لە كتێبەكەدا هاتوون ، سووم لە ئينتەرنێت و كتێبەكان بينيوەو ، كە هەر شتێكيشم وەرگرتبىَ ئاماژەم بە سەرچاوەكەى داوە بۆ زياتر دڵنيايى جەماوەرى خەڵك و ، ئەو كەسانەى دەيانەوىَ زياتر بزانن ، حەزيشم بەوەيە هەركەس هەڵەيەكى بەرچاوكەت با لە ڕێگاى كتێبخانەى نارينەوە ئاگادارم بكاتەوە.

نورى هەمەوەند

پێنجوێن : ٢٠١٢

بسم الله الرحمن الرحيم

إنَّ الحَمْدَ لله، نَحْمَدُه، ونستعينُه، ونستغفرُهُ، ونعوذُ بِهِ مِن شُرُورِ أنفُسِنَا، وَمِنْ سيئاتِ أعْمَالنا، مَنْ يَهْدِهِ الله فَلا مُضِلَّ لَهُ، ومن يُضْلِلْ، فَلا هَادِيَ لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا إِلَهَ إلا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ وأشهدُ أنَّ مُحَمَّدًا عبْدُه ورَسُولُه ٠ أرسله بشيراً ونذيراً ، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً .

پاشان : ئەمە كتێبی (الطب النبوي)یە دانراوی پێشەوای بەناوبانگ (شمس الدین ابن القیم)ە _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ ، دانەر هەوڵی داوە کتێبەکەی ڕێنمایەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەخۆ بگرێت سەبارەت بە پاراستنی جەستەی مرۆڤ لە نەخۆشی و دەردەکان ٠ زانراویشە مەبەستی سەرەکی و بنەڕەتی لە ئاینی ئیسلام بونیادنانی ڕوحیی جەستەی مرۆڤەو بەرزکردنەوەیەتی بۆ ئاسۆی پاك و تەندروستان ، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شەریعەتە جەستەی مرۆڤ و پاراستنی پشت گوێ نەخستووە ، لەبەر ئەوەی جەستە هۆکارە بۆ هەستانی مرۆڤ بە سەپاندنە شەرعیەکان و نوێکردنەوەو ئاوەدانکردنەوەی گەردوون و هەستان بە بارقورسیەکانی ژیان ، پاشانیش ئەم شەریعەتە پڕکراوە بە ڕێنمایی و ئامۆژگاری پزیشکی ، تا موسڵمان لە ئاینەکەیدا بەهێزبێ و لە جەستەشیدا بەهێز بێ ، لەم بارەوە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ ، وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ ، احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ ، وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلا تَعْجَزْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي (الصَّحِيحِ) ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ))٠

واتە : ((بەلای خوای تعالاوە بڕواداری بەهێز لە بڕواداری لاواز خێردارترو خۆشەویسترە ، بەڵام هەردوکیشیان خێریان تێدایە ، کۆشش بکە بۆ بەدەستهێنانی ئەوەی سوودی بۆت هەیەو ، پشت بەخوا ببەستەو ، بیتوانای مەنوێنە)) ٠

دوای ئەوەش ، ئێمە دەبینین ئەو ڕێنمایانەی کە پێویست کراوە بۆ پاراستنی جەستەی مرۆڤ لە قورئان و ، سونەتی پێغەمبەردا _ علی صاحبها أفضل الصلاة والسلام _ پەرش وبڵاو بۆتەوە ٠

هەر کەسێ ئەم کتێبە پیرۆزە بخوێنێتەوە بەڵگەی سەلمێنەری ئەوەی لە نێودا بەرچاو دەکەوێت ، بەڵکو لە سەرەتاوە تا کۆتاکەی ئەوە دەبینێت ٠ ئەمەش لە گەورەترینی ئەو بەڵگەکانەیە کە هەستاوە بە پوچکردنەوەی پیلانی کەسە ڕەقاوی و دڵپیسەکان بەرامبەر بە ئیسلام و نەویستارانی شەریعەتەکەی و بانگەشەکارانی ئەوەی کە گوایە ئیسلام تەنها بریتیە لە کۆمەڵێك ڕێورەسمی خواپەرستی و هیچ پەیوەندیەکی بەژیانەوە نی یە ، ئای کە خراپە ئەو بڕیارەی کە دەیدەن ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ [التوبة : ٣٢] واتە : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ ﴾ دەیانەوێت ڕووناکی (ئاینیی) خوا بکوژێننەوە ﴿ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾ بەفووی دەمیان ﴿ وَيَأْبَى اللَّهُ ﴾ وە خوا نایەوێ ﴿ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ ﴾ بێجگە لە ڕووناکی خۆی تەواو بکات و سەرکەوێ ﴿ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ هەرچەند بێباوەڕان پێیان ناخۆش بێ[1]

محمد محمد تامر

مامۆستای یاریدەدەر لە کۆلیجی (دار العلوم)

١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

ژیانی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القیم الجوزیه) _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _

ناوی و ڕەچەڵەکی و لەدایك بوونی :

(محمد)ی کوڕی (أبي بکر)ی کوڕی (سعد الزرعي)یە چونکە دەگەڕێتەوە بۆ شاری (أزرع)و ، پاشان دیمەشق : (أبوعبدالله شمس الدین)یشی پێ دەگوترێت · خوای لێ ڕازی بێت لە گەورەترینی زانایان بوو ، هەروەها باببیشی کە سەرپەرشتیارو چاودێری (الجوزیة) بوو ، کە خوێندنگایەك بوو لە دیمەشق ، بۆیە بە (ابن القیم الجوزیة) ناسرا ، واتە کوڕەکەی سەرپەرشتیاری خوێندنگەی (الجوزیة) · لە حەوتی مانگی (صفر)ی ساڵی شەش سەدو نەوەدو یەکی کۆچی چاوی بەدونیا هەڵهێناوە ·

مامۆستاو فێرکاری گەورەی _ کە بەدرێژای ژیانی دەستی پێوە گرت و لێی جیانەبۆوە _ شێخ و زانای درەوشاوە (تقي الدین ابن تیمیة) بوو ·

مامۆستاکەی کاری تێکرد بەگەورەترین کاتێکردن ، بۆیە لەسەر مەنهەجەکەی دەچوو ، ڕێگەکەی ئەویشی پەیڕەو دەکرد کاتێ دژبە لادەران لە ئاین دەجەنگا ، هۆکارێکی گەورەش بوو بۆ بڵاوکردنەوەی زانستی (ابن تیمیة) بەو کتێبە چاکە قبوڵکراوانەی داینابوو ، بەڵام زۆر جار پێچەوانەی ئەوی پەیڕەو دەکرد ئەگەر هەقی بۆ دەرکەوتایەو بەڵگەی بۆ ڕوون بوایەتەوە.

خوێندکارانی زۆرن ، لەوانە : (عبدالله)ی کوڕی ، (ابن کثیر)ی خاوەنی تەفسیری بەناوبانگ ، پێشەواو زانا (عبدالرحمن)ی کوڕی (رجب البغدادي الحنبلي) خاوەنی کتێبی (طبقات الحنابلة) ، (ابن عبدالهادي) ، (شمس الدین محمد)ی کوڕی (عبدالقادر النابلسي).

كتێبه دانراوەكانى :

(ابن القيم الجوزية) _ ڕەحمەتى خواى لێبێت _ ديوانێكى زانيارى زيندوو بوو ، خاوەنى بيروباوەڕى خۆى بوو كه حەزى به بڵاوكردنەوەى دەكرد ، له پێناو سوود گەياندن به موسڵمانان كارى دەكرد ، بۆيه تەماشا دەكەين كتێبێكى زۆرى داناوە ٠

پێشەوا (ابن الحجر العسقلاني) دەربارەى (ابن القيم الجوزية) له كتێبى (الدرر الكامنة)دا فەرموويەتى : له دانراوەكانيدا بەحەوسەڵه بوو ، ئەوپەڕى تواناى خۆى بۆ ڕوونكردنەوە بەكاردەهێنا ، بۆيه زۆر درێژەى به گوفتارەكانى دەدا ، بەهرەو توانايەكى بەهێزى هەبوو ، بەردەوام ورتەورتى (دندن) بەدەور ووشەكانيدا دەكردو سەرى دەخست و دەيسەلمان و بەڵگەى بۆ دەهێنايەوە ٠

پێشەوا (الشوكانى)يش فەرموويەتى : چاكى ڕەفتارو دەستكارى و تام و چێژێكى زيادى هەيه ، وه شێوازێكى چاك و جوانى دەربڕينى گوفتارى هەيه ، كه زۆربەى دانەرانى تر لەو بوارەدا بێتوانابوون ، بەجۆرێك ئەقڵ و ژيرى ئاشقى گوفتارەكانى دەبن و ، بيروهۆشيش مەيلى دەكەن و ، دڵانيش خۆشى دەوێ ، بەزۆرى بەبەڵگەى سەلمێنەر نەبێ پشت بەشتى تر نابەستێ ، هەندێ جارو بەدەگمەن مەيلى لاى ئەو ڕێباوەڕە دەكات كه له سەرى پەروەردە بووە ، بەڵام ناوێرێت بەڵگەى سەلمێنەر دوور بخاتەوە بەهەندێ لێكدانەوەو هەڵگرتنى سارد وەكو ئەوەى كەسانى تر دەيكەن ، بەڵكو پشت بەسەرچاوەو بەڵگه دەبەستێ لەو بوارەدا ، له زۆربەى دانراوەكانيدا دادپەروەرى و ميانڕەوى پيادەكات ، له گەڵ بەڵگەدا دەسوڕێتەوە بۆ هەر كوێ سوڕايەوەو ، پشت به قسەى دەماودەم و دەڵێن نابەستێت ، ئەگەر له توێژينەوەيەكدا هەموو گوفتارەكان وەرگرێت و درێژه به پەراوێزەكانى بدات زانشتێك باس دەكات كەسانى تر باسيان نەكردبێ ، قسانێك باس دەكات كه دەبێ بەهۆى شادومانبوونى سينگى ئەو كەسانەى ئارەزومەندن ڕێباوەڕەكانيان وەرگيرێت ٠

(ابن القيم)_ رەحمەتی خوای لێبێت _ کتێبێکی زۆری داناوە وەکو :

١_ تهذيب سنن أبي داود وإيضاح علله ومشكلاته ٢ _ طريق الهجرتين وباب السعادتين ٣ _ مدارك السالكين بين منازل ﴿ إياك نعبد وإياك نستعين ﴾ وهو شرح كتاب منازل السائرين لشيخ الإسلام الأنصاري ٤ _ كتاب عقد محكم الأحباء ، بين الكلم الطيب والعمل الصالح المرفوع الى رب السماء ٥ _ أخبار النساء ٦ _ علم البيان ٧ _ شفاء العليل في القضاء والقدر ٨ _ شرح أسماء الكتاب العزيز ٩ _ زاد المسافرين الى منازل السعداء في هدي خاتم الأنبياء ١٠_ جلاء الأفهام في ذكر الصلاة والسلام على خير الأنام ١١ _ بيان الأستدلال على بطلان اشتراط محلل السباق والنضال ١٢ _ نقد المنقول ، والمحك المميز بين المردود والمقبول ١٣ _ بدائع الفوائد ١٤ _ الشافية الكافية في الأنتصار للفرق الناجية ، وهي القصيدة النونية في السنة نحو ثلاث آلاف بيت ١٥ _ الصواعق المنزلة على الجهمية والمعطلة ١٦ _ حادي الأرواح الى بلاد الأفراح ١٧ _ نزهة المشتاقين وروضة المحبين ١٨ _ الداء والدواء ١٩ _ تحفة الودود في أحكام المولود ٢٠ _ مفتاح دار السعادة ، ومنشور لواء أهل العلم والإرادة ٢١ _ اجتماع الجيوش الإسلامية على غزو فرق الجهمية ٢٢ _ رفع اليدين في الصلاة ٢٣ _ نكاح المحرم ٢٤ _ تفضيل مكة على المدينة ٢٥ _ فضل العلم ٢٦ _ عدة الصابرين ٢٧ _ جوابات عابدي الصلبان وأن ماهم عليه دين الشيطان ٢٨ _ كتاب الكبائر ٢٩ _ كشف الغطاء عن حكم سماع الغناء ٣٠ _ معاني الأدوات والحروف ٣١ _ الرسالة الشافية في أسرار المعوذتين ٣٢ _ اقتضاء الصراط المستقيم في مخالفة أصحاب الجحيم ٣٣ _ إغاثة اللهفان في حكم طلاق الغضبان ٣٤ _ حكم تارك الصلاة ٣٥ _ نور المؤمن وحياته ٣٦ _ حكم إغمام هلال رمضان ٣٧ _ التحرير في ما يحل ويحرم من لباس الحرير ٣٨ _ بطلان الكيمياء من أربعين وجهاً ٣٩ _ الفرق بين الخلة والمحبة ، ومناظرة الخليل لقومه ٤٠ _ الكلم الطيب والعمل الصالح ٤١ _ الفتح القدسي ٤٢ _ المسائل الطرابلسية ٤٣ _ أعلام الموقعين عن رب العالمين ٤٤ _ التحفة المكية ٤٥ _ أمثال القرآن ٤٦ _ تفسير الفاتحة ٤٧ _ الرسالة التبوذكية ٤٨ _ إيمان القرآن ٤٩ _ شرح الأسماء الحسنى ٥٠ _ الفروسية الشرعية ٥١ _ الطرق الحكمية في السياسة الشرعية ٥٢ _ كتاب الروح

٥٣ _ إغاثة اللهفان من مصايد الشيطان ٥٤ _ اقتضاء الذكر بحصول الخير ودفع الشر ٥٥ _ روضة المحبين و نزهة المشتاقين ٥٦ _ تفسير أسماء القرآن ٥٧ _ الجواب الكافي عن ثمرة الدعاء ٥٨ _ التبيان في مسائل القرآن ٥٩ _ زاد المعاد في هدي خير العباد ٦٠ _ المنار المنيف في الصحيح والضعيف ٠

مردنەكەی : _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ كاتی نویّژی عیشای شەوی پیّنج شەمەی ، سیازدەی مانگی ڕەجەبی ساڵی حەوت سەدو پەنجاو یەكی كۆچی مردوە ٠

پزیشكیّتی پیّغەمبەرﷺ

كۆمەڵیّك لە ڕیّنومایەكانی پیّغەمبەری خوامان ﷺ بۆ باسكراوە لە هەموو بوارەكانی غەزاو پیّشكەوتن و بەڕیّوەبردنی كاروفرمانەكانی و چونیەتی بەڕیّخستنی نیّردراوەكانیی و سریەكان و نامەكانیدا ، هەروەها ئەو نووسراوانەی بۆ پادشاو جیّگرەكانیان دەینووسی ٠

ئیّمەش لیّرەدا هەمان ڕیّڕەو دەگرینە بەرو چەند بەشیّكی بە سوود لە ڕیّنومایەكانی دیكەی لە بواری پزیشكیّتیدا باس دەكەین ، كە خۆی پیّ تیماردەكردو ، بۆ خەڵكی تریشی وەسف دەكرد ، گرنگترین ئەو حیكمەتانەش كە تیایدایە دەخەینەڕوو ، كەوا ئەقڵی زۆربەی پزیشكان بیّ توانان پیّی بگەن ، چونكە پزیشكیّتی ئەوان لە چاو پزشكیّتی پیّغەمبەری خوادا بە هاوشیّوەی پزشكیّتی پەككەوتوانە لە چاو پزشكیّتی ئەواندا ، بۆیە داوای یارمەتی لە خوای پەروەردگار دەكەین هیّزو توانامان پیّبەخشیّت و دەڵیّین :

نەخۆشی دوو جۆرە : نەخۆشی دڵان و ، نەخۆشی جەستەكان ٠ هەردووكیشیان لە قورئاندا باسكراون ٠

نەخۆشی دڵانیش دوو جۆرە : نەخۆشی ناپاکی و گومان و ، نەخۆشـی ئـارەزوو گـومڕایی ، هەردوکیشیان لە قورئاندان · خوای تعالى سەبارەت بـە نەخۆشـی ناپـاکی فەرموویـەتی : ﴿ في قُلـوبِهِم مـرض فـزَادَهُمْ اللهُ مَرَضـاً ﴾ [البقـرة : ١٠] واتـە : ﴿ في قُلـوبِهِم مـرض ﴾ لـە دڵیانـدا نەخۆشـی (ناپـاکی) هەیـە ﴿ فَـزَادَهُمْ اللهُ مَرَضـاً ﴾ خـواش نەخۆشـیەکەی زۆرترکـردن (بـە هـاتنی قورئـان)[٢] ، هـەروەها خـوای تعـالى دەفـەرمێت : ﴿ وَلَيَقـولَ الـذينَ في قُلـوبِهِمْ مَـرضٌ والكافرون مَاذا أرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ [المدثر : ٣١] واتە : ﴿ وَلِيَقولَ الذينَ في قُلوبِهِمْ مَـرضٌ ﴾ تا بڵێن ئەوانەی کە نەخۆشی (ناپاکی)یان لە دڵایـە ﴿ والكـافرون ﴾ وە بـێ بڕواکـان ﴿ مَـاذا أرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ خوا چی مەبەستە بەم ژمارەیە کە لە غەیبیدا وەك مەسەل وایە[٣] ·

هەروەها خوای تعالى لە ڕاستی ئەوانەی بۆ حوکم پێکردنی قورئان و سوونەت بـانگ کـران ، بەڵام بە قایلنـەبوون و بـە ڕوو وەرگێـڕان وەڵامیـان دایـەوە فەرموویـەتی : ﴿ وَإذا دُعُـوا إلى اللهِ وَرَسُولِه لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إذا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ * وَإن يَكُن لَهُـمُ الحَـقُّ يـأتُوا إلَيْـهِ مُـذْعِنِينَ * أفـي قُلُوبِهِم مَّرضٌ أَمِ ارْتَابُوا أمْ يَخَافونَ أنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ ورَسُولُهُ ، بَـلْ أُولئـكَ هُـمُ الظـالِمونَ ﴾ النور : ٤٨ _ ٥٠ ﴾ واتـە : ﴿ وإذَا دُعُـوا ﴾ کـاتێ بـانگ بکـرێن ﴿ إلى اللهِ ورَسُـولِهِ ﴾ بـۆ لای (شەریعەتی) خواو پێغەمبەر ﷺ ﴿ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ﴾ بۆ ئەوەی حوکم بکـات لـە نێوانیانـدا ﴿ إذا فَرِيقٌ مِنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴾ یەکسەر کۆمـەڵێك لەوانـە ڕوو وەردەگێـڕن · ﴿ وَإن يَكُـن لَّهُـمُ الحَـقُّ ﴾ بەڵام ئەگەر لە (حوکمدانەکەدا) حەقەکە بۆ ئەوان بێت ﴿ يَأتُوا إلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴾ دێن بـۆ لای (حوکمەکە) بەو پەڕی ملکەچی یەوە · ﴿ أفي قُلوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ ئایا دڵەکانیان نەخۆشی تێدایـە ﴿ أمِ ارْتَابُوا ﴾ یا لە گوماندا بوون ﴿ أمْ يَخَافُونَ أنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ﴾ یـان دەترسـن

---

٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

خولو پێغەمبەرەكەی ﷺ ستەمیان لێ بكەن ﴿ بَلْ أُوْلَئِكَ هُمُ الظالِمُونَ ﴾ (نەخێر هیچ لەوانە نی یە) بەڵكو ئەوانە هەر خۆیان ستەمكارن [٤] . ئا ئەمە نەخۆشی ناپاكی و دوودڵی گومانە.

هەروەها خوای تعالى سەبارەت بە نەخۆشی هەواو ئارەزوو فەرموویەتی : ﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِن النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقَولِ فَيَطمَعَ الذي في قَلبِهِ مَرضٌ ﴾ [الأحزاب : ٣٢] واتە : ﴿ يا نِسَاءَ النَبي ﴾ ئەی ژنانی پێغەمبەر ﷺ ﴿ لَسْتُنَ كَأَحَدٍ مِنَ النِسَاءِ ﴾ ئێوە وەك هیچ یەك لە ئافرەتانی دیكە نین ﴿ إِنَ اتَّقَيْتُنَّ ﴾ ئەگەر خۆتان بپارێزن و لە خوا بترسن ﴿ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقوْلِ ﴾ كەواتە بە خەمزەو نازەوە قسە مەكەن (وەك ئافرەتانی رەوشت نزم) ﴿ فَيَطمَعَ الذي قلبهِ مرضُ ﴾ نەوەكو ئەوەی كە دڵی نەخۆشە (دەرون نزمە) نیازی خراپ بكات ﴾[٥] ، ئا ئەمە نەخۆشی هەولو ئارەزووی دلوێن پیسی یە .

بەشێك : سەبارەت بە نەخۆشیەكانی جەستە

سەبارەت بە نەخۆشی جەستەیی ، خوای تعالى فەرموویەتی : ﴿ لَيْسَ عَلَى الأعْمَى حَرَجٌ وَلا عَلَى الأعْرَجِ حَرَجٌ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ [الفتح : ١٧] ، [النور : ٦١] واتە : ﴿ لَيْسَ عَلَى الأعْمَى حَرَج ﴾ بۆ كوێر گوناه نی یە (بەشداری جیهاد نەكات) ﴿ وَلا عَلَى الأعْرَجِ حَرَج ﴾ بۆ شەلیش گوناه نی یە ﴿ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ هەروەها بۆ نەخۆشیش گوناه نی یە[٦] . خوای گەورە نەخۆشی جەستەیی لە باسەكانی حەج و رۆژوو و دەستنوێژدا باسكردووە ، لە بەر نهێنیەكی سەرسوڕمێن كە گەورەیی قورئانت بۆ روون دەكاتەوە ، ئەمەش بەسە بۆ ئەوانەی لێی تێدەگەن و بە ئەقلیش پەسەندی دەكەن بۆ ئەوەی پێویستیان بە شتی تر نەبێت ، چونكە مەبەستەكانی پزشكێتی جەستەیی سێ شتە : پاراستنی تەندروستی ، خۆ

---

٤ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٦ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

پارێزی له شتی زیانکار ، هەڵهێنانەوەو کردنه دەرەوەی ماده خراپ بووەکان · خوای تعالی ئەم سێ بنەمایه لەم سێ شوێنەی قورئاندا باس دەکات ، لە ئایەتی ڕۆژوودا دەفەرمێت : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَو عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ [البقرة : ١٨٤] واتە : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً ﴾ جا هەر کەسێك له ئێوه نەخۆش بوو ﴿ أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ یا له سەفەردا بوو (وه به ڕۆژوو نەبوو) ﴿ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ ئەوه پێویسته به ئەندازەی ئەو ڕۆژانەی (به ڕۆژوو نەبووه) قەزای بکاتەوه له ڕۆژانی تردا[7] ، لێرەدا ڕێی داوه به نەخۆش ڕۆژوو بشکێنێت " به بەهانەی نەخۆشیەکەوەو ، هەروەها به ڕێبواریش بۆ پاراستنی تەندروستیی و هێزیی نەوەکو ڕۆژوو لایانبەرێت له سەفەرەکەدا که جمووجۆڵێکی زۆری تێدا کۆدەبێتەوەو ، ئەو چابوکی و چالاکیەی پێویستی دەکات ، چونکه نەبوونی خۆراکی پێویست بۆ ئەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی شیی بۆتەوه بگرێتەوه ، هێزیی مرۆڤ کەم دەکاتەوەو لاواز دەبێت ، بۆیه ڕێی داوه به ڕێبوار ڕۆژوو بشکێنێت بۆ پاراستنی تەندروستی و هێزیی بەرامبەر بەوانەی لاوازی دەکەن.

له ئایەتی حەجیشدا خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَّرِيضاً أَو بِهِ أَذى مِن رَّأسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُك ﴾ [البقرة : ١٩٦] واته : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً ﴾ ئینجا هەر کامێك له ئێوه نەخۆش بوو ﴿ أَوْ بِهِ أَذىً مِنْ رَأسِهِ ﴾ یان ئازارێك له سەریدا بوو ﴿ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ ﴾ (ئەگەر سەری تاشی) بریتی یەك بدات که ڕۆژووی (سێ ڕۆژه) ﴿ أَوْ صَدَقَةٍ أَو نُسُكٍ ﴾ یان خێرێك یان قوربانیەك بکات[8] ، لێرەدا ڕێی داوه به نەخۆش و ، ئەو کەسەی سەری هەر ئازارێکی پێ گەشتبێت ، وەکو ئەسپێ ، یا ئالووشی وخوراندن ، یا هەر شتێکی تر ، له ئیحرامدا سەری بتاشێت بۆ کردنه دەرەوەی ئەو بۆخ و هەڵماتکه خراپەی که ئازاری له سەریدا دروست کردبوو ، به لرگ بەستن (أحتقان) له ژێر پرچیدا ، چونکه که

---

٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٨ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

سەری تاشی ، کونیلەکان دەکرێنەوەو ، ئەو بۆخ و هەڵماتکە دەچنە دەرەوە ، بۆیە ئەم جۆرەی دەرهاوێشتنە تێکرای دەهاوێشتنەکانی تری لە سەر (قیاس) دەکرێت کە گیربوونی لە جەستەدا ئازار بەمرۆڤ دەگەیەنێت ٠

ئەو شتانەش کە گیربوونیی و پێشگریکردنی ئازاردەرن دە شتەن : خوێن ئەگەر هەژی و جولا ، (مني) ئاوی نێرینە ئەگەر ئارەزووی هەستا ، میز ، پیسی ، با ، ڕشانەوە ، پژمین ، نووستن ، برسێتی ، تینوویوون ٠ هەر یەکێکیش لەم دە شتە ئەگەر گیردرا ، دەبێ بە هۆکاری دروستبوونی نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکان ٠

خوای تعالى ووشیاری کردوینەتەوە بە کردنە دەرەوەی نزمترینیان ، کە بریتی یە لە بۆخ و هەڵماتکی لرگ بەستوو (المحتقن) لە سەردا بۆ کردنە دەرەوەی لەوە سەخترو دژوارتر ، ئەمەش ڕێبازی قورئانە : ووشیاریی دەدا بە نزمترین لە سەر گەورەترین ٠

بەڵام پارێزکردن : خوای تعالى لە ئایەتی دەستنوێژدا فەرموویەتی : ﴿ وإن كُنتُم مَّرضى أَوْ عَلى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنكُم مِنَ الغَائطِ أَوْ لَمَستُمُ النِسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً ﴾ [النساء : ٤٣] [المائدة : ٦] واتە : ﴿ وَإن كُنتُم مَّرضى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿ أَوْ عَلى سَفَرٍ ﴾ یان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغائطِ ﴾ یان کەسێکتان هاتەوە لە شوێنی پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لَمَستُم النِسَاءَ ﴾ یان جووت بوون (یا پێستان بەر یەك کەوت) لە گەڵ خێزانەکانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدوا مَاءً ﴾ و ئاوتان دەست نەکەوت ﴿ فَتَيَمَمُوا صَعِيداً طَيباً ﴾ ئەو تەیموم بکەن بە خۆڵێکی پاك[٩] ، خوای تعالى ڕێی داوە بە نەخۆش لە ئاو لادات بۆ بەکارهێنانی خۆڵێکی پاك وەکو پارێزکردنێك نەوەکو جەستەی شتێکی ئازاردەری بەرکەوێت ، ئەمەش ووشیاردانێکە بە خۆپارێزیی لە هەموو زیانکارێك زیانی پێگەیەنێت نێوەکی بێت یان دەرەکی ، خوای پەروەردگار ڕێنوێنی بەندەکانی کردووە بۆ شێوەکانی

٩ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

تیمارگەری و ، کۆزانینی دەستوورەکانی و ، ئێمەش لێرەدا ڕێنیشاندەریەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە باس دەکەین و ، ڕوونی دەکەینەوە کە ڕێنیشاندەریەکانی لەم بارەوە تەواترین ڕابەرکاریە.

پزشکێتی دڵان :

ئەم جۆرە سپێردراوە بە پێغەمبەران _ صلوات الله وسلامه عليهم _ هیچ ڕێگایەکی کاریگەریش بەدینەکراوە بۆ بەدەستکەوتنیی تەنها لە ڕێگەی ئەوانەوە نەبێت و لە سەر دەستی ئەوانەوە نەبێت ، چونکە چاکێتی دڵان لەوەدایە خواکەی ، دروستکاری ، ناوەجوانەکانی ، سیفەتە بەرزەکانی ، کردەوەکانی ، حوکمەکانی بناسێت ، کارتێکراوی ڕەزابوون و خواستەکانی پەروەردگاری بێت ، خۆدوورخەرەوە بێت لە قەدەغەکراو و ڕق لێبووەکانیەوە ، بۆیە دڵیش هەرگیز تەندروستی و ژیانێکی باشی نابێت تەنها بە پەیوەندیەکی بە تینی ئەوانەوە نەبێت ، هیچ ڕێوازێکی وەرگرتنیشی نی یە تەنها لە لایەن پێغەمبەرانەوە نەبێت ، گومانیش نابرێت تەندروستی دڵان بەدەست بهێنرێت بەبێ پەیڕەوکردن و وەدووکەوتنیان بە تەواوی ، بۆیە زۆر بە هەڵەدا چوون ئەو کەسانەی واگومان دەبن کە تەندروستی دڵان بەدەست دەهێنرێت بەبێ شوێنکەوتنی پێغەمبەران ، لە ڕاستیدا هەرکەسیش گومانی وابێت ئەوا لە ژیان و بۆچونێکی ئاژەڵیی هەواو ئارەزووی خۆیەوە دەڕوانێت ، بۆیە دەبێ بزانین تەندروستی و هێزی دڵان و ، تەندروستی و هێزی ژیان لەوانە بەدوور نی یە ، هەر کەسێکیش توانای جیاوازیکردنی نێوان ئەمەو ئەمەی نەبێت ، با بگری بۆ ژیانی دڵی ، چونکە لە مردووانە ، با بشگری بۆ ڕووناکی و نووری دڵی ، چونکە لە دەریای تاریکی و گومڕاییدا نقووم بووە .

پێشەکی دانەر

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەکانی پزیشکێتی جەستە

پزیشکێتی جەستە : دوو جۆرە :

یەکەم : جۆرێکە خوای تعالی هەموو زیندەواری لـە سـەر بـەدیهێناوە مرۆڤـ و ئـاژەڵ ، ئـەم جۆرە پێویستی بە چارەسەری پزیشك نی یە ، وەکـو چارەسـەرکردنی برسـێتی ، تینویـەتی ، سەرما ، ماندوویەتی بە دژکارەکانیەوەو ئەوەی لایاندەبات ٠

دووەم : ئەوەی پێویستی بـە بـیرو تێوورددبوونـەوە دەبێت ، وەکـو بـەرگریاریی نەخۆشـیە وێکچووەکان(المتشابهة) کە لە میزاجدا پەیدا دەبن ، بە جۆرێك لە میانـەیی دەیباتـە دەرەوە ، بۆ گەرمی ، یا بۆ ساردی ، یـا بـۆ ووشـکێتی ، یـا بـۆ تـەڕێتی ، یـا بـۆ پێکهاتنێـك لـە دووان لەوانەی سەرەوە ، ئەمەش دوو جۆرە : ماددی ، یا چۆنیەتی (کیفیـة) ، مەبەستیشـم یـا بـە تێڕژانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە پەیـدابوونی چـۆنیەتیەك ، جیـاوازی نێوانیشـیان ئەوەیـە کـە نەخۆشی یە چۆنیەتیەکان پاش نەمانی ئەو ماددانەی کـە بـەدیهێناون دروسـت دەبێـت ، بۆیـە ماددەکانیان نامێنێت و ، شوێنەوارەکانیان بە چۆنیەتی یەك لە میزاجدا دەمێنێتەوە ٠

نەخۆشیەکانی ماددەش هۆکارەکانی لە گـەڵ خۆیدایـە یارمـەتی درێژبوونـەوەی دەدات ، بۆیە ئەگەر هۆکاری نەخۆشی یەکە لـە گـەڵ خۆیـدا بێـت ، پێویسـتە یەکـەم جار تەماشای هۆکـار بکرێـت ، دووەم نەخۆشـیەکە ، سـێ یـەمیش : دەرمانەکـەی ٠ بـەڵام نەخۆشـیە ئەندامیەکان (الآلية) ئەوانەن کە ئەندامەکە لـە رووخسـاری خـۆی دەباتـە دەرەوە ، یـا لـە شێوەدا ، یا بۆشایی (تجويف) ، یا ڕێڕەوێـك ، یـا زبـری ، یـا لووسـی ، یـا ژمارەیـەك ، یـا ئیسکێك ، یا بارێك ، ئەم ئەندامانە ئەگەر هۆگری یەکتر بوون و جەستەیان پێکهێنا ئـەوا بـە هۆگربوونیان دەگوترێت پەیووەستبوون و ، دەرچوونیش لە باری میانەیی بە جیابوونـەوەی

پەیوەستبوون ناودەبرێت ، بەڵام نەخۆشی یە گشتیەکان تێکڕای نەخۆشی یە وێکچووەکان و ئەندامیەکان دەگرێتەوە.

نەخۆشی یە وێکچووەکانیش : ئەوانەن کە میزاج لە میانەیی دەبەنە دەرەوە ، ئەم چوونە دەرەوەیەش بە نەخۆشی ناودەبرێت دوای ئەوەی کە زیانێکی هەستپێکراو بە کردار دەگەیەنن ٠

ئەمەش هەشت جۆرە : چواری سادەو ، چواری پێکهاتوو ، چوارە سادەکە : ساردو ، گەرم و ، تەڕو ، ووشکە ٠ چوارە پێکهاتووەکەش : گەرمی تەڕو ، گەرمی ووشك و ، ساردی تەڕو ، ساردی ووشکە ، ئەمەش یا بە تێڕژانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە بێ تێرژانی ماددە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشی یەکە ئازاری بە کردار نەگەیاند ئەوا چوونە دەرەوەکە لە میانەیی بە تەندروستی ناودەبرێت ٠

بارەکانی جەستە :

جەستەش سێ باری هەیە : بارێکی ئاسایی و ، بارێکی دەرچوو لە ئاسایی و ، بارێکی نێوەندی هەردووکیان:

یەکەم : بەم بارە جەستە تەندروست دەبێت ٠

دووەم : بەم بارە جەستە نەخۆش دەبێت ٠

باری سێ یەمیش : نێوەندی هەردوو بارەکەی پێشووە ، چونکە دژ ناگواسترێتەوە بۆ دژەکەی تەنها بە نێوەندێك نەبێت ، هۆکاری دەرچوونی جەستەش لە سروشتی خۆی ، یا لە نێو خۆیەوە دەبێت ، چونکە پێکهاتووە لە گەرم و ساردو ، تەڕو ووشك ، یا لە دەرەوە دەبێت ، چونکە ئەوەی لە دەرەوە تووشی دەبێت پێدەچێت سازگاری لەشی بێت یا

سازگاریی نەبێت ، ئەو زیانەش بە مرۆڤـ دەگات پێدەچێت لە خراپبوونی میزاجەوە بێت کە لـە میانـەیی دەردەچـێت ، یـا بـە هـۆی خراپبـوونی ئەندامـەوە دەبێـت یـا بـە هـۆی لاوازبـوونی هێزەکانـەوە دەبێـت ، یـا ئـەو گیانانـەی هـەلگرتوون ، ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ زیـادبوونی میانـەیی و کـەمی زیـادبوونی ، یـا کـورتی میانـەیی و نـەبوونی کـورتی ، یـا جـویێ بوونـەوەو جووتبوونی میانەیی ، یا کشان و کرژبوونی میانەیی ، یـا چـوونەدەرەوەی جەسـتەی هـەلگری بارو شێوەیەك لە بارو شێوەکەی خۆی بە جۆرێك لە میانەیی بیباتە دەرەوە ٠

بۆیـە پزیشـکی شـارەزا : تـەنها کەسـێکە هەڵدەسـتێت بـە جوێکردنـەوەی ئەوانـەی کـە کۆبوونـەوەیان زیـان بـە مرۆڤـ دەگەیـەنێت ، یـا هەڵدەسـتێت بـە کۆکرنـەوەی ئەوانـەی کـە جوێکردنەوەیان زیان بـە مرۆڤـ دەگەیـەنێت ، یـا هەڵدەسـتێت بـە کەمکردنـەوەی ئـەوەی کـە زیادبوونی زیان بە مرۆڤـ دەگەیـەنێت ، یـا زیـادکردنی ئـەوەی کـە کـەمبوونی زیـان بـە مرۆڤـ دەگەیەنێت ، بەو جۆرە تەندروستی وونبوو دەهێنێتەوە ، یا تەندروستی بە شـێوەو چەشـن (الشـکل و الشـبە) دەپارێزێـت و بـە دژو پێچـەوانەش کەموکوڕیـەکانی لادەبـات ، یـا دەری دەهێنێت ، یا بە پارێزکردن هەڵدەستێت بـە لابردنـی بـە جۆرێـك بەربەسـتی ڕوودانـی بکـات ، هەموو ئەمانەش لە ڕێنمویەکانی پێغەمبەری خوادا ﷺ بە شێوەیەکی چاکەرەوەی سـارێژکاری یەکلاکەرەوە دەبینیت بە هێزو تواناو چاکەو یارمەتیدانی خوای پەروەردگار ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێگەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنداو فەرمانپێكردنی :

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەكانی چارەسەركردنی لە خودی خۆیدا بەكاردەهێناو ، فەرمانی بەكارهێنانی بە ئەو كەس و كارو هاوەڵانەشی دەكرد كە تووشی نەخۆشیەك بووبوون ، بەڵام لە باس و خواسی ژیانی خۆی و هاوەڵانیشیدا نەهاتووە ئەو دەرمانە ئاوێتانە بەكاربێنن كە بە (أقربادين) ناسراوە ، بەڵكو زۆربەی دەرمانەكانیان بە تاكەكان بوو ، پێدەچێت هەندێ مادەی یارمەتیدەریشیان تێكەڵ بە دەرمانە تاكەكان بكردایە ، یا هەندێ مادەی تر لە تیژیەكەی كەم بكاتەوە ، ئەمەش پزیشكێتی باوی نەتەوەكانە بە جیاوازی ڕەگەزەكانی عەرەب و تورك و ، خەڵكی بیابان سەراپا ، لە ڕاستیدا ڕۆم و یونانیەكان سەرقاڵبوون بە دەرمانە ئاوێتەكانەوە ، بەڵام زۆربەی پزیشكێتی هند بە دەرمانە تاكەكانە ٠

پزیشكان ڕێكەوتووبوون سەبارەت بەوەی هەركات توانرا چارەسەر بە خۆراك بكرێت وازی لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە دەرمان ، هەركاتیش توانرا بە سادە چارەسەر بكرێت وازی لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە ئاوێتەكان ٠

گوتوویانە : هەر نەخۆشیەك توانرا بە خواردەمەنی و پارێزكردن لابرێت ، هەوڵ نادرێت بە دەرمانەكان لابدرێت گوتوویانە : پێویستە پزیشك هۆگری فەرماندان بەنەخۆش نەبێت كە هەموو كاتێك دەرمان بخواتەوە ، چونكە دەرمان ئەگەر نەخۆشیەك لە جەستەدا بەدینەكات ئەوا شیی دەكاتەوەو هەڵیدەوەشێنێ ٠ یا ئەگەر دەرمانەكە نەخۆشیەكی بەدیكردو لەبارو گونجاوی نەبوو ، یا نەخۆشیەكی بەدیكرد لەبارو گونجاوی بوو بەڵام بڕیی لە نەخۆشیەكە زیاتر بوو ، یا چۆنیەتیەكەی ، ئەوا دەستەوداوێنی تەندروستی دەگرێت و ، دەیشێوێنێت ٠

پزیشکە بە ئەزموونەکان پزیشکێتیان بە تاکەکانە بە زۆری ، کە ئەمانەش یەکێکن لە سێ دەستەکەی پزیشکێتی ٠

بۆ سەلماندنی ئەوەش دەگوترێت دەرمانەکان لە ڕەگەزی خۆراکەکانە ، بۆیە ئەو ئومەت و تایەفەی کە زۆربەی خۆراکیان بە تاکەکانە ، نەخۆشیەکانیان زۆر کەمەو ، پزیشکێتیشیان بە تاکەکانە ، بەڵام دانیشتوانی شارەکان ئەوانەی خۆراکە ئاوێتەکانیان بەسەردا زاڵە ، پێویستیان بە دەرمانە ئاوێتەکانە ، بە هۆکاری ئەوەی نەخۆشیەکانیان ئاوێتەیە ، دەرمانە ئاوێتەکانیان بۆ بەسوودترە ، نەخۆشیەکانی دانیشتوانی بیابان تاکە ، بۆیە دەرمانە تاکەکان بەسە بۆ چارەسەرکردنیان ٠ ئەمەش سەلماندنێکە بە گوێرەی پزیشکسازی ٠

فەزڵ و چاکێتی پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەر پزیشکایەتی پزیشکەکاندا :

ئێمەش دەڵێین : لێرەدا شتێکی تر دێتە پێشەوە ، کەوا بەراوردی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو بەراوردی پزیشکێتی هەندێ لە صوفیەکانە کە شارەزایان لە پزیشکێتیدا نی یە و بەساڵاچووانە بە پزیشکێتی پزیشکان ، ئەمەش بەڕوونی دانی پێدانراوە لە لایەن لێهاتووان و پێشەواکانیانەوە ، چونکە سەبارەت بەو زانستە پزیشکێتیەی هەیانە هەندێکیان دەڵێن : (قیاس)ە ٠ هەندێکی تریشیان دەڵێن : ئەزموون وتاقیکردنەوەیە ٠ هەندیکیشیان دەڵێن : نێگاو بۆهاتنە ، خەوبینینە ، پەی پێبردنێکی ڕاستە ٠ هەندێکیشیان دەڵێن : زۆربەی لە ڕەفتاری ئاژەڵانەوە وەرگیراوە ، وەکو ئەوەی دەبینین پشیلەکان ئەگەر ژەهردارەکان بخۆن دەچنە لای چراکەو ، زەیتەکە لە دەمیدا هەڵدەسوڕێنی و پاشان فڕێی دەدا ، هەروەها بینراوە مارەکان کاتێك لە کونەکانی زەمین دێنەدەرەوەو ، چاوەکانیان کوێر بووە دەچێتە لای گەڵاکانی ڕازیانەو چاوەکانی بە سەردادەهێنێت ، هەروەها زانراوە باڵندەکان ئاوی دەریا بە زۆری دەخۆنەوەلە کاتی بێزاربووندا، چەندین نموونەی تریش کە لە بنەماکانی پزیشکێتیدا باسکراوە ٠

بەڵام ئەمەو هاوشێوەكانی لە چ ئاستێكی ئەو سروشەدان كە خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەكەی ناردویەتی سەبارەت بە هەموو ئەوانەی بە سوودو زەرەرداریشە بۆی ، بۆیە بەراوردی پزیشكێتیان بەو سروشە وەكو بەراوردی زانەستەكانی ئەوانە بەوەی پێغەمبەران هێناویانە ، بەڵكو ئێرە دەرمانگەلێكی چارەسەركاری تێدایە كە چەندین نەخۆشی چارەسەر دەكات كە ئەقڵ و ژیری گەورەترین پزیشكان پێی نەگەشتووەو ، زانست و ئەزموون و تاقیكردنەوەو (قیاس) ەكانیشیان پێی نەگەشتووە ، لێرەدا دەرمانە دڵی و ، ڕوحیەكانی تێدایە ، سەرەڕای بە هێزی بیروباوەرو دڵ و ، پەشت ئەستووركردن بە خواو ، پشت بەستن بە خواو ، خۆهاوێشتن و خۆشكانەوە لە پێش دەستی خوای پەروەردگارداو ، مل كەچكردن بۆ خوای تعالی و ، خێروچاكەداری و ، نزاكردن و ، پەشیمان بوونەوە لە تاوانەكان و ، داوای لێخۆشبوون لە خوای تعالی و ، چاكەداری بەرامبەر بە بەدیهێنراوان و ، بەهانەوەچوونی لێقەوماوو ، لابردنی خەم و خەفتی پەست و ناڕەحەتبووەكانی تێدایە ، ئەم دەرمانانە لە لایەن تێكڕای نەتەوەكانەوە بە جیاوازی ئاین و ڕێبازەكانیانەوە تاقیكراوەتەوە ، بۆشیان دەركەوتووە كە كاریگەریەكی بەتینیان لە چاكبوونەوەدا هەیە كە نە زانست و ، نە نەتاقیكردنەوەو ، نە (قیاس)ی زاناترینی پزیشكان پێی نەگەشتووە ٠

ئێمەو كەسانی تریش لەمانەمان زۆر بەكارهیناو ، بینیشمان كردەوانێكی كاریگەری ئەوتۆی هەیە كە هیچ دەرمانێكی هەستی پێی ناگات ، بەڵكو دەرمانە هەستیەكان لە ئاستیدا وەكو پلەی دەمانی صوفیە ناشارەزاكانی لێدێت بەلای پزیشكانەوە ، ئەمەش ڕیكەوتووی یاسای خواوەندەو لێی بەدەر نی یە ، بەڵام هۆكارەكان جۆراوجۆرن ، چونكە دڵ هەركات پەیوەندبوو بە خوای جیهانیانەوەو ، بەجوانی تێكەڵی نەخۆشی و دەرمانەكەی بوو ، ئەگەر ڕێكخەری سروشت و هەڵسووڕێنەری ئارەزووی لێبێت ئەوا چەندین دەرمانی تری دەبێت بەدەر لەو دەرمانانەی كە دڵانی دووركەوتوو ڕوو وەرگێڕ لە خوای تعالاوە پێویستیان پێیەتی و دەیچێژن ، زانراویشە كە ڕۆح هەركات بە هێزبوو ، نەفس و سروشتی مرۆڤیش بەهێزبوو ئەوا هاوكاری یەكتر دەبن بۆ لادانی نەخۆشیەكەو بەزاندنی ٠ ئیتر چۆن نكوڵیی بكرێت لەو

كەسانەی کە _ نەفس و سروشتی لەشیان بەهێز بووەو ، دڵخۆش بووە بە نزیکیی لە خوای چارەسەردەریەوەو ، شادومانە بە خواکەی و ، خۆشیی دەویٚ و ، چێژ لە یادکردنەوەی وەردەگریٚ و ، هەموو هێزو توانەکانی بۆ خواکەی ئاراستەکردووەو ، بۆ ئەوی کۆکردۆتەوەو ، داوای کۆمەك خواستن بە تەنها لە خواکەی دەکات و ، پشتی پیٚ دەبەستیٚ _ هەموو ئەمانە لە گەورەترین دەرمانەکان و چارەسەرەکان بێت و ئەم هێزە گەورەیە هۆکاری لادانی نەخۆشیەکەی بێت بە تەواوی ، بۆیە هیچ کەسێك نکۆڵیی لەمە ناکات جگە لە نەفامترینی کەسانێك ، کە ئەستوورترین پەردەیان بە سەر چاودا دراوەو ، ناپاکترین نەفسیان هەیەو ، زۆر دوریشن لە حەقیقەتی مرۆڤایەتیەوە ، دواتریش _ إن شاء الله _ ئەو هۆکارە باس دەکەین کە بە هۆیەوە خوێندنی سورەتی (الفاتحة) نەخۆشی پێوەدان و گەستنەکەی لە کەسی گەستراو لابرد کاتیٚ وەکو نووشتە بەسەریدا خوێندرا ، تا هەستا وەکو ئەوەی هیچ نەخۆشی و ئازارێکی نەبێت ٠

ئەمەش دوو جۆری پزیشکێتی پێغەمبەرە ﷺ، ئێمەش بە یارمەتی خوای تعالی لە سەر هەردووکیان دەدوێین بە گوێرەی هێزو توانا ، ڕادەو بڕی زانستەکەشمان کورتەو ، زانیاریشمان زۆر پەرش و بڵاوو کەمەو ، کەلوپەلیشمان تێکەڵ و پێکەڵە ، بەڵام داوای پیٚ بەخشین لەو زاتە دەکەین کە هەموو خێرێکی بە دەستەو ، لە چاکەشی وەردەگرین ، فإنە العزیز الوهاب.

بەشێك : سەبارەت بەو فەرموودانەی کە هانی تیمارکردن و بەستنەوەی هۆ بە مایەی هۆوە دەدەن :

روى مسلم في صحيحه : من حديث أبي الزُّبَير عن جابر بن عبدالله عن النبيِّ ﷺ أنه قـال : ((لِكلِّ داءٍ دواءٌ ، فإذا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ ، برأ بإذن اللهِ عَزَّوجَلَّ))[١٠] .

واتە ئیمامی (مسلم) لە (صحیح)ەکەیدا : لە (أبي الزُّبَير)ەوە لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)وە دەگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ هەر نەخۆشیەك دەرمان و چارەسەرێك هەیە ، بۆیە هەرکات دەرمانەکە نەخۆشیەکەی پێکا ، بە ئیزنی خوای _ عَزَّوجَلَّ _چاك دەبێتەوە)) .

وفي الصحيحين :عن عطاءٍ ، عن أبي هريرة قال : قال رسول الله ﷺ : ((ما أنزل اللهُ مِنْ داءٍ إلا أنْزَلَ لَهُ شِفَاءً))[١١] .

واتە لە (الصحيحين)دا هاتووە : لە (عطاء)ەوە لە (أبي هريرة)ەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خوای گەورە هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێ مەگەر (إلا) چارەسەرەکشی دابەزاندووە)) .

---

١٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣٣٥/٣) ، ومسلم (٢١/٧)عن عبد ربه بن سعيد عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً .

١١ _ صحيح : أخرجه البخاري (١٥٨/٧) ، وابن ماجة (٣٤٣٩) ، عن أبي أحمد الزبيري قال : حدثنا عمر بن سعيد بن أبي حسين ، قال : حدثني عطاء بن أبي رباح عن أبي خريرة مرفوعاً . ولم أجده في صحيح مسلم . ولعل عزوه للصحيحين وهم من المصنف .

وفي مسند الإمام أحمد : من حديث زياد بن علاقة عن أُسامة بن شَريك ، قال : كنتُ عندَ النبيِّ ﷺ ، وجاءت الأعرابُ ، فقالوا : يا رسول الله أنَتَدَاوَى ؟ فقال : نَعَمْ يا عبادَ الله تَدَاوَوْا ، فإنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يضَعَ داءً إلا وَضَعَ لَهُ شفاءً غيرَ داءٍ واحدٍ ، قالوا : ما هو ؟ قال : الهَرَمُ . وفي لفظٍ : إنَّ اللهَ لم يُنْزِلْ دَاءً إلا أنزل له شِفَاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٢] .

واته ئیمامی (أحمد) له (المسند)دا : له (زیاد)ی كوڕی (علاقة)ەوه له (أُسامة)ی كوڕی (شَريك)ەوه دەگێڕێتەوەو فەرموویەتی : له خزمەتی پێغەمبەری خوادا بووم ﷺ كه دەشتەكیەكان هاتنه خزمەتی و ، گوتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ئایا خۆمان تیماریكەین ؟ ئەویش فەرمووی : بەڵێ ئەی بەندەكانی خوا خۆتان تیماریكەن ، چونكه خوای _ عزوجل _ هەر نەخۆشیەكی دانابێت چارەسەرەكەشی داناوه جگه له یەك نەخۆشی ، گوتیان : ئەوه چی یه ؟ ئەویش فەرمووی : پیربوون . له بێژەیەكی تریشدا : خوای گەوره هەر نەخۆشیەكی دابەزاندبێت مەگەر چارەسەرەكەشی دابەزاندووه ، هەركەس زانیبێتی دەیزانێ و هەركەسیش نەیزانیبێت نایزانێ .

وفي المسند : من حديث ابن مسعود يرفعه : إنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يُنْـزِلْ داءً إلا أنـزَلَ لَـهُ شِـفاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ ، وَجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٣] .

واته لـه (المسـند)دا : لـه (ابـن مسـعود)ەوه لـه پێغەمبـەری خـواوه ﷺ فەرموویـەتی : خوای _ عزوجل _ هەر نەخۆشیەكی دابەزاندبێت مەگەر (إلا) چارەسەرەكەشـی دابەزانـدووه ، هەركەس زانیبێتی دەیزانێ و هەركەسیش نەیزانیبێت نایزانێ .

١٢ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٨٢٤) ، وأحمد (٢٧٨/٤) ، وأبوداود (٣٨٥٥) ، وابن ماجة (٣٤٣٦) والترمذي (٢٠٣٨) ، كلهم عن زياد بن علاقة عن أسامة بن شريك فذكره .

١٣ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٩٠) ، وأحمد (٣٧٧/١ ، ٤١٣ ، ٤٤٣ ، ٤٤٦ ، ٤٥٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٨) كلهم من طريق عطاء بن السائب عن أبي عبدالرحمن عبدالله بن حبيب ، فذكره عن ابن مسعود مرفوعاً .

وفي المسند والسنن : عن أبي خِزَامَة ، قال : قلتُ : يا رسول الله أرأيتَ رُقىً نَسْتَرْقِيهَا ، ودواءً نتداوى به ، وتُقَاةً نَتَقِهَا ، هل تَرُدُّ من قَدَرِ الله شيئاً ؟ فقال : هي من قَدَرِ الله[١٤] .

واته له (المسند) و (السنن)دا هاتووه : له (أبي خِزَامة)هوه ، فهرموويهتی : گوتم : ئهی پێغهمبهری خوا چ دهڵێی دهربارهی نووشتهگهلێك دهیخوێنین بۆ چاكبوونهوهمان و ، دهرمانێك خۆمانی پێ تیماردهكهین و ، پارێزگاریهك خۆمانی پێ دهپارێزین ، ئایا شتێك له قهدهرو چارهنووسی خوا دهگهڕێنێتهوه ؟ ئهویش فهرمووی : ئهوهش له قهدهرو چارهنووسی خوای گهورهوهیه.

مانای فهرمایشتی پێغهمبهری خوا ﷺ ((لِكلّ داءٍ دواءٌ)):

ئهم فهرموودانه جێگیربوونی هۆو مایهی هۆو ، ههروهها پوچكردنهوهی گوفتاری ئهو كهسانهی نكوڵیی لێدهكهن دهسهلمێنێت ، دهگونجێت فهرمایشتی پێغهمبهری خوا ﷺ : بۆ ههر نهخۆشیهك دهرمان و چارهسهرێك ههیه ، بۆ گشتی بێت و ههموو نهخۆشیه كوشندهكانیش بگرێتهوه ، سهرهڕای ئهو نهخۆشیانهش كه پزیشك بێتوانایه له چاكبوونهوهیدا ، دهشێ خوای _ عزوجل _ دهرمانگهلێكی بۆ دانابێت چارهسهری بكات ، بهڵام زانینی ئهوهی له مرۆڤایهتی پهنهان كردبێت و ، هیچ ڕێگهیهكی پێگهشتنی بۆ دانهنابێت ، چونكه مرۆڤ هیچ زانستێكی نی یه بهدهر لهوهی خوای گهوره فێری كردووه ، بۆیه پێغهمبهری خوا ﷺ چاكبوونهوهی نهخۆشی بهستووه به ڕێكهوتبوونی دهرمان به نهخۆشیهكه ، ههموو بهدیهێنراوهكانی خوای گهورهش دژێكی ههیهو ، ههر نهخۆشیهكیش ئۆه دهرمانێكی ههیه پێی چارهسهر دهكرێت ، بۆیه پێغهمبهری خوا ﷺ چاكبوونهوهی بهستووه به سازیاربوونی نهخۆشی به دهرمانهكهوه ، لێرهدا بوونی دهرمان و سازیاربوونی

١٤ _ أخرجه أحمد (٤٢١/٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٧) ، والترمذي (٢٠٦٥) ، (٢١٤٨) كلهم عن الزهري عن ابن أبي خزامة ، عن أبيه فذكره . قال الترمذي : هذا حديث حسن صحيح ، وضعفه الشيخ الألباني .

پێکەوە هاوکار دەبن لە چاکبوونەوەدا ، چونکە دەرمان هەرکات پلەی نەخۆشیەکەی تێپەڕاند لە چۆنیەتیدا ، یا بڕی دەرمانەکە لە پێویست زۆرتر بوو ، نەخۆشیەکە دەگوازێتەوە بۆ نەخۆشیەکی تر ، هەرکاتیش بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکە کەمتربوو بەشی بەرگری ئەو نەخۆشیە ناکات و ، لێرەدا چارەسەرەکەش کورتی دەهێنێ ، هەرکاتیش کەسی چارەسەرکار ڕێکەوتی دەرمانەکەی نەکرد ، یا دەرمانەکە نەخۆشیەکەی بە چاکی نەپێکا ، چاکبوونەوە ڕوونادات ، هەرکات زەمانیش گونجاوی ئەو دەرمانە نەبوو ، کەڵك و سوودی نابێت ، هەرکات جەستەش قبوڵی دەرمانەکە نەکات ، یا هێز بێتوانابێ لە هەڵگرتنی دەرمانەکەدا ، یا لەویدا کۆسپ و تەگەرەیەك هەبێ کە پێشگریی لە کاریگەری دەرمانەکە بکات ، چاکبوونەوە ڕوونادات لەبەر ڕوونەدانی ڕێکەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیەکەدا ، هەرکاتیش ڕێکەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیدا ڕوویدا ، ئەوا بەدڵنیایی چاکبوونەوەی تەواو بە ئیزنی خوای گەورە دێتەدی ، ئەمەش چاکترینی دوو تێگەیشتنە لە فەرموودەکە ·

دوومیش : دەگونجێت لەو فەرموودە گشتیانە بێت کە بۆ مەبەستی تایبەت بەکار بێت ، چونکە ئەوەی دەچێتە چوارچێوەی بێژەی فەرموودەکەوە چەندەهاو چەندەها ئەوەندەی ئەوانەیە کەلە دەرەوەیدایە ، ئەمەش لە تێکڕای زمانەکاندا بەکارهاتووە ، بۆیە مەبەستی فەرموودەکەش بەم جۆرە دەبێت : خوای گەورە هەر نەخۆشیەکی دانابێت قبوڵی چاکبوونەوە بکات مەگەر دەرمان و چارەسەریشی بۆ داناوە ، بۆیە لێرەدا ئەو نەخۆشیانەی قبوڵی دەرمان و چارەسەر ناکات لێی بەدەر دەبێت ، ئەمەش بەهاوشێوەی فەرمایشتی خوای گەورەیە سەبارەت بە با توندەکە کە بە سەر قەومەکەی (عاد)دا زاڵی کرد فەرمووی : ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ﴾ [الأحقاف : ٢٥] واتە : بە فەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێ دەڕوخێنێ(١٥)» واتە هەموو شتێك گونجاوی تێکشکان بێت و ، بای توندیش توانای تێکشکانی ئەوەی هەبێ ·

---

١٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

هەركەس بەووردی تێڕوانینی بەدیهێنانی دژەكان بكات لەم جیهانەداو ، بەرگریكردنی هەندێكیان بەرامبەر بە هەندێكی تریان و ، لابردنی هەندێكیان بە هەندێكی تریان و ، زاڵكردنی هەندێكیان بە سەر هەندێكی تریاندا ، تەواوی توانای پەروەردگارو ، دانایی و ، كارزانی و كارچاكی تەواوی ئەوەی دروستی كردووەو ، تاكبوونەوەی لە پەروەردگارێتی و ، یەكێتیی و ، زاڵبوونیی ، بە تەواوی بۆی ڕوون دەبێتەوە ، بەدەر لە خوای گەورەش هەموو شتێك دژو پێشگرێكی هەیە ، هەروەها پێویستی بە هیچ بەدیهێنراوێك نی یەو ، هەموو شتێكیش پێویستی پێیەتی ٠

لە فەرموودە (صحيح)ەكاندا فەرمان دراوە بە خۆتیماركردن و ، خۆتیماركردنیش دژبە پشتبەستن نی یە ، وەكو چۆن لابردنی برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرما و ، سەرما بە دژەكانیان دژبە پشتبەستنی تێدا نی یە ، بەڵكو حەقیقەتی یەكتاپەرستی تەواو نابێت تەنها بە بەكارهێنانی هۆكان نەبێت كە خوای گەورە داینـاون وەكو پێویستیەكی شەرعی و چارەنووسی بۆ گەیشتن بە مایەی هۆكان ، بۆیە كارنەكردن بە هۆكان خودی پشتبەستن لەكەدار دەكات ، وەكو چۆن فەرمان و حیكمەتەكەشی لەكەدار دەكات و ، لاوازیشی دەكات چونكە ئەو كەسەی كار بە هۆكان ناكات ، واگومان دەبات ئەگەر واز لە هۆكان بهێنێت ، پشتبەستنەكەی بە هێزتر دەبێ ، بەڵام لێرەدا دەبێ بزانین ئەگەر بە كەمتەرخەمیەوە هۆكان بەكار نەهێنرێت ئەوا دەبێت بە پێچەوانەكاری پشتبەستن كە حەقیقەتەكەی پشت ئەستووركردنی دڵە بە خوای گەورە بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەكانی بەندە لە دین و دونیایداو ، لابردنی ئەوەی ئازاری پێدەگەیەنێت لە دین و دونیادا ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەبێ خۆی پشت ئەستوور بكات بە بەكارهێنانی هۆكان ، بە پێچەوانەوە ئەو كەسە حیكمەت و شەرع لە كاردەخات ، بۆیە پێویستە بەندەكانی خوا كەمتەرخەمی خۆیان بە پشت بەستن دانەنێن و ، پشت بەستنی خۆشیان بە كەمتەرخەمی دانەنێن ٠

هەروەها وەڵامدانەوەی ئەو كەسانەشی تێدایە كە نكۆڵیی لە تیماركردن دەكەن و ، دەڵێن : ئەگەر چاكبوونەوە لە نەخۆشیەكان خوای تعالی نووسیبێتی ، ئەوا خۆ تیماركردن هیچ سوودێكی نی یەو هەر خۆی چاك دەبێتەوە ، ئەگەر خوای تعالی چاكبوونەوەشی لە نەخۆشیەكان نەنوسیبێت ، ئەوا دیسان خۆ تیماركردن هیچ سوودێكی نابێت ٠ سەرەڕای ئەوەش ، نەخۆشیەكە بە قەدەری خوای تعالی ڕوویداوە ، قەدەری خوای پەروەردگاریش دوورناخرێتەوەو لانابرێت ، لێرەدا شایانی باسكردنە بگوترێت ئەم پرسیارە بوو كە دەشتەكیەكان لە پێغەمبەری خوایان ﷺ پرسی ٠ بەڵام دەبێ ئاگاداربین هاوەڵە بەڕێزەكان ، زۆر زاناو شارەزان بە خوای تعالی و دانایی و سیفاتەكانی بۆیە ئەوان خاوەنی ئەو پرسیارە نەبوون ، پێغەمبەری خواش ﷺ وەڵامی دەشتەكیەكانی دایەوە بەو ئاستەی كە ببێتە هۆی سارێژبوونی دڵیان سەبارەت بە پرسیارەكەیان و ، فەرمووی : ئەم دەرمان و نووشتەو خۆپارێزیەش بە قەدەری خوای پەروەردگارە ، بۆیە هیچ شتێك لە قەدەرو چارەنوسی خوای تعالی نەچۆتە دەرەوە ، بەڵكو قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بە قەدەرو چارەنووسی لادەبرێت ، هەروەها كرداری دوورخستنەوەكەش دیسان بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە ٠ بۆیە لێرەدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی كە بە هیچ شێوەیەك ناتوانین لە قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بچینە دەرەوە ، نموونەی ئەوەش بە هاوشێوەی لابردنی قەدەری برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرمی و ، ساردیە بە دژەكانیان ، بە هاوشێوەی دوورخستنەوەی قەدەری دوژمنە بە تێكۆشان ، بۆیە تەماشا دەكەیت هەموو شتێك بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە : لابەرو ، لادراو و، لادانیش ٠

بە خاوەنی ئەو پرسیارە دەگووترێت : قسەكانت ئەوەت بە سەردا دەسەپێنێت كە چیتر هۆیەك لە هۆكان بەكار نەهێنیت بۆ ئەوەی سوودو كەڵكێكی پێ فەراهام بكەیت ، یا زیانێكی پێ لابەریت ، چونكە سوودو زیانیش ئەگەر خوای تعالی نووسیبێتی و تەقدیری كردبێت ، هەر ڕوودەدات و ، ئەگەر نەشینووسیبێت و تەقدیری نەكردبێت ئەوا هیچ ڕێگەیەك بەدیناكرێت بۆ ڕوودانی ، دیسان لێرەدا دەتوانرێت بگووترێت قسەكانی ئەو كەسە وێرانبوونی دین و دونیاو ،

خراپبوونی جیهانی تێدایەو ، هیچ کەسێکیش ئەو قسانە نالێت جگە لەو کەسانەی دیانەوێت خۆیان لە ئاستی هەقدا گێل بکەن و ، لێی یاخی بن ، بۆیە باسی قەدەر دەکەن بۆ ئەوەی بیانو و بەڵگەی _ کەسی لەسەر هەق _ لە سەر خۆی دوورخاتەوە ، قسەکانی ئەویش وەکو گوفتاری بێباوەڕەکان بوو کە دەیانگووت : ﴿ لَوْ شاءَ اللهُ ما أشْرَكنا ولا آباؤُنا ﴾ [الأنعام : ١٤٨] واتە : ئەگەر خوا بیویستایە ئێمەو باووباپیرانمان هاوبەشمان (بۆ خوا) دانەدەنا(١٦) ، ﴿ وَلَوْ شاءَ اللهُ مَا عَبَدْنا مِن دُونِه مِن شَيءٍ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ [النحل : ٣٥] واتە : ﴿ وَلَو شاءَ اللهُ ﴾ ئەگەر خوا بیویستایە ﴿ ما عَبَدْنا مِن دُونِه مِن شَيءٍ ﴾ بێجگە ئەو (خوا) هیچ شتێکمان نەدەپەرست ﴿ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ نە ئێمەو نە باوباپیرانمان(١٧)، بێباوەڕان ئەمەیان گووت بۆ ئەوەی بەرهەڵستی بەڵگەی خوای تعالی بکەن و لە سەر خۆیانی دوورخەنەوە ٠

بۆ وەڵامدانەوەی کەسی پرسیارکاری پێشوو دیسان دەگووترێت : بەشێکی سێ یەم ماوەو باست نەکردووە ، بریتیە لەوەی کە خوای تعالی بەو هۆیەوە ئاوەهاو ئاوەهای نووسی و تەقدیری کرد بۆیە ئەگەر هۆکە بەکار بێنیت مایەی هۆکە (المُسَبَّب) دیتە ئاراوەو ڕوودەدات ، ئەگەر ئاوەهاشت نەکرد ئەوا ڕوونادات ٠

لە کاتێکیشدا گووتی : ئەگەر خوای تعالی هۆی بۆ نووسیبێتم و تەقدیری کردبێت ، ئەنجامی دەدەم و ، ئەگەر تەقدیریشی نەکردبێت لە توانامدا نابێت ئەنجامی بدەم ٠

پێی دەگووترێت : ئایا تۆ ئەم بیانووە لە بەندەکەت ، لە کوڕەکەت ، لە کرێکارەکەت قبوڵ دەکەی ئەگەر تۆ فەرمانی کارێکت پێ کرد ، یا قەدەغەت کردو ئەویش ئەو بیانووەی بۆ هێنایتەوە ؟ ، ئەگەر قبوڵت بوو ، ئەوا سەرزەنشت و لۆمەی ئەو کەسانە مەکە کە سەرپێچی فەرمانەکانت دەکەن ، یا ماڵەکەت دەبن ، یا بە داوین پیسی تاوانبارت دەکەن ، یا مافەکانت

١٦ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

١٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

پێشێل دەكەن ، ئەگەر قبوڵیشت نەبوو ، ئەی باشە چۆن لە تۆ قبوڵ بكرێت كاتێك بەو بیانوانە مافەكانی خوای پەروەردگار لە سەر خۆت لادەبەی · لە (أثر)ێكی ئیسرائیلیدا باسكراوە كە (إبراهیم الخلیل) فەرمووی : ئەی پەروەردگارم نەخۆشی لە كێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە · فەرمووی : ئەی دەرمان و چارەسەری لە كێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە · فەرمووی : كەوابوو ئەم پزیشكە چی یە ؟ فەرمووی : پیاوێكە لە گەڵ دەستێدا دەرمان و چارەسەرەكە دەنێرم ·

پێغەمبەری خوا ﷺ كە دەفەرمێت : بۆ هەر نەخۆشیەك چارەسەرو دەرمانێك هەیە ، ئەم فەرمایشتەی دەبێت بە هۆی بەهێزبوونی نەفسی نەخۆش و پزیشك و ، هانیشیان دەدات بۆ داواكردنی ئەو دەرمانەو گەڕان بە دوایدا ، چونكە نەفسی نەخۆش ئەگەر هەستی بەوە كرد كە نەخۆشیەكەی دەرمانێكی هەیەو لایدەبات ، ئەوا دڵیشی بە هیواوە پەیوەست دەبێت و ، تینی نائومێدیشی سارد دەبێتەوەو ، دەروازەی هیوای بۆ دەكرێتەوە ، هەركاتیش نەفسی بەهێز بوو تینی سروشتیی ناخیشی ڕادەپەڕێت و ، دەبێت بە هۆكارێكی چالاك بۆ بەهێزبوونی گیانی ژیاریی و نەفسانی و سروشتی و ، هەركاتیش ئەم ڕۆحانە بەهێز بوو ، دەبێت بە هۆی چالاكبوونی ئەو هێزانەی هەڵیاندەگرێت و ، ئیتر نەخۆشیەكە دەبەزێنێت و دووری دەخاتەوە ، هەروەها پزیشكیش ئەگەر هەستی بەوە كرد ئەم نەخۆشیە دەرمانێكی هەیە ئەوا ئەو هەستەی خۆی یارمەتی دەدات بۆ ئەوەی داوای بكات و بە دوایدا بگەڕێت · نەخۆشی جەستەش هاوتای نەخۆشیەكانی دڵانە ، كە خوای تعالى بۆ دڵ هەر نەخۆشیەكی دانابێت ئەوا چارەسەریەكیشی بۆ داناوە بە دژەكەی ، بۆیە ئەگەر كەسی هەڵگری نەخۆشیەكە پێی زانی و بەكاریهێناو ، ڕێكەوتی نەخۆشی دڵی بوو ، بە ئیزنی خوای تعالى چاكی دەكاتەوە·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆپارێزیی بەرامبەر بە زۆرخواردن و ، خواردنی زیاد لە ئەندازەی پێویست و ئەو یاسایەی کە پێویستە ڕەچاو بکرێت لە خواردن و خواردنەوەدا :

في المسند وغيره : عنه ﷺأنه قال : ((ما ملأ آدَمِيٌّ وعاءً شَرّاً مِنْ بطنٍ ، بِحَسْبِ ابنِ آدمَ لُقيْماتٌ يُقِمْنَ صُلْبَه ، فإنْ كان لابُدَّ فاعلاً ، فَثُلُثٌ لِطعامِهِ ، وثُلُثٌ لِشَرَابِهِ ، وثُلُثٌ لِنَفَسِهِ))[١٨].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئادەمیی هیچ توورەکەیەکی پڕ نەکردووە لە سك خراپتر بێت ، چەند پاروویەك بەسە بۆ ئەوەی ئادەم پشتی پێ ڕاست بکاتەوە ، بەڵام ئەگەر حەزی بە خۆراکی زیاتر بوو ، با سێ یەکی سکی بۆ خواردەمەنی بێت و ، سێ یەکیشی بۆ خواردنەوەی بێت و ، سێ یەکیشی بەتاڵ بێت بۆ ئەوەی کرداری هەناسەدانی ئاسان بێت)) ٠

نەخۆشیەکان دوو جۆرن : نەخۆشیگەلێکی ماددی کە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ زیادبوونی مادەیەکی لە ئەندازە دەرچوو لە جەستەدا تا ئەو ئاستەی زیانی بە کردەوە سروشتیەکانی لەش گەیاندووە ، کە نەخۆشیەکانی زۆرینەیەو ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خواردنی زیادی تر پێش ئەوەی خواردنی یەکەم هەرس کرابێت و ، زیادبوون لە ئاستی ئەو ئەندازەیەی لەش پێویستێتی و ، خواردنی خۆراکی کەم سوودی ، درەنگ هەرس و ، زۆر خواردنی خۆراکی جیاوازی پێکهاتە جۆراوجۆر ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ سکی بەم خۆراکانە پڕکردو ، لە سەری ڕاهات ، تووشی چەندین نەخۆشی جۆراوجۆری دەکات ، هەندێك لەو نەخۆشیانە

---

١٨ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٢) ، والترمذي (٢٢٨٠) ، من طريق يحيى بن جابر عن المقدام بن معدي كرب فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٣٤٩) من طريق محمد بن حرب قال : حدثني أمي ، عن أمها أنها سمعت المقدام ابن معدي كرب فذكره مرفوعاً ٠

درەنگ نامێنن و هەندێکیشیان خێرا ، شایانی باسە ئەگەر مرۆڤ مام ناوەندێتی پاراست لە خواردنداو ، بە ئەندازەی پێویستی لەشی بەکاریهێناو ، لە چەندایەتی و چۆنایەتی خۆراك خواردندا مام ناوەند بوو ، لەش سوودو قازانجێکی زیاتری لێوەردگرێت بە بەراوردی ئەو سوودو قازانجەی کە لە خواردنی زۆر وەریدەگرێت ، پلەکانی خۆراکیش سێ پلەیە :

یەکەم : پلەی پێویستی ٠

دووەم : پلەی تێربوون ٠

سێ یەم : پلەی زیاتری ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی پێداوین : کە مرۆڤ چەند پارویەکی بەسە بۆ ئەوەی پشتی پێ ڕاست بکاتەوەو ، تووشی داڕوخانی هێز نەبێت و ، لە گەڵیشیدا لاواز نەبێت ، بەڵام ئەگەر مرۆڤ حەزی بە خۆراك خواردنی زیاتر هەبوو ، با لە سێ یەکی سکیدا بخوات و ، سێ یەکی تریشی بەجێ بێڵێت بۆ خواردنەوەو ، سێ یەکی تریشی بەتاڵ بێت بۆ ئەوەی کرداری هەناسەدانی ئاسان بێت ، ئەمە بەسوودترین شتێکە بۆ لەش و بۆ دڵیش ، چونکە ئەگەر سك پڕبوو بە خۆراك ئەوا بۆ خواردنەوە تەسك دەبێتەوە ، بۆیە ئەگەر خواردنەوەشی بەسەردا کرد زیاتر تەسك دەبێتەوە بۆ هەناسەدان و ، ئیتر تووشی ئێش و ئازارو ماندووبوون دەبێت وەکو ئەوەی بارێکی قورسی هەڵگرتبێت ، جگە لەوەش مرۆڤ تووشی خراپبوونی دڵ دەکات ، سەرەڕای تەمبەڵی ئەندامەکانی لەش بۆ بەجێهێنانی پەرستنەکان ، هەروەها ئەو تێربوونە دەیجولێنێت بەرەو هەواو ئارەزووکان ، لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە پڕکردنی سك بە خواردەمەنی زیان بە دڵ و بە لەشیش دەگەیەنێت ، ئەمە لە کاتێکدا ئەگەر بە بەردەوامی یا بە زۆری بوو ، بەڵام ئەگەر جار بە جار بوو ، ئەوا هیچی تێدا نی یە ، چونکە هاوەڵی بەڕێز (أبوهريرة) لە ئامادەبوونی خوودی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە شیرو دۆکەی خواردەوە ، تا

فەرمووی : ((والذي بعثكَ بالحقِّ لا أجدُ لهُ مَسْلَكاً))[١٩] واتە : ((سوێند بەو خوایەی کە تۆی بە هەق ناردووە ، هیچ ڕێ وشوێنێکی تری بۆ نادۆزمەوە)) ٠ هاوەڵانی تریش چەندین جار لە ئامادەبوونی پێغەمبەری خوادا ﷺ تاوەکو تێربوون خواردویانە ٠

تێربوونی زۆری لە ڕادەبەدەریش هێزو جەستەی مرۆڤ لاواز دەکات ، ئەگەرچی سەرەتا سوودی پێ گەیەنێت ، لە ڕاستیدا جەستەی مرۆڤ بە هێز دەبێت بە گوێرەی ئەو خواردەمەنیەی قبوڵی دەکات ، نەك بە گوێرەی زۆرێتی ٠

لە بەر ئەوەی لە مرۆڤدا بەشێکی خاکی و ، بەشێکی هەوایی و ، بەشێکی ئاوی هەیە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆراك و خواردنەوەو هەناسەدانیشی کرد بە سێ بەشەوە ، ئەگەریش گووترا : بەرکەوتی بەشی ئاگریی لە کوێ یە ؟

دەگووترێت : ئەمە مەسەلەیەکە پزیشکان تیایدا دواون و ، گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی هەیە بە کرداریی ، کە یەکێکە لە پایەکان و بنچینەکانی ٠

بەڵام ئاقڵ و ژیری پزیشکانی دیکەو و کەسانێکی تریش مشتومڕیان لە گەڵدا کردوون و گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی نی یە بە کرداریی و ، بەڵگەشیان ئەمانەی خوارەوەیە :

یەکەمیان : سەبارەت بەو بەشە ئاگری یە یا دەگووترێت لە بۆشایی ئاسمانەوە دابەزیووەو ، تێکەڵ بەم بەشە ئاویی و خاکیە بووە ، یا دەگووترێت : تیایدا پێکهات و دروست بوو ، یەکەم بۆچونیش بەدوور دادەنرێت لە دوو ڕووە : یەکەمیان : ئاگر بە سروشت بەرز دەبێتەوە ، ئەگەر دابەزێت ، ئەوا بە هۆی فشار بۆ هێنەرێکەوە دەست بە دابەزین دەکات لە سەنتەری

١٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٥١٥) ، والبخاري (٨ / ٦٧ ، ١١٩) ، والترمذي (٢٤٧٧) ، كلهم عن عمر بن ذر قال : حدثنا مجاهد عن أبي هريرة فذكر الحديث ، وهو حديث طويل٠

خۆیەوە بۆ ئەم جیهانە · دووەمیش : ئەو بەشە ئاگرییە کە دادەبەزێت دەبێ بە ناچاری بە تۆپی ساردەسێردا دا تێپەڕ بێت کە لەو پەڕی ساردیدایەو ، ئێمەش لەم جیهانەدا تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ، بۆیە ئەو بەشە ئاگرییە بچوکانە کە دەبێ بە تۆپی ساردەسێردا تێپەڕ بێت و لەو پەڕی ساردیدایە ، شایستەترە بە کوژانەوە ·

دووەمیان : ئەوەیە کە بگوترێت : ئالێرەدا پێکهات ئەمەش زۆر دوورە ، چونکە ئەو تەنەی کە دەبێت بە ئاگرو پێشتر ئاوەها نەبوو ، پێش بوونی بە ئاگریش یا خاك بوو ، یا ئاو بوو ، یا هەوا بوو لە بەر سنووردارێوونی پایەکان لەمانەدا ، ئەمەش کە وامان داناوە بوە بە ئاگر ، خۆی لە بنچینەدا تێکەڵ بە یەکێك لەو تەنانەی سەرەوە بوو و ، پەیوەند بوو پێوەی ، تەنێکیش کە ئاگر نەبێت و تێکەڵ بە تەنگەلێکی گەورە بێت کە ئاگر نەبێت و بەشێکیش نەبێت لەو تەنە گەورانە ، ئامادە نابێت بگۆڕێت بۆ ئاگر چونکە لە خوودی خۆیدا ئاگر نی یە و ، تەنە تێکەڵاوەکانیش ساردن ، ئیتر چۆن ئامادە دەبێت بگۆڕێت بە ئاگر ؟

ئەگەر بڵێن : ئەی بۆ تەنگەلێکی ئاگرین نی یە ئەو تەنانە بگۆڕێت و ، بیگات بە ئاگر بە هۆی تێکەڵبوونیانەوە ؟

دەڵێین : قسەکردن سەبارەت بە دەستکەوتنی ئەو تەنە ئاگرینانە هەر قسەکانی سەروەیە.

ئەگەر گووتتان : ئێمە دەبینین کاتێ ئاو بە سەر مادەی (النَّوَرَة)ی[٢٠] کوژاوەدا دەکرێت ئاگری لێ جیا دەبێتەوە ، ئەگەر تیشکی خۆر بەر (البِلّورة)[٢١] کەوت ئاگری لێ

٢٠ ــ النَّوَرَة : مادەی قسڵە و هەندێ مادەی تری تێکەڵ دەکرێ · بۆ لابردنی توکی جەستەش بەکار دێت · وەرگێڕ ·

٢١ ــ البِلّورة : جۆرە بەردێکی سپی یەو دەدرەوشێتەوە ، بە بلوور ناو دەبرێت و ، لە بەر زۆر سپێتی بریسک دەداتەوە ، بڕوانە ((شرح شافية ابن حاجب)) ، الجزء الأول ، ص ٢٢ ، وەرگێڕ ·

دەردەکەوێت ، ئەگەر بەردێکمان کیشا بە ئاسنێکدا ئاگری لێ دەردەکەوێت ، هەموو ئەم ئاگرەش لە ئەنجامی تێکەڵبوونەوە دروست بوو ، ئەمەش دیسان ئەوانە پووچ دەکاتەوە کە لە بەشی یەکمدا جێگیرتان کرد ·

بەڵام کەسانی دیکەی نکۆڵیکار گوتوویانە : ئێمە نکۆڵی ناکەین کە لێکخشاندنی بەهێز دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو ئەوەی بەردێك بە سەر ئاسنێکدا بکێشی ، یا هێزی گەرمکردنی هەتاو دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو بلوور ، بەڵام زۆر بەدوری دادەنێین ئەوە لە لەشی ئاژەڵ و ڕووەکدا ڕووبدات ، چونکە لەشی ئاژەڵ و ڕووەك ئەو لێکخشاندنە بەهێزەی تێدا نی یە کە ببێت بە هۆی دروستبوونی ئاگر ، وە ئەو ئەندازە ڕوون و ساف و پاك و بێگەردیەشی نی یە بگات بە ئاستی ڕوون و ساف بلوور ، بەشی دەرەوەشیان تیشکی خۆری بەردەکەوێت ، بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئاگر دروست ناکات ، ئیتر ئەو تیشکەی دەگاتە بەشی ناوەوە چۆن ئاگر دروست بکات ؟

ڕووی دووەم : لە بنچینەی مەسەلەکەدا : پزیشکان کۆڕان کە شەرابی کۆنە بە سروشت لەو پەڕی گەرمیدایە ، مەحاڵیشە ئەو گەرمیە بەهۆی بەشە ئاگرینەکانەوە بێت ، چونکە بەلای مرۆڤەوە ماقوڵ نی یە ئەو بەشە ئاگرینانە هەرچەند کەم بن لە بەشە ئاویەکاندا بمێننەوە ماوەیەکی درێژ ، نەشکوژێتەوە کەچی ئێمە تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ·

ڕووی سێ یەم : ئەگەر لە ئاژەڵ و ڕووەکدا بەشێکی ئاگریی هەبووایە بە کرداریی ، ئەوا بەشە ئاویەکە دەیبەزاندو بە سەریدا زاڵ دەبوو ، بەشە ئاگریەکەش دادەمرکاو دەکوژایەوە ، چونکە زاڵ بوونی هەندێ ماددەو توخم بە سەر هەندێکی تردا هۆکارێکی گرنگە بۆ گۆڕینی سروشتی ماددەی بەزێنراو بۆ سروشتی ماددەی بەزێنەر ، بۆیە ئەو بەشە ئاگریە زۆر کەمە دەگۆڕا بۆ سروشتی ماددە ئاویە بەزێنەرەکە کە دژی ئاگرە ·

ڕووی چوارەم : خوای تعالی لە قورئانە پیرۆزەکەیداو لـە چەندین ئایـەتـدا باسـی خولّقانـدنی مرۆڤ دەکات ، لە هەندێ ئایەتـدا پێـی ڕاگەیانـدوین کـە لـە ئـاو خولّقاندویـەتی ، لـە هەنـدێکی تریشدا لە خاك ، لـە هەنـدێکی تریشـدا لـە تێکەڵەیـەکی هـەردوکیان کـە قـوڕە ، لە هەنـدێکی تریشدا لە قوڕێکی ووشکەوەبووی وەکـو سـواڵەت ، کـاتێ بـەر تیشـکی هـەتاو بـا دەکـەوێت ، کەچی تەنها لە ئایەتێکیشدا پێی ڕانەگەیاندوین لە ئاگر دروسـتی کردبێـت ، بـەڵکو ئـەوەی بـە خاسیەتی ئیبلیس داناوە ٠

ثبت في صحيح مسلم : عن النبي ﷺ قـال : ((خُلِقَـتْ الملائكـةُ مـن نُـور ، وخُلِـقَ الجانَ مـن مارجٍ من نارٍ ، وخُلِقَ آدمُ مما وُصِفَ لكم))[٢٢]

واتـە : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی :((پەریـەکان لـە نـورو ڕونـاکی خـولّقێنران ، جنۆکەش لە بڵێسەی ئاگرێکی بێ دووکەڵ خـولّقێنران ، ئـادەمیش خـولّقێنراوە لـەوەی بۆتـان وەسفکراوە)) ٠

ئەمەش زۆر بە ڕوونی ئاشکەرای دەکات کە خولّقێنراوە لەو ماددەیەی خوای تعالی وەسـفی دەکات لە قورئانەکەیداو هیچی تر ، بەڵام وەسفی بۆ نەکردوین لە ئاگر دروسـتی کردبێـت ، یـا لە ماددەکەیدا شتێك لە ئاگر هەبێت ٠

ڕووی پێنجەم : ئەوپەڕی بەڵگەکانیان کە بەکاریدەهێنن ئـەو گەرمیـەی لەشـی گیانەوەرانـە کە دەیبینن ، ئەمەش لە خودی خۆیدا بەڵگەی بوونی بەشە ئاگریەکانە ، بەڵام ئەمە بەڵگە نـی یە ، چونکە هۆی گەرمی لە ئاگر گشتیترە ، بۆیە جار بـە جـار هـۆی گـەرمی ئـاگرە ، جـار بـە جاریش جوڵانەوەیە ، جار بە جاریش تیشکدانەوەیە ، جـار بـە جـاریش گـەرمبوونی هەوایـە ،

---

٢٢ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٥٣ ، ١٦٨) ، وعبد بن حميد (١٤٧٩) ، ومسلم (٨ / ٢٢٦) ، كلهم من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر عن الزهري عن عروة عن عائشة فذكره مرفوعاً ٠

جار بـه جـاريش نزيكبوونەوەيـە لـە ئـاگر ، كـە ديسـان هۆكارەكـەى هەوايـە كـە گەرميەكـە هەڵدەگرێت ، وە چەندين هۆكارى ديكەش ، بۆيە مەرج نى يە گەرمى تەنها لە ئاگرەوە بێت ٠

هاوەڵانى ئاگر دەڵێن : زانراوە ئەگەر خاك و ئاو تێكەڵ بوون پێويستيان بـە گەرميەكـە بـۆ ئەوەى هەردوكيان پێگەيەنێت و بە باشـى تێكـەڵيان بكـات ، بـە پێچەوانەشـەوە هەريـەك لـەو مادانە بە باشى تێكەڵ بەويتر نابێت و ، لە گەڵيشـيدا يـەك ناگرێـت ، هـەروەها ئەگـەر تۆومـان فرێدايە نێو قورەوە بە جۆرێك نە هەواو نە تيشكى هەتاويشى نەگاتىَ ، بۆگـەن دەبێـت ، بۆيـە لەوە بەدەر نابێت ، كە ئايا لـە تێكەڵاوەكـەدا تـەنێكى پێگەيەنـەرى بـاش دروسـت دەبێـت بـە سروشت يا نەء ؟ ئەگەر دروست بوو ، ئەوا بەشە ئاگريەكەيە ، ئەگەر دروستيش نـەبوو ، ئـەوا تێكەڵاو بە سروشتى خۆى گەرمكار نى يە ، بەڵكو ئەگەر گەرميش بێت گەرمبوونەكە كـاتى يـە ، بۆيە ئەگەر گەرمبوونە كاتيەكە نەما ، شتەكە گەرم نى يە ، نە بە سروشتى خۆى و ، نـە بـە چۆنيەتيشى ، بەڵكو سارد دەبێت بە ڕەهايى ، بـەڵام هەنـدێك لـە خواردەمـەنى و دەرمـان بـە سروشت گەرمن ، چونكە گەوهەرێكى ئاگريى تێدايە.

بۆيە ئەگەر لە جەستەدا بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەو جەستەيە لەوپەڕى سارديدا دەبێـت ، چونكە ئەگـەر سروشـت سـاردى پێويسـت بكـات ، هـيچ يارەمەتيـدەرو ڕێگرێكيشـى نـەبێت ، پێويستە ئەو سـارديە بگـا بـە لووتكـە ، ئەگـەر واش بـوو چيتر هەسـت بـە سـاردى ناكـات ، چونكە ئەو سارديەى پێى دەگات ئەگەر لە لووتكـەدا بـوو يەكسـانى سـارديە زۆرەكـەى خـۆى دەبێت ، شتيش بە هاوشێوەى خۆى كارتێكراو نابێت و هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبـەر نابێـت ، ئەگەر بەو شيوەش بـوو ئـەوا هەسـتى پـىَ ناكـات ، ئەگـەر هەستيشـى پـىَ نـەكات ئـەوا هـيچ ئازارێكى بە هۆيەوە تووش نابێت ، ديسان ئەگەر سـارديەكەش لـە سـاردى لەشـى كـەمتر بـوو ئەوا هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبەر نابێت ، لێرەدا دەگەينە ئەو ئەنجامەى كە ئەگـەر لـە لەشـدا بە سروشت بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەوا هيچ هەسـت و كاردانەوەيـەكى بەرامبـەر بـە سـاردى نابێت و ، بەو هۆيەشەوە هيچ ئازارێكى پـىَ ناگـات ٠ گووتيـان : لـە ڕاسـتيدا بەڵگـەكانى ئێـوە

گوفتارى ئەو كەسانە پووچ دەكاتەوە كـە دەڵـێن : بەشـە ئاگرينـەكان لـە سـەر بـارى خـۆى و سروشتە ئاگريەكەى لەم تێكەڵاوانەدا دەمێنێتەوە ، بەڵام ئێمە ئەوە نـاڵێين ، بـەڵكو دەڵـێين : شێوە جۆريەكەى (صورتها النوعية) لە كاتى تێكەڵ بووندا خراپ دەبێت و نامێنێت ٠

كەسانى تريش دەڵێن : بۆ شياو نەبێت بگووترێت : زەوى و ئاو هەوا ئەگەر تێكەڵ بـن ئـەوا ئەو گەرميەى پێياندەگەيەنێت و تێكەڵاويان دەكات گەرمى تيشكى خۆرو هەسارەكانى تـرين ، پاشان تێكەڵاوەكە لە كاتى تەواو پێگەشتنيدا ئامادەى قبوڵبوونى شێوە پێكهێنانەكـە دەبێت بە هۆى گەرميەوە ڕووەك بێت يا گيانەوەر بێت يا كانزا بێت ، پاشان هـيچ ڕێگـرێكيش نـى يـە بەرامبەر بەوەى كە ئـەو تـين و گەرميـەى لـە تێكەڵاوەكانـدا بەديـدەكرێت بـەهۆى خاسـيەت و هێزێكەوە بێت كە خواى تعالى بەديدەهێنێت لە كاتى ئـەو تێكەڵاوبونـەدا نـەك بـە هـۆى بەشـە ئاگرينەكانە وە بە كـردارى ، ئێـوەش چـيتر توانـاى پوچـكردنەوەى ئـەم ئيحتمالـەتان نابێـت ، چونكە كۆمەڵێك لە پزيشكە بەڕێزەكان دانيان بەمەدا ناوە ٠

بەڵام سـەبارەت بـە بـاس و خواسـى هەسـتكردنى لـەش بـە سـەردى ، دەڵـێين : ئەمـە بەڵگەيە كە لە لەشدا تين و گەرمى هەيە ، هيچ كەسيش نى يە نكۆڵى لەمـە بكـات ، بـەڵام بەڵگە چيە بـۆ سنورداربوونى گـەرمكردن بـە ئـاگر بـە تـەنها ؟ چـونكە ئەگەرچـى هـەموو ئاگرێـك گـەرمكارە ، بـەڵام مەسـەلەكە ئاوەهـا نـى يـە بـە گشـتى ، بـەڵكو پێچـەوانەكەى ڕاستە: هەندێ گەرمكار ئاگرە ٠

بـەڵام سـەبارەت بـەو گوفتارەتـان كـە دەڵـێن شـێوەى جـۆريى ئاگرەكـە خـراپ دەبێـت و نامێنێت ، زۆرێك لـە پزيشـكان كـۆڕان لـە سـەر ئـەوەى شـێوە جۆريەكـەى دەمێنێتـەوە ، لـە لايەكى تريشەوە كە دەڵێن شـێوە جۆريەكـەى خـراپ دەبێـت و نامێنێت گوفتـارێكى پووچـەو

چاكترين پزيشكانتان لە كتێبەكەيدا بە ناوى ((الشفاء))[٢٣] دانى پێدا ناوەو ، سەلماندويەتى كە هەموو پايەكان لە سەر سروشتى خۆيان دەمێننەوە لە تێكەڵاوەكاندا ٠ وباالله التوفيق.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى نەخۆشيدا

پێغەمبەر خوا ﷺ چارەسەرى نەخۆشەكانى بە سێ جۆر دەكرد :

يەكەم : بە دەرمانە سروشتيەكان ٠

دووەم : بە دەرمانە خواوەنديەكان ٠

سێ يەم : بە تێكەڵەيەك لە هەردووكيان ٠

ئێمەش باسى ئەو سێ جۆرە لە ڕێنومايەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ دەكەين ، بۆيە بە باسكردنى دەرمانە سروشتيەكان دەست پێ دەكەين ، كە وەسفى دەكردو بە كاريدەهێنا بۆ نەخۆشەكان ، پاشان باسى دەرمانە خواوەنديەكان دەكەين و ، پاشانيش باسى تێكەڵەكە دەكەين ٠

ئەمەش بە ئاماژەدان ئاماژەى بۆ دەكەين ، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ لە ڕاستيدا وەكو ڕێنومايكارێك و ، بانگەوازكارێك بۆ خواو ، ناسيارێك بۆ خوا نێردراوە ، بۆ ئەوەى ئەو كارانەى كە جێگەى ڕەزامەندبوونى خواى تعالايە بە ئومەتەكەى ڕاگەيەنێت و فەرمانيان پێ بكات و ، ئەو كردەوانەش كە خواى تعالى ڕقى لێ دەبێتەوە ڕوون بكاتەوەو قەدەغەيان لێ بكات ، هەواڵى پێغەمبەران و فرستادەكان و بارودۆخ و ڕەفتاريان لە گەڵ ئومەتەكانى خۆياندا پێيان

---

٢٣ ـ ئەو پياوە ناوى (ابن سينا أبوعلي حسين)ى كوڕى (عبدالله)يەو ناونراوە بە (الشيخ الرئيس) ، يەكێكە لەو فەيلەسوفانەى دەدرێنە پاڵ ئيسلام ، ساڵى (٤٢٨) كۆچى مردووە ، بۆ زياتر شارەزابوون بڕوانە كتێبى (كشف الظنون) (١ / ٣٦) ٠

ڕاگەیەنێت ، هەواڵی خوڵقاندنی جیهان و ، سەرەتای دەستپێکردن و گەڕانەوەو (المبدأ و المعاد) چۆنیەتی بەدبەختی و کامەرانیی نەفس و هۆیەکانیان بۆ ڕوون بکاتەوە ٠

بەڵام پزیشکێتی جەستە : وەکو بەشێك بۆ تەواوکردنی شەریعەتەکەی هاتووەو ، مەبەستداریشە بۆ جەماوەری خەڵك ، بە جۆرێك لە کاتی پێویست بووندا بە کاردەهێنرێت ، بەڵام ئەگەر لە کاتی تەندروستیدا توانرا دەستی لێهەڵگیرێت ، ئەوا هیمەت و هێز ئاراستەی چارەسازی دڵ و گیان و ، پاراستنی تەندروستیان و ، لابردنی نەخۆشیەکانیان دەکرێت ، هەروەها پاراستنی بەرامبەر بە هۆکارەکانی خراپوونی مەبەستە بە پلەی یەکەم ، چاککردنی جەستە بەبێ چاککردنی دڵ بێ سوودە ، خراپبوونی جەستەش لە گەڵ چاککردنی دڵدا زیانی زۆر کەمەو ، زیانێکی لاچووە بەدوایدا سوودو قازانجی بەردەوامی تەواو دێت ٠ وبالله التوفيق.

بەشی یەکەم
چارەسەرکردن بە دەرمانە سروشتیەکان

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی (تا) دا :

ثبت في الصحيحين : عن نافع ، عن أبن عمرَ ، أن النبي ﷺ قال : ((إنَّما الحُمَّى _ أو شِدَّةُ الحُمَّى _ مِنْ فَيحِ جَهَنمَ ، فأبرِدُوهَا بِالماءِ))[٢٤]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺفەرموویەتی : ((لە ڕاستیدا(تا) _ یا توندی (تا) _ لە کڵپ و کۆی دۆزەخەوەیە ، بە ئاو ساردی بکەنەوە)) ٠

ئەم فەرموودە بەلای زۆرێك لە پزیشکە نەفامەکانەوە ئاڵۆز بوو (أشكلَ) ، وایان بە خەیاڵدا هات کە دژکارەو ڕێك ناکەوێت لە گەڵ دەرمانی (تا) و چارەسەرەکەیدا ، ئێمەش بە یارمەتی خوای پەروەردگار مەبەست و فیقهی فەرموودەکە ڕوون دەکەینەوەو ، دەڵێین :

فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺدوو جۆرە : گشتی بۆ هەموو دانشتوانی سەر زەمین و ، تایبەت بە هەندێکیانەوە ٠

٢٤ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (ص ٥٨٧) ، وأحمد (٢ / ٢١) ، والبخاري (٤ / ١٤٧) (٧ / ١٦٧) ومسلم (٧ / ٢٣) ، وابن ماجة (٣٤٧٢) ، كلهم من طريق نافع عن ابن عمر به ٠

نموونەی یەکەم : وەکو فەرمایشتەکانیەتی بە گشتی ٠

نموونەی دووەم : وەکو فەرمایشتی : ((لا تَسْتَقْبِلُوا القبلَةَ بغائطٍ ولا بَولٍ ، ولا تَسْتَدْبِروها ، ولكنْ شرِّقوا ، أَوْ غَرِّبوا))[٢٥]

واتە : ((بۆ میزو پیسی کردن نە ڕوو لە قیبلە بکەن و ، نە پشتیشی تێبکەن ، بەڵکو ڕوو بکەنە ڕۆژهەڵات ، یا ڕۆژئاوا)) ٠ لێرەدا ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەری خوا ﷺ نە بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایەو نە بۆ خەڵکی عێراقیشە ، بەڵکو بۆ خەڵکی مەدینەو شوێنانی تری هەمان ئاراستەشە وەکو وەڵاتی شام و شوێنانی تر ٠ هەروەها فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((مَا بينَ المَشرِقِ والمَغرِبِ قبلة))[٢٦] واتە : ((نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا قیبلەیە)) ٠

ئەگەر ئەوە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە گوفتارەکانی پێغەمبەری خوا ﷺلە فەرموودەکەی سەرەوەدا تایبەتە بە خەڵکی (الحِجاز)و ، ئەو شوێنانەی هەمان بارودۆخیان هەیە ، چونکە زۆربەی ئەو (تا)یانەی تووشیان دەبوو لە جۆری (تا)ی ڕۆژانەی کاتی بوو بە هۆی هێزی گەرمی هەتاوەوە ، ئەمەش ئاوی ساردی بۆ بەکەڵکە چ بە خواردنەوە بێت یا بە خۆشتن ، چونکە (تا) گەرمیەکی نامۆیە لە دڵ بەردەبێ و ، لە گەڵ ڕوح و خوێنداو بە ڕێگای خوێنبەرەکاندا بە هەموو جەستەدا بڵاو دەبێتەوە ، تیایدا بە گڕگرتن گڕدەگرێت بە جۆرێك زیان بە کردەوە سروشتیەکان جەستە دەگەیەنێت ٠

---

٢٥ ــ صحيح : أخرجه الحميدي (٣٧٨) ، وأحمد (٥ / ٤١٦ ــ ٤٢١) والدارمي (٦٧١) ، والبخاري (١ / ٤٨ ، ١٠٩) ، ومسلم (١ / ١٥٤) ، وأبوداود (٩) ، وابن ماجة (٣١٨) ، والترمذي (٨) ، والنسائي (١ / ٢٢ ، ٢٣) ، وابن خزيمة (٥٧) كلهم من طريق الزهري عن عطاء بن يزيد عن أبي أيوب الأنصاري فذكره مرفوعاً ٠

٢٦ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٠١١) ، والترمذي (٣٤٢) كلاهما عن أبي معشر عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠ وأخرجه الترمذي (٣٤٤) من طريق عثمان بن محمد الأخنسي عن سعيد المقبري عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠

هۆیەکانی (تا) کە دەکرێت بە دوو جۆرەوە :

کاتی : هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ ئاوسان ، یا جوڵانەوە ، یا بە هۆی لێدانی گەرمی هەتاوەوە ، یا بەهۆی جەو گەرمیەکی لە ڕادەبەدەرەوەو بەو هاوشێوانە ٠

نەخۆشی : ئەمەش سێ جۆرە ، سەرەتا لە ماددەیەکی یەکەمەوە (مادة أولى) دەست پێ دەکات و ، پاشان هەموو جەستە گەرم دەبێت ٠ بۆیە ئەگەر سەرەتای پەیوەندی بە روحەوە هەبێت ئەوا بە ڕۆژەتا ناو دەبرێت ، چونکە بەزۆری لە ماوەی ڕۆژێکدا نامێنێت و ، ئەوپەڕی درێژبوونەوەشی سێ ڕۆژە ، ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە خەڵتەکانی جەستەوە بێت ئەوا بە بۆگەنەتا (عفنية) ناودەبرێت ، ئەوانەش چوار جۆرن : (زەردوای ، ڕەشکاوی ، بەڵغەمی ، خوێنی ٠ ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە ئەندامە ڕەقە بنەڕەتیەکانەوە بێت (الأعضاء الصلبة الأصلية) ، ئەوا بە سووکەتا (حُمى دِق) ناودەبرێت ، ئەم جۆرانەش چەندین چەشنی تر لە خۆ دەگرێت ٠

پێدەچێ جەستە سوودێکی ئەوتۆ لە (تا) وەرگرێت کە لە دەرمان وەری ناگرێت ، زۆر جاریش ڕۆژەتاو بۆگەنەتا هۆکارێکی سەرەکی دەبن بۆ پێگەیاندنی چەندین ماددەی چڕ کە بەبێ بوونی ئەوانە پێنەدەگەشت ، هۆکارێکی کارێگەریش دەبن بۆ کردنەوەی چەندها کونیلەی داخراو (السُدد) کە ئەو دەرمانانەی تایبەتن بە کردنەوەوە نەیاندەتوانی بێکەنەوە.

(تا) زۆرێك لە نەخۆشیەکان چارەسەر دەکات :

بەڵام چاو هەوکردنی نوێ و کۆن (الرَّمدُ الحديثُ والمتقادمُ) ، (تا) هۆکارێکی گاریگرە بۆ چاکبوونەوەی زۆربەی جۆرکانی بە شێوەیەکی سەرسوڕمێنی خێرا ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و ، دەم خواربوون و ، گرژبوونی زۆرخواردن و ، چەندین نەخۆشی تر کە هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ زێدە ماددەی چڕ ٠

پزيشكانێك ئەو گوفتارەى دانەر دەسەلمێنن :

هەندێ لە پزيشكە بەڕێزەكان پێیان ڕاگەیاندم و گووتیان : دڵخۆش دەبین كاتێ زۆرێك لە نەخۆشەكان (تا)ى لێدێت ، وەكو چۆن بە چاكبوونەوەى نەخۆشەكە دڵخۆش دەبین ، چونكە (تا) سودێكى زیاترى پێ دەگەیەنێت بە بەراوردى خواردنەوەى دەرمان ، چونكە (تا)كە زۆرێك لە خەڵتەو و ماددە بۆگەنە زیان بەخشەكانى جەستە پێدەگەیەنێت و بەوەش ئامادەى دەرچوون دەبێت ، پاشان ئەگەر ڕێكەوتى دەرمانەكان بوو ئەوا دەردەچێت و ، بەوەش چاكبوونەوە ڕوودەدات ٠

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا دەگەینە ئەو ئەنجامەى كە دەشێ مەبەستى فەرموودەكە بەشەكانى (تا)ى كاتى بێت ، چونكە بە خۆهەڵكێشان لە ئاوى ساردو ، خواردنەوەى ئاوى ساردى سهۆڵاو ئەو (تا)یە لە شوینەكانى جەستە لادەچێت و ، چیتر نەخۆش پێویستى بە چارەسەرى دیكە نابێت ، چونكە ئەو (تا)یە تەنها چۆنیەتیەكى گەرمەو بە ڕوحەوە پەیوەندە ، تەنها گەیاندنى چۆنیەتیەكى ساردى بەسە بۆ لادانیى ، بەوەش گڕى (تا)كە دادەمركێتەوە بەبێ ئەوەى واپێویست بكات مادەیەك بكرێتە دەرەوە ، یا چاوەڕێكردنى پێگەیاندنى ماددەیەك بۆ ئەوەى دەربچێت ٠

هەروەها دەشێ مەبەستى فەرموودەكە سەراپاى جۆرەكانى (تا) بێت ، چاكترینى پزيشكان (جالینوس)[٢٧] دانى بەوەدا ناوە كە : ئاوى سارد بۆ (تا) بەسوودە ، لە بەشى دەیەمى كتێبەكەیدا (حیلة البرء) دەڵێت : ئەگەر پیاوێكى لاوى ، چاك گۆشتى ، تەندروست لە كاتى قەرچەى گەرماداو ، لە كاتى (تا)ى زۆرداو ، هیچ ئاوسانێك لە هەناویدا نەبێت ، لە ئاوى ساردا خۆى شت ، یا مەلەى تێدا كرد ، بەدڵنیایى سودى لێدەبینێت ٠ دەڵێت : ئێمەش فەرمان بەوە دەكەین بەبێ وەستان ٠

---

٢٧ ـ یەكێكە لە پزيشكە یونانیەكان ، ساڵى (٢٠١)ى زاینى مردووە ٠

(الرازيُّ)[٢٨] لە کتێبە گەورەکەیدا دەڵێت : ئەگەر هێز بەهێزبوو ، (تا)ش زۆر توند بوو ، پێگەیاندن ئاشکەرابوو ، هیچ ئاوسانێك لە هەناودا نەبوو ، هیچ هەناودڕان یا گەدەولێەکیش (فتق) نەبێت ، ئەوا خواردنەوەی ئاوی سارد بەسوودە ، ئەگەر نەخۆش تەندروست بوو ، قەرچەی گەرماش بوو ، لە سەر بەکارهێنانی ئاوی ساردیش ڕاهاتبوو بۆ ئەندامەکانی دەرەوەی لەشی ، با ئیزنی بدرێت ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((الحُمَّى مَنْ فَيْحِ جهنم)) واتە (تا) لە گڕو بڵێسەی دۆزەخ و ، بڵاوبوونەوەیەتی ، هاوتاشی فەرمایشتێتی : ((شَدَّةُ الحرِّ مِن فَيحِ جَهَنمَ)) واتە : زۆر گەرمی لە گڕو بڵێسەی دۆزەخەوەیە ، ئەمەش بە دوو ڕوو لێکدەدرێتەوە :

یەکەمیان : ئەوە نموونەو توێژاڵێکە لە دۆزەخ داتاشراوە ، بۆ ئەوەی بەڵای بەندەکانی خواوە بەڵگەیەك بێت لە سەر ناڕەحەتیەکانی ئاگرو ، پەندیشی لێ وەربگرن ، پاشان خوای تعالی فەرمانی داوە لە جەستەی مرۆڤدا دەرکەوێت بە چەند هۆکارێك پێویستی دەکات وەکو بەرزی پلەی گەرماو هیتر ، هەروەکو چۆن خۆشی و شادی ئارەزوو لە نیعمەتەکانی بەهەشتەو ، خوای تعالی لەم دونیایدا بەدەری خستووە ، وەکو پەندو ئامۆژگاریەك و ، بەڵگەیەکیش بێت بەلای بەندەکانی خواوە بۆ خۆشیەکانی بەهەشت ، خوای تعالی فەرمانی دەرکەوتنی ئەمەشی داوە لە نێوان بەندەکانیدا بە چەند هۆکارێك پێویستی دەکات ٠

دووەم : پێدەچێ مەبەست چواندن بێت ، بۆیە توندی (تا)ی بە گڕو بڵێسەی دۆزەخ چواندووە ، وە توندی گەرمیشی پێ چواندووە ، بۆ ئاگادارکردنەوەی نەفسی بەندەکان

---

٢٨ ـ مامۆستاو فەیلەسوف (أبوبكر محمد)ی کوڕی (زكريا الرازي)یە ، پزیشکەو ، خاوەن چەندین دانراوە ، یەکێك بووە لە هەرە زیرەکەکانی زەمەنی خۆی ، کتێبی (الحاوي) بە سی بەرگ لە بواری پزیشکیداو ، کتێبی (الأعصاب)و چەندین کتێبی تریشی داناوە ، ساڵی (٣١١)ی کۆچی لە شاری (بغداد) مردووە ٠ بڕوانە : (سير أعلام النبلاء) (٤ / ٣٥٤) ٠ (وكشف الظنون) (٢ / ١٢١٥) ٠

سەبارەت بە توندی سزای ئاگر ، وە توندی ئەم گەرمیەش لە گڕو بڵێسەی دۆزەخ دەچێت ، کە ئەو هێندە گەرمیەیە کەسێك بەریدەکەوێت ئەگەر نزیکی بێتەوە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((فأبْرِدُوها)) ، بە دوو ڕوو (ریواية) کراوە:

یەکەم : لە : (أبْرَدَ الشيءَ)ەوە وەرگیراوە واتە : بارەکەی گۆڕی بۆ ساردی ، بە هاوشێوەی (أسْخَنَه) واتە : بارەکەی گۆڕی بۆ گەرمی ٠

دووەم : لەم ڕستەیەوە وەرگیراوە (بَرَدَ الشيءَ يَبْرُدُه) واتە : شتەکەی سارد کردو ساردی دەکا ، ئەمەش زمانێکی پاراوترو بەکارهێنراوترە ، لەم بارەشەوە شاعیرێك دەڵێت:

إذا وَجدْتُ لَهيبَ الحُبِّ في كَبِدي — أقبلْتُ نَحْوَ سِقاءِ القَومِ أبتَرِدُ
هَبْنِي بَرَدْتُ بِبَرْدِ الماءَ ظاهِرَهُ — فمَنْ لِنارٍ على الأحشاءِ تَتَقِدُ

واتە :

ئەگەر لە جەرگمدا هەستم بە گڕی خۆشەویستی کرد
دێم بەرەو لای بیرە ئاوی قەومەکەو خۆم فێنك دەکەمەوە
با بە ساردی ئاوەکە ڕووکەشی فێنك بکەمەوە
بەڵام ئەو ئاگرەی لە هەناومدا گڕی گرتووە کێ بکوژێنێتەوە

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((بِالماء)) بەدوو ڕوو لێکدراوەتەوە :

یەکەمیان : مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئاوێکە ، ئەمەش ڕاسترە ٠

دووەم : مەبەستی ئاوی زەمزەم بوو ، لایەنگرانی ئەم بۆچۆنە ئەو فەرموودەیە دەکەن بە بەڵگە کە پێشەوا (البخاري) لە (صحیح)ەکەیدا لە (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ی کوڕی (عمرانَ

الضُّبَعيِّ)وه دەيگێڕێتەوەو دەڵێت : ((كُنْتُ أُجالِسُ ابن عباسٍ بمكةَ ، فأخَذَتْني الحُمَّى فقال : أبردها عنك بماءِ زمزمَ ، فإنَّ رَسولَ الله ﷺ قال : إن الحُمَّى من فَيْحِ جهَنَّم ، فأبْرِدوها بالماء ، أو قال : بماءِ زَمْزَمَ))[٢٩]

واتە : (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ى كوڕى (عمران الضُّبَعيُّ) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : ((لە مەككە لە خزمەتی (ابن عباس)دا دادەنیشتم ، ئەوەبوو (تا) دایگرتم و ئەویش فەرمووی : بە ئاوی زەمزەم ئێش و گەرمی سارد لابەرە ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (تا) لە گڕو بلێسەی دۆزەخەوەیە ، بە ئاو ئێش و گەرمی سارد بكەنەوە ، یا فەرمووی: بە ئاوی زەمزەم)) ٠ ئەو كەسەی فەرموودەكە دەگێڕێتەوە گومانی هەبوو ، ئەگینا ئەگەر یەكلای بكردایەتەوە كە بە ئاوی زەمزەمە ، ئەوا فەرمانێك دەبوو بۆ خەڵكی مەككە لە كاتی (تا)دا ئەو ئاوە بەكاربێنن ، چونكە لای ئەوان زۆرەو بە ئاسانی دەست دەكەوێت ، بۆ شوێنانی دیكەی جگە لەوانیش بەو ئاوەی دەست دەكەوێت ٠

پاشان ئەو كەسانەش كە دەڵێن مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئاوێك بوو جیاوازیان تێكەوت سەبارەت بەوەی ئایا ئاوەكە بكرێت بە خێرو صەدەقە ، یا بەكاربهێنرێت ؟ بەدوو بۆچوون ٠ بۆچوونی ڕاست : ئاوەكە بەكاربهێنرێت ، واش گوومان دەبەم ئەو شتەی هانی ئەو كەسانەی داوە بڵێن : مەبەست ئەوەبوو ئاوەكە بكرێت بە خێر ، ئەوەبوو كە ئاڵۆزیەكیان بۆ دروست بوو سەبارەت بە چۆنیەتی بەكارهێنانی ئاوی سارد لە بواری (تا)داو ، ڕووی بەكارهێنانیان نەزانیوە ، ئەگەرچی گوفتارەكانیان ڕوویەكی چاكی هەیە ، كاتێ بۆچونیان وابووە كە پاداشت لە جۆری كردەوەیە ، بۆیە وەكو چۆن سەلمێندراوە كە گڕی تینویەتی لە سەر كەسی تینو بە ئاوی سارد دەكوژێنرێتەوە ، ئاوهاش خوای تعالی گڕی (تا) لە سەر كەسی نەخۆش دەكوژێنێتەوە وەكو پاداشتێكی

---

٢٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٩١) ، والبخاري (٤ / ١٤٦) ، من طريق همام قال : أخبرنا أبوحمزة الضبعي فذكر الحديث ٠

بەرامبەر بە بەخشینی ئاوەکە ، ئەم شتە لە فیقهو ئامـاژەی فەموودەکـەوە وەردەگیرێـت ، ئەگینا مەبەستی سەرەکی بەکارهێنانی ئاوەکەیە ٠

وقد ذكر أبونعيم وغيره من حديث أنَسٍ يَرفعه : ((إذا حُمَّ أحَدُكُم ، فَلْيُرَشَّ عليهِ الماءَ البارِدَ ثلاثَ ليالٍ مِنَ السَّحَرِ))[٣٠]

واته : (أنَس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر کەسێکتان (تـا)ی بەرزبۆوە ، با سێ شەو لە کاتی شەبەقی بەرەبەیاندا ئاوی ساردی بە سەردا بکرێت)) ٠

وفي سنن ابن ماجة عن أبي هريرة يرفعه : ((الحُمَّى كِيرٌ مِن كِيرِ جُهَنَّمَ فَنَحُّوهَا عَنْكُمْ بالماءِ البَارِدِ))[٣١]

واته : (أبي هريرة) دەفـەرمێت : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : (((تـا) گڕوبلێسەی موشەدەمەیەکە _ ئەو ئامێرەیە کە ئاسنگەر فووی پێ دەکات لە ئاگر _ لە موشەدەمەکانی دۆزەخ بۆیە بە ئاوی سارد ناڕەحەتی و گەرمی لە سەر خۆتان لابەرن)) ٠

وفي المسند وغيره ، من حديث الحسن ، عن سَمُرَةَ يرفعه : ((الحُمَّى قطعةٌ مِن النَّارِ ، فأبْرِدوُها عَنْكُم بالماءِ البارِدِ ، وكان رسولُ الله ﷺ إذا حُمَّ دَعَا بِقِرْبَةٍ مِن ماءٍ ، فأفْرَغَهَا عَلى رأسِه فاغْتَسَلَ[٣٢] .

---

٣٠ ــ صحيح : أورده الألباني في صحيح الجامع (٤٩٧) ، وانظر السلسلة الصحيحة (١٣١٠)

٣١ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٥) من طريق قتادة عن الحسن عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣١٨٩) ، والصحيحة (١٨٢٢) ٠

٣٢ ــ ليس في مسند أحمد ٠ ورواه الطبراني في الكبير (٧ / ٢٢٧) من حديث إسماعيل بن مسلم المكي عن الحسن عن سمرة بن جندب مرفوعاً ٠

واته : (سَمُرَة) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (((تا) بەشێکە لە ئاگر ، بۆیە بە ئاوی سارد گڕو گەرمی لە سەر خۆتان سارد بکەنەوە ، دەفەرمیٚ : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر (تا)ی بەرز بوایەتەوە فەرمانی دەدا کونەیەکی ئاوی بۆ بێنن و ، ئینجا دەیکرد بە سەر سەری خوێدا و خۆی پیٚ دەشت)) ٠

وفي السنن : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ قال : ذُكِرَت الحُمَّى عِندَ رسول الله ﷺ فَسَبَّهَا رجلٌ ، فقال رسولُ الله ﷺ : ((لا تَسُبَّهَا فإنَّها تَنفِي الذُّنُوبَ ، كما تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الحَدِيدِ))(٣٣)

واته: (أبي هريرة) _ ڕەزای خوای لێبێت _ دەفەرمێت : باسی (تا) کرا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پیاوێکیش جوێنی پێدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((جوێنی پێمەدە چونکە تاوان پاك دەکاتەوە ، وەکو چۆن ئاگر پیسی ئاسن پاك دەکاتەوە)).

لە بەر ئەوەی کاتیٚ مرۆڤ (تا)ی لێدێت یەکسەر پەیڕەوی خۆپارێزی دەکات لە خواردەمەنیە خراپەکان و ، هەڵدەستێت بە خواردنی خۆراك و دەرمانی بەسوود ، کە ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینێت لە پاکردنەوەی جەستەو ، کردنە دەرەوەی پیسیە زیادەکانی و ، پاکردنەوەی لە ماددە خراپەکانی و ، کارێکی ئەوتۆی تێدەکات بە هاوشێوەی کاری ئاگر کە پیسیەکانی ئاسن دەکاتە دەرەوەو ، ئاسنە پوختەکەی پاك دەکاتەوە ، بۆیە (تا) نزیکترین شتێکە کە لە ئاگری موشەدەمەی ئاسنگەر دەچێت کە پوختەی ئاسنەکە پاك دەکاتەوە ، ئەم ئەندازەیەیە کە بەلای پزیشکانی جەستەوە زانراوە ٠

---

٣٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٩) ، وضعفه الألباني ٠ الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

بەڵام سەبارەت بەوەی (تا) ڕۆڵێ هەبێت لە خاوێن کردنەوەی دڵ لە پیسی و گەرداوەکانی ، کارێکە پزیشکانی دڵان دەیزانن و ، بەو جۆرە دەیبینن کە پێغەمبەرەکەیان ﷺ هەواڵی پێداون ، بەڵام ئەگەر مرۆڤ لە چاکبوونەوەی نەخۆشی دڵ نائومێد بوو ، ئەوا ئەم چارەسەرە هیچ سوودێکی پێ ناگەیەنێت ٠

(تا) سوود بە دڵ و جەستە دەگەیەنێت ، بۆیە جوێن پێدانی ستەم و دژایەتی دەربڕینە. جارێکیان (تا)م لێهاتبوو ، گوفتاری هەندێ شاعیرم بیرکەوتەوە کە جوێنی پێ دەدەن و دەڵێن :

زارتْ مُـكَفِّرَةُ الذُّنوبِ وَوَدَّعَـتْ   تبّاً لهـا مِـن زائـرٍ وَمُوَدِّعِ
قالتْ وقَدْ عَزَمَتْ على تَرْحَلَهـا   مـاذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا تَرجِعي

واتە :

سەردانی کردین لابەری تاوان و ماڵئاوایی کرد   لەناوچێت چ سەردانیکارو چ ماڵئاویکارێکە
کاتێ سووربوو لە سەر ڕۆشتن گووتی   چیت دەوێ ؟ گووتم : چیتر نەگەڕێیتەوە

گووتم _ (ابن القيم) _ تۆ لەناوچێت چونکە جوێن بە شتێك دەدەی پێغەمبەری خوا ﷺ جوێن پێدانی قەدەغە کردووە ٠ بەڵام ئەگەر ئەو شاعیرە بیگوتبا:

زارَتْ مُكَفِّرَةُ الذُّنوبِ لِـصَبِّها   أهـلا بهـا مِن زائرٍ وَمُـوَدِّعِ
قالَتْ وَقَدْ عَزَمَتْ عَلـى تَرْحَالِها   ماذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا تُقْلَعي

واتە :

سەردانی کردین لابەری تاوان بە دارژان   یاخوا بە خێر بێت چ سەردانیکارو چ ماڵئاوایکارێکە
کاتێ سووربوو لە سەر ڕۆشتن گووتی   چیت دەوێ ؟ گووتم : هەرگیز لانەچیت و نەنشیتەوە

شايستەتر دەبوو بۆى ، (تا)كەش لە سەرى لادەچو و دەنيشتەوە ، ئەوەبوو بە خێرا لە سەرى منيش نيشتەوە · لە فەرموودەيەكدا كە (صحيح)ى و (ضعيف)يم بۆ دەنەكەوتووە باسكراوە كە : ((حُمَّى يَوْمٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ))[٣٤] واتە : (((تا)ى ڕۆژێك لابەرى تاوانى ساڵێكە)) ، ئەمەش بە دوو شێوە لێك دەدرێتەوە:

يەكەميان : (تا) دەچێتە نێو هەموو ئەندام و جومگەكانى لەشەوە ، كە ژمارەيان سێ سەدو شەصت جومگەيە ، بۆيە بە هەر جومگەيەك تاوانى ڕۆژێكى لە سەر لادەبات ·

دووەم : (تا) كاريگەريەكى ئەوتۆ لە سەر جەستە بەجێ دەهێڵێت كە بە گشتى تاوەكو ساڵێك لاناچێت ، لێرەدا ئەم فەرموودەيە وەكو فەرموودەكەى ترى پێغەمبەرى خوا ﷺ لێك دراوەتەوە كە دەفەرمێت : ((مَنْ شَرِبَ الخَمْرَ لمْ تُقْبَلَ لهُ صَلاةٌ أربعينَ يوماً))[٣٥] واتە : ((هەركەس مەى بخواتەوە چل ڕۆژ هيچ نوێژێكى لێ وەرناگيرێت)) · چونكە شوێنەوارى مەى لە ناخى بەندەو ، خوێنبەرو دەمارو ، ئەندامەكانى لەشيدا چل ڕۆژ دەمێنێتەوە · خواش زاناترە ·

---

٣٤ ـ ضعيف جداً : رواه تمام في فوائده (٢ / ١٢١) ، وابن أبي الدنيا في كتاب المرض والكفارات (١٩٥)· والحديث ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٧٩٦) : ((الحُمَّى حظ كل مؤمن من النار ، وحمى ليلة تكفر خطايا سنة مُجَرَّمة)) · وانظر الضعيفة (٣٥٣٢) ·

٣٥ ـ صحيح : أخرجه الترمذي (١٨٦٢) من طريق عبدالله بن عبيد بن عمير عن أبيه عن ابن عمر فذكره مرفوعاً ، وأخرجه أحمد (٢ / ٣٥) عن عبدالله بن عبيد بن عمير عن ابن عمر فذكره ليس فيه : عن أبيه · وأخرجه أحمد (٢ / ١٧٦) والدارمي (٢٠٩٧) ، وابن ماجة (٣٣٧٦) ، والنسائي (٨ / ٣١٤ ، ٣١٧) ، وابن خزيمة (٩٣٩) من طريق عبدالله بن الديلمي عن ابن عمرو فذكره مرفوعاً · والحديث صححه الألباني في صحيح الجامع (٢ / ٦٣) ·

(أبو هريرة) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : بەلامەوە (تا) لە هەموو ئەو نەخۆشيانەى تووشم دەبێت خۆشەويسترە ، چونكە دەچێتە نێو هەموو ئەندامێكمەوەو ، هەموو ئەندامێكيش خواى پەروەردگار بەشى خۆى پاداشتى دەداتىٚ ·

وقد روى الترمذي في جامعه من حديث رافع بن خَديج يرفعُه : ((إِذَا أَصَابَتْ أَحَدَكُمُ الْحُمَّى – وَإِنَّ الْحُمَّى قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ – فَلْيُطْفِئْهَا بِالْمَاءِ الْبَارِدِ ، وَيَسْتَقْبِلْ نَهرًا جَارِيًا ، فَلْيَسْتَقْبِلْ جَرْيَةَ الْمَاءِ بَعْدَ الْفَجْرِ وَقَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ ، وَلْيَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ ، اشْفِ عَبْدَك ، وَصَدِّقْ رَسُولَك · وَيَنْغَمِسُ فِيهِ ثَلَاثَ غَمَسَاتٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ، فَإِنْ بَرِئَ ، وَإِلَّا فَفِي خَمْسٍ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرأْ فِي خَمْسٍ ، فَسَبْعٌ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرأْ فِي سَبْعٍ فَتِسْعٌ ، فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تُجَاوِزُ تِسْعًا بِإِذْنِ اللَّهِ))[٣٦]

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات كەسێكتان (تا)ى لێهات _ كە (تا)ش بەشێكە لە ئاگر _ با بە ئاوى سارد بيكوژێنێتەوەو ، ڕوو بكات لە ڕووبارێكى لەبەر ڕۆيشتو ، دواى بەرەبەيان و پێش خۆرهەڵاهاتن ڕوو لە ئاراستەى ڕۆشتنى ئاوەكە بكات و ، با بڵێت : بە ناوى خوا ، پەروەردگارا ، بەندەكەت چاك بكەرەوەو ، پێغەمبەرەكەت بە ڕاست دابنىٚ و ، ئينجا سىٚ ڕۆژ بە سىٚ جار خۆهەڵكێشان خۆى لە ئاوەكە هەڵكێشێت ، ئەوا چاك دەبێتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە با پێنج ڕۆژ ئەوە دووبارە بكاتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە ئەوا بە حەوت ، ئەگەر بە حەوت چاك نەبۆوە ئەوا بە ئيزنى خواى تعالى لە نۆ تێپەڕ نابێت)) ·

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەمە لە ڕۆژانى هاوين و لە وەڵاتە گەرمەكاندا بە سوود دەبێت بە پێى ئەو مەرجانەى كە پێشتر ئاماژمان پێدا ، لەو كاتەدا ئاو لە ساردترين باريدايە چونكە لە

---

٣٦ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٢٨١) ، والترمذي (٢٠٨٤) كلاهما من طريق روح بن عبادة قال : حدثنا مرزوق أبو عبدالله الشامي ، قال : حدثنا سعيد _ رجل من أهل الشام _ كما في رواية أحمد قال : أخبرنا ثوبان عن النبي _ صلى الله عليه وسلم _ فذكر الحديث · ولم أجده من طريق رافع بن خديج ولعله وهم من المصنف ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥) ، وانظر الضعيفة (٢٣٣٩) ·

تیشکی هەتاوەوە بەدوورە ، هەروەها لەو کاتەدا هەموو هێزەکان بۆ مرۆڤ فەراهام بووە ، بۆ نموونە سوود لە نووستن و ، کپی و ، فێنکی هەواکە وەردگرێت و ، بەوەش بەهێزی هەموو ئەو هێزانەی بۆ کۆدەبێتەوە ، لە گەڵ بەهێزی دەرمانەکەش ، کە بریتیە لە ئاوە ساردەکەو ، کاریگەریەکی ئەوتۆ دەخەنە سەر (تا) کاتیەکە ، یا (تا) بچڕبچڕە پوختەکە ، مەبەستم بە پووخت ئەوەیە کە هیچ ئاوسانێکی ئەندامەکانی لەشی لەگەڵدا نەبێت و ، هیچ نیشانەیەکی خراپ و ماددەیەکی بۆگەنیش لە جەستەدا نەبێت ، لەو کاتەدا هەموو ئەو هۆکارانە دەبن بە هۆی کپبوونەوەو نیشتنەوەی (تا)کە ، بە تایبەت ئەگەر لە یەکێك لەو ڕۆژانەدا بێت کە لە فەرموودەکەدا هاتووە ، چونکە ئەو ڕۆژانە بە زۆری (تا)ەکەی تێدا توند دەبێتەوە ، بەتایبەت لەو وەڵاتانەدا کە ئاماژەی پێدرا ، لەبەر شلی و نەرمی خەڵتەی دانیشتوانەکانیان و ، خێرا کاردانەوەی چاکیان بەرامبەر بە دەرمانە بە سوودەکە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی سکچووندا :

چارەسەرکردنی بە هەنگوێن :

في الصحيحين : من حديث أبي المتوكّل ، عن أبي سعيد الخُدْرِيِّ ، ((أنَّ رجلا أتى النبيَّ ﷺ فقال : إنَّ أخي يشتكي بطنَه _ وفي رواية : استطلقَ بطنُهُ _ فقال : اسقِه عسلاً ، فذهب ثم رجع ، فقال : قد سقيتُه ، فلم يُغنِ عنه شيئاً ، وفي لفْظ : فلم يزِدْه إلا استِطلاقاً ، مرتين أو ثلاثاً ، كل ذلك يقولُ له : اسقِه عَسَلا . فقال لهُ في الثالثةِ أو الرابعةِ : صَدَقَ اللهُ ، وكذَبَ بَطنُ أخيكَ))(٣٧)

---

٣٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٩ ، ٩٢) ، وعبد بن حميد (٩٣٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٥) ، ومسلم (٧ / ٢٦) ، والترمذي (٢٠٨٢) ، كلهم من طريق قتادة عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكر الحديث .

واتـه : (أبـي سـعيد الخـدري) _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ دەفـەرمێت : ((پياوێـك هاتـە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و ، گووتى : براكەم هاوار لە سكى دەكات _ لـە (ريوايـە)تێكدا : سـكى دەچـێت _ ئـەويش فـەرمووى : هـەنگوێنى بـدەرێ ، پياوەكـەش ڕۆشـت و پاشـان گەڕايـەوەو ، گـووتى : هـەنگوێنم پێـدا ، هـيچ سـووديكى بـۆ نـەبوو ، لـە بێژەيەكـدا : تـەنها سكچونەكەى زياد كرد ، دووجار يا سێ جار ، لە هەموو جارێكيشدا پێغەمبـەرى خـوا ﷺ پێـى دەفەرموو : هەنگوێنى بدەرێ · بەڵام بۆ سێ يەم جار يا بۆ چوارەم جار پێى فـەرموو : خـواى پەروەردگار ڕاست دەفەرمێت و ، سكى براكەت درۆ دەكات)) ·

وفي صحيح مسلم في لفظ له : ((إنَّ أخي عَرِبَ بطنُه))

واته : واتە هەرسكردنى خۆراكى خراپ بووەو ، گەدەى نەخۆش كەوتووە ·

سوودەكانى هەنگوێن :

هەنگوێن سـودوو كـەڵكێكى يـەكجار گـەورەى تێدايـە دەتـوانين بەمانـەى خـوارەوە ڕوونـى بكەينەوە :

١. هەنگوێن پاكەرەوەى ئەو پيسيانەيە كە لە خوێنبەرو گەدەو هيتريشدا كۆبۆتەوە.
٢. هەڵوەشێن و شيكەرەوەى بۆخ و شێدارەكانە (رطوبات) بە خواردن و چەوركردن
٣. بەسوودە بۆ كەسە بە تەمەنەكان و كەسانى بەڵغەمدار ·
٤. بە سوودە بۆ ئەو كەسانەى ميزاجيان شێدارو ساردە ·
٥. هەنگوێن ژێيەرە نەرمكارە بۆ سروشتى مرۆڤ ·
٦. هێزى ئەو دايكانە دەپارێزێت كە شـير بـە منداڵـەكانيان دەدەن زيـاتر لـە دوو سـاڵ و شيرەكەشيان زياد دەكات (المعاجين) ·
٧. لابەرى چۆنيەتيەكانى دەرمانە بۆن ناخۆشەكانە ·

٨. سنگ و جگەر پاك دەكاتەوە ٠

٩. میزهێنەرە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەڵغەمەوە ڕوودەدات ٠ ئەگەر تێكەڵ بە ڕۆنی گوڵ بكرێت و بە گەرمی بخورێتەوە ، ئەوا بۆ گەزتنی جروجانەوەرو ، خواردنەوەی ئەفیون بە سوودە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەڵغەمەوە ڕوودەدات ٠

١٠. ئەگەر تێكەڵ بە ئاو بكرێت و بخورێتەوە بۆ گەزتنی سەگی هار بە سوودە ، هەروەها بۆ خواردنی جۆری دۆمەڵانی بكوژ بە سوودە ٠

١١. ئەگەر گۆشتی نەرم و تازەو هەروەها كالیارو خەیارو كولەكەو بایجان لە نێو هەنگوێندا هەڵگریت بۆ ماوەی شەش مانگ دەیپارێزێت ٠

١٢. تەرمی مردوان دەپارێزێت ٠

١٣. بۆیە پێی گووتراوە پارێزەری ئاسوودەی بێ ترس ٠

١٤. ئەگەر جەستەو پرچی ئەسپێونی پێ چەوەر بكرێت ، ئەوا ئەسپێ و ڕشك و كرێشكەكەی دەكوژێت ، پرچ درێژ دەكات و ، جوانی دەكات و ، نەرمی دەكات ٠

١٥. ئەگەر چاوی پێ برێژیت ، تارێكی چاو لادەبات ٠

١٦. ئەگەر ددانەكانی پێ پاك بكەیتەوە سپیان دەكاتەوەو ساف و لوسیان دەكات و ، تەندروستیان دەپارێزێت و ، پوكیش دەپارێزێت ٠

١٧. دەمی خوێنبەرەكان دەكاتەوە ٠

١٨. خوێنی بێنوێژی ئافرەتان زیاد دەكات ٠

١٩. لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەڵغەم ناهێڵێت و ، ڕێشووەكانی نێو گەدە دەشواتەوەو ، پاشماوەكانی دەكاتە دەرەوەو ، گەرمی دەكات بە گەرمیەكی مام ناوەندو ، كونیلە داخراوەكانی دەكاتەوەو ، هەمان كاریش بۆ جگەرو گورچیلەو میزڵدان ئەنجام دەدات و ، كەمترین زیانیش بە كونیلە داخراوەكانی جگەرو سپڵ دەگەیەنێت بە بەراوردی هەموو شیرینیەكانی دیكە ٠

له گەڵ هەموو ئەمانەشدا جێی متمانەیەو ، زیانی زۆر کەمە ، بەڵام بە شێوەیەکی کاتی زیان بەو کەسانە دەگەیەنێت کە زردوویان هەیە (للصفراويين) ، بەڵام دەتوانرێت تێکەڵ بە سرکەو شتی تری لەو جۆرە بکرێت و ، ئیتر سوودێکی زۆری بۆ دەبێت ٠

بۆیە هەنگوێن خواردنێکە لە گەڵ خواردنەکاندا ، دەرمانێکە لە گەڵ دەرمانەکاندا ، خواردنەوەیەکە لە گەڵ خواردنەوەکاندا ، شیرینە لە گەڵ حەلواو شیرینیەکاندا ، چەورکارێکە لە گەڵ چەورکارەکاندا ، دڵخۆشکارێکە لە گەڵ دڵخۆشکارەکاندا ، هیچ شتێکمان بۆ بەدینەهێنراوە لەو چاکتر بێت ، یا لەو بچێت ، یا نزیك بەو بێت ، کەسانی دیرینیش پشتیان بە هیچ شتێك نەدەست تەنها بە هەنگوێن نەبێت ٠ زۆربەی کتێبە دیرنەکان بە هیچ جۆرێك باسی شەکری تێدا نی یەو ، نەشیان دەناسی ، بەڵکو شتێکی نوێ یە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو بەیانیەك پێش نان خواردن لێی دەخواردەوە ، ئەوەش نهێنیەکی سەرسوڕمێنی تێدایە سەبارەت بە پاراستنی تەندروستی کە جگە لە کەسە زرنگە بەرێزەکان پەی پێ نابەن و ، بە پشتیوانی خوای تعالی لە کاتی باسکردنی ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە بواری پاراستنی تەندروستیدا بە یادی دەهێنینەوە ٠

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً من حديث أبي هريرة : ((مَن لَعِقَ العَسَلَ ثَلاثَ غَدَوَاتٍ كلَّ شَهرٍ ، لَمْ يُصِبْهُ عَظيمٌ مَنَ البَلاءِ))[٣٨]

واتە : لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك سێ بەیانیان لە هەموو مانگێکدا هەنگوێن بلێسێتەوە ، ئەوا توشی هیچ بەڵایەکی گەورە نابێت)).

٣٨ _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٠) من طريق عبدالحميد بن سالم عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠ وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٨٣١) وانظر الضعيفة (٧٦٢)٠

وفي أثر آخر : ((علَيكُم بالشِفاءَيْنِ العَسَلَ والقُرآنِ))[٣٩] واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەردوو چارەسەرەکە بەکار بێنن کە هەنگوێن و قورئانە)) .

لێردا پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاوە بە کۆکردنەوەی نێوان پزیشکێتی مرۆڤی و پزیشـکێتی خـوایی ، لـە نێـوان پزیشـکێتی جەسـتەو ، پزیشـکێتی ڕوح ، لـە نێـوان دەرمـانی زەمینـی و دەرمانی ئاسمانی .

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوونده‌بێتەوە کە ئەو کەسەی پێغەمبەری خـوا ﷺ وەسـفی هەنگوێنەکەی بۆ کرد ، سکچونەکەی لە ئەنجامی زۆر خواردنێکەوە بوو کە هەموو گـەدەی پـڕ کردبوو ، ئەویش وەسفی هەنگوێنی بـۆ کـرد بـۆ پـاڵ پێوەنـانی ئـەو زیادەیـەی کۆبوبـۆوە لـە لاکانی گەدەو ڕیخۆڵەکانیدا ، چونکە هەنگوێن پاککەرەوەیەو ، ڕۆڵێکـی کاریگـەریش دەبینێـت لە پاڵ پێوەنانی زێدە خۆراکەکاندا ، گەدەی ئەو کەسەش توشی چەند خەڵتەیـەکی لیـنج بـوو ، نەیدەهێڵا خواردەمەنی لە سەر جێگیربێ لـە بـەر زۆر لینجیەکـەی ، چـونکە گـەدە ڕێشـووی هەیە وەکو قەدیفە ، بۆیە ئەگەر ئەو ڕێشووانە خەڵتەی زۆر لینجی لە سەر کۆببێتـەوە ، خراپـی دەکات و خۆراکەکەش بۆگەن دەکات ، بۆیە دەرمانەکەی بریتیە لەو دەرمانانەی کـە تێکـەڵاوە لینجەکەی لە سەر لادەبات ، هەنگوێنیش چاکترین پاکەرەوەو لابـەرە ، کـە چـاکترین دەرمـان بووە ئەم نەخۆشیەی پێ چارەسەر کرابێت ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بە ئاوی گەرم کرا .

سوودی دوبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێن بەنەخۆش :

لە چەند جار دووبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێندا مانایەکی پزیشکی سەرسـوڕمێنی تێدایـە ، بریتیـە لـەوەی کـە دەرمانەکـە پێویسـتە بـڕو ، ئەندازەیـەکی هـەبێت بـە گـوێرەی بـاری

---

٣٩ ـ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٢) من طريق أبي إسحاق عن أبي الأحوص عن ابن مسعود فذكره مرفوعاً وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٦٥) وانظر الضعيفة (١٥١٤) .

نەخۆشیەکە ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکە کەمتر بوو ، ئەوا بە یەکجاری لاینابات ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکەش زیاتر بوو ، ئەوا کاریگەری خراپی دەبێت و هێز لاواز دەکات و ، زیانی تریش دروست دەکات ، بۆیە کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا هەنگوێنی بداتێ ، بڕێکی پێدا بەشی بەرنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی نەکردو ، نەگەشتە ئاستی مەبەست ، کاتێ پیاوەکە پێغەمبەری خوای ﷺ ئاگادارکردەوە ، تێگەشت ئەو بڕەی پێی داوە نەگەشتۆتە ئاستی پێویست ، کاتێ پیاوەکە چەند جارێك هاتەوە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، جەختی دووبارە پێدانی هەنگوێنەکەی پێ دەکرد بۆ ئەوەی بگات بەو ئەندازەیەی توانای بەرەنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی دەبێت ، ئەوەبوو کاتێ خواردنەوەی هەنگوێنەکە دووبارە بۆوە بە گوێرەی مادەو جۆری نەخۆشیەکە ، بە ئیزنی خوای تعالی ، چاك بۆوە ، بۆیە گرنگیدان بە : بڕو ئەندازەی دەرمان ، چۆنیەتیەکانیان ، ئەندازەی هێزی نەخۆش نەخۆشیەکە ، لە گرنگترین یاساکانی پزیشکێتیە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((صدَقَ اللهُ وكذَبَ بطنُ أخيكَ)) ئاماژەیەکی تێدایە بۆ جێگیربوونی سودو کەڵکی دەرمانەکە ، مانەوەی نەخۆشیەکەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپی و کورت هێنانی خودی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ درۆزنی سك و ، زۆریی مادە بۆگەنەکان تیایدا ، بۆیە فەرمانیدا چەند جارێك دەرمانەکەی بۆ دووبارە بکاتەوە لە بەر زۆری ئەو مادانەی لە گەدەیدا بوو ٠

پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو پزیشکێتی پزیشکانی تر نی یە ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بێگومانە ، کۆتای پێهێنەرە ، لە لایەن خواوەیە ، لە سروشی خواوەیە ، لە نورو ڕوناکی پێغەمبەرایەتی و ، عەقڵێکی تەواوە وەرگیراوە ، بەڵام پزیشکێتی کەسانی تر زۆربەی گومان و ، سووسەبردن و ، تاقیکردنەوەیە ، لێرەدا نکوڵی لەوە ناکرێت کە زۆرێك لە نەخۆشەکان سودو کەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی وەرناگرن ، چونکە لە ڕاستیدا ئەو کەسانە سودی لێوەردگرن کە قبوڵی دەکەن و ، بڕوایان وایە کە ئەگەر بەکاری بهێنن

نەخۆشیەکەیان چاك دەکاتەوەو ، قبوڵیشی دەکەن بەو پەڕی باوەڕو ئیمان و ملکەچیەوە ، ئەو قورئانەی کە نەخۆشیەکان لە سنگدا چاك دەکاتەوە ، ئەگەر بەو باوەڕەوە وەرنەگیرێت هەرگیز سنگەکان لە نەخۆشیەکان چاك ناکاتەوە ، بەڵکو بۆ دووڕووەکان تاوانی زیاتر دەخاتە سەر تاوانیان و ، نەخۆشی زیاتر دەخاتە سەر نەخۆشیەکانیان ، لێرەدا پزیشکێتی ئاسایی پزیشکانی جەستە هەرگیز ناگات بە ئاستی پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی تەنها گونجاوی لاشە چاك و ساغەکانە ، هەروەها چاکبوونە بە قورئان تەنها گونجاوی ڕوحە چاك و ساغەکانەو ، گونجاوی دڵە زیندووەکانە بە خۆشەویستی خواو پێغەمبەرەکەی ، بۆیە ڕوو وەرگێڕانی خەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو ئەوەیە ڕووی خۆیان لە چاکبوونەوە بە قورئان وەرگێڕن ، کە بێ گومان چاکترین چارەسەری بە سوودە ، ئەوەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپبوون و کورت هێنانی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ بەدی سروشتی مرۆڤ و ، بۆگەنی جێگەو ، قبوڵنەبوونی . والله الموفق .

بەشێك سەبارەت بەوە کە هەنگوێن شیفا بەخشە بە خەڵك :

جەماوەری خەڵك بە دوو بۆچوون جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بە گوفتاری خوای تعالی ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ [النحل : ٦٩] واتە : ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا ﴾ لە سکی ئەو (هەنگانەوە) دێتە دەر ﴿ شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ خواردنەوەیەك کە ڕەنگەکانی جیاوازە ﴿ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ کە شیفای تێدایە بۆ خەڵکی[٤٠] ، بەوەی ئایا ڕاناو لە ووشەی (فيهِ)دا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، یا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (القرآن) ؟ ڕاست : دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، ئەمەش بۆچونی (ابن مسعود) و (ابن عباس) و (الحسن) و (قتادة) و ، زۆرینەیە ، چونکە ئەمە باسکراوەو ، مەبەستی ئایەتەکەش ئەوەیە کە چاکبوونەوە لە ووشەی (الشراب)دایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە ،

---

٤٠ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەڵام لە ئایەتەکەدا باسی قورئان نەکراوە ، فەرموودە (صحیح)ەکەی سەرەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ تیایدا دەفەرمێت : ((صَدَقَ الله)) ئاشکەرایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە ٠ والله تعالى أعلم٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی چاوەقوڵەداو (الطاعون) ، چارەسەرکردنی و چونیەتی خۆپاراستن لەم نەخۆشیە :

في الصحيحين عن عامر بن سعد بن أبي وقاص ، عن أبيه ، أنه سَمِعَهُ يسألُ أسامةَ بن زيدٍ : ماذا سمِعتَ من رسول الله ﷺ في الطاعونِ ؟ فقال أسامةُ : قال رسول الله ﷺ ((الطاعونُ رِجزٌ أرسِلَ على طائفةٍ من بني إسرائيلَ ، و على من كان قبلكم ، فإذا سَمِعتُم به بأرضٍ فلا تدخلوا عيه ، وإذا وقعَ بأرضٍ وأنتم بها فلا تخرُجُوا فرارا مِنهُ))[٤١] ٠

واته لە (عامر)ی کوڕی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)ەوە ، کە کوێبیستی بابی بوو لە (أسامة)ی کوڕی (زید)ی دەپرسی : سەبارەت بە نەخۆشی چاوەقوڵە چیت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیستوو ؟ (أسامة)ش فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشی چاوەقوڵە سزایەکە نێردرا بۆ کۆمەڵێك لە (بني إسرائیل)و ، ئەوانەی پێشی ئێوە ، بۆیە هەرکات گویستی بڵاوبوونەوەی بوون لە زەویەکدا ڕوویداوە ، مەچنە ئەو جێگەیە ، ئەگەر لە زەویەکیشدا ڕوویداو ئێوەی تیابوو ئەوا لەو زەویە دەرمەچن وەکو هەڵهاتنێك لە نەخۆشیەکە)) ٠

٤١ ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٥٨) ، والحميدي (٥٤٤) ، وأحمد (٥ / ٢٠٠ ، ٢٠٢ ، ٢٠٧ ، ٢٠٨) ، والبخاري (٤ / ٢١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٦ ، ٢٧) ، والترمذي (١٠٦٥) ، كلهم من طريق عامر بن سعد عن أبيه فذكره ٠

وفي الصحيحين أيضا : عن حَفصةَ بنت سيرينَ ، قالت : قال أنسُ بن مالكٍ : قال رسول الله ﷺ : ((الطّاعُونُ شهادةٌ لكلِّ مُسْلِم))[٤٢]

واته : (أنس)ى كوڕى (مالك) _ خواى لىَ ڕازى بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((نەخۆشى چاوەقوڵە شەهيديە بۆ هەموو موسڵمانێك)) ٠

تاعون چى يە ؟

نەخۆشى چاوەقوڵە (الطاعون) لە ڕووى زمانەوە : جۆرێكە لە پەتا ، خاونى كتێبى(الصحاح) ئەمەى فەرمووە ٠ بەلاى پزيشكانيشەوە : ئاوسانێكى پيسى بكوژە لە گەڵيدا گرێكى توندى زۆر بە ئێش دەردەچێت كە لە ئەندازە بەدەر دەبێت ، بە زۆرى دەوروبەريشى ڕەش يا سەوز ، يا تاريك و دێز دەبێت ، لە ئەنجاميشدا بە خێرايى بۆ برين و زام و كێم دەگۆڕێت ، بە زۆريش ، لە سىَ جێگەدا دەردەكەويت : بن هەنگڵ ، پشتەوەى گوىَ ، سەرەوەى لووت (الأرنبة) ، ولە گۆشتە نەرم و شلەكاندا ٠

وَفي أَثرٍ عَنْ عَائشَةَ : أَنّهَا قَالَتْ لِلنّبِيّ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ : الطّعْنُ قَدْ عَرَفْنَاهُ ، فَمَا الطّاعُونُ ؟ ((قَالَ غُدّةٌ كَغُدّةِ الْبَعِيرِ يَخْرُجُ فِي الْمَرَاقّ وَالْإِبْطِ))[٤٣]

واتە : خاتوو (عائشة) _ خواى لىَ ڕازى بێت _ لە پێغەمبەرى خواى ﷺ پرسى : دەزانين (الطعن) واتە : لێدان و پياچەقان چى يە ، ئەى (الطاعون) چى يە ؟ ئەويش فەرمووى : ((لوويەكە بە هاوشێوەى لووى ووشتر لە شوێنانى ورگ و سك و بن هەنگڵدا دەردەچێت)) ٠

---

٤٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٥٠ ، ٢٢٠ ، ٢٢٣ ، ٢٥٨ ، ٢٦٥) ، والبخاري (٤ / ٥٩) ، ومسلم (٦ / ٥٢) كلهم من طريق عاصم بن سليمان الأحول عن حفصة بنت سيرين عن أنس فذكره مرفوعاً٠

٤٣ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٣٣ ، ١٤٥ ، ٢٥٥) عن عائشة فذكرته ٠

پزیشكان دەڵێن : ئەگەر دومەڵ لە گووشتە نەرم و شلەكان و ، بن هەنگل و شوێنە پێچ و پەنای جەستەو ، پشتەوەی گوێ و سەروەی لووت (الأرنبة) دەرچوو ، لە ڕەگەزێكی بۆگەنیش بوو ، بە چاوەقوڵە ناو دەبرێت ، هۆكارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ خوێنێكی پیس مەیلی گەنین و خراپبوون دەكات و ، دەگۆڕێت بۆ ناوەڕۆكێكی ژەهرین بە جۆرێك ئەو ئەندامەی لەش بۆگەن و خراپ دەكات و گۆڕنكاری دەهێنێت بە سەر ئەندامەكانی دەورووبەریشیدا ، ڕەنگە خوێن و كێمیشی لێ بتكێت و ، چۆنیەتیەكی خراپیش بۆ دڵ بەرێت و ، ڕشانەوەو دڵە كوتێ و بورانەوە بۆ نەخۆش دروست بكات ، ئەگەچی ناوی تاعون گشتی یە بۆ هەموو ئاوسانێك كە چۆنیەتیەكی خراپ بۆ دڵ بنێرێت و دەرەنجام بگاتە ئاستی كوشتن ، بەڵام لە بنچینەدا تایبەتكراوە بەو گۆشتە لووەی لە جەستەدا دێتەدەر ، چونكە ئەوەندە خراپە هیچ ئەندامێكی لەش قبوڵی ناكات تەنها ئەو شوێنانە نەبێت كە زۆر لاوازە بە سروشت ، لە هەمووشیان خراپتر ئەو جۆرانەیە كە لە بن هەنگڵ و پشتەوەی گوێدا دێتەدەر لە بەر زۆر نزیكیان لە ئەندامە گرنگەكانەوە كە سەرە ، لە هەمووشیان بێوەی تر جۆرە سورەكانە ، پاشان زەردەكانە ، بەڵام جۆرە ڕەشەكان هیچ كەس لێی ڕزگاری نابێت ٠

لە بەر ئەوەی تاعون لە كاتی پەتادا زۆر دەبێت ، لەو وەڵاتانەدا كە دەرداویەو نەخۆشی زۆرە ، بۆیە ناوی بە پەتا بڵاوبۆتەوە وەكو ئەوەی (الخليل) دەفەرمێت : پەتا : واتە تاعون ٠ گوتراویشە : هەموو نەخۆشیەكە بڵاوبێتەوەو هەموو خەڵك تووشی بن ٠

بەڵام بۆ سەلماندن دەڵێین لە نێوان پەتاو تاعوندا گشتی و تایبەت هەیە ، بۆیە هەموو تاعونێك پەتایە ، بەڵام هەموو پەتایەك تاعون نی یە ، هەروەها نەخۆشیە گشتی یەكان لە تاعون گشتی ترە ، چونكە تاعون تەنها یەكێكە لە نەخۆشیە گشتی یەكان ، تاعونیش بریتیە لە دومەڵ و برین و زام و ئاوسانێك لەو شوێنانەدا دێتەدەر كە باسكران ٠

شوێنەوارەكانی تاعون :

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەم برين و زام و ، ئاوسان و ، دومەڵانە ، شوێنەواری تاعونن و خودی تاعون نین ، بەڵام لە بەر ئەوەی پزیشكان تەنها شوێنەوارە ڕووكەشەكەی دەزانن ، بۆیە ئەوانەی سەرەوەیان كردووە بە خودی تاعون ٠

كەچی ناوی تاعون بۆ سێ شت بەكار دێت :

یەكەمیان : ئەو شوێنەوارە دەركەوتووانەی لە ڕووكەشدا دیارن و پزیشكان باسیان كردووە.

دووەم : ئەو مردنەی بە هۆی ئەوەوە ڕوو دەدات ، ئەمەش مەبەستە بەو فەرمودە (صحيح)ەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((الطاعونُ شَهادةٌ لكلِّ مَسلمٍ)) واتە : ((تاعون شهیدیە بۆ هەموو موسڵمانێك)) ٠

سێیەم : ئەو هۆیەی كە لە پێناویدا ئەم نەخۆشیە نێردراوە ، لە فەرموودە (صحيح)ەكەدا هۆی ناردنی هاتووە كاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((بقيةُ رِجزٍ أُرسِلَ على بَني إسرائيلَ))[٤٤] واتە : ((پاشماوەی سزایەكە نێردراوە بۆ (بني إسرائيل))) وورد فيه : ((أنهُ وَخْزُ الجنِّ))[٤٥] واتە : ((تێوەژەنینی جنە)) ، وجاء : ((أنهُ دَعوةُ نبيٍّ))[٤٦] واتە : ((نزالێكردنی پێغەمبەرێكە))٠

---

٤٤ _ تقدم تخريجه ٠

٤٥ _ صحيح : رواه أحمد (٤ / ٣٩٥) ورواه الطبراني في المعجم الصغير (١ / ٩٥) بلفظ ((وخز أعدائكم من الجن)) عن أبي موسى ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٩٥١) ، وانظر الضعيفة (١٨٦) ، والإرواء (١٦٣٧) ، (١٦٣٨) ٠ وفي صحيح الجامع (٣٩٤٦) وحسنه الألباني : ((الطاعون شهادة لأمتي ، ووخز أعدائكم من الجن ٠٠٠)) ، وانظر الصحيحة (١٩٢٨) ٠

ڕوونکردنەوەی کارتێکردنەکانی جن لە نەخۆشی تاعونداو _ چۆنیەتی لادانی

هیچ شتێك بەلای پزیشکانەوە نی یە بۆ ئەوەی بتوانن هۆکارەکانی دروستبوونی نەخۆشیەکە لابەرن ، یا توانای دەستنیشانکردنی هۆی سەرەکی نەخۆشیەکەیان هەبێت ، پێغەمبەرانیش هەواڵی کارە نادیارەکەنمان دەدەنێ ، هیچیشیان بەدەستەوە نی یە نکوڵی لەوە بکات کە ئەو نەخۆشیانە بە هۆی کاری ڕوحە خراپەکانەوە نەبێت ، چونکە کاریگەری ڕوحە خراپەکان لە سروشت و ، نەخۆشیەکان و ، فەوتاندنی مرۆڤ شتێکە هیچ کەس ناتوانێ نکوڵی لێبکات ، بەدەر لە کەسانی نەفام بە ڕوحە خراپەکان و کاریگەریەکانی و ، کاردانەوەی جەستەو خوو سروشتی مرۆڤ بەرامبەر بەو کاریگەریانە ، پێدەچێ خوای پەروەردگار ڕێگە بەم ڕوحە خراپانە بدات هەندێ تەصەروف بە جەستەی مرۆڤەوە بکەن لە کاتی ڕوودانی پەتاو ، خراپبوونی هەوادا ، هەروەها ڕێگەی پێدەدا تەصروف بە هەندێ مادە خراپەکانەوە بکات کە شێوازێکی خراپ بۆ جەستە دروست دەکات ، بەتایبەت لە کاتی وروژانی خوێن و ، (المِرَّةُ السوداء)و ، لە کاتی وروژانی ئاوی نێرینەدا ، لێرەدا ڕوحە خراپە شەیتانیەکان ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینن بۆ هاندنی خاوەنی ئەم ڕوداوانە بۆ ئەنجامدانی کردەوەکانیان کە هەرگیز توانای هاندانی کەسانی ئاسایی دیکەی نی یە هەمان ئەو کردەوانە ئەنجام بدەن ، بۆیە پێویستە کەسەکان پاڵنەرێکی زۆر بەهێزی تر بەکاربێنن بۆ لادانی کاریگەری ئەو ڕوحە خراپانەو ، لە هەمان کاتیشدا دەتوانن کردەوە چاکەکان کە بریتیە لە زیکرو ، دوعاو ، پاڕانەوەو ، بەخشین و ، خوێندنی قورئان بەکاربێنن بۆ دابەزاندنی ڕوحی فریشتە چاکەکان و بەزاندنی ڕوحە خراپەکان و ، پوچکردنەوەی شەڕیان و ، دووخستنەوەی کاریگەریان ٠

ئێمە _ (ابن القيم) _و کەسانی دیکەی جگە لە ئێمەش ئەوەمان چەندین جار کە خوای تعالی نەبێت هیچ کەس ژمارەیان نازانێت تاقیی کردۆتەوەو ، بۆمان دەرکەوتووە کە دابەزاندنی ئەم ڕوحە چاکانەو لە خۆ نزیکردنەوەی کاریگەریەکی ئێجابی گەورەی هەیە بۆ

٤٦ _ لم أجده ٠

بەهێزکردنی سروشت و ، دوورخستنەوەی مادە خراپەکان · بەڵام دەبێت ئەو کردارە پێش پتەوبوون و قایمبوونی نەخۆشیەکە لە لەشدا ئەنجام بدرێت و ، لە کاتێکدا بێت بتوانرێت کاری تێبکرێت و کون بکرێت ، بۆیە هەرکەس خوای پەروەردگار سەرکەوتووی بکات ، ئەوا لە کاتی هەست کردنیدا بە هۆکارە خراپەکان یەکسەر پەنا دەباتە بەر بەکارهێنانی هۆکارە چاکەکان بۆ لە خۆ دوورخستنەوەی ، ئەمەش چاکترین دەرمانە بۆی ، بەڵام ئەگەر خوای تعالی ویستی بەجێهێنانی قەدەرو چارەنووسی خۆی هەبێت ، دڵی بەندەکەی خۆی بەرامبەر بە ناسین و بەبیرداهاتن و داواکردن و بەکارهێنانی هۆکارە چاکەکان بێئاگا دەکات و ، چیتر هەستی پێ ناکات و ، نایەوێت بەکاری بێنێت ، ئەو کاتە خوای پەروەردگاریش فەرمانی خۆی لە سەر بەندەکەی جێبەجێ دەکات ·

پاشان ــ إن شاء الله ــ ئەم مانایە بە درێژی باس دەکەین لە میانەی باسەکەماندا سەبارەت بە خۆ چارەسەرکردن بە نووشتەو ، پەناگرتنەکانی پێغەمبەرایەتی و (العوذ النبوية) ، زیکرو ، نزاو ، بەخشیندا ، لەوێشدا ڕوونی دەکەینەوە کە بەراوردکردنی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر ، وەکو بەراوردکردنی پزیشکێتی سۆفی و بەساڵاچوانە بە پزیشکێتی ئەوان ، وەکو ئەوەی زیرەکەکان و پێشەواکانیان دانیان پێدا ناوە ، هەروەها ڕوونی دەکەینەوە کە سروشتی مرڤایەتی بەهێزترین شتێکە کە کاردانەوەی خۆی هەیە بەرامبەر بە ڕوحەکان ، وە هێزی پەناگرتنەکان و ، نووشتەو ، نزاکان ، لە سەرووی هەموو هێزێکەوەیە ، تا ئەو ئاستەی هێزی ژەهرە کوشندەکانیش پوچ دەکاتەوە.

مەبەستیش ئەوەیە کە : خراپبوونی هەوا بەشێکە لە بەشەکانی هۆی تەواو ، کە تاعون دروست دەکات ، چونکە خراپبوونی ناوەڕۆکی هەوا هۆیەکی کاریگەری دروستبوونی پەتاو بۆگەن بوونیەتی ، چونکە ناوەڕۆکی ئەو هەوایە دەگۆڕێت و یەکێك لە چۆنیەتیە خراپەکانی بە سەردا زاڵ دەبێت وەکو گەنین و ، بۆنکردن و ژەهراوی بوون لە هەر کاتێکدا بێت لە کاتەکانی ساڵ ، ئەگەرچی زۆرترین ڕوودانی لە کۆتایی هاویندایە ، هەروەها

له پایزیشیدا بەزۆری ڕوودەدات بەهۆی کۆبوونەوەی پاشماوە تاڵ و سەختە تیژەکان و هیتریش لە هاویندا و ، شینەبوونەوەی لە کۆتایدا ، هەروەها لە پایزیشدا ڕوودەدات بە هۆی ساردبوونی هەواو ، قورپاوییبونی بۆخ و شێ و ئەو پاشماوانەی کە لە وەرزی هاویندا شی دەبۆوە ، دەرەنجام پەنگ دەخواتەوەو ، گەرم دەبێت و ، بۆگەن دەبێت و ، ئینجا نەخۆشی بۆگەن دروست دەکات ، بە تایبەت ئەگەر ڕێکەوتی جەستەیەکی ئامادەبووی ، گونجاوی ، خاوی ، سستی ، کەم جوولەی ، زۆر مادە بوو ، ئەوجا ئەم جۆرە مرۆڤە بە زۆری دەفەوتیت و تووش دەبێت .

تەندروستیترین وەرزیش لەم بوارەدا وەرزی بەهارە . (أبقراط)[47] دەڵێت : زۆرترین نەخۆشیەکان و ، کوشندەترینیان ، لە وەرزی پایزدایە ، بەڵام وەرزی بەهار ، تەندروستیترین وەرزەکانەو لە هەمووشیان کەمتر مردنی تێدا ڕوو دەدات ، بۆیە لە وەرزەکانی بەهارو هاویندا دەرمانسازان و ، ئامادەکاری مردووان خۆیان ئامادەدەکەن و قەرزیش دەکەن بۆ کۆکردنەوەی دەرمانە پێویستەکان بۆ ئەوەی لە وەرزی پایزدا بەکاری بێنن ، لێرەدا وەرزی پایز وەکو بەهاری ئەمانە چونکە ئیش و کاریان زۆر دەبێت ، بۆیە بیری دەکەن و ، بە هاتنی دەڵخۆشیش دەبن .

وقد روى في حديث : ((إذا طَلَعَ النَّجْمُ ارْتَفَعَت العاهَةُ عن كلِّ بَلَدٍ))[48]

واتە : لە فەرموودەیەکدا هاتووە : ((هەرکات ئەستێرەکە هەڵهات ئەوا دەردو نەخۆشی لە سەر هەموو وەڵاتێك بەرز دەبێتەوەو نامێنێت)) ، ئەستێرەی نێو ئەم فەرموودەیە بە کۆمەڵە

---

٤٧ ــ لە بەناوبانگترین پزیشکەکانی یونانەو ، ساڵی (٣٧٧)ی پێش زاین مردووە .

٤٨ ــ أسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٤١ ، ٣٨٨) من طريق وهيب قال : حدثنا عِسْل بن سفيان ، عن عطاء بن أبي رباح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً . فيه عسل بن سفيان وهو ضعيف .

ئەستێرەی (الثریا)[٤٩] لێکدراوەتەوە ، هەروەها بە دەچوونی ڕووەك لە وەرزی بەهاردا لێك دراوەتەوە ، لەم بارەشەوە خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ [الرحمن : ٦] واتە : ئەستێرەو گژوگیاو درەخت (بۆ خوا) سوژدە دەبەن [٥٠] چونکە دەرچوونی تەواوی لە وەرزی بەهاردایەو ، ئەو وەرزەشە کە نەخۆشی و دەردو بەڵای تێدا نامێنێت.

بەڵام لە بارەی کۆمەڵە ئەستێرەی (الثریا)وە ، لە گەڵ هەڵهاتنی لە بەرەبەیاندو لە ئاوابوونیدا نەخۆشیەکان زۆر دەبن ٠

(التَّمِيمِيُّ) لە کتێبی ((مادة البقاء))دا دەڵێت : خراپترین کاتەکانی ساڵ ، کە گەورەترین دەردو بەڵا بە سەر جەستەدا دێنێت دوو کاتە :

یەکەمیان : کاتێ کۆمەڵە ئەستێرەی (الثُريا) بەرەو ئاوابوون دەچێ لە کاتی دەرکەوتنی بەرەبەیاندا ٠ دووەمیان : کاتی هەڵهاتنی لە ڕۆژهەڵاتەوە پێش دەرکەوتنی خۆر بە سەر جیهاندا ، لە شوێنگەیەك لە شوێنگەیەك مانگدا (منازل القمر)[٥١] ، کە بریتیە لە کاتی تێپەڕبوونی وەرزی بەهارو کۆتایی هاتنی ، بەڵام ئەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی هەڵهاتنیدا ڕوودەدن زیانی کەمترە لەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی ئاوابوونیدا ڕوودەدات.

---

٤٩ _ الثریا : کۆمەڵە ئەستێرەیەکی پرشنگدارە لە نێو گەردەنی ئەستێرەی گادا ، بۆیە واناونراون چونکە لە ڕووبەرێکی زۆر کەمدا ئەستێرەیەکی زۆر کۆبونەتەوە ، بڕوانە : عبدالله جبار ، فەرهەنگی شارا ٠ وەرگێر ٠

٥٠ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٥١ _ شوێنگەی مانگ : مەوداو شوێن و ڕێڕەوی مانگە ، بریتیە لە ڕێڕەوی مانگ کە پێیاندا دەڕواو بە دەوری زەویدا دەخولێتەوە ، هەرشەوە لە ڕێڕەوێکیاندایەو هەڵە ناکات و بەمو لە ڕێڕەوی خۆی لانادات ، مانگ بیست شوێنگەی هەیەو ، هەر شوێنگەیەکیش ناوێکی تایبەتی خۆی هەیە وەکو : (السرطان ، البطین ، الثریا ، الدّبران ٠٠٠) ، بڕوانە : مەلا محمودی کەلالەیی ، قاموسی ڕستە ٠ وەرگێڕ ٠

(أبومحمد)ى كورِى (قتيبة) دەلێت : گووتراوە : هەر كاتێك كۆمەڵە ئەستێرەى (الثريا) هەڵهاتوەو ئاوابووە مەگەر (إلا) دەردو نەخۆشيەك لە نێو خەڵكى و ووشتردا بڵاوبۆتەوە ، بەڵام لە كاتى ئاوابوونيدا نەخۆشى و دەردەكان زياترو توندتر دەبنەوە بە بەراوردى هەڵهاتنى

سەبارەت بە فەرموودەكە گوفتارێكى سێ يەم هەيەو _ پێدەچێ شايستەترين گوفتارەكانيش بێت _ : كەوا مەبەست بە ووشەى (النجم) ئەستێرەى (الثريا) بێت بەڵام مەبەست بە ووشەى (العاهة) ئەو دەردو بەڵاو نەخۆشيانە بێت كە تووشى ڕووەك و كشتوكاڵ و بەروبوومەكان دەبێت لە وەرزى زستان و سەرەتاى وەرزى بەهاردا ، بۆيە مرۆڤ لە كاتى هەڵهاتنى ئەستێرەى (الثريا)دا بێوەى دەبێ ، بەتايبەت لە كاتە ئاماژەپێكراوەكاندا ، بەو هۆيەوە پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى فرۆشتن و كڕينى بەروبوومى كردووە پێش دەركەوتنى چاكيەتيەكەى . مەستيش : دووانە سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺلە كاتى ڕوودان و بڵاوبوونەوەى تاعوندا .

بەشێك : پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى چوونە نێو ئەو زەويانەى كردووە كە تاعونى تێدا بڵاوبۆتەوە يا دەرچوون لەو زەويانەى كە تاعونى تێدا بڵاوبۆتەوە :

پێغەمبەرى خوا ﷺئومەتەكەى خۆى قەدەغە دەكات بچنە نێو ئەو كۆمەڵگايانەوە كە تاعونيان تێدا بڵاوبۆتەوە يا لە كۆمەڵگايەك بچنە دەرەوە پاش بڵاوبونەوەى تاعون تيايانـدا ، بۆ ئەوەى بە تەواوى خۆيان لەو نەخۆشيە بپارێزن ، چونكە چونە نێو ئەو كۆمەڵگايانەوە كە تاعونيان تێدا بڵاوبۆتەوە ماناى خۆ تووشكردنە بەو دەردو بەڵايەو ، خۆ خستنە نێو شوێنێكيشەوەيە كە جێگەى فەرمانڕەواى نەخۆشيەكەيەو ، يارمەتيدانى نەفسيشە بۆ تووشبوون بەو نەخۆشيە ، ئەمەش پێچەوانەى شەرع و ئەقڵ و ژيريە ، بەڵكو خۆ

دوورخستنەوە لەو شوێنانەی نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە گوێڕایەڵی خوای پەروەردگارە کە فەرمانی بە خۆپارێزی کردووە لە هەندێ شوێن و ، هەوای زیانبەخش ٠

مانای قەدەغەکردنی دەرچوون لەو وەڵاتە :

بەڵام کە قەدەغەی چوونە دەرەوە دەکات لەو شوێنەی نەخۆشیەکەی تیایدا بڵاوبۆتەوە ، دوو مانای تێدایە :

یەکەمیان : هاندانی نەفسە بۆ باوەڕبوونی تەواو بە خوای تعالی ، پشت پێ بستنیی ، ئارامگرتن لە سەر قەدەرو حوکم و چارەنووسی و ، پێ ڕازیبوونی ٠

دووەم : ئەوەیە کە پێشەوایانی پزیشکێتی گوتوویانە : بەوەی پێویستە هەموو کەسێکی خۆپارێز لە پەتا ، هەوڵی دەرهێنانی بۆخ و شێدارە (الرطوبات) زیادەکانی لەشی بدات و ، خۆراك کەم بکاتەوەو ، حەزی بە چارەسازی توند (التدبیر المجفّف) بێت لە هەموو ڕوویەکەوە ، بەدەر لە وەرزش و خۆشتن ، کە پێویستە مرۆڤ وریایان بیت ، چونکە بە زۆری جەستە بەتاڵ نابێت لە زیادە مادەیەکی خراپ کە تیایدا دەمێنێتەوەو ، پاشان وەرزش و خۆشتن دەیانورووژێنێت و ، لە گەڵ کیمۆسی [٥٢] باشدا تێکەڵیان دەکات و ، بەوەش مرۆڤ تۆشی نەخۆشیەکی گەورە دەبێت ، بۆیە لە کاتی بڵاوبونەوەی تاعوندا پێویستە مرۆڤ سرەوتن و لە سەرخۆیی خۆی زیاد بکات و ، ئارامپێدانێکی تەواو بدات بە هەڵچونی تێکەڵاوەکانی لەشی ، لە لایەکی تریشەوە چوونە دەرەوە لەو شوێنەی پەتاکەی تێدا بڵاوبۆتەوەو سەفەرکردن پێویستی بە جوڵانەوەیەکی بەهێزەو ، ئەمەش زیانێکی گەورە بە جەستە دەگەیەنێت ، ئەمە گوفتاری چاکترین پزیشکانی پاشینانە ، بەمەش مانای پزیشکێتی

---

٥٢ ـ کیمۆس : مادەیەکی شیری یەو لە خواردنەوە پەیدا دەبێ ، ئامادەیە بۆ هەڵمژین و ، ڕیخۆڵەکان لە کاتی تێپەڕینیدا هەڵی دەمژن ٠ بڕوانە : پژگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ ٠

تەواو لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکەرا دەبێت و ، ئەو چارەسەرەی تێیدایە بۆ دڵ و جەستەو چاکبوونیان ·

ئەگەر گوترا : فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((لا تخرجوا فِراراً مِنهُ)) واتە : ((لێی دەرمەچن وەکو هەڵاتنێك لە نەخۆشیەکە)) ، گوفتارەکانی ئێوە پووچ دەکاتەوە کە گوایە مەبەست بە فەرموودەکە ئەوە بێت کە لە سەروە ئاماژەتان پێدا ، چونکە فەرموودەکە قەدەغەی چوونە دەروە ناکات لە بەر ڕووداوێکی ناکاو ، هەروەها کەسی موسافیر قەدەغە ناکات لە سەفەرەکەی؟

بەو کەسە دەگوترێت : هیچ کەسێك نەیگووتوە _ پزیشك بێت یا کەسیکی تر _ خەلکی واز لە جوڵانەوە بێنن لە کاتی بڵاوبونەوەی تاعونداو ، خۆیان بکەن بە شتیکی بێ روح و گیان ، بەڵکو پێویستە بە پێی توانا جوڵانەوەی خۆی کەم بکاتەوە ، چونکە کەسی هەڵاتوو تەنها مەبەستی هەڵاتنە ، کەچی ئەگەر سرەوتن و لە سەرخۆیی بەکاربێنێت و هەڵنەیەت سوودێکی زۆری بۆ دڵ و جەستەی دەبێت و ، پشتبەستنێکی تەواویشی بۆ دەستەبەر دەبێت و ، بە تەواوی ملکەچی قەدەرو چارنووسی خوای تعالاش دەبێت · بەڵام سەبارەت بەو کەسانەی ناتوانن واز لە جوڵانەوە بێنن وەکو پیشەکاران و ، کرێکاران و ، مسافیران و ، دروستکاری جل و ، کەسانی دیکە ، پێیان ناگوترێت بە تەواوی واز لە جوڵانەوەکانتان بێنن ، ئەگەرچی فەرمانیان پێ دەکرێت واز لە جوڵانەوە ناپێویستەکان بێنن ، وەکو جوڵانەوەی موسافیر بۆ هەڵهاتن · خوای تعالاش زاناترە ·

کاتێ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنانە کراوە کە نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە ، ئەمە چەند دانایی و حیکمەتێکی تێدایە :

یەکەم : خۆ دوورخستنەوە لە هۆی زیانبەخش ·

دووەم : وەرگرتن و دەستگرتن بە تەندروستیەوە کە هۆکاری بژێوی و ژیان و گەڕانەوەیە·

سێ یەم : بۆ هەڵنەمژینی ئەو هەوایەی کە بۆگەن و خراپبووە ئەگینا نەخۆش دەکەون ۰

چوارەم : بۆ خۆ نزیك نەکردنەوە لەو کەسانی بەو نەخۆشیە نەخۆش کەوتوون ، ئەگینا ڕەگەزی نەخۆشیەکانی ئەوانیان تووش دەبێت ۰

وفي سنن أبي داود مرفوعاً : ((إنَّ مِن القرفِ التلفَ))[٥٣]

واتە : ((خۆ نزیککردنەوە هۆکاری تووشبوونە بە زیان)) ، (ابن قتيبة) دەڵێت : ووشەی (القرفُ) واتە نزیکبوونەوە لە پەتاو ، نزیکبوونەوە لە نەخۆش ۰

پێنجەم : پاراستنی نەفس لەوەی بە نیشانەی شوم و بەدی دادەنرێت و ، خۆپاراستن لە تەنینەوەو بڵاوبونەوەی نەخۆشی ، چونکە شوم و بەدی بۆ کەسێکە شتکە بە شوم و بەد دابنێت ۰

بە گشتی کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنە دەکات واتە فەرمان بە وریایی و خۆپاراستن دەکات و ، قەدەغەی خۆ تووشبوون دەکات بە هۆکارەکانی زیان پێگەشتن۰ کاتێکیش قەدەغەی هەڵهاتن دەکات واتە فەرمان بە پشتبەستن و ، ملکەچبوون و ، کاروباری خۆ سپاردن دەکات بە خوای تعالى ، بۆیە باری یەکەم : ئەدەبدان و فێرکردنە ، باری دووەمیش : ملکەچبوون و کاروباری خۆ سپاردنە بە خوای تعالى ۰

وفي الصّحيح : أنّ عمر بن الخطّاب _ رضي الله عنه _ خرج إلى الشّام ، حتّى إذا كان بسرغ لقيه أبو عبيدة بن الجرّاح _ رضي الله عنه _ وأصحابه ، فأخبروه أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال لابن عبّاس رضي الله عنهما : ادع لي المهاجرين الأوّلين ، قال : فدعوتهم ، فاستشارهم وأخبرهم أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال له بعضهم : خرجت لأمر ، فلا نرى أن ترجع عنه ، وقال آخرون : معك بقيّة النّاس وأصحاب رسول الله ﷺ

---

٥٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٣) ، وأحمد (٣ / ٤٥١) وضعفه الألباني في الضعيفة (١٧٢٠)۰

فلا نرى أن تقدّمهم على هذا الوباء ، فقال عمر : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي الأنصار ، فدعوتهم له فاستشارهم ، فسلكوا سبيل المهاجرين ، واختلفوا كاختلافهم ، فقال : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي من هاهنا من مشيخة قريش من مهاجرة الفتح ، فدعوتهم له ، فلم يختلف عليه منهم رجلان ، قالوا : نرى أن ترجع بالنّاس ولا تقدّمهم على هذا الوباء ، فأذّن عمر في النّاس : إنّي مصبح على ظهر ، فأصبحوا عليه ، فقال أبو عبيدة بن الجرّاح : يا أمير المؤمنين أفراراً من قدر اللّه ؟ قال : لو غيرك قالها يا أبا عبيدة ، نعم نفرّ من قدر اللّه تعالى إلى قدر اللّه تعالى ، أرأيت لو كان لك إبل فهبطت وادياً له عدوتان ، إحداها خصبة ، والأخرى جدبة ألست إن رعيتها الخصبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ، وإن رعيتها الجدبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ؟ قال : فجاء عبد الرّحمن بن عوف وكان متغيّباً في بعض حاجاته ، فقال : إنّ عندي في هذا علماً ، سمعت رسول اللّه ﷺ يقول : ((إذا كان بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه ، وإذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه))[٥٤] .

واته : له فەرموودەیەكی (صحيح)دا هاتووه كەوا (عمر)ی كوڕی (خطاب) چوو بۆ وەڵاتی شام ، كه گەشته (سرغ) سەركردەكانی جەنگ (أبوعبيدة)ی كوڕی (الجراح)و هاوەڵانی پێگەشت و ، هەواڵیان دایه كه تاعون له وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوه ، ئەوەبوو جیاوازیان تێكەوت و ، ئیمامی (عمر) به (ابن عباس)ی فەرموو : كۆچبەرانی پێشینم بۆ بانگ بكه ، فەرمووی : بانگم كردن و ، ئەویش ڕاوێژی پێكردن و پێی ڕاگەیاندن كه پەتای تاعون له وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوه ٠ ئەوانیش جیاوازیان تێكەوت و ، هەندێكیان پێیان فەرموو : تۆ به نیازی كارێك دەرچوێت و وامان پێ باشه لێی پەشیمان نەبیتەوه ، كەسانێكی دیكەش فەرموویان ، ئەوەی ماوه له خەڵك و هاوەڵانی پێغەمبەری خوات ﷺ له گەڵدایه بۆیه پێمان باش نی یه بیانخەیته نێو ئەم پەتایەوه ، ئەوەبوو ئیمامی (عمر) فەرمووی : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : پشتیوانانم بۆ بانگ بكه ، منیش بانگم كردن ، ئەوەبوو ڕاویژی پێكردن و

٥٤ ـ صحيح : البخاري (٧ / ١٦٩) ، (٣٤١٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠) ٠

ئەولنیش هەمان ڕێگەی کۆچبەرانیان گرتوو وەکو ئەوان جیاوازبوون ، بۆیە ئیمامی (عمر) پێی فەرموون : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : هەرکەس لێرەیە لە گەورەپیاوانی قورەیش ئەوانەی سالّی ڕزگارکردنی مەککە کۆچیان کردووە هەموویانم بۆ بانگ بکە ، منیش بانگم کردن ، دوو کەسیان نەبوو جیاوازیان لە نێواندا بێت ، بەلّکو هەموویان گوتیان : ئێمە وامان پێ باشە ئەم خەلّکە بگەڕێنیتەوەو نەیانخەیتە نێو ئەم پەتایەوە ، بۆیە ئیمامی (عمر) بانگەوازی بە نێو خەلّکیدا کرد : من سبەینیّ لە سەر زینم ، ئەوەبوو بەیانی هەموویان سواربوون ، (أبوعبیدة)ی کوڕی (الجراح) فەرمووی : ئایا لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەلّدێین ئەی میری موسلّمانان ؟ ئیمامی (عمر)یش فەرمووی : ئەگەر کەسێکی تر ئەمەی بگوتایە ئەی (أباعبیدة) ، بەلّیّ ئێمە لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەلّدێین بۆ قەدەرو چارەنوسی خوا ، ئایا ئەگەر تۆ کۆمەلّێك ووشترت هەبیّ و لە شیوێکدا دابەزیت کە دوو بەری هەبێت ، بەرێکیان سەوزەلّان و بە پیت و ، بەرەکەی تریشیان دێم و بیّ لەوەڕ بێت ، ئەگەر ووشترەکانت لە هەر بەرێکیاندا بلەوەڕێنی بە چارەنووسی خوا نی یە ؟

(ابن عباس) دەفەرمیت : لەو کاتەدا (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف) هات کە پێشتر لەویّ نەبوو ، چووبوو بۆ هەندیّ پێویستی خۆی ، فەرمووی : من لەم بارەوە زانیاریم پیّ یە ، گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : ((ئەگەر بیستان تاعون پەیدابووە لە خاکێکدا مەچن بۆ ئەویّ ، ئەگەر لە خاکێکیشدا بلّاوبۆوە ئێوەی تێدا بوو لێی ڕامەکەن)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی ئاوبەنگ(داءِ الإستسقاءِ) و چارەسەرکردنیدا :

في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، قال : قدمَ رَهَطٌ من عُرَيْنَةَ وَعُكَل على النَّبيِّ ﷺ فاجْتَوَوا المدينة ، فشكوا ذلك إلى النبيِّ ﷺ، فقالَ : ((لو خرجتُم إلى إبل الصدقة فشربتم من أبوالها وألبانها)) ، ففعلوا ، فلما صحُّوا ، عمدوا إلى الرُّعاةِ فقتلوهم ، واستاقُوا الإبل ، وحاربوا

الله ورسوله ، فبعث رسولُ الله ﷺ في آثارهم ، فأُخِذُوا ، فقطعَ أيديَهُم ، وأرجُلهُم ، وسَمَلَ أعيُنَهُم ، وألقاهم في الشمسِ حتى ماتوا[٥٥].

واته : (أنس)ى كوڕى (مالك) _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ دەفەرمێت : چەند كەسێك لە هۆزەكانى (عُرَيْنَةَ) و (عُكَل) هاتنە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ پاشان مانەوەيان لە شارى مەدينە بە لاوە ناخۆش بوو چونكە تووشى نەخۆشى گەدەترشان بوون ، ئەوەبوو سكاڵايان بردە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ، ئەويش پێى فەرموون : ((ئەگەر بچونايەتە دەرەوە بۆ لاى ووشترەكانى بەخشين لە شيرەمەنيەكانيتان بخوارديايەتەوە)) ، ئەوانيش ئەو كارەيان بە ئەنجام گەياند ، كە تەندروستيان چاك بۆوە ، چوون بۆ لاى شوانەكان و كوشتنيان و ، ووشترەكانيشيان دايەبەرو بردنيان ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ ناردى بە شوێنياندا ، بۆيە بران و ، دەست و ، قاچيانى بڕى و ، چاويانى دەرهێنا و ، فڕێى دانە بەر هەتاوەكە تاوەكو مردن .

بەڵگەش لە سەر ئەوەى نەخۆشيەكەيان ئاوبەنگ بوو ، ئەوەيە كە ئيمامى (مسلم) لە (صحيح)ەكەيدا دەيگێڕێتەوە كەوا ئەو كەسانە گووتيان : حەزمان بە مەدينە نەماوە ، چونكە سكمان گەورە بووەو ، ئەندامەكانمان سست و خاو بووە (أرتهشت أعضاؤنا) و پاشان تەواوى فەرموودەكە باس دەكات .

الجَوَى : نەخۆشيەكە لە نەخۆشيەكانى سك ، ئاوبەنگيش : نەخۆشيەكى ماددية هۆكارەكەشى مادەيەكى نامۆيە دەچێتە نێو ئەندامەكانى لەشەوەو بەرزى دەكاتەوە _ يا هەموو ئەو ئەندامانەى بەدەرەوەن و ديارن ، يا جێگە بۆش و بەتاڵەكانى ئەو

---

٥٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٦١ ، ١٨٦ ، ١٩٨) والبخاري (١ / ٦٧) ، (٤ / ٧٥) ، (٥ / ١٦٥) ، (٦ / ٦٥) ، (٨ / ٢٠١ ، ٢٠٢) ، (٩ / ١١) ، ومسلم (٥ / ١٠٢ ، ١٠٣) ، وأبوداود (٤٣٦٤) ، (٤٣٦٥) ، والنسائي (٧ / ٩٣ ، ٩٤ ، ٩٥) كلهم من طريق أبي كلابة عن أنس مرفوعاً فذكره .

شوێنانەی کە چارەسازی خۆراك و تێکەڵاوەکانی تێدا دەکرێت _ ، سێ جۆریشی هەیە : گۆشتی و ، (زقيٌ)و ، تەپڵی[٥٦] ·

لەبەر ئەوەی ئەو دەرمانانەی کە پێویستن بۆ چارەسەریی ئەم نەخۆشیە بریتین لەوانەی کە کردنەوەیەکی مامناوەندو ، بەردانێك بە پێی پێویست دەستەبەر بکات ، ئەم شتانەش لە شیرەمەنیەکانی ووشتردا هەن بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی خواردنەوەی شیری ووشترەکانی پێکردن ، چونکە شیری ووشتر لابەرو و ڕەوان و نەرمکارە ، بەردارو سووکارو هێمن کارە ، هۆیە بۆ کرانەوەی کونیلە داخراوەکان ، چونکە زۆربەی لەوەڕینی ووشتر لە سەر تاڵیشك (الشيح)و ، (القيصوم)و[٥٧] ، بابوونە (البابونج)[٥٨](الأقحوان)و[٥٩] (الإذخِر)و[٦٠] چەندین ڕووەکی دیکە کە وەکو دەرمانێکی بەسوود بەکار دێت ·

---

٥٦ _ گۆشتی : هۆکاری دروستبونی مادەیەکی ئاوی بەڵغەمیەو ، لە گەڵ خوێندا بە نێو ئەندامەکانی لەشدا بڵاو دەبێتەوە ، بە جۆرێك لە ئەندامەکانی لەشدا ئاوسانێکی نەرم دروست دەکات ، هەروەها ئەندامەکانی زاوزێی پیاو ئافرەت دەئاوسێنێت و ، دەم و چاو لەش بە گشتی خاو دەبێتەوە ·

(زقيٌ) : هۆکارەکەی مادەیەکی ئاویە دەپاڵێورێتە نێو بۆشای سکی خوارەوەو ئەندامەکانی تریش کە لە دوایەوە دێن ، لێرەدا سك دەئاوسێت و ناوك کێم و زوخاو دەکات و ، ئەگەر سك بجوڵێنیتەوە شلەقە شڵقەکەی دەبیستیت ·

تەپڵی : هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ مادەیەك با دروست دەکات و لە گەڵیدا سك دەئاوسێت و ئەگەر لە لێی بدەی وەکو تەپڵ دەنگی دێت ، بۆ دڵنیابوون لە هەموو ئەوانە بگەڕێرەوە بۆ ، مفاتيح العلوم ، الخوارزمي ل٣١ · وەرگێڕ ·

٥٧ _ القيصوم : جۆرە ڕووەکێکە لە دەشتەکانی دوورەگەی عەرەب دەڕوێ و وەکو دەرمان بەکاردەبرێ · بڕوانە : ڕزگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ ·

٥٨ _ البابونج : گوڵێکی سپی یە لە بیابانی عەرەبیشدا دەڕوێ ، مەلا محمودی گەلالەیی ، قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ·

٥٩ _ الأقحوان : ناوە بۆ چەند جۆرە ڕوەکێك لە پێڕی (أنتاميس) و (کریزینتوم) ، بڕوانە : مەلا محمودی گەلالەیی ، قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ·

ئەم نەخۆشیەش لە کاتی بوونی نەخۆشیەك لە جگەردا دەردەکەوێت بە تایبەت ، یا بە هاوبەشی نەخۆشی دیکەی لەش ، ئەمەش بە هۆی ئەو کونیلە داخراوانەوەیە (السُدد) کە لە جگەردا دەبێت ، شیری ووشتری عەرەبیش بە سوودە بۆ کردنەوەی ئەو داخراوانە ، چونکە بۆ خۆی مادەیەکی کردنەوەیەو ، هەروەها سوودو کەڵکێکی زۆریشی هەیە ٠

(الرازي) دەفەرمێت : شیری ووشتری عەرەبی ئێش و ئازاری جگەرو ، خراپبوونی باری میزاج چارەسەر دەکات ، هەروەها (الإسرائیلي) دەڵێت : شیری ووشتری عەرەبی ناسکترین شیرەو ، لە هەمووشیان ئاودارترو تیژترەو ، کەمترین خۆراکیشی تێدایە ٠ بۆیە بۆتە بەهێزترین شیرەکان بۆ نەرمکردنەوەی زێدە مادەکان و ، ڕەوانکردنی سك و ، کردنەوەی کونیلە داخراوەکان (السُدد) ، ئەو شتەش کە ئەوانەی سەروە دەسلمێنن هێندە کەمە سوێریەکەیەتی کە دەگەڕێتەوە بۆ زیدە گەرمی ئاژەڵەکە بە سروشت ، بۆیە بۆتە تایبەترین شیرەکان بۆ نەرم و ناسکی جگەرو ، کردنەوەی کونیلە داخراوەکانی و ، شیکردنەوەی ڕەقێتی سپڵ ئەگەر نوێ بوو ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشی ئاوبەنگ بە تایبەت ، ئەگەر بەکارهێنرا لە گەڵ ئەو گەرمیەدا کە لە گوان دێتەدەر ، لە گەڵ میزی بچکە ووشتری لە شیر بڕاوەدا ، کە گەرمە کاتی هاتنەدەری لە ئاژەڵەکە ، بەوەش سوێرێتی شیرکە زیاتر دەبێت و ، توانای لەت لەتکردنی زێدە مادەو ، ڕەوان کردنی سکی زیاتر دەبێ ، بەڵام ئەگەر نەتوانرا دابەزێنرێت و سك ڕەوان بکرێت ، ئەوجا پێویستە بە دەرمانێکی ڕەوانکەر دابەزێنرێت ٠

دانەری کتێبی (القانون)[٦١] دەڵێت : ئاوڕ نادرێتەوە لە گوفتاری ئەو کەسانەی دەڵێن : سروشتی شیر دژبە چارەسەری نەخۆشی ئاوبەنگە ٠ دەڵێت : بزانە کە شیری ووشتر دەرمانێکی بە سوودە ، چونکە لە سەرخۆ مادە زیانبەخشەکان دەکاتە دەرەوەو ، چەندین

---

٦٠ ــ الإذخر : جۆرە ڕووەکێکی گوڵ سپی یەو لە بیابانی عەرەب دەڕوێ ، بڕوانە : مەلا محمودی گەلاڵەیی ، قامووسی ڕستە ٠ وەرگێڕ ٠

٦١ ــ دانەرەکەی (ابن سینا)یە ، کە پێشتر ئاماژەی پێدراوە ٠

تايبەتمەندى تريشى تێدايەو ، زۆريش بە سوودە ، بۆيە ئەگەر مرۆڤێك لە جياتى ئاو خۆراك تەنها شيرى ووشتر بخوات بە ئيزنى خواى تعالى چاك دەبێتەوە ، چونكە ئەمە لە سەر كۆمەڵێك تاقيكراوەتەوە ، نێردران بۆ وەڵاتى عەرەب و ، ناچارى پاڵى پێوەنان بۆ خواردنەوەى شيرى ووشترو ، چاكبوونەوە · بەسوودترين ميزيش : ميزى ووشترى دەشتەكيە ، كە ووشترى ڕەسەنە · تەواوبو ·

چيرۆكى نێو فەرموودەكە : بەڵگەى خۆ چارەسەركردن و پزيشكێتى نەفسە ، هەروەها بەڵگەشە بۆ پاكێتى ميزى ئاژڵێكى گۆشت خوراو ، چونكە لە بنچينەدا چارەسەركردن بە حەرامكراوەكان شياو نى يە ، لێرەدا دەبينين ئەگەچى تازە موسڵمان بوبون بەڵام فەرمانيان پێنەكرا بە شتنى دەميان ، يا ئەوەى پيس بوبو لە جل و بەرگەكانيان بەو ميزانە بۆ نوێژكردن ، چونكە دواخستنى ڕوونكردنەوە لە كاتى پێويستدا شياو نى يە·

هەروەها ئەو چيرۆكە بەڵگەيە بۆ كوشتنى تاوانبارى بكوژ بە هاوشێوەى ڕەفتارەكەى خۆى ، چونكە ئەو كەسانە شوانەكەيان كوشت و ، چاويشيان دەرهێنا ، وەكو ئەوەى لە (صحيح)ى ئيمامى (مسلم)دا جێگيربووە ·

هەروەها بەڵگەشە بۆ كوشتنى كۆمەڵێك و ، بڕينى دەست و قاچيان ئەگەر هەموويان كۆبوبونەوە لە سەر كوشتنى تەنها كەسێك ·

هەروەها بەڵگەيە لە سەر ئەوەى كە ئەگەر لە سەر تاوانبارى بكوژ (الحدّ)[٦٢] (القصاص)[٦٣] لە يەك كاتدا كۆبۆوە ئەوا هەردوو مافەكەى لێوەردەگيرێتەوە ، چونكە

---

٦٢ ــ الحد : ئەو سازايانەيە كە لە شەرعدا دانراون بۆ ئەو كەسانەى تاونێك ئەنجام دەدەن وەكو بەرهەڵستيەك بۆ ئەوەى دووبارەى نەكەنەوەو نەيكەن ، بڕوانە : التعاريف المهمة لطلاب الهمة · وەرگێڕ ·

٦٣ ــ القصاص : واتە دابەزينى سزا بە سەر كەسى تاوانكاردا بە چەشنى سزاو تاوانەكەى خۆى ، چاو بە چاو نەفس بە نەفس ، بڕوانە : التعاريف المهمة لطلاب الهمة · وەرگێڕ ·

پێغەمبەری خوا ﷺ دەست و قاچی بڕین وەکو جێبەجێکردنی سنووردانانێك بۆ ئەو کەسانەی لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا دەجەنگن و بە تاوانی دەست و قاچ بڕینی شوانەکە هەستان و ، کوشتنیشی وەکو تۆڵەسەندنەوەیەك بەرامبەر بە هەستنیان بە کوشتنی شوانەکە ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر کەسی جەنگاوەر لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا ماڵ و سامانی بردو ، بە تاوانی کوشتنیش هەستا ، ئەوا دەست و قاچی لە یەك کاتدا دەبڕدرێت و ، دەشکوژرێت ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر تاوانەکان زۆرو جۆراوجۆر بوون ، سزاکانیش سەختتر دەبێتەوە ، چونکە ئەمانە پاش موسڵمان بوونیان پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام ، خەڵکیان کوشت ، سوکایەتیان بە کوژراوەکە کرد ، ماڵ و سامانیان برد ، هەستان بە ئاشکەراکردنی جەنگان لە خواو پێغەمبەرەکەیدا ، بۆیە سزای ئەمانە زۆر سەخت بوو ٠

هەروەها بەڵگەشە کە حوکمی هەموو جەنگاوەران لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا وەکو حوکمی ئەو کەسەیانە کە بە ڕاسەوخۆ کارەکەی ئەنجام داوە ، چونکە زانراوە کە هەموویان بە خودی خۆیان بە ڕاسەوخۆ کارەکەیان ئەنجام نەدابوو ، کەچی پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ سەبارەت بەوە لێی نەپرسینەوەو هەمووی کوشتن ٠

هەروەها بەڵگەشە کە کوشتنی خەڵەتاندن (قتل الغيلة) پێویست دەکات کەسی تاوانکاری بکوژ بکوژرێتەوە وەکو (الحد) ، لێخۆشبوونیش لاینابات ، پێدان و بەخشینی پارەش لێرەدا هیچ بایەخێکی پێ نادرێت ، ئەمە ڕێباوەڕی خەڵکی مەدینەیەو ، ڕوویەکە لە ڕێباوەڕی ئیمامی (أحمد)و هەڵبژاردنی (شيخ الإسلام ابن تيمية)شەو ، فەتوای لە سەر داوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری برین و خوێن بەربونی لووتدا :

في الصحيحين : ﴿ عن أبي حازم أنه سمع سهل بن سعد يُسألُ عما دُوويَ به جُرحُ رسول الله ﷺيوم أحد فقال : جُرِحَ وجهُه وكُسرت رَباعيتهُ وهُشمت البَيضةُ على رأسه وكانت فاطمة بنت رسول الله ﷺ تغسلُ الدمَ وكان عليٌّ بن أبي طالب يسكُب عليها بالمِجَنّ فلما رأت فاطمة الدمَ لا يزيد إلا كَثرةً أخذت قطعةَ حصير فأحرقتها حتى إذا صارت رماداً ألصقتهُ بالجُرحِ فاستمسك الدمُ ﴾ برمادِ الحصيرِ المعمول من البَرْديَ ٠

واتە : لە (أبي حازم)ەوە ، كە گوێبیستی (سَهْل)ی كوڕی (سعد) بوو لێیان دەپرسی سەبارەت بەوەی بە چ شتێك پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی (أُحد)دا تیماركرا ٠ فەرمووی : ڕووی پیرۆزی بریندار بوو ، چوار ددانەكانی ناوەڕاستی نێوان بڕندەو كەلپەی شكان ، كڵاو ئاسنەكە بە سەریەوە شكێندرا ، ئەوەبوو (فاطمة)ی كچی (محمد) خوێنەكەی دەشت و ، (علي) كوڕی (أبي طالب) بە قەڵغانەكەی ئاوی بە سەردا دەرژاند ، كاتێ (فاطمة) تەماشای خوێنەكەی كرد بەردەوام زیاد دەكات ، پارچەیەك حەسیری بردو ، سوتاندی تا بوبە خۆڵەمێش پاشان لكاندی بە برینەكەوەو ئەوەبوو خوێنەكە وەستایەوە ، بە خۆڵەمێشی ئەو حەسیرەی لە زەل دروستكرابوو ٠

چونكە كاریگەریەكی بەهێزی هەیە بۆ خوێن وەستاندن ، توانای ووشكردنێكی بە هێزی تێدایە ، سوتان و چووزانەوەیەكی كەمی تێدایە ، بەڵام دەرمانە بەهێزەكانی ووشكردن ئەگەر برینەكە بستوتێنێتەوەو بچوزێنێتەوە ، ئەوا خوێنەكە دەوروژێنێت و دوبارە دەریدەهێنێتە دەرەوە ، هەروەها ئەگەر ئەم خۆڵەمێشە بەتەنها ، یا بە تێكەڵاوكردنی سركە بكرێتە نێو لووتی ئەو كەسەوە كە خوێنی بەربووە خوێنەكەی دەوەستێنێت ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : ڕووەکی زەل (البردي) به سووده بۆ خوێن بەربوون ، قەدەغــەی هاتنــە دەرەوەی دەکــات ، خۆڵەمێشــەکەی بــە ســەر برینــی نــەرم و تــەڕدا بڵاودەکرێتــەوەو ، ساڕێژی دەکاتــەوە ، کاغــەزی میســری کــۆن لــە زەل دروســت دەکــرا ، میزاجێکی ساردی ووشکی هەیە ، خۆڵەمێشەکەی بـە سـوودە بـۆ دەم کـولی (أكلَـةِ الفمِ) ، هاتنه دەروەی خوێن دەوەستێنێت ، قەدەغەی زیاتر بڵاوبونەوەی برینه پیسەکان دەکات ۰

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردندا بە خواردنەوەی هەنگوێن و هەروەها بە کەڵەشاخ و داخکردن :

في صحيح البخاري :عن سعيد بن جُبيرٍ ، عن ابن عباس ، عن النبيِّ ﷺ قال : ((الشِّفاءُ في ثلاثٍ : شربةِ عسلٍ ، وشَرْطةِ مِحْجَمٍ ، وكَيَّةِ نارٍ ، وأنا أنهى أمَّتي عن الكَيّ))[٦٤]

واته : له (سعيد)ی کوڕی (جُبیر)ەوه ، له (ابن عباس)ەوه ، له پێغەمبەری خواوەﷺ فەرموویەتی : ((چارەسەر لە سێ شتدایە ، خواردنەوەی هەنگوێن ، کەڵەشاخ گرتن ، داخکردن به ئاگر ، بەڵام من قەدەغەی ئومەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکاربێنن)) ۰

(أبو عبدالله المازَرِي) دەڵێت : (الأمراض الأمتلائية) واته ئەو نەخۆشیانەی کـه هۆکـاری دەرکەوتنی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە جێگەیەکی جەستە به مادەیـەك پڕبـووە: یـا خـوێنین ، یـا زرداویـن ، یـا بەڵغـەمین ، یـا ڕەشـکاوین ، بـەڵام خوێنیەکـە : چارەسـەری بـە دەرهێنـانی خوێنەکە دەکرێت ، وە ئەگەر لەو سێ بەشەکەی تریش بوون : چارەسەری به ڕەوانبوونێکـە (الإسـهال) کـه لـه گـەڵ هـەر تێکەڵەیەکیانـدا بێـت بگونجێـت ۰ لێـرەدا وەکـو ئـەوە وایـە کـە

٦٤ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١١ / ٢٤٥) ، والبخاري (٧ / ١٥٨ ، ١٥٩) ، وابن ماجة (٣٤٩١) كلهم من طريق مروان بن شجاع عن سالم الأفطس ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ۰

پێغەمبەری خوا ﷺ ووشیاری پێ دابێتین ، سەبارەت بە بەکارهێنانی هەنگوێن بۆ ڕەوانبوون و، بەکارهێنانی کەڵەشاخ بۆ خوێن بەردان ، هەندێ خەڵك دەڵێن : خوێن بەردان دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتەکانیەوە کە دەفەرمێت : ((وشَرْطة مِحْجَم)) واتە ((ڕووشاندنێك بۆ کەڵەشاخ گــرتن)) · لێرەدا تەماشا دەکەین کەڵەشاخ گرتنی لە میانەی دەرمانەکاندا باس کردووە ، ، چونکە کاتێك بەکاردەهێنرێت کە سروشتی نەخۆشیەکان زاڵ بن بە سەر هێزی دەرمانەکانداو ، ئەو کاتەی کە دەرمانی خوراوە سوودی نەبێت · فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((وأنا أنهى أمَّتي عن الكيِّ)) واتە : ((من قەدەغەی ئومەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکاربێنن)) و لە فەرموودەکەی دیکەشدا : ((وما أحبُّ أن أكْتَويَ))[٦٥] واتە : ((حەزم بەوە نی یە داخ بکرێم)) ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژە بە دواخستنی چارەسەر بە داخکردن دەکات تاوەکو کاتی ناچاربوون ، بۆیە پێویستە پەلەی چارەسەرکردن بە داخکردن نەکرێت ، چونکە لە ڕاستیدا پەلە دەکرێت بۆ بەکارهێنانی ئێشێکی زۆر لە پێناو لادانی ئێشێکدا ڕەنگە لە داخکردنەکە ئێشی کەمتر بێت · گوفتارەکانی تەواو بوو ·

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : نەخۆشیە میزاجیەکان : یا بە هۆی مادەیەکەوە دەبێت ، یا بە بێ مادە ، مادیەکانیش ، یا گەرمن ، یا ساردن ، یا شێدارو تەڕن ، یا ووشکن ، یا بە تێکەڵەیەکی ئەوانە دەبێ ، ئەم چوار بارو چۆنیەتیە ، دوو بارو چۆنیەتیان بکەرن : کە بریتین لە گەرمی و ساردی و ، دوو بارو چۆنیەتیەکەی تریش کارلێکراون کە بریتین لە تەڕێتی و ووشکێتی ، بۆیە لە کاتی زاڵ بوونی یەکێك لە بارو چۆنیەتیە بکەرەکانی گەرمی یا ساردی لە جەستەی مرۆڤدا دانەیەکیش لە بارو چۆنیەتیە کارلێکراوەکانی تەڕی یا ووشکی لە گەڵ خۆیدا ڕاکێش دەکات و پێکەوە لە جەستەدا کار دەکەن ، هەروەها هەموو خەڵتەکانی جەستە دوو بارو چۆنیەتی هەیە : بکەرو کارلێکراو ·

---

٦٥ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٤٣) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٢ ، ١٦٣) ، ومسلم (٧ / ٢١) كلهم من طريق عبدالرحمن بن سليمان بن الغسيل ، عن عاصم بن عمر بن قتادة فذكره عن جابر مرفوعاً ·

چارەسەرکردن بە دەرهێنانی خوێن :

بۆیە لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە بنچینەی هەموو نەخۆشیە میزاجیەکان شوێنکەوتەی بە هێزترین بارو چۆنیەتیەکانی خەڵتەکانی لەشن کە گەرمی و ساردیە ، بۆیە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە بنەڕەتی چارەسەرکردنی نەخۆشیەکان کە گەرم و ساردە بە ڕێگەی نموونە باسکراوە ، بۆیە ئەگەر نەخۆشیەکە گەرم بوو ، بە دەرکردنی خوێنەکە بە ڕێگەی خوێن بەردان یا بە کەڵەشاخ گرتن چارەسەری دەکەین ، چونکە بەو شێوەیە مادەکە دەکرێتە دەرەوەو ، میزاجی مرۆڤیش سارد دەبێتەوە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشیەکە سارد بوو ، بە گەرمکردن چارەسەری دەکەین ، ئەوەش لە هەنگوێندا هەیە ، ئەگەر سەرباری ئەوەش پێویستی بە دەرکردنی ماددەیەك بوو ، ئەوا دیسان هەنگوێن ئەو کارە دەکات ، چونکە هۆکارێکی کاریگەرە بۆ پێگەیاندن و ، لەت لەتکردن و ، هێمن کردنەوەو ، لابردن و ، نەرم کردنی ماددەکان ، بەوەش زۆر بە ئارامی و بێوەیی ئەو مادانە دەکرێنە دەرەوە بە زاڵبوونی دەرمانە ڕەوانکارە بەهێزەکان.

چارەسەر بە داخکردن :

بەڵام داخکردن : لەبەر ئەوەی هەر یەك لە نەخۆشیە ماددەکان ، یا زۆر تیژ دەبێت و بە خێرا دەچێتە سەر یەکێك لەو دوو لایە کە گەرمی یە یا ساردیە ، بۆیە بە ڕیگەکانی سەرەوە چارەسەر دەکرێن ، یا نەخۆشیەکی درێژخایەن دەبێت و چاکترین چارەسەری پاش کردنە دەروەی مادەکە داخکردنی ئەو ئەندامانەیە کە گونجاوە بۆ داخکردن · چونکە ئەو نەخۆشیە درێژخایەن نابێت تەنها بە هۆی ئەوەوە نەبێت کە مادەیەکی ساردی چڕ لەو ئەندامەدا جێگیربووەو ، میزاجی ئەندامەکەی خراپ کردووە ، هەموو ئەو جێگانەش کە پێی دەگات دەیگۆڕێت بۆ بارێکی هاوشێوەی ناوەڕۆکە خراپەکەی خۆی و ، لە نێو ئەو ئەندامەی لەشدا

گڕ دەگرێت ، لێرەدا داخكردن بەكاردەهێنرێت بۆ دەرهێنانی مادده خراپەكە لەو شوینەی لەش كە تیایدا جێگیربووە ئەوەش بە لە ناوبردنی بەشە ئاگریەكەی ئەو مادەیە بە داخكردن.

بەم فەرمودە پیرۆزە چۆنیەتی چارەسەركردنی هەموو نەخۆشیە مادديەكان فێربووین ، هەروەها لە فەرمایشتەكەی پێغەمبەری خواوە ﷺ: ((إنَّ الحُمَّى مِن فَيحِ جَهَنَّمَ فأبرِدوها بالماءِ))(٦٦)

واتە : (((تا) لە گڕوبڵێسەی دۆزەخەوەیە بۆیە بە ئاو ساردی بكەنەوە)) چۆنیەتی چارەسەركردنی نەخۆشیە سووكەكانیش فێر بووین ٠

بەشی چارەسەركردن بە كەڵەشاخ گرتن :

بەڵام كەڵەشاخ گرتن : ففي سنن ابن ماجة من حديث جُبَارَةَ بن المُغَلِّس _ وهو ضعيف _ عن كثير بن سَليم ، قال : سَمعتُ انَسَ بن مالكٍ يقولُ : قال رسول الله ﷺ : ((ما مَرَرْتُ ليلةَ أُسْرِيَ بي بملإٍ إلا قالوا : يا محمدُ مُرْ أُمَّتَكَ بِالحِجَامةِ))(٦٧)

واتە : لە (جُبَارَة)ی كوڕی (المُغَلِّس)ەوە لە (كثير)ی كوڕی (سَليم)ەوە فەرموویەتی : گوێبیستی (أنس)ی كوڕی (مالك) بووم دەیفەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە شەوڕەویەكدا بە لای هەر كۆمەڵێك لە پەریەكاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : ئەی محمد فەرمانی كەڵەشاخ گرتن بە ئومەتەكەت بكە)) ٠

---

٦٦ _ تقدم تخريجه ٠

٦٧ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٩) قال : حدثنا جبارة بن المغلس ، قال : حدثنا كثير بن سليم ، فذكره عن أنس مرفوعاً ٠ وأخرجه الترمذي (٢٠٥٢) من طريق القاسم بن عبدالرحمن عن أبيه عبدالله بن مسعود عن أبيه قال : ((حدث رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ عن ليلة أسري به ، أنه لم يمر على ملأ من الملائكة إلا أمروه ؛ أن مُرْ أمتك بالحجامة)) ٠ وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٦٧١) ٠

وروى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس : أن النبيَّ ﷺ هذا الحديث ، وقال فيه : ((عليكَ بالحِجامَةِ يا مُحَمَّدُ))(٦٨)

واته : له (ابن عباس)ەوه له پێغەمبەری خواوه ﷺ فەرموویەتی : ((ئەی محمد كەڵەشاخ گرتن به كاربێنه)) ٠

وفي الصحيحين من حديث طاووس ، عن ابن عباس : ((أنَّ النبيَّ ﷺ احتجَمَ وأعْطى الحَجَّامَ أجْرَه))(٦٩)

واته : له (ابن عباس)ەوه دەفەرمێت : ((پێغەمبەری خوا ﷺ كەڵەشاخی گرت و كرێی كەڵەشاخگرەكەشیدا)) ٠

وفي الصحيحين أيضا ، عن حُمَيدٍ الطويل ، عن أنس ، أنَّ رسول الله ﷺ حجمَهُ أبو طَيْبَةَ ، فأمَرَ لهُ بصَاعينِ من طعام ، وكلَّمَ مواليهُ ، فخففُوا عنهُ من ضريبتهِ ، وقال : ((خَيْرُ ما تَدَاويْتُمْ بهِ الحِجَامَةَ))(٧٠)

---

٦٨ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٤) ، وابن ماجة (٣٤٧٧) ، والترمذي (٢٠٥٣) كلهم من طريق عباد بن منصور عن كرمة عن ابن عباس عن النبي ــ صلى الله عليه وسلم ــ قال : خير يوم تحتجمون فيه سبع عشرة ، وتسع عشرة ، وإحدى وعشرين ، وقال : ((وما مررت بملأ من الملائكة ليلة أسري بي إلا قالوا : عليك بالحجامة يا محمد)) واته : له (ابن عباس)ەوه له پێغەمبەری خواوه ــ صلى الله عليه وسلم ــ دەفەرمێت : چاكترین ڕۆژێك كەڵەشاخی تێدا بگرن ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست ویەكی مانگە ، هەروەها فەرمووی : ((له شەوڕەویەكدا بەلای هەر كۆمەڵێك له پەریەكاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : كەڵەشاخ گرتن به كاربێنه ئەی محمد)) ٠ وصححه الألباني رواية الترمذي وابن ماجة في صحيح الجامع (٥٦٧٢) ٠

٦٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٠ ، ٢٥٨ ، ٢٩٢ ، ٢٩٣ ، ٣٣٧) ، والبخاري (٣ / ١٢٢) ، (٧ / ١٦١) ، ومسلم (٥ / ٣٩) ، (٧ / ٢٢) ، وأبوداود (٣٨٦٧) ، وابن ماجة (٢١٦٢) ، كلهم من طريق عبدالله بن طاووس عن أبيه عن ابن عباس فذكره ٠

واته : له (حُمَيدِ الطويل)هوه ، له (أنس)هوه فهرموويهتى : (أبو طَيبة) كهلّهشاخى بۆ پێغهمبهرى خوا ﷺ گرت ، ئهوهبوو پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمانيدا دوو (صاع)[71] خواردهمهنى بدرێتىٚ و ، له گهلّ سهگهورهكانيشيدا دواو له سهرانهكهشيان سووكردهوه ، فهرمووشى : ((چاكترين شتێك خۆتانى پىٚ چارهسهر بكهن كهلّهشاخ گرتنه)) ٠

وفي جامع الترمذي عن عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ ، قَال : سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ يَقُولُ : كَانَ لِابْنِ عَبَّاسٍ غِلْمَةٌ ثَلَاثَةٌ حَجَّامُونَ ، فَكَانَ اثْنَانِ مِنْهُمْ يُغِلَّانِ عَلَيْهِ ، وَعَلَى أَهْلِهِ ، وَوَاحِدٌ لحجمه ، وَحجمِ أَهْلَهُ ، قَالَ : وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ وَيُخِفُّ الصُّلْبَ وَيَجْلُو الْبَصَرَ[72]

واته : له (عَبَّادُ)ى كورِى (مَنصُور)هوه ، فهرموويهتى : گوێبيستى (عِكْرِمَة) بووم دهيفهرموو : (ابن عباس) سىٚ لاوى ئيشكهرى خزمهتكارى كهلّهشاخ گرى ههبوو ، دوانيان ئيش و كارو بژێويان بۆ خۆى و ، مالّ و مندالّى پهيدا دهكردو ، يهكێكيشيان ، كهلّهشاخى بۆ خۆىٚ و ، بۆ مالّ و مندالّهكانى دهگرت ٠ (عِكرِمَة) دهفهمێت : (ابن عباس) فهرمووى : پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرموويهتى : زۆر چاكه بهندهى كهلّهشاخ گر كه خوێن لادهبات و ، پشت سووك دهكاتهوهو ، چاو ڕوون دهكاتهوه ٠

وقال : إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ حيثُ عُرِجَ بهِ ، ما مرَّ عَلى مَلإٍ مِنَ الملائكةِ إلا قالُوا : عليكَ بالحِجَامَةِ[73]

---

٧٠ _ تقدم تخريجه ٠

٧١ _ الصاع : پێوانهيهكى خهلّكى مهدينهبوو چوار گوێلى دهگرت ، بڕوانه : لسان العرب ٠ وهرگێڕ ٠

٧٢ _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والترمذي (٢٠٥٣) ٠ وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦٦) ، وانظر الضعيفة (٢٠٣٦) ، وضعيف ابن ماجة (٧٦٢) ٠

٧٣ _ تقدم تخريجه ٠

واته : هەروەها (ابن عباس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو شەوەی بەرزکرایەوە ، بەلای هەر کۆمەڵێکی پەریەکاندا دەڕۆشت پێیان دەگووت : کەڵەشاخ گرتن بە کاربێنە٠

وقال : ((إنَّ خيرَ مَا تَحْتَجِمُونَ فيه يَوْمَ سَبْعَ عَشْرَةَ ، ويَوْمَ تِسْعَ عَشْرَةَ ، ويَومَ إحدى وعِشرينَ))[(٧٤)]

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین ئەو ڕۆژانەی کەڵەشاخی تێدا دەگرن ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکن)) ٠

وقالَ : ((إنَّ خَيْرَ ما تَدَاويْتُمْ بِه السَّعُوطُ واللَّدُودُ والحِجَامَةُ والمَشِيُّ))[(٧٥)] ، وإنَّ رسولَ الله ﷺ لُدَّ ، فقالَ : مَن لَدَّني ؟ فَكُلُّهُمْ أمسكُوا ٠ فقال : لا يبقى أحدٌ في البَيْتِ إلا لُدَّ ، إلا العباسَ))
٠ قال : هذا حديث غريب ، ورواه ابن ماجة[(٧٦)]

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن دەرمانێکە بکرێتە لووت و ، دەرمانێکە بکرێتە زارو ، کەڵەشاخ گرتن و ، ڕێکردنە ، وە دەرمان کرایە زاری موبارەکی پێغەمبەرەوە ﷺ لە نەخۆشی مردنەکەیدا ، ئەوەبوو فەرمووی : کێ بوو دەرمانی لە زار کردم ؟ هیچ کەس وەڵامی نەدایەوە ٠ بۆیە فەرمووی : هیچ کەس لەمماڵەدا نامێنێت مەگەر دەرمانی لە زار دەکرێت ، جگە لە (العباس))) ٠

---

٧٤ ــ تقدم تخريجه ٠

٧٥ ــ إسناده حسن : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ٠ الطب النبوى ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

٧٦ ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٧٥) ٠ الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

بەشێك : سەبارەت بە سوودەكانی كەڵەشاخ گرتن :

كەڵەشاخ گرتن : ڕووی جەستە پاك دەكاتەوە زۆر زیاتر لە خوێن بەردان ، خوێن بەردانیش بۆ قوڵای جەستە چاكترە ، كەڵەشاخ گرتن ڕۆڵێكی كاریگەر دەبینێت بۆ دەرهێنانی خوێن لە لاكانی پیسی مرۆڤدا ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ بۆ لێكۆڵینەوە سەبارەت بە كەڵەشاخ و خوێن بەردان ، زانراوە كە هەردوكیان بە گوێرەی زەمەن و ، شوێن و ، تەمەن و ، میزاج دەگۆڕێت ، بۆیە وەڵاتە گەرمەكان و ، زەمەنە گەرمەكان و ، میزاجە گەرمەكان ئەوانەی كە خوێنی دانیشتوانی لەو پەڕی پێگەیندا دەبێت ، كەڵەشاخ گرتنی زۆر بۆ بە سوودترە بە بەراوردی خوێن بەردان ، چونكە خوێنەكە پێدەگات و تەنك و ناسك دەبێت و دێتە دەروە بۆ ڕووی جەستەو ژێرەوەی پیست ، بۆیە كەڵەشاخ دەتوانێت خوێنێكی ئەوتۆ دەربهێنێت كە خوێن بەردان توانای ئەوەی نابێت ، بۆیە بۆ لاوەكان لە خوێن بەردان باشترە ، هەروەها بۆ ئەو كەسانەش كە بێ هێزن و توانای بەرگەگرتنی خوێن بەردانیان نی یە ٠

پزیشكان جەخت لە سەر ئەوە دەكەنەوە كە بۆ وەڵاتە گەرمەكان كەڵەشاخگرتن بە سوودترەو ، لە خوێن بەردان (الفصد) چاكترە ، كەڵەشاخگرتن لە ناوەڕاستی مانگ و ، پاش ناوەڕاست خێرترە ٠ بە گشتی ، لە بەشی سێ یەمی چوار بەشەكەی مانگدا بكرێت ، چونكە خوێن لە سەرەتای مانگدا هێشتا نەوروژاوەو فشاری بەرز نەبۆتەوە ، لە كۆتای مانگیشدا تەواو هێمن بۆتەوە ، بەڵام لە ناوەڕاست و دوای ناوەڕاستیدا ، لەو پەڕی زیادبوون و وورووژاندا دەبێت بۆیە لەم كاتەدا كەڵەشاخ گرتن باشترە ٠

دانەری كتێبی (القانون) دەڵێت : لە سەرەتای مانگدا فەرمان بە كەڵەشاخ گرتن ناكرێت ، چونكە خەڵتەكان لەم كاتەدا هێشتا نەجوڵاون و نەوروژاون ، هەروەها فەرمان ناكرێت لە

كۆتای مانگدا كەڵەشاخ بگیرێت چونكە خوێن هێمن و كەم بۆتەوە ، بەڵكو فەرمان دەكرێت لە ناوەڕاستی مانگدا كەڵەشاخ گرتن ئەنجام بدرێت ئەو كاتەی خەڵتەكان وروژاون و لەو پەڕی زیاد بووندایە بە هۆی زیادبوونی ڕووناكی لە ئەستیرەی مانگدا ٠

وقد رُويَ عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((خَيْرُ ما تداويتم به الحِجَامَةَ والفَصْدُ))[٧٧]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاكترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بكەن كەڵەشاخ و خوێن بەردانە)) ٠ تەواوبوو ٠

فەرمایشتەكەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((خير ما تداويتم به الحجامة)).
واتە :چاكترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بكەن كەڵەشاخە ، لە ڕاستیدا ئاماژە بۆ وەڵاتی حیجاز دەكات ، چونكە خوێنەكانیان تەنك و ناسكە ، هەروەها خوێنەكە لە ڕووی جەستەیانەوە نزیكە چونكە گەرما ئەو خوێنە ڕادەكێشێت و دەریدەهێنێتە دەرەوە بۆ ڕووی جەستەیان ، لە لاكانی پێستدا كۆدەبێتەوە ، سەرەڕای ئەوەش كونیلەی پێستیان فراوانەو ، هێزیشیان شلۆقە ، بۆیە بەكارهێنانی خوێن بەردان مەترسیەكی گەورەی تێدایە بۆ ئەوان ، كەڵەشاخ گرتنیش بڵاوپێكردنەوەیەكی پەیوەندی خۆویستە بەدوایدا هەموو خوێنەكە لە خوێنبەرەكاندا دەكرێتە دەرەوە ، بە تایبەت ئەو خوێنبەرانەی ناتوانرێت كرداری خوێن بەربوونی بۆ ئەنجام بدرێت ، خوێن لێدەرهێنانی هەر جێگەیەكیش سوودی تایبەتی خۆی هەیە ، بۆیە خوێن لێدەرهێنانی (الباسليق)[٧٨] : بەسوودە بۆ چارەسەری گەرمی جگەرو سپڵ و ئەو ئاوسانانەی تیایاندا دروست دەبێت بە هۆی خوێنەوە ، بە

---

٧٧ ـ ضعيف : أورده في ضعيف الجامع (٢٩٢٤) بلفظ : ((خير ما تداويتم به الحجم والفصد)) ٠ أخرجه أبونعيم في ((الطب)) عن علي ـ رضي الله عنه ـ ٠ والحديث صحيح بغير قوله ((والفصد)) وهو مروي في الصحيحين ٠

٧٨ ـ الباسليق : خوێنبەرێكە لە دەستدا ، نزیك بە ئانیشك ، لە لای چەپەوە دەست پێ دەكات تا ئەو جێگایانەی لە دوای بن هەنگڵەوەن ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي ٠ وەرگێڕ ٠

سووده بۆ چارەسەری ئاوسانەکانی سی ، بە سوودە بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی (الشَّوْصَة)و[٧٩] بۆ نەخۆشی (ذات الجنب)[٨٠] هەروەها هەر هەموو نەخۆشیە خوێنیە کاتیەکان لە نێوان خوارووی ئەژنۆوە بۆ ڕان ٠

وە خۆین دەرهێنانی (الأكحل)[٨١] بە سوودە بۆ چارەسەکردنی هەر پڕبوونێکی کاتی لە هەموو جەستەدا ئەگەر ئەو پڕبوونە خوێنی بوو ، هەروەها ئەگەر خوێن بۆگەن بوبو لە هەموو جەستەدا ٠

وە خوێن دەرهێنانی (القيفال)[٨٢]: بەسوودە بۆچارەسەری نەخۆشیە کاتیەکان لە سەرو ملدا بە هۆی زۆری خوێنەوە یا بۆگەنی خوێنەوە ٠

وە خوێن دەرهێنانی (الوَدْجيْنِ)[٨٣] : بە سوودە بۆ چارەسەرکردنی ئێشی سپڵ و ، ڕەبو و ، هەناسە بڕکیّ و ، ئیشانی تەوێڵ ٠

کەڵەشاخ گرتن لە سەر شان (الكاهل) : بەسوودە بۆ چارەسەری ئیشانی هەردوو شان و گەروو ٠

---

٧٩ _ الشَّوْصة : ئازارێکە لە سکدا پەیدا دەبێت بە هۆی بایەکەوە کە لە نێو ماسولکەکاندا کۆدەبێتەوەو بە هۆی دەمارلێدانێکەوە ، بڕوانە : الفائق في غريب الحديث والأثر ، الزمخشري * وەرگێڕ ٠

٨٠ _ ذات الجنب : برین و تڵۆقێکی پیسە توشی مرۆڤ دەبێت و سك کون دەکات ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٨١ _ الأكحل : خوێنبەرێکە لە ناوەراستی قۆڵدایەو لە ناوەراستی خوێنبەرەکانی (الباسليق) و (القيفال)دایە ، بڕوانە : مشكل الأثار للطحاوي * وەرگێڕ ٠

٨٢ _ القيفال : خوێنبەرێکە لە دەستدا ، دیسان نزیك بە ئانێشکە ، کەوتۆتە لای ڕاستی دەست ، بڕوانە : المعجم الوسيط : إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

٨٣ _ الوَدْجيْن : دوو خوێنبەری ئەم لاو ئەو لای ملە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ وەرگێڕ ٠

كەڵەشاخ گرتن لە سەر (الأخدعين)[٨٤] بە سوودە بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی سەرو ، بەشەکانی ، وەکو دەم و چاو ، ددانەکان و ، هەردوو گوێ و ، هەردوو چاو و ، لووت و ، گەروو ئەگەر هۆی ڕوودانی ئەوانە بگەڕێتەوە بۆ زۆری خوێن یا بۆگەن بوونی یا هەردووکیان پێکەوە ٠

وقال أنس _ رضي الله عنه _ : كان رسول الله ﷺ يحتجم في الأَخْدَعَيْن والكاهل[٨٥]

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر هەردوو ڕەگی لای ملی و لە نێوان هەردوو شانیدا کەڵەشاخی گرت ٠

وفي الصحيحين عنه : كان رسولُ الله ﷺ يحتجم ثلاثاً : واحدةً على كاهله ، واثنين على الأَخْدَعَيْن[٨٦]

واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە کە : پێغەمبەری خوا ﷺ سێ کەڵەشاخی دەگرت : یەکێك لە نێوان هەردوو شانیداو ، دووانیشیان لە سەر هەردوو ڕەگی لای مل ٠

وفي الصحيح عنه : أنه احتجم وهو محرمٌ في رأسه لِصداع كان به[٨٧]

واتە : لە فەرموودەیەکی (صحيح)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئیحرامی بەستبوو کە کەڵەشاخی لە سەریدا گرت بە هۆی ئازارێکەوە هەیبوو ٠

---

٨٤ _ الأخدعين : دوو ڕەگە بەلای ملەوەیە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ وەرگێڕ ٠

٨٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٩ ، ١٩٢) وأبوداود (٣٨٦٠) ، وابن ماجة (٣٤٨٣) ، والترمذي (٢٠٥١) ، وفي الشمائل (٣٦٤) ٠ كلهم من طريق قتادة عن أنس فذكره ٠

٨٦ _ هو السابق ، ولم أجده في الصحيحين ولعله وهم من المصنف ٠

٨٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٣٤٥) ، والبخاري (٣ / ١٩) ، (٧ / ١٦٢) ، ومسلم (٤ / ٢٢) ، وابن ماجة (٣٤٨١) ، والنسائي (٥ / ١٩٤) كلهم من طريق سليمان بن بلال عن علقمة بن أبي علقمة ، عن الأعرج عن عبدالله بن بجينة قال : ((احتجم رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ بلحي جمل ، وهو محرم ، وسط رأسه ٠ واتە : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ لە شوێنی (لحي جمل) ٠ کە ئیحرامیشی بەستبوو ، لە ناوەڕاستی سەریدا کەڵەشاخی گرت ٠ ولم أجده عن أنس ٠

وفي سنن ابن ماجة عن عليّ : نزل جبريل على النبي ﷺ بحجامة الأخْدَعَيْنِ والكاهِلِ[(٨٨)]

واتـه : (علـي) _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : (جبريـل) دابەزيـە خزمـەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمانى كەڵەشاخ گرتنـى پێكرد لـە سـەر دوو ڕەگـى لاى مـل و نێـوان هەردوو شان ٠

وفي سنن أبي داود من حديث جابر : أنَّ النبيَّ ﷺ احتجم في وَركه من وثءٍ كان به[(٨٩)]

واتـه : (جـابر) _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبـەرى خـوا ﷺ لـە سـەر سەرووى ڕانى كەڵەشاخى گرت بە هۆى شينبوونەوەو كوترانێكەوە هەيبوو ٠

بەشێك : سەبارەت بە جياوازى پزيشكان لە بارەى كەڵەشاخ گرتنەوە لە سەر (نقرة القفا):

پزيشـكان جيـاوازبوون سـەبارەت بـە كەڵەشـاخ گـرتن لـەو چـاڵايەى كـە دەكەوێتـە پشـتى مێشـكەوە (نقـرة القفـا) ، وذكـر أبـونعيم في كتـاب الطـب النبـوي حـديثا مرفوعـاً : ((عَلَـيْكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها تشفي من خمسة أدواءٍ ذكر منها الجُذام[(٩٠)]

واته : (أبونعيم) له كتێبى (الطب النبوي)دا ئـەم فـەرموودە دەگێڕێتـەوە : ((كەڵەشـاخ بگرن لە كۆتايى سەرو پشتە سەردا ، چونكە پێنج نەخۆشى چاك دەكاتەوە ، لەوانە نەخۆشـى گولى باسكردووە)) ٠

٨٨ _ ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٢) ٠

٨٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٥ ، ٣٥٧ ، ٣٨٢) ، وأبوداود (٣٨٦٣) وابن ماجة (٣٠٨٢) ، والنسائي (٥ / ١٩٣) ، وابن خزيمة (٢٦٦٠) ، (٢٦٦١) كلهم عن أبي الزبير عن جابر ٠

٩٠ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٨) ٠ الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

وفي حديث آخر : ((عليكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها شفاءٌ من اثْنَيْن وسَبْعين داءً))[٩١].

له فهرموودهیهکی دیکدا : ((كهڵهشاخ بگرن له كۆتایی سهرو پشته سهردا ، چونکه حهفتاو دوو نهخۆشی چاك دهكاتهوه)) ·

كۆمهڵێكیان به چاكیان داناوهو گووتویانه : به سووده بۆ چاكبوونهوهی چاو دهرتۆقین ، ئهو گرێ یانهی تیایدا دروست دهبێت ، زۆر له نهخۆشیهكانیی ، قورسبوونی برۆ پێڵوو ، گهرِۆلیی چاو ·

باسكراوه كهوا پێشهوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) پێویستی به كهڵهشاخ بوو ، بۆیه كهڵهشاخی بۆ گیرا له ههردوو لای ملیداو ، له (نقرة القفا)دا نهیگرت ·

ههروهها لهو كهسانهش حهزیان پێ نهبووه دانهری كتێبی (القانون)هو ، دهڵێت : نهخۆشی له بیرچوونهوه دروست دهكات به دڵنیایی ، چونكه پێشهوامان محمد ﷺ فهرموویهتی كۆتایی دهماغ جێگهی پاراستنی زانیاریهكانهو ، كهڵهشاخ گرتن دهیفهوتێنێت · تهواوبوو ·

كهسانی تریش بهرپهچیان داوهتهوهو ، دهڵێن : فهرموودهكه جێگیر نهبووهو ، ئهگهر جێگیریش بێت له ڕاستیدا كهڵهشاخێك كۆتای مێشك بێ هێز دهكات ئهگهر بهبێ زهرورهت گیرا ، بهڵام ئهگهر له كاتی زاڵبوونی خوێن بهسهر مێشكدا گیرا ، به سوود دهبێت له ڕووی پزیشكی و شهرعیشهوه ، چونكه جێگیر بووه كهوا پێغهمبهری خوا ﷺ له چهندین جێگهی پشتهوهی ملێدا كهڵهشاخی گرتووه به گویرهی بارودۆخێك پێویستی بهوه بوایه ، له جێگهی تریش جگه له پشتهوهی مل كهلهشاخی گرتبوو به گوێرهی پێویست ·

---

٩١ ـ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٣٨٩٤) ، الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ·

بەشێك سەبارەت بە كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناكەدا :

كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناگەدا بۆ چارەسەری ئێش و ئازاری ددان و دەم و چاو گەروو بەسوودە ، ئەگەر لە كاتی خۆیدا بە كارهێنرا ، هەروەها سەرو شەوێلگەش پاك دەكاتەوە.

دەتوانرێت كەڵەشاخ گرتن لە سەر پێ لە جیاتی خوین دەرهێنان بەكاربهێنرێت لە (الصَّافن)دا كە ڕەگێكی گەورەیەو نزیك بە پاژنەیەو لە بەری قاچەوە درێژ دەبێتەوە تا دەگاتە شا دەماری ران · بۆ چارەسەركردنی برینەكانی ڕان و لاق و پێ و ، بچڕانی بێنوێژی و ، ئاڵۆشی و خورووی كاتی لە ئەندامەكانی زاوزێی پیاو ئافرەتدا بەسوودە ·

كەڵەشاخگرتن لە ژێرەوەی سنگدا بۆ چارەسەری ئەو ئاوسان و ڕزینە سنورداره‌ی كە لە پێستی سەر ڕان بە دەردێن و كێم و زوخاوی لێ پەیدا دەبێت بەسوودەو ، بەرگری لە گولبوونی دەكات و ، بۆ چارەسەی ئەو زیپكەو بلۆقانەی لە سەری بە دەردێن بەسوودە ، هەروەها بۆ جومگەژانی و ، بۆ مایەسیری و ، بۆ ئاوساوی قاچ و پێ و ، خووروی پشت باشە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتەكانی كەڵەشاخ گرتندا :

روى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس يرفعه : ((إنَّ خيرَ ما تَحتَجِمونَ فيهِ سابِعَ عَشرَةَ ، أو تاسِعَ عشرةَ ، ويومُ إحدى وعَشْرينَ))[٩٢]

واته : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاكترین ئەو ڕۆژانەی كەڵەشاخی تێدا بگرن حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەكن)).

---

٩٢ _ تقدم تخريجه ·

وفيه عن أنس : كان رسولُ الله ﷺ يَحْتَجِمُ في الأخدَعَين والكاهل ، وكان يَحتَجِم لِسَبْعَةَ عشَرَ ، وتِسْعَةَ عَشَرَ ، وإحدى وعِشرين[٩٣]

واته : له (أنس)هوه _ خواى لىّ رِازى بيّت _ فهرموويهتى : پيّغهمبهرى خوا ﷺ له سهر دوو رِهگى لاى ملى و له نيّوان ههردوو شانيدا كهلّهشاخى دهگرت ، له رِۆژانى حهڤدهو ، نۆزدهو ، بيست و يهك ٠

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً : ((مَن أراد الحِجَامَة فَليَتَحَرَّ سَبْعَةَ عشَرَ ، أو تِسْعَةَ عَشَرَ ، وفي إحدى وعِشرِينَ ، لا يَتَبَيَّغ بأحَدِكُم الدَّمُ ، فيقتلَه))[٩٤]

واته : (أنس) _ خواى لىّ رِازى بيّت _ فهرموويهتى : پيّغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((ههركهس ويستى كهلّهشاخ گرتنى ههبوو با بهدواى رِۆژانى حهڤدهو ، نۆزدهو ، بيست و يهكدا بگهرِيّت ، بۆ ئهوهى فشارى خويّنى يهكيّكتان بهرز نهبيّتهوهو ، بمريّت)) ٠

وفي سنن أبي داود من حديث أبي هريرة مرفوعاً : ((مَن احْتَجَمَ لِسَبْع عَشْرَةَ ، أو تِسْعَ عَشْرَةَ ، أو إحدى وعِشْرِينَ ، كانَتْ شِفاءً من كلِّ داءٍ))[٩٥]

واته : (أبي هريرة) _ خواى لىّ رِازى بيّت_ فهرموويهتى : پيّغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((ههركهس له رِۆژانى حهڤدهو ، نۆزدهو ، بيست و يهكى مانگدا كهلّهشاخ بگريّت ، دهبيّت به هۆكارى چاكبوونهوهى ههموو نهخۆشيهكانى)) ٠ واته : ئهو نهخۆشيانهى هۆكارى دهگهرِيّتهوه بۆ زالّبوونى خويّن به سهر شويّنيّكى جهستهدا ٠

٩٣ _ تقدم تخريجه ٠

٩٤ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٦) عن النهاس بن قهم عن أنس فذكره مرفوعاً ٠

٩٥ _ حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٦١) عن أبي صالح عن أبي هريرة مرفوعاً ٠

هەموو ئەم فەرموودانە گونجاوی کۆڕایەتی پزیشکانە ، بەوەی کەڵەشاخ گرتن لە نیوەی دووەم و ، بەشی سێیەمی چوار بەشەکەی مانگدا بە سوودتر دەبێت بە بەراوردی سەرەتاو کۆتایی مانگ ، بەڵام ئەگەر لە کاتی پێویستبوونیدا بەکارهێنرا ، بە سوود دەبێت ئەگەر لە سەرەتاو کۆتای مانگیشەوە بێت ٠

(الخَلال) دەڵێت : (عصمةُ)ی کوڕی (عصام) پێی ڕاگەیاندم و گووتی : (حنبل) بۆی باسکردین و ، گووتی : (أبو عبدالله أحمد)ی کوڕی (حنبل) کەڵەشاخی دەگرت هەرکاتێك خوێنی هەڵچوبا و ، هەر کاتێکیش بوایە ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : کاتەکانی لە ڕۆژدایە : کاتژمێر دوو و سێ ، پێویستە مرۆڤ خۆی لێ بەدوور بگرێت پاش خۆشتن بەدەر لەو کەسانەی خوێنیان چڕە ، پێویستە ئەم کەسە خۆی بشوات ، پاشان کاتژمێرێك پشوو بدات ، پاشان کەڵەشاخ بگرێت ٠ تەواوبوو ٠

بەلایانەوە کەڵەشاخ گرتن لە سەر تێربوون باش نی یە ، چونکە پێدەچێ چەندین کونیلەی داخراو و چەندین نەخۆشی دروست بکات ، بە تایبەت ئەگەر ئەگەر خۆراکەکە خراپ و چڕ بێت ٠ لە (أثر)ێکدا هاتووە : ((کەڵەشاخ گرتن پێش نانی بەیانی دەرمانە ، لە سەر تێربوون نەخۆشی یەو ، لە حەڤدەی مانگدا چاکبوونەوەیە)) ٠

هەڵبژاردنی ئەم کاتانە بۆ کەڵەشاخ گرتن ، لە بنەڕەتدا بۆ پارێزکردن و ، خۆپاراستنە ، بۆ ئەوەی مرۆڤ هیچ زیانێکی پێ نەگاو ، بۆ پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام بۆ چارەسەری نەخۆشیەکان ، لە هەر کاتێکدا پێویستڕا بەکاردەهێنرێت ٠

فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوادا ﷺ ((لا يَتَبَيَّغْ بأحدِكم الدَّمُ فيقتلَهُ)).
واتە : بۆ ئەوەی فشاری خوینی یەکیکتان بەرز نەبێتـەوەو بمرێت . بەڵگـەی گوفتارەکـانی سـەرەوەمانە . پێشـتریش ئاماژەمـان پێـدا کـەوا ئیمـامی (أحمـد) لـە هـەر کـاتێکی مانگـدا پێویستی بە کەڵەشاخ هەبوایە دەیگرت .

بەشێك سەبارەت بەو ڕۆژانەی کە کەڵەشاخی تێدا (مکروه)ە :

سـەبارەت بـە هەڵبـژاردنی ڕۆژەکـانی هەفتـە بـۆ کەڵەشـاخ گـرتن ، (الخَلّـال) لـە (جـامع)ەکەیدا دەڵێت : (حرب)ی کوڕی (إسماعیـل) پێـی ڕاگەیانـدین و ، گـووتی : بـە پێشـەوا (أحمد)م گووت : ئایا هیچ ڕۆژێك هەیە لە هەفتەدا بەلاتـەوە کەڵەشـاخ گرتنـی تێـدا (مکـروە) بێت ؟ فەرمووی : ڕۆژانی شەمەو چوارشەم هاتووە .

هەروەها لە هەمان کتێبی (الجامع)ی (الخَلّال)دا هاتووە : (الحسین)ی کـوڕی (حسّـان) سەبارەت بە کەڵەشاخ گرتن لە (أبا عبدالله)ی پرسی : لە چ کاتێکدا (مکـروە)ە ؟ گـووتی : لە ڕۆژانی شەمەو ، چوارشەم و گووتیانە ڕۆژی هەینیش .

وروى الخَلال ، عن أبي سلمةَ وأبي سعيد المقبُري ، عن أبـي هريـرة مرفوعـاً : ((مَـن احْـتَجَمَ يومَ الأبِعاء أو يومَ السبتِ ، فأصابَهُ بياضٌ أو بَرَصٌ ، فلا يَلُومَنَّ إلا نَفسَهُ))[٩٦]

واتە : (أبي هريرة)_ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی : ((هەرکەس ڕۆژانی شەمەو چوارشەمە کەڵەشاخ بگرێت و ، سپێتیەك یـا نەخۆشـی بەڵـەکی لـە جەستەیدا پەیدا بوو ، با تەنها سەرزەنشتی خۆی بکات)) .

---

٩٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٩) ، والبيهقي (٩ / ٣٤٠) ، وضعفه في الضعيفة (١٥٢٤).

(الخَلال) دهڵێت : (محمد)ى كوڕى (على) كوڕى (جعفر) پێى ڕاگەياندين ، كەوا (يعقوب)ى كوڕى (بختان) بۆى باسكردبوون و ، گوتبووى : سەبارەت بە بەكارهێنانى (النُّورة)و كەڵەشاخ گرتن لە ڕۆژانى شەمەو چوارشەمەدا لە (أحمد)يان پرسى ؟ ئەوەبوو بە (مكروه)ى داناو ، فەرمووى : هەواڵم پىٚ گەشتووە كەوا پياوێك (النُّورة)ى بەكارهێناو ، پاشان كەڵەشاخى گرت بۆيە تووشى نەخۆشى بەڵەكى بوو منيش بە (أحمد)م گووت : وەكو ئەوەى پياوەكە بە سووك تەماشاى فەرموودەكەى كردبێت ؟ فەرمووى : بەڵىٚ ٠

وفي كتاب الأفراد للدَّارَقُطنيَّ ، من حديث نافع قال : قال لي عبدالله بن عمر : تَبَيَّغَ بي الدم ، فابْغِ لي حجَّاماً ولا يكن صبيّاَ ولا شيخاً كبيراً ، فإني سمعتُ رسول الله يقول : ((الحِجَامَة تَزيدُ الحَافظَ حِفْظاً ، والعاقلَ عقلاً ، فاحْتَجِمُوا على اسم الله تعالى ، ولا تَحْتَجِمُوا الخَميسَ ، والجُمُعةَ ، والسَّبْتَ ، ولا الأحَدَ ، واحْتَجِمُوا الإثْنَيْن ، وما كان من جُذام ٍ ولا بَرَص ٍ ، إلا نزلَ الأربعاء٠ قال الدَّارَقُطنِيٌّ : تَفَرَّدَ به زيادُ بن يحيى ، وقد رواه أيوب عن نافع ، وقال فيه : ((واحْتَجِمُوا يومَ الإثْنَيْن والثُّلاثاء ، ولا تَحْتَجِمُوا يوم الأربِعاء))[٩٧].

واته : (نافع) فەرموويەتى : (عبدالله)ى كوڕى (عمر) پێى گووتم : خوێنم هەڵچووەو فشارى بەرز بۆتەوە ، كەڵەشاخ گرێكم بۆ بانگ بكە با منداڵ نەبێت و پياوێكى بە تەمەنيش نەبێت ، چونكە گوێبيستى پێغەمبەرى خوابووم ﷺ دەيفەرموو : ((كەڵەشاخ گرتن تواناى لەبەركردنى كەسى لەبەركار زياد دەكات و ، ئەقڵ و ژيرى كەسى ئاقڵ و ژير زياد دەكات ، بۆيە بە ناوى خواوە كەڵەشاخ بگرن و ، ڕۆژانى پێنج شەم و ، هەينى و ، شەمەو ، يەك شەم كەڵەشاخ مەگرن ، بەڵكو ڕۆژى دووشەم كەڵەشاخ بگرن ، چونكە هەموو گولى و بەڵەكيەك ڕۆژى چوارشەم دادەبەزێت ٠ پێشەوا (الدَّارَقُطنِيٌّ) فەرموويەتى : (زياد)ى كوڕى (يحيى) تاك بۆتەوە لە گێڕانەوەى ئەم فەرموودەيەدا ، (أيوب) لە (نافع)ەوە فەرموودەكە

---

٩٧ ــ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والحاكم (٤ / ٤٠٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٨١٠) ٠

دەگێڕێتـەوەو ، تیایـدا دەڵێـت : ((ڕۆژانـی دووشـەم و سـێ شـەم كەڵەشـاخ بگـرن و ، ڕۆژی چوارشەم كەڵەشاخ مەگرن)) ٠

وقد روى أبوداود في سننه من حديث أبي بكرةَ ، أنه كان يكره الحِجَامَةَ يَـومَ الثُلاثـاءِ ، وقـال : إنَّ رسول الله ﷺ، قال : يومُ الثُلاثاءِ يوم الدَّمِ وفيه ساعةٌ لا يَرْقَأَ فِيهَا الدَّمُ [٩٨]

واتە : (أبـي بكـرة) حـەزی بـە كەڵەشـاخ گـرتن نـەبوو ڕۆژی سـێ شـەم و ، دەیفـەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی : ڕۆژی سـێ شـەم ڕۆژی خوێنـەو كـاتێكی تێدایـە خـوێنی تێـدا خوێنەكەی تێدا ناوەستێ ٠

بەشێك سەبارەت بە شیاوێتی كەڵەشاخ گرتنی كەسی بەڕۆژو جیاوازبوون سەبارەت بەوەی كە ئایا بەو هۆیەوە ڕۆژوەكەی دەشكێت ؟

چەندین سوودی گرنگ لە فەرموودەكانی پێشۆوە وەردەگیرێت :

١. خۆ چارەسەكردن (مستحب)ە ٠

٢. كەڵەشاخ گرتن (مستحب)ەو ، لەو شوێنەشدا ئەنجام دەدرێت كە بارودۆخ پێویسـتی بكات ٠

٣. شیاوێتی كەڵەشاخ گرتنی ئەو كەسەی ئیحرامی بەستووە ، ئەگەرچی ببێ بە هۆكـاری بڕینی كەمێك لە توكی لەش ، چونكە لەم بارەدا ئەوە شیاوە ، بەڵام بۆ ئەوەی (فدیـة) بـدات بۆ لادانی تووكەكە ، هێشتا جێی تێڕوانینەو ، (واجب)بوونی بەهێز نی یە ٠

٤. شیاوێتی كەڵەشاخ گرتنی كەسی بە ڕۆژوو ، چونكە لە (صحیح)ی ئیمامی (البخـاري)دا هـاتووە : ((أنَّ رسـول الله ﷺ احْـتَجَمَ وهـو صـائم)) [٩٩] واتـە : ((پێغەمبـەری خـوا ﷺ

---

٩٨ ــ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٦٤٦٦) ٠

کەڵەشاخی گرت و لەو کاتەشدا بەڕۆژوو بوو)) ، بەڵام: ئایا بەو کەڵەشاخ گرتنە ڕۆژووەکەی دەشکێت ، یاخود نە ء؟ مەسەلەیەکی ترە ، ڕاست : شکاندنی ڕۆژووە بە کەڵەشاخ گرتن ، چونکە ئەوە بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە بەبێ هیچ بەرهەڵستکارێك و ، ڕاسترین شتێکیشە کە بەرهەڵستکاری فەرموودەکەی سەرەوەی پێ دەکرێت ، بەڵام ئەو شتە ئاماژە بۆ نەشکاندنی ڕۆژوو ناکات مەگەر پاش چوار شت : یەکەم : ڕۆژووەکە فەرز بوو . دووەم : نیشتەجێ بوو . سێ یەم : هیچ نەخۆشیەکی نەبوو پێویست بە کەڵەشاخ گرتن بکات . چوارەم : ئەم فەرموودە دواکەوتوترە لەو فەرموودەیەی کە تیایدا دەفەرمێت : ((أفطرَ الحاجِمُ والمحجُومُ))[100] واتە : ((ئەو کەسەی کە کەڵەشاخی بۆ دەگیرێت و ئەو کەسەش کە کەڵەشاخ دەگرێت هەردووکیان ڕۆژوویان شکاوە)) . بۆیە چ کاتێك ئەو چوار پێشەکیانە جێگیربوون ، ئەوجا دەتوانرێت کرداری پێغەمبەری خوا ﷺ بکرێت بە بەڵگە بۆ مانەوەی ڕۆژوو لە گەڵ کەڵەشاخ گرتندا ، لە لایەکی تریشەوە ئەگەر ڕۆژووەکە سوونەت بوو شیاوە مرۆڤ لێی بچێتە دەرەوەو بیشکێنێت بە کەڵەشاخ گرتن و هیتر ، یا ئەگەر ئەو کەسە لە مانگی ڕەمەزانیشدا بێت بەڵام لە سەفەردا بوو ، یا ئەگەر لە ڕەمەزانیشدا بێت و لە ماڵی خۆیدا بێت ، بەڵام پێویستی ناچاری بکات ، وەکو ئەو کەسەی کە نەخۆشیەکی هەیەو پێویستی ناچاری شکاندنی ڕۆژووەکەی پێ دەکات ، یا فەرزێکی ڕەمەزان بێت و لە ماڵی خۆیدا بێت و هیچ پێویستیەك ناچاری نەکردبێت ، بەڵام لە سەر بنەرەتەکە بمێنێتەوە. وە

---

٩٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٣٦ ، ٢٤٩ ، ٢٥٩ ، ٣٥١ ، ٣٧٢) ، والبخاري (٣ / ٤٢ ، ٤٣) ، (٧ / ١٦١ ، ١٦٢) ، وأبوداود (١٨٣٦) ، (٢٣٧٢) ، والترمذي (٧٧٥) ، والنسائي في الكبرى (٢٠٢٠ تحفة) ، (٦٢٢٦) ، (٦٢٣١) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

١٠٠ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٢٣ ، ١٢٤) ، والدارمي (١٧٣٧) ، من طريق عبدالله بن زيد أبي قلابة ، عن أبي الأشعث الصنعاني ، عن أبي أسماء الرحبي عن شداد بن أوس فذكر الحديث وفيه قصة ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٤) ، به ، وليس فيه أبو الأشعث الصنعاني ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٢ ، ١٢٤) ، وأبوداود (٢٣٦٩) ، وليس فيه أبوأسماء الرحبي ، وأخرجه أبوداود (٢٣٦٨) ، وابن خزيمة (١٦٨١) ، وليس فيه أبو الأشعث ولا أبوأسماء .

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((أفطر الحاجم والمحجوم)) ناقیل و موتەئەخیرەو ، پێویستە کاری پێ بکرێت ٠

٥. بەڵگەیە لە سەر ئەوەی دەتوانرێت پزیشك بە کرێ بهێنرێت بەبێ بەستنی گرێبەستی کرێ گرتەی ، بەڵکو بەهاوشیوەی کرێی هاوەڵانی خۆی کە لەم بوارەدا کاردەکەن کرێی دەدرێتێ ، یا ئەو کرێیەی بدرێتێ کە پێی ڕازی دەبێ ٠

٦. شیاوێتی بژێوی پەیداکردن بە پیشەی کەڵەشاخ گرتنەوە ٠ ئەگەرچی کەسی ئازاد حەزی بە خواردنی کرێی کەڵەشاخ گرتن نی یە بەبێ ئەوەی لێی حەرام بکرێت ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ کرێکەی خۆی پێداو ، خۆاردنیشی لە سەر حەرام نەکرد ، کە پێشی دەڵێت پیس بە هاوشێوەی فەرمایشتێتی بەرامبەر بە پیازو سیر کە پێیان دەڵێ پیس ، بەڵام گوفتارەکانی نەبووە بە بەڵگە بۆ حەرامکردنی ٠

٧. شیاوێتی سەپاندنی باجێکی ڕۆژانەی دیاری کراو بە سەر بەندەی خۆدا بە گوێرەی توانای بۆ کارکردن ، مافی بەندەکەشە تەصروف بکات بەو پارەیەوە کە لە باجە سەپێنراوەکەی سەرشانی زیاد دەبێت ، چونکە ئەگەر نەهێڵرێت تەصروف بە زیادەیەوە بکات ئەوا کارەکەی هەمووی دەبێ بە باج و هیچ سودێکی دەست ناکەوێت ، بەڵکو ئەوەی لە باجە سەپێنراوەکەی سەر شانی زیاد دەبێ ، لەلایەن سەرگەورەکەیەوە کراوە بە موڵکی ئەو بەندەیەو مافی خۆیەتی تەصەروفی پێوە بکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بڕینی ڕەگەكان و داخكردندا :

ثبت في الصحيح من حديث جابر بن عبدالله ، أنَّ النبيَّ ﷺ بعثَ الى أُبَيٍّ بن كعب طبيباً ، فقَطَعَ له عِرْقاً وكَواه عليه[١٠١]

واتە : (جابر)ی كوڕی (عبدالله) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پزیشكێكی نارد بۆ (أُبَيٍّ) كوڕی (كَعب) ، ئەوەبوو ڕەگێكی بۆ بڕی و داخیشی كرد ٠

ولما رُمِي سعدُ بن معاذٍ في أكْحَلِه حسَمَهُ النبيُّ ﷺ ، ثم ورِمَت ، فحسَمَهُ الثانية.

واتە : كاتێ (سعد)ی كوڕی (مُعاذ) خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێكرا پێغەمبەری خوا ﷺ داخیكرد ، بەڵام ئاوسا ، ئەوەبوو دیسان بۆ جاری دووەم داخیكردەوە ٠

وفي طريق آخر : أنَّ النبيَّ ﷺ كَوَى سعدَ بنَ مُعاذٍ في أكْحَلِه بِمِشْقَصٍ ، ثم حسَمَهُ سعد بن مُعاذٍ أو غيرُه من أصحابه[١٠٢]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی كوڕی (مُعاذ)ی بە سەرە ڕمێكی درێژ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی داخكرد ، پاشان (سعد) خۆی داخێكرد یا هاوەڵانیی بۆیان داخكرد ٠

---

١٠١ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٣ ، ٣٠٤ ، ٣١٥ ، ٣٧١) وعبد بن حميد (١٠١٩٨) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وأبوداود (٣٨٦٤) ، وابن ماجة (٣٤٩٣) كلهم عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر فذكره ٠

١٠٢ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٢ ، ٣٥٠ ، ٣٦٣ ، ٣٨٦) ، الدارمي (٢٥١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وابن ماجة (٣٤٩٤) ، والترمذي (١٥٨٢) ، كلهم عن أبي الزبير عن جابر فذكره في قصة ٠

وفي لفظ آخر : أنّ رجلاً من الأنصار رُمِي في أكْحَلِه بِمشْقَص ، فأمر النبيُّ ﷺ به فكُوِيَ.

واتە : لە بێژەیەکی دیکەدا : پیاوێك لە پشتیوانان بە سەرە ڕمێکی درێژ خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێکرا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیداو ئیتربۆی داخکرا ٠

(أبوعُبيد) دەفەرمێت : پیاوێك هێنرایە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ داخکردنی بۆ وەسف کرابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : داخی بکەن و پاشان بەرد گەرم بکەن و بیخەنە سەری ٠

(الفضل)ی کوڕی (دُكَين) دەفەرمێت : (سُفيان) لە (أبي الزبير)ەوە لە (جابر)ەوە بۆی باسکردین : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی هەستا بە داخکردنی ٠

وفي صحيح البخاري من حديث أنس ، أنه كُوِيَ من ذات الجَنْبِ والنَّبيُّ ﷺ حَيٌّ(١٠٣)

واتە : (أنس) فەرموویەتی : بەهۆی نەخۆشی (ذات الجنب)ەوە داخکرام و پێغەمبەری خواش ﷺ زیندو بو ٠

وفي الترمذي عن أنس ، أنَّ ﷺ كَوَى أسْعَدَ بن زُرَارَةَ من الشَّوْكَةِ(١٠٤)

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (أسْعَد)ی کوڕی (زُرارة)ی بە هۆی نەخۆشی (الشوكة)ەوە داخ کرد ٠

---

١٠٣ _ ذكره البخاري تعليقاً عن أنس كتاب ((الطب)) باب ((ذات الجنب) ، وأخرجه أحمد (٣ / ١٣٩) عن أنس قال : ((كواني أبوطلحة ورسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ بين أظهرنا ، فما نهيت عنه)) ٠واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (((أبو طلحة) داخی کردم و ، پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ لە نێوانماندا دەژیاو ، قەدەغەی نەکردم)) ٠

١٠٤ _ صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٠) من طريق معمر عن الزهري عن أنس فذكره ٠

الشَوْكَة : نەخۆشیەکە بە هۆی سنکەگوشیەوە توشی مرۆڤ دەبێت و سورایەك هەموو جەستەو دەم و چاو دادەپۆشێ ، بڕوانە : نيل الأوطار ، ج٩ ، ص٧٩ ٠

وقد تقدَّم الحديث المتفَقُ عليه وفيه : ومَا أُحِبُ أن أكْتوِي[١٠٥]

واته : پێشتر ئەم فەرموودەیەمان باس کرد کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : حەزم بە خۆ داخ کردن نی یە ٠

وفي لفظ آخر : وأنا أنْهَى أُمَّتِي عن الكَيّ[١٠٦]

واته: لە بێژەیەکی تردا : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : من قەدەغەی ئومەتەکەم دەکەم لە خۆ داخ کردن.

وفي جامع الترمذي وغيره عن عِمران بن حصين ، أنَّ النَّبيَّ _ صلى الله عليه وسلم _ نَهَى عن الكَيِّ قال : فابْتُلِينا فاكْتوينَا فما أفلحْنا ، ولا أنجحنا[١٠٧]٠ وفي لفظ : نُهِينا عن الكَيِّ ... وقال : فما أفْلَحْنَ ولا أنْجَحْنَ [١٠٨]

واته : (عِمران)ی کوڕی (حصین) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ داخکردنی کردووەو فەرمووی : توشبوین ، خۆمان داخ کرد ، نەڕزگارمان بوو ، نە دەریشچوین ٠ لە بێژەیەکی تردا : قەدەغەی خۆ داخکردنمان لێکراوەو ... فەرمووی : نە ڕزگاری کردو نەش دەریچاند ٠

---

١٠٥ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٦ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٢٧ ، ٤٣٠) ، وابن ماجة (٣٤٩٠) ، والترمذي (٢٠٤٩) ، كلهم عن الحسن عن عمران بن حصين فذكره

١٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٤٤ ، ٤٤٦) ، وأبوداود (٣٨٦٥) كلاهما عن مطرف عن عمران بن حصين فذكره ٠

پێشەوا (الخطابي) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی داخکرد بۆ ئەوەی خوێنەکەی بوەستێتەوە ، چونکە لەوە ترسا خوێنی زۆری لێ بچێت و تیابچێت · داخکردنیش لەم دەروازەیدا بەکارهێنراوە ، وەکو ئەو کەسانەی داخ دەکرێن کاتێ دەستیان یا قاچیان دەبڕدرێت ·

بەڵام سەبارەت بە قەدەغەی داخکردن ، ئەوەیە کەسێك خۆی داخ بکات بۆ شیفا ، وایان دەزانی ئەگەر خۆی داخ نەکات ، تیادەچیت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردن لە بەر ئەم نێتە·

گووتراوە : لە ڕاستیدا (عمران)ی کوڕی (حُصَیْن) بە تایبەت قەدەغەی لێکرا ، چونکە نەخۆشی مایەسیری هەبوو ، جێگەشی مەترسیدار بوو ، بۆیە قەدەغەی داخکردنی لێکرد ، وەکو ئەوەی ڕاستی قەدەغەکردنەکە بگەڕێتەوە بۆ جێگە مەترسیدارەکە · خواش زاناترە ·

(ابن قتيبة) دەڵێت : داخکردن دوو جۆرە :

١. داخکردنی کەسی تەندروست بۆ ئەوەی نەخۆش نەکەوێ ، سەبارەت بەم جۆرە گووتراوە : ئەو کەسەی داخ دەکات پەیڕەوی پشت بەستن ناکات ، چونکە دەیەوێت قەدەرو چارەنووس لە خۆی دورخاتەوە ·

٢. داخکردنی برین ئەگەر کێمی تێزا ، وە ئەندام ئەگەر بڕرا ، لەمەدا شیفا هەیە ·

بەڵام ئەگەر داخکردن بۆ تیمارکردن بوو کە پێدەچێ سودبەخش بێت و کاری تێبکات ، پێشدەچێ کاری تێنەکات ، ئەوە لە (الكراهة)وە نزیکە · تەواوبوو ·

وثبت في الصحيح في حديث السبعين ألفاً الذين يدخلون الجنَّة بغير حساب أنهم الذين لا يَسْتَرقُونَ ، ولا يكتوُون ، ولا يتطيَّرونَ ، وعلى ربهَم يتوكَّلون(١٠٩) .

واته : له فەرموودەیەكی (صحیح)دا هاتووه كه ئەو حەفتا هەزارەی دەچنە بەهەشتەوە بەبیّ لێپرسینەوە ئەوانەن كه داوا له كەس ناكەن نزای چاكبوونەوەیان بە سەردا بخوێنیّ ، داوا له كەس ناكەن داخیان بكات ، ڕەشبین نین ، پشتیش بەخوای خۆیان دەبەستن .

دەرەنجام دەگەینە ئەو ڕاستیەی كه فەرموودەكانی داخكردن چوار جۆر شت لە خۆ دەگرێت :

یەكەم : ئەنجامدانی داخكردن .

دووەم : حەز پێنەكردنی .

سێ یەم : ستایشكردنی ئەو كەسەی وازی لێهێناوه .

چوارەم : قەدەغەكردنی .

سوپاست بۆ خوا هیچ دژبەیەكبوونێك لە نێوان فەرموودەكاندا بەدیناكرێت ، چونكه ئەنجامدانی بەلگەی شیاو بونیەتی . حەزپێنەكردنی بەلگەی قەدەغەكردنی نی یە . ستایشكردنی ئەو كەسەی وازی لێهێناوه ، بەلگەیه له سەر ئەوەی كه وازلێهێنانی شایستەترو چاكترە . قەدەغەكردنیشی دەچێتە بواری هەلبژاردن و (الكراهة)وە ، یا ئەو جۆرەیە كه پێویست نی یە ، بەلكو بەكاردەهێنرێت له ترسی تووشبوون بە نەخۆشی . خواش زاناترە .

---

١٠٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٧١ ، ٣٢١) ، والبخاري (٤ / ١٩٢) ، (٧ / ١٧٤) ، (٨ / ١٢٤ ، ١٤٠) ، ومسلم (١ / ١٣٧ ، ١٣٨) ، والترمذي (٢٤٤٦) ، كلهم عن حصين بن عبدالرحمن ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره في حديث طويل .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی فێدا :

أخرجا في الصحيحين من حديث عطاء بن أبي رباح ، قال : قال ابن عباسٍ : ألا أُرِيكَ امْرَأَةً من أهلِ الجنَّة ؟ قلتُ : بَلى . قالَ : هذهِ المرْأةِ السَّوْداءُ ، أتَت النبيَّ ﷺ فقالتْ : إنِّي أُصْرَعُ ، وإنِّي أتَكَشَّفُ فادْعُ اللهُ لي ، فقالَ : إنْ شِئْتِ صَبَرْتِ ولَكِ الجنَّةُ ، وإنْ شِئْتِ دعوتُ اللهُ لكِ أن يُعافِيَكِ ، فقالت : أصبرُ . قالتْ : فإني أتكشَّفُ ، فَادعُ الله أن لا أتكشَّف ، فدعا لها[١١٠] .

واتە : (عطاء)ی کوڕی (أبي رباح) دەڵێت : (ابن عباس) پێی گووتم : ئایا ژنێکی بەهەشتیت پیشان بدەم ؟ گووتم : بەڵێ . فەرمووی : ئەو ژنە ڕەش پێستەیە ، هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ وگوتی : من فێ دەمگرێ و خۆم دەردەخەم بۆم بپاڕێرەوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەتەوێت ئارام بگرە بەهەشتی دەبیت ، ئەگەر دەشتەوێت بۆت دەپاڕێمەوە لە خوای تعالی چارەسەرت دەکات ، گوتی : ئارام دەگرم ، بەڵام خۆم دەردەخەم بۆم بپاڕێرەوە بۆ ئەوەی خۆم دەرنەخەم ، ئەویش بۆی پاڕایەوە .

دەڵێم _ (ابن القیم) _ فێ دوو فێیە : فێیەك بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندەکانی سەر زەویەوەیە ، فێیەکیش بە هۆی نەخۆشی و خەڵتە خراپەکانی لەشەوە . لێرەدا ئەم بەشەی دووەمە کە پزیشکان تیایدا سەرقاڵن و بەدوای هۆو چارەسەریدا دەگەڕێن .

بەڵام فێی ڕوحە پیسەکان ، پێشەواو ئاقڵ و ژیریان دانی پێدا دەنێن و ، بەدووری دانانێن ، دانیشی پێدا دەنێن کە چارەسەری دەگەڕێتەوە بۆ ڕوو بە ڕوو بوونەوەی ڕوحە شەرفە

---

١١٠ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٥٠ ، ١٥١) ، ومسلم (٨ / ١٦) .

خێرداره بەرزەکان لە گەڵ ئەو ڕوحە پیسە بە گێچەڵە زیان فرۆشە دڕندانەدا ، بە شێوەیەك پاڵ بە شوێنەوارەکانیانەوە بنێن و ، بەرهەڵستی کردەوەکانیان بکەن و پوچیان بکەنەوە ، ئەمەش لە لایەن (بقراط)ەوە لە هەندێ لە کتێبەکانیدا باسکراوە ، ئینجا باسی هەندێ چارەسەر بۆ ڤێ دەکات و ، دەڵێت لە ڕاستیدا ئەمە بۆ ئەو فێیەی هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ تێکەڵاوو مادده خراپەکانی لەش بە سوودە ، بەڵام ئەو فێیەی بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندەکانەوە دروست دەبێت ، ئەو چارەسەرەی سەرەوەمانی بۆ بە سوود نابێت ۰

بەڵام پزیشکە نەفام و سەقەت و سووکەکان و ، ئەوانەی بەلایانەوە ئاینداریتی ڕووکەشی بە ڕواڵەت (الزندقة) فەزیلەت و چاکەدارییە ، ئەوانە نکۆڵیی لە فێی ڕوحە زیانفرۆشە دڕندەکان دەکەن و ، دانی پێدا نانێن کە کاریگەری لە جەستەی کەسی ڤێ لێکراو بکات و ، هیچ بەڵگەیەکیشیان بە دەستەوە نی یە بەدەر لە نەفامی ، ئەگینا لە بواری پزیشکایەتیدا هیچ شتێك نی یە ئەوە بە دوور دابنێت و نکۆڵیی لێ بکات ، هەست و بوونیش شایەتی بۆ دەدات ، کاتێکیش هۆکاری هەموو فێیەکان دەگەڕێننەوە بۆ زاڵبوونی هەندێ لە خەڵتە خراپەکان بە سەر لەشدا ، بە هەڵەدا چوونە ، چونکە بۆچونەکانیان بە ڕاست دادەنرێت بۆ هەندێ لە جۆرەکانی ڤێ نەك هەمووی بە تێکڕا ۰

پزیشکە کۆنەکان ناوی ئەم جۆرە فێیەیان نابوو بە : نەخۆشی ئیلاهی و ، دەشیانگووت : بە هۆی ڕوحە زیانفرۆشە دڕندەکانەوەیە ۰

بەڵام (جالینوس)و کەسانی تریش ، هەستاون بە لێکدانەوەی ناونانەکەی پزیشکان کۆن و ، دەڵێن : لە ڕاستیدا پێیان گووتوە نەخۆشی ئیلاهی چونکە ئەم نەخۆشیە لە سەردا ڕوودەدات و ، زیان بە بەشە ئلاهیە پاکەکە دەگەیەنێت کە جێگەکەی دەماغە ۰

هۆکاری ئەو لێکدانەوەشیان دەگەڕێتەوە بۆ نەفامیان بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفرۆشە دڕندانەو ، حوکمەکانی و ، کاریگەرییەکانیان ، پاشان پزیشکە ئایندارە بە ڕواڵەتەکانیش هاتن و تەنها جۆری یەکەمی فێیان سەلماند کە بە هۆی تێکەڵاوە خراپەکانی لەشەوە دروست دەبێت ۰

هەركەسێكيش ژيریتی و زانیاری هەبێت بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفرۆشە دڕندانە پێدەكەنێ بە نەفامی ئەو كەسانەو لاوازی ئەقڵ و ژیریان ٠

خۆچارەسەركردن لە فێی ڕوحە دڕندە زیان فرۆشەكان :

چارەسەری ئەم جۆرەشیان بە دوو كار دەكرێت : كارێكیان لە لایەن كەسە فێدارەكەوەیە ، كارێكیشیان لە لایەن كەسی چارەسەركارەوەیە ، بۆیە كاری كەسی فێدار بریتیە لەوەی دەبێت نەفسی بەهێز بێت ، بە ڕاستگۆیی ڕوو لە دروستكارو داهێنری ئەم ڕوحە زیانفرۆشانە بكات و ، بەو دوعاو نزا (صحيح)انەی كە لە سوونەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتووە دوعاو نزا بكات و پەنا بەخوای پەروەردگار بگرێت ، بە جۆرێك ڕێكەوتن و پێكهاتنی دڵ و زمانی تێدا بەرجەستە ببێت ، چونكە ئەمە جۆرێكە لە جەنگان و ، جەنگاوەریش ناتوانێت تۆڵە لە دوژمنەكەی بكاتەوە مەگەر بە دوو كردار : یەكەمیان پێویستە خودی چەكەكە ڕاست بێت و كەموكوڕی تێدا نەبێت و چاكیش بێت ، دووەمیان دەبێ باڵی ئەو كەسەش بە هێز بێت ، هەركاتیش دانەیەكیان دواكەوت ئەوا چەكەكە بە تەنها سوودو هێزێكی ئەوتۆی نابێت ، ئەی ئەگەر هەردوو شتەكە نەبوو دەبێ چۆن بێ : ئەو كاتە دڵ كاوڵ دەبێت و جۆرەكانی یەكتاپەرستی و ، پشت بەستن و ، لە خوا ترسان و ، ڕووكردنە خواو ، پاڕانەوەی تێدا نابێت و ، هیچ چەكێكیشی بەدەستەوە نابێت ٠

كەسی چارەسازیش : دیسان دەبێ هەردوو چەكەكەی پێ بێت ، چونكە هەندێ لە چارەسازان تەنها دەڵێن :

(أخرج منهُ) واته لێی بچۆ دەرەوە ، یا دەڵێت : (بسم الله) ، یا دەڵێت : (لا حول ولا قُوَّة إلا بالله) ، کەچی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەیفەرموو : ((اخْرُجْ عَدُوَّ اللهِ ، أنا رَسُولُ اللهِ))[١١١] .

واته : (لێی بچۆ دەروه ئەی دوژمنی خوا ، من پێغەمبەری خوام)) ٠

پێشەوا (ابن تیمیه) فێدار چارەسەر دەکات :

شێخی پایەبەرزی خۆشمان دەبینی _ مەبەستی (شیخ الإسلام ابن تیمیة)بوو _ کەسێکی دەنارد بۆ لای کەسی ڤ لێکراو بۆ ئەوەی لە گەڵ ئەو ڕوحەدا بدوێ کە چۆتە جەستەیەوەو ، ئەو کەسەش دەیگووت : شێخ پێت دەڵێ بچۆ دەروه ، ئەمە حەڵاڵ نی یە بۆ تۆ ، ئیتر کەسی ڤ لێکراو بە هۆشی خۆی دەهاتەوەو ، ڕەنگە خۆشی قسەی لە گەڵ بکردایە ، لەوانەش بوو ڕوحەکە سەرکەش و بێ گوێ بوایەو بە لێدان دەیکردە دەروه ، ئەو کاتە ڤ لێکراوەکە بە هۆشی خۆی دەهاتەوەو هەستی بە ئازار نەدەکرد ، ئێمەو کەسانی تری جگە لە ئێمەش چەندین جار ئەوەمان لێوە بینیوە ٠

بەزۆری ئەم ئایەتەی بە گوێی کەسی ڤ لێکراودا دەخوێند ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ [المؤمنون : ١١٥] واتە : ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا ﴾ ئایا ئێوە گومانتان وابووە کە بێگومان ئێوەمان بەبێ هودە دروست کردووە ﴿ وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ وە بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە[١١٢] .

بۆی باسکردم _ واتە (شیخ الإسلام ابن تیمیة) _ کە جارێکیان ئەو ئایەتەی بە گوێی کەسێکی ڤ لێکراودا خوێند ، ڕوحەکە گووتی : بەڵێ و لە گەڵ گوتنیشیدا دەنگی درێژ کردەوە ٠ دارێکم بۆ هەڵگرت و ئەمەندەم بەو دارە بە ڕەگەکانی لای ملیدا کێشا ، تا دەستم

---

١١١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٧٠) ، وابن ماجة (٣٥٤٨) وصححه الألباني في الصحيحة (٨٧٥) ٠

١١٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

ماندوو بوو به هۆی زۆری ئەو لێدانەوە ، ئامادەبوانیش هیچ گومانێکیان بەلاوە نەما کە بە هۆی ئەو لێدانەوە دەمرێت ٠ لە کاتی لێدانەکدا گووتی : من خۆشم دەوێ ، منیش پێم گووت : ئەو خۆشی ناوێی ٠ گووتی : من دەمەوێ حەجی پێ بکەم ، منیش پێم گووت : ئەو نایەوێ حەج لە گەڵ تۆدا بکات ، ئەوجا گووتی : لە بەر رێزی تۆ وازی لێدەهێنم ، شێخ فەرمووی : گووتم : بەڵکو بۆ گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی وازی لێبێنە ، گووتی : ئەوا لێی دەچمە دەرەوە ، شێخ فەرمووی : کەسە فێ لێکراوەکە هەستاو ئاوڕێکی بە ڕاست و چەپێ خۆیدا دایەوەو ، گووتی : چ منی هێناوەتە خزمەتی شێخ ؟ ئامادەبوانیش پێیان گووت : ئەی ئەم هەموو لێدانە ؟ گووتی : ئەی لە سەر چ لێی داوم کە هیچ تاوانێکم نی یە ، ئەوەبوو بە هیچ شێوەیەك هەستی بەو لێدانە نەکرد ٠

هەروەها (شَيخُ الإسلام) بە خوێندنی (آية الكرسي) چارەسەری فێداری دەکردو ، فەرمانیشی بە زۆر خوێندنی دەکرد بۆ _ هەردوو کەسی فێ لێکراو کەسی چارەسەرکاریش _ هەروەها بە خوێندنی ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الفلقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الناسِ ﴾ چارەسەری نەخۆشی دەکرد ٠

بەگشتی ٠ ئەم جۆرە لە فێ و ، هەروەها چارەسەرەکەشی هیچ کەس نکۆڵیی لێ ناکات جگە لە کەسێکی کەم زانست و کەم ئەقڵ ، زۆربەی زاڵبونی ڕوحە پیسە زیانفرۆشەکان بە سەر کەسانی گونجاودا دەگەڕێتەوە بۆ کەمی خواپەرستی و کەمی ئاینیان ، خراپبوونی دڵ و زمانیان سەبارەت بە ڕاستیەکانی زیکرو ، نزاکانی خۆپەنادان بە خواو ، قەڵابەندیەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ و قەڵابەندیە ئیمانیەکان ، بۆیە ئەو ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندانە ڕوو بە ڕووی پیاو بێ چەك دەبێتەوەو ، ڕەنگە بە ڕووتی بیبینێت و کاری تێبکات ٠

ئەگەر پەردە لادەیتەوە ، دەبینی زۆربەی نەفسی مرڤەکان فێداری ئەو ڕوحە پیسە زیانفرۆشانەن و ، بوونە بە دیلی ژێر دەستیان و ئەویش دەیانبات بۆ هەر جێگەیەك ئارەزووی لێبێت ، کەچی توانای خۆپاراستن و هەروەها سەپێچیکردنی فەرمانەکانیشی نی یە ، ئەمە گەورەترین فێیە کە کەسی تووش بوو خەبەری نابێتەوە تا کاتی مالئاوایی ، لەوێ دلنیا دەبێت کە ئەو فێداری ڕاستەقینە بوو ، والله المستعان ٠

چارەسەری ئەم جۆرە فێیە بە جووتبوونی ئەقلی تەندروست دەبێت لە گەلّ ئەو ئیمانەدا کە پێغەمبەران هێناویانە ، بەهشت و ئاگر بخاتە بەرچاوی خۆی و بەردەوام لە دلّیدا بن ، بیر بکاتەوە لە خەلّکی دونیاو ، ئەو تۆلّەو سزاو بەلّایانەی بە سەریاندا دێت و ، لە جێگەکانیاندا دادەبەزێت وەکو لێزمەی باران و ، ئەوان فێ گرتوونی و خەبەریان نابێتەوە ٠ چەند ئەم جۆرە فێیە بە هێزە ، بەلّام لە بەر گشتیبوونی بەلّاکە تا ئەو ئاستەی تەنها فێدار دەبینرێت ، ئیتر شتەکە بە نائاسایی و نکۆلّیلێکرو تەماشا ناکرێت ، بۆیە بە هۆی زۆربوونی فێدارەکانەوە خۆیان بوون بە نکۆلێکاری ئەو کەسە چاکانەی کە ڕەوشتی ئەو خەلّکە بە شتێکی نائاسایی تەماشا دەکەن و نکۆلیی لێدەکەن و کەسی چاکیش بوو بە غەریبە ٠

ئەگەر خوای تعالی ویستی هەبێ چاکەی خۆی بەرامبەر بە بەندەکەی خۆی دەربڕێت ، ئەوا لەم فێیە بە خەبەر دێتەوەو ، تەماشای کەسانی دونیا ویست دەکات کە فێ گرتوونی بەڕاست و چەپدا بە جیاوازی چینەکانیانەوە ، کەوا کەسانێك شێتی بە تەواوی کەنەفتی کردووەو ، کەسانێکیشیان جار بەجاریکی زۆر کەم بە خەبەر دێتەوەو ، دوای دەچێتەوە سەر شێتیەکەی خۆی ، کەسانێکیشیان جاریك بەخەبر دێتەوەو جاریکیش شێت دەبێتەوە ، ئەو کاتەی بە خەبەر دێتەوە کردەوەکانی خەلّکانی بە خەبرو ئاقلّ ئەنجام دەدات ، پاشان جارێکی دیکە فێکە دەیگرێتەوەو تووشی سەرلێشێوان دەبێت ٠

بەشێك : سەبارەت بەو فێیانەی بە هۆی خەڵتەكانی لەشەوە دروست دەبن :

بەڵام فیی خەڵتەكان ، جۆرە فێیەكە ڕێگریی لە ئەندامە نەفسیەكان دەكات كە بە كردەوەو جوڵانەوەو ڕاگرتنی ڕێكێتی لەش هەستێت بە ڕێگرتنێكی ناتەواو نیوە ، هۆكارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ خەڵتەیەكی لینج كە ڕێڕەوەكانی ناوەڕۆكی مێشك دادەخات بە داخستنێكی ناتەواو ، بۆیە ڕێگری دەكات هەست و جووڵەی پێدا تێپەڕ بێت و ، هەروەها بە شێوەیەكی تەواو و بەبێ بچڕان و بە بەردەوامی ڕێگری تێپەڕبوونیشی بە نێو ئەندامەكانی تریشدا دەكات ، ڕەنگە هۆكاری تریشی هەبێ وەكو بایەكی چڕ كە لە ڕێڕەوەكانیدا دەوەستێت ، یا هەندێ لە هەڵم و بۆخی خراپ كە لە هەندێ ئەندامەكانی ترەوە بۆی بەرز دەبێتەوە ، یا هەر چۆنیەتیەكی تری توندو تیژ ، بۆیە مێشك كرژ دەبێتەوەو دێتەوەیەك ، بۆ كردنەدەرەوەی ئەو شتە زیانبەخشانە ، لە گەڵیشیدا كرژبوون و هاتنەوەیەك هەموو ئەندامەكانی لەش دەگرێتەوە ، بۆیە چیتر مرۆڤ توانای نامێنێت بە ڕێكیی بوەستێت ، بەڵكو دەكەوێت و ، بە زۆری كەف لە زاریدا دەردەكەوێت ٠

ئەم نەخۆشیە بە یەكێك لە نەخۆشیە توندەكان دادەنرێت بە گوێرەی كاتی ڕوودانی زۆر بە ئازاری بە تایبەت ، هەروەها بە یەكێك لە نەخۆشیە درێژخایەنەكان دادەنرێت بە گوێرەی درێژی مانەوەی و ، قورسی و ناڕەحەتی چاكبوونەوەی ، بە تایبەت ئەگەر ئەو كەسە تەمەنی بیست و پێنج سالی تێپەڕینێت و ، ئەم نەخۆشیەی لە مێشكدا بێت ، بەتایبەت ئەگەر لە ناوەڕۆكیشیدا بێت ، ئەو كاتە فێیەكە لێی جیا نابێتەوەو بەردەوام لە گەڵیدا دەبێت ، (بِقراط) دەڵێت : فێ لەم جۆرە كەسانەدا دەمێنێتەوە تا دەمرن ٠

پاش زانینی ئەمە ، بۆمان ڕوون دەبێتـەوە ئـەو ژنـەی کـە فەرموودەکـەی سـەرەوە باسـی دەکات ، کەوا فێ دەیگرت و خـۆی دەردەخسـت ، پێدەچـێ فێکـەی لـەم جـۆرە فێیـە بێـت ، پێغەمبەری خوا ﷺ پەیمانی بەهەشتی دایـە ئەگـەر لـە سـەر نەخۆشـیەکەی ئـارام بگرێـت و ، بۆشی پاڕایەوە چیتر لە کاتی فێکەیدا خۆی دەرنەخات ، مافی هەڵبـژاردنی دایـە دەسـت خـۆی لـە نێـوان ئـارام گـرتن وبەهەشـت و ، لـە نێـوان ئـەوەی دوعـای شـیفای بـۆ بکـات بـەبێ دەستەبەریەك بۆ چاکبوونەوەی ، بۆیە ژنەکە ئارامگرتن و بەهەشتی هەڵبژارد ٠

ئەوەش بەڵگەی شیاوێتی وازلێهێنانی خۆچارەسەرکردن و خۆتیمارکردنە ، وە چارەسـەری ڕوحە زیانفرۆشەکان بە نزاو دوعاو ڕووکردنە خوای تعـالی ، کردەوانیکـی ئـەوتۆ ئـەنجام دەدات کـە هـەرگیز چارەسـەری پزیشـکان پێـی ناگـات ، کاریگـەری و کردەوەکـانی و ، کاردانـەوەی سروشت بەرامبەر بەوانە لە کاریگەری دەرمانە جەستەیەکان بەهێزترە ، ئێمەو کەسانی تـریش چەندین جار ئەوەمان تاقی کردۆتەوە ، پزیشکانی ئاقـڵ و ژیـر دانیـان بـەوەدا نـاوە کـە کـاری هێزە نەفسیەکان و ، کاردانەوەی چاکیان لە چاکبوونەوەی نەخۆشـیکاندا ڕۆڵێکـی زۆر بـەهێزو سەرسوڕمێن دەبینێـت ، لـەم بـوارەدا ئاینـدارە بـە ڕواڵەتـەکان(زنادقـة)و خـەڵکانی سـووك و ڕیسواو ، نەفامەکان زۆرترین زیان بە پیشەی پزیشکێتی دەگەیەنن ٠

وادەردەکـەوێت فێـی ئـەو ژنـەی لـە فەرموودەکـەی سـەروەدا باسـکرا لـەم جـۆرە بێـت ، لەوانەشە لە لایـەن ڕوحـە بـە گێچەڵەکانەوە بێـت ، پێغەمبـەری خـواش ﷺ مـافی هەڵبـژاردنی نیوان دوو شتی دایە دەست خۆی ، بریتی بوون لـە ئـارامگرتن لـە سـەر نەخۆشـیەکەو چـوونە بەهەشتەوە ، یا بۆی دەپاڕێتەوە خوای تعالی شیفای بـدات ، ئـەویش ئـارامگرتن و داپۆشـینی جەستەی هەڵبژارد ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی دەردەلاقەدا (عِرْقُ النَّسَا) :

روى ابن ماجة في سننه من حديث محمد بن سيرين ، عن أنس بن مالك ، قال : سمعتُ رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ يقول : ((دواءُ عِرْقِ النَّسَا أليَةُ شاةٍ أعْرَابِيَّةٍ تُذابُ ، ثمَّ تُجَزَّأُ ثلاثةَ أجزاءٍ ، ثمَّ يُشْرَبُ على الرِّيقِ في كلِّ يومٍ جُزْءٌ))[١١٣].

واتە : (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەرمانی دەردەلاقە دوگێکی مەڕی دەشتەکیە دەتوێنرێتەوە ، پاشان دەکرێتە سێ بەشەوەو ، هەموو ڕۆژێك پێش خواردنی بەیانی بەشێکی دەخورێتەوە)) ٠

دەردەلاقە : ئازارێکە لە جومگەی کلۆتەوە دەست پێدەکات و ، لە پشتەوە دادەبەزێتە سەر ڕان و پێدەچێ دابەزێتە سەر پاژنەی پێ ، چەند ماوەکەشی درێژە بکێشێت ، دابەزینی زۆرتر دەبێ ، لە گەڵیدا هەموو لاق و ڕان لاواز دەبێت ٠ فەرموودەکەی سەرەوە مانایەکی زمانی و ، مانایەکی پزیشکیش دەبەخشێت ٠

مانا زمانیەکەی : بەڵگەی شیاوێتی ناونای ئەم نەخۆشیەیە بە (عِرْقِ النَّسَا) واتە دەردەلاقە بە پێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە ڕێگری لەم ناونانە دەکەن و ، دەڵێن : ووشەی (النَّسَا) خودی ڕەگەکەیەو ، نابێت شت (إضافة) بکرێتە سەر خۆی لە زمانی عەرەبیدا ٠

وەڵامی ئەم بێژەرە بە دوو ڕوو دەدەینەوە : یەکەمیان : ووشەی (العِرْق) واتە ڕەگ و دەمار لە ووشەی (النَّسا) گشتیترە ، بۆیە ئەم ناونانە لە ڕووی (إضافة)کردنی (العام

---

١١٣ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٣) ، وصححه الألباني في الصحيحه (١٨٩٩) ٠

)هوەیە بۆ سەر (الخاص)واتە گشت بۆ سەر تايبەت : وەكو دەڵێی:(كل الدارهم أو بعضـها)، هەموو ديرهەمەكان يا هەندێكی ·

دووەميان : ووشەی (النَّسَا) بريتيە لەو نەخۆشيەی چۆتە نێو (العِرْق)هوە بۆيە ئـەم (إضـافة)يـە لـە ڕووی (إضـافة)كردنـی شـتێكەوەيە بـۆ جێگەكـەی خـۆی · گـووتراوە : ناونراوە بە (النَّسا) چونكە ووشەكە مانای بيرچوونەوە دەبەخشێت لە زمـانی عەرەبيـداو ئەمەندە ئازارەكەی زۆرە هەموو شتێكی تـر بـیر دەباتـەوەو ، ئـەم ڕەگـەش لـە جومگـەی كلۆتەوە دەست پێ دەكات و ، بە خـواروی لاق لە پشـتی پاژنـەی پێـوە كۆتـای دێـت لـە بەری ڕاستەوە لە نێوان ئێسكی لاق و ژێيەكاندا (الوتر) · بـەڵام مانـا پزيشـكيەتيەكەی : پێشتر ئامارژمان پێدا كە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ دوو جۆرە : يەكـەميان : گشـتی يـە بـە گـوێرەی زەمـەن و ، شـوێن و ، كەسـەكان و ، بارودۆخـەكان · دووەم : تايبـەت بـە گوێرەی ئەم شتانەوە يا هەنـدێكيان ، بۆيـە ئـەم فـەرموودە دەكەوێتـە چوارچێوەی ئـەم بەشەيانەوە ، چونكە فەرموودەكە گوفتارێكە بۆ عەرەب و ، خەڵكی حيجازو ، دەوروبەريان ، بەتايبەت عەرەبە دەشتەكيەكان ، كە ئەم چارەسەرە بە سوودترين چارەسەرە بۆيـان ، چونكە ئەم نەخۆشيە بە هۆی ووشكێتيەوە ڕوودەدات ، لەوانەشە بە هۆی مادەيەكی چڕی لينجەوە تووشيان بێت ، بۆيە چارەسەرەكەی بە ڕەوانكردنـەو ، دووگـيش دوو خاسـيەتی تێدايە : پێگەيانـدن و ، نـەرم وشـل كردنـەوە ، ئەمـەش هۆكـارە بـۆ پێگەيانـدن و كردنـە دەرەوەی مادەكە ، ئەم نەخۆشيەش پێويستی بەم دوو شتەيە ·

سەبارەت بە دەستنيشانكردنی مەڕی دەشتەكيش لە بەر زۆر كەمێتی كـەم و كوڕيـەكانی و ، بچوكی بڕيی و ، پاكێتی و نەرم و نيانی ناوەڕۆكی بوو ، بە تايبەت لەوەڕگاكەی كە لـە سـەر ڕووەكە دەشتەكيە گەرمەكان دەلـەوەڕێت ، وەكـو (الشـيح) و (القيصـوم)و ، ڕووەكـەكانی ديكـە ، چـونكە ئەگـەر ئـاژەڵ لـە سـەر ئـەم ڕووەكانـە لـەوەڕا ، خـووی سروشـتی پـاكی ئـەو ڕووەكانـە دەچـێتە نێـو گۆشـتەكەيەوەو نـەرم و نيـانی و چـاكێتيەكەی زيـاتر دەكـات و ،

خوویەکی سروشتی چاکیش بە گۆشتی ئاژەڵەکە دەبەخشێت ، بەتایبەت دووگ ، دەرکەوتنی کاریگەری ئەم ڕووەکانە لە شیردا زۆرترە بە بەراوردی گۆشتەکەی ، بەڵام دووگ خاسیەتی پێگەیاندن و شلّ کردنەوەی لە شیر زۆرترە ٠ وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا دەرمانی زۆربەی نەتەوەکان و دەشتەکان بە دەرمانە تاکەکانەو پزیشکە هیندیەکانیش لە سەر ئەم بۆچونەن.

بەڵام نەتەوەکانی ڕۆم و یونان ، دەرمانە تێکەڵەکان بەکار دەهێنن ، بەڵام کۆڕان لە سەر ئەوەی کە کارامەیی پزیشك لەوەدایە بە خۆراك چارەسەر بکات ، ئەگەر بێتوانا بوو ئەوجا بە دەرمانە تاکەکان ، ئەگەر دیسان بێتوانابوو ئینجا بە دەرمانە زۆر کەم تێکەڵاوەکان ٠

پێشتریش ئاماژەمان پێدا کە بە زۆری عەرەب و خەڵکە دەشتەکیەکان تووشی نەخۆشیە سووکەکان دەبن ، بۆیە دەرمانە سووکەکانیان بۆ دەشێ ، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی خواردنەکانیان بە زۆری سادەیە ٠ بەڵام نەخۆشیە تێکەڵاوەکان ، بە زۆری بەهۆی تێکەڵاوکردنی خۆراکەکان و جۆراوجۆربوونی و جیاوازیانەوە ڕوودەدات ، بۆیە دەرمانە ئاوێتەکانی بۆ هەڵبژێردراوە ٠ والله تعالى أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی وشکیی خوو وە چۆنیەتی نەرم و نیان کردنەوەی :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامعه " وَابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنه " مِنْ حَدِيثِ أَسْمَاء بِنْت عُمَيْسٍ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللّه _ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّم _ : بِمَاذَا كُنْتِ تَسْتَمْشِينَ ؟ قَالَتْ : بِالشّبْرُمِ ، قَالَ: حَارّ جَارّ ٠ قَالَتْ : ثُمّ اسْتَمْشَيْتُ بِالسّنَا : فَقَالَ : لَوْ كَانَ شَيْءٌ يَشْفِي مِنْ الْمَوْتِ لَكَانَ السّنَا(١١٤).

١١٤ _ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٣٠٨٢) ، وابن ماجة (٣٤٠١) ٠

واته : (أسماء)ی کچی (عُمَيْس) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : بە چ شتێك خووی خۆت نەرم ونیان دەکەیتەوە ؟ (أسماء) فەرمووی : بە (الشُبْرُم) ، ئەویش فەرمووی : گەرم و توونە ٠ (أسماء) فەرمووی : پاشان خووی خۆمم بە ڕووەکی (السّنا) نەرم و نیان دەکردەوە : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : ئەگەر شتێك هەبوایە مردنی چاك بکردایەوە ڕووەکی (السّنا) دەبوو.

وفِي سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ سَمِعْت عَبْدَ اللّهِ بْنَ أُمّ حَرَامٍ ، وَكَانَ قَدْ صَلّى مَعَ رَسُولِ اللّهِ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ الْقِبْلَتَيْنِ يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ : عَلَيْكُمْ بِالسّنَا وَالسّنُوتِ ، فَإِنّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلّ دَاءٍ إِلّا السّامَ ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ وَمَا السّامُ ؟ قَالَ الْمَوْتُ .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (أم حرام)ەوە _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ کە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا بوو ﷺ ئەو ڕۆژەی نوێژیان بۆ هەردوو قیبلەکە کرد دەفەرمێت : گوێبیستی پێغەمبەری خوابووم ﷺ دەیفەرموو : (السّنا) و (السّنُوت) بەکاربێنن ، چونکە ئەو دوانە شیفان بۆ هەموو نەخۆشیەك جگە لە (السّام) ، گوترا ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (السّام) چی یە ؟ ئەویش فەرمووی : مردنە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (بماذا كُنـتِ تستمشـين ؟) واتـە : بـە چ شـتێك خـووی خۆت نەرم و نیان دەکەیتەوە تـاوەکو ڕێبکـات و ئاسـایی بێتـەوە ، بـۆ ئـەوەی نەچـێتە بـاری وەستانەوەو ، تووشی زیان بێت بە بەندبوون و نەتوانایی دەربڕینی ڕازو نیاز ٠ بۆیە لێـرەدا بـە دەرمانی ڕەوانکار گوتراوە ڕێکار ٠ کەسانێکی تـریش دەڵـێن : چـونکە کـە خـووی ئـەو کەسـە ڕەوان دەبێتەوەو ، بە زۆری ڕێدەکات بۆ جێبەجێکردنی پێداویستیەکانی ٠

فەرمایشتەکەی سەروە بەم شێوەش (ریوایە)ت کراوە : (بماذا تستشفين ؟) واتـە بـە چ شتێك چارەسەری خۆت دەکەیت ، ئەویش فەرمووی : بـە (الشُّبْرُم) ، کـە سـەر بـە کۆمـەڵی

دەرمانە (اليتوعية)کانـە[115] ، ئـەم دەرمانـە بریتیـە لـە: تـوێکلی ڕەگـی دارێك ، کـە گـەرم و ووشکە لە پلە چواردا ، چاکترینیان ئەوەیـە کـە بـۆ سـورایی دەڕوانێـت و ، سـووك و ناسـك و تەنکە لە پێستی پێچراوە دەچێت ، بـە گشـتی لـە کۆمـەڵی ئـەو دەرمانانەیـە کـە پزیشـکان ئامۆژگـاری وازلێهێنـانی دەکـەن لـە بـەر ترسـناکی و ، لـە بـەر ئـەوەی لـە ڕادەبـەدەر ڕەوان دەکاتەوە ٠

فەرمایشتی پێغەمبـەری خـوا ﷺ (حَـارٌ جَـارٌ) بـەم شـێوەش هـاتووە : (حَـارٌ یـارٌ) ـــ (أبوعُبَيد) دەڵێت : عەرەب زۆربەی گوفتارەکانیان بە (یاء) دەردەبڕن بۆیـە گووتوویانـە : (یارٌ)،

دەڵێم ـــ (ابن القیم) ـــ : بە دوو شێوە لێکدراوەتەوە : یەکـەمیان : کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویەتی : (حارٌ جارٌ) بە ـــ جیم ـــ : واتە زۆر ڕەوانکار بۆیە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـە زۆر گەرم و زۆر ڕەوانکار وەسفی دەکات ، لە بنچینەشدا هەر ئاوەهایە ٠ (أبو حنيفةَ الـدِّينَوَرِيٌّ) ئەمـەی فـەرمووە ٠ دووەمیـان : ـــ ئەمـەش ڕاسـتە ـــ ئـەو دەربڕینـە لـە زمـانی عەرەبیـدا (الإتباع)ە ، مەبەستی سەرەکیان بەو شێوازی دەربڕینە (تأكيد)کردنی ووشەی یەکەمـە کـە (حارٌ)ە بە ووشەی دووەم کە (جارٌ)ە ٠ لێرەدا شـێوازی ووشـەیی مانـایی بـەکاردەهێنن بـۆ (تأكيد)کردن ، بۆیە چاودێری ئەوە دەکەن کە زۆربەی پیتەکانی هەردوو ووەشە لێك بچن بـۆ نموونە دەڵێن : (حَسَنٌ بَسَنٌ) واتە : چاکێکی تـەواو ، هـەروەها گووتویانـە : (حَسَنٌ قَسَنٌ) بە قاف ، هەروەها گووتویانە : (شَيْطانٌ لَيْطانٌ) واتە : شـەیتانێکی پێـوە نوسـاو ، هـەروەها گووتویانە : (حارٌ جارٌ) ووشەی (الجارٌ)یش ئـەم مانایـە دەبەخشـێت : واتـە ئـەوەی شـتێك ڕادەکێشێت ، کاتێ پێوەی دەنوسێت ، بە هۆی زۆر گەرمیەکەی و هێزی ڕاکێشانیەوە ، وەکـو ئەوەی دایماڵێت و لێی بکاتەوە ٠ ووشەی (یارٌ)یـش یـا شـێوازە زمـانێکی تـری (جـارٌ)ە بـە

---

١١٥ ـــ اليتوعية : هەموو ڕووەکێکە شیری هەبێت ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزئابادى ٠ وەرگێڕ

نموونەی هەندێ گوفتاری دیکەیان وەکو (صِهری صِهریج) ، (الصهاری والصهاریج) ، وە یا (إتباع)ێکی سەربەخۆیە لە زمانی عەرەبیدا ٠

ڕووەکی (السّنا) :

بەڵام ووشەی (السَّنا) ، بە دوو شێوە دەردەبڕدرێت : (المد والقصر) واتە : درێژکردنەوەو کورتکردنەوە ، خۆشی ڕووەکێکی حیجازیەو چاکترینیشیان مەککیەکەیەتی ، دەرمانێکی شەریفەو هیچ دەرنجامێکی خراپیشی نی یە ، نزیکە لە میانجێتیەوە ، گەرم و ووشکە لە پلەی یەکەمدا ، بۆ ڕەوانکردنی هەردوو سەفراو سەودا بە سوودە ، دڵ بە هێز دەکات ، ئەمەش چاکێتیەکی ڕەسەنە بۆ ئەم ڕووەکە ، بە سوودە بۆ نەخۆشی (الوسواس السوداوي)[116] ، بەسوودە بۆ قڵشانی کاتیی پێستی دەست و قاچ ، دەرد دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ ڕێگریی لە بڵاوبونەوەی تووك ، بە سوودە بۆ نەهێشتنی ئەسپێ و ، کۆنە ژان (الصُداع العتیق)و ، گولی و ، زیپکەو ، ئالووشی وخوروی و ، فێ ، خواردنەوەی ئاوەکەی دوای کوڵان لەوە چاکترە بە کوتراوی بخورێت ، ئەندازەی خواردنەوەی بە قورسی سێ دیرهەمەو ، لە ئاوەکەشی بە ئەندازەی قورسیی پێنج دیرهەمە ٠ ئەگەر هەندێك لە گوڵە وونەوشەو (زهرة البنفسج) مێوژی سووری بێ ناوکی (الزبیب الأحمر) لە گەڵدا بکوڵێنرێت ، چاکتر دەبێ ٠

---

١١٦ ــ الوَسواس السوداوي : نەخۆشیەکە بە هۆی زاڵبوونی (السوداء)ەوە بە سەر جەستەدا ڕوودەدات بە ئاستێك بیروهۆشی لە گەڵدا تێك دەچێت ، بڕوانە : المصباح المنیر في غریب الشرح الکبیر ، کتاب الواو ، ج٢ ، ل ٦٥٨ ٠ وەرگێڕ ٠

(الرازي) فەرموویەتی : (السَّنا)و (الشاهترج)[١١٧] خەڵتە سوتاوەکان نەرم و ئاسان دەکەنەوە ، بە سوودە بۆ گولی و خورویی · ئەندازەی خواردنەوەی هەر دانەیەکیشیان بە ئەندازەی قورسی چوار بۆ حەوت دیرهەمە ·

بەڵام (السَّنوت) بە هەشت شێوە مانای لێکدراوەتەوە :

یەکەم : هەنگوینە ·

دووەم : خۆشاوی هیزەی ڕۆنە کە بە شێوەی خەتگەلێکی ڕەش بە سەر ڕۆنەکەوە دەردەکەوێت · (عَمْرو)ی کوڕی (بَکر السَکسَکي) باسی کردووە ·

سێ یەم : تۆوێکە لە تۆوی ڕەشکە (کمون) دەچێت بەڵام کەمێك جیاوازی هەیە ، (ابن الأعرابي) باسی کردووە ·

چوارەم : (الكمون الكرماني) یە ·

پێنجەم : (الرازيانج) ، (أبوحنيفة الدَّينَوَري) لە زاری هەندێ لە دەشتەکیەکانەوە باسی کردووە ·

شەشەم : شویتە ·

حەوتەم : خورمایە ، (أبوبكر)ی کوڕی (السُّنی) زاناو پێشەوا باسی کردووە ·

هەشتەم : ئەو هەنگوینەیە کە لە نێو هیزەی ڕۆندایە · (عبداللطيف البغدادي) باسی کردووە ·

هەندێ پزیشکان گوتویانە : ئەمە شایستەیە بە ماناکەی و ، نزیکیشە لە ڕاستیەوە واتە : (السَّنا)ی کوتراو تێکەڵ بە هەنگوینی تێکەڵاوبووی ڕۆن دەکرێت ، پاشان دەلسرێتەوەو ئەمەش باشترە لەوەی بە تەنها بەکاربهێنرێت ، چونکە ئەو دووانە ڕۆڵێکی کاریگەریان دەبێت لە چاکردنی (السَّنا)داو ، یارمەتیشی دەدەن بۆ ڕەوانکردن · والله أعلم ·

---

١١٧ _ الشاهترج : گیایەکی عەلەفی و گوڵەکانی سپی مەیلەو سورە · وەرگێڕ ·

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيُّ وَغَيْرُهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنَّ خَيْرَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَاللَّدُودُ وَالْحِجَامَةُ وَالْمَشْيُ)) واتـه : (ابـن عبـاس) _ خـوا لـه خـۆى وبابيشـى ڕازى بێـت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((چاكترين شتێك خۆتانى پێ چارەسەر بكەن دەرمانێكە بكرێتە لووت و دەرمانێكە بكرێتە زارو كەڵەشاخ گرتن و ڕێكردنە)) ·

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ (والمشيُّ) : واتە ڕێكردن : چونكە ڕێكـردن خـووى مرۆڤ بەڕێ دەدەخات و نەرم و نيانى دەكات و ئاسانكارى بۆ پاشماوەكانيش دەكات بچنە دەرەوە·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى ئاڵووشى وخوروى و ئەوەى ئەسپێ دروست دەكات :

في الصحيحين من حديث قَتادةَ ، عن أنس بن مالك قال : رخَّص رسولُ اللهِ ﷺ لعبدالرَّحمن بن عَوْفٍ ، والزُّبَيْر بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ في لُبْسِ الحريرِ لِحكَّةٍ كانت بهما ·

وفي رواية : أنَّ عبدَالرحمن بن عَوْف ، والزُّبَير بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ ، شكَوْا القَمْلَ إلى النبي ﷺ ، في غزاةٍ لهما ، فَرَخَّص لهما في قُمُصِ الحرير ، ورأيتُه عليهما(١١٨)

واتە : لە (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ مۆڵەتى دايە (عبدالرحمن)ى كوڕى (عوف)و ، (الزُّبَير)ى كوڕى (العوَّام) بەوەى ئاورێشم بپۆشن ، لەبەر ئاڵۆشيى و خوروويەك كە تووشيان بوو ·

لە (ريوايە)تێكى ديكەدا : (عبدالرحمن)ى كوڕى (عَوْف)و (الزُّبَير)ى كـوڕى (العـوَّام) _ خوايـان لـێ ڕازى بێـت _ لـە غەزايەكـدا ، بـە هـۆى ئەسـپێوە سـكاڵايان بـردە خزمـەتى

١١٨ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٥٠) ، ومسلم (٦ / ١٤٣) ·

پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوەبوو ئەویش مۆڵەتیدان کراسی ئاورێشم بپۆشن و ، خۆشم بینیم کراسە ئاورێشمەکەیان پۆشیبوو ٠

ئەم فەرموودەیە دوو لایەن لە خۆ دەگرێت ، یەکەمیان : فیقهی و ، ئەویتریان : پزیشکی ٠

بۆ لایەنە فیقهێکەی : ئەوەی سوونەتی پێغەمبەری خوای ﷺ لە سەر جێگیربووە ڕێپێدراویەتی پۆشینێتی بۆ ژنان بە ڕەهایی و ، حەرامبوونیەتی بۆ پیاوان مەگەر بۆ پێویستی و بەرژەوەندیەکی بە پەسەند دانراو ، ئەو پێویستیەش یا بۆ زۆر ساردیەکەو ، ئەو مرۆڤە هیچی تر بەدیناکات بۆ پۆشین ، یا جگە لەو جلە شتێکی تری نی یە ٠ هەروەها شیاوە لە کاتی نەخۆشیەکانی گولی و ، خورووی و ، زۆریی ئەسپێدا بپۆشرێت ، وەکو ئەوەی فەرموودەکەی (أنس) ئاماژەی بۆ دەکات کە فەرموودەیەکی (صحيح)ە ٠

بەڵام ڕێپێدراو : (صحيح)ترینی دوو (ريوايه)تەکەی ئیمامی (أحمد)ەو ، (صحيح)ترینی دوو گوفتارەکەی ئیمامی (الشافعي)یە ، چونکە بنەڕەت تایبەت نەکردنە ، ئەگەر ئەنجامدانی کارێکیش بۆ کەسانێك لە ئومەت ڕێی پێدرا ، لە بەر هەر هۆ و مانایەك بێت ، ئەوا لە سنووری ئەو هێندە دەچیتە دەرەوەو هەموو ئەوانەش دەگرێتەوە کە هەمان هۆ و مانایان تێدا بەدیدەکرێت ، چونکە حوکم گشتی دەبێت بە هۆی گشتیبوونی هۆکارەکەیەوە ٠

ئەو کەسانەش قەدەغەی دەکەن ، گوتویانە : فەرموودەکانی حەرامکردن گشتی یەو ، فەرموودەکانی ڕێگەپێدانیش ئیحتیمالە تایبەت بێت بە (عبدالرحمن)ی کوڕی (عَوْف) و (الزُّبَيْـر)ەوە ، بەڵام پێدەچیٚ لە سنوری ئەو دووانە بچێتە دەرەوەو کەسانی تری جگە لەوانیش بگرێتەوە ، لێرەدا ئەگەر ئیحتیمالی هەردوو شتەکە کرا ، ئەوا گشتێکە شایستەتر دەبیٚ بە وەرگرتن ، بۆیە هەندیٚ لەوانەی فەرموودە دەگێڕنەوە گوتویانە : ئیتر نازانم ئایا ڕێگەپێدانەکە لە پاشی ئەوان هەموو کەسانی تر دەگرێتەوە ، یاخود نەء ؟

بۆچونی ڕاست : گشتیبونی موڵەتدانەکەیەو ، هەموو کەسێکی تریش دەگرێتەوە ئەگەر هەمان بەهانەیان هەبێ ، چونکە بۆ گشتاندن نەرێتی شەرع بەو جۆرەیە ، بەڵام شەرع ئەگەر حوکمەکەی تایبەت کرد بە کەسێکەوە ئاشکەرای دەکات ، بۆنموونە پێغەمبەری خوا ﷺ کە هاوەڵی بەڕێز (أبوبُرْدة) ویستی قوربانی بە بزنێکی تەمەن هەشت یا نۆ مانگەوە بکات ، پێی فەرموو : ((تجزيكَ ولن تَجْزيَ عن أحدٍ بَعْدَكَ))[١١٩] واتە : ((بۆ تۆ ئەو بزنە جێگەی مەڕەکە دەگرێتەوە بەڵام بۆ کەسێکی تر جێگەی ناگرێتەوە)) ٠ هەروەها وەکو فەرمایشتی خوای تعالایە بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ سەبارەت بە خواستنی ئەو ژنانەی خۆیان پێ دەبەخشی : ﴿ خَالِصَةً لكَ مِن دونِ المُؤْمنينَ ﴾ [الأحزاب : ٥٠] واتە : (ئەمەیان) تەنیا بۆ تۆ دروستە بە جیا لە ئیماندارانی تر[١٢٠]

حەرامکردنی ئاوریشم : لە ڕاستیدا دەچێتە بۆاری داخستنی دەرگای بەهانەوە[١٢١] ، بۆیە بۆ ژنان ڕێگەی پێداوە ، هەروەها بۆ پڕکردنەوەی پێویستیەك و ، لە بەر بەرژەوەندیەکی پەسەندکراو ، ئەمەش یاسایەکی گشتیە بۆ داخستنی دەرگای بەهانە ، چونکە لە کاتی پێویستی و بەرژەوەندیەکی پەسەندکراودا ڕێگەی پێدەدرێ ، بە هاوشێوەی حەرامکردنی تەماشاکردن بۆ داخستنی دەرگای بەهانە بەرامبەر بەو کەسانەی ویستی ئەنجامدانی

---

١١٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٥) عن البراء عن خاله أبي بردة فذكره ، وأخرجه مالك في موطئه (٢٩٨) ، وأحمد (٣ / ٤٦٦) ، (٤ / ٤٥) والدارمي (١٩٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢٢٤) كلهم عن بشير بن يسار عن أبي بردة فذكره ٠

١٢٠ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

١٢١ ـ الذرائع : واتە بەهانە کە وسیلەو ڕێگەیەکە بۆ گەشتن بە شت ، ئیتر پێدەچێ ئەو شتەی دەیەوێ پێی بگات خراپەیەك بێت یا بەرژەوەندیەك بێت ، گوفتارێك بێت یا کردارێك بێت ، بەڵام پاشان ناوی (الذرائع) بەزۆری بەکارهێنرا بۆ ئەو وەسیلانەی دەبیت بە مایەی دروستبوونی خراپەیەك ٠ لێرەدا ئەگەر گوترا : ئەوە بواری داخستنی دەرگای بەهانەیە ، ئەوە مانای وایە : دەچێتە بواری قەدەغەکردنی ئەو وەسیلانەوە کە مایەی دروستبوونی خراپەکە ، بڕوانە کتێبی (الوجيز في أصول الفقه) ، الدکتور عبدالکريم زيدان ٠ وەرگێڕ

کردەوەکەیان هەیە ، بەڵام ڕێگە بە هەندێکی دراوە کە پێویستی و بەرژەوەندیەکی پەسەندکراو داوای دەکات وەکو تەماشاکردنی ژن بە نیازی خواستنی ، هەروەها حەرامکردنی نوێژی سوونەت لە کاتە قەدەغەکراوەکاندا بۆ داخستنی دەرگای بەهانە تاوەکو وێچون و شوباهاندنێکی ڕواڵەتی نبێت بەوانەی خۆر دەپەستن ، بەڵام ئەگەر بەرژەوەندیەکی پەسەندکراو هاتە پێش ئاسایە لەو کاتانەدا ئەنجام بدرێت ، هەروەها (ربا الفضل)[١٢٢] حەرام دەکرێت بۆ داخستنی دەرگای بەهانە بەرامبەر بە کارنەهێنانی جۆری (ربا النَّسیئة)[١٢٣] ، بەڵام هەندیکی لە بەر پێویستی ڕێی پێدراوە وەکو (العَرَایا)[١٢٤] ، ئێمەش بە تێروتەسەلی باسی لایەنە حەرام و حەڵاڵەکانی ئاورێشمان کردووە لە کتێبی (التَّخْییر لِما یَحِلُّ ویَحْرُمُ من لباس الحریر).

بەشێك : سەبارەت بە بواری پزیشکی ئاورێشم :

لەم بوارەدا ئاورێشم لەو دەرمانانەیە کە لە ئاژەڵەوە وەردەگیرێت ، بۆیە بە دەرمانە ئاژەڵیەکان دادەنرێت ، چونکە لە ئاژەڵ دێتە دەرەوە ، سوودو کەڵکی زۆرە ، پلەو پایەکی

---

١٢٢ ـ ربا الفضل : فرۆشتنی پارەیەکە بە پارەیەکی جۆری خۆی بە زیاتر ، یا فرۆشتنی خواردنێکە بە خواردنێکی جۆری خۆی بە زیاتر ، بۆ نموونە ملوانکەیەکی ئاڵتون (١٢) (مثقال) پاك دەربکات بفرۆشرێتەوە بە (١٣) دیناری ئاڵتونی ، ئەو (مثقال)ە زیادەیە (ربا الفضل)ە ، یا کیلۆیەکی گەنمی کەڵەتی بدرێ بە دوو کیلۆ گەنمی مەکسی ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندی . وەرگێڕ .

١٢٣ ـ ربا النَّسیئة : ئەو زیادەیەیە کە قەرزدەر وەریدەگرێت لەو کەسەی قەرزەکەی دەدەاتێ بەرامبەر بەو ماوەیەی کە لایەتی بۆ نموونە (١٠٠٠٠٠٠) دیناری دەداتێ بە قەرز بۆ ماوەی مانگێك پاش مانگەکە (١٢٠٠٠٠٠) دیناری لێ دەوێت ، بۆیە ئەو (٢٠٠٠٠٠) دینارە زیادەیە (ربا النسیئة)یە ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندی . وەرگێڕ .

١٢٤ ـ العَرَایا : بریتی بوو لە بەری دەرخورماگەلێك کە خاوەنەکەی دەیبەخشیە هەژاران ، بەڵام هەندێ جار هەژاران توانای چاوەڕێکردنی پێگەشتنی بەرەکەیان نەدەکرد ، بۆیە دەیانفرۆشت بە خورما ، بڕوانە پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندی . وەرگێڕ .

گەورەی هەیە ، یەكێك لە خاسیەتەكانی بەهێزكردنی دڵە ، شادومانی دەكات ، بە سوودە بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەكانی ، بە سوودە بۆ زاڵبونی (المِرَّة السوداء)و ، ئەو نەخۆشیانەی بە هۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ، ئەگەر چاوی پێ بەڕەژێت بەهێزی دەكات ، خاوەكەی كە لە پیشەسازی پزیشكیدا بەكاردێت _ گەرم و ووشكە لە پلەی یەكدا ٠ دەگوترێت : گەرم و شێدارە لەو پلەیەدا ٠ دەشگوترێت : مام ناوەندە ٠ ئەگەر وەكو پۆشاك بەكار بهێنرێت گەرمیەكی مام ناوەند وەكو میزاجی مادەكە دەبەخشێت و جەستەش گەرم دەكات ، لەوانەشە ساردیەك بە جەستە ببەخشێت كاتێ كە چەوری دەكات و تەندروستی دەكات ٠

(الرازي) دەڵێت : ئاورێشم لە كەتان گەرمترەو ، لە لۆكە ساردترە ، گۆشت زیاد دەكات ، هەموو پۆشاكێكی زبریش ، جەستە لاواز دەكات و ، پیست ئەستور دەكات و بە پێچەوانەشەوە ٠

دەڵێم _ (ابن القیم) _ پۆشاك سێ بەشە : بەشێك جەستە گەرم دەكات و فێنكیشی دەكاتەوە ، بەشێكیش : فێنكی دەكاتەوە بەڵام گەرمی ناكات ، بەشێكی تریش : نەفێنكی دەكاتەوو نەش گەرمی دەكات ، هیچ شتێكیش نی یە نەگەرمی بكات و نەش فێنكی بكاتەوە ، چونكە ئەوەی گەرمی دەكات شایستەترە بە فێنكردنەوەی ، بۆیە پۆشاكەكانی توك و خوری گەرم دەكاتەوەو فێنكیش دەكاتەوە ، پۆشاكی كەتان و ئاورێشم و لۆكە فێنك دەكاتەوەو گەرم ناكاتەوە ، پۆشاكی كەتان ساردو ووشكە ، پۆشاكی خوری گەرم و ووشكە ، پۆشاكی لۆكە گەرمیەكەی مام ناوەندە ، پۆشاكی ئاورێشم لە لۆكە نەرمترەو گەرمیشی لە ئەو كەمترە ٠

دانەری كتێبی (المنهاج) دەڵێت : پۆشینی ئاورێشم وەكو لۆكە جەستە گەرم ناكات ، بەڵكو گەرمیەكی مام ناوەندی هەیە ، هەموو پۆشاكێكی ساف و لووسیش ، جەستە كەمتر

گەرم دەكات ، هەروەها كەمتریش یارمەتی دەدات بۆ شیكردنەوەی ئەوەی لە جەستە شیدەبێتەوە ، بە پێشتریش دادەنرێت لە هاوین و ، لە وەڵاتە گەرمەكاندا بپۆشرێت ٠

لە بەر ئەوەی ئەوە سیفەتی ئاورێشمەو ، هەروەها هیچ شتێك لە ووشكی و زبری تێدا نی یە بە بەراوردی ئەوانی تر ، بۆیە بە سوود بوو بۆ خورویی ، چونكە ئالۆشی و خورویی دروست نابێت مەگەر لە گەرمی و ووشكی و زبریەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی دایە(عبدالرحمن)ی كوڕی (عَوْف) و (الزُّبَيْر) بیپۆشن بۆ چارەسەركردنی ئەو ئالۆشی و خورویەی هەیانبوو ، وە پۆشاكی ئاورێشم دوورترین شتە لە دروستكردنی ئەسپێوە ، چونكە میزاجی ئاورێشم جیاوازە لە مادەكانی تر كە ئەسپێ دروست دەكەن ٠

بەڵام ئەو بەشەی كە نەفێنك دەكەنەوەو نەش گەرم دەكەنەوە ، ئەوانەن كە لە ئاسن و ، قوڕقۆشم و ، دارو ، گڵ و شتی دیكەی بەو هاوشێوانە دروستكراوە ، ئەگەر گوترا : ئەگەر پۆشاكی ئاورێشم نێونجێتیترین و گونجاوترین شت بێ بۆ جەستە ، بۆ شەرعی تەواو كە شتە چاكەكانی حەڵاڵ كردووەو ، شتە پیسەكانیشی حەرام كردووە ئاورێشمیشی حەرام كردووە ؟

دەگوترێت : هەر تایەفەیەك لە موسڵمانان وەڵامێكی جیاواز بۆ ئەم مەسەلە دەخاتە ڕوو ، بۆیە ئەو كەسانەی كە نكۆڵیی لە حیكمەت و پاساوهێنانەوە دەكەن كاتێ پاسای پاساوهێنانەوە لە بنەرەتەكەیەوە هەڵگیرا ، چیتر پێویستیان بە وەڵامی ئەو پرسیارە نەبوو ٠

بەڵام جێگیركارانی حیكمەت و پاساوهێنانەوە _ كە زۆرینەن _ كەسانێكیان وەڵامی ئەو پرسیارە دەداتەوە بەوەی شەریعەت حەرامی كردووە بۆ ئەوەی نەفسەكان بەرامبەری بە ئارام بن و ، لە بەر خاتری خوای تعالی وازی لێبێنن ، خوای پەروەردگاریش پاداشتیان دەداتەوە بە تایبەت لە جێگەی ئاورێشم شتی تر هەیە بۆ پۆشین٠

کەسانێکیشیان وەڵامی دەداتەوە بەوەی کە لە بنەڕتدا خولقێنراوە بۆ ژنان ، بە هاوشێوەی خۆ ڕازاندنەوە بە زێڕ ، لە سەر پیاوان حەرام کرا لە بەر ئەو خراپەی دروستی دەکات و بریتیە لە خۆچواندن بە ژنان ٠

کەسانێکیش دەڵێن : حەرام کراوە چونکە لە خۆبایبون و خۆ هەڵکێشان بەخۆوە شانیزیکرن دروست دەکات٠

کەسانێکیش دەڵێن : حەرامکراوە چونکە کاتێ بەر جەستە دەکەوێت مێیەتی و ژنانی بوون دروست دەکات و دژبە دلاوەریی و مێردایەتی و پیاوەتیە ٠ بۆیە ئەگەر بپۆشرێت سیفەتێك لە سیفاتەکانی ژنان دەخاتە دڵەوە ، بۆیە تەماشا دەکەیت هەرکەس پۆشیبێتی بێگومان شتێك لە مێیەتی و ژنانی بوون و نەرم وسستی بە خوو ڕەوشتیەوە بەدەردەکەوێت و ناشاردرێتەوە ، بەڕادەیەك ئەگەر لە دلاوەرترین و کەڵترین پیاوەکانیش بێت ، پۆشینی ئاورێشم کەمی دەکاتەوە ، ئەگەر بە یەکجاری نەیبات ، هەرکەسیش توانای تێگەشتنی ئەوەی نەبوو ، با ملکەچی شەرع بێت ، بۆیە ڕاسترین گوفتار : حەرامە بۆ بە خێوکاران بیکەن بە بەری منداڵ بۆ ئەوەی لە سەر سیفاتی مێنەو ژنانی بوون پەروەردە نەبێت ٠

وقد روى النسائيُّ من حديث أبي موسى الأشعريِّ _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((إنَّ اللهَ أحلَّ لإناث أُمَّتي الحريرَ والذَّهبَ ، وحَرَّمَه على ذُكورها)) ٠ وفي لفظٍ : ((حُرِّمَ لِباسُ الحَريرِ والذَّهبِ على ذُكورِ أُمَّتي ، وأُحلَّ لإناثِهِم))[١٢٥]

واتە :(أبي موسى الأشعَري)_ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خوای تعالى ئاورێشم و زێڕی بۆ مێینەکانی ئومەتەکەم حەڵاڵ کردووەو ، بۆ

١٢٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١٧٢٠) ، والنسائي (٨ / ١٦١) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٧٧) ٠

نێرەکانیش حەرامی کردووە)) ٠ لە بێژەیەکی تردا : ((پۆشینی ئاورێشم و زێڕ بۆ نێرەکانی ئومەتەکەم حەرام کراوەو ، بۆ مێینەکانیش حەڵاڵ کراوە)) ٠

وفي صحيح البخاري عن حُذيفة قال : نهى رسولُ الله ﷺ لُبْسَ الحريرِ والدِّيباجِ ، وأن يُجلَسَ عليه وقال : ((هُو لهم في الدُّنيا ، ولكم في الآخِرة))(١٢٦)

واتە : (حُذيفة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی پۆشینی ئاورێشم و دیباج کردووە ، هەروەها لە سەر دانیشتنیشی قەدەغەکردووەو فەرمووی : ((لە دونیادا بۆ ئەوانەو ، لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێوەیە)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (ذات الجنب)دا :

روى الترمذي في جامعه من حديث زيد بن أرقمَ أنَّ النبيَّ ﷺ قال : ((تَداوَوا مِنْ ذاتِ الجَنْبِ بالقُسْطِ البَحْري والزَّيتِ))(١٢٧)

واتە : (زيد)ى کوڕی (أرقم) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خۆتان لە نەخۆشی (ذات الجنب) بە (القسط البحري)و زەیت چارەسەر بکەن)).

١٢٦ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩ ، ١٤٦ ، ١٩٣ ، ١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦ ، ١٣٧) كلاهما عن عبدالرحمن بن أبي ليلى فذكر الحديث عن حذيفة ٠

١٢٧ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) كلهم عن ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم مرفوعاً ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٤١٨) ، وانظر الضعيفة (٣٣٩٦) ٠

(القسط البحري) جۆرە ڕووەکێکە لە هند دەڕوێت بەتایبەت لە کشمیر بازرگانانی عەرەب لە ڕێگەی دەریاوە دەینهێنایە دورگەی عەرەب بۆیە (القسط البحري) پێ دەگوترا ، هەروەها جۆرێکە لە بخوور بۆ دەرمان بەکاردێت بڕوانە کتێبی ((تهذيب الآثار)) للطبري ، ج٦ ، ل٣٢٦ ٠ وەرگێڕ ٠

نەخۆشی (ذات الجنب) بەلای پزیشكانەوە دوو جۆرە : حەقیقی و نا حەقیقی ، حەقیقی : ئاوسانێكی گەرمە لە لایەكانی جەستەدا پەیدا دەبێت لە پەردەی ناوەوەی پەراسووەكاندا ، ناحەقیقی : ئیش و ئازارێكە لە لایەكانی جەستەدا پەیدا دەبێت ، بە هۆی بایەكی چڕی زیانبەخشەوە دەچێتە نێوان پێستەكانی سەرەوەو ژێرەوەدا ، یا لە نێوان پێست و ڕیخۆڵەدا دەوستێت و(الصفاقات) ، ئازارێك دروست دەكات نزیك

بە ئازاری شێوە حەقیقیەكەیە ، بەڵام ئێش و ئازاری ئەم بەشە بەرین و گوشادە كە لە ڕاستیدا ژانێكی تیژە وەكو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك ،

دانەری كتێبی (القانون)فەرموویەتی : پێدەچێ لایەكان و ، نێوان پێستەو پەردەكانی ژێرەوەو ، ماسولكەكانی سنگ و ، پەراسووەكان و ، دەوروبەریان تووشی چەندین ئاوسانی بەئازاری زیانبەخش ببێت ، بە (الشَوْصة)و ، (البرسام)و[١٢٨]، (ذات الجنب) ناودەبرێت ، پێدەچێ هەندێ ئازاری تر لەم ئەندامانەدا هەبێت بەڵام بە هۆی ئاوسانەوە نەبێت ، بەڵكو دەگەڕێتەوە بۆ بایەكی چڕ ، واگومان دەبرێت لەم نەخۆشیەیە ، بەڵام لە ئەویش نی یە ،

فەرموویەتی : بزانە هەموو ئێش و ئازارێك لە لایەكانی جەستەدا ڕەنگە بە (ذات الجنب) ناوبرێت وەكو داتاشانێك لە جێگەی ئازارەكەوە ، چونكە مانای (ذات الجنب) واتە : (صاحبة الجنب) ، مەبەستیش لێرەدا ئازاری لایەكی مرۆڤە ، بۆیە ئەگەر هەر ئێش و ئازارێك لە لایەكانی مرۆڤدا ڕوویدات دەدرێتە پاڵ ئەو نەخۆشیەو پێی دەگوترێت (ذات الجنب) ، بۆیە كە (بِقراط) گوتویەتی : نەخۆشەكانی (ذات الجنب) سوودلە خۆشتن وەردەگرن ،

---

١٢٨ ــ برسام : نەخۆشیەكە خاوەنەكەی تووشی وڕینە دەكات ، گوترلوە ئاوسانێكی گەرمە تووشی پەردەی نێوان جگەرو ڕیخۆڵە دەبێت ، بڕوانە : تفسير الطبري ، ج٣ ، ص ٤٥٤ ، وەرگێڕ ،

هەروەها برسام : ئاوسانی ئەو پەردەیەیە كە دەوری سیەكان دەدات ، بڕوانە : قاموس فرنسي عربي إنكليزي ، ج١ ، ص ٨٤٠ ، وەرگێڕ

گوتراوه : مەبەستی (بِقراط) هەموو ئەو كەسانە بوو كە هەست بـە هـەر ئێش و ئازارێك لـە لایەكانی جەستەیاندا دەكەن ، یا هەست بـە ئـازاری سـیەكانیان دەكـەن بـە هـۆی تێكچـونی میزاجەوە ، یا بە هۆی خەڵتەیەكی چڕەوە ، یا چووزێنەروە بەبێ ئاوسان و بەبێ (تا) ٠

هەندێ لە پزیشكان گووتویانە : مانای (ذات الجنـب) لـە زمـانی یونانیەكانـدا ، بریتیـە لـە ئاوسانی گـەرمی لای مرۆڤـ ، هـەروەها ئاوسـانێكی یـەك بـە یـەكی ئەندامـەكانی سـكی مرۆڤـ دەگرێتـەوە ، لـە ڕاسـتیدا (ذات الجنـب) بـە ئاوسـانی ئـەو ئەندامـە ناودەبرێت ئەگـەر تـەنها ئاوسانێكی گەرم بوو.

(ذات الجنب)ی حەقیقی پینج نیشانەی هەیە : بـریتین لـە (تـا)و ، كـۆكین و ، ژانـی تیـژ وەكو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك ، تەنگە نەفەسی و ، لێدانی خوێن بەری قولّ ٠

ئەو چارەسەرەی لە فەرموودەكەی سەروەدا هاتووە ، تایبەت نی یە بەم بە شەوە ، بـەڵكو تایبەتە بە بەشی دووەمەوە كـە لـە ئـەنجامی بایـەكی چـڕەوە دروسـت دەبێـت ، لێرەدا داری هندی ئەگەر بە شێوەیەكی زۆر وردی نەرم بكوترێت و ، تێكـەڵ بـە زەیتـی گـەرم بكرێـت و ، شوێنی باكەی بـە جـوانی تێكریـت و بیشـێلیت ، یـا بلێسـرێتەوە ، دەرمـانێكی گونجـاوی ئـەو نەخۆشیە دەبێت ، بۆی بە سوود دەبێت ، مادەكانی شـیدەكاتەوەو ، لایـدەبات ، بـەهێزە بـۆ ئەندامەكانی نێو سك ، كونیلە داخراوەكان دەكاتەوە ، لـە گـەڵ چـەندین سـوودی تـر كـە ئـەو دارە هیندیە (القسط البحري) بەدیدەهێنێت ٠

(المسبحيُّ) دەڵێت : (القسط البحري) : گەرم و ووشكە ، قەبزكاری سكە ، ئەندامـەكانی ناوەوەی سك بەهێز دەكـات ، بـا ناهێڵێـت ، كونیلـە داخراوەكـان دەكاتـەوە ، بـە سـوودە بـۆ نەخۆشی (ذات الجنـب) ، زیـادەی شـێ و تـەڕی ناهێڵێـت ، بـۆ مێشـك بەسـوودە ٠ دەڵێـت : پێدەچێ (القسط البحـري) بـۆ (ذات الجنـب)ی حـەقیقیش بـە سـوود بـێ ، ئەگـەر هۆكـاری دروستبوونەكەی مادەیەكی بەڵغەمی بوو ، بە تایبەت لە كـاتی كەمبوونـەوەی نەخۆشـیەكەدا ٠ والله أعلم.

(ذات الجنب) نەخۆشیەکی مەترسیدارە، وَفِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ : عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، أَنَّهَا قَالَتْ : بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرَضِهِ فِي بَيْتِ مَيْمُونَةَ : وَكَانَ كُلَّمَا خَفَّ عَلَيْهِ ، خَرَجَ وَصَلَّى بِالنَّاسِ ، وَكَانَ كُلَّمَا وَجَدَ ثِقَلًا قَالَ : مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ[١٢٩] ، وَاشْتَدَّ شَكْوَاهُ حَتَّى غُمِرَ عَلَيْهِ مِنْ شِدَّةِ الْوَجَعِ ، فَاجْتَمَعَ عِنْدَهُ نِسَاؤُهُ ، وَعَمُّهُ الْعَبَّاسُ ، وَأُمُّ الْفَضْلِ بِنْتُ الْحَارِثِ ، وَأَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ ، فَتَشَاوَرُوا فِي لَدِّهِ ، فَلَدُّوهُ وَهُوَ مَغْمُورٌ ، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ ، مَنْ فَعَلَ بِي هَذَا ، هَذَا مِنْ عَمَلِ نِسَاءٍ جِئْنَ مِنْ هَا هُنَا ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ ، وَكَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَأَسْمَاءُ لَدَّتَاهُ، فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ خَشِينَا أَنْ يَكُونَ بِكَ ذَاتُ الْجَنْبِ . قَالَ " فَبِمَ لَدَدْتُمُونِي " ؟ قَالُوا : بِالْعُودِ الْهِنْدِيِّ وَشَيْءٍ مِنْ وَرْسٍ وَقَطَرَاتٍ مِنْ زَيْتٍ . فَقَالَ " مَا كَانَ اللَّهُ لِيَقْذِفَنِي بِذَلِكَ الدَّاءِ " ثُمَّ قَالَ " عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَنْ لَا يَبْقَى فِي الْبَيْتِ أَحَدٌ إِلَّا لُدَّ إِلَّا عَمِّي[١٣٠] .

واتە : (أمّ سلَمة) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە ماڵی (میمونة)دا نەخۆش کەوت ، ئەوەبوو هەرکاتێك نەخۆشیەکەی سووك بوایەتەوە ، دەچووە دەرەوەو نوێژی بە خەڵکەکە دەکرد ، چ کاتێکیش هەستی بەلەش قورسی بکردایە ، دەیفەرموو :فەرمان بدەن با (أبابکر) نوێژ بە خەڵکەکە بکات ، پاشان ئازارەکەی توند بۆوە تا لە بەر زۆری ئێش و ئازار بورایەوە ، خێزانەکانی لە خزمەتیدا کۆبوونەوە ، (العباس)ی مامی و ، (أُمَ الفضْل)ی کچی (الحارث)و ، (أسماء)ی کچی (عُمَیس)یش هاتنە خزمەتی ، ڕاوێژیان کرد سەبارەت بەوەی دەرمانی بتکێنە زار ، ئەوەبوو دەرمانیان تکانە زاری موبارەکی کاتێك بورابۆوە ، کە بە هۆش خۆی هاتەوە ، فەرمووی : کێ ئەمەی پێکردوم ، ئەمە کاری ژنانێکە لێرەوە هاتوون و ، بەدەستی ئاماژەی بۆ خاکی حەبەشە کرد ، ئەوەبوو (أمُّ سلَمة)و (أسماء) دەرمانەکەیان تکاندبووە زاری ، فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا لەوە ترساین نەخۆشی (ذات الجنب)ت تووش بوبێ٠ فەرمووی: دەرمانەکە چ بوو لە زارتان

---

١٢٩ _ سبق تخريجه ٠

١٣٠ _ سبق تخريجه ٠

كردم ؟ فەرموویان : بە (القسط البحري)و ، هەندێك لە گژوگیای ئەسپەك و(الورس) چەند دڵۆپەیەك لە زەیت · فەرمووی : خوای تعالی تووشی ئەو نەخۆشیەم ناكات ، ئینجا فەرمووی: بڕیارم داوە جگە لە (العباس)ی مامم هەركەسێك لەم ماڵەدا بێ دەرمانی بتكێنرێتە زار ·

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : لَدَدْنا رسولَ الله ﷺ ، فأشار أن لا تَلُدُّوني ، فقلنا : كراهيةُ المريض للدواء ، فلما أفاق قال : ألم أنْهَكُمْ أن تَلُدُّنِي ، لا يَبقَى منكم أحدٌ إلا لُدَّ غَيْرَ عمِّي العباس ، فإنَّه لم يَشْهدْكُم[١٣١]

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دەرمانمان تكاندە زاری موبارەكی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئاماژەی بۆ كردین كە دەرمان مەتكێنە زارم ، ئێمەش گوتمان : هەرگیز نەخۆش حەزی بە دەمان نەبووە ، كە بە هۆش خۆی هاتەوە فەرمووی : ئەی قەدەغەم نەكردن كە دەرمانم نەتكێنە زار ، بە دەر لە (عباس)ی مامم ، كە هاوبەشی نەكردن ، هەركەس لەم ماڵەدا بێ دەرمانی دەكێنرێتە زار ·

(أبوعبيد) لە (الأصمعيِّ) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : ووشەی (اللَّدُودُ) : ئەو دەرمانەیە كە دەتكێنرێتە لایەكی زاری نەخۆش ، ووشەكەش لە (لَدِيدَي الوادي)وە وەرگیراوە واتە : هەردوو لای چەمێك · بەلام ووشەی (الوَجُورُ) واتە : دەرمانێك كە بتكێنرێتە ناوەراستی زار ·

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ووشەی (اللَّدود) * بالفتح : ئەو دەرمانەیە كە دەتكێنرێتە زار · بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە كە دەكرێتە لووتی نەخۆش ·

ئەو فیقهەی لەم فەرموودەیەوە دەستگیرمان دەبێت بریتیە لە سزادانی تاوانكار بە هاوشێوەی ئەو كردارەی خۆی ئەنجامی داوە ، ئەگەر كردوەكەی حەرام نەبێت و مافی خوای نەشكاندبێت ، ئەمەیە ڕاستی بڕیار لە سەر دراو لەبەر زیاتر لە دە بەڵگە كە لە شوێنێكی تردا

١٣١ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٤٠) ، ومسلم (٢٢١٣) ·

ئامازەمان پێداوە ، هەروەها ئیمامی (أحمد)یش بڕیاری لە سەر داوەو ، جێگیریش بووە لە هەر چوار جێنشینەکەی پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها مەسەلەکە بە (القصاص) لێك دەدرێتەوەو بەکاردەهێنرێت لە بواری شەپازللەو لێداندا ، بە بەڵگەی چەند فەرموودەیەك کە لەم بارەوە هاتوون و بەبێ هیچ بەرهەڵستکارێك ، بۆیە پێویستە کار بەم گوفتارە بکرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێنمایەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردنی سەرئێشەو نیوەسەر ئێشەدا (الشقيقه):

روى ابن ماجة في سننه حديثاً في صحته نظر : أن النبي ﷺ كان إذا صُدِعَ ، غَلَّفَ رأسَه بالحنَّاءِ ، ويقول : : ((إنَّهُ نافعٌ بإذنِ الله من الصُّداعِ))[١٣٢]

واته : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەکەیدا فەرموودەیەك لە دەگێڕێتەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر سەرئێشە بیگرتایە ، سەری لە خەنە دەگرت و ، دەیفەرموو : ((بە ئیزنی خوای تعالی بەسوودە بۆ سەرئێشە)) ٠

سەرئێشە : ئێش و ئازارێکە هەندێکی سەر یا هەمووی دەگرێتەوە ، بۆیە ئەگەر سەرئێشەکە لایەکی سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو ئەوا بە (الشقيقة) ناودەبرێت ، بەڵام ئەگەر سەرئێشەکە تێکڕای سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو بە (بَيضَةً) و (خُودَةً) ناودەبرێت ، چونکە چوێندراوە بە ئەو خودە ئاسنینەی کە سەرباز بە سەری دەکات و هەموو سەر دادەپۆشێت ، پێدەچێ جاربەجار ئازارەکە پشتەوە یا پێشەوەی سەر بگرێتەوە ٠

---

١٣٢ ــ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وابن ماجة (٣٥٠٢) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٨٦٠) ٠

سەرئیشــە جـۆری زۆرەو هۆکـاری دروستبوونیشــی جیـاوازە · حەقیقـەتی سەرئێشــەش : گەرم بوونی سەرە ، بە هـۆی ئـەو هەڵمانـەی لـە سـەردا دەخولێتـەوەو دەیـەوێت لێـی بچێتە دەرەوەو ، ڕاڕەوێك نادۆزیتـەوە بـۆ چـوونەدەر ، بۆیـە سـەر دەیئێشـێنێت و هۆشـیاریش لاواز دەکات ، کاتێ کە هەموو شتێك لە سـەردا گـەرم دەکـات و یسـتی چـوونە دەرەوەی دەکـات ، چونکە هەموو شتێکی تەڕو شێدار ئەگەر گەرم بـوو ئـەوا ویسـتی جێگەیـەکی فـراوانتر دەکـات لەو جێگەیەی تیایدایە ، بۆیە ئەگەر هەڵمەکە تێکڕای سەری داپۆشی بە جۆرێك چیتر توانـای نیشتنەوەو شیبوونەوەی نەبێت و ، لە سەردا سوڕایەوە ، بە (السَّدر) ناودەبرێت.

سەرئێشەش لە ئەنجامی هۆکارەوە ڕوودەدات :

یەکـەم : بـە هـۆی زاڵبـوونی یـەکێك لـە مادەکـانی (الصـفراء) ، (السـوداء) ، خـوێنی ، بەڵغەمی بە سەر جەستەدا ·

دووەم : لە ئەنجامی چەند برینێکەوە کە لە گەدەدا دروسـت دەبێـت ، بۆیـە بـە هـۆی ئـەو برین هەڵتۆقانـەوە سـەر دەئێشـێت چـونکە ئـەو دەمـارەی لـە سـەرەوە شـۆڕبۆتەوە لـە گـەڵ گەدەدا پەیوەندە ·

سـێ یـەم : لـە ئـەنجامی بایـەکی چـڕەوە کـە لـە گـەدەدا دروسـت دەبێـت ، بـۆ سـەر بەرزدەبێتەوەو دەیئێشێنێت ·

چوارەم : سەرئێشەیەك لە ئەنجامی پڕبوونی گەدەوە بەخواردن دروسـت دەبێـت ، پاشـان دادەبەزێت و هەندێکیشی بەبێ پێنەگەشـتن و بـەبێ هەرسـبوونی تـەواو دادەبـەزێ ، ئـەوەش سەردەئێشێنێت و قورسی دەکات ·

پێنجەم : سەرئێشەیەك دوای جووتبوونی خێزان دروست دەبـێ لەبـەر شـلۆق بـوونی بـاری جەستە ، وە گەرمی هەواکەی زیاد لە ئەندازەی پێویست پێدەگات ·

شەشەم : سەئێشەیەك پاش ڕشانەوەو بەتاڵبوونی سك دروست دەبێ ، یا بەهۆی زاڵبـوونی باری ووشکێتی بەسەر جەستەدا ، یابەهۆی بەرزبوونەوەی شێ و بۆخی نێو گەدەوە بۆ سەر.

حەوتەم : سەرئێشەیەك بەهۆی زۆرگەرمی باری گەش و هەواوە ·

هەشتەم : سەرمابوونی زۆرو ، چڕبوونەوەی شێ و بۆخ لە سەرداو شینەبوونەوەی ٠

نۆیەم : بەهۆی شەونخونی و شەو دانیشتنەوە تا کاتێکی درەنگ ٠

دەیەم : بەهۆی پەستانێکی زۆرەوە کە دەخرێتە سەر سەرو هەڵگرتنی شتی قورس بەسەر ٠

یازدەیەم : بەهۆی زۆر قسەکردنەوە ، هێزی دەماغ لاواز دەبێت ٠

دوازدەیەم : بەهۆی زۆر جەڵانەوەو وەرزشی لەڕادەبەدەرەوە ٠

سیازدەیەم : بەهۆی نەخۆشیە نەفسیەکانەوە وەکو خەم و ، پەژارەو ، خەفەت خواردن و ، دودڵیی و ، بیرکردنەوەی خراپ ٠

چواردەیەم : بەهۆی زۆر برسێتیەوە ، چونکە هەڵم و بۆخەکان شتێك نادۆزنەوە کاری لێ بکات ، ئیتر زۆر دەبێت و ، بەرزدەبێتەوە بۆ مێشك ٠

پازدەیەم : هۆی ئاوسانی پەردەکانی مێشکەوە ، تووشبوو بەم نەخۆشیە هەست دەکات یەکیك بە چەکوش بە سەریدا دەکێشێت ٠

شازدەیەم : بەهۆی (تا) بەرزبوونەوەوە بۆیە هەست بە ئازار دەکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە هۆکارەکانی سەرئێشەی (الشقیقة) :

هۆکاری سەرئێشەی (الشقیقة) مادەیەکە لە خوێنبەرەکانی سەردا هەر خودی خۆی دروست بووە ، یا بۆی بەرزبۆتەوەو ، لایەکی لاوازی سەر وەریدەگرێت ، ئەو مادەش یا هەڵمیە ، یا تێکەڵاوگەلێکی گەرم یا ساردە ، نیشانە تایبەتیەکەشی لێدانی خوێنەرەکانە ، بە تایبەت ئەگەر هۆکارەکەی خوێنی بوو ، بۆیە ئەگەر بە شتێك سەر بە توندی ببەسترێت و ، لێدانی خوێنبەرەکان قەدەغە بکرێت ، ئێشەکە دەوەستێت ٠

(أبونعیم)لە کتێبی (الطب النبوي)دا فەرموویەتی: ئەم جۆرە تووشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو ، ڕۆژو دوو ڕۆژ دەمایەوەو نەدەچووە دەرەوە ٠

وفيه : عن ابن عباس قال : خطبنا رسول الله ﷺ وقد عَصَبَ رأسه بِعِصَابَةٍ .

واته (أبونعيم) له كتێبی (الطب النبوي)دا دەگێڕێتەوە کەوا : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ووتاری بۆ دەداین و بە سەرپێچێك سەری بەسبوو ٠

وفي الصحيح : أنه قال في مرض موته : ((وَارَأْسَاهُ))[١٣٣] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی مردنەکەیدا فەرمووی : ((ئای سەرم)) ٠ لە نەخۆشیەکەیدا بە سەرپێچێك سەری دەبەستەوە ، سەربەستنیش بەسوودە بۆ ئازاری (الشقيقة)و جۆرەکانی تری ئازارەکانی سەر ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی سەرئێشەی (الشقيقة) :

چارەسەری (الشقيقة) جیاوازە بەپێی جیاوازی جۆرەکانی و ئەو هۆکارانەی دروستیان دەکات ، بۆیە هەندێکیان بە بەتاڵکردنەوەی مادەیەك دەبێت ، هەندێکی تریان بەخۆراك خواردن دەبێت ، هەشە چارەسەرکردنی بە سرەوتن و پشودانە ، هەشە چارەسەرکردنی بە بەستنە ، هەشە چارەسەرکردنی بە فێنك کردنەوەیە ، هەشە چارەسەرکردنی بە گەرم کردنە ، هەندێکیشیان چارەسەرکردنی بە دوورکەوتنەوەیە لە بیستنی دەنگ و غەڵبەغەڵب و جوڵانەوە ٠

پاش زانینی ئەوانە ، دەبێ بزانین چارەسەری سەرئێشە لەو فەرموودەیەدا بە خەنەیە ، ئەمەش چارەسەرێکی جوزئیە نەك گشتی ، چارەسەری جۆرێکە لە جۆرەکانی ، چونکە سەرئێشە ئەگەر لە گەرمابونێکی زۆرەوە بێت و ، لە مادەیەکەوە نەبێت پێویست بە بەتاڵکردنەوە بکات ، ئەوا خەنەی زۆر بۆ بەسوودە دەبێت ، ئەگەر گیای خەنە بکوترێت و لە

١٣٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (١٠ / ١٠٥) ٠

گەڵ سرکەدا (الخل) بە تەویڵەوە ببەسترێت ، ئێشـەکەی دەنیشـێتەوە ، وە هێزێکی باشـی تێدایەو گونجاوی دەمارە کە ئەگەر بۆی بەکاربێت ، ئێشەکەی دەوەستێنێت ، خەنـەش تـەنها تایبەت نـی یـە بـە سەرئێشـەوە ، بەڵکو بۆ هـەموو ئەندامـەکان بـەکاردێت ، چونکە گرتن و گوشینێکی تێدایە کە ئەندامەکانی پـێ بـەهێزو پتـەو دەکرێـت ، ئەگـەر بخرێتـە سـەر شـوێنی ئاوسانی گەرم ، دەنیشێنێتەوەو ئازاری نامێنێت .

وقد روى البخاري في تاريخه ، وأبوداود في السنن أنَّ رسولَ الله ﷺ ما شكا إليه أحدٌ وجَعاً في رأسه إلا قال له : ((احْتَجِمْ)) ، ولا شَكى إليه وجَعاً في رجلَيه إلا قال له : ((اخْتَضِبْ بالحَنَّاء))[١٣٤].

واتە : ئیمامی (البخاري) لە (تاريخ)ەکەیداو ، ئیمامی (أبوداود)یش لە (سنن)ەکەیدا دەگێڕنەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ هەرکەسێك سەرئێشانێکی خۆی لەخزمەتی پێغەمبەری خوادا سکاڵا بکردایە پێی دەفەموو : ((کەڵەشاخ بگرە)) ، هەرکەسیش باسی قاچ ئێشەیەکی خۆی لە خزمەتیدا بکردایە پێی دەفەرموو : ((خەنەی تێگرە)) .

وفي الترمذي عن سلمى أمّ رافعٍ خادمةِ النّبيّ ﷺ قالت كانَ لا يصيبُ النّبيَ ﷺ قرحةٌ ولا شوكةٌ إلا وضعَ عليها الحنّاء .

واتە : لە (سلْمَى أُم رافع)ی خزمەتکاری خواوە ﷺفەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ هەر برینێك یا دڕکێکی تووش بوایە ، خەنەی تێدەگرت .

١٣٤ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وأحمد (٦ / ٤٦٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٢٦٧) .

بەشیك : سەبارەت بە خەنەو سوودو خاسیەتەكانی :

خەنە ساردە لە یەكەمدا ، ووشكە لە دووەمدا ، هێزی داری خەنەو لقەكانی پێكاتووە لە هێزێكی شیكەرەوە لە ناوەڕۆكێكی ئاویەوە وەریگرتوە كە تیایدایەو ، گەرمە بە مام ناوەند ، هەروەها هێزیی بریتیە لە هێزێكی گرتن و گوشین لە ناوەڕۆكێكی خاكیەوە وەریگرتووە كە تیایدایە ٠

لە گرنگترین سوودەكانی ئەوەیە كە ئەو ئاوسان و هەڵتۆقانەی بەهۆی ئاگر سووتاندنەوە دروست دەبێت دەینیشێنێتەوەو نایهێڵێت ، هەروەها هێزێكی گونجاوی هەیە بۆ دەمار ئەگەر تێی هەڵسوێنرێت ، ئەگەر بجوێنرێت بەسوود دەبێت بۆ برینی زارو ئەو پیزۆكانەی تووشی دەبێت ٠ ئەو زیپكانەی لە نێو زاری منداڵاندا دەردەچن چاك دەكاتەوە ، ئەگەر بخرێتە سەر ئاوسانی گەرمی بە ئازار بۆی بە سوود دەبێت ، لە سارێژكردنەوەی برینەكاندا بە هاوشێوەی (دم الأخوَین)[١٣٥] كاریگەری دەبێت ، ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورهُ) لە گەڵ مێوی پاڵێوراو (الشّمع المصفّی) ، لە گەڵ ڕۆنی كوڵدا (دهنِ الوردِ) تێكەڵ بۆ ئازاری هەردوو لای مرۆڤ بەسوود دەبێت ٠

---

١٣٥ _ دم الأخوَین : چەندین ناوی دیكەشی هەیە وەكو (دم الغزال ، دم الثعبان ، صمغ البلاط ، دم التنین ، عروق حمراء ، الشیان ، الأیدع) ، بەڵام لە ڕاستیدا ماددەیەكی صمغیەو ، لە درختێكەوە دەردەهێنرێت كە بەزۆری لە دورگەی (سوقطري) سەر بە وەڵاتی یەمەن دەڕوێت ، ئەم درەختە نزیكەی هەشت متر بەرزەو ، ملی درەختەكە درێژەو دڕكی درێژی ڕەشی پێوەیە ، گوڵگەلێكی بچوكی هەیەو ، بەرەكەشی بچوكەو بە بەرگێكی ڕەشی درەوشاوە داپۆشراوەو ، هەر بەرێك یەك دانە تۆوی شێوە هێلكەیی و ڕەنگ ڕەشی تێدایە ، ئەو بەشەی لەم درەختە بەكاردێت ، ماددە صمغیەكەیەتی كە لە توێكڵی درەختەكەو بەرگی تۆوەكەوە دەردەهێنرێت و ، ڕەنگی سورێكی تێرە ٠ بڕوانە :www khym a net

له خاسیەتەکانی دیکەی ئەگەر سەرەتای نەخۆشی ئاولە لە منداڵدا بەدەرکەوت و ، ژێرەوەی پێکانی خەنەی تێهەڵسوێنرێت دڵنیا دەبیت کە چیتر لە چاوەکەنیدا بەدەرنایەت ، ئەمەش ڕاستەوە تاقیکراوەتەوە بەبێ هیچ گومانێك ٠ ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورەُ) لە نێو لوچ و پێچەکانی پۆشاکی خوریدا دابنرێت بۆن خۆشی دەکات و ، مۆرانەی لێ قەدەغە دەکات ، ئەگەر گەڵاکانی بخرێتە نێو ئاوێکەوە داپۆشێت ، پاشان بگوشرێت و لە روون و ساف و چاکەکەی چل ڕۆژ بە ئەندازەی قورسی بیست دیرهەم و لەگەڵ دە دیرهەم شەکردا بخورێتەوەو ، پاشان بە سەریدا گۆشتی بەرخی بچوك (الضأن الصغیر) بخورێت ، ئەوا بە خاسیەتێکی سەرسوڕمێن بە سوود دەبێت بۆ قەدەغەکردنی دەستپێکردنی نەخۆشی گولیی ٠

باسکراوە پیاوێك نینۆکی پەنجەکانی دەستی درزی بردبوو ، پارەیەکیشی تەرخان کردبوو بۆ ئەو کەسەی چاکی بکاتەوە ، پاشان ژنێك وەسفی بۆ کرد ، هەموو ڕۆژێك لە ئاوی خەنە بخواتەوە ، سەرەتا کاری بە وەسفەکەی نەکرد ، پاشان کە گەڵاکانی خستە نێو ئاوەوەو هەستا بە خواردنەوەی ، چاك بویەوەو نینۆکەکانیشی گەرایەوە بۆ چاکیەکەی جاران ٠

ئەگەر نینۆکەکان هەویری خەنەی تێگیرێت چاکی دەکات و بۆی بەسوود دەبێت ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆندا بشێلرێت و بخرێتە سەر ئەو هەڵتۆقاوانەی کە ئاوی زەرد دەردەهێنن بۆی بەسوود دەبێت ، بەسوودە بۆ گەڕیەکی بریناوی هەوکردووی درێژخایەن ئەوپەڕی سوود ، پرچ دەردەچینێت و بەهێزی دەکات و ، چاك و جوانی دەکات ، سەر بەهێز دەکات ، بەسوودە بۆ ئەو پیزۆکەو تلۆقانەی لە سەر پێست دەردەچێت و هەروەها بۆ ئەو بلقە پڕ ئاوانەی بەهۆی ئیش و کاری زۆرەوە لە دەستدا هەڵدەتۆقێن ، بەسوودە بۆ ئەو زیپکانەی لە دەست وقاچ و سەراپای جەستەدا دەردەچێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیدا بە وازهێنان لەوەی ئەو خواردن و خواردنەوانەوە بدرێ بە نەخۆش کە حەزی پێ نی یەو ، ناچاریشی ناکرێت بە خواردنی :

روى الترمذي في جامعه ، وابن ماجة ، عن عقبة بن عامر الجُهَني ، قال : قال رسول الله ﷺ : ((لا تُكْرِهوا مَرضاكُم على الطَّعامِ والشَّرابِ ، فإنَّ الله _ عَزَّوجلَّ _ يُطْعِمُهُم ويَسْقِيهم))(١٣٦) .

واتە : (عقبة)ی کوڕی (عامر الجُهَني) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشەکانتان ناچاری خواردن و خواردنەوە مەکەن ، چونکە خوای _ عَزَّوجلَّ _ خواردن و خواردنەوەیان دەداتێ)) ٠

هەندێ لە پزیشکە بەڕێزەکان دەڵێن : چەند بە سوودە ئەم گوفتارە پێغەمبەرایەتیە کە دانایی و حیکمەتگەلێکی ئیلاهی زۆر دەبەخشێت ، بەتایبەت بۆ پزیشکان و ، ئەو کەسانەی نەخۆش چارەسەر دەکەن ، چونکە نەخۆش ئەگەر وازی لە خواردن یا خواردنەوە هێنا ، لە بەر ئەوەیە سروشتی نەخۆشەکە سەرقاڵە بە تێکۆشان بەرامبەر بە نەخۆشیەکە ، یا ئارەزوی خواردنی نوماوە ، یا کەم بۆتەوە بەهۆی لاوازبوونی حەزو ویستەوە یا هەر نەماوە ، هەرچۆنێك بێت ، لەم کاتەدا پێویستە خۆراکی نەدرێتێ ٠

بزانە برسێتی لە ڕاستیدا داواکردنی خواردەمەنیە لە لایەن ئەندامەکانەوە بۆ ئەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی پێ پڕکاتەوە کە شیی بونەتەوە ، لەم کاتەدا ئەندامە دوورەکان لە ئەندامە نزیکەکانەوە ڕادەکێشن تا ڕاکێشانەکە بە گەدە کۆتایی دێت و ، مرۆڤیش هەست بە برسێتی دەکات ، بۆیە هەرکات نەخۆش ناڕەحەت بوو ، سروشتی نەخۆشەکە

---

١٣٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤١) ، وابن ماجة (٣٤٤٤) ، وضعفه الألباني ٠

كاردەكات بۆ پێگەیاندن و هاوێشتنە دەرەوەی ماددە زیانبەخشەكان و داوای خۆراك و ، خواردنەوە ناكات ، ئەگەر نەخۆش ناچاری خواردنی شتێك لەوانە كرا ، ئەوا دەبێتە هۆكارێك بۆ ئەوەی سروشت كاری پێگەیاندن و هاوێشتنە دەرەوەی مادە زیانبەخشەكان نەكات و ، سەرقاڵ دەبێت بە هەرسكردن و چارەسازی خۆراكەكانەوەو ئاوڕ لە نەخۆشیەكە ناداتەوە ، ئەوەش نەخۆش تووشی زیان دەكات ، بە تایبەت لە كاتی توندبوونی نەخۆشیەكەدا ، یا لە كاتی لاوازبوونی حەزو ویستی خواردندا یا هەر نەمانی ، بەمەش بەڵاكە زیاتر دەبێت و ، پەلەش لە دابەزینی كارەساتی دڵتەزێنتر دەكرێت ، پێویستە لەم كات و بارەدا بەدەر لەوەی هێزی دەپارێزێت و بەهێزی دەكات هیچ تری نەدرێتێ ، بەبێ بێزاركردنی سروشت بەهێچ شێوەیەك ، وەكو ئەو خۆراك و خواردنەوە نەرم و ناسكانەی بەشی مرۆڤ دەكات و ، ئەوانەی میزاجێكی مام ناوەندی هەیە وەكو شەربەتی (لینوفر)و[١٣٧] ، سێوو ، گوڵی ناسك و ، بەهاوشێوەی ئەوانە ، لە خۆراكەكانیشدا شلەیەكی مام ناوەندی مریشكە باڕۆكەیەكی بەتام و هیچی تر ، هێزو تواناشی بە بۆنە خۆشە گونجاوەكان و ، هەواڵە دڵخۆشكارەكان ببوژێنرێتەوە ، چونكە پزیشك خزمەتكاری سروشت و یارمەتیدەریەتی نەك تەگەرەی بهێنێتە پێش ٠

بزانە خوێنی چاك خۆراك بەخشی جەستەیە ، بەڵغەمیش خوێنێكی كاڵەو كەمێك پێگەیووە ، هەندێ لە نەخۆشەكان ئەگەر بەڵغەمێكی زۆری لە جەستەدا كۆبۆوەو ، خۆراكی باشی نەبوو ، سروشت بەزەی پێدا دێتەوەو ، ئەو خوێنە پێدەگەیەنێت و ، دیسانەوە دەیكات بە خوێنی پاك و ، دەیكات بەخۆراك بۆ ئەندامەكان و ، هیچی تری پێویست نابێت ، سروشتیش ئەو هێزەیە كە خوای پەروەردگار كردویەتی بە بریكار بۆ چارەسازی جەستەو پاراستنی و ، چاودێریكردنی بە درێژای تەمەنی ٠

---

١٣٧ ــ لیونفر : ڕووەكێكی بە تەمەنەو ، قەدی لە ئاودا ڕۆچووەو ، گەڵاكانی بە سەر ئاوەكەدا ڕاكشاوە ، گوڵەكانی بۆنێكی خۆشیان هەیەو ، هەموو ڕووەكەكە بەكار دێت بەتایبەت ڕەگەكەی ٠ بڕوانە : www alhayrh.com /vb/

بزانـه هەنـدێ جـار نـەخۆش ناچـارى خـۆراك و خواردنـەوە دەكرێـت ، بەتايبـەت لـەو نەخۆشيانەدا كە تێكچونى ئەقلّى لـە گەڵدايە ، لێرەدا فەرموودەكـە سيفەتێكى گشتى هەيە بەڵام تايبەت كراوە ، يـا لـە فـەرموودە ڕەهاكانـەو بەلّگەيـەك تايبـەت و سنورداری كردووە ، مانای فەرموودەكەش : پێدەچێ نەخۆش بەبێ خۆراك چەند ڕۆژێك بـژێت لـە كاتێكدا مرۆڤـى تەندروست ئەو ماوەيە بەبێ خۆراك توانای ژيانی نابێت ·

له فەرمايشـتەكەى پێغەمبـەرى خـوادا ﷺ ((فـإنَّ الله يُطعِمُهـم ويَسْقِهِم)) مانايـەكى ووردو ناسـكى تـر بەديـدەكرێت ، سـەرەڕاى ئـەوى پزيشـكان باسـيان كـردووەو ، هـيچ كەسـێكيش بەدياكات بەدەر لە كەسانێك كە گرنگى دەدەن بە حوكمـەكانى دڵ و ڕوح و ، كاريگـەريان لـە سروشتى جەستەداو ، كاردانەوەى سروشت بەرامبەرى ، وەكو چۆن خودى خۆى كاردانـەوەى بەرامبەر بە سروشت دەبێت · ئێمەش ئامـاژەيـەكى پـێ دەدەيـن و ، دەڵـێين : نەفسـى مرۆڤـ ئەگەر شتێك هەبوو وەكـو حـەزلێكراوێك يـا ناپەسـەندێك يـا ترسـێنەرێك سـەرقاڵى بكـات ئـەوا پێوەى خەريك دەبێت و ئاوڕيك لـە داواكردنـى خـۆراك و خواردنـەوە نـادات ، بۆيـە هەسـت بـە برسێتى و تينويەتى ناكات ، بەڵكو هەست بە گەرماو سەرماش ناكات ، بـەڵكو پێـوەى خـەرێك دەبيت و هيچ كاردانەوەيەكيشى بەرامبەر بە هەستى ئازاردەرى زۆر بە ئـازاريش نابێـت ، بۆيـە هەستى پێ ناكات ، هيچ كەسێكيشمان نـى يـە هەسـتى بەوانـە نـەكردبێت ، وە ئەگـەر نـەفس سەرقاڵ بوو بەوەى كە هێرشى بۆ هێناوە ، بۆ ئەوەى بەرپەرچى بداتـەوە ، چيتر هەسـت بـە برسـێتى و تينويـەتى ناكـات ، بۆيـە ئەگـەر ئـەو هێرشـبەرە دلّخۆشـكارێكى ئـەو پـەڕى دلّخۆشـكاربوو ، ئـەوا جێگـەى خـواردن دەگرێتـەوە ، نەفسـى پـێ تێـر دەبێـت ، پشـويەكى دەرونى بـۆ دەهێنێـت ، دوو ئەوەنـدەش دەبێتـەوەو ، لـە گـەڵ خوێنـدا بـە هـەموو جەسـتەدا بەڵاودەبێتـــەوە تـــا لـــە پيستيشـــدا دەردەكـــەوێت ، بـــەوەش ڕووى دەگەشـــێتەوەو ، خوێنگەرميەكەى دەردەكەوێت، چونكە دلّخۆشبوون خوێنى دلّ زۆرترو فراوانتر دەكـات و ، بـە هـەموو دەمارەكانـدا بڵـاو دەبێتـەوە ، پڕيـان دەكـات ، بۆيـە ئەندامـەكانى لـەش داواى بەشـە خۆراكەكـەى خۆيـان ناكـەن كـە پێـى ڕاهـاتووبوون بـە هـۆى سـەرقاڵبوونيانەوە بـەوەى زۆر

خۆشەویسترە بەلایانەوە ، وەخۆشەویستیشە بەلای سروشتەوە ، چونکە سروشت ئەگەر خۆشەویستی خۆی دەستکەوت ، پەسەندێتی دەکات و ئاوڕ لە شتی تر ناداتەوە ٠

بەڵام ئەگەر هێرشبەرەکە ئازاردەربێت یا خەفەتکاربێت یا ترسێنەربێت ، جەستە بە جەنگردن و بەرهەڵستی و دوورخستنەوەی ئەو دوژمنەوە سەرقاڵ دەبێت و ئاوڕ لە داواکردنی خۆراك ناداتەوە ، چونکە لە باری جەنگاندا ئەو خەریك بووەو داوای خواردن و خواردنەوە ناکات ٠ دەرەنجام ئەگەر لە جەنگەکەدا سەرکەوتوو بوو ، هێزی دەبوژێتەوەو ، جێگەی هێزی ئەو خۆراك و خواردنەوانەی بۆ دەگرێتەوە کە لە دەستی چووە ، بەڵام ئەگەر نەخۆش بەرامبەر بەو هێرشبەرە دۆڕاو بوو ، هێزی تێك دەشکێت بە گوێرەی ئەو کارەساتەی بە سەریدا هاتووە ، بەڵام ئەگەر جەنگی نێوان خۆی و دوژمنەکەی پێشبڕکێ بوو هەرجارەی یەکێکیان سەرکەوتوو دەبوو ، ئەو هێزیش جاربەجار دەردەکەوێت و جەربەجاریش نامێنێت ، بەگشتی جەنگی نێوانیان بە هاوشێوەی جەنگی نێوان دوو دوژمنە ، سەرکەوتنیش بۆ کەسی براوەیە ، دوڕاویش یا کوژراوە ، یا بریندارە ، یا دیلە ٠

نەخۆش : لە لایەن خوای تعالاوە یارمەتی دەدرێت و پشتگیری لێ دەکرێت و بەوانە خۆراکی بەسوودی دەداتێ ، سەرەڕای ئەوەی پزیشکان باسیان کردووە کە خوێنیش ڕۆڵی کاریگەری لەو بواردا دەبێت ، ئەم یارمەتیدانەش بەگوێرەی خۆ بەلاواز دانان و خۆ شکاندنەوەو خۆ فرێدانە لە پیش دەستی خواکەی خۆیدا ــ عَزَّ وجلَّ ــ بەوەش نزیکبوونەوەیەك لە خواکەی خۆیەوە دەستەبەر دەکات ، چونکە بەندە ئەو کاتە زۆر نزیك دەبێتەوە لە خواکەی خۆیەوە کە دڵی بەرامبەر بە خواکەی دەشکێنێتەوە ، بۆیە لەو کاتانەدا ڕەحمەت و بەزەیی پەروەردگاری لێوە نزیك دەبێت ، ئەگەر مرۆڤێکی خواپەرست بوو ، خۆراکێکی دڵیی ئەوتۆی دەست دەکەوێت هێزە سروشتیەکانی پێ بە هێز دەبێت و ، هێزەکانی پێ دەبوژێتەوە زۆر زیاتر لە خۆراکە ئاسایەکەی خۆی ، هەرچەندیش باوەڕو خۆشەویستی و ، دڵخۆشبوون و ، کەیفخۆشبوون و ، دڵنیابوون و بێ گومانی بەرامبەر بە

پەروەردگارەکەی بەهێزبوو ، ئارەزووی کردو قایل بوو بە خواکەی و بە هیوای ڕەزابوونی بوو ، ئەوا هێزێکی ئەوتۆ لە خۆیدا بەدیدەکات کە هەرگیز وەسف ناکرێت و ، وەسفە دەرمانەکانیەکانی پزیشکیش ناگات بە ئاستی و · زانستەکەشی پەی پیّ نابات ·

هەرکەسیش کە دڵڕق دەبیّ و ، نەفسی توانای تێگەشتن و باوەڕپێکردنی ئەمەی نابیّ ، با تەماشای باری زۆرێك لە عاشقانی دیمەن و ڕواڵەت بکەن ، ئەوانەی دڵیان پڕبووە لە عێشقی دیمەن و ڕواڵەتی دونیا و ، شان و شەوکەت و ، سەروەت و سامان و ، زانست ، خڵکانیش سەبارەت بەمە شتانێکی سەسوڕمێنیان لە خۆیان و لە کەسانی دیکەشدا بینیوە ·

وقد ثبت في الصحيح : عن النبي ﷺ ، أنه كان يُواصلُ في الصِّيام الأيام نواتِ العددِ ، وينهَى أصحابه عن الوصل ويقول : ((لستُ كَهَيْئَتِكُمْ إني أظَلُّ يُطعِمُني رَبِّي ويَسْقِيني))[١٣٨].

واتە لە (الصحيح)دا هاتووە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژەسپیەکانی مانگدا (وصال)ی[١٣٩] دەکرد، بەڵام قەدەغەی هاوەڵانیشی دەکرد لەو کارەو دەیفەرموو : ((من وەکو نیم چونکە دەمێنمەوە پەروەردگارم خواردن و خواردنەوەم دەداتیّ)) ·

زانراویشە ئەم خۆراك و خواردنەوەیە هەمان خواردن نەبوو کە مرۆڤ بە زاری دەیخوات ، چونکە ئەگەر وابوایە یەکبینە شەو ڕۆژ بە ڕۆژوو نەدەبوو ، هەروەها جیاوازیەکەش لە نێوان خۆی و هاوەڵاندا ڕوی نەدەدا ، بەڵکو هەر بە ڕۆژووش نەدبوو ، چونکە دەفەرمێت : ((أظَلُّ يُطْعِمُني رَبِّي ويَسْقِيني)) ·

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ جیاوازی لە نێوان خۆی و هاوەڵانیدا کرد لە خودی (وصال)ەکەدا ، بەوەی خۆی توانای بەجێهێنانی هەندیّ کاری پێدراوە کە هاوەڵان توانای

١٣٨ ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (٤ / ١٧٩) ، ومسلم (١١٠٣) ·

١٣٩ ــ وصال : واتە ڕۆژوو شەو بە یەکبینەو بە بەردەوامی ڕۆژووگرتن و نەشکاندنی · وەرگێڕ

ئەنجامـدانى ئـەوەيان نـى يـە ، چـونكە ئەگـەر بـەزارى خـۆراك و خواردنـەوەى بخواردايـە نەيدەفەرموو : ((لَسْتُ كَهَيْئَتِكُم)) واتە من وەكو ئێوە نيم ٠ لە ڕاستيدا كەسانيك بە جۆرێكى تر لە فەرموودەكە تێدەگەن بە تايبەت ئەوانەى بەشيان لە خۆراكى دڵ و ڕوح كـەم بۆتـەوەو ، چيتر مێشـكيان توانـاى وەرگرتنـى ئـەوەى نـەماوە كـە ئـەو خۆراكـە ڕوحيانـە كاريگەريـەكى ئەوتۆى هـەبێت لـە بـەهێزكردن دڵ و بوژانەوەيـداو ، خـۆراكێكى ديكـەى بـداتێ كاريگەريـەكى بەهێزترى هەبێ لە خۆراكە جەستەيەكە ٠ والله الموفق ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى نەخۆشى (العُذرة) و چارەسەركردن بە دەرمان كردنە لووت :

ثُبِتَ عَنْهُ فِي " الصَّحِيحَيْنِ أَنَّهُ قَالَ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ))[١٤٠]

واتە لـە (الصـحيحين)دا هـاتووە : كـەوا پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : ((چـاكترين شتێك بەكارى بێـنن بـۆ چارەسـەركردنى خۆتـان كەڵەشـاخ گـرتن و ، (القُسْطُ البَحْري)يـە ، منداڵەكانيشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانى زمانە چكۆلەى منداڵەكەنتان ئەگـەر نەخۆشـى (العُذرة) تووش بوبون)) ٠

" وَفِي " السّنَنِ " و " الْمُسْنَدِ " عَنْهُ مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى عَائِشَةَ ، وَعِنْدَهَا صَبِيّ يُسِيلُ مَنْخَرَاهُ دَمًا ، فَقَالَ مَا هَذَا ؟ فَقَالُوا : بِهِ الْعُذْرَةُ ، أَوْ وَجَعٌ فِي رَأْسِهِ ، فَقَالَ : ((وَيْلَكُنّ لَا تَقْتُلْنَ أَوْلَادَكُنّ ، أَيّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ أَوْ وَجَعٌ

١٤٠ ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٢٧) ، ومسلم (١٥٧٧) ٠

فِي رَأْسِهِ ، فَلْتَأْخُذْ قُسْطًا هِنْدِيًا فَلْتَحُكَّهُ بِمَاءٍ ، ثُمَّ تُسْعِطُهُ إِيَّاهُ فَأَمَرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَصُنِعَ ذَلِكَ بِالصَّبِيِّ فَبَرَأَ))[١٤١] .

واته (جابر)ى كوڕى (عبدالله) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ چووە ديدەنى خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ ، تەماشاى كرد منداڵێكى لايە خوێن لە هەردوو لووتى دەڕوات ، فەرمووى ئەمە چى يە ؟ گوتيان : نەخۆشى (العُذرة)ى تووشبووە ، يا سەرئێشەى هەيە ، ئەوەبوو فەرمووى : ((وەى بۆ ئێوە منداڵەكانتان مەكوژن ، هەر ژنێك منداڵەكەى تووشى نەخۆشى (العُذرة) بوو ، با (القُسْط الهندى) بەرێت و لە نێو ئاودا بيكرێنێت و ، بيكاتە لووتى منداڵەكەيەوە ، ئەوەبوو خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرمانيدا ئەوەيان بۆ منداڵەكە ئەنجامداو ئيتر چاك بوويەوە.

(أبوعُبيد) لە (أبوعُبيدُة)ەوە باس دەكات و دەڵێت : نەخۆشى (العُذرة) ورۆژان و ئاوسانى گەروە بە هۆى خوێنەوە ، ئەگەر چارەسەر كرا لە زمانى عەرەبيدا پێى دەگوتريت (قد عُذِرَ به) ، فهو معذورٌ ، قسەكانى تەواوبو .

گوتراوە : (العُذرة) : برينێكە لە نێوان گوێ و گەرودا دەردەچێت ، بەزۆريش منداڵان تووشى دەبن .

بەڵام (القُسْط الهندى) كرێنراو ئەگەر وەكو دەرمانێك بكرێت بە لووتيەوە بەسوودە ، چونكە مادەى نەخۆشى (العُذرة) خوێنێكە بەڵغەمى بەسەردا زاڵەو ، بەزۆرى لە جەستەى منداڵدا دروست دەبێت ، (القُسْط الهندي)يش سيفەتێكى ووشكێتى تێدايە زمانە بجولە بتەو دەكات و بەرزى دەكاتەوە بۆ جێگەكەى خۆى ، پێدەچى بە تايبەت سوودى بۆ ئەم نەخۆشيە هەبێت و ، لەوانەشە سوودى بۆ نەخۆشيە گەرمەكانيش هەبێ ،

---

١٤١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٥) وصححه الألباني رحمه الله .

هەروەها لەوانەیە جاربەجار ئەو دەرمانانەی کە هەر خۆی گەرمەو ، هەندێ جاریش بەکاتی گەرمە بەکاربێت ٠ دانەری کتێبی (القانون) لە بارەی چارەسەرکردنی نەخۆشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولەوە دەڵێت : (القُسط) لە گەڵ (الشَّيب اليماني)و لە گەڵ تۆوی ڕەیحانەدا (بذور المرو) بەکاردێت.

ئەو (القُسْط البحري)یەی لە فەرموودەکەدا باسکراوە : بریتیە لە (العود الهندي) ، کە جۆرە سپێکەیەتی ، شیرینەو ، چەندین سوودی هەیە ٠ پێشتر منداڵەکانیان کە تووشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولە (العُذرة) بهاتبا بە دەستیان کەمێك تێیانەوە دەژەنی و دەیانجوڵاند ، یا شتێکیان بە منداڵەوە هەڵدەواسی ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردن و ، ڕێنمای کردن بۆ شتێکی زۆر لەوە بەسوودتر بۆ منداڵەکانیان و ، زۆر ئاسانتریش ٠

بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە لە لووت دەکرێت ، لەوانەیە ئەو کارە بە دەمانە تاکەکان یا بە ئاوێتەکانیش ئەنجام بدرێت ، دەرمانە سروشتیەکە دەکوترێت و لە هێڵەك دەدرێت و دەکرێت بە هەویرو ووشك دەکرێتەوە ، پاشان لەکاتی پێویستیدا شل دەکرێتەوەو ، دەکرێتە لووتی مرۆڤەوە ، کاتێ لە سەر پشتی ڕاکشاوەو ، نێوان هەردوو شانی بە پشتیەك بەرزدەکرێتەوە بۆ ئەوەی سەری تەواو نزم بێتەوە ، بۆیە کە دەرمانەکە کرایە لووتی دەکاتە مێشکی و ، بە پژمین نەخۆشیەکەی لێدەردەهێنرێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ ستایشی خۆ چارەسەرکردنی بە (السَّعوط) کردووەو ئەوەی پیویستە لەم بارەوە ئەنجام بدرێت ٠

وذكر أبوداود في سننه : أن النبيَّ ﷺ استَعط[١٤٢].

واتە پێشەوا (أبوداود) لە (سنن)ەکەیدا دەگێڕێتەوە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ دەرمانی دەکردە لووتی ٠

١٤٢ ــ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٦٧) عن ابن عباس ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی دڵ ئێشەدا (المفؤود):

رَوَى أبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ سَعْدٍ ، قَالَ ، مَرِضْتُ مَرَضًا، فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي ، فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ ثَدْيَيَّ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا عَلَى فُؤَادِي، وَقَالَ لِي : ((إِنَّكَ رَجُلٌ مَفْئُودٌ فَأْتِ الْحَارِثَ بْنَ كَلَدَةَ مِنْ ثَقِيفٍ ، فَإِنَّهُ رَجُلٌ يَتَطَبَّبُ ، فَلْيَأْخُذْ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةِ الْمَدِينَةِ ، فَلْيَجَأْهُنَّ بِنَوَاهُنَّ ، ثُمَّ لِيَلُدَّكَ بِهِنَّ))(١٤٣).

واتە (سعد) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : نەخۆش کەوتم و ، پێغەمبەری خواش ﷺ تەشریفی هێنایە دیدەنیم ، دەستەکانی لە نێوان هەردوو مەمکمدا دانا تا هەستم بە ساردی دەستەکانی کرد لە سەر دڵم ، پێی فەرموودم : ((تۆ پیاویکیت هەست بە ئازاری دڵت دەکەی بۆیە بچۆرە لای (الَحارِثَ)ی کوڕی (كَلَدَة) لە هۆزی (ثَقيف) ، پزیشکێتی دەکات ، با حەوت خورما لە(عَجْوَة)ی مەدینە بەرێت و بە ناوکەکەیەوە بیکوتێت و ، پاشان بیکا بە دەمتەوە)) ٠

(المفؤود): ئەو کەسەیە دڵی تووش بووەو ، هاوار لە ئازارەکەی دەکا ، وەکو(المبطون) کە هاوار لە ئازاری سکی دەکات ٠

(واللّدود) : ئەو دەرمانەیە کە نەخۆش لە لایەکی زاریەوە دەیخواتەوە ٠

خورما خاسیەتێکی سەرسوڕمێنی تێدایە ، بەتایبەت خورمای مەدینەی پیرۆز ، بەتایبەتریش جۆری (العَجوة)ەکەی ، بە حەوت دانەش بخورێت خاسیەتێکی ترە ، بە

١٤٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٠٣٣) ٠

سروشی خوایی دەرك دەكرێت ، وَفِي " الصّحيحَيْنِ " : مِنْ حَدِيثِ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقّاصٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((مَنْ تَصَبّحَ بِسَبْعِ تَمَرَاتٍ مِنْ تَمْرِ الْعَالِيَةِ لَمْ يَضُرّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سَمّ وَلَا سِحْرٌ))(١٤٤) .

وَفِي لَفْظٍ ((مَنْ أَكَلَ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِمّا بَيْنَ لَابَتَيْهَا حِينَ يُصْبِحُ لَمْ يَضُرّهُ سَمّ حَتّى يُمْسِيَ))(١٤٥).

واتە (عامر)ی كوڕی (سعد)ی كوڕی (أبي وقاص) لە بابیەوە دەگێڕێتەوەو دفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركەس ژەمی بەیانیانی حەوت خورما بێت لە خورمای (العالیة) ــ شوێنێكە لە مەدینەی پیرۆز ــ ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناكەیەنن)) .

لە بێژەیەكی تردا ((هەركەس بەیانیان حەوت خورمای نێوانی دوو (اللابة)كە(١٤٦) بخوات ژەهر زیانی پێ ناگەیەنێت تا ئێوارەی بەسەردا دێت)) .

خورما گەرمە لە دووەمدا ، ووشكە لە یەكەمدا . گوتراوە : شێدارو تەڕە تیایدا . گوتراویشە : مام ناوەندە ، خواردنێكی بەڕێزەو پارێزگارێكی باشی تەندروستیە بە تایبەت بۆ ئەوانەی پێی ڕاهاتوون ، وەكو خەڵكی مەدینەو جگە لە خەڵكی مەدینەش ، چاكترین خواردەمەنیە بۆ ئەوان بە بەراوردی خەڵكی وەڵاتە ساردەكان ، لەبەر ساردی ناوەڕۆكی دانیشتوانی مەدینەو ، گەرمی ناوەڕۆكی خەڵكی وەلاتە ساردەكان ، بۆیە دانیشتوانی وەڵاتانی حیجازو یەمەن و تائیف و وەڵاتەكانی تری هاوشێوەشیان بە زۆری خواردەمەنیە گەرمەكان بەكاردەهێنن كە ناچێت بۆ خەڵكانی تر وەكو خورماو ، هەنگوێن ، بینیومانیشن

---

١٤٤ ــ سبق تخريجه .

١٤٥ ــ أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٣) ، ومسلم (٢٠٤٧) .

١٤٦ ــ اللابتين : دوو پارچە زەوین لە مەدینەی پیرۆز كە بەردی ڕەشی تێدایە . وەرگێڕ .

بيبەرو زەنجەفيل[١٤٧] لە خواردەمەنيەكانياندا بەكاردەهێنن بە ئاستێك كە دەئەوەندەو يا زياترى خەڵكى وەڵاتانى ديكەيە ، زەنجەفيليش دەخۆن وەكو ئەوەى حەلوا بخۆن ، خۆشم _ (ابن القيم) _ كەسانێكم بينيوە خۆى پێوە خەرێك دەكات و دانە دانە دەيخوات وەكو ئەوەى نوقڵ و ميوەو چەرەسات بخوات و كاتەكەى خۆى پێوە بەسەر دەبات ، ئەوەش بەسوودە بۆيان و زيانيان پێ ناگەيەنێت لەبەر ساردى ناوەڕۆكيان و ، هاتنە دەروەى گەرماكە بۆ دەروەى جەستەيان ، نموومەى ئەوەش وەكو نموونەى ئەو بيرانەيە كە ئاوەكەنيان لە هاويندا سارد دەبێت و ، لە زستانيشدا گەرم دەبێت ، بۆيە لە زستاندا گەدە لە خۆراكە چڕەكان پێدەگەيەنێت بە ئاستێك لە هاويندا ئەو كارە ناكات و پێى ناگەيەنێت ٠

بەڵام خورما بۆ خەڵكى مەدينە ، بە هاوشێوەى پلەى گەنمە كە كەسانى ديكە بەكارى دێنن ، چونكە مادەى خۆراكيانە ، خورماى (العالية)ش چاكترين جۆرى خورمايانە ، چونكە تەنێكى بتەوو ، تاميكى خۆش و ، شيرينيەكى ڕاستى هەيە ، خورما بەشدار دەبێت لە پێكاتەى خواردن و دەرمان و ميوەشدا ، گونجاوە بۆ زۆربەى جەستەكان ، بەهێزكارى گەرمى سروشتيە ، ئەو پاشماوە خراپانەى كە خۆراك و ميوەكانى تر لە جەستەى مرۆڤدا دروستى دەكەن خورما دروست ناكات ، بەڵكو قەدەغەى بۆگەنبوونى تێكەڵاوەكان دەكات بۆ ئەو كەسانەى پێى ڕاهاتوون ٠

ئەم فەرموودە پەيامێكەو مەبەستدارە بۆ كارپێكردنى تايبەت ، وەكو دانيشتوانى مەدينەو دەوروبەريان ، گومانى تێدا نى يە كە هەر شوێنێك پسپۆڕە بە سوود وەرگرتن لە زۆرێك لە دەرمانەكان بەبێ هيتر ، بۆيە هەندێ ڕووەكى دەرمانى كەلەو شوێنەدا دەڕوێن بە سوود دەبن

---

١٤٧ _ زنجبيل : ڕووەكێكى گيايە بە ڕايزۆم دەڕوێت و زۆر دەبێ هەروەكو پەتاتە ، نزيكەى (٧٠ سم) لە زەمينەوە بەرز دەبێتەوە ، گەڵاڵەكانى پانن و ، بەسەر زەويدا خۆى ڕادەخات ، لق و پۆپى وردن ، گوڵەكانى كەمێك مەيلەو زەردن و ، چەندين جۆرى هەيەو ، ڕەگەكانى بەكاردێت ٠ بڕوانە : ئينتەرنێت : سايتى : (سنابل الخير للأعشاب) ٠

بۆ نەخۆشی ، کەچی ئەگەر ئەو ڕووەکە دەرمانیە لە جێگەیەکی دیکەدا بڕوێ ئەو سوودەی نابێت چونکە خاك و هەوا کاریگەریان لەوەدا دەبێ ، یا رووەك و خاك و هەوا پێکەوە کارتێکراو دەبن بەو ژینگەیە ، چونکە زەوی سیفات و خاسیەتیەکی هەیە جیاواز دەبێت لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر وەکو چۆن خوو و سیفاتی مرۆڤ لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاواز دەبێت ، زۆریك لە ڕووەکەکان بۆ هەندێ وەڵات خۆراکێکەو دەخورێت ، بەڵام بۆ هەندێ وەڵاتی دیکە ژەهرێکی کوشندەیە ، زۆر جار دەرمانی کۆمەڵێك بەلای کۆمەڵێکی ترەوە خۆراکە ، هەندێ دەرمان کە بۆ کۆمەڵێك چارەسەری نەخۆشیگەلێکە بۆ کۆمەڵێکی تر چارەسەری نەخۆشیگەلێکی دیکە دەبێت، دەرمانی خەڵکی وەڵاتێك بۆ وەڵاتێکی دیکە گونجاو نابێت و ، سوودیشی نەبێت ٠

بەڵام کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با حەوت خورما بخوات ، ئەوە خاسیەتێکە وەکو قەدەرو وەکو شەرعیش چەسپاوە ، بۆیە تەماشا دەکەین خوای تعالی ئاسمانەکانی بە حەوت دروست کردووە ، زەویەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، خولقاندنی مرۆڤ بە حەوت دۆخ تەواو بوو ، خوای تعالی بۆ بەندەکانی خۆی تەواف و سوڕانەوەی بە دەوری کەعبەدا بە حەوت داناوە ، سەعی کردنی نێوان صەفاو مەروەی بە حەوت داناوە ، ڕەجمکردنی شەیتانەکانی بە حەوت حەوت داناوە ، (الله أكبر)ەکانی نوێژەکانی جەژنی لە ڕەکاتی یەکەمدا بە حەوت داناوە ٠ پێغەمبەری خوا ﷺ فەموویەتی : ((مُرُوهم بالصَّلاةِ لسَبعٍ))(١٤٨) واتە : ((کە منداڵەکانتان بوون بە حەوت ساڵ فەرمانی نوێژکردنیان پێ بکەن)) ، ئەگەر دایك وباب جیابوونەوەو منداڵەکەیان تەمەنی بوو حەوت ساڵ مافی هەڵبژاردنی پێ دەدرێ لە نێوان دایك و بابیدا ، هەر کامیانی هەڵبژارد لە گەڵ ئەودا دەچێت ٠ لە (ریوایە)تێکی تردا : بابی لە دایکی مافدارترە بە منداڵەکە ، لە (ریوایە)تێکی تریشدا : دایکی مافدارترە ، وأمر

١٤٨ ــ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٩٤) ، والترمذي (٤٠٧) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٤٦٥) ٠

النبي ﷺ في مرضه أن يُصَبَ عليه من سبعِ قِرَبٍ[149] واته پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نەخۆشیەکەیدا فەرمانیدا لە حەوت کونە ئاوی بەسەردا بکرێت ، خوای تعالی حەوت ڕۆژ باکەی باڵا دەست کرد بە سەر قەومەکەی (عاد)دا ، ودعا النبيُّ ﷺ أن يُعينَه اللهُ على قومه بسبعٍ كسبعِ يوسف[150] واته پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوای تعالی پاڕایەوە یارمەتی بدات بۆ سەر قەومەکەی بە حەوت ساڵی نەهاتی وەکو ساڵەکانی یوسف پێغەمبەر ، خوای تعالی سەبارەت بەو کەسانەی خێریان بۆ زیاد دەکات نموونەیەکی هیناوەتەوە بە تۆویەك بوبە حەوت گوڵە گەنم هەر گوڵێك صەد تۆۆی تێدابوو ، ئەو گولە گەنمانەش کە هاوەڵەکەی یوسف لە خەویدا بینیبووی حەوت بوون ، ئەو ساڵانەش کشتوکاڵیان تێدا کرد حەوت بوون ، خێروچاکەداریش زیاد دەکرێت بە ئەندازەی حەوصەد ئەوەندە و زیاتریش ، لەم ئومەتەش حەفتا هەزار دەچنە بەهشتەوە بەبێ حیساب ٠

بێ گومان ئەم ژمارە خاسیەت و تایبەتمەندیەکی تێدایە لە جگە ئەم ژمارەیدا بەدیناکرێت ، حەوتیش مانای ژمارەی کۆکردۆتەوە گشتیەکەی و تایبەتیەکەی ، چونکە ژمارە جووت و تاکە ٠ جووتیش : یەکەم و دووەمە ٠ تاکیش : هەر ئاوەهایە ، ئەمە بوبە چوار پلە : جووتی یەکەم و ، دووەم ٠ تاکی یەکەم و ، دووەم ، ئەم پلانەش لە کەمتر لە ژمارە حەوتدا کۆنابێتەوە ، چونکە حەوت ژمارەیەکی تەواوە ئەم چوار پلەیە لە خۆدەگرێت ، مەبەستم جووت و تاکەکەو ، یەکەمەکان و دووەمەکانە ، مەبەستیشم بە تاکی یەکەم ، سێ یە ، بە دووەمیش پێنجە ، وە مەبەستیشم بە جووتی یەکەم دووە ، بە دووەمیش چوارە ، پزیشکان

---

١٤٩ ــ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٦١ ، ١٦٩) ، (٣ / ٢٠٧) ، (٤ / ٩٩) ، (٦ / ١٣) ، ومسلم (٢ / ٢١ ، ٢٢) عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة بن مسعود أن عائشة زوج النبي ــ صلى الله عليه وسلم ــ قالت : لما ثقل رسول الله ــ صلى الله عليه وسلم ــ وذكرت الحديث وفيه : ((٠٠٠ هريقوا على من سبع قرب ٠٠٠))

١٥٠ ــ صحيح : أخرجه البخاري (٢ / ٣٣ ، ٣٧) ، (٦ / ٩٦ ، ١٤٢ ، ١٥٦ ، ١٦٤ ، ١٦٥) ، ومسلم (٨ / ١٣١) عن مسرون عن ابن مسعود وفيه : ((إن رسول الله ــ صلى الله عليه وسلم لما رأى من الناس إدباراً فقال : اللهم سَبْعٌ كسبع يوسف ٠٠٠)) ٠

گرنگیەکی گەوریان بە حەوت داوە ، بەتایبەت دەریاوانەکان ٠ (بقراط) دەڵێت : هەموو شتێك لەم جیهانەدا لە سەر حەوت بەش ئەندازە گیراوە ، ئەستێرەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، تەمەنەکانی خەڵك حەوتن ، یەکەم جار منداڵە تا حەوت ، پاشان نەوجوانە تا چواردە ، پاشان هەرزەکارە ، پاشان لاوە ، پاشان پیاویکی کامڵە ، پاشان پیرە ، پاشان کەنەفتەو زۆرپیرە تا کۆتایی تەمەن ،خوای پەروەردگاریش زاناترە بە حیکمەت و بەشەرع دانانی و ، قەدەری لە دیاریکردنی ئەم ژمارەیەدا ، ئایا لەبەر ئەو مانایەن یا هیدیکەیە ؟

سوودی ئەم ژمارەیە لەم خورمایە لەم شارەو لەم شوێنەدا بەتایبەت بەرامبەر بە ژەهرو جادوو ، بەجۆرێك مرۆڤ قەدەغە بکات لە تووشبوون ، لەو تایبەتمەندیانەیە کە ئەگەر پزیشکانێکی وەکو (بقراط) و (جالینوس)و پزیشکانی دیکە باسیان بکردایە ، پزیشکانی تر بە قبوڵبوون و ملکەچبوونەوە وەریان دەگرت ، ئەگەرچی ئەو پزیشکانە کارە پزیشکیەکانیان تەنها بەهۆی زۆر وریایی و تەخمین کردن بەهۆش و گومان بردنەوە پەی پیێ دەبن ، بۆیە ئەو کەسەی کە گوفتارەکانی هەرهەمووی بێ دڵاودڵی و ، بە ئێکجاری و سەلماندن و وەحیە ، زۆر شایستەترو گونجاوترە گوفتارەکانی بە قبوڵبوون و ملکەچیەوە وەرگیرێت و ، واز لە ڕەخنەگرتن بهێنرێت ، دەرمانەکانی ژەهر جاریەجار بە چۆنیەتی دەبێت و ، جاربەجاریش بە خاسیەت وەکو خاسیەتی زۆرێك لە بەردەکان و گەوهەرەکان و یاقوتەکان ٠ والله أعلم ٠

بەشێك سەبارەت بە سوودی ئەم بەرەو کاریگەری لە سەر هەندێ لە ژەهرەکان

شیاوە ئەم بەرە بۆ لابردنی هەندێ لە ژەهرەکان سوودی هەبێ ، ئینجا فەرموودەکە دەبێتە گشتیەکی تایبەتکراو ، شیاویشە بۆ لادانی هەموو ژەهرێك سوودی هەبێ ، لە بەر تایبەتمەندی ئەو شارەو ئەو خاکە تایبەتە ، بەڵام لێرەدا شتێکی تر هەیە پێویستە ئاماژەی پێ بدرێت ، ئەوەش ئەوەیە کە ئەو نەخۆشەی دەیەوێ سوود لە دەرمانێك وەرگرێ ، مەرجە

بەدڵ دەرمانەکەی قبوڵ بێ و بڕوای بە سوودو کاریگەری هەبێ ، ئەوجا سروشتی جەستەشی قبوڵی دەکات و ، دەیکات بە یارمەتیدەرێك بۆ لادانی نەخۆشی و عیلەتەکە ، تا ئەو ئاستەی زۆرێك لە چارەسەرەکان سوود بە نەخۆش دەگەیەنن ، ئەگەر بە بڕوایەکی تەواو و ، قبوڵبونێکی چاك و ، بە وەرگرتنێکی تەواوەوە بەکاری بێنێت ، خەڵکانیش شتانێکی سەرسوڕمێنیان لەو بارەوە بینیوە ، ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سروشتی نەخۆشەکە بەتوندی قبوڵی دەرمانەکە دەکات و ، زۆر پێی دڵخۆش دەبێ ، بۆیە هێزی جەستەشی دەبوژێتەوەو ، سوڵتانی سروشتی جەستەشی بەهێز دەبێ و ، لە کۆتایدا بە سەر نەخۆشیەکەدا زاڵ دەبێ و ، دوری دەخاتەوە ، بە پێچەوانەشەوە زۆرێك لە دەرمانەکان بۆ ئەو نەخۆشی و عیلەتە بەسوودن ، بەڵام باوەڕی خراپی کەسە نەخۆشەکە ، کەوا سروشتی دەرمانەکەی بە تەواوی قبوڵ نابێ ، وا دەکات کە ئەو دەرمانە هیچ سوودێك نەگەیەنێت .

لە گەڵ ئەوەشدا گەورەترین دەرمان و شیفابەخشەکان و ، لە هەموویان بە سوودتر بۆ دڵەکان و جەستەکان و دونیاو ڕۆژی دوایی قورئانە ، کە بۆ هەموو نەخۆشیەك شیفابەخشە ، بەڵام بۆ ئەو دڵانەی بڕوایان بە شیفابەخشین و سوودی قورئان نی یە ، تەنها نەخۆشیەکانیان زیاد دەکات ، کەچی بۆ نەخۆشی دڵان هیچ دەرمانێکی تری بە سوود نی یە جگە لە قورئان ، چونکە شیفابەخشی تەواوێتیی کە هەموو نەخۆشیەکان چاك دەکاتەوەو ، تەندروستی بە تەواوی دەپارێزێ و ، بەرامبەر بە هەر شتێکی زیانبەخشێکی بەوەیی دەیپارێزێ بە پاراستنێکی تەواو ، بەڵام لە بەر ئەوەی زۆربەی دڵان ڕوویان لێ وەرگێڕاوەو ، بەڕوایەکی تەواویان پێ نی یە کە بەدڵنیایی و بەبێ گومان شیفابەخش بێت و ، بەکاری ناهێنن و ، لە جیاتی قورئان دەرمانی دیکە بەکاردەهێنن ، کە مرۆڤێکی تر وەکو خۆی پێکیهێناوەو دروستی کردووە ، بۆیە هەموو ئەمانە بوون بە ڕێگرێك بۆ ئەوەی شیفایان پێبەخشێت ، ئالێرەدا دیسانەوە ئاکامی ئەم کردەوانەیان زاڵ بوو و ڕوو وەرگێڕانیان لە قورئان توندتر بوو ، نەخۆشی و عیلەتە درێژخایەنەکانیش زیاتر دڵانیان نەخۆش خست و ، پزیشکان و نەخۆشانیش لە سەر چارەسەرەکانی مرۆڤی هاوڕەگەزی خۆیان و ، ئەوەی کە شێخەکانیان و

، ئەو کەسانەی کە بە گەورەیان دادەنێن و نێتیان بەرامبەریان چاکە ڕاهاتن ، بۆیە کارەساتەکە گەورەتر بوو ، نەخۆشیەکانیش زیاتر جێگیربوون و ، چەندین نەخۆشی و عیلەتیش پەیدابوون ، کە نەیانتوانی چارەسەری بکەن ، وە چەند بەم دەرمانە دروستکراوانە چارەسەریان بکردایە نەخۆشیەکە زیاتر دەبوو ، باروحاڵیش دەیگووت :

ومن العجائبِ والعجائبُ جَمةٌ
قُربُ الشّفاءِ وما إليهِ وُصُولُ
كالعيش في البيداءِ يقتُلُها الظّماُ
والماءُ فوقَ ظُهُورها محمُولُ

واته :

لە شتە سەرسوڕمێنەکان کە شتی سەرسوڕمێنیش زۆرە
شیفا نزیك بێ و نەتوانرێ پێی بگەیت
وەکو ئەوەی لە بیاباندا بێ و ئەوەندەی نەمابێ تینویەتی بیکوژێ
کەچی ئاوەکەش لە سەر پشتی ئەو هەڵگیرۆاوە

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە دوورخستنەوەی زیانی خۆراك و میوەکان و ، چاکردنیان بە جۆرێك زیانیان لابەرێت و ، سوودیان بەهێز بکات :

ثبت في الصحيحين من حديث عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ يأكل الرُّطَبَ بالقِثَّاء[١٥١] .

واتە لە (عبدالله)ی کوڕی (جعفر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بینیم پێغەمبەری خوا ﷺ ترۆزی بە خورمای تەڕی پێکەیوە دەخوات .

١٥١ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٠٢ ، ١٠٤) ومسلم (٦ / ١٢٢) .

خورمای تەڕی پێگەیوو (الرُّطب) : گەرم و شێدارە لە دووەمدا ، گەدەی سارد بەهێز دەکات و ، بۆی گونجاوە ، جووتبوون زیاد دەکات ، بەڵام خێرا بۆگەن دەبێت ، تینوهینەرەو ، خوێن لیخن و لێڵ دەکات ، سەرئێشە دروست دەکات ، کونیلەی داخراو دروست دەکات ، ئازاری میزڵدان دروست دەکات ، بۆ ددان زیانی هەیە ، ، بەڵام ترۆزی ساردو شێدارە لە دووەمدا ، تینویەتی ناهێڵێت ، بە بۆنکردنی هێز دەبوژێنێتەوە لە بەر ئەو بۆنەخۆشەی تێیدایە ، گەرمیی گرگرتووی نێو گەدە دەکوژێنێتەوە ، ئەگەر تۆوەکەی ووشك بکرێتەوەو بکوترێت و تێکەڵ بە ئاو بکرێت و بگوشرێت بۆ دەرهێنانی ئاوەکەی و ، پاشان بخورێتەوە ، تینویەتی ناهێڵێت ، میز زیاد دەکات ، بۆ ئازاری میزڵدان باشە ، ئەگەر بکوترێت و بە هێڵەك پاك بکرێت و بە دداندا بهێنرێت ، سپی دەکاتەوە ، ئەگەر بکوترێت و لە گەڵ (المَیْبَخْتَج)دا[١٥٢] برین پێچێکی لێ دروست بکرێت بۆ گەستنی سەگی هار بەسوودە ٠

بەگشتی : خورما گەرمەو ، ترۆزیش ساردە ، بۆیە هەر دانەیەکیان بەسوودە بۆ ئەویتر ، زۆرترین زیانی بەرامبەری لادەدات ، بەرگریکردنی چۆنیەتی هەر دانەیەکیانە بە دژەکەی ، لابردنی توندوتیژی هەر دانەیەکیانە بە ئەویتر ، ئەمەش خۆی بۆ خۆی بنەڕەتی هەموو چارەسەریەکانەو ، بنەڕەتیشە بۆ پاراستنی تەندروستی ، بۆیە بەکارهێنانێکی بەو جۆرەو هاوشێوەکانیان لە خۆراك و دەرماندا ڕۆڵێکی کاریگەری دەبێ لە چاکردن و ڕاستکردنەوەو ، دوورخستنەوەی چۆنیەتیە زیانبەخشەکانی هەر دانەیەك بە بەرامبەرەکەی ، ئەوەش یارمەتیدەرێکی باشی پاراستنی تەندروستی و ، هێزو بە پیت بوونیەتی ، خاتوو (عائشة) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ فەرموویەتی : هەوڵیاندا بەهەموو شتێك قەڵەوم بکەن ، قەڵەو نەبووم ، ئینجا بە ترۆزی و خورمای تەرو پێگەیوو قەڵەویان کردم ، ئەوەبوو قەڵەو بووم ٠

---

١٥٢ ـ المَیْبَخْتَج : عەجەمەکان ئەم ناوە بەکاردێنن ، کە بریتیە لە شەربەتی ترێ دەکوڵێنرێت تا دوو لە سەر سێی ئاوەکەی دەچێت و دەبێت بە رویی ترێ و بە لای عەرەبیشەوە بە (طِلا) ناودەبرێت ، بڕوانە الجوهري ، الصحاح في اللغة ، مادة طلا ، ص ٤٢٩ ، وەرگێڕ ٠

بەگشتی : دوورخستنەوەی زیانی سارد بە گەرم و ، گەرم بە ساردو ، شێدار بە ووشك و ، ووشك بە شێدار و ، ڕاستكردنەوەی هەر دانەیەكیان بە ئەویتر لووتكەی هەموو جۆرە چارەسەریەكانەو ، لووتكەشە لە پاراستنی تەندروستیدا ، هاوتای ئەم جۆرە چارەسەریەش جۆرە چارەسەریەكەی دیكە بوو كە پێشتر ئاماژەی پێدراو بریتی بوو لە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خۆچارەسەركردن بە (السَّناو السَّنوت) و (السَّنوت)یش : هەنگوێنێكە كەمێك لە خۆشاوی ڕۆنی تێدایە (السَّنا)ی پێ چاك دەكرێت و ڕاستی دەكاتەوەو نێوەنجێتیەكی دەداتێ ، كەوابوو صەلات و سەلام لە ئەو كەسەی نێردراوە بۆ ئاوەدانكردنەوەی دڵ و جەستەكان و ، بەرژەوەندیەكانی دونیاو ڕۆژی دوایی ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پارێزكردندا :

دەرمان هەرهەمووی دوو شتە : پارێزكردن و پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام ئەگەر تێكەڵاوێكی زیانبەخش لە جەستەدا دروست بوو ، پێویستی بە دەرهاوێشتنێكی گونجاو دەبێت ، تەوەری پزیشكێتیش بەگشتی لە سەر ئەم سێ یاسایە دەخولێتەوە ٠

پارێزكردنیش دوو پارێزكردنە : پارێزكردنێك بەرامبەر بەو شتانەی نەخۆشیی دروست دەكەن ، پارێزكردنێكیش بەرامبەر بەوەی كە نەخۆشیەكە زیاد دەكات ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ باری كەسەكە خۆی ، كەوابوو یەكەمیان : پارێزكردنێكی تایبەتە بەوانەی كە تەندروست و لەش ساغن ٠ دووەمیشیان : پارێزكردنێكە تایبەتە بەوانەی نەخۆشن ٠ نەخۆش ئەگەر پارێزی كرد نەخۆشیەكەی دەوستێت و زیاد ناكات ، هێزیش كارا دەبێت بۆ دوورخستنەوەی ٠

بنەرەتیش لە پارێزكردندا گوفتاری خوای پەروەردگارە كە دەفەرمێت :﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ [سورة المائدة: ٦] واتە : ﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ یان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ ﴾ یان كەسێكتان هاتەوە لە شوێنی

پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾ یان جووت لە (یـان پێستتان بـەر یـەك كـەوت) لـە گەڵ خێزانەكانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً ﴾ وەئاوتان دەست نەكـەوت ﴿ فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّبًا ﴾ ئەوە تەیموم بكەن بە خۆڵێكی پاك[١٥٣] لێرەدا خوای تعالی مرۆڤـی پاراستووە لـە بـەكارهێنانی ئاو ، چونكە زیانی پێدەگەیەنێت ٠

وفي سنن ابن ماجة وغيره ، عن أُمِّ المنذِر بن قيس الأنصارية ، قالت : دَخَـلَ علـيٌّ رسـول الله ﷺ ومعه عليّ ، وعليٌّ ناقِهٌ من المرض ، ولنـا دوالـي مُعَلَّقـة ، فقـام رسـولُ الله ﷺ يأكـل منهـا ، وقام عليٌّ يأكل منها ، فطَفِقَ رسولُ الله ﷺ يقول لعليّ : إنك ناقِهٌ حَتَّـى كـفَّ ٠ قالـت : وصـنعت شعيراً وسلقاً ، فجئت به ، فقال النبيُّ ﷺ لعليّ : منْ هذا أَصِب ، فإنه أنفع لَكَ ٠ وفي لفظ فقـال : مِنْ هذا فَأَصِبْ فإنه أوفَق لَك[١٥٤].

واتـــە لـــە (أُمِّ المنـــذر)ی كچـــی (قـــیس)ی ئەنصـــاریەوە_ خـــوای لـــێ ڕازی بێـــت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ با یاوەری (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دیدەنیان كـردم و ، (علـي)یش بـەو نزیكانـە لـە نەخۆشـی چـاك بوبـۆوە ، ئێمـەش هێشـوگەلێكی خورمـای هەڵواسراومان هەبوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاو دەسـتیكرد بـە خـواردنی و ، (علـي)یـش هەستاو لێی دەخوارد ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : تۆ بەم نزیكانە لـە نەخۆشـی چاك بویتەوە ، تا وازی هێنا ٠ (أم المنذر) دەفەرمێت : پاشـان هەسـتام سـڵق و جـۆم بـۆ لێنان و ، بۆم هێنان ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : لەمە بخۆ ، ئەمە بـۆ تۆ بەسوودترە ٠ لە بێژەیەكی تریشدا فەرمووی : لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە ٠

---

١٥٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

١٥٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٣٤٤٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٩) ٠

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " أَيْضًا عَنْ صُهَيْبٍ ، قَالَ : قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ ، فَقَالَ ((ادْنُ فَكُلْ)) ، فَأَخَذْتُ تَمْرًا فَأَكَلْت ، فَقَالَ ((أَتَأْكُلُ تَمْرًا وَبِكَ رَمَدٌ ؟)) فَقُلْت : يَا رَسُولَ اللّهِ أَمْضَغُ مِنْ النّاحِيَةِ الْأُخْرَى ، فَتَبَسّمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ [155] .

واته : له (صهيب)هوه _ خواى ليّ ڕازى بيّت _ فهرموويهتى : چوومه خزمهتى پيّغهمبهرى خوا ﷺ و هاوكات نان و خورماى له پيّش دهستدا بوو ليّى دهخوارد ، پيّى فهرمووم : نزيك بهرهوه بخوّ ، منيش خورمايكم ههلّگرت و خواردم ، پيّى فهرمووم : خورما دهخوّى و چاويشت دهيهشىّ ؟ منيش گووتم : ئهى پيّغهمبهرى خوا من خواردنهكه بهلا چاك و ڕاستهكهم دهجوم ، پيّغهمبهرى خواش ﷺ زهرده خهنه گرتى .

وَفِي حَدِيثٍ مَحْفُوظٍ عَنْهُ ﷺ إنّ اللّهَ إذَا أَحَبّ عَبْدًا حَمَاهُ مِنْ الدّنْيَا كَمَا يَحْمِي أَحَدُكُمْ مَرِيضَهُ عَنْ الطّعَامِ وَالشّرَابِ .

وَفِي لَفْظٍ إنّ اللّهَ يَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ مِنْ الدّنْيَا [156] .

واته : پيّغهمبهرى خوا ﷺ فهرموويهتى : ئهگهر خواى تعالى بهندهيهكى خوّشويست له دونيا دهيپاريّزى وهكو چوّن كهسيّكتان نهخوّشهكهى له خواردن و خواردنهوه دهپاريّزىّ .

له بيّژهيهكى تريشدا : خواى تعالى بهنده بڕواداره‌كهى خوّى له دونيا دهپاريّزيّت .

بهلاّم ئهو فهرموودهيهى له سهر زمانى خهلّك دهسوڕيّتهوهو باس دهكريّت : ((الحَميةُ رأسُ الدواءِ ، والمَعِدَةُ بيتُ الداءِ ، وعوِّدوا كلَّ جسم ما أعتاده)) واته : ((پاريزكردن

---

155 _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٣٤٤٢) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٧٦) .

156 _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٤٢٧) ، والترمذي (٢٠٣٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٥٩) .

سەرەکیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیە ، هەر جەستەیەکیش ڕابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری ڕاهاتووە)) ، ئەم فەرموودە لە گوفتارەکانی (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة)ی پزیشکی عەرەبەو ، بەرزکردنەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ شیاو نی یە و بە ڕاست دانانرێت ، زیاد لە یەکێك لە فەرموودەناسان ئەمەیان گوتوە ، ويذكر عن النبي ﷺ : ((أنَّ المَعِدَةَ حوضُ البدن ، والعُروق إليها واردة ، فإذا صحَّت المَعِدَةُ صدرت العروقُ بالصحة ، وإذا سَقِمَت المَعِدَةُ ، صَدَرَت العروقُ بالسقم))[١٥٧] واتە : ئەم فەرموودەیەش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسکراوە : ((گەدە حەوزی جەستەیەو ، ڕەگەکانی بۆ هاتووە ، بۆیە ئەگەر گەدە تەندروست بێ ، ڕەگەکانیش ئەو تەندروستیە بڵاو دەکەنەوەو ، ئەگەر گەدە نەخۆشیش کەوت ، ڕەگەکان بڵاوی دەکەنەوە بە هەموو جەستەدا)) ٠

(الحارث) دەڵێت : لووتکەی پزیشکێتی پارێزکردنە ، پارێزکردنیش بەلایانەوە بۆ کەسی تەندروست _ لە ڕووی زیانەوە _ بە پلەی تێکچوونە بۆ نەخۆش و بۆ ئەوانەش بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، بەڵام پارێزکردن زۆرترین سوود بەو کەسانە دەبەخشێت کە بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بونەتەوە ، چونکە سروشتیی نەخۆشەکە هێشتا نەگەڕاوەتەوە بۆ هێزو دۆخی جارانی خۆی ، هێزی هەرسکردنیی لاوازە ، سروشتی نەخۆش قبوڵکارە ، ئەندامەکانیشی ئامادەیە ، بۆیە تێکدانی هۆکارێك دەبێت بۆ شکستهێنانی ، کەلە دەستپێکردنی نەخۆشیەکە قورستر دەبێت ٠

بزانە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا بە قەدەغەکردنی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ کە بەو نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوبوۆوە بۆ ئەوەی لە هیشووە خورما هەڵواسراوەکە نەخوات ، چاکترین چارەسازی بوو ، چونکە میوە زیانبەخشە بەو کەسانەی بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، لە بەر ئەوەی بە خێرا لە گەدەدا دەگۆڕێن و ، سروشتی

١٥٧ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في الضعيفة (١٦٩٢) ٠

نەخۆشـيش هێشـتا لاوازەو توانـاى پـاڵ پێوەنـانى نـى يـە ، هێشـتا هيـزى نەگەڕاوەتـەو ، سەرقاڵيشە بە دوورخستنەوەى ئاسەوارى نەخۆشيەكەو ، لابردنى لە جەستەدا ٠

خورماى تەڕى تازە پێگەيوو (الرُّطَب) جۆرە قورسـيەكى تێدايـە بـۆ گـەدە ، بۆيـە ئەگـەر بيخوات سەرقاڵ دەبێـت بـە چارەسـەركردن و چـاكردنيى و ئـاوڕ لـە ئاسـەوارى نەخۆشـيەكەو لادانى ناداتەوە ، دەرەنجاميش يا پاشماوەى نەخۆشيەكە دەمێنێتەوە ، يا زياد دەكات ٠

كـاتىَ سلْق و جۆكـە خرايـە پـێش دەسـتى ئيمـامى (علـي) _ خـواى لـىَ ڕازى بێـت _ ، پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرمانيـدا لـەوە بخـوات ، چـونكە يەكێكـە لـە باشـترين خۆراكـەكان بـۆ كەسێك بەم نزيكانە لە نەخۆشى چاك بوبێتەوە ، چونكە ئـاوى جـۆ چـەند خاسـيەتێكى وەكـو فێنكردنەوەو خۆراك پىَ بەخشين و ، نەرم و نيانكردن و ، بەهێزكردنى تێدايـە كـە بـۆ كەسـێك بەم نزيكانە لـە نەخۆشـى چـاك بوبێتـەوە زۆر بەسـوودە ، بـە تايبـەت ئەگـەر لـە گـەڵ سـڵقدا كوڵێنرا ، بۆيە ئـەم خۆراكـە زۆر گونجـاوە بـۆ ئـەو كەسـانەى گـەدەيان لاوازە ، هـيچ تێكەڵـەو پاشماوەيەكى ترسێنەريش دروست ناكات ٠

(زيد)ى كوڕى (أسلم) دەڵێت : (عمر) _ خواى لىَ ڕازى بێت _ پارێزى بە نەخۆشـێكى خۆى دەكرد ، تا ئەو ئاستەى نەخۆشەكە لە بەر زۆرى پارێزكردن ناوكى دەمژى ٠

بەگشتى : پارێزكردن بە سوودترين دەرمانەكانە پيش تووشبوون بە نەخۆشى ، قەدەغـەى دروسـتبوونى دەكـات و ، ئەگـەر دروسـتيش بـوو ، زيـادبوون و بڵاوبوونـەوەى لـە جەسـتەدا قەدەغە دەكات ٠

بەشێك :

پێوستە بزانرێت کە نەخۆش و ئەو کەسەش بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بۆتەوەو کەسی تەندروستیش ، ئەگەر ئارەزووی خواردنی کردو ، سروشتیشی مەیلی بۆ چوو ، پیویستە شتێکی کەم بخوات بە ئەندازەیەك توانای هەرسکردنی هەبێت و ، بە خواردنی ئەوەش زیانی پێ نەگات ، بەڵکو پێوستە سوودیشی پێ گەیەنێت ، ئیتر لێرەدا سروشت و گەدە بە قبوڵ و شادومانبوونەوە خواردنەکان وەردەگرێت و ، هەڵدەستن بە چاکردن و چارەسازیکردنی ئەوەی ترسی زیانی لێدەکرێت ، پێدەچێ لەو دەرمانانەش چاکتربێ کە سروشی مرۆڤ حەزی پێ نەیەو ، لە خۆی دوور دەخاتەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕازی بوو (صُهَیب) کە چاوی دەیەشا چەند دانەیەك خورما بخوات و ، دەشیزانی زیانی پێ ناگەیەنێت ٠

لەم بارەشەوە دەگێڕنەوە کەوا ئیمامی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ چاوی دەیەشاو ، چووە دیدەنی پێغەمبەری خوا ﷺ ، هاوکات پێغەمبەری خوا ﷺ لە پیش دەستیدا خورما هەبوو لێی دەخوارد ، فەرمووی : ئەی (علي) حەزی لێ دەکەی ؟ وە خورمایەکی بۆ فڕێدا ، پاشان دانەیەکی تری بۆ فڕێدا تا حەوت دانەی بۆ فڕێدا ، پاشان فەرمووی : ئیتر بەسە ئەی (علي) ٠

وَمِنْ هَذَا مَا رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ عِكْرِمَةَ ، عَنْ ابْنِ عَبّاسٍ أَنّ النّبِيّ ﷺ عَادَ رَجُلًا ، فَقَالَ لَهُ : مَا تَشْتَهِي ؟ فَقَالَ أَشْتَهِي خُبْزَ بُرّ ٠ وَفِي لَفْظٍ أَشْتَهِي كَعْكًا فَقَالَ النّبِيّ ﷺ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْزُ بُرّ ، فَلْيَبْعَثْ إلَى أَخِيهِ ، ثُمّ قَالَ : إذَا اشْتَهَى مَرِيضُ أَحَدِكُمْ شَيْئًا ، فَلْيُطْعِمْهُ[١٥٨]

١٥٨ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٤٣٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٣٠٤) ٠

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووه سەردانی نەخۆشێك ، پێی فەرموو : حەزت بە چی یە ؟ ئەویش گووتی : حەزم بە نانی گەنمە . له بێژەیەکی دیکەدا : حەزم بە کێکە ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : هەرکەس نانی گەنمی هەیە ، با بۆ براکەی بنێرێ ، پاشان فەرمووی : ئەگەر نەخۆشی کەسێکتان حەزی بە خواردنێك بوو ، با بیداتێ)) .

لەم فەرموودەیەدا نهێنیەکی پزیشکی ناسك بەدیدەکرێت ، بریتیە لەوەی کە ئەگەر نەخۆش لە کاتی برسێتیەکی ڕاستی سروشتیدا ئەو خواردنەی حەزی لێیەتی بخوات ، ئەگەرچی جۆرە زیانێکیشی تێدا بێت ، سوودێکی زۆرو زیانێکی کەمتری بۆ دەبێت ، بەڵام ئەگەر هەمان خواردن لە کاتیکدا بخوات حەزی پێ نەبێت ئەو سوودەی لێ نابینێت ئەگەرچی خواردنەکە لە خودی خۆشیدا بەسوود بێت ، چونکە ئەو نەخۆشەی بە ڕاستی حەزی بە خواردنەکەیە ، سروشتی ڕاستی ئەو حەزلێکردنە زیانی ئەو خواردنەی بۆ لادەبات ، بەڵام ئەگەر بە سروشتی ڕقی لە خواردنێکی بەسوودیش بێت ، ڕەنگە زیانێکی پێگەیەنێت .

بەگشتی : خۆراکی خۆشی حەزلێکراو ، سروشتی مرۆڤ بە ووردی ڕووی تێ دەکات و ، بە جوانترین شێوە هەرسی دەکات ، بەتایبەت لە کاتێکدا کە نەفس بە حەزلێکردنێکی ڕاست و ، بەهێزێکی تەندروستەوە ڕووی تێدەکات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاوئێشەدا بە نەرم ونیانی و لە سەرخۆیی و و وازهێنان لە جوڵانەومو پارێزکردن لەوەی دەبێت بەهۆی ورووژاندنی چاوئێشەکە :

پێشتر ئاماژەی پێدرا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ پارێزی بۆ (صُهیب) بەکارهێنا ، کاتێ نکۆڵیی لێکرد خورماکە بخوات ، چونکە چاوئێشەی هەبوو ، هەروەها پارێزی بۆ (علي)

بـەكارهێنا ، كـاتێ قەدەغـەی كـرد خورمـا تەڕەپێگەیووەكـە بخـوات ، بـەهۆی چـاو ئێشەیەكەوە تووشی بوبو ٠

(أبونعیم) له كتێبی (الطب النبـوي)دا دەڵێت : پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئەگـەر خێزانێكی تووشی چاوئێشه بوایه نەدەچووه لای تا چاوی چاك دەبویەوە.

چاوئێشه (الرمد) : ئاوسانێكی گەرمه له سپیایی چاودا پەیدا دەبێت ، هۆكاری بریتیـه لـه تێرژانی یەكێك له چوار تێكەڵاوەكه ، یا بایەكی گەرمه بڕی له سەرو جەسـتەدا زیـاد دەكـات و ، بەشێكیشی دەچێته ناوەڕۆكی چاو ، یا لێـدانێك بـەر چـاو دەكـەوێت و ، سروشـتی لـەش و دڵیش برێكی زۆری خوێنی بۆ دەنێرێت ، چونكه دەیەوێت بـەهۆی نـاردنی ئـەو بـڕه خوێنـەوه چارەسەری بكات ، بۆیه ئەندامه لێدراوەكه دەئاوسێت ٠

بزانـه وەكـو ئـەوەی چـۆن لـه زەویـەوه بـۆ بەرگـه هـەوا ، دوو هـەڵم بـەرز دەبێتـەوه ، یەكێكیان : ووشكەو ، ئەویتریان : گەرمی شێدارەو ، بەهەردوكیانـەوه هـەورێكی كەڵەكـەبوو دروست دەكەن ، قەدەغەی چاومان دەكـەن و نـاهێڵن دەركـی ئاسمـان بكـەین ، ئاوەهـاش شتی بەو جۆره له قوڵایی گەدەوه بۆ كۆتایەكەی بەرز دەبێتـەوه ، قەدەغـەی بینینمـان لـێ دەكـەن ، بـەو هۆیەشـەوه چـەندین نەخۆشـی دروسـت دەبێـت ، ئەگـەر سروشـتی جەسـته بەسەریدا زاڵ بوو و بەرەو لـووت پـاڵی پێوەنـا ، هەڵامـەت دروسـت دەكـات ، ئەگـەر بـەرەو زمانه بچكۆلەوەو هەردوو كونه لووت پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی گـەروەخڕه دروسـت دەكـات ، ئەگەر بەرەو لاكانی جەسته پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی (الشَّوصـة) دروسـت دەكـات ، ئەگـەر بەرەو سنگ پاڵی پێوەنا ، كۆكەو هەڵامەت دروست دەكات ، ئەگەر چوو بـۆ دڵ ، تێكچـونی دڵ دروست دەكات ، ئەگەر بەرەو چـاو پـاڵی پێوەنـا ، چاوئێشـه دروسـت دەكـات ، ئەگـەر دابەزیه ناوسك ، نەخۆشـی هـەوكردنی ئەنـدامی زازێ دروسـت دەكـەن (السَّیْلان) ، ئەگـەر بـەرەو بەشـەكانی مێشـك پـاڵی پێوەنـا ، نەخۆشـی بیرچـوونەوه دروسـت دەكـات ، ئەگـەر

بەهۆیەوە خوێنبەرەکانی مێشك شێدارو تەڕاوی بوون و ڕگەکانی لێ پڕبوون ، نەخۆشی خەوتنی توند دروست دەکات ، ئەو کات خەوتنەکە شێدار دەبێت و ، شەونخونیش (السهر) ووشك دەبێت . ئەگەر هەڵمەکە ویستی بۆ دەروەی سەر گوزەر بکات و ، توانای نەبوو ، سەرئێشەو شەونخونی دروست دەکات ، ئەگەر هەڵمەکە بۆ لایەکی سەر لێژبویەوە ، بەدوایدا سەرئێشەی (الشقیقة) دروست دەبێت ، ئەگەر ناوەڕاست و سەرسەری داگیرکرد ، بەدوایدا نەخۆشی خۆربردن (داء البَیْضة) دروست دەبێت ، ئەگەر بەهۆیە پەردەی مێشك سارد بوو یا گەرم بوو یا شێداربوو و چەند بایەکی لێوە ووژا ، پژمین دروست دەکات ، ئەگەر بوبە هۆی ووژانی شێ بەڵغەمیەکەی نێو مێشك تا ئەو ئاستەی زاڵ بێت بەسەر گەرمە سروشتیەکەیدا ، بورانەوەو (السُکات)[159] دروست دەکات ، ئەگەر (المِرَّة السوداء)ی ووژان تا ئەو ئاستەی هەوای مێشك تاریك بکات ، نەخۆشی دودڵی دروست دەکات ، ئەگەر ڕژایە نێو ڕێڕەوکانی دەمارەوە ، نەخۆشی فێی سروشتی دروست دەکات ، ئەگەر کۆبەندی دەمارەکانی سەر شێدار بێت و بڕژێتە نێو ڕێڕەوەکانی ، نەخۆشی ئیفلیجی دروست دەکات ، بەڵام ئەگەر هەڵمەکە لە (المِرَّة الصفراء)ەوە بوو بە ئاستێك مێشك گەرم بکات ، نەخۆشی (البِرْسام) دروست دەکات ، ئەگەر سنگیشی لە گەڵدا بەشداربوو ، نەخۆشی (السَّرْسَامُ)[160] دروست ، کەوابوو باش تێبگە لەم بەشە .

مەبەستیش ئەوەیە کە خەڵتەکانی جەستەو سەر دەجوڵێن و دەووروژێن لە باری چاوئێشەدا ، جووتبوونی خێزانیش جوڵان و هەڵچونی زیاد دەکات ، چونکە جووتبون جوڵانێکی سەرتاپای جەستەو ووح و سروشتە. بۆیە جەستە لەو باردا گەرم دەبێت

---

١٥٩ ـ السُکات : نەخۆشیەکە مەردوم لە قسەو گوتە دەخات و بەردەوام دەبێت لە سەر بێدەنگی ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ .

١٦٠ ـ السَّرْسَامُ : ئەستوربوون و ئاوسانێکە لە پەردەی مێشکدا پەیدا دەبێ و لەرزوتای بەردەوام لە نەخۆشیەکدا پەیدا دەکا ، هەروەها دیاردەی تریشی لێ پەیدا دەبێ بۆ نموونە خەو ڕزاندن و سەرسوڕمان و سەرلێشێواندن . بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ .

بەدڵنیایی ، نەفسیش جوڵانەکەی توندتر دەکاتەوە بۆ گەشتن بە خۆشی جوتبون و تەواوکردنی ، ڕوحیش دەجوڵێتەوە لە گەڵ جوڵانەوەکەی نەفس و جەستەدا ، چونکە یەکەم پەیوەندبوونی ڕوح بە جەستەوە لە دڵەوە دەست پێ دەکات و ، لەوێشەوە ڕوح دروست دەبێ و ، بەهەموو ئەندامەکانی جەستەدا بڵاودەبێتەوە · بەڵام مەبەست بە جوڵانەوەکەی سروشت ، بۆ ئەوەیە ئاوی نێرینەی پێویست بەپێی ئەندازەی پێویست بنێرێ ·

بەگشتی : جووتبونی خێزان جوڵانەوەیەکی سەتاپایی گشتیە ، هێزو ، سروشت و خەلتەکان و ، ڕوح و نەفسی جەستە لە گەڵیدا دەجوڵێتەوە ، بۆیە هەموو جوڵانەوەیەك خەڵتەکان دەوروژێنێ و نەرم و تەنکیان دەکاتەوەو بە ئاسانی ڕەوانەی ئەندامە لاوازەکانی جەستەی دەکات ، چاویش لە باری نەخۆشی چاوئێشەدا لە هەمووی لاوازتر دەبێ ، جوڵانەوەی جووتبونیش لە هەمووی زیانتر دەبێ بۆی ·

(بقراط) لە کتێبی (الفصول)دا دەڵێت : پێدەچێ سواربوونی کەشتی پەنجەڕادەکێشێت بۆ ئەوەی کە جوڵانەوە هەڵچون و وروژان بە جەستە دەبەخشێت · لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا چاوئێشە سوودو کەڵکی زۆری تێدایە ، چونکە پێویست بە پارێزکردن و دەرهاوێشتنی مادە زیانبەخشەکان دەکات ، هەروەها سەرو جەستە لە پاشماوەو مادەگەنیوەکان پاك و روون دەکاتەوە ، هەروەها مرۆڤ دەبێ وازبێنێت لەوانەی زیان بە نەفس و جەستە دەگەیەنن وەکو تووڕەبوون و ، خەم و خەفەت و ، جوڵانەوە توندوتیژەکان و ، کارە قورسەکان · لە (أثر)ێکی سەلەفیدا هاتووە : با ڕقتان لە چاوئێشە نەبێت ، چونکە ڕەگەکانی کوێربوون دەبڕێت ·

لەو هۆکارانەی بەکاردێت بۆ چارەسەرکردنی چاوئێشە پشوودان و نەرم و نیانی و خۆ ماندوو نەکردنە ، هەروەها وازهێنان لە دەست لێدانی چاو و خەریك بوون پێوەی ، چونکە ئەوانەی سەرەوە ئەگەر ئەنجام دران ئەوا دەبن بە هۆکارێکی کاریگەر بۆ تێڕژانی مادەیەك بۆ نێو چاو · هەندێ لە پێشینانی چاك فەرمویانە : نموونەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو

چاوه ، دەرمانی چاویش دەست لیّ نەدانیّتی · له فەرموودەیەکی (مرفوع)دا باسکراوه : ((چارەسەری چاوئیّشه ئەوەیه که ئاوی سارد بتکیّنریّته نیّو چاو)) · ئەمەش بەسوودترین دەرمانەکانه بۆ چاوئیّشەی گەرم ، چونکه ئاوی سارد بەکاردەهیّنریّت بۆ کوژاندنەوەی گەرمی چاوئیّشه ئەگەر گەرم بوو ·

وَلِهَذَا قَالَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ مَسْعُودٍ _ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ _ ، لِامْرَأَتِهِ زَيْنَبَ وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنُهَا : لَوْ فَعَلْتِ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ كَانَ خَيْرًا لَكِ وَأَجْدَرَ أَنْ تُشْفِي ، تَنْضَحِينَ فِي عَيْنِكِ الْمَاءَ ، ثُمّ تَقُولِينَ : أَذْهِبْ الْبَأْسَ رَبّ النّاسِ ، وَاشْفِ أَنْتَ الشّافِي ، لَا شِفَاءَ إلّا شِفَاؤُك ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا(١٦١) .

واته : (عبدالله)ی کوڕی (مسعود) _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ به (زینب)ی خیّزانی فەرموو : ئەگەر کاریّکت ئەنجام بدایه بەهاوشیّوەی کارەکەی پیّغەمبەری خوا ﷺ چاکتر دەبوو و شایستەتریش دەبوو بۆ چاکبونەوەت ، ئاو بتکینیته چاوت و ، پاشان بلّیی : ئەی پەروەردگاری خەلّك ناڕەحەتیەکان لابەرەو ، چاك بکەروە هەر تۆ چاك دەکەیتەوە ، هیچ چاکبونەوەیەکیش نی یه جگه له چاکبوونەوەکەی تۆ ، چاکبونەوەیەك هیچ نەخۆشیەك تێنەپەڕێنێت · ئەمەش وەکو چەندەها جار ئاماژەمان پیّداوه تایبەته به هەندیّ وەلّاتەوەو ، تایبەتیشه بەهەندیّ له جۆرەکانی چاوئیّشەوه ، بۆیه پیّویسته گوفتاری تایبەتی پیّغەمبەری خوا ﷺ گشتاندن نەکریّت و ، گوفتاری گشتیشی تایبەت نەکریّت به بەشیّکی خەلّکەوه ، بەوەش هەلّەگەلیك و ، پیّچەوانەگەلیّکی ڕاستی زۆر ڕوودەدات · والله أعلم ·

---

١٦١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٣) ، وابن ماجة (٣٥٣٠) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٦٣٩) ·

بەشێك : سەبارەت بە سڕبوونی گورچیلە
کە لە گەڵیدا جەستە ڕەق دەبێت :

ذَكَرَ أَبُو عُبَيْدٍ فِي " غَرِيبِ الْحَدِيثِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ : أَنَّ قَوْمًا مَرُّوا بِشَجَرَةٍ فَأَكَلُوا مِنْهَا ، فَكَأَنَّمَا مَرَّتْ بِهِمْ رِيحٌ ، فَأَجْمَدَتْهُمْ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قَرِّسُوا الْمَاءَ فِي الشِّنَانِ ، وَصُبُّوا عَلَيْهِمْ فِيمَا بَيْنَ الْأَذَانَيْنِ ٠

واتە : لە (أبي عثمان النَّهْدِيّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : کۆمەڵەخەڵکیك بەلای درختێکدا تێپەڕیوون و لێیان خوارد ، وەکو ئەوەی بایەك بە سەریاندا تێپەڕیبوو ، ڕەقی کردن ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئاو لە کونەکاندا سارد بکەن و ، لە نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیاندا بیکەن بە سەریاندا ٠

(أبوعبید) دەڵێت : فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((قَرِّسُوا)) : واتە : ساردی بکەن ٠ خەڵکیش دەڵێن : ((قد قَرَسَ البرد)) واتە : سەرماکە زۆر بوو ٠ ((الشِّنان)) : واتە : کوندەو جەوەندەی کۆن ٠ باسی ئەمەشی کردووە چونکە ئاوەکە زیاتر سارد دەکات ٠ ((بين الأذانين) واتە : نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەیان ٠ گوتەکانی تەواوبو ٠

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : ئەم چارەسەرە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ لە چاکترین چارەسەرەکانی ئەم نەخۆشیەیە ئەگەر لە وەڵاتێکی وەکو حیجازدا ڕوویدات ، کە وەڵاتێکی گەرمی ووشکە ، چونکە گەرمیی سروشتی لە ناوەڕۆکی دانیشتوانی ئەم وەڵاتەدا لاوازەو ، ئاوکردنیش بەسەریاندا لە کاتی باسکراودا کە ساردترین کاتەکانی ڕۆژە ، هۆکاریکی کارا دەبێت بۆ کۆکردنەوەی ئەو گەرمیە سروشتیەی کە بڵاوبۆووەتەوە لە جەستەیانداو هەموو هێزەکانیش هەڵدەگرێت و ، بەوەش هێزی پاڵنەر بەهێز دەبێت و ، لە لایەکانی جەستەوە

دێت و لـه سـكدا كۆدەبێتـەوە كـە شـوێنی نەخۆشـیەكەیەو ، بـە یارمـەتی هێزەكـانی تـر نەخۆشیەكە پاڵ بە نەخۆشیەكەوە دەنێت و ، بەئیزنی خوای تعالی نوری دەخاتـەوە ، ئەگـەر (جالینوس) یا (بقراط) یا كەسانی تر ، وەسفی ئەم دەرمانەیان بۆ ئـەم نەخۆشـیە بكردایـە ، پزیشكان ملكەچی دەبوون و ، لە تەواوی زانستی سەرسام دەبوون ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چاكردنی ئەو خۆراكەدا كە مێشی تێدەكەوێت و ڕێنمایەكانی سەبارەت بە دوورخستنەوەی زیانەكانی ژەهرەكان بە دژەكانیان :

في " الصَّحيحَيْنِ " مِنْ حَديثِ أبِي هُرَيْرَةَ ، أنّ رَسُولَ اللّه ﷺ قَالَ : إذَا وَقَـعَ الـذّبَابُ فِـي إنَـاءِ أحَدِكُمْ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإنّ فِي أحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً ، وَفِي الْآخَرِ شِفَاءً(١٦٢) .

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر مێش كەوتە قاپی یەكێكتانەوە ، لە شـلەكەدا نقومی بكـەن ، چونكە لـە باڵێكیدا نەخۆشی هەیەو ، لەویتردا چارەسەر)) ٠

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ أبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ ، أنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: أحَدُ جَنَاحَيْ الذّبَابِ سَمّ ، وَالْآخَرُ شِفَاءٌ ، فَإذَا وَقَعَ فِي الطّعَامِ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإنّهُ يُقَدّمُ السّمّ وَيُؤَخّرُ الشّفَاءَ(١٦٣).

واته : له (أبي سعيد الخُدْريّ) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((باڵێكی مێش ژەهرەو ، ئەویتریش چارەسەرە ، ئەگەر كەوتە نێو قاپی

---

١٦٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٨) ، والدارمي (٢٠٤٤) ، والبخاري (٤ / ١٥٨) ، (٧ / ١٨١) ، وابن ماجة (٣٥٠٥) كلهم عن طريق عتبة بن مسلم مولى بني تميم ، عن عبيد بن حنين ، عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ولم أجده في مسلم ، ولعله وهم من المصنف ٠

١٦٣ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥٠٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٣٩) ٠

يەكێكتانەوە ، لە شلەكەدا نقومی بكەن بۆ دەهێنانی چارەسەرەكەی ، چونكە مێش باڵە ژەهرینەكەی پێش دەخات و ئەو باڵەی چارەسەری تێدایە دوایدەخات)) ٠

ئەم فەرموودە دوو شتی تێدایە : فیقهی و پزیشكی :

بەڵام فیقهیەكە : بەڵگەیەكی زۆر ئاشكەرایە كە ئەگەر مێش لە نێو ئاودا یا هەر شلەیەكی تردا مرد ، پیسی ناكات ، ئەمەش گوفتاری جەماوەری زانایانە ، ناشزانراوە لە پێشیندا كەسێك هەبوبێت بەرهەڵستی ئەمەی كردبێت ، ڕووی كردنیشی بە بەڵگە ئەوەیە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا بە نقوم كردنی مێشەكە لە ئاوەكەدا ، زانراویشە بەو كارە مێشەكە دەمرێت ، بە تایبەت ئەگەر چیشتەكە گەرم بوو ، بۆیە ئەگەر پیسی بكردایە فەرمانی بە ڕشتنی چێشتەكە دەكرد ، لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بە چاكردنی چێشتەكە كرد بە نقوم كردنی مێشەكە ، پاشان حوكمەكە لەو سنورە تێپەڕێنراو هەموو ئەو جانەوەرانەشی گرتەوە كە نەفسێكی شلیان نی یە ، وەكو مێش هەنگوێن و زەردەواڵەو جاڵجاڵۆكە و ، هاوشێوەكانیان ، چونكە حوكم گشتی دەبێت بە گشتیبونی هۆكاری و ، ناشمێنێت بە نەمانی هۆكارەكەی ، لەبەر ئەوەی هۆكاری پیسبوون ئەو خوێنەیە كە لە جەستەی ئاژەڵی مردوودا دەوەستێت و ، جانەوەرانیش خوینێكی شلیان نی یە ، بۆیە حوكم بە پیسبوونی ئەو شلەی مێشی تێدەكەوێت نامێنێت ، چونكە هۆكاری دروستبوونی پیسبوون كە خوێنەكەیە نەماوە ٠

پاشان ئەو كەسانەی كە حوكم بەوە ناكەن كە ئێسكی مردارەوەبوو پیس بێت دەڵێن : ئەگەر ئەمە جێگیر بێت بۆ ئاژەڵێكی تەواو كە هەموو جۆرە شێ و تەڕی و ، پاشەڕۆو ، نەبونێكی ڕەقی تێدا بێت ، جێگیربوونی شایستەتر دەبێت بۆ ئێسكێك كە هیچ جۆرە شێ و تەڕی و ، پاشەڕۆو ، خوێنێكی وەستاوی تێدا نەبێت ، ئەمەش لەوپەڕی بەهێزیدایە ، بۆیە شایستەترە كاری پێ بكرێت ٠

يەكەم كەسێكیش لە ئیسلامدا ئەم گوفتارەی لێوە بیستڕابێت و ، فەرموبێتی : (ما لا نفس لە سائلة) واتە : (نەفسێكی شلی نەبێت) پێشەوا (إبراهيم النخَعيُّ) بوو ، لە ئەویشەوە هەموو زانایانی ئیسلام وەریانگرتووە ، ووشەی (النفس)یش لە زمانی عەرەبیدا واتە : خوێن ، بۆیە دەگوترێت : (نَفَست المرأة) واتە : كەوتە بێنوێژیەوە ، بەڵام ئەگەر گوترا (نُفِسَت) بضم النون : واتە : منداڵی بوو ٠

بەڵام مانا پزیشكیەكەی : (أبو عُبَيْد) دەڵێت : مانای (امْقُلُوه) : واتە : نقومی بكەن با چارەسەرەكەی بێتەدەروە وەكو چۆن نەخۆشیەكەی دەرچوو ، لەم بارەشەوە لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (هما يَتَماقلان) واتە : ئەو دووانە خۆیان لە ئاوەكەدا نقوم كرد ٠

بزانە بەلایانەوە مێش هێزێكی ژەرینی تێدایە ئاوسان و ، خورووی كاتی كە بە مرۆڤەوە دەدات پەنجەی بۆ ڕادەكێشێت ، ئەمەش وەكو چەكێكە بۆ مێش ، ئەگەر كەوتە شتێكەوە بەجۆرێك زیانی پێگەیەنێت ، بە چەكەكەی خۆی دەپارێزێت ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ فەرمانیداوە ئەو ژەهرەی لە باڵێكیدایە چارەسەر بكریت بەو دەرمانەی كە خوای تعالى خستویەتیە باڵەكەی ترەوەی ، هەموو مێشەكە لە ئاو و چێشتەكەدا نقوم دەكرێت و ، مادە ژەهرەكەو مادە بەسوودەكە بەرامبەر یەكتر دەبنەوەو ، زیانەكەی دوردەخاتەوە ، ئەمەش پزیشكێتیەكە پزیشكانی گەورەو پێشەواكانیان ڕێی پێ نابەن و نایدۆزنەوە ، بەڵكو لە ڕوناكی پێغەمبەرایەتی بەدەرە ، لە گەڵ ئەمەشدا پزیشكی زانای سەركەوتوو ملكەچی ئەم چارەسەرە دەبێ و ، دانی پێدا دەنێ ئەو كەسەی هێناویەتی تەواوترین بونەوەرەو ، پشتگیری كراوە بە سروشێكی ئیلاهی بەدەرە لە هێزی مرۆڤایەتی ٠

زیاتر لە یەك پزیشك بەیادیان هێناوەتەوە كە شوێنی پێوەدانی زەردەواڵەو دووپشك ئەگەر مێشی پێدا بهێنرێت سوودێكی ئاشكەرای بۆ دەبێت و ، ئێشەكەی دەنیشێنێتەوە ، ئەوەش بۆ هیچی تر ناگەڕێتەوە تەنها بۆ ئەو مادە نەبێت كە شیفای تێدایە ، ئەگەر بهێنرێت بەو

ئاوسانەدا کە لە برژانگی چاودا پەیدا دەبێت و بە (الشَّعْرَة) ناودەبرێت پاش برینی سەری مێشەکە چاکی دەکاتەوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی زیپکەدا :

ذَكَرَ ابْنُ السّنّيّ فِي كِتَابِهِ عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النّبِيّ ﷺ قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَقَدْ خَرَجَ فِي أُصْبُعِي بَثْرَةٌ ، فَقَالَ " عِنْدَك ذَرِيرَةٌ ؟ قُلْت : نَعَمْ . قَالَ " ضَعِيهَا عَلَيْهَا " وَقُولِي : اللّهُمّ مُصَغّرَ الْكَبِيرِ ، وَمُكَبّرَ الصّغِيرِ ، صَغّرْ مَا بِي[١٦٤] .

واتە : کەسانێك لە خێزانەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی کردم کە هاوکات زیپکەیەك لە پەنجەمدا دەرچووبو ، پێی فەرمووم : دەرمانی (ذریرة)ت لایە ؟ گوتم : بەڵێ ٠ فەرمووی : بیخە بە سەری و ، بڵێ : پەروەردگار ئەی بچوکارەوەی گەورەو ، گەورەکاری بچوك ، ئەوەی لە جەستەمدایە بچوکی بکەرەوە ٠

(الذَّرِيرةُ) : دەرمانێکی هیندی کوتراوە لە قامیشی (الذَّرِيرة) دەردەهێنرێت ، گەرم و ووشکەو بەسوودە بۆ ئاوسانەکانی گەدەو جگەرو ئاوبەنگ (الأستسقاء)و ، دڵ بەهێز دەکات چونکە بۆن خۆشە ٠ وَفِي " الصّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ أَنّهَا قَالَتْ طَيّبْتُ رَسُولَ اللّهِ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ بِيَدِي بِذَرِيرَةٍ فِي حَجّةِ الْوَدَاعِ لِلْحِلّ وَالْإِحْرَامِ[١٦٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: بەدەستەکانی خۆم بە (الذريرة) پێغەمبەری خوام ﷺ بۆنخۆش کرد لە حەجیماڵئاوایدا بۆ ئیحرام

---

١٦٤ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٣٧٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢١٠) ٠

١٦٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٠٠ ، ٢٤٤) ، والبخاري (٧ / ٢١١) ، ومسلم (٤ / ١٠) كلهم عن عروة والقاسم عن عائشة فذكرته ٠

بەستن و دوای ئیحرام شکاندنیش ٠ (البَثْرَة) : هەڵتۆقیویەکی بچوکە بەهۆی مادەیەکی گەرمەوە دروست دەبێ و سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێ ، جێگەیەك لە جەستەدا دەدڕێ و لێی دێتە دەرەوە ، پێویستی بە شتێکە پێیگەیەنێت و دەریکاتە دەرەوە ، (الذَّريرة)ش یەکێکە لەو دەرمانانەی ئەو کارە بەجێ دێنێت ، چونکە سیفەتێکی بەرزی پێگەیاندن و دەهاوێشتنی هەیە سەرەڕای بۆن خۆشیەکەی ، ئەگەرچی سیفەتێکی ساردکردنەوەشی تێدایە بۆ ئەو ئاگریەی لەو مادەدایە ، بۆیە دانەر کتێبی (القانون) دەڵێت : هیچ شتێك نی یە لە (الذَّريرة) چاکتربێ بۆ سوتاندنی ئاگر ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی گوڵ و (بدهن الورد) سرکەدا (الخل) تێکەڵ کرا ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی ئاوساو دومەڵەکان بە هەڵدرین و دەرهێنانی کێم و ئاوەکەی :

يُذكر عن علي أنه قال : دخلتُ مع رسول الله ﷺ على رجل يعودهُ بظهره ورم ، فقالوا : يا رسول الله بهذه مِدَّة ٠ قال : بُطُّوا عنه ، قال عليٌّ فما بَرِحتُ حتى بُطَّتْ ، والنبيُّ ﷺ شاهدٌ(١٦٦).

واتە : لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ باسکراوە فەرموویەتی : ((بەیاوەری پێغەمبەری خوا ﷺ چوینە دیدەنی پیاوێك ، پێغەمبەری خوا ﷺ سەردانی دەکرد بە هۆی ئەو ئاوسانەوە کە لە پشتیدا بوو ، گوتیان : ئاوسانەکەی کێم و زیچکاوی هەیە ، ئەویش فەرمووی : هەڵیدڕن ، (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : جێگەکەم بەجێنەهێشت تا ئاوسانەکەی هەڵدڕا بۆ دەرهێنانی کێم و زیچکاوەکەی ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئامادەبوو.

ويُذكر عن أبي هريرة : أنَّ النبيَّ ﷺ أمر طبيباً أن يَبُطَّ بطن رجل أجْوى البطن ، فقيل : يا رسول الله هل ينفع الطبُّ ؟ قال : الذي أنزَلَ الداء ، أنزل الشِّفاء ، فيما شاء(١٦٧) .

---

١٦٦ _ ضعيف : انظر مجمع الزوائد (٥ / ٩٩) ٠

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ باسكراوه فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایه پزیشكێك سكی پیاوێكی تووشبوو به نەخۆشی ئاوبەنگ هەڵدڕیّ ، گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا پزیشكێتی سوود دەگەیەنێت ؟ فەرمووی : ئەو زاتەی نەخۆشیەكەی دابەزاندووه ، چارەسەرەكەشی دابەزاندووه ، بەهەر شتێك ئارەزووی لێبێت ٠

ئاوسان (الورم) : مادەیەكه به قەبارەی ئەندامەكه ، دروستبوونی دەگەڕێتەوه بۆ زێده مادەیەك دەڕژێته نێو ئەو جێگەیه ، له تێكڕای ڕەگەزەكانی نەخۆشیدا هەیه ، ئەو مادانەش ئاوسانەكه پەیدا دەكەن چوار تێكەڵاوەكەو ، ئاو و ، بان ، ئەگەر ئاوسانەكه كۆبۆوه به دومەڵ (خُراج) ناودەبرێت ، هەموو ئاوسانێكی گەرمی بەئازاریش دەرەنجامی سیّ شت دەبیّ : یا شیبوونەوەو نەمان ، یا كۆبوونەوەی كێم و زیچكاو ، یا دەگۆڕێت بۆ بارێكی ڕەقی ٠ بۆیه ئەگەر هێزی مرۆڤ بەهێزبوو ، مادەی ئاوسانەكه كۆنترۆڵ دەكات و شیدەكاتەوەو نایهێڵێت ، ئەمەش چاكترین بارەكانه ئەگەر باری ئاوسانەكەی پێدا تێپەڕبێت ، بەڵام ئەگەر هێزی لەوه كەمتر بوو ، مادەی ئاوسانەكه پێدەگەیەنێت و ، دەیكات به كێمێكی سپی و ، جێگەیەكی بۆ دەكاتەوەو دەیڕژێنێته دەرەوه ، ئەگەر هێزی مرۆڤەكه لەوەش كەمتربوو ئەوا مادەكه دەگۆڕێت بۆ كێمێكی تەواو پێنەگەیو ، بێتواناش دەبیّ جێگەیەك لەو ئەندامەدا بكاتەوەو پاڵی پێوه بنێت بۆ دەرەوه ، لەم بارەدا ترسی گەنین لەو ئەندامەی لەشی مرۆڤ دەكرێت بەهۆی زۆر مانەوەی مادە كێماوە ڕەقەكه تیایدا ، بۆیه پێویستی به یارمەتی پزیشكه بۆ هەڵدڕینی جێگەكه ، یا هەر ڕێگەیەكی تر بۆ دەهێنانی ئەو مادە خراپبووە كه ئەندامەكەی خراپ كردووه ٠

هەڵدڕینیش دوو سوودی تێدایه : یەكەمیان : دەهێنانی ئەو كێم و مادە خراپانەیه كه ئەندامەكەی لەش خراپ دەكات٠ دووەمیان : ڕێگریی له كۆبونەوەی مادەی تر لەویدا بۆ ئەوەی هێزی تری پیّ نەبەخشێت ٠

---

١٦٧ _ سبق تخريجه ٠

بەڵام سەبارەت بەو گوفتارەی کە فەرموویەتی : ((إنه أمر طبيباً أن يَبُطّ بطن رجل أجْوَى البطن)) واتـە : ((فەرمانیدایـە پزیشـکێك سـکی پیـاوێکی تووشـبوو بـە نەخۆشـی ئاوبـەنگ هەڵدڕێ)) ، لێرەدا ووشەی (الجَوى) بۆ چەند مانایەك بەكاردێ لەوانە : ئـەو ئـاوە بۆگەنەیـە کە لە سکدا کۆدەبێتەوەو نەخۆشی ئاوبەنگ دروست دەکات ٠

پزیشکان جیاوازبوون سەبارەت بـە هەڵدڕین و دەرهێنـانی ئـەو ئـاوەی تیایـدا کۆبۆتـەوە ، کۆمەڵێك لە پزیشکان ڕێگری لـێ دەکـەن چـونکە مەترسـیدارەو ، سـاغ و سەلامەتیشـی لێـوە بەدوورە ، کۆمەڵێکی تریش شیاوێتیان پێداوەو ، دەڵێن : بەدەر لەوە هیچ چارەسەرێکی تـری نی یە ، مەبەستیشیان بەو جۆرەیەتی کە بە (الزَّقيّ) ناودەبرێـت ، چـونکە وەکـو پێشـتریش ئامازەمـان پێـدا سـێ جـۆرە : تـەپڵی و ، گۆشـتی و ، (الزِّقـي)ە ، کـە بـەلای زۆربـەی پزیشـکانەوە خـراپترین جۆرەکانـە ٠ پزیشـکانی تـریش گوتویانـە خـراپترین جۆریـان گۆشـتیە چونکە هەموو جەستە دادەپۆشێ ٠

لە کۆی چارەسـەرەکانی جـۆری (الزِّقـي) دەرهێنـانی ئاوەکەیـە بـە هەڵدڕێن (البَـزْل) ، ئەمـەش وەکـو خـوێن دەرهێنـانی پیسـە لـە ڕەگەکانـەوە ، بـەڵام مەترسـیدارە وەکـو پێشـتر ئامازەی پێدرا ، ئەگەر (صحيح)ی ئەم فەرموودەیـە جێگیربـوو ، ئـەوا بەڵگەیـەك دەبێـت بـۆ شیاوێتی هەڵدڕین و دەرهێنانی ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆراك پێدانی مرۆڤ بە ناسکترین و بەتامترین ئەو خۆراکانەی لە سەری ڕاهاتووە :

في " الصّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ : أَنّهَا كَانَتْ إذَا مَاتَ الْمَيّتُ مَنْ أَهْلِهَا، وَاجْتَمَعَ لِذَلِكَ النّسَاءُ ، ثُمّ تَفَرّقْنَ إلَى أَهْلِهِنّ ، أَمَرَتْ بِبُرْمَةٍ مِنْ تَلْبِينَةٍ فَطُبِخَتْ ، وَصُنِعَتْ ثَرِيدًا ،

ثُمّ صُبّتْ التّلْبِينَةُ عَلَيْهِ ، ثُمّ قَالَتْ : كُلُوا مِنْهَا ، فَإِنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ ((التّلْبِينَةُ مَجَمّةٌ لِفُؤَادِ الْمَرِيضِ تَذْهَبُ بِبَعْضِ الْحُزْنِ))[١٦٨] .

واته : (عُرْوة) له خاتوو (عائشة)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : ئەگەر یەكێك لە كەسوكارى بمردایە ، پاش ئەوەى ژنان كۆدەبونەوەو ، دەچونەوە ماڵى خۆیان ، فەرمانیدەدا مەنجەڵێك (تلبینة) لێدەنرا ، ئینجا تریدى دەكردو ، (تلبینة)ەكەى بەسەریدا دەكردو ، پاشان دەیفەرموو لێى بخۆن ، چونكە گوێبیستى پێغەمبەرى خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : (((التلبینة) ئاسوودەیى بە دڵى نەخۆش دەبەخشىٚ و هەندىٚ لە خەمەكان دەڕوێنێتەوە)) .

وَفِي " السّنَنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ أَيْضًا ، قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَيْكُمْ بِالْبَغِيضِ النّافِعِ التّلْبِينِ ، قَالَتْ : وَكَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا اشْتَكَى أَحَدٌ مِنْ أَهْلِهِ لَمْ تَزَلْ الْبُرْمَةُ عَلَى النّارِ حَتّى يَنْتَهِيَ أَحَدُ طَرَفَيْهِ . يَعْنِي يَبْرَأُ أَوْ يَمُوتُ[١٦٩] .

واته : له خاتوو (عائشة)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى ((بێزلێكراوى بەسوود بەكاربێنن (التلبین))) ، خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر یەكێك لە كەسوكارى نەخۆش بوایە ئیتر بەردەوام مەنجەڵە (التلبین)ەكە بەسەر ئاگرەوە دەبوو تا بەلایەكا كۆتاى دەهات . مەبەستى ئەوەیە یا چاك دەبۆوە یا دەمرد .

---

١٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٩) ، ومسلم (٢٢١٦) .

١٦٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ٢٤٢) ، وابن ماجة (٣٤٤٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٥) .

وَعَنْهَا : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قِيلَ لَهُ إِنّ فُلَانًا وَجِعٌ لَا يَطْعَمُ الطَّعَامَ ، قَالَ : عَلَيْكُمْ بِالتَّلْبِينَةِ فَحَسّوهُ إِيّاهَا ، وَيَقُولُ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنّهَا تَغْسِلُ بَطْنَ أَحَدِكُمْ كَمَا تَغْسِلُ إِحْدَاكُنّ وَجْهَهَا مِنْ الْوَسَخِ (١٧٠) .

واته : ديسان له خاتوو (عائشة)ەوە _ خواى لىّ ڕازى بيّت _ فەرموويەتى : ئەگەر بە پيّغەمبەرى خوايان ﷺ بگوتبا فلاّن كەس نەخۆشەو خۆراك ناخوات ، دەيفەرموو ، (((التلبينة) بەكاربيّنن با بيخواتەوە ، دەشيفەرموو : بەو زاتەى نەفسى منى بەدەستە نيّو سكى يەكيّكتان دەشواتەوە بە هاوشيّوەى ئەوەى يەكيّتان دەم و چاوى لە پيسى پشواتەوە .

(التلبين) : شۆربايەكى ناسكەو لە خەستى ماستاودايە ، هەر لە ئەويشەوە ناوەكەى داتاشراوە ، (الهَرَوِيُّ) دەفەرميّت : ناونراوە بە (التلبينة) لەبەر ئەوەى لە ماستاو دەچيّت لە بوارى سپيّتى و ناسكى و خەستيەوە ، ئەم خۆراكە بەسوودە بۆ نەخۆش ، چونكە ناسكيّكى پيّگەيووە نەك چرێكى نەكولاّو ، ئەگەر ويستى زانينى چاكيّتى (التلبينة) دەكەى ، تەماشاى چاكيّتەكانى ئاوى جۆ بكە ، بەلّكو ئاوى جۆيە بۆ ئەوان ، چونكە (التلبينة) شۆربايەكى وەرگيّراوە لە ئاردى جۆ بە كەپەكەوە ، جياوازيش لە نيّوان ئەم و ئاوى جۆدا ئەويە ئاوى جۆ لە جۆ ليّدەنريّت بە ساغى ، كەچى (التلبينة) لە جۆ ليّدەنريّت بە هاڕاوى ، ئەمەش بەسوودترە چونكە خاسيەتى جۆكە ديتەدەروە بە هاڕاوى ، پيّشتريش ئاماژەى پيّدرا كە داب و نەريّت كاريگەرى خۆى دەبيّت بۆ سوود وەرگرتن لە دەرمان و خۆراكەكان ، چونكە نەريّتى عەرەب وابوو ئاويان لە جۆى هاڕاو وەردەگرت نەك بە ساغى ، ئەمەش خۆراكيّكى زياتر دەبەخشيّت ، كاريگەريشى بەهيّزترەو ، تواناى پاككردنەوەشى گەورەترە ، بەلاّم پزيشكانى شار ئاويان لە جۆى ساغ وەرگرتووە ، بۆ ئەوەى ناسك و نەرم ونيانتر بىّ و ، قورسيش نەبىّ بۆ سروشتى نەخۆش ، ئەمەش بەگويّرەى خووى دانيشتوانى شارو نەرم و

---

١٧٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ٣٢) ، ورواه البخاري (٥٤١٧) مرفوعاً بلفظ : ((التلبينة مُجِمَّة لفؤاد المريض ، تُذْهِب ببعض الحزن)) . ورواه مسلم (٢٢١٦) .

نيانيانەو ، ئاوی جۆی هاڕاویش بۆ سروشتی ئەوان قورسە ، مەبەستیش ئەوەیە کە ئاوی جۆی لێنراو بە ساغی خێرا گوزەر دەکات و ، پاکردنەوەشی زۆر ئاشکەرایەو ، خۆراکێکی نەرم نیانیش بە جەستە دەبەخشێت و ئەگەر بە گەرمیش بخورێتەوە بەهێزتر پاك دەکاتەوەو ، خێراتریش گوزەر دەکات و ، گەرمی خۆڕسکیش زیاتر پەرەپێدەدات و ، سەرکەوتوتریش بەر ڕووی گەدە دەکەوێت ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((مجمة لفؤاد المريض)) واتە ئاسودەکارە بۆ دڵی نەخۆش و ، شادکارو خۆشی هێنەرە بۆی ٠ فەرمایشتی : ((تذهب ببعض الحُزْن)) واتە : خەم بەرە ، ئەمەش _ والله أعلم _ لەبەر ئەوەیە خەم وخەفەت میزاج سارد دەکەنەوەو ، گەرمیی خۆڕسکیش لاواز دەکەن ، چونکە ئەو خوێن و ڕوحەی هەڵگری گەرمیەکەن مەیلی لای دڵ دەکەن ، کە جێگەی دروستبونیەتی ، ئەم شۆربایەش گەرمیە خۆڕسکیەکە بەهێزدەکات بە زیادکردنی مادەکەی ، بۆیە زۆربەی ئەو خەم و خەفەتەی توشی بووە لایدەبات ٠

دەشگوترێت _ ئەمە نزیکترە لە قبوڵبونەوە _ هەندێ خەم و خەفەت لادەبات بە هۆی خاسیەتێکەوە کە تیایدایە لە ڕەگەزی خاسیەتی خۆراکە شادومانکارەکان ، چونکە هەندێ لە خۆراکەکان شادومانی و ئاسودەی بەدڵ دەبەخشن بە هۆی خاسیەتێکی تایبەتەوە ٠ والله أعلم ٠

دەشگوترێت : هێزەکانی کەسی خەمبار لاواز دەبێت ، چونکە ووشکێتی بەسەر ئەندامەکانی و ، بەسەر گەدەشیدا بەتایبەت زاڵ دەبێ ، بەهۆی کەمبونەوەی خۆراك تیایدا ، ئەم شۆربایەش تەڕو شێداری دەکاتەوەو ، بەهێزی دەکاتەوەو ، خۆراکێ پێ دەبەخشێتەوە ، هەمان ئەو شتانەش بە دڵی نەخۆش دەبەخشێت ، بەڵام نەخۆش بە زۆری خەڵتەی تاڵی و ترشی ، یا بەڵغەمی ، یا کێمی لە گەدەیدا کۆدەبێتەوە ، ئەم شۆربایەش گەدە پاك

دەكاتەوەو ، ئەو مادانەش شلّ دەكاتەوەو ، بەڕێیان دەخات و ، چۆنیەتیان چاك دەكاتەوەو ، توندتیژیان دەشكێنێت ، هەموو ئەمانەش ئاسودەیی بە نەخۆش دەبەخشێت ، بە تایبەت بۆ ئەو كەسانەی بەخواردنی نانی جۆ ڕاهاتوون كەوا نەریتی دانیشتوانی مەدینە بوو ، زۆربەی بژێوی و خواردەمەنیان ئەوەبوو ، چونكە گەنم لای ئەوان دەگمەن بوو · والله أعلم ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی نەخۆشدا بە خۆشكردنی نەفسیان و بەهێزكردنی دڵیان :

رَوَى ابْنُ مَاجَهْ " فِي سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ ، فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الْأَجَلِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا ، وَهُوَ يُطَيِّبُ نَفْسَ الْمَرِيضِ(١٧١)·

واتە : لە (أبي سَعيد الخُدْريّ) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر چوونە سەردانی نەخۆش ، ناڕەحەتیەكانی لە سەر بڕەوێننەوە بە هیوای تەمەن درێژی ، ئەوەش هیچ شتێك لە چارەنووسی خوای تعالى ناگەڕێنێتەوە ، بەڵام دڵی نەخۆشی پێ خۆش دەبێ)) ·

جۆرێكی زۆر بەڕێز لە بەڕێزترین جۆرەكانی چارەسەری نەخۆش لەم فەرمودەیەدا بەدیدەكریت ، كە بریتیە لە ڕێنیشاندان بۆ ئەو شتانەی دڵیی نەخۆشی پێ خۆش دەبێت و ، چاكترینیشیان گوفتاری خۆشە كە سروشتی نەخۆشی پێ بەهێز دەبێت و ، هێزی پێ دەبوژێتەوەو ، گەرمی خۆڕسكیشی پێ بڵاودەبێتەوە ، ئەمەش یارمەتی دورخستنەوەی نەخۆشیەكە دەدات ، یا كەمی دەكاتەوە ، كە بەرزترین مەبەستەكانی پزیشكە ·

١٧١ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٢٤٣٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤٨) ·

شادومان كردنى نەفسى نەخۆش و ، دڵخۆشكردنى و ، باسكردنى ئەوەى ئاسودەيى پێ دەبەخشێت ، كاريگەريەكى سەرسوڕمێنى لە چاكردنەوەى نەخۆشى و سوكردنەوەيدا هەيە ، چونكە خوێن و ڕوح و هێزەكانى پێ بەهێز دەبێ و ، يارمەتيدەرێكى چاكيش دەبێ بۆ دوورخستنەوەى زيانبەخشەكە ، خەڵكى زۆرێك لە نەخۆشەكان دەبينن هێزەكانى دەبوژێتەوە ، بەتايبەت بە سەردانيى ئەو كەسانەى كە نەخۆشەكان خۆشيان دەوێ و ، بە گەورەيان دادەنێن و ، ئەوانيش چاويان پێ دەكەوێ و ، سۆزو ميهرەبانى بۆ دەنوێنن و ، لە گەڵيدا دەدوێن ، ئەمەش يەكێكە لە سودەكانى سەردانى نەخۆش كە پەيوەندى بە ئەوانەوە هەيە ، چونكە لە بنچينەدا چوار جۆر سودى تێدايە : جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ نەخۆش ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ ئەو كەسەى سەردانى دەكات ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ كەسوكارى نەخۆش ، جۆرێكيش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەمەكى خەڵك .

پێشتر ئامـاژەى پێدرا كە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ وابوو لە نەخۆشى دەپرسى سەبارەت بە نەخۆشيەكەى و ، چۆن هەستى پێ دەكات و ، لێشى دەپرسى سەبارەت بەو خۆراكەى حەزى لێيەتى ، دەستە موبارەكەكانيشى دەخستە سەر تەوێڵى و ، ڕەنگە دەستيشى بخستبايەتە نێوان هەردوو مەمكەكانى ، بۆشى دەپاڕايەوەو نزاى بۆ دەكردو ، دەرمانێكيشى بۆ وەسف دەكرد گونجاوى نەخۆشيەكەى بوايە ، پێدەچێ دەستنوێژيشى بگرتايەو لە ئاوى دەستنوێژەكەشى بەسەردا بكردايە ، لەوانەبوو بە نەخۆشيش بڵێ : ((لا بأس ، طَهُورٌ إنْ شاء الله))[١٧٢] واتە : دەيفەرموو : ((هيچى تێدا نى يە ، چاك دەبيتەوە إن شاء الله)) ، ئەمەش لوتكەى تەواوێتى سۆزو ميهرەبانى و ، باشێتى چارەسەرو چارەسازيە .

١٧٢ ـ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٢٤٦) ، (٧ / ١٥٢ ، ١٥٣) ، (٩ / ١٦٩) وفي الأدب المفرد (٥١٤) ، (٥٢٦) والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٩) كلهم من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی جەستەکاندا بە پێدانی ئەو خۆراك و دەرمانانەی لە سەری ڕاهاتووە ، نەك بەوەی لە سەری ڕانەهاتووە :

ئەمە بچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، بەسوودترین شتیشە تیایدا ، ئەگەر پزیشك هەڵەی تێدا بکات ، زیان بە نەخۆش دەگەینێ لەو شتەدا کە پێی وایە سوودی بۆ دەبێ ، هیچ کەسیش ئامادە نی یە لەم دەستوەرە لابدات و ، ئەو دەرمانانە بەکاربێنی کە لە کتێبە پزیشکیەکاندا هەیە ، جگە لە پزیشکێکی نەفام ، چونکە گونجاوێتی دەرمان و خۆراك بۆ جەستە بە گوێرەی ئامادەیی و قبوڵبونێتی بۆ ئەو دەرمان و خۆراکە ، ئەمانەش دەشتەکی و وەرزێرو و کەسانی تری بەو هاوشێوانەن کەوا شەربەتی (لینوفر)و گوڵی ناسك و(الورد الطريّ) خواردنەوەی گەرم کاریگەری بۆ ئەمانە نابێ ، هیچ شتێك کار لە میزاجیان ناکات ، بەڵکو سەرجەم دەرمانەکانی دانیشتوانی شارو خەڵکانی خۆشگوزەران کاریان تێناکات ، تاقیکردنەوەش گەواهیدەرە ، هەرکەس تەماشای ئەو چارەسەرە پیغەمبەرایەتیانە بکات کە ئاماژەی پێدرا ، دەبینێ هەرهەمووی گونجاوی نەرێتی نەخۆش و زەویەکەیەتی ، گونجاوی ئەوەیە کە لە سەری پەروەردە بووە ، کەوابوو ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، کە پێویستە ڕەچاو بکرێت ، ئەمەش لە لایەن پزیشکە بەڕێزەکانەوە دانی پێدانراوە ، تا ئەو ئاستەی گەورەترین پزیشکی عەرەب (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة) ، کە وەکو (بقراط) بووە لە نێو قەومەکەی خۆیدا دەڵێت : پارێزکردن سەرەکیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیەو ، هەموو جەستەیەکیش ڕابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری ڕاهاتووە ، لە بێژەیەکی دیکەشدا گوتویەتی : وازهێنان لە خواردن و خۆ برسیکردن دەرمانە ، ئەمەش لە گەورەترین دەرمانەکانە بۆ چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشیانەی بە هۆی تێڕژانی یەکێك لە چوار تێکەڵاوەکانی خوێنی ، بەڵغەمی ، (صفراوي) ، (سوداوي)ەوە پەیدا دەبن

به جۆرێك له هەموو ئەو دەرمانانەی بەكار دەهێنرێن بۆ بەتاڵكردن و دەرهاوێشتنی ئەو چوار تێكەڵاوە چاكترە ، بەمەرجێك ترسی ئەوەی لێنەكرێت ئەو چوار تێكەڵاوە زیاتر تێڕژێت ، یا ترسی وروژانی تێكەڵاوەكانی لێ بكرێت ، یا تیژترو گرگرتوتری بكات .

گوفتاری (الحارث)ی كوڕی (كَلَدَة) : (المعدة بيت الداء) واتە گەدە شوینی نەخۆشیە .
گەدە : ئەندامێكی دەماریی نێو بۆشە ، لە شێوی كولەكەدایە ، لە سێ چین پێكهاتووە ، لە پارچەگەلێكی وردی دەماریی پێكهاتووە بە ڕێشاڵ ناودەبرێت ، گوشت چواردەوری داوە ، ڕێشاڵی چینێكیان بە درێژیە ، ئەویتریان بە پانیەو ، سێ یەمیش پێچاوپێچە ، دەمی گەدە زۆرترین دەماری پێوەیەو ، بنیشی زۆرترین گۆشتی پێوەیە ، ناوەوەی ڕێشووی هەیە ، كەوتۆتە ناوەڕاستی سكەوە ، كەمێك بەلای ڕاستدا مەیل دەكات ، ئا بەم شێوەیە لە لایەن خوای پەروەرگارەوە خولقێنراوە بۆ حیكمەتێكی ناسك و جوان ، گەدە ماڵ و شوێنی نەخۆشیە ، شوێنی هەرسی یەكەم بوو ، تیایدا خۆراك پێدەكات و لێژ دەبێتەوە بۆ جگەرو ڕیخوڵە ، پاشەڕۆشی لێ بەجێ دەمێنێت كە هێزی هەرسكردن نەیتوانیوە بەتەواوی هەرسی بكات ، یا بەهۆی زۆری خۆراكەوە ، یا بەهۆی گەندی خۆراكەكەوە ، یا بەهۆی خراپ ڕێكخستنی خۆراكەكانەوە ، یا بە هۆی تێكڕای ئەو هۆكارانەوە ، بەزۆری مرۆڤ توانای خۆ ڕزگارگردنی لە هەندێ لەوانە نابێت ، بۆیە گەدە دەبێ بە ماڵ و شوێنی نەخۆشیەكان ، وەكو ئەوەی بەو گوفتارانەی هانی خەڵك بدات بۆ كەمكردنەوەی خۆراك و ، قەدەغەكردنی نەفس لە شوێنكەوتنی ئارەزوەكانداو ، خۆپاراستن لە زێدە خۆراك و پاشەڕوی زیاد .

بەڵام (عادة) واتە : نەرێت ، ئەمیش وەكو سروشت وایە بۆ مرۆڤ ، بۆیە دەگوترێت : نەرێت خووی دووەمە ، كە هێزێكی گەورەیە لە لەشدا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر شتێك بەپێی چەند جەستەیەكی نەریت جیاواز بپێورێت ، دەبینرێت بۆ هەر دانەیەكیان جیاواز دەبێ ، ئەگەرچی جەستەكان گەنجاو و ڕێكەوتوش بن لە ڕووەكانی ترەوە ، بۆ نموونە سێ جەستەی میزاج گەرم لە تەمەنی لاویدا ، یەكێكیان ڕاهێنراوە لە سەر خواردنی شتە گەرمەكان ،

دووەميان ڕاهێنراوە لە سەر خواردنی شتە ساردەکان ، سێ یەمیش ڕاهێنراوە لە خواردنی شتە ناوەندەکان ، بۆیە یەکەم : ئەگەر هەنگوێن بخوات زیانی پێ ناگەیەنێت ٠ دووەم : هەرکات بیخوات زیانی پێ دەگەینێ ٠ سێ یەمیش : بە کەمی زیانی پێ دەگەیەنێ٠ کەوابوو نەرێت پایەیەکی گەورەیە لە پاراستنی تەندروستی و ، چارەسەری نەخۆشیەکاندا ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو جەستەیەکی چارەسەر دەکرد بەوەی ڕاهاتووە لە سەری لە بواری بەکارهێنانی خۆراك دەرمان و شتی تریشدا ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەچارەسەرکردنی ئەو ژەهرەدا کە تووشی بوو لە خەیبەر لە لایەن جولەکەکانەوە :

ذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ امْرَأَةً يَهُودِيَّةً أَهْدَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ شَاةً مَصْلِيَّةً بِخَيْبَرَ ، فَقَالَ : مَا هَذِهِ ؟ قَالَتْ هَدِيَّةٌ ، وَحَذِرَتْ أَنْ تَقُولَ مِنْ الصَّدَقَةِ ، فَلَا يَأْكُلُ مِنْهَا ، فَأَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَكَلَ الصَّحَابَةُ ، ثُمَّ قَالَ : أَمْسِكُوا ، ثُمَّ قَالَ لِلْمَرْأَةِ : هَلْ سَمَمْتِ هَذِهِ الشَّاةَ ؟ قَالَتْ : مَنْ أَخْبَرَكَ بِهَذَا ؟ قَالَ : هَذَا الْعَظْمُ لِسَاقِهَا ، وَهُوَ فِي يَدِهِ ؟ قَالَتْ : نَعَمْ . قَالَ : لِمَ ؟ قَالَتْ : أَرَدْتُ إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا أَنْ يَسْتَرِيحَ مِنْكَ النَّاسُ ، وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ ، قَالَ : فَاحْتَجَمَ النَّبِيُّ ﷺ ثَلَاثَةً عَلَى الْكَاهِلِ ، وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحْتَجِمُوا فَاحْتَجَمُوا ، فَمَاتَ بَعْضُهُمْ[١٧٣] .

واتە : (عبدالرحمن)ی کوڕی (کعب)ی کوڕی (مالك) فەرموویتی : ژنێکی جولەکە لە خەیبەر مەڕێکی برژاوی دایە پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : ئەمە چی یە ؟ ژنەکە گوتی : دیاریەو ، وریابوو لەوەی نەڵێت خێرو صەدەقەیە ، چونکە لێی ناخوات ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ لێی خواردو هاوەڵانیش لێیان خوارد ، پاشان فەرمووی : دەستهەڵگرن ، پاشان بە ژنەکەی فەرموو : ئایا مەڕەکەت ژەهراوی کردووە ؟ ژنەکەش گوتی : کێ

---

١٧٣ ــ صحيح : أخرجه البخاري بنحوه (٦ / ١٩٠) ٠

هـەواڵی ئەمـەی پێـدای ، پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : ئـەم ئێسـکەی لاقـی ، کـە بـە دەستیەوە بوو ؟ ژنەکـە گـوتی : بـەڵێ٠ پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : بۆچـی ؟ ژنەکـە گوتی : ویستم ئەگەر درۆزن بیت خەڵکی لە دەستت بحەوێنەوە ، ئەگـەر پێغەمبـەریش بیت ئەوا زیانت پیێ ناگەیەنێ ، ئەو هاوەڵە بەڕێزە دەفەرمێت : پاشان پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـێ کەڵەشاخی گرت لە سەر شانی و ، فـەرمانی دایـە هاوەڵانیشـی کەڵەشـاخ بگـرن ، ئـەوانیش کەڵەشاخیان گرت ، پاشان هەندێکیان مردن ٠

لە ڕێگەیەکی تـری فەرموودەکـەوە باسکراوە : کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە سـەر شـانی کەڵەشاخی گرت بەهۆی خواردنی گۆشتی مەڕەکەوە ، (أبوهند)ی خزمەتکاری (بـني بَياضَـةَ) لە پشتیوانان ، بە شاخ و چـەقۆی دەم پـان کەڵەشـاخی بـۆ گـرت ، دوای ئـەوە پێغەمبـەری خوا ﷺ سێساڵ مایەوە تا ئەو ئێش و ئازارەی توش بوو کە بوبە هۆی مردنی ، دەیفـەرموو : تا ئێستا هەست بە ئازار دەکەم بە هـۆی ئـەو پاروانـەوە کـە لـە گۆشـتی مەڕەکـەم خـوارد لـە ڕۆژی خەیبـەردا ، تـا ئـەوە بوبـە هـۆی بڕینـی شـاخوێنبەرم ، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـە شەهیدی مرد ، ئەمە گوفتاری (موسی)ی کوڕی (عقبة)یە ٠

چارەسەری ژەهر بەو دەرمانانە دەکرێت کە خاسیەتی بـەتاڵکردن و دەرهاوێشـتنیان هەیـە ، بـەو دەرمانانـەی بەرهەڵسـتی کـاری ژەهـر دەکـەن و پـوکی دەکەنـەوەو نـایهێڵن ، یـا بـە چۆنیەتیەکانی ، یا بە خاسیەتەکانی ٠ هەرکـەس ئـەو دەرمانانـەی نـەبوو ، بـا خێـرا ڕووبکاتـە بەتاڵکردن و دەرهاوێشتنی سەتاپایی و بەسـوودترین شـتیش لـەم بـوارەدا کەڵەشـاخ گرتنـە ، بەتایبەت ئەگەر وەڵاتەکە گەرم بوو ، زەمەنیش گەرم بوو ، چونکە هێـزی ژەهـر دەچـێتە نێـو خوێنەوەو ، بەڕێگای ڕەگ و ڕێڕەوەکاندا بڵاودەبێتەوە تا بـە دڵ دەگـات ، کـە گەشـتە ئـەوێ مردن ڕوودەدات ، خوێن ڕاڕەوی گەیەنەری ژەهرە بـۆ دڵ و ئەندامـەکانی دیکـە ، بۆیـە ئەگـەر کەسـێ ژەهـراوی یەکسـەر دەستپێشـخەری کـرلو خوێنەکـەی دەرهێنـا ، ئـەو چـۆنیەتیە ژەهراویەی تێکەڵیی بووە لـە گەڵیـدا دەچـێتە دەرەوە ، ئەگـەر بـەتاڵکردن و دەرهاوێشـتنەکە

بەتەواویی بێت ، ئەوا چیتر ژەهەرەکە زیانی پێ ناگەیەنێ ، بەڵکو ژەهرەکە یا دەچێت و نامێنێت ، یا لاواز دەبێت و سروشتی مرۆڤی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، کاریگەری پوك دەکاتەوە یا زۆر لاوازی دەکات ٠

شەهیدبوونی بە ژەهرەکە :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ کەڵەشاخی گرت ، لە سەر شانی کەڵەشاخی گرت ، کە نزیکترین شوێنێکە لە دڵەوە بتوانرێت کەڵەشاخی تێدا بگیرێت ، ئەوەبوو مادە ژەهراویەکە لە گەڵ خوێندا هاتەدەرەوە بەڵام نەك بە تەواوی ، بەڵکو لە گەڵ لاوازیونی مادەکەدا کەچی شوێنەواری هەر مایەوە ، چونکە ویستی پەروەردگار ئەوەبو پلەکانی فەزڵی هەموو بۆ تەواو بکات ، بۆیە کە خوای تعالی ویستی ئەوەی هەبوو بە شەهیدبوون رێز لە پێغەمبەرەکەی خۆی ﷺ بنێت ، بۆیە کاریگەری شوێنەواری ژەهرەکە لە خوێنیدا دوبارە دەرکەوتەوە ، بۆ ئەوەی خوای تعالی کارێك بەدیبهێنێت کە هەر بەدی دێت ، وە نهێنی گوفتاری خوای تعالی بەرامبەر بە دوژمنەکانی لە جولەکە دەرکەوت کە دەفەرمێت :﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًاكَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾ [البقرة : ٨٧]واتە : ﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ جا هەر کاتێ پێغەمبەرێکتان بۆ بهاتایە ﴿ بِمَا لا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ ﴾ بە جۆرێك کە رێکی ئارەزوتان نەبوایە ﴿ اسْتَكْبَرْتُمْ ﴾ لووت بەرزبوون و خۆتان بەگەورە گرتووە ﴿ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ ﴾ جا دەستەیەکتان (لە پێغەمبەران) بەدرۆ زانیوە ﴿ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾ وە دەستەیەکتان کوشتوون[١٧٤] ٠ لەم ئایەتەدا خوای پەروەردگار ووشەی (كَذَّبْتُمْ)ی بە شێوازی فرمانی رابردوو باسکردووە کە ئاشکرایە بێباوەڕان بەدرۆیان زانی و بەرهەڵستیشیان کردو ، هەموو ئەوانەش رویدا ، وە ووشەی ﴿ تَقْتُلُونَ ﴾یشی بە شێوازی فرمانی داهاتوو باسکردووە کە چاوەڕوانی ڕودانی کوشتنی بوون ، والله أعلم ٠

---

١٧٤ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی ئەو جادووەدا كە جولەكەكان جادویان لێكرد :

دەستەیك نكۆڵی لەوە دەكەن كە جولەكەكان جادویان لە پێغەمبەری خوا ﷺ كردبێ و ، دەڵێن : ئەمە بۆ ئەو شیاو نی یەو ، واگومان دەبەن كەموكوڕی وعەیبە ، بەڵام شتەكە ئاوەها نی یە وەكو بانگەشەی بۆ دەكەن ، بەڵكو لە ڕەگەزی ئەو نەخۆشی و ئێش و ئازارانەیە كە تووشی دەبوو ، نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان ، توشبوونی بە جادوو بە هاوشێوەی تووشبونیەتی بە ژەهرەكە هیچ جیاوازیەكیان لە نیواندا نی یە ٠

وقد ثبت في الصحيحين عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ أَنَّهَا قَالَتْ : سُحِرَ رسول الله ﷺ حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِي نِسَاءَهُ ، وَلَمْ يَأْتِهِنَّ ، وَذَلِكَ أَشَدّ مَا يَكُونُ مِنْ السِّحْرِ[١٧٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جادووكرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ تا ئەو ئاستەی وای بە خەیاڵدا دەهات چوّتە لای خێزانەكانی و ، نەشچوبوە لایان ، ئەوەش توندترین جۆرەكانی جادووە ٠

پێشەوا (القاضي عياض) دەفەرمێت : جادوو نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان ، شیاوە تووشی ببێت وەكو هەموو جۆرە نەخۆشیەكانی تر ، نكۆڵیی لێناكرێت و ، پێغەمبەرایەتیشی لەكەدار ناكات ، بەڵام سەبارەت بەوەی وای خەیاڵ دەكرد كە كارێك دەكات و نەشیكردبوو ، لەمەدا هیچ نیەت و نیازێكی دیكە تێكەڵ بە ڕاستگۆیەكەی نابێ ، چونكە لەم بارەوە بەڵگەو (الإجماع) جێگیرن لە سەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ سیفەتی پارێزراوی (العصمة) لەلایەن

---

١٧٥ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٢٣ ، ١٤٨) ، (٧ / ١٧٦ ، ١٧٧ ، ١٧٨) ، (٨ / ٢٢ ، ١٠٣) ، ومسلم (٧ / ١٤) ٠

خواى پەروەردگارەوە پێدراوە ، بەڵكو ئەمە بەشیاو دادەنرێت بۆ ئەوەی كە تووشی دەبێت لە بواری شتگەلێكی دونیایدا كە ئەمە هۆكاری ناردنی نی یە ، هیچ فەزڵكیشی پێنەدراوە لەبەر دونیا ، بۆیە وەكو هەموو مرۆڤایەتی تووشی بەڵاو ناڕەحەتیەكان دەبێت و، بە دووریش دانانرێت خەیالی شتێكی كردبێت كە حەقیقەتی نەبێت ، پاشانیش لابچێت وەكو جاران ٠

چارەسەركردنی جادوو :

مەبەستیش : باسكردنی ڕێبازی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە چارەسەركردنی ئەم نەخۆشیەدا ، لەم بارەوە دوو جۆر چارەسەری لێوە باسكراوە :

یەكەمیان : _ كە لە هەمووی گرنگترە _ دەرهێنان و پوچكردنەوەی جادوەكەیە ، وەكو ئەوەی بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسكراوە كەوا لە پەروەردگاری خۆی پرسی و ، ڕێی پیشاندرا ٠ ئەوەبوو هەستاو جادووەكەی لەو بیرە دەرهێنا ، جادووەكەش لە شانەو هەندێ لە تاڵە مووەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ دروست كرابوو ، كەلە سەرو ڕیشی كەوتبوونە خوارەوە ، لە كاتی داهێناندا ، هەمووی خستبوونە نێو پەردەیەكی تایبەتەوە كە بە سەر چرووزو هەڵاڵەكانی دارەخورمەیە ، كە دەریهێنان ، ئەو جادووەی كە توشی بوبو نەماو لاچوو ، وەكو ئەوەی لە پێوەندێك ئازاد كرابێ ، كەوابوو ئەمە لە گرنگترین ئەو شتانەیە كە كەسی جادولێكراوی پێ چارەسەر دەكرێت ، ئەمەش لە پلەدا وەكو لابردنی مادە پیسەكانە لەجەستە بە ڕێگای بەتاڵكردن و دەرهاوێشتن ٠

دووەم : دەرهاوێشتن لەو جێگەیەی كە زیانی جادووەكەی پێگەشتووە ، چونكە جادوو كاریگەری خۆی لە سروشتی مرۆڤ و ، هەڵچونی تێكەڵاوەكانی و ، شڵژانی میزاجی هەیە ، ئەگەر شوێنەواری لە ئەندامێكدا بەدەركەوت و ، توانرا مادە گەندەكە لەو ئەندامەدا بە ڕێگای دەرهاوێشتن بكرێتە دەرەوە ، سوودی زۆر دەبەخشێت٠ (أبوعبيد) لە كتێبی (غريب

الحديث)دا دەڵێت : لە (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبي ليلى)وە دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێ جادووی لێکرا بە شاخێك سەری ڕووشێنراو کەڵەشاخی گرت ·

زۆرێك لە کەسانی کەم زانست ئەمەیان بەلاوە ئالۆزیوەو ، دەڵێن : کەڵەشاخ و جادوو چ پەیوەندیەکیان پێکەوە هەیە ؟ پەیوەندی لە نێوان ئەم نەخۆشیەو ئەو دەرمانەدا چی یە ؟ ئەمانە ئەگەر پزیشکانێکی وەکو (أبقراط) ، یا (ابن سینا) ، یا کەسانی تر ئەو چارەسەریەیان داڕێژایە ، زۆر بەقبوڵبوون و ملکەچیەوە پێشوازان لێدەکردو ، دەیانگووت : پزیشکانێك دایانڕێژاوە گومان لە زانست و فەزڵیاندا نی یە ·

بزانە مادەی ئەو جادووەی کە تووشی پێغەمبەی خوابوو ﷺ گەشتە سەری ، گەشتە یەکێکی ئەو هێزانەی تیایدا بوو ، بە جۆرێك وای بە خەیاڵ دەهات شتێك دەکات بەڵام نەشیکردبوو ، ئەمەش ئەو کردارەیە کەوا جادوکار تەصروف بە سروشت و مادە خوێنێکەوە دەکات ، بەجۆرێك ئەو مادەیە بەسەر ناوەوەی پێشەوەی سەری پێغەمبەری خوادا زاڵ بوو ، میزاجی لە سروشتە بنەڕەتەکەی خۆی گۆڕی ·

جادوو : پێکهاتووە لە کاریگەری ڕوحە خراپە زیانبەخشەکان و ، کاردانەوەی هێزە سروشتیەکانی مرۆڤ بەرامبەری ، ئەمەش بە جادووی (التمريحات) ناودەبرێت ، کە توندترین جۆرەکانی جادووە ، بە تایبەت بۆ ئەو جێگەیەی لەشی مرۆڤ کە جادووەکەی تێدایە ، بۆیە کەڵەشاخ گرتن لەم جێگەیەدا کە زیانی پێگەشتووە بە هۆی جادووەکەوە بە سوودترین چارەسەرەکانە ئەگەر بە پێی ئەو یاسایەی کە پێویستە بەکارهێنرا ·

(أبقراط) دەڵێت : ئەو شتانەی کە پێویستە بکرێتە دەروە ، پێویستە لەو جێگایانەدا دەربهێنرێت ، کە شیاوە بۆ ئەوەی شتەکانی بکرێتە دەرەوە ·

كۆمەڵێكی خەڵكی تریش دەڵێن : كاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ تووشی ئەم نەخۆشیە بوو و ، وای بە خەیاڵدا دەهات شتێكی كردوەو نەشیكردبوو ، وای دەزانی ئەوە بەهۆی مادەیەكی خوێنیەوە تووشی بووە كە بەرەوە لای مێشكی چووەو ، بەسەر بەشی سكی پێشەوەی مێشكیدا زاڵ بووە ، میزاجی لە سەر باری سروشتی خۆی نەهێشتووە ، بۆ ئەم بارە بەكارهێنانی كەڵەشاخ لە گرنگترین دەرمانەكان و ، بەسوودترین چارەسەرەكان بوو ، ئەوەبوو كەڵەشاخی گرت ، بەڵام ئەمە پێش ئەوەبوو كە خوای تعالى سروشی بۆ دابەزێنێت و پێی ڕاگەیەنێت ئەو باروحاڵەتە بەهۆی جادۆوە تووش بووە ، بۆیە كاتێ سرووشی بۆ دابەزاندو ، پێی ڕاگەیاند جادووی لێكراوە ، دەستی لەوە هەڵگرت و چارەسەری حەقیقی بەكارهێنا كە بریتی بوو لە دەرهێنانی جادووەكەو پووچكردنەوەی ، ئەوەبوو لە پەروەردگاری خۆی پرسی و ، خوای پەروەردگاریش شوینەكەی پێشانداو ، دەریهێنا ، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا وەكو ئەوەی لە پێوەندێك ئازاد كرابێ ، لە ڕاستیدا جادووەكە لە جەستەو ، ئەندامە ئاشكەراو دیارەكانیدا بوو ، نەك لە ئەقڵی و دڵیدا ، بۆیە باوەڕی بەڕاستێتی ئەو خەیاڵانەی خۆی نەبوو كەوا دەچێتە لای خێزانەكانیی ، بەڵكو دەیزانی تەنها خەیاڵەو حەقیقەت نی یە ، شتی وەكو ئەمەش زۆرجار لە ئەنجامی چەند نەخۆشیەكەوە ڕوودەدات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە دەرمانە ئیلاهیەكان بەسوودترین چارەسەریەكانی جادووە :

بەسوودترین چارەسەریەكانی جادوو دەرمانە ئیلاهیەكانە ، بەڵكو چارەسەری تایبەتی جادووە ، چونكە جادوو لە ڕاستیدا كاریگەری ڕووحە پیسە زیانبەخشەكانی دونیایە ، دورخستنەوەی ئەو كاریگەریانەش بە چارەسەرگەلێك دەبێت كە بەرهەڵستی بكات و بەرگریی بكات ، وەكو زیكرەكان و ، ئایەتەكانی قورئان و ، ئەو نزاو پاڕانەوانەی كە كارو كاریگەریەكانی پوچ دەكاتەوە ، چەندیش ئەو نزایانە بەهێزو توندتر بێت ، ئەمەندە

كارتێكردنی نوشتەكە بەهێزتر دەبێت ، نموونەی ئەمەش وەكو دوو سوپایە ، هەر دانەیەكیان چەك و كەرستەی خۆی پێیە ، ڕوو بە ڕووی یەكتر دەبنەوە ، هەریەكیكیان زاڵ بوو بەسەر ئەویتردا دەیشكێنێت و ، دەستەڵات و حوكم هی خۆی دەبێ ، كەواتە ئەگەر دڵ پڕ بێت لە خواو نقومی زیكرەكانی بێت ، بەردەوام ویردێكی هەمە ڕۆژەی هەبێت لە ڕووكردنە پەروەردگارو ، نزاو دوعاكان و ، زیكرەكان و ، پەناگرتن بەخوا بە خوێندنی سورەتەكانی (الفلق) و (الناس)و هەموو پەناگرتنەكانی تر ، بە جۆرێك ئەو پەیمانەی لە گەڵ خوای خۆیدا داویەتی نەیشكێنێت و ، لەو كاتەدا دڵ و زمانی چونیەك بن ، هەموو ئەوانە دەبن بە هۆكارێكی كاریگەر بۆ تووش نەبوونیی بە جادوو ، گەورەترین چارەسەرەكانیش دەبن دوای تووشبوونی بە جادوو ٠

سەبارەت بە جادوبازانیش : لە ڕاستیدا جادوكەیان كاریگەری تەواوی خۆی دەبێت لە سەر دڵە لاوازەكان و ، نەفسە بە ئارەزووەكان ، ئەوانەی دڵیان پەیوەستە بە شتە دونیایەكانەوە ، بۆیە بە زۆری كار لە ژنان و ، منداڵان و ، نەفامان و ، دەشتەكیەكان و ، ئەوانەش كە لایەنی ئاینیان لاوازەو ، ئەوانەش كە پشت بەستنی تەواو و ، یەكتا پەرستیان نی یە و ، ئەوانەش كە ویردی ڕۆژانەی وەكو نزاو ، پەناگرتنیان نی یە بەخوای تعالی٠

بەگشتی سوڵتانی گاریگەریی بە سەر دڵە لاوازەكاندایە ، ئەوانەی هەواداریی خۆشیەكانی دونیان ، دەڵێن : كەسی جادولێكراو خۆی یارمەتیدەرە بۆ تووشبوون بە جادوو ، ئێمە تەماشای دڵیی دەكەین كە پەیوەستە بە شتێكەوەو زۆر ئاوڕی لێدەداتەوە ٠ بۆیە دەست بەسەر دڵیدا دەگرین بەهۆی ئەو بێئاگایی و ئاوڕدانەوەیەی كە بۆ شتە دونیایەكان هەیەتی ، ڕوحە پیسە زیانبەخشەكانیش لە ڕاستیدا زاڵ دەبن بە سەر دڵانێكدا ئامادەی قبوڵبوونی ئەو زاڵبونەیە ، چونكە هەواداری شتگەلێكی دونیایە كە گونجاوی ئەو ڕوحە پیسە زیانبەخشانەن و ، هیچ هێزێكی ئیلاهی تێدا نەماوەو ، هیچ كەرستەیەكیشی بەدەستەوە نی یە بتوانێ بەرامبەریان بجەنگێ ، بۆیە تەماشای دەكا چۆڵەو هیچ كەرەستەیكی تیدا نی یەو ،

هەواداریشە بۆ ئەوەی گونجاوی خۆیەتی ، بۆیە دەستی بە سەردا دەگرێت و ، بە جادوو شتی تریش کاری خۆی تێدەکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەرهاوێشتن و کردنە دەرەوەی مادەکاندا بە ڕشانەوە :

روى الترمذيُّ في جامعه عن مَعدان بن أبي طلحة ، عن أبي الدرداء : أنَّ النبي ﷺ قاءَ ، فتوضَّأ فلقيتُ ثَوْبان في مسجد دِمَشق ، فذكرتُ له ذلك ، فقال : صَدَقَ ، أنا صَبَبْتُ له وَضُوءَه (١٧٦) ٠

واتە : لە (مَعدان)ی کوڕی (أبي طلحة)ەوە ، لە (أبي الدرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ڕشایەوە ، دەستنوێژی گرتەوە ، (مَعدان) فەرمووی : لە مزگەوتی دیمەشقدا چاوم بە (ثَوْبان) کەوت و ، ئەمەم بۆ باسکرد ، فەرمووی : ڕاستی فەرمووە ، من ئاوی دەستنوێژەکەم بە دەستیدا کرد ٠

ڕشانەوە : یەکێکە لە پێنج ڕێگەکانی دەرهاوێشتن ، کە بنەڕەتن بۆ دەرهاوێشتن و بریتین لە : ڕەوانکردن و ، ڕشانەوەو ، دەرهێنانی خوێن و ، چونە دەرەوەی هەڵم و ، ئارەق کردن ، کە سوونەتیان لە بارەوە هاتووە

سەبارەت بە ڕەوان کردن : پێشتر ئاماژەمان پێداوە لە فەرموودەی ((خیرُ ما تداویتم بم المَشِيُّ)) هەروەها لە فەرموودەی (السَّنا)دا ٠

سەبارەت بە دەرهێنانی خوێن : پێشتر لە فەرموودەکانی کەڵەشاخ گرتندا باسمان کردووە.

---

١٧٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٤٣) ، والدارمي (١٧٣٥) ، وأبوداود (٢٣٨١) ، والترمذي (٨٧) ، وابن خزيمة (١٩٥٦) ٠

سەبارەت بە دەهاوێشتنی هەڵمەکان : دوای ئەم بەشە باسی دەکەین إن شاء الله ٠

بەڵام دەرهاوێشتنی ماددە پیسەکانی جەستە بە ئارەق کردنەوە : بەزۆری بەبێ ئەوەی مەبەستی مرۆڤی لە گەڵدا بێت خۆی دێتە دەرەوە ، چونکە سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێت بۆ رووکاری دەرەوەو ، ڕێکەوتنی کونیلە کراوەکان دەکات و ، لێی دێتە دەرەوە ٠

ڕشانەوە دەرهاوێشتنێکە لە سەرەوەی گەدەوە ، حوقنەش دەرهاوێشتنێکە لە ژێرەوەی گەدەوە ، دەرمانیش لە سەرەوەو ژێرەوە دەکرێت ٠

ڕشانەوەش دوو جۆرە : جۆرێك بە زاڵبوون و هەڵچوون ، جۆرێکیش بە داوا کردن و خۆڕشانەوە ٠

شیاو نی یە ڕشانەوە ڕاگیرێت و بگێڕدرێتەوە ، مەگەر لە ڕادە بچێتە دەرەوەو ئەو مرۆڤە زۆر زۆر بڕشێیەوەو ترسی لەناوچونی مرۆڤەکەی لێبکرێت ، ئەوکاتە دەوەستێنرێت بەو شتانەی توانای وەستاندنی ڕشانەوەکەی هەیە ٠

بەسوودترین ڕشانەوە لە کاتی پێویستیدایە ئەگەر کات و مەرجەکانی ڕەچاو بکرێت ٠

هۆکارەکانی ڕشانەوەش دەن :

یەکەمیان : زاڵبوونی (المِرَّة الصفراء) ، کە سەر گەدە دەکەوێت و ، داوای هاتنە دەرەوە دەکات ٠

دووەم : بەزاڵبوونی بەڵغەمێکی لینج کە لە گەدەدا جوڵاوەتەوەو ، داوای هاتنە دەرەوە دەکات ٠

سىَ يەم : پێدەچى بە هۆى لاوازبوونى خودى گەدەوە بێت ، بۆيە خواردنەكە هەرس ناكات و ، بۆ لاى سەرەوەدا فرێى دەدات ٠

چـوارەم : پێدەچـێ تێكـەڵاوێكى گەنـدى تێكـەڵ ببێـت و بڕژێتـە نێـوى ، لەبـەر ئـەوە هەرسكردنى خراپ دەبێت و ، كارى لاواز دەبێ ٠

پێنجەم : خواردن و خواردنەوەى زۆر دەخورێت بە ئاستێك لە ئەندازەى بەرگەكرتنى گـەدە دەچێتە دەرەوە ، تواناى گرتنى نابێت و ، داواى پاڵ پێوەنان و فڕێدانى دەكات ٠

شەشەم : ئەو خواردن و خواردنەوانەى دەخورێت گونجاوى نابن و ، حەزى پێ نابێت ، بۆيـە داواى پاڵ پێوەنان و فڕيدانى دەكات ٠

حەوتـەم : هەنـدێ مـادەى تێـدا دروسـت دەبێـت خواردنـەكان بـە چۆنيەتى و سروشـتى هەڵدەچێنێت و ، فڕێى دەداتە دەروە ٠

هەشتەم : دڵ تێكهەڵهاتن ، كە هۆكارى دروستبوونى دڵ بەيەكدا هاتن و هێڵنج دانە ٠

نۆيەم : بەهۆى نەخۆشيە نەفسيەكانەوە ، وەكو خەم و خەفتى توندو ، خـەمباربوون ، كە هێزە سروشتيەكانى مرۆڤى پێوە خەرێك دەبێت و ، گرنگى بە ڕوودانى ئەمانـە دەدات و ئـاوڕ لـە چارەسـازى جەسـتەو ، چـاككردنى خـۆراك و ، پێگەيانـدنى و ، هەرسـكردنى نـاداتـەوە ، بۆيـە گـەدەش فڕێـى دەداتـە دەرەوە ، پێدەچـێ بـەهۆى جوڵانـەوەى تێكەڵاوەكانيشەوە بێت لـەكاتى تێكچونى نەفسدا ، چـونكە هـەر يـەكێكيان كاردانـەوەى بەرامبەر بە ئەويتر دەبێت و ، كار لە چۆنيەتى دەكات ٠

دەیەم : سروشت دەگوازێتەوە ، بەوەی کەسێك یەکێکی دیکە دەبینێت دەڕشێتەوە ، ئەویش ڕشانەوەی بە سەردا زاڵ دەبێت بەبێ داواکردن و خۆ ڕشانەوە ، چونکە سروشتیش گوێزەرەوەیە ·

پێشەوا (ابن القیم) دەفەرمێت : پزیشکێکی بەسەلیقە پێی ڕاگەیاندم و گووتی : کوڕ خوشکێکم هەبوو زۆر لێهاتوبوو لە چاو ڕشتندا ، بۆیە دانیشت و چاوی بۆ خەڵك دەرشت ، بەڵام ئەگەر پیاوێك چاوئێشەی هەبوایەو بیبینیایەو بۆیی بڕشتایە ، دەسبەجێ خۆشی تووشی چاوئێشە دەبوو ، ئەوەشی چەندین جار لێ دوبارە بویەوە ، بۆیە دەستی لێهەڵگرت و ازی هێنا · منیش پێم گووت : هۆکاری وازهێنانت چ بوو ؟ پێی گوتم : گواستنەوەی سروشت ، چونکە گوێزەرەوەیەو نەخۆشیەکان دەگوێزێتەوە ، هەروەها هەمان پزیشك بۆی باسکردم و گوتی : یەکێکی تریش دەناسم ، ئەگەر دومەڵێکی بە جێگەیەکی مرۆڤەوە ببینیایە ، هەمان جێگەی جەستەی خۆی دەخوراند ، تا دومەڵێکی لێ دەدەهات ·

دەڵێم _ (ابن القیم) _ هەموو ئەمانە دەبێ سروشتی بۆ ئامادە بێت ، بەدڵنیایی ئەو مادەیەش لەو جێگەیەدا وەستاوەو ناجوڵێتەوە ، بەڵام هۆیەك لە هۆکان دەیجوڵێنێت ، بۆیە ئەمانە هۆکارن بۆ جوڵاندنی مادەکە نەك هۆکاری دروستبونی بێ ·

بەشێك : سەبارەت بەوەی ڕشانەوە لە وڵاتە گەرمەکاندا بەسوودەو ، ڕەوانبونیش لە وڵاتە ساردەکاندا :

لەبەر ئەوەی دانیشتوانی وڵاتە گەرمەکان و ، زەمەنە گەرمەکان تێکەڵاویان تەنك و ناسك دەبێتەوەو ، ڕادەکێشرێت بۆ سەرەوە ، بۆیە ڕشانەوەی بۆ بەسوود دەبێت ، بەڵام لەبەر ئەوەی لە زەمەنە ساردەکان و وڵاتەکاندا ساردەکاندا چڕەو ڕاکێشانی بەرەو سەرەوە قورسە ، بۆیە دەرهاوێشتنی خەڵتەکان بە ڕەوانکرن سوودی زۆری بۆ دەبێت ·

لادانـى خەڵتـەكان و دوورخسـتنەوەيان بەڕاكێشـان و دەهاوێشـتن دەبێـت ، ڕاكێشـان لـە دوورتـرين ڕێگەكانـەوە دەبێـت و ، دەرهاوێشـنيش لـە نزيكترينـەوە ، جيـاوازى نێوانيشـيان ئەوەيە كە ئەگەر مادە لە كاردا بێت بۆ تێرژان يا بۆ بەرزبونـەوە ئـەوا سـەقامگير نـى يـەو ، پێويستى بە ڕاكێشانە ، بۆيە ئەگەر مادەكە لە جەستەدا سيفەتى بەرزبوونـەوەى هـەبێت و لـە ژێرەوە بۆ سەروە بچێت ، ئەوا هەر لە ژێرەوە ڕادەكێشرێت و دەرەكرێتە دەرەوەى جەسـتە و ، ئەگەر سيفەتى تێرژانيشى هەبێت و لە سەرەوەى جەستەوە بۆ خوارەوە بچێت ئەوا هـەر لـە سـەرەوەوە ڕادەكێشـرێت ، بـەڵام ئەگـەر سـەقامگيربوو لـە جێگەكەيـدا ، لـە ڕێگەيەكـەوە ڕادكێشرێت زرۆ نزيكيى بێت ، بۆيە هەركات مادەكە زيانى بـە ئەندامـەكانى سـەرەوە گەيانـد ، لـە ژێـرەوە ڕادەكێشـرێت ، هـەركاتيش زيـانى بـە ئەندامـەكانى ژێـرەوە گەيانـد ، لـە سـەروە ڕادەكێشـرێت ، هـەركاتيش سـەقامگيربوو ، لـە نـزيكترين جێگـەوە ڕادەكێشـرێت ، بۆيـە پێغەمبـەرى خـوا ﷺ جارێـك كەڵەشـاخى لـە سـەر شـانى گـرت و ، جـارێكيش لـە سـەرى و ، جارێكيش لەسەر پێى ، چونكە مادە خوێنيە زيانبەخشەكەى ڕادەكێشا لە نزيكترين شـوێنەوە ، والله أعلم ،

بەشێك : سەبارەت بە سوودەكانى ڕشانەوە :

ڕشانەوە گەدە پاك دەكاتەوەو بەهێزى دەكات ، چاو تيژ دەكات ، قورسى سەر ناهێڵێـت ، بەسوودە بۆ برينەكانى گورچيلەو ، ميزڵدان و ، نەخۆشـيە درێژخايەنـەكان : وەكـو گـوليى و ، ئاوبەنگ و ، ئيفليجى و ، لەرزين ، هەروەها بۆ زەردووى (اليرقان) بەسوودە ،

پێويستە كەسى تەندروست لە مانگێكدا دووجارى يەك لە دواى يەك ڕشانەوە بـەكار بێنێـت ، بەبێ پاراستنى كاتى دياريكراو ، بۆ ئەوەى دووەم فرياى كەموكورتيەكانى يەكەم بكـەوێت و چـاكى بكاتـەوەو ، ئـەو پاشـەڕۆيانەش بكاتـە دەرەوە كـە بـەهۆى ئـەوەوە تێـرژاون ، زۆر بەكارهێنانيشى زيان بە گەدە دەگەيەنێت ، واى لێدەكات گونجاو بێت بۆ زێدە پاشماوەكـان ،

زیان بە ددان و چاو گوێ دەگەیەنێت ، ڕەنگە هەندێ لە خوێنبەرەكانیش بقلیشێنێت ، پێویستە ئەو كەسانەی ئاوسانێكیان لە گەروودا هەیە ، سنگیان لاوازە ، یا ملیان باریكە ، یا ئامادەی خوێن فرێدانن ، ، خۆیان لە ڕشانەوە بەدوور بگرن ٠

بەڵام ئەو كارەی زۆرێك لە خەڵك ئەنجامی دەدەن و بە چارەسازیەكی خراپیش دانراوە ، هەڵدەستن بە پڕكردنی ورگیان لە خواردەمەنی و ، پاشان فرێی دەدەنە دەرەوە ، ئەمە چەندین بەڵای تێدایە وەكو : پیربوون پێش دەخات ، ئەو كەسە تووش بە چەندین نەخۆشی دەكات ، ڕشانەوە دەكات بە نەریتێكی بەردەوامی ، ڕشانەوە لە گەڵ ووشكێتی جەستەو ، لاوازی هەناودا ، سك لاوازو نەرم دەكات ، یا هە نەبێ لاوازبوونی ئەو كەسەی دەڕشێتەوە مەترسیدارە ٠

باشترین كاتەكانی و چۆنیەتی ئەنجامدانی :

باشترین كاتەكانیشی هاوین و بەهارە بەبێ زستان و پایز ، پێویستە لەكاتی ڕشانەوەشدا چاوەكانی ببەستێتەوە ، سكی ببەستێت ، كاتێ تەواویش دەبێت دەم و چاوی بە ئاوی سارد بشوات و ئینجا شەربەتی سێو (شراب التفاح)بخواتەوە لە گەڵ كەمێك لە(المُصْطكَي)و[١٧٧] ، ئاوی گوڵیش (ماء الورد) سودێكی ئاشكەرای پێدەگەیەنێت ٠

---

١٧٧ ـ المصطكي : درەختێكی هەمیشە سەوزەو ، بەرێكی سوری تاڵی هەیە ، ئەم درەختە بچوكە لە ناچەكانی دەریای ناوەڕاستدا دەڕوێت ، بنێشتێكی تایبەتی لێ دەردەهێنرێت ، لە ساڵێكدا سێ جار دەردەهێنرێت واتە سێ بەرهەم دەدات : بەرهەمی یەكەم مەیلی سپێتی دەكات و خۆشترین و چاكترین جۆریەتی ، بەرهەمی دووەم زەردێكی بێگەردو خەوشەو ، بەرهەمی كۆتاش خۆڵەمێشیە ، بڕوانە : ٠ http://www.tbeeb.net

ڕشانەوە لە سەرەوەی گەدەوە دەکرێتە دەرەوەو ، لە ژێرەوە ڕادەکێشرێت ، ڕوانبونیش بە پێچەوانەوەیە ٠ (أبقراط) دەڵێت : پێویستە لە هاویندا دەرهاوێشتن لە سەرەوە بکرێت بە ئەندازەیەکی زیاتر لە بەکارهێنانی دەرمان بۆ دەرهاوێشتن ، لە زستانیشدا دەرهاوێشتن لە ژێرەوە بکرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕێنمایی کردندا بۆ چارەسەر وەرگرتن لە بەسەلیقەترین پزیشکەوە :

ذَكَرَ مَالِكٌ فِي " مُوَطّئِه " : عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ ، أَنّ رَجُلًا فِي زَمَانِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَصَابَهُ جُرْحٌ ، فَاحْتَقَنَ الْجُرْحُ الدّمَ ، وَأَنّ الرّجُلَ دَعَا رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي أَنْمَارٍ ، فَنَظَرَا إلَيْهِ فَزَعَمَا أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لَهُمَا : " أَيّكُمَا أَطَبّ ؟ فَقَالَ أَوَ فِي الطّبّ خَيْرٌ يَا رَسُولَ اللّهِ ؟ فَقَالَ أَنْزَلَ الدّوَاءَ الّذِي أَنْزَلَ الدّاءَ ٠

واتە :ئیمامی (مالك) لە (موطأ)ەکەیدا : لە (زید)ی کوڕی (أسلم)ەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا پیاوێك لە زەمانی پێغەمبەری خوادا ﷺ تووشی برینێك بوو ، برینەکە خوێنی تیزا ٠ پیاوەکە بانگی دوو پیاوی لە هۆزی (بني أنمار) کردو ، تەماشای برینەکەیان بۆ کردو واشیان ڕاگەیاند کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ، پێی فەرموون : کامتان پزیشکترە ؟ ئەوانیش گوتیان : ئایا پزیشکیتی خەیری تێدایە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، فەرمووی : ئەو کەسەی نەخۆشیەکەی دابەزاندووە دەرمانەکەشی دابەزاندووە ٠

لەم فەرموودەیدا ڕوون دەبێتەوە کە بۆ هەموو زانست و پیشەسازیەك پیویستە داوای یارمەتی لە بەسەلیقەترین کەسی ئەم بوارە بکرێت و ، ئەگەر نەبوو پاشان لە کەسێکی بەسەلیقەی تر ، چونکە کەسی بەسەلیقە لە پێکانەوە نزیکە ٠

هەر بەو شێوەش پێویستە ئەو کەسەی داوای فەتوایەك دەکات سەبارەت بەو شتەی تووشی بووە ، داوای یارمەتی لە زاناترین کەس بکات ، ئەگەر نەبوو لە زانایەکی تر ، چونکە زاناترین کەس لە پێکانەوە نزیکترە بە بەراوردی کەسێکی تری خواری خۆی ۰

هەر بەو شێوەش ئەو کەسەی قیبلەی لێ نادیار بووە ، هەڵدەستێت بە لاسایکردنەوەی زاناترین کەس کە چاوی پێ دەکەوێ ، هەر لە سەر ئەم شتە خوای تعالی بەندەکانی خوڵقاندووە ، هەروەها کەسی موسافیر لە دەشت و دەریادا پشت بەوە دەستێت کە دڵی پێی شادومان دەبێت و ، دڵنیاش دەبێت سەبارەت بە چاکترین یەکێك لە دوو بەڵگەکەو ڕاسترینیان ، بۆ دەچێت و ، پشتی پێ دەبەستێت ، چونکە شەریعەت و فیترەت و ئەقڵ لە سەر ئەمە ڕێکەوتون ۰

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((أنزل الدواء الذي أنزل الداء)) فەرمایشتی تری بەو هاوشێوە لە زۆر فەرموودەی دیکەدا باسکراوە وەکو ئەوەی کە (هِلال)ی کوڕی (يساف) _ خوای لێ ڕازی بێت _فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووە سەردانی نەخۆشێك و ، فەرمووی : بنێرن بە شوێن پزیشکێکدا ، کەسێکیش گووتی : تۆی وادەڵێی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فەرمووی : بەڵێ ، خوای _ عزَّوجلَّ _ هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت دەرمانێکیشی بۆ دابەزاندووە ۰

وَفِي " الصّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : مَا أَنْزَلَ اللّهُ مِنْ دَاءٍ إلّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً[١٧٨] .

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خوای تعالی هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت شیفاکەشی دابەزاندووە ۰

---

١٧٨ _ سبق تخريجه ۰

خەڵكیش جیاوازبوون سەبارەت بە مانای (أنزل الداء والدواء) ، دەستەیەك دەڵێن : كە فەرموویەتی : (أنزل) واتە : دایبەزاند ، واتە : تەنها بەندەكانی لێ ئاگاداركردۆتەوەو ، هیچی تر ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی داوە بە دابەزینی گشتی بۆ هەموو نەخۆشی و دەرمانێك و ، زۆربەی خەڵكیش ئەوە نازانن ، بۆیە فەرموویەتی : ((ئەو كەسەی زانی زانی و ، ئەو كەسەش نەیزانی نەیزانی)) ٠

دەستەیەكیش دەڵێن : (إنزالهما) : واتە : خوڵقاندن و لە سەر زەوی دانانی ، وەكو ئەوەی لە فەرموودەكەی دیكەدا هاتووە : ((إنَّ الله لم يَضَعْ داءً إلا وَضَعَ لـه دواءً)) واتە : خوای تعالی هەر نەخۆشیەكی دانابێت مەگەر دەرمانێكیشی بۆ داناوە ، ئەگەرچی ئەم گوفتارە لە قبوڵبوونەوە نزیكترە ، بەڵام ووشەی (إنزال) واتە : دابەزاندن ، لە ووشەی (الخلق) واتە : خوڵقاندن و ، لە ووشەی (الوضع)یش واتە : دانان تایبەترە ، بۆیە پێویستە تایبەتێتی ووشەی (إنزال) لانەبرێت بەبێ بەڵگە ٠

دەستەیەكیش دەڵێن : خوای تعالی هەردوكیانی دابەزاندووە ، كە لە ڕێگەی پەریگەلێكەوە چارەسازیی خەڵكیان پێ سپێردراوە لە ڕووی نەخۆشی و دەرمان و هیتریشەوە ، چونكە پەریەكان كاروباری ئەم جیهانەیان پێ سپێردراوە ، هەروەها كاروباری جۆریی مرۆڤیشیان پێ سپێردراوە ، لە كاتی كەوتنی بە سكی دایكەوە تا كاتی مردن ، بۆیە دابەزاندنی نەخۆشی و دەرمانیش لە ڕێگەی پەریەكانەوە بووە ، ئەمەش لە هەردوو ڕووەكەی تر لە قبوڵبونەوە نزیكترە ٠ دەستەیەكیش گوتویانە : سەرتاپای نەخۆشیەكان و دەرمانەكان لە ڕێگەی بارانەوە بووە لە ئاسمانەوە كە هەموو شتێكی لێ دروست دەبێت وەكو خۆراك و ، دەرمان و ، نەخۆشیەكان و ئامرازەكانی تێكڕای ئەوانەو ، هۆكارەكان و تەواوكاریەكانیان ، هەروەها كانزا بەرزەكان كە لە چیاكانەوە بەدەست دێت و ، ڕوبارو دەریاكان و میوەكان ، هەموو

ئەمانە دەچنە چوارچێوەی بێژەکەوە بەرێگەی (التغليب)و[١٧٩] بەکارهێنانی کارێك (فعل)ێك لە جیاتی بە کارهێنانی دوو کار (فعلين) ، ئەمەش لە زمانی عەرەبیدا زۆر بەکارهاتووە ، بەڵکو لە زمانەکانی تریشدا بەکاردێت ، بۆنموونە ئەم شاعیرە دەڵێت :

عَلَفتُها تِبْنَاً وماءً بارداً　　حَتَّى غدَتْ هَمَّالَةً عَيْناها

واتە

بە کا و ئاوی سارد ئاژۆمدا　　تا چاوەکانی دەستی کرد بە فرمێسك ڕژان

لێرەدا دەبینی ئالیك و ئاژوودان بۆ کایە ، بەڵام بۆ ئاو دەبێ بگوترێت ئاودان ، بەڵام شاعیر ووشەی ئاژوودانی بەکارهێناوە بۆ کا و بۆ ئاویش ، بۆ ئەوەی بە ڕێگەی (التغليب) تەنها کارێك (فعل) بەکاربێنێ لە جیاتی دوو کار (فعل) چونکە دڵنیایە ئەو کەسەی گوێبیستی دێرە شیعرەکە دەبێت خۆی بە باشی لە ماناکەی تێدەگات ٠

وقول الآخر :

وَرَأَيْتُ زَوْجَكَ قَدْ غَدَا　　مُتَقَلِّداً سَيْفاً وَرُمْحَاً

واتە : مێردەکەتم بینی چوو　　شمشێرێك و ڕمێکی کردبوو شان

---

١٧٩ ـ التغليب : لە بواری زمانەوانیدا هەڵبژاردنی ووشەیەکە بەسەر ووشەیەکی دیکەدا بەمەرجێ پەیوەندیەك لە نێوانیاندا هەبێت وەکو (الأبوين ، العمرين ، المشرقين ، الوالدين) لێرەدا دەبینی لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأبوين) هەڵبژێردراوە بۆ دایك و باب ئەگەرچی لە بنچینەدا ووشەکە مانای دوو باب دەگەیەنێ بەڵام عەرەب کە قسە دەکەن و دەڵێن (الأبوين) مەبەستیان دوو باب نی یە چونکە هیچ کەسێك دوو بابی نی یە بەڵکو مەبەستیان دایك و بابە هەوەها بۆ ووشەکانی تریش ، لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە بەڵێ باران هۆکاری دروسبوونی خۆراك و دەرمان و شتەکانی تریشن ، بەڵام هەموو مادەیەك بە هۆی بارانەوە دروست نابێت ، بەڵکو دەبینی کانزاکان لە ئەنجامی هۆکاری دیکەوە پەیدا دەبن ، بەڵام گرنگ ئەوەیە هەموو مادەکان لە دەرەنجامی شتێکەوە پەیدا دەبن ، بۆیە دەبینی لە زمانی عەرەبیدا تەنها یەك کار (فعل) بەکاردەهێنێ لە جیاتی هەموو شتەکان ، بۆیە دەبینی گوتویەتی باران دەبارێت و خۆراك و دەرمان و نەخۆشی و کانزاو ٠٠٠٠ دروست دەبێت ٠ وەرگێڕ ٠

لەم دێڕەدا : شمشێر لە شان دەکرێت و ئاشکەرایە ڕمیش هەڵدەگیرێت ·

وقول الآخر :

إذا مـــــتا الغَانياتُ بـــَرَزنَ يَوْمـــــاً وَزَججْنَ الحَواجِــبَ والعُيونـــــا

واتە :

هەر ڕۆژێك ئافرەتە جوانەكان دەركەوتن و برۆو چــــاویان باریـــك كردبۆوە

لەم دێڕەشدا : برۆ باریك دەكرێتەوەو چاو دەڕێژرێت ·

ئەمــەش چــاكترین شــتێكە لــەم بــارەوە گــوترابێ و لــە هــەموو ڕووەكــانی تــریش بەهێزترە .والله أعلم.

ئەمـەش لـە تـەواوێتی حیكمـەت و دانـایی و تـەواوێتی پـەروەردگارێتی خـوای تعالاوەیـە ، چونكە وەكو چۆن بەندەكانی بە نەخۆشیەكان تووش كـردووە ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـەو دەرمانانەی بۆی فەراهام كردوون ، وەكو چۆن تاقیان دەكاتەوە بە تاوان ، ئاوەهاش یارمـەتی داون بـە تەوبـە كـردن و ، ئـەو چـاكانەی كـردەوە خراپـەكان دەسـڕنەوەو ، ئـەو بـەڵاو كارەساتانەی تاوانەكان لادەبن ، وەكو چۆن تووشی ڕوحـە پیسـە زیانبەخشـەكانی كـردوون ، ئاوەهاش یارمەتی داون بە سەریازگەلیك لە ڕوحە پاكەكان ، كە بـریتین لـە پەریـەكان ، وەكـو چۆن تاقیان دەكاتەوە بە هـەواو ئـارەزوو ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـۆ دەسـتكەوتنیان بـەو شتە شەرعیە خۆشە پاكانەی بۆی فەراهام كردون ، بۆیە تەماشا دەكەین خوای تعـالی تووشـی شــتیكی نــەكردوون مەگــەر شــتێكی تــری داونــەتێ بــۆ خــۆ ڕزگــاركردن لــەو بەڵایــەو ، دوورخستنەوەی ، بـەڵام لـە گـەڵ ئەمەشـدا جیاوازیـان لـە نێوانـدا دەمێنێتـەوە سـەبارەت بـە زانینی ئەو شتەو ، زانینی دەستكەوتنی و چۆنیەتی پێگەشتنی · وبالله المستعان.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێبژاردنی ئەو کەسەدا کە چارەسەی خەڵك دەکات و نەفامە بە بواری پزیشکێتی :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ ، وَالنَّسَائِيّ ، وَابْنُ مَاجَهْ ، مِنْ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((مَنْ تَطَبَّبَ وَلَمْ يُعْلَمْ مِنْهُ الطِّبُّ قَبْلَ ذَلِكَ فَهُوَ ضَامِنٌ))[١٨٠] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس خۆی بە پزیشك دابنێت و نەزانرابێت پێشتر پزیشکێتی کردووە ، خۆی دەستەبەرەو پێی دەبژێردرێت ٠

ئەم فەرموودە پەیوەندی بەسێ شتەوە هەیە : زمانەوانی ، فیقهی ، پزیشکی ٠

سەبارەت بە زمانەوانیەکەی : ووشەی (الطّب) لە زمانی عەرەبیدا ، بۆ چەند مانایەك بەکارهاتووە ٠ لەوانە چاکردن دەگوترێت : (طببتُه) ئەگەر چاکم کردەوە ٠ دەشگوترێت : (له طِبٌ بالأمور) ٠ واتە : نەرم ونیانی و سیاسەتی بە کاروبارەکان هەیە ٠ شاعیر دەڵێت :

وإذا تغــيَّرَ مــن تَمــيمٍ أمْرُهــا كُنتَ الطَّبيب لَهــا بِــرأيٍ ثــاقــبِ

واتە :

ئەگەر کاروبار لە هۆزی (بني تميم) گۆڕا تــۆ بەڕایەکی بەجێی کاریگەر ســیاسەتیان بکە

لە ماناکانیش دیسان (الحِذق)ە واتە : بە سەلیقە ٠ (الجوهري) فەرموویەتی : هەر کەسێکی لێهاتووی بەسەلیقە بەلای عەرەبەوە پزیشکە ، (أبوعبيد) دەڵێت : بنچینەی ووشەی (الطّب) واتە : لێهاتووی و بەسەلیقەیی لە شتەکاندا ٠ بۆیە بە پیاو دەگوترێت (طب و طبيب) ئەگەر زۆر لێهاتوو بەسەلیقەبوو تیایدا ، ئەگەرچی لە بوارێکی دیکەشدا بێت ٠

١٨٠ ـ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٤٥٨٦) ، وابن ماجة (٣٤٦٦) ، وانظر الصحيحة (٦٣٥) ٠

کەسانی تریش گوتویانە : (رجل طبيبٌ) واتە : لێهاتوو بەسەلیقە ، بە پزیشك ناوبراوە لەبەر لێهاتووی و زرنگی . (علقمة) دەڵێت :

فإنْ تَسْأَلُونِي بِالنِّسَـــاءِ فَإنَّني — خَبِيرٌ بِأَدْوَاءِ النِّسَاءِ طَبِيبُ
إذا شابَ رأسُ المرءِ أو قلَّ مالُه — فليسَ لهُ من وُدِّهنَّ نصيبُ

واتە :

ئەگەر سەبارەت بە ژنـــان لێم پرســـن — من شارەزام بە نەخۆشیەکانی ژنان و پزیشکم تیایدا
ئەگەر پیاو سەری سپی بوو یا ماڵی کەم — لە خۆشەویستی ئەوان هیچ بەشێکـــــــی نابێ

وقال عنترةُ :

إنْ تُغْدِفي دُوني القِنـــاعَ فإنَّني — طَـبٌّ بأخْذِ الفارسِ المُسْتَلئِمِ

واتە : ئەگەر ڕووپۆشەکەت شل بکەیتەوەو ، دەم و چاوت لـەمن داپۆشـیت و بتـەوێت وازم لێ بێنیت ، بزانە من شارەزاو لێهاتووم بە بردنی ئەو سوارەی قەڵغانی جەنگەکەی پۆشیوە .

هەروەها لە ماناکانی (العـادة)یـە واتـە : نـەریت ، بۆیـە لێـرەدا دەگوترێـت : (لـيس ذلـك بطِبيٍّ) واتە : ئەوە نەریتی من نی یە ، (فَرْوَةُ)ی کوڕی (مُسَيْك) دەڵێت :

فما إنْ طِبُّنا جُبْنٌ وَلكِن — مَنايَانا وَدَوْلَةُ آخَرِينا

واتە : نەریتمان و کارمان ترس نەبووە بەڵکو مردنی خۆمان و ئاژاوەگێڕی کەسانی تربوو.

(أحمد)ی کوڕی (الحسين المتنبي) شاعیریش دەڵێت :

وما التِّيهُ طِبِّي فِيهمُ غَيرَ أنَّني — بَغيضٌ إليَّ الجَاهِلُ المُتَعَاقِلُ .

واتە :

لوتبەرزی نەریتی من نیە سەبارەت بەوان — بەڵام بێزراوە بەلامەوە کەسێکی نەفامی خۆ بە ئاقڵ زان

هەروەها لە ماناكانی (السِّحر)ە واتە : جادوو بۆیە دەگوترێت : (رجل مطبوب) واتە : پیاوێكی جادوو لێكراوە ، لە فەرموودەیەكی (صحیح)دا خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بۆمان دەگێڕێتەوە كەوا كاتێ جولەكەكان جادوویان لە پێغەمبەری خوا كرد ﷺ، دوو پەری دانیشتن یەكێكیان لای سەری و ئەویتریان لای پێی ، یەكێكیان گووتی : ئەم پیاوە چییەتی ؟ ئەویتریان گووتی : (مطبوب) واتە : جادووی لێكراوە ٠ گووتی : (مَن طَبَّه) ؟ واتە : كێ جادووی لێكردووە ؟ گووتی : فلاّن كەسی جولەكە ٠

(أبوعبید) دەڵێت : لە ڕاستیدا بەكەسی جادولێكراو گوتویانە : (مطبوباً) چونكە وشەكەیان بۆ مەبەستی دوونیازی بەكارهێناوە ، بۆ نموونە عەرەبەكان بە كەسی گەزاستراویان گووتووە : (سلیم) چونكە گەشبین بوونە بە ساغ و سەلاّمەتی ئەو كەسە ، هەروەها بە دەشتی بیابانی بێ ئاوی فەوتینەریان گووتوە : (مفازة) واتە : سەركەوتن بۆ گەشبینی دەربڕین بە سەركەوتن و ڕزگاربوون لە تیاچوون لە نێو ئەو بیابانەدا ٠ هەروەها بۆ چارەسەركردنی نەخۆشیەكانیش دەڵێن : (الطُب) ٠ (ابن أبي الأسلت) دەڵێت :

أَلَا مَـنْ مُـبْلِغٌ حَسَّـانَ عَـنِّي ... أَسِـحْرٌ كَـانَ طِبُّكَ أَمْ جُـنُونٌ

واتە :

ئاگادارین كێ قسەكانم بە حەسان دەگەیەنێ ... پـزیشكیت جـادوو بوو یـا شێتی

وَأَمّا قَوْلُ الْحَمَاسِيِّ :

فَـإِنْ كُنْـتَ مَطْبُوبـًا فَلَا زِلْـتَ هَكَذَا ... وَإِنْ كُنْتَ مَسْـحُورًا فَلَا بَرِئَ الـسِّحْرُ

واتە :

ئەگەر ئەوەی تووشم بووە بە هۆی تۆو خۆشەویستی تۆوە بووە ، داواكارم خوای تعالی بەردەوامی بكات و ، نامەوێ لابچێت ، ئەگەر جادوو بێت یا نەخۆشی بێت ٠

لەم دێرە شیعرەدا شاعیر ووشەی (مطبوب)ی بۆ جادوو بەکارهێناوە ووشەی (مسحور)یشی بۆ نەخۆشی بەکارهێناوە ٠

(الجوهري) دەڵێت : بە نەخۆش دەگوترێت : (مسحور) ٠

(الطَّب) ، بفتح الطاء ، واتە: زانایە بە کاروبار ، هەروەها (الطبيب)یش واتە : پزیشك ، دیسان پێی دەگوترێت : (الطَّب) ، (الطِب) ، بكسر الطاء : واتە کاری پزیشکێتی ، (الطُب) ، بضم الطاء ، ناوی شوێنێکە قَالَهُ ابْنُ السِّيِّدِ وَأَنْشَدَ

فَقُلْــــتُ هَــــلْ انْهَلْتُمْ بِــــطُبِّ رِكَابِــــكُمْ بِجَائِزَةِ الْمَاءِ الَّتِي طَــــابَ طِينُهَا

واتە :

گووتم ئایا یەکەم جار ووشترەکانتان لە (طُبَّ) ئاودا بەو ئاوپێدانەی کە خاکەکەی چاکە

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَنْ تَطَبَّبَ)) بەڵام نەیفەرمووە ((مَنْ طَبَّ)) چونکە ئەو ووشانەی دەکەونە سەر کێشی (التَّفعل) پەنجە ڕادەکێشن بۆ ئەوەی خاوەنەکەی خۆی دەنوێنێ بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو کارەو خۆی تێهەڵدەقورتێنێ و ڕایدەپەڕێنێ بە قورسی و ناڕەحەتی ئەگەر لەو بوارەشدا لێهاتوو نەبێ و پیاوی ئەو بوارەش نەبێ ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی بەو هاوشێوانە زۆرن وەکو (تَحَلَّمَ) واتە : میهرەبانی دەنوێنێ ، (تَشَجَعَ) واتە : غیرەتی نواند ، (تصبَّر) واتە : ئارامگرتن دەنوێنێ ، چەندین ووشەی دیکەی بەو هاوشێوانەش ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا (تكلَّف)یان واتە : خۆنواندن بۆ ئەنجامدانی شتێك ئەگەر لێهاتووش نەبێ لە سەر ئەو کێشە داناوە ، شاعیرێك دەڵێت :

وقيسَ عَيلانَ ومَن تَقَيَّسا واتە : خێڵی (قَيس عَيلان)و ئەوانەی خۆیان کردووە بە (قیس).

بەڵام سەبارەت بە لایەنی شەرعی : پزیشکی نەفام زامنەو و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، چونکە ئەگەر هەوڵی فێربوون و کارکردنی بە زانستی پزیشکیداو ، پێشکەوتنی بە خۆوە نەبینی لە بواری تێگەشتن و فێربوونیدا ، ئەوا بەو نەفامیەی خۆیەوە هێرش دەبات و نەفسەکان تیادەچێنێت و ، بەهەڵەشەیەوە خۆی دەخاتە مەترسی ئەنجامدانی ئەو کارەوە کە پێشتر ئەنجامی نەدابوو ، بەوەش نەخۆش تووش دەکات ، بۆیە زامنی و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، ئەمەش (إجماع) واتە کۆڕایی زانایانی خاوەن زانستە ٠

پێشەوا (الخطابي) دەفەرمێت : جیاوازیەك بەدیناکەم کەوا ئەو کەسەی کاری چارەسەرکردن دەکات ئەگەر سەرپێچی کردو لە سنوور چووە دەرەوەو ، زیانی بە نەخۆش گەیاند زامنەو لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، ئەو کەسەش کە زانستێك یا کارێك ئەنجام دەدات بەبێ زانینێکی تەواو سەرپێچیکارەو لە سنوور چۆتە دەرەوە ، ئەگەر لە ئەنجامی ئەو کارەوە کە دەیکات زیانێك بۆ نەخۆش دروست بوو زامنی (الدیة)ەکەی[١٨١] دەکات و ، (القَودُ)ی[١٨٢] لە سەر لادەچێت ، چونکە بە زۆرداری ئەو کارەی ئەنجام نەداوە بەبێ موڵەت وەرگرتن لە نەخۆشەکە ، (الدیة)ی تاوانکردنی ئەو کەسەی خۆی کردووە بە پزیشك دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری لە بابەوە بە پێی گوفتاری هەرهەموو زانایان ٠

---

١٨١ ــ الدية : ئەو پارەو ماڵەیە کە پێویست دەبێ لە سەر کەسی تاوانبار بە هۆی تاوانەکەیەوەو ، دەدرێت بەو کەسەی تاوانەکەی دەرهەق کراوە یا بە خاوەن و کەسوکاری ٠ بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت : مامۆستا طارق هەمەوەندی ٠ وەرگێڕ ٠

١٨٢ ــ القَودُ : واتە کوشتنی تاوانبار لە جیاتی ئەو کەسەی کوشتویەتی ، بڕوانە : علم أصول الفقه ، الدكتور عبدالكريم زيدان ، وەرگێڕ ٠

دەڵێم _ (ابن القیم) _ بەشەکان پێنجن :

یەکەمیان : پزیشکێکی بەسەلیقە هەقی داوە بە کارو پیشەکەو دەستیشی تاوانی نەکردووە ، بەڵام لە دەرەنجامی کارەکەیەوە کە لە لایەن شەرعەوە ڕێ پێدراوەو ، هەستاوە بە چارەسەرکردنی کەسێك و بووە بەهۆی زیان پێگەیاندنی ئەندامێکی ، یاخود نەفسی لەناوبردووە ، یا زیانی بە سیفەتێکی ئەو کەسە گەیاندووە ، ئەمە زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نی یە بە ڕێکەوتنی زانایان (بالإتفاق) ، چونکە ئەو زیان پێگەیاندنە دەرەنجامی کارێکی ڕێ پێدراوە لە لایەن شەرعەوە ، وەکو ئەو کەسەی کە خەتەنەی منداڵێکی کردو ، تەمەنی منداڵەکە گونجاوی خەتەنەکردنەکەیەو ، هەقی داوە بە کاروپیشەکە ، بەڵام زیانی گەیاندووە بە ئەندامەکە یا بە منداڵەکە ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، هەروەها ئەگەر هەر جێگەیەکی جەستەی مرۆڤێکی عاقڵی بڕاند بۆ هەر هۆیەك بێت ، لە کاتی خوێداو بە شێوەی پێویست بەڵام زیانی پێگەیاند ، زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بۆیە زیان پێگەیاندنی مرۆڤ لە ئەنجامی هەموو کارێکی ڕێ پێدراوی شەرعیەوە کە بە ئەنقەست و دەستدرێژی نەکرابێ ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، وەکو (الحد) بە ڕێکەوتنی هەموو زانایان ، وە (القصاص)یش بە بەلای جەماوەری زانایانەوە (الجمهور) ، ئەمە بە پێچەوانەی پێشەوا (أبي حنیفة)وەیە ، چونکە ئەم پێشەوایە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ داناوە ، هەروەها تەمبێ کردن و ئەدەبدان (التعزیر) ، هەستانی پیاو بە لێدانی خێزانی ، مامۆستا بە لێدانی منداڵی خوێندکار ، ئەو کەسەی وەڵاخێك بە کرێ دەگرێ هەموو ئەمانە زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بە پێچەوانەی پێشەوایان (أبوحنیفة) و (الشافعي)وە کە زامنی و لێپرسینەوەیان بۆ داناوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) لێدانی وەڵاخی جیاکردۆتەوە ، بۆیە بەگشتی یاسای بەشەکە لە یەك دەنگی و جیاوازی زانایاندا بەم جۆرەیە : زیان گەیاندن بە مرۆڤ بەهۆی ئەنجامدانی تاوانێکەوە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەکرێت ، بەڵام ئەگەر زیانی بە مرۆڤێك گەیاند لە دەرەنجامی بەجێهێنانی پێویستیەکەوە بۆ کەسەکە ، ئەوا زامنی ناکرێت بە ڕێکەوتنی زانایان ، ئەوەشی دەکەوێتە نێوانەوە جیاوازی تێدایە · (أبوحنیفة) زامنی بە پێویست داناوە بە

ڕەهایی ، (أحمد) و (مالك) زامنیان پوچكردۆتەوە ، پێشەوا (الشافعي) جیاوازی دەكات لە نێوان ئەندازەدانراو (المقدَّر) كە زامنی بۆ پوچكردۆتەوەو ، نەندازەدانەراو (غیر المقدر)دا كە زامنی بۆ داناوە · چونكە پێشەوا (أبوحنیفة) وای تەماشا كردووە كە كاتێك مۆڵەتیان داوە بە ئەنجامدانی كارەكە لە ڕاستیدا مەرجی ئەوەشیان داناوە كەوا ساغ و سەلامەت بن ، بەڵام پێشەوایان (أحمد) و (مالك) وایان تەماشا كردووە كە كاتێك مۆڵەتیان داوە كارەكەیان بۆ ئەنجام بدرێ ، ئیتر خۆی بۆ خۆی زامنی نەهێڵاوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) تەماشای كردووە كەوا ئەو شتانەی ئەندازەو ژمارەیەكی بۆ دانراوە توانای كەمكردنەوەی نی یە ، چونكە لە پلەی دەقدایە ، ئەوەش كە ئەندازەو ژمارەیەكی بۆ دانەنراوە وەكو _ تەمبێ كردن و ئەدەبدان (التعزیرات والتأدیبات) شێوازێكی (إجتهادي) هەیەو لێرەدا ئەگەر زیانی پێگەیەنرا ، زامن دەكرێت ، چونكە بۆچۆنی دەستدرێژی لێدەكرێ ·

بەشی دووەم : كەسێكی خۆ بە پزیشك كاری نەفام دەستی كرد بە چارەسەركردنی كەسێك و ، زیانی پێ گەیاند ، لێرەدا ئەگەر كەسی تاوان لێكراو زانیبێتی پزیشكەكە نەفامەو ، لە گەڵ ئەوەشدا مۆڵەتی دابێ ، ئەوا زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نابێ ، ئەم شێوە پێچەوانەی فەرموودەكەی پێشوو نی یە ، چونكە میانەو(السیاق) بەهێزی گوفتاری ناوەڕۆكی فەرموودەكە باسی ئەوە دەكات كەوا فریوی دابێ و گومانی وای بۆ دروست كردبێ كە پزیشكەو ، پزیشكیش نەبێ ، بەڵام ئەگەر نەخۆش وای گومان بەردبێ كە پزیشكەو ، مۆڵەتی پێدابێ چارەسەری بكات لەبەر ئەوەی وای زانیوە دەزانێ ، لێرەدا پزیشكەكە زامنەو لێپرسینەوەی لێدەكرێت لە بەر ئەو تاوانەی بەدەستەكانی ئەنجامی داوە ، هەروەها ئەگەر پزیشكەكە وەسفی دەرمانێكی كرد بۆ ئەوەی نەخۆش بەكاری بێنێت ، نەخۆشیش وای زانیوە لە ڕوانگەی زانینی تەواوەوە بۆی وەسف كردووە بەڵام زیانی پێ گەیاند ، ئەوا پزیشكەكە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەكرێت ، لە فەرموودەكەدا وا دەردەكەوێت یا ئاشكەرایە·

بەشی سێیەم : پزیشکێکی لێهاتوو ، مۆڵەتی درا ، هەقی داوە بەکاروپیشەکە ، بەڵام دەستی هەڵەی کردو ، سنوری بەزاند بۆ ئەندامێکی ساغ و زیانی پێگەیاند ، وەکو : کەسێکی خەتەنەکار دەستی گەشتە سەرە خڕەکەی ئەندامی نێرینەو زیانی پێگەیاند ، زامنی ولێپرسینەوەی هەیە ، چونکە تاوانێکی هەڵەیە ، پاشان ئەگەر ئەو پارەو ماڵەی بەهۆی زامن کردنی تاوانە هەڵەکەیەوە لێی دەستێنرێت سێ یەك و زیاتر بوو ، دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری ، ئەگەر خەزم وکەسوکار نەبوو ئایا (الدية)ەکە لە ماڵەکەی خۆی دەدرێت ، یا لە (بيت المال)ی موسڵمانان ؟ دوو گوفتاری تێدایە : بریتین لە دوو (ريواية)ی ئیمامی (أحمد) · گوتراوە : ئەگەر پزیشکەکە لە (أهل الذمة)[۱۸۳] بوو ، ئەوا دەبێ لە پارەو ماڵی خۆی بیدات ، ئەگەر موسڵمانیش بوو ، ئەو دوو (الرواية)تەی تێدایە ، لە کاتێکدا ئەگەر (بيت المال) نەبوو ، یا (بيت المال) لە توانایدا نەبوو ، ئایا (الدية)کە لادەچێت ، یا پێویستە کەسی تاوانبار لە ماڵی خۆی بیدات ، دوو ڕووی تێدایە بەناوبانگترینیان : لاچون و نەمانیەتی.

بەشی چوارەم : پزیشکی بەسەلیقەی لێهاتوو لە پیشەکەیدا ، (إجتهاد)ی کردو دەرمانێکی بۆ نەخۆش وەسف کرد ، بەڵام لە (إجتهاد)ەکەیدا هەڵەی کردو ، بۆیە هۆی کوشتنی نەخۆشەکە ، ئەمە لە ڕوانگەی دوو (الرواية)ەوە لێکدەدرێتەوە یەکەمیان : (الدية)ی کوژراوەکە لە (بيت المال) دەدرێ · دووەم : دەکەوێتە ئەستۆی خزم و کەسوکاری پزیشکەکە ، ئیمامی (أحمد) لە کتێبی (خطأ الإمام والحاكم)دا بڕیاری لە سەر ئەم دووانە داوە ·

---

۱۸۳ _ أهل الذمة : ئەو هاوەڵ بڕیاردەرە خاون کتێبانەن کە سەرانە دەدەن بە پێشەوای موسڵمانان بەرامبەر بە پاراستنی سەرو ماڵیان ، بۆیە پێشەواش دڵنیایان دەکات کەوا لە ئاسایشدا دەبن لە لایەن موسڵمانانەوە ، وەدەوڵەتی ئیسلام پارێزگاری لە خوێن و ئابڕو ماڵیان دەکات ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندی · وەرگێڕ ·

بەشی پێنجەم : پزیشکێکی لێهاتوو ، هەقی بە کارو پیشەکەی داوە ، بەڵام زیادە گۆشتێکی لە جەستەی پیاوێك یا منداڵێك ، یا شیتێك بڕی بەبێ موڵەتی خۆی ، یا بەبێ موڵەتی بەخێوکاری ، یا خەتەنەی منداڵێکی کرد بە بێ موڵەتی بەخیوکاری و بو بە هۆی زیان پێگەیاندنی ، هاوەڵانمان گوتویانە ، زامنی و لێپرسینەوەی لێدەکرێت ، پێدەچێ بە ڕەهایش زامنی نەکرێت ، چونکە ئەو پزیشکە چاکەکارەو ، چاکەکاریش تۆڵەی لێ وەرناگیرێتەوە · لە لایەکی تریشەوە ئەگەر تاوانبار بێ و دەستدرێژی کردبێ ، موڵەتدانی بەخێوکار زامنیەکەی لە سەر لانابات ، ئەگەر دەستدرێژیشی نەکردبێ ، ئەوا هیچ ڕوویەك بەدیناکرێت بۆ زامنکردنی ·

ئەگەر گوتت : ئەو بە دەستدرێژیکار دادەنرێ لەکاتی موڵەت نەدانیداو ، بە دەستدرێژیکاریش دانانرێت ئەگەر موڵەتی درا ·

دەڵێم _ (ابن القیم) _ دەستدرێژیکردن و نەکردنی لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ کردارەکەی خودی خۆی ، بۆیە مۆڵەتدان و مۆڵەتنەدان هیچ کاریگەریەکی نابێ · ئەمەش جێی تێڕوانینی زیاترە ·

بەشێك :

لە فەرموودەکەی پێشوودا ووشەی (الطبیب) واتە پزیشك ئەو کەسەیە کە چارەسەر دەکات بە وەسفی و بە گوفتاری و ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الطّبائعي)یشی پێ دەگوترێت و ، هەروەها ووشەی پزیشك کەسانی چاوڕێژیش دەگرێتەوە کە بە میلەکەیان چاوان دەرێژن و ، برینسازانیش دەگرێتەوە کە بە نەشترو مەڵهەمەکانیان چارەسەری دەکەن و ، خەتەنەکاریش دەگرێتەوە کە بە موسەکەی خەتەنە دەکات و ، خوێن گریش دەگرێتەوە کە بە نەشتەرەکەی خوێن دەگرێت و ، کەڵەشاخ گریش دەگرێتەوە کە بە پیاڵەی خوێن گرتن و نەشتەرەکەی کەڵەشاخ دەگرێت و ، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە بەستەرو پێچەکەکانیان ئێسکی شکاو دەگرنەوەو ، کەسی داخکاریش دەگرێتەوە کە بە ئامێری داخکردنەکەی و

بەئاگر داخ دەكات و ، ئەو كەسەش دەگرێتەوە كە گۆزەكەی (بقربته) چارەسەری نەخۆش دەكات لە ژێرەوە ٠

بە یەكسانی ئەگەر چارەسەری ئاژەڵێك بكات ، یا چارەسەری مرۆڤێك بكات ، ناوی پزیشك لە ڕووی زمانیەوە بۆ هەموو ئەمانە بەكاردێت ، خەڵكیش كە ووشەی پزیشكی تایبەت كردووە بەهەندێ لە جۆرەكانی پزیشكەوە نەریتێكی نوێ یە ، وەكو چۆن خەڵكی زاراوەی (الدابة)یان لە زمانی عەرەبیدا تایبەت كردووە بە ئاژەڵەوە ئەگەرچی مانای ووشەكە زۆر لەوە فراوانترە ٠

بەشێك سەبارەت بەو شتانەی كە دەبێ پزیشكی بە سەلیقە ڕەچاوی بكات :

پزیشكی لێهاتوو ، ئەو پزیشكەیە كە لە بواری چارەسەردا بیست شت لەبەر چاو دەگرێت:

یەكەمیان : تەماشاكردنی جۆری نەخۆشیەكە بۆ ئەوەی بزانرێت چ نەخۆشیەكە ٠

دووەم : تەماشاكردنی هۆی نەخۆشیەكە واتە لە چیەوە ڕویداوە ، ئەو هۆكارە كارایەی بووە بەهۆی دروستبوونی چیە٠

سێ یەم : هێزی نەخۆش و ، ئایا توانای بەرگری نەخۆشیەكەی هەیە ، یا هێزی لە نەخۆشیەكە لاوازترە ؟ ئەگەر توانای بەرگری نەخۆشەكەی هەبوو ، بەسەریدا زاڵ بوو ، لەگەڵ نەخۆشیەكەدا بەجێی دێڵێ و ، دەرمان بەكارناهێنێت ٠

چوارەم : میزاجی سروشتی جەستە چی یە ؟

پێنجەم : میزاجی دروستبووی نوێ بە پێچەوانەی ڕێڕەوی سروشتی ٠

شەشەم : تەمەنی نەخۆش ٠

حەوتەم : كاتی ئێستا لە وەرزەكانی ساڵداو ئەوی پێی گونجاوە ٠

هەشتەم : نەریتی كە پێی ڕاهاتووە ٠

نۆیەم : نیشتمانی نەخۆش و خاکەکەی ٠

دەیەم : باری هەوا لە کاتی نەخۆش کەوتندا ٠

یازدەیەم : تەماشاکردنی دەرمانی گونجاوی دژ بەو نەخۆشیە ٠

دوازدەیەم : تەماشاکردنی هێزی دەرمان و پلەکەی ، هاوکێشی لە نێوان دەرمان و هێزی نەخۆش ٠

سیازدەیەم : دەبێ هەموو مەبەستی پزیشك بۆ لابردنی نەخۆشیەکە نەبێت بەتەنها ، بەڵکو دەبێ هۆشی خۆی بەکار بێنێت بۆ لابردنی نەخۆشیەکە بەجۆرێك دڵنیا بێت لەوەی نابێ بە هۆی دروستبوونی نەخۆشیەکی قورستر ، بۆیە هەرکات لایبردو دڵنیانەبوو لەوەی کە نابێ بەهۆی ڕوودانی نەخۆشیەکی قورستر ، نەخۆشیەکە لە سەر باری خۆی دەهێڵێتەوەو ، هێزی خۆی ئاڕاستە دەکات بۆ ئاسان کردن وهێمن کردنەوەی نەخۆشیەکەو ئەمەش پێوستەو ئەرکی سەرشانە ، وەکو نەخۆشی دەمە ڕگەکان ، چونکە هەرکات بە بڕین و وەستاندن چارەسەرکرا ، ترسی ڕوودانی نەخۆشی لەوە قورستری لێدەکرێت ٠

چواردەیەم : چارەسەر بکرێ بە ئاسانترین و ئاسانتر ، بۆیە لە چارەسەرکردن بە خۆراك واز ناهێنێ و بچێت بۆ دەرمان مەگەر لە کاتی دەست نەکەوتنیدا ، دەرمانی ئاوێتە بەکارناهێنێت مەگەر لەکاتی دەست نەکەوتنی دەرمانی سادەدا ، بۆیە لە لێهاتووی پزیشکە ئەگەر چارە سەری خۆراکی لە جیاتی دەرمان بەکار بێنێت و ، دەرمانی سادە لە جیاتی دەرمانی ئاوێتە بەکاربێنێت ٠

پازدەیەم : تەماشای نەخۆشیەکە بکات ، ئایا لە تواناداية چارەسەر بکرێت یا نەء ؟ ئەگەر نەتوانرا چارەسەر بکرێت ، ڕێزی پیشەو کارەکەی دەپارێزێت و ، تەماعکاری هانی نادات بۆ هەستان بە چارەسەرکردنێك هیچ سوودێکی نەبێت ٠ ئەگەر لە توانادا بوو چارەسەر بکرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لەتواناداية لابرێت بەتەواوی یا نەء ؟ ئەگەر

بۆی دەرکەوت لە توانادا نی یە بە تەواوی لابرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لە توانادایە سووك بکرێتەوە یا هەرنەبێ کەم بکرێتەوە ؟ ئەگەر نەتوانرا کەم بکرێتەوەو ، تەماشای کرد ئەو پەڕی توانا لە وەستاندن و نەهێشتنی فراوان بونیدایە · ئەو کاتە مەبەستی چارەسەرەکەی بۆ ئەو شتە ئاڕاستە دەکات و ، یارمەتی بەهێزبوونی کەسی نەخۆش و ، لاوازبوونی مادەیی نەخۆشیەکە دەدات ·

شازدەیەم : دەستکاری تێکەڵاوەکە نەکات و هەڵنەسێت بە دەرهاوێشتنی پێش پێگەیاندنی ، بەڵکو مەبەستی خۆی ئاراستە دەکات بۆ پێگەیاندنی ماددەکە ، ئەگەر پێگەیی ، ئینجا دەست دەکات بە دەرهاوێشتنی ·

حەڤدەیەم : دەبێ لە بواری نەخۆشیەکانی دڵ و ڕوح و دەرمانەکانیدا شارەزابێ ، ئەوەش بنچینەیەکی گەورەیە بۆ چارەسەرکردنی جەستە ، چونکە کاردانەوەی جەستەو سروشتی بەرامبەر بە نەفس و دڵ کارێکی ئاشکەرایەو ، پزیشکیش ئەگەر شارەزابوو بە نەخۆشیەکانی دڵ و چارەسەرەکانیان ، ئەوجا دەبێ بە پزیشکێکی تەواو ، ئەو کەسەش شارەزایی بەوە نەبێ ، ئەگەرچی لێهاتووش بێ لە چارەسەرکردنی سروشت و بارەکانی جەستەدا نیوە پزیشکە ، هەر پزیشکێکیش تیماری نەخۆش نەکات بە پشکنینی دڵی نەخۆش و چاکردنی و ، بەهێزکرنی ڕوحی و هێزەکانی بە خەیروچاکەداری و ، ئەنجامدانی کردەوەی خەیرو ، چاکەکردن بەرامبەر بە خەڵك و ، ڕووکردنە خواو ڕۆژی دوایی ، ئەوە پزیشك نی یە ، بەڵکو خۆ بە پزیشکارێکی بێتوانایە · گەورەترین چارەسەریەکانی نەخۆشیش ئەنجامدانی کردەوەی خێرو ، چاکەکردن بەرامبەر خەڵك و ، زیکرو ، نزاو پاڕانەوەو ، لاڤەلاڤ و ، تەوبەکردنە ، ئەم کردەوانە کاریگەریەکی بەهێزی لە دورخستنەوەی نەخۆشیدا هەیە ، بەدەستهێنانی شیفاش بەو کردەوانە گەورەترو کاریگەرترە بەبەراوردی دەرمانە سروشتیەکان ، بەڵام ئەمە دەکەوێتە سەر ئامادەیی نەفسی نەخۆش و قبوڵکردنی و بیروباوەڕی بەوانەو سودی ·

هەژدەیەم : ئاسان کردن و ئارامکردنەوەی نەفسی نـەخۆش و ، بەسـۆزو نـەرمی مامەڵـە لەگەڵ کردنی ، بەهاوشێوەی مامەڵەکردنی منداڵ ٠

نۆزدەیەم : جۆرەکانی دەرمانە سروشتی و ئیلاهیەکان بەکار بێنێت ، چارەسەرکردن بـە خـەیاڵکردن (التخییـل) بـەکاربێنێت ، چـونکە پزیشـکە لێهاتووەکـان لـە بـواری بـەکارهێنانی خەیاڵکردن (التخییل) کردەوەگەلێکی سەرسوڕمێنیان هەیە کە دەرمانەکان ناگەن بە ئاسـتی ، بۆیـە پزیشـکی لێهـاتوو لـە هـەموو یارمەتیـدەرێك سـوود وەردەگرێـت بـۆ چارەسـەرکردنی نەخۆشیەکە ٠

بیستەم : باشترین دەسـتەڵاتی کـاری پزیشـکە ، کـەوا چارەسـەرو و چارەسازیەکەی لـە سەر شەش پایە دامەزرێنێت : پاراسـتنی تەندروسـتیە هەبووەکـە ، گەڕانـەوەی تەندروسـتیە ونبووەکە بە گوێرەی توانا ، لابردنی نەخۆشیەکە یا کەمکردنەوەی بـەگوێرەی توانـا ، ئەگـەر دوو خراپـە (مفسـدة) هـەبوو هەڵسـێت بـەلابردنی گـەورەترینیان ، لـە کیسـدانی بچـوکترین بەرژەوەندی (مصلحة) لە پێناو بەدەستهێنانی گەورەترینیاندا ، لە سەر ئـەم شـەش بنچینە چارەسەرەکان دەخولێنەوە ، بۆیە هەر پزیشکێك ئەمە پیشەی نـەبێت کـە بـۆی بگەڕێتـەوە ، ئەوە پزیشك نی یە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك سەبارەت بەوەی کە دەبێ پزیشك ڕەچاوی باروحاڵی نەخۆش بکات :

لەبەر ئەوەی نەخۆش چوار باری هەیە : دەستپێکردن ، بەرزبوونـەوە ، کۆتـایی و ، نـەمان بۆیە پێوستە پزیشك چاودێری هەر بارێك لە بارەکانی نەخۆشیەکە بکات بەوەی بـۆی دەشـێت و گونجاویەتی ، بۆ هەر بارێکیش ئەوە بەکاربێنێت کـە پێویسـتە تیایـدا بـەکاربێت ٠ بۆیـە لـە خاڵی دەستپێکردنی نەخۆشیەکەدا، ئەگـەر تەماشـای کـرد سروشـت پێویسـتی بـە جوڵانـدنی

پاشماوه خراپەكانەو پێویستە دەرهاوێشتنی بۆ بكرێت ، لەبەر ئەوەی مادده خراپەكان پێگەیووە ئیتر دەست بەوە دەكات ، ئەگەر جوڵاندنی پاشماوە خراپەكانی لە دەست چوو لە خاڵی دەستپێكردنی نەخۆشیەكدا لەبەر هەر كۆسپێك قەدەغەی بكات ، یا لەبەر لاوازی هێزی نەخۆش و بەرگەنەگرتنی بۆ كاری دەرهاوێشتن ، یا بەهۆی ساردی وەرزەوە ، یا لەبەر كەمتەرخەمیەك ڕویداوە ، پێویستە وریا بێت ئەو پەڕی وەریایی كە كاری دەرهاوێشتنەكەی بۆ نەكات لە خاڵی بەرزبوونەوەی نەخۆشیەكدا ، چونكە ئەگەر ئەنجامی دا ، سەروشت ڕادەمێنێ و خوێ خەرێك دەكات بە دەرمانەكەوەو ، واز لە چارەسازی نەخۆشیەكەو بەرگریكردنی دێنێ بە یەكجاری ، نموونەشی وەكو نموونەی : كەسێكە دەچێتە لای سوارچاكێك كە سەرقاڵی جێگەكانی دوژمنە ، خەریكی دەكات بە كارێكی ترەوە ٠ چونكە لەم بارەدا پێویستە یارمەتی سروشت بدات بۆ پاراستنی هێز چەند لە تواناداا بوو ٠

ئەگەر نەخۆشیەكە كۆتایی هات و وەستاو هێور بویەوە ، دەست بە دەرهاوێشتنی و ، ڕیشەكێش كردنی هۆكارەكانی دەكات ، ئەگەر گەشتە خاڵی نەمان ، ئەوانەی سەرەوەی زیاتر بۆ شایستە دەبێ ٠ نموونەی ئەمەش وەكو نموونەی دوژمنێكە هێزی تەواو بێت و ، چەكیشی پێ نەمابێت ، فەوتاندنی ئاسان دەبێت ، ئەگەر پشتی هەڵكردو دەستی بە هەڵهاتن كرد ، فەوتاندنی ئاسانترە ، چونكە توندی و لێهاتوویی لە سەرەتادایە ، هەروەها باری دەرهاوێشتن و ، فراوانیی هێزی ، دەرمان و نەخۆشیش بەو شێوەیە ٠

بەشێك سەبارەت بەوەی كە پزیشك بە سەلیقە لە ئاسانترینەوە چارەسازی دەكات :

پزیشكی لێهاتوو هەركاتێك بتوانێت چارەسازیی بە ئاسنترین بكات ، دەبێ وازی لێ نەهێنێت و بچێتە سەر قورسترین چارەسازیی ، بەڵكو پلە بە پلە لە لاوازترینەوە دەچێتە سەر بەهێزترین ، بەڵام ئەگەر ترسا لەوەی لە ئەنجامی بەكارهێنانی دەرمانی لاوازەوە هێزی

نەخۆشەكە لەناو بچێت ، ئەوا یەكسەر دەرمانی بەهێز بەكاردێنیٚ ، لە چارەسەركردنیشدا لە سەر یەك بار ناوەستیٚ و تەنها یەك چارەسەر بەكاربێنیٚ ، چونكە سروشتی نەخۆشیەكە لە سەر دەرمانەكە ڕادێت و ، توانای بەرگەگرتنی دەرمانەكەی بۆ پەیدا بێت و نەخۆشیەكەش هەر بمێنێتەوە ، دەرمانە بەهێزەكانیش لە وەرزە بەهێزەكاندا بەكار ناهێنێت ، پێشتریش ئاماژەمان پێدا كە تاوەكو توانای چارەسەركردنی بە خۆراك هەبیٚ، دەرمان بەكار ناهێنیٚ ، ئەگەر ئالۆزیەكیشی لا دروست بو و نەیزانی نەخۆشیەكە گەرمە یاخود ساردە ، دەست بە چارەسەركردن ناكات تاوەكو بۆی ڕوون دەبێتەوە ، هەركات ترسی لە دەرەنجامی نەخۆشیەكە هەبوو ئەگەر دەرمانێكی بۆ بەكارهێنا ، ئەوا دەرمانەكەی بۆ تاقی ناكاتەوە ، هیچیشی تێدا نی یە ئەگەر دەرمانەكەی تاقیكردەوە لە بارێكدا ئەگەر هیچ ترسێكی نەبوو لەوەی شوینەوارێكی خراپ دروست بكات ٠

ئەگەر چەند نەخۆشیەكیش كۆبوونەوە ، دەست بە چارەسەركردنی ئەوە دەكات كە یەكێك لەم خەسڵەتانەی تێدایە :

یەكەمیان : چاكبونەوەی ئەویتر لە سەر چاكبونەوەی ئەم وەستابیٚ وەكو ئاوسان و برین ، لێرەدا دەست بە چارەسەری ئاوسانەكە دەكات ٠

دووەم : دانەیەكیان هۆكاری دروستبوونی ئەویتر بیٚ وەكو (السَّدة) و (الحمى العفنة)[١٨٤] ، لێرەدا دەست دەكات بە لابردنی (السَّدة)كە چونكە هۆكاری دروستبونی تاكەیە ٠

سیٚ یەم : دانەیەكیان لەویتر گرنگتربیٚ ، وەكو نەخۆشیەكی توندو نەخۆشیەكی درێژخایەن ، لێرەدا دەست دەكات بە چارەسەركردنی نەخۆشیە توندەكەو ، لە گەڵ ئەوەشدا ئەویتر فەرامۆش ناكات ، ئەگەر نەخۆشیەك و نەخۆشیەكی كات بەكات كۆبونەوە ، دەست

---

١٨٤ ــ السَّدة : ناوێكە بۆ هەر شتێك لە نێو جەستەدا ڕیٚ لە هاتوچۆی شتێكی تر بگریٚ ٠

الحمى العَفنة : تایەكە بەهۆی یەكێك لە چوار تێكەڵاوەكەوە دروست دەبیٚ كە (الصفراء والسوداء)و خوێنی و بەڵغەمی ، بڕوانە : مەلا محمودی گەلالەیی ، قامووسی ڕستە ٠

دەكات بـە چارەسـەركرنى نەخۆشـيەكە ، مەگـەر نەخۆشـيە كـات بـە كاتەكـە (العَـرض) بەهێزتربێ وەكو (القُولنج)[١٨٥] ، لێرەدا دەست دەكات بە نيشتنەوەی ئازارەكەو ، پاشـان (السَّـدة)كـە چارەسـەر دەكـا . ئەگـەر تواناشـى هـەبوو لـە جێگـەى چارەسـەركردن بـە دەرهاوێشـتنى مادەكـان ، جـۆرى چارەسـەرى ديكـەى وەكـو برسـێتى و ڕۆژوو يـا نووسـتن بەكاربێنێ باشترەو ، با كردارى دەهاوێشـتن ئـەنجام نـەدات ، ئەگـەر ويسـتى پاراسـتنى هـەر تەندروسـتيەكى بـوو ، بـا بـە هاوشـێوەكان و وێكچـووەكان بيپارێزێـت ، ئەگـەر ويسـتى گواستنەوەشى هەبوو بۆ بارێكى چاكتر لە خۆی بە دژ دەيگواستێتەوە .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خۆپاراستن لەو نەخۆشيانەى دەتنرێتەوە بە سروشتى و ڕێنمايى كردنى كەسانى تەندروست بە خۆدورخستنەوە لەو كەسانەى تووشيبوونە:

ثَبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، أَنَّهُ كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ ((ارْجِعْ فَقَدْ بَايَعْنَاكَ))[١٨٦] .

واتە : لە (جابر)ى كوڕى (عبدالله)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : شاندەكەى هۆزى (ثقيف) پياوێكى گوولى تێدابوو ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ هەواڵى بۆ ناد : ((بگەڕێرەوە پيەمانمان لە گەڵ بەستووى)) .

١٨٥ _ القُولنج : نەخۆشيەكە لە ڕيخۆڵەدا پەيدا دەبێ و پيسايى و با بە ئەستەك لە كۆم دێتە دەرەوەو هۆكەشى دەگەڕێتەوە بۆ مەوكردنى كۆڵۆن ، بڕوانە : فەرهەنگى دەريا . وەرگێڕ .

١٨٦ _ صحيح : رواه مسلم (٤ / ١٧٥٢) بلفظ : ((إنا بايعناك فارجع)) واتە : بە بێژەى : ((ئێمە پەيمانمان لە گەڵ بەستووى بگەڕێرەوە)) .

وَرَوَى الْبُخَارِيُ فِي " صَحِيحِهِ " تَعْلِيقًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((فِرَّ مِنْ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرّ مِنْ الْأَسَدِ))[١٨٧] .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : ((له كەسى گول هەڵبێ وەكو چۆن له شێر هەڵدێی)) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبّاسٍ ، أَنّ النَبيّ ﷺ قَالَ : ((لَا تُدِيمُوا النَّظَرَ إِلَى الْمَجْذُومِينَ))[١٨٨] .

واته : له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆى وباوكیشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((به بەردەوامى تەماشاى كەسى گول مەكەن)) .

وَفِي " الصّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((لَا يُورِدَنّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحّ))[١٨٩] .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((خاوەن ووشترى نەخۆش با ووشترەكانى نەباته سەرئاوى خاون ووشترى ساغ)) .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ: كَلِّمْ الْمَجْذُومَ وَبَيْنَكَ وَبَيْنَهُ قِيدَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ[١٩٠] .

١٨٧ _ صحيح : أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٢) .

١٨٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢٠٧٢) ، وابن ماجة (٣٥٤٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٠٦٤) .

١٨٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) .

واته: له پێغه‌مبه‌رى خواوه ﷺ باسكراوه : له گه‌ڵ كه‌سى گولدا بدووى با دوورى نێوان تۆ و ئه‌و نزيكه‌ى ڕمێك ياخود دوو ڕم بێت ٠

نه‌خۆشى گوليى چى يه ؟

نه‌خۆشى گوليى : نه‌خۆشيه‌كى خراپه به‌هۆى بڵاوبونه‌وه‌ى (المِرَّة السوداء)ه‌وه له هه‌موو جه‌سته‌دا ڕووده‌دات و ، ميزاجى ئه‌ندامه‌كانى جه‌سته‌و ڕووخساروشێوازيان خراپ ده‌كات ، پێده‌چێ له كۆتادا په‌يوه‌ندى ئه‌و ئه‌ندامانه تێك بچێت تا ده‌ڕزێن و ده‌كه‌ون ، له زمانى عه‌ره‌بيدا به (داء الأسد)يش ناوبراوه، سه‌باره‌ت به‌م ناوه‌ش پزيشكان به سێ بۆچون لێكيان داوه‌ته‌وه يه‌كه‌ميان : چونكه به زۆرى تووشى شێر ده‌بێ ، دووه‌م : چونكه ئه‌م نه‌خۆشيه ڕووى كه‌سى تووشبوو مۆڕو مۆن ده‌كات و ده‌يچوێنێت به شێوه‌و شێوازى شێر ، سێ يه‌م : كه‌سى تووشبوو به‌م نه‌خۆشيه ڕاوى ئه‌وانه ده‌كات كه نزيكى ده‌بنه‌وه‌و ده‌يانكوژێت وه‌كو شێر ٠

ئه‌م نه‌خۆشيه به‌لاى پزيشكانه‌وه نه‌خۆشيه‌كى ته‌نراوه‌ى ئه‌م بۆ ئه‌وه ، ئه‌و كه‌سه‌ى نزيكى كه‌سى گوول و تووشبوو به نه‌خۆشى سيل ده‌بێته‌وه هه‌ر به بۆنيان تووشى نه‌خۆشيه‌كه‌يان ده‌بێت ، پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له‌به‌ر ته‌واو به‌زه‌ى هاتنه‌وه‌ى به ئومه‌ته‌كه‌يداو ، بۆ به‌جێهێنانى ئامۆژگارى كرنى ته‌واو ، قه‌ده‌غه‌ى ئومه‌ته‌كه‌ى خۆى كردووه به نزيك نه‌بوونه‌وه له‌و هۆكارانه‌ى نه‌خۆشى بۆ جه‌سته‌و دڵيان ده‌گوێزێته‌وه ، گومانى تێدا نى يه جه‌سته‌ش له ئه‌وپه‌ڕى ئاماده‌باشى شاراوه‌دايه بۆ قبوڵكردنى نه‌خۆشيه‌كه ، ڕه‌نگه سروشتى

---

١٩٠ ـ حسن صحيح : أخرجه عبدالله بن أحمد (١ / ٧٨) عن الحسين بن علي عن أبيه عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : ((لا تديمو النظر المجذومين ، وإذا كلمتوهم فليكن بينك وبينهم قيد رمح)) واته : ((به به‌رده‌وامى ته‌ماشاى كه‌سى گول مه‌كه‌ن و ، ئه‌گه‌ر له گه‌ڵيشياندا دووان با دوورى نێوان ئێوه‌و ئه‌وان به ئه‌ندازه‌ى ڕمێك بێت)) ٠

جەستە ئامادەی کاردانەوەی تەواو بێت بۆ وەرگرتن لە جەستەی ئەو کەسانەوە کە نزیکی دەبنەوەو تێکەڵی دەبن ، چونکە جەستە تووشبووەکان گوێزەرەوەن ، لەوانەیە ترس و خەیاڵی مرۆڤ لە گەورەترینی هۆکارەکان بن بۆ تووش بوون بەم نەخۆشیە ، چونکە خەیاڵ کارایەو زاڵە بەسەر هێزەکان و خووەکانی مرۆڤدا ، لەوانەیە بۆنی کەسی تووشبوو بگات بە کەسی تەندروست و نەخۆشیەکەی بۆ بگوێزێتەوە ، ئەمەش لە چەندین نەخۆشیدا بینراوەو ، بۆنیش یەکێکە لە هۆکارەکانی تەنینەوەی نەخۆشی ، لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا دەبێ جەستە ئامادەبێ بۆ قبوڵبوونی ئەو نەخۆشیە ، وَقَدْ تَزَوَّجَ النَّبِيّ ﷺ امْرَأَةً ، فَلَمَّا أَرَادَ الدّخُول بِهَا ، وَجَدَ بِكَشْحِهَا بَيَاضًا ، فَقَالَ : ((الْحَقِي بِأَهْلِكِ))[١٩١] .

واتە: باسکراوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ژنێکی خواست ، کە ویستی بچێتە لای سپیایەکی لە کەلەکەیدا بەدیکرد ، ئەوەبوو فەرمووی : بچۆرەوە ماڵی بابت .

کۆمەڵێك وایانزانیوە ئەم فەرموودانە بەرپەرچ دراوەتەوە بە کۆمەڵێك فەرموودەی دیکە ، کەوا پوچیان دەکاتەوەو دژایەتیان دەکات لەو فەرموودانە : مَا رَوَاهُ التّرْمِذِيّ ، مِنْ حَدِيثِ عبدالله بن عمر أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ مَجْذُومٍ ، فَأَدْخَلَهَا مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ ، وَقَالَ : ((كُلْ بِسْمِ اللّهِ ، ثِقَةً بِاَللّهِ ، وَتَوَكّلًا عَلَيْهِ))[١٩٢] ، وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ .

واتە : لە (عبداللە)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کەسێکی گوڵی گرت و ، خستیە نێو لەگەنەکەوە لە گەڵ خۆیداو ، فەرمووی : بخۆ بەناوی خوا : متمانە بەخواو ، پشت پێ بەستنی .

---

١٩١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٤٩٣) .

١٩٢ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٥) ، والترمذي (١٨١٨) ، وضعفه الألباني .

وَبِمَا ثَبَتَ فِي " الصّحِيحِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ[١٩٣] .

واته : له (ابي هُريرة)ەوە _ خـواى لـىّ ڕازى بيّـت _ فەرمووبـەتى : پيّغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرمووى : تەنينەوەى نەخۆشى نى يە ، شوومى و ڕەشبينى نى يە ·

ئيّمە دەلّيّن _ (ابن القيم) _ سپاست بۆ خوا هيچ دژ بەيەك بوونيّك له نيّـوان فـەرموودە (صحيح)ەكانى پيّغەمبەرى خـوادا ﷺ بـەديناكريّت ، ئەگـەر دژ بـە يـەك بـوونيّكيش بـەديكرا ، ئەوا پيّدەچىّ يەكيّك له فەرموودەكان گوفتارى پيّغەمبـەرى خـوا ﷺ نـەبىّ و ، ئـەو كەسـانەى فەرموودەكـەيان گيّڕاوەتـەوە هەڵـەيان تيّـدا كردبـىّ ، ئەگەرچـى كەسـيّكى بـاوەڕپيّكراوى سەرڕاستيش بيّت ، چونكە كەسى باوەڕپيّكراو هەڵە دەكات ، ياخود يـەكيّك لـە فـەرموودەكان (ناسخ)و(١٩٤) ئەويترى پيّش خۆى لادەبات ئەگـەر قبـوڵى (نسخ) بكـات ، يـاخود دژ بـە يەك بوونەكە تەنها له تيّگەشتنى بيسەردايە ، نـەك لـە فەرمايشـتەكانى پيّغەمبـەرى خـوادا ﷺ بۆيە دەبىّ يەكيّك لەو سيانەى پيّشەوە هەبىّ تاوەكو دژ بە يەك بوونەكە ڕووبدات ·

بـەڵام دوو فـەرموودەى (صـحيح)ى ئاشـكەراى دژ بـە يـەك لـە هـەموو ڕوويەكـەوەو ، يەكيّكيشيان ئەويتر (نسخ) نەكاتەوە ، هەرگيز شتى وانەبووە ، بەڵكو پەنا دەگرين بـە خـوا له گوفتارى پيّغەمبەرى خوادا ﷺ ئەم شتانە هەبيّت ، چونكە له زارى ئەوەوە بـەدەر لـە هـەق هيچى تر نەگوتراوە ، بەڵكو له ڕاستيدا بەڵاكە كەمتەرخەميە :

١ _ له تيّگەشتنى ئەو فەرموودانەدا كە هاتووە ·

٢ _ توانا نەبوون له جياكردنەوەى فەرموودە (صحيح)ەكان و (ضعيف)ەكاندا ·

---

١٩٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) عن الحسن عن أبي هريرة · وأخرجه البخاري (٧ / ١٧٥ ، ١٨٠) ، ومسلم (٧ / ٣٣) عن أنس · والحديث مروي عن كثير من الصحابة ·

١٩٤ _ المنسوخ : له زمانى عەرەبيدا له (نَسَخَ الشيءُ)ەوە هاتووە بە واتاى : هەڵگرتن و لابردن ، بۆيە ووشەى (المنسوخ) له زمانى عەرەبيدا واتاى لابراو هەڵگيراو دەبەخشيّت ·

٣ _ تێنەگەشتنی تەواو لە مەبەستی ڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ

٤ _ هەڵگرتنی فەرموودەکە بۆ کارپێکردن لە بوارگەڵێکدا بە پێچەوانەی مەبەستی پێغەمبەری خواوە ﷺ. هەموو ئەمانە هۆکاربوون بۆ دروستبوونی جیاوازی و خراپی . وبالله التوفيق .

(ابن فتيبة) لە کتێبی (اختلاف الحديث)داو _ لە زاری ئەو کەسانەی دوژمنی فەرموودەو فەرموودەناسانن _ دەڵێت : دوو فەرموودەی دژ بە یەکتان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاوەتەوە کە فەرموویەتی : ((لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ)) واتە : نە تەنینەوە هەیەو ، نە شومی و ڕەشبینی. پێشی گوترا : گەڕوویی و خورویی لە لیچی ووشتردا پەیدا دەبێ و ، ئینجا ووشترەکان گەڕوویان تێدەکەوێت ، فەرمووی : ئەی چ شتێك نەخۆشیەکەی تەنیەوە بۆ یەکەم ؟[١٩٥] . پاشان لە فەرموودەیەکی تردا گێڕاوتانەتەوە : با هیچ کەس ووشترە نەخۆشەکانی نەباتە سەر ئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، لە کەسی گوول هەڵبێ بەهاوشێوەی هەڵهاتنت لە شێر ، وە پیاوێکی گول هات بۆ گفتپێدانی بەڵام گفتەکەی بۆ ناردو ، فەرمانی پێدا بگەڕێتەوەو ، مۆڵەتی نەدا ، وە فەرموویەتی : شوومی لە ژن و ماڵ و وەڵاخدایە[١٩٦] . گوتیان : هەموو ئەمانە جیاوازن و یەکێکیان لەویتر ناچێت .

(أبومحمد) دەڵێت : ئێمە دەڵێین : لەمەدا هیچ جیاوازیەك نی یەو ، مانای هەر فەرموودەیەکیان کات و شوێنی خۆی هەیە ، ئەگەر لە کات و شوێنی خۆیدا دانرا جیاوازیەکە لادەچێت .

---

١٩٥ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٧٥٢٩) .

١٩٦ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٨) ، ومسلم (٢٢٢٥) .

تەنینەوە دوو ڕەگەزە :

یەکەمیان : تەنینەوەی گوولی ، چونکە بۆنی کەسی گوول توند دەبێت تا ئەو کەسانەش تووش دەکات کە زۆر لە گەڵیدا دادەنشن و قسەی لە گەڵدا دەکەن ، هەروەها بە جووتبوونی کەسی گوول لە گەڵ خێزانەکەیدا زیانی پێدەگەیەنێت و ، لەوانەشە تووشی گوولی بێت ، هەروەها منداڵەکانیشی لە گەورەبوونی تەمەندا تووشی دەبن ، هەروەها تووشبووان بە نەخۆشیەکانی سیل و گەڕووی ، چونکە پزیشکان فەرمان دەکەن بە دانەنیشتن لە گەڵ تووشبووان بە سیل و گوولیدا ، لەمەشدا مەبەستیان مانای تەنینەوە نی یە ، بەڵکو مەبەستیان گۆڕینی بۆنیانەو ، ئەو کەسانەش بە زۆری بونیان دەکەن تووشی هەمان نەخۆشی دەبن ، پزیشکان دوورترین کەسن لە ڕەشبینی و شوومەوە ، گەڕووی و خورووی لە ووشتردا پەیدا دەبێ _ کە گەڕوویەکی شێداری تەڕە _ ئەوەش تێکەڵی ووشترە تووشبۆوەکە دەبێت یا دەیخورێنێت ، یا دەچێتە شوێنی یخدانی ووشترەکانەوە ئاوی گەڕووەکەی پێ دەگات و تووش دەبێت ، ئەمە ئەو مانایەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با هیچ کەس ووشتری تووشبوو نەباتە سەرئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، چونکە بە باشی نەزانیوە نەخۆش تێکەڵ بە ساغ بێت نەوەکو ئاوو خورووەکەی پێ بگات و تووشی بکات ·

دەفەرمێت : بەڵام ڕەگەزەکەی دیکەی تەنینەوە ، وەکو بڵاوبونەوەی نەخۆشی چاوەقوڵەیە لە وەڵاتێکداو ، کەسانی تەندروستیش لەو وەڵاتە دەچنە دەرەوە لە ترسی تەنینەوەدا ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((إذا وقَعَ ببلدٍ وأنتُم به ، فلا تخرُجوا منْه ، وإذا كان ببلدٍ ، فلا تدخُلُوه)) فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((إذا وقع ببلدٍ وأنتم به ، فلا تخرجوا منهُ)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوەو ئێوەی لێبوو ، لێی دەرمەچن)) لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : ئێوە واگومان دەبن کە بە هەڵهاتنتان لە چارەنووسی خوا لە خوا ڕزگارتان دەبێ · فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : ((وإذا كان ببلد ، فلا تدخلوه)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوە ، مەچنە نێوی)) لێرەدا

پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : بە مانەوەتان لەو جێگەی کە تاعونی تێدا نی یە دڵتان زیاتر دەحەوێتەوەو ، گوزەرانتان خۆشتر دەبێ ٠ لەم بوارەدا ژن یا ماڵ بە شووم ناسراوەن ، کە پیاو تووشی ناخۆشیەك یاخود بەڵایەك دەبێ ، دەڵێ : ژن و ماڵەکە شومیەکەی بۆ تەنیمەوەو لێیدام ، ئەمە ئەو تەنینەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەیەوە فەرموویەتی : تەنینەوە نی یە ٠

کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : بەڵکو فەرماندان بە خۆدورخستنەوە لە کەسی گوول و هەڵهاتن بۆ (الاستحباب)و هەڵبژاردن و ، ڕێنمویی کردنە ، ٠ بەڵام بۆ لە گەڵیدا خواردن ، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی ئەنجامدا بۆ بەدەرخستنی شیاوێتی و ، حەرام نەبوونی ٠

کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : ئەم پەیامەی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا بۆ بەشێکی خەڵکە نەك بۆ هەمووی ٠ بۆیە تەماشا دەکرێت پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هەر یەکیان پەیامێکی فەرمووە بە باروحاڵیان شایستە بێت ، چونکە هەندێکی خەڵك ئیمانی بەهێزەو ، پشت بەستنی بەهێزە بە ئاستێك تەنینەوەی نەخۆشیەکە لە خۆی دور دەخاتەوە ، وەکو چۆن هێزی سروشت هێزی نەخۆشیەکە دووردەخاتەوەو پوچی دەکاتەوە ، کەچی هەندێ خەڵکی تر ئەو هێزەی تێدا نی یە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم پەیامەی خۆی ئاڕاستەی ئەم جۆرە خەڵکە کردووە بۆ ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەردوو بارەکەشی پێکەوە ئەنجامداوە ، بۆ ئەوەی ئومەتەکەی چاوی لێکەن و پەیڕەویی بکەن ، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لە ئومەتەکەیدا بەهێزن ڕێگەی پشت بەستن و هێزو متمانەی تەواو بە خوا هەڵبژێرن و ، ئەوەشیان کە لاوازە ڕێگەی ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی بەکاربێنن و ، هەردوو ڕێگەکەش (صحیح)و تەواون :

یەکەمیان : بۆ باوەڕدارانی بەهێز ٠

ئەویتریشیان : بۆ باوەڕدارانی لاواز ٠

لێرەشدا هەر کۆمەڵێکیان بەڵگەیەکی بەدەستەوە دەبێ و پێشەنگێشی دەبێ ئەو کارەی ئەنجام دابێ بە گوێرەی باروحاڵیان و ئەوەی بۆیان شایستەیە ، ئەمەش بەهاوشێوەی هەستانی پێغەمبەری خوایە ﷺ بە داخکردن و ، ستایشی ئەو کەسەشی کردووە کە وازی لێدەهێنێت ، چونکە وای داناوە ئەو کەسەی وازی لێدەهێنێت پشت بەستنێکی تەواوی بەخوای تعالی هەیە ، هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ وازی لە شوومی و ڕەشبینی هێناوەو ، هاوشێوەی ئەمەش لە شەرعدا زۆرە ، ئەمەش ڕێگەیەکی ناسك و زۆر چاکە بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ هەقی خۆی بدەنێ ، بەتایبەت ئەو کەسانەی توانای لێکدانەوەی نەفسی خۆیانیان پێدراوە ، بەمەش ئەو دژ بە یەك بوونەی هەستی پێ دەکات لە سوونەتی (صحيح)دا نامێنێت و لادەچێت ٠

کۆمەڵێکی تریش وای بۆ دەچن کە فەرمان کردن بە هەڵهاتن و ، خۆ دوورخستنەوە بۆ شتێکی سروشتیە ، کە بریتیە لە گواستنەوەی نەخۆشیەکە بۆ کەسی تەندروست بە دەست پێوەدان و تێکەڵبوون و بۆن کردن ، ئەم بارەش بە دووبارەکردنەوەی تێکەڵبوون و دەست پێوەدان دەبێ ، پێغەمبەری خواش ﷺ کە هەستا بە خواردن لە گەڵ کەسێکی گوولدا بۆ بەرژەوەندیەکی پەسەندکراوبوو ، هیچی تێدا نی یەو ، بە یەك جارو یەك ساتیش تەنینەوەی نەخۆشی دروست نابێت ، بەڵام قەدەغەی کردووە بۆ ئەوەی نەبێت بە هۆکارێك بۆ بڵاوبونەوەی نەخۆشی و فەوتاندن ، هەروەها بۆ پاراستنی تەندروستی ، بە تێکەڵبونێکیش تێکەڵیان بوو لەبەر پێویستی و بەرژەوەندیەك ، بۆیە هیچ دژ بە یەك بوونێك لە نێوان هەردوو شتەکەدا بەدیناکرێت ٠

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : پێدەچێ ئەو کەسە گوولەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵیدا خۆراکی خواردبێ نەخۆشیەکەی شتێکی کەم بێ و تەنینەوە دروست نەکات ، کەسانی گوولیش هەموویان وەکو یەك نین و ، ئەو تەنینەوەش لێیانەوە دروست دەبێ هەمووی وەکو یەك نی یە ، بەڵکو تێکەڵبوونی کەسانێکیان زیانی نی یەو ، تەنینەوە دروست ناکات ، ئەو

كەسە گوولەش توشى شتێكى كەمى گوولى بوبو ، پاشان وەستاو لەسەر بارەكەى بەردەوام بوو ، گوليەكەش نەتەنيەوە بۆ سەراپاى لەشى ، بۆيە بە شايستەتر نەخۆشيەكەى ناتەنێتەوە بۆ كەسانى تر ٠

كۆمەڵێكى تريش دەڵێن : خەڵكانى تاقى نەفامى بڕوايان وابوو كە تەنينەوەى نەخۆشيە پەتاكان بە خودێكى سروشتى دەبێت ، بەبێ ئەوەى بيگەڕێننەوە بۆ خواى تعالى ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەو باوەڕەى پوچكردنەوەو ، لە گەڵ كەسە گوولەكەدا خۆراكى خواردو ، بۆى ڕوون كردنەوە كە خواى تعالايە نەخۆش دەخات و چاكيش دەكاتەوە ، قەدەغەى نزيكبوونەوەى خەڵكيشى لێكردن بۆ ئەوەى بۆيان ڕوون بكاتەوە كە خودى نزيكبوونەوە يەكێكە لەو هۆكارانەى لە لايەن خواى پەروەردگارەوە دانراوە بۆ دروستبوونى نەخۆشيەكە ، كاتێكيش پێغەمبەرى خوا ﷺقەدەغە دەكات لە ڕاستيدا هەڵدەستێت بە جێكركردنى ئەو هۆكارانەى نەخۆشى دروست دەكەن ، كردوەكەى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئاشكەراى دەكات كە نەخۆشيەكان سەربەخۆيان وەرنەگرتووە لە كاركردندا ، بەڵكو هەموو شتێك خواى تعالايە ، ويستى هەبێت هێز لە نەخۆشيەكە وەردەگرێتەوەو چيتر كاريگەرى نابێت و ، ويستيشى هەبێت هێزەكەى دەهێڵێتەوەو كاريگەرى دروست دەكات ٠

كۆمەڵێكى تريش دەڵێن : بەڵكو فەرموودەكان (ناسخ و منسوخ)ى تێدايە ، تەماشاى مێژووەكەى دەكرێت ، ئەگەر زانرا فەرموودەيەكيان دواكەوتوترە ، حوكم دەدرێت كە (ناسخ)ە ، ئەگەر بەو جۆرەش نەبوو ، تيايدا دەوەستين ٠

كۆمەڵێكى تريش دەڵێن : هەندێ لەو فەرموودانە جێگيرەو ، هەندێكيشيان جێگير نين ، بۆيە سەبارەت بە فەرموودەى : ((لا عدوى)) دەڵێت : يەكەم جار هاوەڵى بەڕێز (أبوهريرة) دەيگێڕايەوە ، پاشان لەو بارەوە گومانى بۆ دروست بوو وازى لێهێنا ، ديسان سەبارەت بەو فەرموودە ڕاوێژيان پێكردو ، گوتيان : گوێبيستت بوين دەتگێڕايەوە ، بەڵام قايل نەبوو بيگێڕێتەوە ٠

(أبوسلمة) دەڵێت : ئیتر نازانم ، (أبوهريرة) بیری چوو ، یاخود یەکێك لە فەرموودەکان ئەویتری (نسخ) کردەوە ؟

بەڵام فەرموودەکەی (جابر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((أنَّ النبيَّ ﷺ أخذ بيدِ مجذوم ، فأدخلها معه في القصعة)) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کەسێکی گوولی گرت و ، لە گەڵ خۆیدا دەستی خستە نێو لەگەنەکەوە)) ، فەرموودەیەکی (صحيح) نیەو ، بۆ بەرزترین پلەشی ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی فەرموودەیەکی (غريب)ەو ، نە بە (صحيح)ی داناوەو نە بە (حسن)یشی داناوە . (شعبة) دەڵێت : خۆتان بپارێزن لەو فەرموودە (غريب)انە . ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی : لە چوارچێوەی کردەوەکانی (عمر)ەوە (ريوايە)ت کراوە ، ئەمەش جێگیرترە ، ئەمەیە باری ئەم دوو فەرموودەیەی کە بەرهەڵستی فەرموودەکانی قەدەغەکردنی پێ دەکرێت :

یەکێکیان : (أبوهريرة) پەشیمان بۆتەوە لە گێڕانەوەیداو نکوڵیی لێ کردووە .

دووەمیشیان : بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ريوايە)ت نەکراوە ، لە کتێبی (المفتاح)دا بە تێروتەسلیی سەبارەت بەم مەسەلە دواوین ، وبالله التوفيق .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قەدەغەکرنی خۆچارەسەرکردن بە حرامکراوەکان :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً ، فَتَدَاوَوْا ، وَلَا تَدَاوَوْا بِالْمُحَرَّمِ))(١٩٧) واتە : لە (أبي الدَّرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ

١٩٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٤) ، وضعفه الألباني .

فەرمووی : ((خوای تعالى نەخۆشی و دەرمانەکەشی دابەزاندووەو ، بۆ هەر نەخۆشیەکیش دەرمانێکی داناوە ، بەوە چارەسەر بکەن و ، بە شتی حەرام چارەسەر مەکەن)) ٠

وَذَكَر الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ : إِنّ اللّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرّمَ عَلَيْكُمْ٠[198]

واتە : ئیمامی (البخاري) لە (صحیح)ەکەیداو لە (ابن مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوە ، فەموویەتی : خوای تعالى شیفای ئێوەی لە شتە حەرام کراوەکاندا دانەناوە ٠

وَفِي " السّنَنِ " : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : ((نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ الدّوَاءِالْخَبِيثِ))[199]
واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ چارەسەرکردنی کردووە بە دەرمانە پیسەکانی وەکو مەی و ژەهر)) ٠

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيّ أَنّهُ سَأَلَ النّبِيّ ﷺ عَنْ الْخَمْرِ ، فَنَهَاهُ ، أَوْ كَرِهَ أَنْ يَصْنَعَهَا ، فَقَالَ : إِنّمَا أَصْنَعُهَا لِلدّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إِنّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنّهُ دَاءٌ))[200]

واتە : لە (طارق)ی کوڕی (سُوَيْدٍ الجُعْفي)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کەوا سەبارەت بە مەی لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسیبوو ، ئەویش قەدەغەی کردبوو ، یاخود بەباشی

---

١٩٨ _ ذكره البخاري تعليقاً (١٠ / ٦٨) في الطب باب شراء الحلواء والعسل

١٩٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٠٥ ، ٤٤٦ ، ٤٧٨) وأبوداود (٣٨٧٠) ، وابن ماجة (٣٤٥٩) ، والترمذي (٢٠٤٥) كلهم من طريق يونس بن أبي إسحاق عن مجاهد عن أبي هريرة فذكره٠

٢٠٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٣١١ ، ٣١٧ ، ٣٩٩) ، والدارمي (٢١٠١) ، ومسلم (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٧٣) ، والترمذي (٢٠٤٦) كلهم من طريق سماك بن حرب عن علقمة بن وائل عن أبيه فذكره

نەزانى دروستى بكات ، (طارق)يش پێى فەرمووى : لە ڕاستيدا بۆ دەرمان دروستى دەكەم ، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى : ((دڵنيابە ئەوە دەرمان نى يە بەڵكو نەخۆشيە)) .

وَفِي " السّنَنِ " أَنّهُ ﷺ سُئِلَ عَنْ الْخَمْرِ يُجْعَلُ فِي الدّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إِنّهَا دَاءٌ وَلَيْسَتْ بِالدّوَاءِ))[٢٠١] رواه أبوداود ، والترمذي .

واتە : لە پێغەمبەرى خوايان ﷺ پرسى سەبارەت بەوەى مەى وەكو دەرمان بەكاربێت ، ئەويش فەرمووى : ((ئەوە نەخۆشيە نەك دەرمان)) .

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْحَضْرَمِيّ قَالَ : قُلْت : يَا رَسُولَ اللّهِ إِنّ بِأَرْضِنَا أَعْنَابًا نَعْتَصِرُهَا فَنَشْرَبُ مِنْهَا ، قَالَ : " لَا " فَرَاجَعْته قُلْتُ : إِنّا نَسْتَشْفِي لِلْمَرِيضِ قَالَ : ((إِنّ ذَلِكَ لَيْسَ بِشِفَاءٍ وَلَكِنّهُ دَاءٌ))[٢٠٢] .

واتە : لە (طارق)ى كوڕى (سُوَيْدٍ الحَضْرَمِيّ)وە ــ خواى لىٚ ڕازى بێت ــ فەرموويەتى : گووتم : ئەى پێغەمبەرى خوا زەويەكانى ئێمە ترێكەلێكى لێيە دەيگووشين بۆ (مەى)و لێى دەخۆينەوە ، فەرمووى : نەخێر ، (طارق) فەرموويەتى : جارێكى تر وەڵامم بۆ ناردەوەو گوتم : ئەوە بۆ چارەسەرى نەخۆشى بەكارديێنين فەرمووى : ((ئەوە چارەسەر نى يە بەڵكو نەخۆشيە))

وَفِي " سُنَنِ النّسَائِيّ أَنّ طَبِيبًا ذَكَرَ ضِفْدَعًا فِي دَوَاءٍ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا[٢٠٣]
واتە لە (سنن)ى ئيمامى (النسائي)دا هاتووە كەوا پزيشكێك لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا ﷺ لە دەرمانێكدا باسى بۆقى كرد ، بەڵام پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كرد بۆق بكوژێت .

٢٠١ ــ هو السابق .
٢٠٢ ــ هو السابق ، وليس هذا لفظ مسلم .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَنْ تَدَاوَى بِالْخَمْرِ ، فَلَا شَفَاهُ اللّٰهُ))[٢٠٤]

واتـه : لـه پێغەمبـەری خـواوه ﷺ باسـكراوه كـەوا فەرموويـەتی : ((هەركـەس بـه مـەی چارەسەر دەكات ، خوای تعالی شیفای نەدات)) ٠

خۆچارەسەركردن به شته حەرامەكان قیزەونه لـه ڕووی شـەرع و لـه ڕووی ئەقڵیشـەوه ، له ڕووی شەرعەوه ئەو فەرموودانه بوو كه له سەرەوه باسكران ٠ بـەڵام لـه ڕووی ئەقڵـەوه : خوای تعالی ئەو شتانەی حەرام كردووه لەبەر پیسێتیان ، بەڵام شته چاكەكانی لـەم ئومەتـه حەرام نەكردووه وەكو سزایەك ، بەهاوشێوەی ئەو حەرامكردنـەی كـه سـەپاندی بـه سـەر (بني إسرائيل)دا كه دەفەرمێت ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾[سورة النسـاء:١٦٠] واتـه ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا ﴾ بـەهۆی سـتەم كردنـەوه لـه لایـەن جولەكەكانەوه ﴿ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ ﴾ حەراممان كرد لێیان ﴿ طَيِّبَاتٍ ﴾ چەند خۆراكێكی پـاك و خاوێن ﴿ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ كه حەڵاڵ كرابوو بۆیان[٢٠٥] ، بەڵكو چەند شتێكی لـەم ئومەتـه حـەرام كردووه چونكه خودی ئەو شتانه پیسن و ، حەرامیشی كردووه وەكو پارێزێك بـۆ بەنـدەكان و ، پاراستنیان له خواردنی ، بۆیه لەم بارەوه بەشیاو دانانرێت وەكو چارەسەری نەخۆشیی بەكاربێت ، چونكه ئەگەرچی ڕۆڵیی هەبێت له لادانی نەخۆشیدا ، بەڵام پاشان نەخۆشیەكی گەورەتر له دڵدا دروسـت دەكـات بـەهۆی ئـەو پیسـیەوه كـه تیایدایـه ، بۆیـه ئـەو كەسـەی چارەسەر بـه شـته حەرامـەكان دەكـات ، هەوڵیـداوه بـه نەخۆشخسـتنی دڵیـی چارەسـەری نەخۆشی جەستەی بكات.

---

٢٠٣ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٤٥٣ ، ٤٩٩) ، وعبد بن حميد (٣١٣) ، والدارمي (٢٠٠٤) ، وأبوداود (٣٨٧١ ، ٥٢٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢١٠) كلهم من طريق ابن أبي ذئب ، عن سعيد بن خالد ، وعن سعيد بن المسيب بن عبدالرحمن بن عثمان فذكره ٠

٢٠٤ ـ إسناده صحيح : انظر الصحيحة (٢٨٨١) ٠

٢٠٥ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

هەروەها لە بەر ئەوەی ئەو شتانە حەرامە ، بۆیە پێویستە مرۆڤ خۆی لێ لابدات و خۆی لێ بەدوور بگرێت ، بە هەر رێگەیەك بێت ، بەڵام ئەگەر وەكو دەرمان بەكارهێنرا ، ئەوە هانی مرۆڤ دەدات ئەو شتانەی بەلاوە پەسەندبێ و زیاتر بەكاری بێنێ ، ئەمەش دژ بە مەبەستی شەرعە ، لەلایەكی تریشەوە ئەو شتانە نەخۆشین وەكو ئەوەی شەرع بڕیاری لە سەر داوە ، بۆیە نابێ وەكو دەرمان بەكاربێت .

هەروەها شتە حەرامەكان سیفەتی بەدی و پیسی بە ڕوح و سروشتی مرۆڤ دەبەخشن ، چونكە جەستە كاردانەوەی خۆی دەبێت بەرامبەر بە چۆنیەتی دەرمانەكە ، بۆیە ئەگەر چۆنیەتی دەرمانەكە پیس بێت ، ئەوا پیسی بە سروشتی مرۆڤ دەبەخشێت ، كەواتە ئەگەر خودی دەرمانەكە پیس بوو ئیتر دەبێ چۆن بێ ؟ ، بۆیە خوای تعالی خۆراك و خواردنەوەو جلی پیسی لە بەندەكانی حەرام كردووە ، چونكە ڕوخسارو سیفەتی پیسی بە نەفس دەبەخشن .

هەروەها ڕێگەدان بە بەكارهێنانی ئەو شتە حەرامانە بۆ خۆچارەسەركردن ، مەینەتیەكە زیاتر دەكات ، چونكە ئەگەر نەفس هەواداری بوو ، ئەوا دواتریش بۆ هەواو ئارەزووش بەكاری دەهێنێ ، بەتایبەت ئەگەر نەفسی مرۆڤ بزانی بۆی بەسوودەو ، نەخۆشیەكانی لادەباو شیفای بۆ دەهێنێ ، ئەوا دەبێ بە خۆشەویسترین شت بەلایەوە ، لێرەدا شەرع دەرگاكانی بەهانەی هەموو داخستووە بۆ ئەوەی بە هیچ شێوەیەك بەكار نەهێنرێت ، گومانی تێدا نیە ئەگەر لە لایەكەوە دەرگاكانی بەهانە دابخات بۆ بەكارنەهێنانی و ، لە لایەكی تریشەوە دەرگاكانی بەهانە بكاتەوە بۆ بەكارهێنانی وەكو دەرمان جیاوازی و دژ بە یەك بوون دروست دەكات و ئەمەش لە شەرعەوە دوورە .

هەروەها لەم دەرمانە حرامكراوانەدا نەخۆشی گەلێكی ئەوتۆی تێدایە ، كە زۆر زیاترە لەوەی كە خەڵك واگومان دەبات شیفای هەندێ نەخۆشی تێدا هەبێ ، بۆیە لە مەی و شەرابی

دایکی پیسەکاندا کە خوای تعالی بەهیچ شێوەیەك شیفای نەخستۆتە نێو ئەم خواردنەوەیەوە ، بەلای پزیشکان و ، زۆرێك لە شەرع زانان و قسەناسانەوە ، چەندین نەخۆشی بەهێز بۆ سەر مێشك دروست دەکات کە سەنتەری ئەقڵە ٠

(أبقراط) لە میانەی گوفتارەکانیدا لە سەر نەخۆشیە توندەکان دەڵێت : زیانی مەی بۆ سەر توندوتیژە ، چونکە بەخێرا بۆی بەرز دەبێتەوە ، لە گەڵ بەرزبونەودا خەڵتەکانی لەشیش بەرزدەبنەوەو لە شوێنە بەرزەکانی جەستەدا دەوەستن و ، زیان بە هۆشی مرۆڤ دەگەیەنن ٠

دانەری (الکامل) دەڵێت : زیان گەیاندن بە مێشك و دەمارەکان لە خاسیەتە گرنگەکانی مەی و شەرابە ٠

بەڵام دەرمانە حەرامکراوەکانی دیکە دوو جۆرن :

یەکەمیان : بەلای دڵەوە قیزەونەو ، سروشتی مرۆڤیش یارمەتیدەری نابێت ، بۆ دوورخستنەوەی نەخۆشیەکە وەکو ژەهرەکان و ، گۆشتی مارو شتە پیس و پۆخڵەکانی دیکە ، بۆیە وەکو بارێکی قورس بە سەر سروشتی مرۆڤەوە دەمێنێتەوەو دەبێ بە نەخۆشی نەك دەرمان ٠

دووەم : بەلای دڵەوە قیزەون نی یە وەکو ئەو خواردنەوانەی کە دایکە سك پڕەکان بەکاریدەهێنن بۆ نموونە ، ئەمە زیانی لە سوودو کەڵکی زۆرترە ، ئەقڵیش بڕیاری حەرامبوونی دەدات و ، لێرەدا ئەقڵ و فیترەتی مرۆڤ جووتی شەرع دەبن ٠

لێرەدا نهێنیەکی ووردو ناسك بەدیدەکرێت سەبارەت بەوەی کە حرامکراوەکان بۆ چارەسەر بەکار ناهێنرێت ، مەرجی شیفا وەرگرتن لە هەر دەرمانێك ئەوەیە بە ئەوپەڕی قبوڵبوونەوە وەربگیرێت ، باوەر هەبێت بە سوودو کەڵکی و ، خوای تعالی پیرۆزی شیفای

پێدلوە ، چونکە شتی بەسوود پیرۆزی تێدایەو ، بە سوودترین شتیش پیرۆزترینیانە ، بۆیە دەگوترێت پیاوی پیرۆز لە هەر کوێ بێت ئەو پیاوەیە کە لە هەر شوێنێك دابەزی سوودی لێ ببینرێت ، زانراویشە ئەگەر موسڵمان باوەڕی بە حەرامێتی شتێك هەبوو ئەوا ئەو باوەڕەی دەبێ بە ڕێگرێك لە نێوان خودی خۆی و لە نێوان پیرۆزی و سوودی شتەکە ، وە لە نێوان چاکێتی گومان پێبردن و ، وەرگرتنی ئەو شتە بە ئەوپەڕی قبوڵبوونەوە ، بەڵکو هەرچەند بەندە باوەڕی بەهێزتر بێ ، ئەمەندەی تر حەزی پێ نابێت و بیروباوەڕی بەرامبەر بەو شتە خراپ دەبێ و ، خووشی ئەمەندەی تر ئەو شتەی بەلاوە قیزەون دەبێ ، بۆیە ئەگەر لەم بارەدا بەکاری بێنێت دەبێ بە نەخۆشی نەك دەرمان ، مەگەر مرۆڤ باوەڕی پیسێتی بەرامبەر بەو شتە نەمێنێت و ، خراپی گومان بردنی بگۆڕێت بۆ خۆشەویستی ، ئەمەش دژیە ئیمانە ، چونکە خودی شتەکە حەرام و قیزەونە ، بۆیە مرۆڤی باوەڕدار بەردەوام لە ڕووی نەخۆشیەوە تەماشای دەکات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو ئەسپێیەی لە سەردا پەیدا دەبێ و لابردنی :

في " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ، قَالَ : كَانَ بِي أَذًى مِنْ رَأْسِي ، فَحُمِلْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي ، فَقَالَ : ((مَا كُنْت أَرَى الْجَهْدَ قَدْ بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى)) ، وَفِي رِوَايَةٍ : فَأَمَرَهُ أَنْ يَحْلِقَ رَأْسَهُ ، وَأَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةٍ ، أَوْ يُهْدِيَ شَاةً ، أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ[٢٠٦] .

واتە : لە (كَعْب)ی کوڕی (عُجْرَة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ئازارێك لە سەرمدا بوو ، هەڵگیرام بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەسپێش هەڵدەوەریە دەم و

٢٠٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٤٢ ، ٢٤٣) ، والبخاري (٣ / ١٣) ، (٦ / ٣٣) ، ومسلم (٤ / ٢١ ، ٢٢) ، وابن ماجة (٣٠٧٩) ، والترمذي (٢٩٧٣) ، كلهم عن طريق عبدالله بن معقل فذكره عن كعب بن عُجرة .

چاومدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((وای بۆ نەدەچووم شەکت و ماندووبوونت بکات بەم ئاستەی کە دەیبینم)) ، لە (ریوایە)تێکی دیکەشدا : فەرمانیدایە سەری بتاشێ و ، سێ (صاع)ی دانەوێڵە بکات خۆراکی شەش کەس ، یاخود مەڕێك ببەخشێت ، یاخود سێ رۆژ بە رۆژوو بێت ٠

ئەسپێ لە سەرو جەستەدا بەهۆی دوو شتەوە پەیدا دەبێ : دەرەوەی جەستەو ناوەوەی جەستە ، بەڵام ئەوەی لە دەرەوەی جەستەدا پەیدا دەبێ هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پیسی و پۆخڵیەی لە سەر جەستە کۆدەبێتەوە ، دووەمیش : بەهۆی خەڵتەیەکی پیسی بۆگەنەوە کە سروشتی مرۆڤ پاڵی پێوە دەنێت بۆ نێوان پیست و گۆشت و ، پاشان لە کونیلەکانەوە دەردەچێت ، لە رووی پێستیشدا بە شێوەیەکی زیاتر بەهۆی شێی خوێنەوە بۆگەن دەبێ ، ئەمەش ئەسپێ دروست دەکات ، ئەم دیاردەیە بەزۆری پاش نەخۆشی زۆر دەبێ و ، بەهۆی پیسیشەوە ، لە سەری منداڵاندا بە شێوەیەکی فراوانتر دەبینرێ چونکە زۆرتر ئەو هۆکارانە بەکاردەهێنن کە ئەسپێ دروست دەکەن ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری منداڵەکانی (جعفر)ی تاشی ٠

گەورەترین چارەسەریشی سەرتاشینە ، بۆ ئەوەی کونیلەی شێکان بکرێنەوەو ، شێ پیسەکان بچنە دەرەوەو ، بەوەش مادەی خەڵتەکە لاواز دەبێ ، پاشانیش پێویستە هەموو سەر لەو دەرمانانە بگیرێت کە ئەسپێ دەکوژن و ، دروستبوونی قەدەغە دەکەن ٠

سەرتاشینیش سێ جۆرە :

یەکەمیان : بۆ خواپەرستی و هۆکارێکی نزیکبوونەوە لە خوای پەروەردگار ٠

دووەم : بیدعەو هاوەڵ پەیداکردن ٠

سێ یەم : پێویستی و دەرمان ٠

کەواتە یەکەم : سەرتاشینە لە کاتی یەکێك لە خواپەرستیەکانی حەج یاخود عەمرەدا.

دووەم : سەرتاشین بۆ کەسانێکی تری جگە لە خوای پەروەردگار · وەکو سەرتاشینی موریدەکان بۆ شێخەکانیان ، بۆیە کەسانێکیان دەڵێن : من سەرم تاشیوە بۆ فلاّن کەس و ، تۆش تاشیوتە بۆ فلاّن کەس ، ئەمە لە پلەی ئەوەدایە کە بلێت : سوژدەم بۆ فلاّن کەس برد ، چونکە سەرتاشین ملکەچی و بەندایەتی و زەبوونی دەنوێنێ ، بۆیە لە تەواوکاریەکانی حەجە ، تا ئەو ئاستەی بەلای ئیمامی (الشافعي)وە پایەیەکە لە پایەکانی حەج کە تەواو نابێت تەنها بەو نەبێ · مرۆڤ کە پێشەسەری لە پێش دەستی خواکەیدا دادەنێ ، وەکو ملکەچیەك بۆ گەورەیی و ، زەبوونیەك بۆ شکۆمەندی ، لە بەرزترین جۆرەکانی پەرستنە ، بۆیە ئەگەر عەرەبەکان ویستی زەبوونکردنی دیل و بەردانیان هەبوایە ، سەریان دەتاشی و بەریان دەدا ، پاشان شێخەکانی گومڕایی و پێش برکێ کارانی پەروەردگاریتی ئەوانەی بنچینەی شێخێتیان لە سەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنە ، هاتن و ویستیان موریدەکانیان پەرستنیان بۆ بکەن و ، بۆیان ڕازاندنەوە کە سەرتاشینیان بۆ بکەن ، وەکو چۆن بۆیان ڕازاندنەوە سژودیان بۆ بەرن ، بەڵام بەناوێکی ترەوە ناویان دەهێناو ، دەیانگووت : تەنها سەر دانانێکە لە پێش دەستی شێخدا ، سوێند بەخوا سوژدەبردنیش بۆ پەروەردگار هەر تەنها بریتیە لە سەردانان لە پێش دەستیدا ، پاشان ئەو شێخانە بۆیان ڕازاندنەوە کە نەزریان بۆ بکەن و ، تەوبەو پەشیمانیان بۆ دەربڕن و ، بەناوی ئەوانەوە سوێند بخۆن ، هەموو ئەمانەش خودی بە پەرستراوکردن و خودی کردنیانە بە خواوەند بەدەر لە خوای پەروەردگار ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ · وَلا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾[آل عمران : ٧٩ _ ٨٠] واتە : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ ﴾ نابێ بۆ هیچ ئادەمی یەك ﴿ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ﴾ کە خوا نامەو شەرعەت و پێغەمبەرێتی دابێتێ ﴿ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ ﴾ پاشان بە خەڵکی بلێت ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِي ﴾ ببن بە بەندەی من ﴿ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ لە جیاتی خوا ﴿ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ ﴾ بەڵکو (پێیان دەڵێت) خواپەرست بن ﴿ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ

الْكِتَابَ ﴾ چونكه ئێوه دەرسی نامەی ئاسمانی دەڵێنەوە ﴿ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴾ وه ئێوه خۆشتان دەیخوێنن . ﴿ وَلا يَأْمُرَكُمْ أَنْ ﴾ وه خوا فەرمانتان پێ نادات ﴿ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ ﴾ كه فریشتەو پێغەمبەران بكەن ﴿ أَرْبَابًا ﴾ به پەرستراوی خۆتان ﴿ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ ﴾ چۆن فەرمانتان پێ دەدات بێ بڕوابن (كافرین) ﴿ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ دوای ئەوەی كه ئێوه بڕواداربوون ؟![٢٠٧].

پایەبەرزترین بەندایەتی دەربڕینیش بەندایەتی دەربڕینی نوێژه ، كه شێخ و وێچوان و زۆرداران له نێوان خۆیاندا هەستاون به دابەشكردنی ، شێخەكان پایەبەرزترین شتی نوێژیان بردووه كه سژوده ، كەسانی وێچوانیش به زانایان ركوعیان بردووەو ، هەركات یەكتریان چاوپێكەوت ركوع بۆ یەكتر دەبن ، وەكو چۆن ركوع بۆ خوای تعالی دەبەن ، زۆردارانیش هەستانی نوێژیان بردووه ، بۆیه ئازادان و كوێلەكان بەسەریانەوه دەوەستن وەكو بەندایەتی دەربڕینێك و ئەوانیش دانیشتوون ، پێغەمبەری خوا ﷺ بەووردی قەدغەی ئەو سێ ڕەفتارەی سەرەوەی كردووه ، بۆیه بەكارهێنانی سەرپێچیەكی ئاشكرای پێغەمبەری ڕەحمەت و بەزەیە ، قەدەغەی كردووه سژود بۆ جگه لەخوای پەروەردگار ببرێت و فەرموویەتی : ((لا ینبغي لأحد أن یسجُدَ لأحدٍ))[٢٠٨] واته پێویسته هیچ كەس سژوود بۆ كەسێكی تر نەبات . نكوڵیشی له هاوەڵی بەڕێز (مُعاذ) كرد كاتێ سژوودی بۆ بردو فەرمووی : (مَهْ)[٢٠٩] واته : دەست بكێشەرەوەو واز لەو كرداره بێنه . حەرامبوونی ئەمەش له ئاینەكەیدا زۆر بەدڵنیایی زانراوه ، ئەو كەسانەش بۆ كەسانی تری جگه له خوای تعالای به شیاو دادەنێن ، له ڕاستیدا دەیانەوەی پێش بركێی خواو پێغەمبەرەكەی پێبكەن ، چونكه سژوودبردن پایەدارترین پلەكانی بەندایەتی نوانده ، بۆیه ئەگەر ئەم كەسه هاوەڵ پەداكاره سژوودبردن بۆ مرۆڤ به

٢٠٧ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٠٨ ــ إسناده صحیح : صححه الألباني في الإرواء (١٩٩٨) .

٢٠٩ ــ حسن صحیح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٢٧) عن أبي ظبیان عن معاذ بن جبل فذكره ، وأخرجه أحمد (٥ / ٢٢٨) عن أبي ظبیان یحدث عن رجل من الأنصار عن معاذ بن جبل فذكره نحوه .

شیاو دابنێت ، ئەوا بەندایەتی نواندنی بۆ جگە لە خوای پەروەردگاری بە شیاو داناوە ، وقد صَحَّ أنه قيل له : الرَّجلُ يَلقَى أخاه أيَنْحَني له ؟ قال : لا ٠ قيل : أيَلْتَزِمُه ويُقَبِّلُهُ ؟ قال : لا ٠ قيل : أيُصافِحَه ؟ قال : نعم[٢١٠] واتە : بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ریوایە)ت کراوە کەوا پرسیاری لێکرا : پیاو چاوی بە براکەی دەکەوێت ئایا بۆی بچەمێتەوە ؟ فەرمووی : نەخێر ٠ گووترا : لە ئامێزی بگرێت و ماچی بکات ؟ فەرمووی : نەخێر ٠ گووترا : ئایا تەوقەی لـــە گەڵ بکات ؟ فەرمووی : بەڵێ ٠

هەروەها ٠ چەمانەوە لە کاتی سڵاوکردندا سڕووددو کڕنووشـە ، خـوای تعـالی فەرموویـەتی : ﴿ وادْخُلُوا البابَ سُجَّدا ﴾[البقرة : ٥٨] واتە : وە لە دەرگـاوە بچـنە ژوورەوە بـە ملکەچـی (بـە کرنووشـەوە)(٢١١)، ئـەگینا لـە توانـادا نـی یـە بچـینە ژوورەوە بـۆ لای بـاج وەرگـران ، هەروەها بە (صحیح)ی لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ هـاتووە کـەوا قەدەغـەی کـردووە ئەگـەر کەسێك هاتە ژوورەوە دانیشتوان هەستن ، بە هاوشێوەی ئەو بەگـەورە دانانـەی کـە خـەڵکانی عەجەم بەرامبەر بە یەکتر دەری دەبڕن ، تا گەشتە ئەو ئاستەی لە نوێژیشدا قەدەغـەی کـردن و ، فەرمانی پێکردن ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی کرد ئـەوانیش بـە دانیشـتنەوە نوێـژ بکـەن ، ئەمە لە کاتێکدایە کە تەندروستن و هیچ بەهانەیەکیان نی یە ، بـۆ ئـەوەی بـە سـەر سـەریەوە نەوەسـتن و ئـەو دانیشـتبێت ، هەرچـەند هەستانەکەشـیان بـۆ خوایـە ، ئـەی هەسـتانی بـە گەورەدانان و بەندایەتی بۆ کەسانی تری جگە لە خوای پەروەردگار دەبێ چۆن بێ ؟

مەبەستیش ئەوەیە : کە نەفسە نەفامە گومڕاکان بەندایەتی کردنیان بۆ خوای پـەروەردگار لابردوو و ، ئەو بەدیهێنراوە هاوەڵانـەیان لـە گەڵدا دانـاون کـە بـە گـەورەیان دادەنـێن ، بۆیـە سڕوودیان بۆ غەیری خوای تعالی بردو ، ڕکوعیـان بـۆ بـردو ، وەسـتان لـە پـێش دەسـتیدا بـە

---

٢١٠ ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٧٢٩) ، وأحمد (٣ / ١٩٨) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢١٩٥) ٠

٢١١ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

هاوشێوەی وەستانیان لە نوێژدا ، سوێندیان پێ خواردن و ، نەزریان بۆ کردن و ، سەریان بۆ تاشین و ، سەربڕینیان بۆ کردن و ، بە دەوری شتگەلێکی تری جگە لە ماڵەکەی خوادا سووڕانەوەو ، بە گەورەیان دانان و خۆشەویستن و ، ترس و ، پاڕانەوەو ، ملکەچیان بۆ نواندن، وەکو چۆن پەروەردگار بە گەورە دەگیرێت ، بەڵکو زیاتریش ، بەدیهێنراوە پەرستراوەکانیان لە گەڵ خوای تعالادا یەکسان کرد ، ئەمانەن کە دژ بە بانگەوازی پێغەمبەرانن ، ئەمانەن کە هاوتا بۆ خوا دادەنێن و ، لە ئاگریشدا لە گەڵ خواوەندەکانیاندا مشتومڕ دەکەن ﴿ تَاللهِ إن كُنَا لَفي ضَلَالٍ مُبينٍ إذ نُسَوِّكُم بِرَبِّ العَالَمين ﴾ [الشعراء : ٩٨] ﴿ تَاللهِ إن كُنَا لَفي ضَلَالٍ مُبينٍ ﴾ سوێند بەخوا ئێمە لە گومڕایەکی ئاشکەرادا بووین ﴿ إذ نُسَوِّكُم بِرَبِّ العَالَمين ﴾ کاتێك ئێوەمان دەبردە ڕیزی پەروەردگاری جیهانیانەوە[٢١٢] ، ئەمانەن کە خوای تعالى دەربارەیان دەفەرمێت ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ الله أندَاداً يُحِبُّونهمْ كَحُبِ اللهِ ، والذينَ آمنوا أشَدُّ حُبّاً لله ﴾ [البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن ﴾ وە کەسانی واهەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ الله أندَاداً ﴾ کە هاوبەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن ﴿ يُحِبُّونهمْ ﴾ خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِ اللهِ ﴾ وەك خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ والذينَ آمنوا أشَدُّ حُبّاً لله ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێ[٢١٣] ، هەموو ئەمانە شیرك و هاوەڵ پەیداکردنن و ، خوای پەروەردگاریش لەو کەسانە خۆش نابێت کە هاوەڵی بۆ پەیدا دەکەن ، ئەم باسەمان توێژینەوەیەك بوو لە میانەی باسی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە سەرتاشین ، پێدەچێ لەوەش گرنگتربێ کە مەبەستی سەرەکی باسەکەمان بوو . والله أعلم.

٢١٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢١٣ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەشی دووەم

چەند بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردندا بە دەرمانە ڕوحیە خواوەندیە تاكەكان و ، ئاوێتەیەك لەو و ، لە دەرمانە سروشتیەكان :

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی چاو لێدراودا :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ عَبّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((الْعَيْنُ حَقّ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٤].

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاو پیسی ڕاستە ئەگەر شتێكیش هەبوایە پێشی چارەنووس بكەوتایە ، چاوی پێش دەكەوت)) .

وَفِي " صَحِيحِهِ " أَيْضًا عَنْ أَنَسٍ ، أَنّ النّبِيّ ﷺ رَخّصَ فِي الرّقْيَةِ مِنْ الْحُمَةِ ، وَالْعَيْنِ وَالنّمْلَةِ[٢١٥].

---

٢١٤ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٨) .

٢١٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٨ ، ١١٩ ، ١٢٧) ، ومسلم (٧ / ١٨) ، وابن ماجة (٣٥١٦) ، والترمذي (٢٠٥٦) ، كلهم عن عاصم بن سليمان الأحول عن يوسف بن عبدالله عن أنس فذكره ، إلا أن الترمذي قال : عن عاصم عن عبدالله بن الحارس عن أنس فذكره

واته : له (أنس)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوه نوشته بکرێت له چاو پیسی و گەستنی گیانداری ژەهراوی و برینی پێست ٠

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، ((الْعَيْنُ حَقّ))[٢١٦].

واته : له (أبي هُريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاوپیسی ڕاسته)) ٠

وَفِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ قَالَتْ : كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ فَيَتَوَضَّأُ ، ثُمّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ الْمَعِينُ"[٢١٧].

واته : له (عائشة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : فەرمان به چاوپیس دەكرا دەستنوێژی دەشت و ، ئینجا بەو ئاوه كەسی بەچاوەوەبوو خۆی دەشت ٠

في الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : أَمَرَنِي النَّبِيّ ﷺ أَوْ أَمَرَ أَنْ نَسْتَرْقِيَ مِنْ الْعَيْنِ"[٢١٨].

واته : له (عائشة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێكردم یا فەرمانیدا نوشته بكەین له چاوی پیس ٠

وَذَكَرَ التِّرْمِذِيّ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ عَامِرٍ ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ الزّرَقِيّ ، أَنّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ قَالَتْ ، يَا رَسُولَ اللّهِ إِنّ بَنِي جَعْفَرٍ تُصِيبُهُمْ

---

٢١٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٩) ، البخاري (٧ / ١٧١ ، ٢١٤) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وأبوداود (٣٨٧٩) كلهم من طريق عبدالرزاق بن همام ، قال : حدثنا معمر ، عن همام بم منبه ، فذكره عن أبي هريرة مرفوعاً ٠

٢١٧ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٠) عن الأسود عن عائشة فذكرته ٠

٢١٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٣ ، ١٣٨) ، البخاري (٧ / ١٧١) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وابن ماجة (٣٥١٢) كلهم عن معبد بن خالد عن عبدالله بن شداد فذكره عن عائشة ٠

الْعَيْنُ ، أَفَأَسْتَرْقِي لَهُمْ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ فَلَوْ كَانَ شَيْءٌ يَسْبِقُ الْقَضَاءَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٩] قَالَ التِّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ .

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيْس) خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فەرمووى : ئەى پيٚغەمبەرى خوا كوڕەكانى (جعفر) دەبن بە چاوى پيسەوە ، نوشتەيان بۆ بكەم ؟ فەرمووى : ((بەلٚىٚ ئەگەر شتيٚك پيٚشى چارەنووس بكەوتايە چاو پيٚشى دەكەوت)) .

وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ ، قَالَ : رَأَى عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ سَهْلَ بْنَ حُنَيْفٍ يَغْتَسِلُ ، فَقَالَ : وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ وَلَا جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ ، قَالَ : فَلُبِطَ سَهْلٌ ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَامِرًا ، فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ ، وَقَالَ : ((عَلَامَ يَقْتُلُ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ ؟ أَلَا بَرَّكْتَ ؟ اغْتَسِلْ لَهُ)) فَغَسَلَ لَهُ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ ، وَدَاخِلَةَ إِزَارِهِ فِي قَدَحٍ ، ثُمَّ صَبَّ عَلَيْهِ ، فَرَاحَ مَعَ النَّاسِ .
وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ أَيْضًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، هَذَا الْحَدِيثَ ، وَقَالَ فِيهِ : إِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ ، تَوَضَّأْ لَهُ ، فَتَوَضَّأَ لَهُ[٢٢٠]

واته : ئيمامى (مالك) _ بەڕەحمەتى خوا بيٚت _ ، لە (ابن شهاب)ەوە ، لە (أبـي أمامة)ى كوڕى (سَهل)ى كوڕى (حُنَيف)ەوە دەگيٚڕيٚتەوە ، فەرموويەتى : (عامر)ى كوڕى (ربيعة) تەماشاى كرد (سَهْل)ى كوڕى (حُنَيف) خۆى دەشوا ، ئەوەبوو گوتى : سويٚند بەخوا نە وەكو ئەمڕۆم بينيوەو نە كچى شونەكردووى نيٚو پەردەش ئاوەهايە ، (أبـي أمامة) دەلٚيٚت : (سَهل) تيٚكچوو داى بەزەويدا ، پيٚغەمبەرى خوا ﷺ تەشريفى هيٚنايە لاى (عامر)و

٢١٩ _ صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٩) ، من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر ، عن أيوب ، عن عمرو بن دينار عن عروة بن عامر ، عن عبيد بن رفاعة فذكر الحديث عن أسماء . وطريق سفيان المذكور أخرجه الحميدي (٣٣٠) وأحمد في مسنده (٦ /٤٣٨) ، وابن ماجة في سننه (٣٥١٠) ، والترمذي (٢٠٥٩) .

٢٢٠ _ إسناده صحيح : أخرجه مالك في الموطأ (٢ / ٩٣٨) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٢٠) .

، زۆر لێی تووڕەبوو ، ئینجا فـەرمووی : ((بۆ کەسێکتان براکەی دەکوژێت ؟ بۆ نزای فڕو بەرەکـەتت بۆ نـەکرد ؟ خـۆتی بـۆ بشـۆ ، ئـەوەبوو (عـامر) دەم و چـاوی و دەستەکانی و مەچەکی و ئەژنۆکانی و ، سەرەوەی پەنجەکانی پێـی و ، کـەنارو لێـواری (الإزار) ەکـەی[٢٢١] لە ناوەوە لە پەرداخێکدا شت و ، پاشان ڕشـێنرا بـە سـەر (سَهل)دا ، ئـەوەبوو هەستاو لـە گەڵ خەڵکەکەدا ڕۆشت .

هەروەها ئیمامی (مالك) ئەم فـەرموودەە لـە (محمـد)ی کوڕی (أبـي أمامـة)ی (سَهل)ەوە کە لە بابیەوە دەگێڕێتەوەو تیایدا دەڵێت : چاوپیسـی ڕاسـتە ، دەستنوێژی بـۆ بشـۆ ، ئەوەبوو دەستنوێژی بۆ شت.

وَذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ ابْنِ طَاوُوسٍ ، عَنْ أَبِيـهِ مَرْفُوعًـا ، الْعَيْنُ حَـقٌّ ، وَلَـوْ كَـانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ ، وَإِذَا اسْتُغْسِلَ أَحَدُكُمْ ، فَلْيَغْتَسِلْ . ووصله صحيح[٢٢٢].

واتە : (عبدالرزاق) ، لە (مَعْمَر)ەوە ، لە (طـاووس)ەوە ، لـە بابیـەوە بـە (مرفـوع)ی دەگێڕێتـەوەو دەفـەرمێت : چاوپیسـی ڕاسـتە ، ئەگـەر شـتێکیش پـێش چـارەنووس بکەوتایە ، چاوی پێش دەکـەوت ، ئەگـەر خـەڵکتان بـە چـاوەوە کـردو داوای خۆشتنتان لێکرا خۆتان بشۆن.

پێشەوا (الزُّهري) فەرموویـەتی : چـاوپیس فـەرمانی پـێ دەکرێـت قاپێـك ئـاو بێنێـت و ، ئینجا دەستەکانی دەکاتە نێو قاپەکـەوەو ، ئاوەکـە لـە زاری وەردەدات و دەریدەهێنێتـە نێـو قاپەکەوەو ، پاشان بەدەستی چەپی ئاو لە قاپەکە هەڵدەگرێت و ، دەیڕژێنێ بەسـەر ئـەژنۆی ڕاستیداو ئاوەکەی دەکاتەوە نێو قاپەکـەو ، ئینجـا کـەنارو لێـواری (الإزار)ەکـەی لـە نـاوەوە

---

٢٢١ ــ الإزار : دەرپێ ، پۆشاکێکە نیوەی خوارەوەی لەشی مرۆڤ پێ دادەپۆشرێت . وەرگێڕ .

٢٢٢ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في السلسلة الصحيحة (١٢٥١) .

دەشوات و ، قاپەکە ناخاتە سەر زەوی ، پاشان لە پشتەوە بە یەك جار دەرِشێنرێت بەسەر کەسی بە چاوەوە بوودا ، بەفەرمانی خوا سەرفەراز دەبێ ٠

بەچاووەبونیش دوو بەچاوەوە بوونە : بەچاوەوەبونێکی مرۆڤی و ، بە چاوەوەبونێکی جنۆکەی ٠ فَقَدْ صَحّ عَنْ أُمّ سَلَمَةَ ، أنّ النّبِيّ ﷺ رَأى فِي بَيْتِهَا جَارِيَةً فِي وَجْهِهَا سَفْعَةٌ ، فَقَالَ: اسْتَرْقُوا لَهَا ، فَإِنّ بِهَا النّظْرَةَ[٢٢٣] ٠

واتە : لە (أُمّ سلمة)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ کەنیزەکێکی لە ماڵەکەیدا بینی دەم و چاوی زەردهەڵگەڕابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : نوشتەی بە سەردا بخوێنن ، جنۆکە تێی ڕوانیوە ٠

(الحسین)ی کوڕی (مسعود الفرّاء) دەڵێت : کە فەرموویەتی (سَفْعَة) واتـە : تێـڕوانین ، مەبەستی لە جنۆکەوە بووە ، دەگوترێت : لە تێڕوانینی جنۆکەوە تووشی بـە چـاوەوە بونێـك بووە کە لە تێپەڕبوونی نوکە ڕم تیژترە ٠

وَيُذْكَرُ عَنْ جَابِرٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنّ الْعَيْنَ لَتُدْخِلُ الرّجُلَ الْقَبْرَ ، وَالْجَمَلَ الْقِدْرَ))[٢٢٤] واتـە لـە (جابر)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دڵنیـابن چاوپیسی پیاو دەخاتە نێو گۆڕەوەو ، ووشتریش دەخاتە نێو مەنجەڵەوە)) ٠

وعن أَبِي سَعِيدٍ _ رضي الله عنه _ أنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يَتَعَوّذُ مِنْ الْجَانّ ، وَمِنْ عَيْنِ الْإِنْسَانِ[٢٢٥] ٠

واتە : لە (أبي سعيد)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای دەگرت بەخوا لە جنۆکەو ، لە چاوپیسی مرۆڤ ٠

---

٢٢٣ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٧١ ، ١٧٢) ، ومسلم (٢١٩٧) ٠

٢٢٤ _ إسناده حسن : أخرجه أبونعيم في الحلية (٧ / ٩٠) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٢٤٩) ٠

٢٢٥ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥١١) ، والترمذي (٢٠٥٨) ، والنسائي (٨ / ٢٧١) عن الجريري عن أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره وزاد فيه ٠٠ ((فلما نزلت المعوذتان أخذ بهما وترك ما سوى ذلك)) ٠

كۆمەڵێك كە بەشیان لـە گوێگرتن و ئـەقڵ پێنـەدراوە ، چاوپیسـی و بەچـاوەوەبون پـووچ دەكەنـەوەو ، دەڵـێن : ئەوانـە هـەمووی خەیاڵـەو لـە ڕاسـتیەوە بـەدوورە ، بـەڵام ئەمانـە نـەفامترینی خـەڵكن بـە بیسـتن و ئـەقڵ ، پـەردەكانی سـەر چـاو و دڵیشـیان لـە هـەمووی ئەستورترە ، لە هەموو كەسیش بەدخووترن ، دورترین كەسیشن بە ناسینی ڕوح و نەفسـەكان و ، سیفات و كرداروكاریگەریان ، ئاقڵ و ژیرانی ئومەتان بە جیـاوازی ئـاین و بیروباوەڕیانـەوە ، بـواری چاوپیسـی و بەچـاوەوە بـوون ڕەت ناكەونـەوەو ، نكـۆڵیی لـیّ ناكـەن ، ئەگەرچـی جیاوازن سەبارەت بە هۆكاری لایەنی كاریگەری چاوپیسی ٠

كۆمەڵێك دەڵێن : نەفسی كەسی چاوپیس ئەگەر لە گـەڵ چۆنیەتیەكی پیسـدا ڕاهـات ، لـە چـاوەكانیەوە هێزێكـی ژەهـرین دێتـە دەرەوەو دەگـات بـە كەسـی بـە چـاوەوەبوو ، زیـانی پێدەگەیـەنێت ٠ گوتیـان : نكـۆڵیی لەمـە ناكرێـت ، وەكـو چـۆن ناتوانرێـت نكـۆڵیی لـە هاتنـە دەرەوەی هێزێكی ژەهرین لە جۆرە مارێكەوە بكرێت كە دەگات بـە مرۆڤـ و ، دەیفـەوتێنێت ، ئەمەش لە جۆرە مارێكەوە ڕوودەدات كە هەركات تەنها بە چاوەكانی تەماشـای مرۆڤـ بكـات ، یەكسەر ئەو مرۆڤە دەفەوتێت ، كاری چاوپیسیش ئاوەهایە ٠

كۆمـەڵێكی تـریش دەڵـێن : بـەدوور دانانرێـت لـە چـاوی هەنـدیّ مرۆڤـەوە چـەند نـەژادو گەوهـەرێكی ناسـك و ڕوونـی نـەبینراو(جـواهر لطیفـة غـیر مرئیـة) بێتـە دەرەوەو ، بگـات بـە كەسی بە چاوەوەبوو ، بچێتە نێو كونیلەكانی جەستیەوەو ، زیانی پیّ بگەیەنێت ٠

كۆمەڵێكی تریش گوتویانە : خوای تعالى نەرێتی وابووە بە پێی ویستی خۆی زیـان دروسـت دەكات ، كەوا هەر بە ڕوو بە ڕووبونـەوەی چـاوی پـیس بـە كەسـێك زیـانی پـیّ دەگەیـەنێت ، بەبیّ ئەوەی هێزێك یاخود هۆیەك یـاخود كاریگەریـەك هـەبێت ، ئەمـە ڕێبـاوەڕی نكۆڵیكـارانی هۆكـارو هێـزو كاریگەریـەكانن لـە جیهانـدا ، ئەمانـە دەرگـای هۆكـارو كاریگـەریان لـە خۆیـان داخستوەو ، دژبە تێكڕای ئاقڵ و ژیران وەستانەوە ٠

بەرپەرچدانەوەی ئەو کەسانەی کە نکۆڵیی لە بە چاوەوبوون دەکەن :

گومانی تێدا نی یە خوای تعالی لە جەستەو ڕوحەکاندا هێزو دیاردەگەلێکی جیاوازی خوڵقاندووەو ، چەندین خاسیەت و چۆنیەتی جۆراوجۆری بە زۆریان بەخشیوە ، مرۆڤی ئاقڵ و ژیر هەرگیز ناتوانێت نکۆڵیی لە کاریگەری ڕوحەکان لە جەستەدا بکات ، چونکە شتێکی بینراوی هەست پێکراوە ، تۆ دەم و چاو دەبینی چۆن سوور سوور دەبێتەوە کاتێ کەسێك تەماشای دەکات کە شەرمی لێبکات ، زەرد زەردیش هەڵدەگەڕێت کاتی تەماشای کەسێك دەکات لێی دەترسێت ، خەڵکانیش کەسانێکیان بینیوە تەنها بە تەماشاکردنیی ، نەخۆش دەکەوێت و هێزی لاواز دەبێ ، هەموو ئەمانە کاریگەری ڕوحەکانە ، بەڵام بەهۆی زۆر پەیوەندبوونی بە چاوەوە ئەو کارە دەدرێتە پاڵ چاو ، بەڵام چاو بکەر نی یە ، بەڵکو کاریگەری ڕوحەکانەو ، ڕوحەکانیش جیاوازن لە دیاردەو سروشت و چۆنیەتی و خاسیەتەکانیاندا ، ڕوحی ئێرەیی بەر (حسود) زیانێکی ئاشکەرا بە کەسی ئێرەیی براوی بەرامبەر دەگەیەنێت ، خوای تعالاش فەرمانی داوە بە پێغەمبەرەکەی پەنا بەخوا بگرێت لە شەڕی کەسی ئێرەیی بەر ، بۆیە کاریگەریەکانی کەسی ئێرەی بەری چاوچنۆك لە کەسی ئێرەیی براوی بەرامبەردا زۆر ئاشکەرایەو هیچ کەس توانای نکۆڵیکردنی ئەو کارەی نی یە ، مەگەر کەسێك لە حەقیقەتی مرۆڤایەتی بەدەربێت ، ئەمەش بنەڕەتی بەچاوەوەبونە ، چونکە نەفسی کەسی ئێرەیی بەری چاوچنۆك لە گەڵ چۆنیەتیەکی پیسدا ڕادێت و ، بەرامبەر بە کەسی ئێرەی براو دەبێتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە پیسەوە کاری تێدەکات ، نموونەی ئەمە وەکو نموونەی مارە ، چونکە ژەهرەکە وزەیەکی متی بەهێزە تیایدا ، ئەگەر چاوی بە دوژمنەکەی کەوت ، هێزێکی توڕەبونی لێوە دەردەچێت و ، ڕادێت بە چۆنیەتیەکی پیسی زیانبەخش و کاری خۆی دەکات ، پێدەچێ جار بە جار چۆنیەتیەکەی ئەمەندە بەهێز بێت کاریگەری هەبێت لە کەوتنی منداڵی کۆرپەلەی سکی دایکداو ، جار بە جاریش لە کوێرکردنی چاودا کاریگەری دەبێ ، كما قـال النبيُّ ﷺ في الأبْتَـر ، وذي الطُّفْتَـيْن مَـنَ الحَيَّـات : إنَّهمَـا

يَلتَمِسَان البَصَرَ ، ويُسقطان الحَبَل[٢٢٦] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە ماری کوڵەوەییاب و ، بازگ فەرموویەتی : ئەو دوانە چاو کوێر دەکەن و ، منداڵ لە باری دایک دەبەن .

هەشیانە : بە تەنها بینین کار لە مرۆڤ دەکات بەبێ هیچ پەیوەندبوونێکی بەو کەسەوە ، بەهۆی زۆر پیسی ئەو نەفسەو ، چۆنیەتیە پیسە کاریگەریەکانی ، کاریگەریش لە سەر پەیوەندبوونی جەستەیی نەوەستاوە ، وەکو ئەوەی کەسانێکی کەم زانست و زانین بە سروشت و شەریعەت وای بۆ دەچن ، بەڵکو کاریگەری جار بە جار بە پەیوەند بوونە ، جار بە جار بە ڕووبەڕووبونەوەیە ، جار بە جار بە بینینە ، جار بە جار بە ئاڕاستەبوونەوەی ڕوحە بەرەو لای ئەو کەسەی کاری تێدەکات ، جار بە جار بە نزاو نوشتەو پەناگرتنەکانە ، جار بە جار بە خەیاڵ و ئەندێشەیە ، بۆیە کاری نەفسی چاوپیس بەتەنها لەسەر بینین نەوەستاوە ، بەڵکو پێدەچێ کەسی چاوپیس کوێر بێت ، کە شتی بۆ وەسف کرا ، نەفسە پیسەکەی کاری تێدەکات ، ئەگەرچی نەشی بینیبێت ، زۆرێك لە چاوپیسان کار لە خەڵك دەکەن بە وەسف و بەبێ بینین ، وەکو ئەوەی خوای تعالی بە پێغەمبەرەکەی فەرمووە : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ [القلم : ٥١] واتە : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بەڕاستی نزیك بوو بێ بڕواکان ﴿ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ ﴾ هەڵت خلیسکێنن بە چاو (ی پیس)یان ﴿ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ لە کاتێکدا کە قورئان دەبیستن[٢٢٧]، ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (١) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ (٢) وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ (٣) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ (٤) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (٥) ﴾ [سورة الفلق] واتە : ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ ئەی محمد ﷺ بڵێ : پەنا دەگرم بە دروستکاری بوونەوەر (بەرەبەیان) ﴿ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴾ لە زیانی ئەوەی کە

---

٢٢٦ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٦٢٠) ، وأحمد (٢ / ٩ ، ١٢١) (٣ / ٤٥٢) ، والبخاري (٤ / ١٥٤) ، ومسلم (٧ / ٣٨) ، وأبوداود (٥٢٥٢) ، وابن ماجة (٣٥٣٥) ، والترمذي (١٤٨٣) كلهم عن ابن شهاب الزهري عن سالم عن ابن عمر فذكره مرفوعاً .

٢٢٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

دروستی کردووه ﴿ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴾ وه له زیانی تاریکی کاتێك که دابێ ﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾ وه له زیانی فووکه‌ران (جادووکه‌ران) به گرێ یاندا ﴿ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ وه له زیانی به‌خیل و حه‌سود کاتێك که حه‌سودی ببات(٢٢٨) بۆیه لێره‌دا ئاشکه‌را ده‌بێت که هه‌موو که‌سێکی چاوپیس ئێره‌ی به‌رێکی چاوچنۆکه‌و ، هه‌موو ئێره‌ی به‌رێکی چاوچنۆکیش چاوپیس نی یه ٠

به‌ڵام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌سانی ئێره‌ی به‌ری چاوچنۆك گشتیترن به به‌راوردی که‌سی چاوپیس ، بۆیه په‌ناگرتن له که‌سی ئێره‌ی به‌ر په‌ناگرتنه له چاوپیس ، به گشتی کاره‌که‌شیان تیرگه‌لێکه له نه‌فسی که‌سی ئێره‌ی به‌ری چاوچنۆکه‌وه به‌ره‌و لای که‌سی ئێره‌ی براو و به چاوه‌وه بوو ده‌چێت ، جار به جار ده‌یانپێکێت و جار به جاریش به هه‌ڵه‌دا ده‌چێت ، بۆیه ئه‌گه‌ر رێکه‌وتی که‌سێك بۆوه که هیچ پارێزه‌رێکی به سه‌ره‌وه نه‌بێت و ئاشکه‌را بێت ، کاری تێ ده‌کات ، به دڵنیایی ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له باری ئاگاداربوون و ئاماده‌بوون بۆ جه‌نگدا رێکه‌وتی کردو ته‌ماشای کرد هیچ رێڕه‌وێك نی یه بۆ تێپه‌ڕبوونی تیره‌کانی ، کاری تێ ناکات و ، پێده‌چێ تیره‌کانیشی بۆ بگه‌ڕێنێته‌وه ، ئه‌مه‌ش وه‌کو تیرهاوێشتنی هه‌ستی (الحسّي) وایه ، چونکه ئه‌مه له لایه‌ن نه‌فس و ڕوحه‌کانه‌وه‌یه‌و ، تیرهاویشتنی هه‌ستیش له لایه‌ن جه‌سته‌و خێوه‌کانه‌وه‌یه ٠ بنه‌ڕه‌تیشی بریتیه له به‌دڵبوون و سه‌رسامبوونی چاوپیس به شته‌که ، پاشان نه‌فسه پیسه‌که‌ی شوێنی ده‌که‌وێ و ، ئینجا به تێڕوانینێك بۆ که‌سی ئێره‌ی براوی به‌رامبه‌ر ژه‌هره‌که‌ی جێبه‌جێ ده‌کات ، ڕه‌نگه پیاو خودی خۆشی به چاوه‌وه بکات ، له‌وانه‌یه که‌سی چاوپیس به‌بێ ویستی خۆی ، به‌ڵکو به سروشت و خۆڕسکی خه‌ڵك به چاوه‌وه بکات ، ئه‌مه‌ش خراپترین جۆری مرۆڤایه‌تیه ، هاوه‌ڵانمان ــ (ابن القیم) ــ له زانایان و جگه له‌وانیش فه‌رموویانه : ئه‌و که‌سه‌ی به‌وه ناسراو بێت ، پێشه‌وا ده‌ستبه‌سه‌ری ده‌کات و ، بژێوی بۆ ده‌ڕێته‌وه تاوه‌کو مردن ، ڕاستیش ئه‌مه‌یه به‌دڵنیایی ٠

---

٢٢٨ ــ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەركردنی كەسی بە چاوەوەبوو بە نوشتەو پەناگرتنەكان

مەبەستیش : چارەسەری پێغەمبەرایەتیە بۆ ئەم نەخۆشیە ، ئەوەش چەند جۆرێكە ، وقد روى أبوداود في سننه عن سهل بن حُنيفٍ ، قال : مررْنا بِسَيْلٍ ، فدخلتُ ، فاغتسلتُ فيه ، فخرجتُ محموماً ، فنُمِيَ ذلك إلى رسول الله ﷺ ، فقال : ((مُرُوا أبا ثابتٍ يَتَعَوَّذ)) · قال : فقلتُ : يا سيدي والرُّقى صالحة ؟ فقال : ((لا رُقيةَ إلا في نَفْسٍ ، أو حُمَةٍ ، أو لَدْغَةٍ))[229] .

واتە : لە (سَهل)ی كوڕی (حُنیفٍ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەلای سێلاوێكدا تێپەڕبووین ، منیش چومە نێوی و ، خۆم شت ، كە هاتمە دەرەوە (تا) گرتبومی ، هەواڵم گەینرایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوەبوو فەرمووی : ((فەرمان بدەن با (أبا ثابت) نووشتە بكات)) (سَهل) فەرمووی : گەورەم ئایا نووشتە چاكە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوە چاكتر نابێت كە نوشتە بۆ چاوپیسی و ، (تا)و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان بكرێت)) ·

ووشەی (النفس)ی نێو فەرموودەكە ، واتە : چاو ، دەگوترێت : (أصابت فلاناً نفسٌ) واتە : فڵان كەس بە چاوەوە بوو · (النافِس) واتە : چاوپیس · ووشەی (اللَّدغة)ی نێو فەرموودەكە واتە : پێوەدانی دوپشك و بەو هاوشێوانە · لەو پەناگرتن و نووشتانەی لە تواناداية ئەنجام بدرێت : خوێندنی (المعوذتين)و ، سورەتی (الفاتحة)و ، ئایەتی (الكرسي)و ، هەروەها زیكرو پەناگرتن و نوشتەكانی پێغەمبەرە ﷺ: وەكو : ((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق)) · واتە : پەنا دەگرم بە خوای پەروەردگار لە خراپەی

---

٢٢٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٨٥٤) ·

دروستكراوەكانى · ((أعيذكما بكلمات الله التامة من كل شيطان و هامة و من كل عن لامـة)) · واتە : پەناتان دەدەم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى لـە شـەيتان و هـەر گيانلـەبرێكى زيـان بەخشى خاوەن ژەهرو و لە چاوپيسێكى لۆمەكراو ·

((أعوذُ بكلمات الله التَّامَّاتِ التي لا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ ولا فاجرٌ ، مِن شَرِّ ما خلق وذرأً وبرأً ، ومِن شَرِّ ما ينزلُ من السماء ، ومِن شَرِّ ما يَعرُجُ فيها ، ومِن شَرِّ ما ذرأ في الأرض ، ومِن شَرِّ ما يخرُج مِنها ، ومِن شَرِّ فِتَنِ الليلِ والنهار ، ومِن شَرِّ طَوَارق الليلِ ، إلا طارقاً يَطرُق بخير يا رحمن)).

واتە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى كە چاكەكارو خراپەكار ناتوانن بيبەزێنن ، لە خراپەى ئەوەى دروستى كردووەو ، بەديهناون و هێناونەتيە بوون ، وە لە خراپەى ئەوەى لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و ، خراپەى ئەوەى بۆى بەرز دەبێتەوەو ، لە خراپەى ئەوەى لە زەويدا چێندراوەو ، ئەوەى لە زەوييەوە بەدەردێت ، وە لە فيتنەو ئاشوبەى شەو و رۆژ ، وە لە هەموو لێدەرێكى دەرگا بە شەو ، مەگەر لپدەرێك بێ بە خێر لێى بدات ئەى خواى بە بەزەيى ·

((أعوذ بكلمات الله التامة من غضبه وعقابه، ومن شر عبـاده، ومـن همـزات الشـياطين وأن يحضرون)) · واتە : پەنادەگرم بە ووشە تەواوەكانى خواى تعالى لە تووڕەبوونى و سزادانى ، وە لە خراپەى بەندەكانى ، وە لە دودڵى و گومان دروستكردنى شەيتان و ئامادەبونى ·

((اللهم إني أعوذ بوجهك الكريم ، وكلماتك التامات من شر مـا أنـت آخـذ بناصـيته ، اللـهم أنت تكشف المغرم والماثم ، اللهم لا يهزم جندك ، ولا يخلف وعدك ، سبحانك وبحمدك)).

واتە : پەروەردگارا من پەنادەگرم بە ڕووى پيرۆزو ، ووشە تەواوەكانت لـە خراپـەى هـەموو شتێك تۆ خاوەنيت و تەصرڕوفى پێوە دەكەيت ، پـەروەردگارا تـۆ لابـەرى گوناهـەكانى تـاوان و ياخيبونى ، پەروەردگارا سەربازانت شكست ناهێنن ، پەيمانت ناشكێنرێت ، پـاك و بێگـەردى و ستايش بۆ تۆيە ·

((أعوذُ بوجه اللهِ العظيمِ الذي لا شيءَ أعظمُ منه ، وبكلماتِه التامَّات التي لا يُجاوزُهن بَرٌّ ولا فاجرٌ ، وأسماءِ الله الحُسْنَى ، ما علمتُ منها وما لم أعلم ، مِن شَرِّ ما خلق وذرأ وبرأ ، ومن شَرِّ كُلِّ ذى شرّ لا أُطيق شرَّه ، ومِن شَرِّ كُلِّ ذى شَرّ أنتَ آخِذٌ بناصيته ، إنَّ ربِّى على صِراط مستقيم)).

واته : پەنادەگرم بە ڕووی گەورەی خوای پەروەردگار کە شتێکی تر لەو گەورەتر نی یە ، وە بەووشە تەواوەکانی کە هەموو کەسێکی چاك و خراپ لێی تێپەڕ نابن ، وە بەناوە پێرۆزەکانی ، ئەوەی دەیزانم و ئەوەی نایزانم ، لە خراپەی ئەوەی خوڵقاندویەتی و دروستی کردووەو هێناویەتیە بوون ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە توانای بەرگەکرتنی خراپەکانیم نی یە ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە تۆ خاوەنیت و تەسرووف پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە .

((اللَّهُمَّ أنْتَ رَبِّي لا إلَهَ إلاَّ أنْتَ ، عَلَيْكَ تَوكَّلْتُ ، وَأنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ، وَلا حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إلاَّ باللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ، أعْلَمُ أنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَأنَّ اللَّهَ قَدْ أحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ، اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ، إنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)).

واتە : پەروەردگارا تۆ پەروەردگاری منی و هیچ خوایەکی تر نی یە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەستووەو ، تۆ پەروەردگاری عەرشی مەزنی ، هەرچی خوای تعالی بیەوێت دەبێ و ، هەرچیش نەیەوێت نابێت ، هیچ گۆڕان و توانایەکیش نی یە مەگەر لە لایەن خوای پەروەردگارەوە ، بە زانینی دەوری هەموو شتێکی داوە ، پەروەردگارا من پەنات پێدەگرم لە خراپەی نەفسی خۆم و ، لە خراپەی هەموو شتێك کە تۆ خاوەنیت و تەسرووف پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە .

((تحصَّنتُ باللهِ الذي لا إله إلا هُوَ ، إلهي وإله كُلِّ شيء ، واعتصمتُ بربي وربِّ كُلِّ شيء ، وتوكلتُ على الحيِّ الذي لا يموتُ ، واستَدْفَعتُ الشرَّ بلاحَوْلَ ولا قُوَّةَ إلا بالله ، حسبيَ اللهُ ونِعْمَ الوكيلُ ، حسبيَ الربُّ مِن العباد ، حسبيَ الخَالِقُ من المخلوق ، حسبيَ الرازِقُ مِنَ المرزوق ، حسبيَ الذي هو حسبي ، حسبيَ الذي بيده ملكوتُ كُلِّ شيءٍ ، وهو يُجيرُ ولا يُجَارُ عليه ، حسبيَ اللهُ وكَفَى ، سَمِعَ اللهُ لمنْ دعا ، ليس وراء اللهِ مرمَى ، حسبيَ اللهُ لا إله إلا هُوَ ، عليه توكلتُ ، وهُوَ ربُّ العرشِ العظيم)).

واتە : قەڵابەندیم بە خوای تعالی کردووە کە هیچ خوایەکی تر نیە بەهەق جگە لەو ، خواوەندی من و خواوەندی هەموو شتێك ، وە پەنادەگرم بە پەروەردگارم و پەروەردگاری هەموو شتێك ، وە پشتم بە ست بە زیندوویەك کە هەرگیز نامرێت ، وە بە گوتنی هیچ گۆڕان و توانایەك نیە مەگەر بە خواوە خراپە لە خۆم دوردەخەمەوە ، هەر خوام بەسە کە پشت پێ بەستراوێکی چاکە ، خوام بەسە بەبێ بەندەکان ، خوڵقێنەرم بەسە بەبێ خوڵقێنراوەکان ، ڕۆزیدەرم بەسە بەبێ ڕوزی دراوەکان ، بەسمە ئەوەی کە بەسمە ، بەسمە ئەو زاتەی کە فەرمانڕەوایی هەموو شتێکی بەدەستەو ، وە پەنای هەموو کەس دەدات و کەس لەو پەنا نادرێت ، هەر خوام بەسەو هیچی تر ، خوا گوێبیستی ئەوانەیە کە نزا دەکەن ، پاش پەروەردگار هیچی تر نی یە بکرێت بە مەبەست ، بەسمە ئەو خوایەی کە هیچ خوایەکی تر نی یە بەهەق جگە لەو ، پشتم پێ بەستوەو ، پەروەردگاری عەرشی مەزنە ۰

وە هەرکەس ئەم نزاو دوعاو پەناگرتنانە تاقیکاتەوە ، ئەندازەی سودو کەڵك و ، زۆر پیویستبوونی بۆ دەردەکەوێت ، قەدەغەی ئەوە دەکات کە کاریگەری چاوپیس بە مرۆڤ بگات ، پاش گەشتنیشی بە مرۆڤ هەڵدەستێت بە دورخستنەوەی ئاسەواری ، بە گوێرەی بەهێزی باوەڕبوونی بێژەرەکەی و ، بەهێزبوونی نەفسی و ، ئامادەبوونی و ، بەهێزی پشت بەستنی و جێگیری دڵیی ، چونکە ئاشکەرایە کاریگەری و هێزی چەك بەو کەسەیە کە دەیهاوێژێت ۰

بەشێك : سەبارەت بەو شتانەی بەچاوەوە بوونی پێ دوردەخرێتەوە :

ئەگەر کەسی چاوپیس ترسا چاوی زیان بە کەسی بەرامبەری بگەیەنێت ، با زیانی چاوی دورخاتەوە بە گوتنی : (اللَّهُمَّ بَارِكْ عليه) واتە : پەروەردگارا فڕوبەرەکەت بڕشێنە بەسەریدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (عامر)ی کوڕی (ربيعة)ی فەرموو کاتێك کە (سَهْل)ی کوڕی (حُنيف)ی کرد بە چاوەوە : (ألا بركت) واتە : ئەی بۆ نەتگوت : پەروەردگارا فڕویەرەکەت برشێنە بەسەریدا ٠

هەروەها لەو نزایانەش کە چاوپیسی پێ دور دەخرێتەوە گوتنی : (ما شاء الله لا قُوَّة إلا بالله) واتە : هەرچی خوای تعالی بیەوێ هەر ئەوە دەبێ و هەموو توانایەکیش هەر بەدەست خوای پەروەردگارە ٠

هەروەها دەتوانرێت نوشتەکەی (جبريل) _ عليه السلام _ بەکار بهێنرێت کە ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەکەیدا دەیگێڕێتەوەو دەفەرمێت : عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – أَتَى النَّبِيَّ ﷺ قَالَ يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، فَقَالَ جِبْرِيلُ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ[٢٣٠]٠

واتە : لە (أبي سعيد الخُدْرِيّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (جبريل) _ عليه السلام _ هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی محمد ئازارت هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ((بەڵێ)) ، ئەوەبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فەرمووی : بەناوی

٢٣٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨ ، ٥٦ ، ٥٨ ، ٧٥) ، وعبد بن حميد (٨٨) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وابن ماجة (٣٥٢٣) ، والترمذي (٩٧٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٠٥) ، كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره ٠

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، لە هەموو شتێك ئازارت بدات ، لە خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێكی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ٠

كۆمەڵێك لە پێشین وای بۆ دەچن ئایەتی قورئانی بۆ بنوسرێت و بكرێتە نێو ئاوەوەو ، بیخواتەوه ٠ (مجاهد) دەڵێت : هیچی تێدا نی یە قورئان بنوسرێت و ، لە ئاودا بیشواتەوه ، نەخۆشەكە بیخواتەوه ، هەروەها لە (أبي قِلابَة)شەوه هەمان شت باسكراوه ، دیسان باسكراوه كە (ابن عباس) _ خوا لە خۆی و باببیشی ڕازی بێت _ فەرمانیدا چەند ئایەتێك لە قورئان بۆ ژنێك كە منداڵبوونی ئاستەم و گران بوبو بنوسرێت و ، پاشان لە نێو ئاودا بیشۆنەوەو بیخواتەوه ٠ (أیوب) دەڵێت : (أبا قِلابة)م بینی چەند ئایەتێكی قورئانی نووسی و پاشان لە نێو ئاودا شتی و دای بە پیاوێك بیخواتەوه كە ئازارێكی هەبوو ٠

بەشێك : سەبارەت فەرمان دان بە چاوپیس بە شتنی بن هەنگل و هەموو شوێنە پێچەكانی جەستەی ولاكانی و ناوەوەی (الإزار)ەكەی :

هەموو ئەوانەی سەرەوە بە دوو گوفتار لێك دراونەتەوە : یەكەمیان : مەبەست بەوانەی سەرەوە ئەندامەكانی زاوزێیە ٠ دووەمیان : لای ڕاستی (الإزار)ەكەیەتی لە ناوەوە كە یەكسەر بەر جەستە دەكەوێت ، پاشان لە كاتێكدا كەسی بە چاوەوە بوو بێ ئاگابێ دەڕشێنرێت بە سەریدا ، ئەمەش شتێكە چارەسەی پزیشكانی پێ نەگەشتووه ، وە ئەو كەسەی كە نكۆڵیی لێدەكات ، یاخود گاڵتەی پێ دەكات ، یاخود لێی بە گومانە ، یا تەنها تاقیدەكاتەوەو لەو بڕوایەدا نی یە سوودی بۆ هەبێت ، هەموو ئەم جۆرە كەسانە سوودی لێ نابینن ٠

حیكمەت و دانایی خۆشتن :

باشـە ئەگـەر لـە سروشـتدا چـەند خاسـیەتێك هـەبێ و ، هـەرگیز لـە لایـەن پزیشـكانەوە هۆكانی نەزانرێت و ، بەلایانەوە لە ئەندازەی سروشت بـەدەرەو بـە خاسـیەت كـار دەكـات ، ئیتر بۆ كەسە گومڕاو نەفامەكانیان نكۆڵیی لە خاسیەتە شەرعیەكان بكەن ، لە گـەڵ ئـەوەی كە چارەسەركردن بەم خۆشتنە ئەقڵ و ژیریی تەندروست شایەتی بۆ دەدەن و ، دانـی پێـدا دەنێن ، ئەوەتا (تِریاق)ی[٢٣١] ژەهری مار لە گۆشتەكەیدایەو ، چارەسـەری نـەفس تـووڕە ، بە هێوركردنەوەی تووڕەبونەكەیەتی و ، دامركاندنەوەی گرمیەكەیەتی بەوەی كە دەسـتت لە سەری دانێی و دەستی پیاهێنی ، نمونەی ئەمـەش وەكـو نمونـەی پیاوێكـە مەشـخەڵێكی ئاگری بەدەستەوە بێ و ، بیەوێت بۆ تۆی فڕێ بدات و ، هەر بـە دەسـتی پیاوەكـەوە ئـاوت بە سەردا ڕشاند تا كوژایەوە ، بۆیە فەرمان درایە چاوپیس بڵێـت : (اللَّهُـمَّ بـارِكْ عَلَيْـه) بـۆ ئـەوەی بـە نـزاو دوعـا ئـەو چـۆنیەتیە خـراپ و پیسـە دورخاتـەوەو كاریگـەری لـە سـەر بەرامبەرەكەی نەبێ كە لە ڕاستیدا چاكەشە بۆ كەسی بەرامبەر ، چـونكە دەرمـانی شـت بـە دژەكـەی دەبـێ ٠ وە لـە بـەر ئـەوەی كـە ئـەم چۆنیەتیە خـراپ و پیسـە لـە جێگـە نـەرم و تەنكەكانی جەستەدا بەدەردەكەوێت ، چـونكە دەیـەوێت تێپـەڕبێ و ، لـە جێگـە پێچـەكانی جەستەو ، ناوەوەی (الإزار) نـەرمترو تـەنكتر نادۆزێتـەوە ، بەتایبـەت ئەگـەر مەبەسـت بـە هەموو ئەوانە ئەندامەكانی زاوزێ بێت ، ئەوا لـە هـەمووی ناسـكترو تـەنكترەو لـە هەمووشـی ئامادەترە بۆ تێپەڕبوون ، بۆیە ئەگەر بە ئاو بیشوات ، كارو كاریگەری پـوچ دەبێتـەوە ، لـە لایەكی تریشەوە ڕوحە شەیتانیەكان پسپۆڕن بەم جێگانەی جەستەوە ٠

مەبەسـت : ئەوەیـە كـە شـتنی بـە ئـاو ئاگریەكـەی دادەمركێنێتـەوەو ، ئـەو ژەهریەشـی ناهێڵێت ٠

---

٢٣١ _ تِریاق : دەرمانێكی ئاوێتەیەو ، (ماغنیس) دایهێناوەو ، پاشان (أندروماخیس)ی دێرین بە زیادكردنی گۆشتی مار بۆ دەرمانەكە تەواوی كردوەو ، بە شێوەیەكی میكانیكی ناهێڵێت ژەهر لە گەدەو ڕیخۆڵەوە هەڵمژرێت ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزئابادي ، وەرگێڕ ٠

هەروەها شتێکی تریشی تێدایە : بریتیە لە گەیاندنی ئاسەواری شتێ بۆ دڵ لە تەنکترین جێگەکانی جەستەوە ، کە بەبەراوردی جێگەکانی تر لە هەمووی خێراتر ئەو ئاسەوارە تێدەپەڕێنێت و ، ئەو ئاگریی و ژەهریە دەکوژێنێتەوەو ، کەسی بە چاوەوە بوو چاك دەبێتەوە ، نموونەی ئەمە وەکو نموونەی جانەوەرە ژەهراویەکانن ، ئەگەر بکوژرێن دوای ئەوەی هەڵدەستن بە پێوەدانی کەسێك ، کاریگەری پێوەدانەکە کەم دەبێتەوەو ، هەست بە حەوانەوە دەکات ، چونکە جانەوەرەکە هەر خۆی یارمەتیدەری زیادکردنی ئازارەکەشە دوای پێوەدان و ، ئەو زیادە ئازارە یارمەتیدەرەش دەگەیەنێت بە کەسی پێوەدراو ، بۆیە ئەگەر بکوژرێت ، ئازارەکە کەم دەبێتەوە ، ئەمە لە زۆر کەسی پێوەدراوەوە بینراوە ، هەروەها ئەوە جێگەی دڵخۆشبونی کەسی پێوەدراوەو ، سارێژبوونی دڵیەتی بە کوشتنی دوژمنەکەی ، ئەوجا سروشتی کەسی پێوەدراو بەهێز دەبێ و ، دوریدەخاتەوە ٠

بەگشتی ٠ خۆشتنی کەسی چاوپیس هۆکارێکی کاریگرە بۆ لادانی ئەو بارەی لێوە بەدەردێت ، بەسوودتریش دەبێ ئەگەر نەفسی ڕاهاتبێت لە گەڵ ئەو بارە چاوپیسیەدا ٠

ئەگەر گوترا : هۆکاری شتنی ئەو شوێنانەی کەسی چاوپیس زانرا ، ئەی هۆکاری ڕشاندنی ئاوەکەی بە سەر کەسی بە چاوەوەبودا چی یە ؟

دەگوترێت : ئەو ئاوەی کە ئاگریی کەسی چاوپیسی پێ کوژێنرایەوەو ، ئەو بارە چاوپیسیە خراپەی لە سەر پوچکرایەوە ، بە هەمان شێوە ئەو ئاگریەی کە تووشی کەسی بەچاوەوەبوو بوە دەکوژێنێتەوە ، ئاسەوار لە سەر شوێنی کارتێکراوی کەسی بە چاوەوەبوو لادەبات ، پاش پەیوەندبوونی ئاوەکە لە گەڵ جەستەی کەسی کارتێکەری چاوپیسدا ، ئەو ئاوەی کە ئاسنی پێ دەکوژێنرێتەوە بەشدارە لە پێکهاتنی چەندین دەرمانی سروشتیداو پزیشکان باسیان کردووە ، ئەوە ئاوەی کە ئاگریی کەسی چاوپیسی کوژاندەوە ، نکۆڵیی ناکرێت کە بەشدار بێت لە دەرمانێکدا شیاوی ئەم نەخۆشیە بێت ٠

بەگشــتی ٠ پزیشــكێتی پزیشــكان و چارەســەریەكانیان بــە بــەراوردی پزیشــكێتی پێغەمبەرایەتی ، وەكو پزیشكێتی سۆفیە نەزانەكانە بـە بـەراوردی پزیشـكێتی ئـەوان ، بـەڵكو كـەمتریش ، چـونكە جیـاوازی نێـوان ئـەوان و پێغەمبـەران گەورەیـەو ، گەورەتریشـە لـەو جیاوازیەی لە نێوان ئەوان و سۆفیەكاندا هەیە ، بە ئاستێك مرۆڤ ئەندازەكـەی نـەزانیوە ، ئـەو پەیمانە برایەتیەشمان بۆ ڕوون بۆتەوە كە لـە نێـوان شـەرع و دانایدایـە ، كـە هـیچ كامیشـیان دژبە بەویتر نی یە ، خوای پەروەردگاریش بە ویسـتی خـۆی ڕێنمـووی هەركەسـێك دەكـات بـۆ ڕێگـەی ڕاسـت و ، هـەموو دەرگاكـانیش دەكاتـەوە بەرامبـەر بەوانـەی بـەردەوام لـە دەرگـای سەركەوتن دەدەن ، نیعمەتی فراوان و تەواو ، بەڵگەی بەهێزی پێیە بۆ بەندەكانی ٠

بەشێك : سەبارەت بە داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەی مەترسی بە چاوەوەبونی لێدەكرێت بەهەر شتێك لێی دورخاتەوە :

دیسان لەو چارەسەریانەی بەكاردێت بۆ خۆپاراستن ، داپۆشینی ئـەو خووڕەوشـتە چـاك و باشـانەیە كـە مەترسـی بەچـاوەوەبوونی لێـدەكرێت و ، بـە هەرشـتێك لایبـەرێت ، پێشـەوا (البغـوي) لـە كتـێبی (شـرح السـنة)دا فەرمەوویـەتی : (عثمـان) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ منداڵێكی جوانی بەدیكرد ، ئەوبوو فـەرمووی : (دَسِّمُوا نُونَتَـه ، لـئلا تُصـيبه العَـين) واتـە : چاڵە بچوكەكەی چەناكەی ڕەش بكەن بۆ ئەوەی بەچاوەوە نەبێ ٠

هەروەها پێشەوا (الخطابي) لـە كتـێبی (غريـب الحـديث)دا فەرموویـەتی : (عثمـان) _ خوای لێ ڕازی بێت _ منـداڵێكی بـینی تووشـی بەچـاوەوەبوون دەبـێ ، فـەرمووی : (دسِّموا نونته) ، (أبوعمرو) دەڵێت: سەبارەت بەو فەرمایشـتەی (عثمـان) لـە (أحمـد)ی كـوڕی (يحـى)م پرسـی ، گـوتی : مەبەسـتی بـە ووشـەی (النونـة) واتـە : ئـەو چـاڵە بچـوكەی لـە چەناكەدایە ٠ (التدسيم) واتە : ڕەشكردن ٠ بە گشتی مەبەسـتی ئـەوەبوو چـاڵە بچـوكەكەی چەناكەی ڕەش بكەن بۆ ئەوەی بە چاوەوە نەبێت ٠ هەروەها فەرمووی : لەم بارەوە خـاتوو (

عائشة) _ خـواى لـىْ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : أن رسـول الله ﷺ خطب ذاتَ يـومٍ ، وعلـى رأسه عِمامةٌ دَسْماء[٢٣٢] واتە : ڕۆژێك پێغەمبـەرى خـوا ﷺ ووتـارى دەخوێنـدەوەو مێزەرێكـى چەورو ڕەشى بەسەرەوە بـوو ، واتـە : بەڵگـەى دەهێنايـەوە لـە سـەر ووشـەى (الدَسْماء) ، ئالێرەشەوە شاعيرێك گوفتارەكەى وەرگرتووە كە دەڵێت :

مَـا كـانَ أحْـوَجَ ذا الكَمَـالِ إلى ... عَـيبٍ يُوقِّيهِ مِـنَ الـعَيْنِ

واتە :

خـاوەن سيفاتى تەواو پێويستى بە ... كەموكوڕداريێك نەبوو لە چـاو بيپارێزێت

بەشێك : سەبارەت بەو نوشتانەى چاوپيسى دەگێڕنەوە :

لـەو نوشـتانەى چاوپيسـى دەگێڕێتـەوە ئەوەيـە كـە لـە (أبـي عبدالله السَّـاجي)وە بـاس دەكرێت ، كەوا لە سەفەرێكيدا بە سەر ووشترێكى جوانەوە بوو ، كە بۆ حـەج ياخود بـۆ غـەزا دەچوو ، لە نێو ڕەفيقەكانيشيدا پياوێكى چاوپيس هەبوو ، كە تەماشاى شتێكى دەكـرد كـەم جار نەيدەفەوتاند ، بە (أبي عبـدالله)يان گـووت : ووشـترەكەت لـە چـاو پيسـەكە بپـارێزە ، گوتى : هيچ ڕێگەيەكى نى يە بە ووشـترەكەم بكـات ، گوفتارەكـانى (أبـي عبـدالله) گەينرايـە چاوپيسەكە ، ئەوەبوو چاوپيسەكە لە كاتێكدا ئامادەنەبوونى (أبي عبـدالله)ى بەهـەل زانـى ، هاتە لاى كۆپانى ووشترەكەو ، تەماشايەكى ووشترەكەى كرد ، يەكسـەر ووشـترەكەو تێكچـوو و كەوت ، (أبي عبدالله) هاتـەوە ، هەواڵيان پێدا كە چاوپيسەكە چاوى لـە ووشـترەكەى داوەو ، ئەوەتا دەيبينى كەوتووە ، گوتى : شوێنى ئەو پياوەم پيشان بدەن . پيشـان درا ، ئـەوەبوو

٢٣٢ _ لم أجده من حديث عائشة . وأخرج أحمد (١ / ٢٣٣ ، ٢٨٩) ، والبخاري (٢ / ١٤) (٤ / ٢٤٨) ، (٥ / ٤٣) والترمذي في الشمائل (١١٨) كلهم عن عبدالرحمن بن سليمان بن حنظلة بن الغسيل قال : سمعت عكرمة عن ابن عباس قال : خرج رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ ، في مرضه الذي مات فيه بملحفة ، قد عصب بعصابة دسماء . . . والرواية المذكورة إنما هي رواية أحمد (١ / ٢٣٣) عن ابن عباس .

بەسەریەوە وەستاو ، گوتی : بسم الله ، حَبْسٌ حابسٌ ، وحَجَرٌ يابِسٌ ، وشهابٌ قابِس ، ردَّت عين العائنِ عليه ، وعلى أحبَّ الناس إليه ، ﴿ فارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (٤) ﴾ [الملك : ٣ _ ٤] واتە : گرتنێك گرتویەك ، بەردە ووشكێك ، گڕوبزوسکی ئاگرە وەرگێڕاوێك ، چاوپیسی ئەو کەسە بگەڕێتەوە بۆ خۆی و ، بۆ خۆشەویسترین کەس بەلایەوە ، ئینجا ئەو ئایەتانەی سەرەوەی خوێند ، واتە : ﴿ فارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ چاو بگێڕەو وورد بەرەوە بزانە ﴿ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴾ ئایا هیچ ناتەواویەك دەبینیت . ﴿ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ دوبارە چاو بگێڕە ﴿ كَرَّتَيْنِ ﴾ یەك لە دوای یەك ﴿ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا ﴾ چاوت بە ڕیسوایی و نائومێدی دەگەڕێتەوە بۆ لای خۆت ﴿ وَهُوَ حَسِيرٌ ﴾ وە ئەو (چاوەت) ماندووە تاقەتی چووە [٢٣٣] ئەوەبوو گلێنەی چاوپیسەکە هاتە دەرەوەو ، ووشترەکەش بە ساغی هەستا[٢٣٤].

بەشێك : سەبارەت بەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ بە نووشتە ئیلاهیەکان چارەسەری گشتی بۆ هەموو ئازارەکان دەکرد :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " : مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((مَنْ اشْتَكَى مِنْكُمْ شَيْئًا ، أَوْ اشْتَكَاهُ أَخٌ لَهُ فَلْيَقُلْ: رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ ، تَقَدَّسَ اسْمُك ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ ، فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي

---

٢٣٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٣٤ _ لە فەتوای ژمارە (١٩٦٣٥)دا ، (اللجنة الدائمة)ی تایبەت بەزانایانی وەڵاتی سعودیەو بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارێك کە سەبارەت بەم مەسەلەیە ئاراستەیان کرابوو فەرموویانە : ئەم گوفتارانە جێگیر نەبووە نە لە پێغەمبەری خواوە _ صلی الله علیه وسلم _ و نە لە هاوەڵە بەڕێزەکانیشەوە ، بەلامانەوە هیچ بنەڕەتێکی نی یە و ، ووشەکانیشی نامۆیەو ، چارەسەری چاوپیسی و بە چاوەوەبونیش بە ئایەتەکانی قورئان و نوشتەو نزاو دوعاکانی پێغەمبەری خوا دەبێت _ صلی الله علیه وسلم _ ، وەرگێڕ .

الْأَرْضِ ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبّ الطّيّبِينَ ، أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِك ، وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هَذَا الْوَجَعِ ، فَيَبْرَأُ بِإِذْنِ اللّهِ)[٢٣٥]

واته : له (أبي الدّرداء)هوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : گوێبيستى پێغهمبهرى خوا بووم ﷺ دهيفهرموو : ((ههركهس له ئێوه ئازارێكى ههبوو ، ياخود براكهى ئازارێكى بۆ دهربڕى با بلێت : پهروهردگارمان ئهو خوايهيه كه له ئاسماندايه ، ناوه جوانهكانت به پاك و پيرۆز ڕادهگرين ، فهرمانت له زهوى و ئاسماندا بهردهوامهو جێبهجێ دهكرێت وهكو ئهوهى بهزهى و ڕهحمهتت له ئاسماندا فهراهام كردووه ، ئاواش بهزهى و ڕهحمهتت له سهر زهويدا زيادو فهراهام بكه ، له تاوانى گهورهى به ئهنقهستمان و له تاوانه بچوكهكانمان خۆش به ، تۆ پهروهردگارى پاكان و چاكهكانى ، ئهوانهى وازيان له تاوان و سهرپێچى هێناوه ، ڕهحمهت و بهزهيهكى خۆت و ، شيفايهك له شيفاكانى خۆت به سهر ئهم ئازارهدا دابهزێنه ، ئيتر به ئيزنى خواى تعالى چاك دهبێتهوه)) ٠

صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ " ، أَنّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السّلَامُ – أَتَى النّبِيّ _ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ _ فَقَالَ يَا مُحَمّدُ اشْتَكَيْت ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، قَالَ جِبْرِيلُ ﷺ بِاسْمِ اللّهِ أَرْقِيك مِنْ كُلّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرّ كُلّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللّهِ أَرْقِيك[٢٣٦] .

واته : له (أبي سعيد الخُدْريّ)هوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : (جبريل) _ عليه السلام _ هاته خزمهتى پێغهمبهرى خوا ﷺ و فهرمووى : ئهى محمد ئازارت ههيه ؟ ئهويش فهرمووى : ((بهڵىّ)) ، ئهوهبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فهرمووى : بهناوى

---

٢٣٥ _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٩٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٨) كلاهما عن محمد بن كعب عن فضالة بن عبيد عن أبي الدرداء فذكره ، وأخرجه النسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٧) عن محمد بن كعب عن أبي الدرداء نحوه ولم يذكر فيه فضالة بن عبيد٠

٢٣٦ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٦) ٠

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، له هەموو شتێك ئازارت بدات ، له خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێکی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ٠

ئەگەر گوترا چ دەڵێن دەربارەی ئەو فەرموودەیەی که ئیمامی (أَبُو دَاوُدَ) دەیگێڕێتــەوه : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ)) ؟ واتــه : ((نوشـتەكردن نـی یه مەگـەر بـۆ دورخسـتنەوەی بەچاوەوەبوون یاخود جانەوەره ژەهرداره‌كان)) ٠

بۆ وەڵامەكەی دەڵێین : ئەو فەرموودەیه قەدەغەی شیاوێتی نووشتەكردن ناكات بۆ بوارەكانی دیکه ، چونکه مەبەست به فەرموودەکه ئەوەیه که : نوشتەكردن شایستەترو بەكەڵك تره که بۆ چاوپیسی و پێوەدانی جانەوەره ژەهرداره‌كان بكرێت بەبەراوردی بوارەكانی تر ٠ میانەو شێوازی فەرموودەکه بەڵگەی سەر ئەم شتەن ، چونکه (سَهْل)ی كوڕی (حُنيف) کاتێ که بەچاوەوەبوو فەرمووی : (أَوَ في الرُّقى خير ؟ فقال : لا رُقية إلا في نَفْسٍ أو حُمَةٍ) واته : فەرمووی : گەورەم ئایا نووشته چاكه ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوه چاكتر نابێت که نوشته بۆ چاوپیسی و ، پێوەدانی جانەوەره ژەهرداره‌كان بكرێت)) ٠ هەروەها تێکڕای فەرموودەكانی نوشته گشتی و تایبەتەكان پەنجه بۆ ئەوه ڕادەكێشن

وَقَدْ رَوَى أَبُو دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ _ : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ ، أَوْ حُمَةٍ ، أَوْ دَمٍ يَرْقَأُ))(٢٣٧).

واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لەوه چاكتر نابێت نوشته بۆ به چاوەوەبوون ، یا پێوەدانی جانەوەره ژەهرداره‌كان ، یا بۆ وەستانەوەی خوێن بەربونی لووت بكرێت)) ٠

---

٢٣٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٣٨) ٠

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْهُ أَيْضًا : رَخَّصَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْعَيْنِ ، وَالْحُمَةِ ، وَالنَّمْلَةِ(٢٣٨) .

واته : (أنس) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ مۆڵەتى داوه نوشته بكرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانى جانەوەرە ژەهردارەكان و ، ئەو برين و زامانەى لە لاكانى مرۆڤدا دروست دەبن ·

بەشێك : سەبارەت بەوەى كە پێغەمبەرى خوا ﷺ چارەسەر و نووشتەى بۆ كەسى پێوەدراو دەكرد بە خوێندنى سورەتى (الفاتحة) :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : انْطَلَقَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فِي سُفْرَةٍ سَافَرُوهَا حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ ، فَاسْتَضَافُوهُمْ ، فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمْ ، فَلُدِغَ سَيِّدُ ذَلِكَ الْحَيِّ ، فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَوْ أَتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ الرَّهْطَ الَّذِينَ نَزَلُوا لَعَلَّهُمْ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ ، فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا : يَا أَيُّهَا الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لُدِغَ ، وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ ، فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ مِنْ شَيْءٍ ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ ، نَعَمْ وَاللّهِ إِنِّي لَأَرْقِي ، وَلَكِنْ اسْتَضَفْنَاكُمْ ، فَلَمْ تُضَيِّفُونَا ، فَمَا أَنَا بِرَاقٍ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جُعْلًا ، فَصَالَحُوهُمْ عَلَى قَطِيعٍ مِنْ الْغَنَمِ ، فَانْطَلَقَ يَتْفُلُ عَلَيْهِ ، وَيَقْرَأُ : ﴿ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ، فَكَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ ، فَانْطَلَقَ يَمْشِي وَمَا بِهِ قَلَبَةٌ ، قَالَ : فَأَوْفَوْهُمْ جُعْلَهُمْ الَّذِي صَالَحُوهُمْ عَلَيْهِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ اقْتَسِمُوا، فَقَالَ الَّذِي رَقَى : لَا تَفْعَلُوا حَتَّى نَأْتِيَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَنَذْكُرَ لَهُ

---

٢٣٨ _ تقدم تخريجه ·

الّذي كَانَ ، فَنَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا ، فَقَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ : ((وَمَا يُدْرِيكَ أَنّهَا رُقْيَةٌ ؟)) ثُمّ قَالَ : ((قَدْ أَصَبْتُمْ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ سَهْمًا))(٢٣٩).

واته : له (أبي سعيد الخُدري)وه _ خواى لىَ ڕازى بێت _ فه‌رمووية‌تى : چه‌ند كه‌سێك له هاوه‌ڵانى پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له سه‌فه‌رێكدا به‌ڕێكه‌وتن تا لاى خێڵێك له خێڵه‌كانى عه‌ره‌بدا دابه‌زين ، داواى ميوانداريان لێكردن ، به‌ڵام به ميوان وه‌ريان نه‌گرتن ، گه‌وره‌ى خێڵه‌كه پێوه‌ى درا ، به هه‌موو شتێك هه‌وڵيان بۆدا هيچ شتێك سوودى بۆ نه‌بوو ، كه‌سانێكيان گوتيان : ئه‌گه‌ر بچونايه‌ته لاى ئه‌و چه‌ند كه‌سه‌ى لاتان دابه‌زيون به‌شكو لاى كه‌سێكيان شتێك هه‌بێت ، ئه‌وه‌بوو چونه لايان و گوتيان : ئه‌ى ئه‌م كۆمه‌ڵه خه‌ڵكه گه‌وره‌كه‌مان پێوه‌ى دراوه‌و ، به‌هه‌موو شتێك هه‌وڵمان بۆ داوه به‌ڵام بێسوود بوو ، ئايا به‌لاى يه‌كێتانه‌وه شتێك ده‌ست ده‌كه‌وێ ؟ كه‌سێكيان فه‌رمووى: به‌ڵێ سوێند به‌خوا من نوشته ده‌كه‌م ، به‌ڵام داواى ميوانديمان لێكردن و ، به ميوان وه‌رتان نه‌گرتين ، بۆيه دڵنيابن نوشته‌ى بۆ ناكه‌م تا كرێيه‌كمان بۆ دانه‌نێن ، ئه‌وه‌بوو له سه‌ر ڕانێك مه‌ڕ له گه‌ڵياندا ڕێكه‌وتن ، بۆيه كه‌سێكيان ڕاپه‌ڕى و تفى به شوێنى پێوه‌دانه‌كه‌دا ده‌كردو ، ﴿ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ده‌خوێند ، تا واى لێهات وه‌كو ئه‌وه‌ى له پێوه‌ندێك ئازاد كرابێ ، ئه‌وه‌بوو ده‌ستى به ڕۆشتن كردو هيچ نه‌خۆشيه‌كى نه‌مابوو ، گوتى : ئه‌و كرێيه‌ى له‌سه‌ر ڕێكه‌وتن بياندەنێ ، كه‌سانێك له هاوه‌ڵان فه‌رموويان با دابه‌شى بكه‌ين ، به‌ڵام ئه‌و هاوه‌ڵه‌ى نوشته‌كه‌ى كرد فه‌رمووى : ئه‌و كاره نه‌كه‌ن تاوه‌كو ده‌چينه‌وه خزمه‌تى پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ و ئه‌وه‌ى ڕويدا بۆى ده‌گێڕينه‌وه‌و ، ته‌ماشا ده‌كه‌ين چ فه‌رمانێكمان پێ ده‌كات ، پاشان هاتنه‌وه خزمه‌تى پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ ئه‌وه‌يان

٢٣٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢ ، ٤٤) ، والبخاري (٣ / ١٢١) (٧ / ١٧٠ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٩ ، ٢٠) ، وأبوداود (٣٤١٨ ، ٣٩٠٠) ، والترمذي (٢٠٦٤) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٨) (١٠٢٩) كلهم من طريق أبي بشر جعفر بن إياس ، عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكره .

بۆ كێڕایەوەو ئەویش فەرمووی ((چۆن زانیوتە سورەتی (الفاتحة) نوشتەیە)) پاشان فەرمووی : ((پێكاوتانە بچن دابەشی بكەن و بەشكیش بۆ من دابنێن)) ٠

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ عَلِيٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ))[٢٤٠] ٠

واتە : ئیمامی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خێرترین و چاكترین دەرمان قورئانە)) ٠

ئاشكەرایە هەندێ گوفتار خاسیەت و سوودو كەڵكی تاقیكراوەی هەیە ، ئەی گوفتاری خوای تعالی دەبێ چۆن بێ ؟ ، كە فەزڵی داوە بەسەر هەموو گوفتارێكدا ، وەكو ئەوەی فەزڵی خۆی داوە بەسەر هەموو خوڵقێنراوەكانیدا ، بۆیە گوفتارەكانی شیفادەری تەواوە ، هۆكاری تەواوە بۆ دووربوون لە هەڵەو تاوان ، نورو ڕوناكی ڕێنمایكارە ، بەزەی و ڕەحمەتی گشتیە ، كە ئەگەر دابەزێنرایە سەر چیایەك دەشكێت و شەق دەبات لە بەر گەورەیی و شكۆمەندی ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ [الإسراء : ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی كە شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران ﴿ وَلا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ بەڵام (هاتنی ئەم قورئانە) بۆ ستەم كاران هیچ زیاد ناكات بێجگە لەو خەسارەت مەندی(٢٤١) ، واتای ئایەتەكە ئەوە دەبەخشێت كە لە ڕەگەزی ئەم قورئانەی دابەزاندووە بۆ شیفابەخشین ، نەك هەندێ لە قورئانەكە شیفابەخش بن بەڵكو هەمووی شیفابەخشە ٠ ئەمە ڕاسترینی دوو بۆچونە لەم بارەوە ، ئەمەش بە هاوشێوەی گوفتاریەتی لە ئایەتێكی تردا كە دەفەرمێت : ﴿ وَعَدَ اللهُ الذينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مَنهُم مَّغْفِرةً وَأَجْراً عَظيماً ﴾ [الفتح : ٢٩] واتە : ﴿ وَعَدَ اللهُ ﴾ خوا بەڵێنی داوە ﴿ الذينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مَنهُم ﴾ بەوانەیان كە

---

٢٤٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٥٧١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٨٥) ٠

٢٤١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە ﴿ مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً ﴾ بە لێبوردن و پاداشتی گەورە (کە بەهشتە)[٢٤٢] ، هەمووشیان لەوانەن کە باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە · ئەی سورەتی (الفاتحة) دەبێ چۆن بێ ؟ ، کە نەلە قورئان و ، نەلە تەورات و ، نەلە ئینجیلیشدا بەهاوشێوەی دانەبەزیوە ، کە مانای هەموو کتێبەکانی خوا لە خۆدەگرێت ·

باسی بنەڕەتی ناوەکانی پەروەردگارو کۆکەرەوەی لە خۆدەگرێت ، وەکو : (الله) ، (الرَّب) ، (الرَّحمن) · جێگیرکردنی دەرەنجام و ڕۆژی زیندوبونەوە لە خۆدەگرێت ·

باسی هەردوو جۆرەکەی یەکتاپەرستی : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و ، یەکتاپەرستنی ئولوهیەتی تێدایە·

باسی پێویست بوون بە خوای تعالاوە دەکات ، سەبارەت بە داواکردنی یارمەتی و داواکردنی ڕێنموویی و ، تایبەتکردنی خوای پەروەردگار بەوەوە ·

باسی چاکترین و بەسودترین و پێویستیترین جۆرەکانی نزاو دوعای تێدایە ، کە پێویسترین شتن بۆ بەندەکانی خواو ، بریتیە لە ڕێنموویی کردن بۆ ڕێگای ڕاست ، کە لە چوارچێوەی تەواو ناسینی خوای تعالی و یەکتاپەرستی و پەرستنیدا خۆی دەنوێنێ ، بە ئەنجامدانی ئەوەی فەرمانی پێکردوەو ، خۆبەدورگرتن لەوەی قەدەغەی کردووەو ، بەردەوام بوون لە سەری تاوەکو مردن ·

باسی هەموو جۆرە بەدیهێنراوەکانی خوای تعالای تێدایە کە دابەش بوونە بۆ جۆرێك : نیعمەتی خۆی بەسەردا ڕشتوون وەکو ناسینی هەق و ، کارپێکردنی و ، خۆشویستنی و ، فەزڵدانی بە سەر هەموو شتێکی تردا ، جۆرێکیش : خەشمیان لێگیراوە چونکە پاش

٢٤٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

ئەوەی هەقیان ناسی وازیان لێهێنا ، وە جۆرێکی گومڕاش : بە هۆی نەناسینی خوای پەروەردگاری هەقەوە ٠

باسی جێگیرکردنی قەدەرو چارەنوس و ، شەرع و ، ناو و ، سیفات و ، زیندوبونەوەو ، (النبوات)و ، پاکردنەوەی نەفس و ، چاکردنی دڵانی تێدایە ٠

باسی دادپەروەری و چاکەکاری و ، وەڵامدانەوەی ئەهلی بیدەعەو پوچێتی تێدایە ، وەکو ئەوەی لە کتێبە گەورەکەماندا (مدارج السالكين) باسمان کردووە ٠

بۆیە ئەگەر سورەتێك ئەمە باروحاڵی بێ ، بەڕاستی زۆر شایستیە بکرێت بە هۆکارێك بۆ وەرگرتنی شیفاو ، نوشتەیەك بێت بۆ کەسی پێوەدراو ٠

بە گشتی ٠ لەبەر ئەوەی سورەتی (الفاتحة) بەتەنها بەندایەتیکردن و ، ستایشکردنی خوای تعالای تێدایە ، هەروەها هەموو دەستەڵات پێدانێك و ، داوای یارمەتی و ، پشت پێ بەستن و ، داواکردنی هەموو نیعمەتێك لە خوای تعالی لە خۆ دەگرێت ، کە بەڕاستی ڕێنمویی کارە بۆ دەستخستنی هەموو نیعمەتێك و ، لادانی هەموو سزایەك ، بۆیە بوە بە گەورەترین دەرمانە شیفابەخشەکان ٠

گوتراوە : جێگەی نوشتەکە لەم سورەتدا بریتیە لە ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ [الفاتحة : ٤] واتە: ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ ﴾ (خوایە) تەنها تۆ دەپەستین ﴿ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ وە تەنها لە تۆ داوای یارمەتی دەکەین[٢٤٣] ، بێگومان ئەم دوو ووشەیە بەهێزترین بەشەکانی ئەم دەرمانەن ، چونکە هەموو ئەمانە لە خۆ دەگرێت : دەستەڵات پێدان ، پشت بەستن ، پەنابردن ، داوای یارمەتیکردن ، پێویست بوون و داواکردن ، کۆکردنەوە لە نێوان گەورەترین مەبەستەکاندا : کە بریتیە لە بەتەنها پەرستنی خوای تعالاو ، بەرێزترین وەسیلەکانیشدا کە

٢٤٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

داواى يارمەتى كردنە بە تەنها لە خواى تعالى ، بۆ بەجێهێنانى پەرستنى تەواوى خۆى ، كە لە هيچ جێگەيەكى ديكەدا ئەم شتانە كۆ نەبۆتەوە · پێشەوا (ابن القيم) فەرموويەتى : لە مەككە بووم كاتێكم بە سەردا تێپەڕيوو نەخۆش كەوتم و ، پزيشك و دەرمانم دەست نەكەوت ، بۆيە خۆمم بەم سورەتە چارەسەر دەكرد ، دەچوم چەند قومێكم لە ئاوى زەمزەم دەهێناو ، چەند جارێك ئەم سورەتەم بەسەردا دەخوێندو ، پاشان دەمخواردەوە ، ئەوەبوو بوبە هۆى چاكبونەوەى تەواوم ، پاشان پشتم پێ دەبەست بۆ چارەسەركردنى هەر ئازارێكى تريش كە تووشم دەبوو ، بەوەش ئەوپەڕى سوودەم لێوەردەگرت ·

بەشێك : سەبارەت بەوەى كاريگەرى نوشتەكرن بە سورەتى (الفاتحة) و جگە لەويش نهێنيەكى سەرسوڕمێنى تێدايە لە چارەسەركردنى ژەهردارەكاندا :

لەم بارەوە كاريگەرى نووشتەكردن بە سورەتى (الفاتحة)و جگە لەويش نهێنيەكى سەرسوڕمێنى تێدايە سەبارەت بە چارەسەركردنى پێوەدانى ژەهردارەكان ، چونكە ژەهردارەكان چۆنيەتيە پيسە ژەهرەكانيان بەكاردەهێنن وەكو چەكێك بۆ خۆپاراستن كاتێ كە هەڵدەستن بە گەزتن و پێوەدان ، بەو كارەش هەڵناسن تاوەكو تورە نەبن ، ئەگەر تورەبوون ، ژەهرەكانيان هەڵدەچن و ، بە ئاميرەكانيان فرێى دەدەن ، خواى پەروەردگاريش بۆ هەموو نەخۆشيەك دەرمانێكى داناوە ، بۆ هەموو شتێك دژێكى داناوە ، نەفسى ئەو كەسەى نووشتەكە دەكات كار لە نەفسى ئەو كەسە دەكات كە نووشتەكەى بۆ دەكرێت ، لە نێوان هەردوو نەفسەكەدا كارو كارتێكراوبوون دروست دەبێ ، وەكو ئەوەى لە نێوان نەخۆشى و دەرماندا دروست دەبێ ، بۆيە نەفس و هێزى ئەو كەسە نووشتەكە زياتر بە سەر نەخۆشيەكەدا زاڵ دەكات و ، بە ئيزنى خواى پەروەردگار لايدەبات · لێرەوە ڕوون دەبێتەوە كە تەوەرەى كاريگەرى دەرمان و نەخۆشيەكان لە سەر كارو كاتێكراوبوون وەستاوە ، چونكە بەهاوشێوەى ئەوەى كە لە نێوان نەخۆشى سروشتى و دەرمانە سرۆشتيەكاندا ڕوودەدات ، ئاوەهاش لە نێوان نەخۆشى ڕوحى و دەرمانە ڕوحيەكاندا ، وە

ڕوحانی و ، سروشتیەکاندا ڕوودەدات ، فوکردن و تفکردنیش هۆکاریکن پشت بە شیّ و هەواکەیان دەبەستریّت ، لە گەلّ ئەو نەفسەی نوشتەکە دەکات و ، لە گەلّ زیکرو نزاکردندا بەکاردیّن بۆ لادانی نەخۆشیەکە ، چونکە نوشتە لە دلّ و دەمی ئەو کەسەوە دەردەچیّت کە نوشتەکە دەکات ، بۆیە ئەگەر شتیّك لە تف و هەواو نەفەسی ناوەکی ئەو کەسەی لە گەلّدا بیّ کاریگەری تەواوی دەبیّ و ، کارو تیّپەڕبونیّکی بەهیّزیشی دەبیّ ، بە جووتکردنی نووشتەو تف و هەواکە دەرمانیّکی کاریگەری بەهیّز پەیدا دەبیّ کە دەچویّنریّت بەو دەرمانانەی کە بە ئاویّتەکردن بەدەست دیّن٠

بەگشتی ٠ نەفسی نوشتەکار بەرامبەر بە نەفسە خراپ و پیسەکان دەوەستیّتەوە ، ئەم شتەش زیاترو کاریگەرتر دەبیّ بە گویّرەی نەفسی نووشتەکار خۆی ، وە بە یارمەتی خویّندنی نوشتەکەو فوکردن ئەو ئاسەوارە لادەبات ، بۆیە هەرچەند نەفسی نوشتەکار بەهیّزتر بیّت ئەمەندە نووشتەکە تەواوتر دەبیّ ، نوشتەکاریش کە یارمەتی لە فوکردنی خۆی وەردەگریّت بە هاوشیّوەی ئەو نەفسە پیسانەیە کە یارمەتی لە گەزتن و پیّوەدانی خۆیان وەردەگرن ٠

فووکردن نهیّنیەکی تریشی تیّدایە ، چونکە هۆکاریّکە ڕوحە چاك و پیسەکانیش بەکاری دەهیّنن و یارمەتی لیّوەردەگرن ، بۆیە جادوگەرانیش بەکاریدەهیّنن وەکو هەر خەلّکیّکی باوەڕدار کە بەکاریدیّنن ٠

خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ ومِنْ شَرِّ النَّفاثاتِ في العُقَدِ ﴾ [الفلق : ٤] واتە : وە لە زیانی فووکەران (جادووکەران) بە گریّ یاندا [٢٤٤] ، چونکە نەفس لە گەلّ باریّکی تووڕەبوون و جەنگاندا ڕادیّت و ، نەفەسی وەکو تیریّکی خۆی دەنیّریّت و ، بە فوو تەف کۆمەکی دەکات کە کەمیّك لیّکیی لە گەلّدایە ، ئیتر بەیاوەری باریّکی کاریگەریش کاری خۆی ئەنجام دەدات ،

---

٢٤٤ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

جادوكەران يارمەتی لە فووكردن وەردەگرن بە ئاشكرا ، ئەگەرچی هیچ پەیوەندیەكیشی بە جەستەی كەسی جادولێكراوەوە نەبێ ، بەڵكو فوو لە گرێكان دەكات و گرێ یان دەدات ، بە جادوو قسە دەكات و ، ئەو كارە بە كەسی جادولێكراو دەكات بە یارمەتی ڕوحە پیسەكانی خوارەوە ، ڕوحە پاك و چاكەكەش بە خوێندنی نوشتە بەرامبەری دەوەستێت و دوری دەخاتەوەو ، لەم بارەشدا یارمەتی لە فووكردنی خۆی وەردەگرێت ، هەركامیان بەهێزتر بوون حوكم بۆ ئەو دەبێت ٠ ڕوو بە ڕووبونەوەی هەندێ لە ڕووحەكان بەرامبەر بە هەندێكی تریان و ، جەنگكردنیان و ئەو كەرستانەی كە بەكاری دێنن ، لە ڕەگەزی ڕوو بە ڕووبونەوەی جەستەكان و ، جەنگكردنیانە و ئەو كەرستانەی كە بەكاری دێنن ، چونكە بنەڕەت لە هێزی جەنگین و ڕوو بە ڕووبونەوەی ڕوح و جەستەكاندا ئەو سەبازو كەرەستانەیە كە بەكار دەهێنرێن ، بەڵام هەندێ كەس بیروهۆشی وای لێكردووە هەست بە كاریگەری ڕوحەكان و كارو كاتێكرابوونیان نەكات ، چونكە لە لایەن بیروهۆشی خۆیەوە دەستی بەسەردا گیراوە ، خۆی لە جیهانی ڕوحەكان و ، حوكم و ، كردەوەكانیان بەدورگرتووە ٠

مەبەستیش ئەوەیە كە : ئەگەر ڕوح بەهێز بوو و لە گەڵ ماناكانی سورەتی (الفاتحة)دا ڕاهات و ، كۆمەكی لە فووكردن و تفی خۆی وەرگرت ، ئەوا ڕوو بە ڕووی ئەو ئاسەوارە دەبێتەوە كە بە هۆی نەفسە پیسەكانەوە تووشی بووەو ، لایدەبات و دوریدەخاتەوە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەركردنی پێومدانی دووپشك بە نوشتە :

رَوَى ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي " مُسْنَدِه " ، مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ، قَالَ : بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي ، إِذْ سَجَدَ فَلَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ فِي أُصْبُعِهِ ، فَانْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ : " ((لَعَنَ

اللّهُ الْعَقْرَبَ مَا تَدَعُ نَبِيّا وَلَا غَيْرَهُ))[٢٤٥] ، قَالَ : ثُمّ دَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَمِلْحٌ ، فَجَعَلَ يَضَعُ مَوْضِعَ اللّدْغَةِ فِي الْمَاءِ وَالْمِلْحِ ، وَيَقْرَأُ ﴿ قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوّذَتَيْنِ ، حَتّى سَكَنَتْ.

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (مسعود)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : له كاتێكدا پێغەمبەرى خوا ﷺ نوێژى دەكرد ، كه چووه سوجده دووپشكێك داى به پەنجەيەوه ، پێغەمبەرى خوا ﷺ سلاٚوى نوێژەكەى دايەوەو فەرمووى : ((نەفرينى خوا له دووپشك بێت كه نه له پێغەمبەرێك و نه له كەسێكى تريش واز دێنىٚ)) ، (عبدالله) فەرمووى : پاشان بانگى كرد قاپێكى بۆ بێنن ئاو خوێى تێدا بێت ، ئەوەبوو شوێنى پێوەدانەكەى دەخستە نێو ئاو و خوێكەو ، ﴿ قل هو الله أحد ﴾ و (المعوذتين) دەخوێند ، تاوەكو ئازارەكەى نيشتەوه ٠

ئەو سوودانەى له سورەتى (الإخلاص) دايه بۆ چارەسەركردنى كەسى پێوەدراو :

چارەسەرى نێو ئەم فەرموودەيه بە دەرمانێكى ئاوێتـە كراوە لـە دوو شـت : سروشـتى و خـوايى ، چـونكە سـورەتى (الإخـلاص) يەكتاپەرسـتى زانسـتى بـاوەڕيى (التوحيـد العلمـي الأعتقادي) له خۆ دەگرێت ٠ جێگيركردنـى تـەنهايى بـۆ خـواى تێدايـە ، كـە پێويسـتە هـەموو هاوبەشێكى لىٚ دورخەيتەوه ٠

جێگركردنى (الصمدية)ى تێدايه ، واته سيفاتەكانى له هەموو ڕوويەكەوه ئەوپـەڕى بلـنـدن له تەواوێتيدا ، به ئاستێك هەموو بونەوەر ڕووى تێدەكەن بـۆ جێبـەجێكردنى پێويسـتيەكانيان ، له ئاسمان و له زەمين ٠

٢٤٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٠٥) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٨) ٠

نەفیکردنی باب و کوڕو ، هاوتا و هاوشان و ، لق و منداڵ و هاو وێنەو ، هاوچەشنی تێدایە.
چونکە هەموو ئەوانە تەنها تایبەتن بە پەروەردگارەوەو بەم شێوە ئەم سورەتە لە جێی سێ یەکی قورئانە ·

ناوی (الصمد) شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی دەبەخشێت · نەفیکردنی (الکُفْءِ) نەفیکردنی هاوشێوەو هاوشان دەبەخشێت · ووشەی (الأحد)یش نەفیکردنی هەموو هاوبەشێکە بۆ خوای پەروەردگار ، ئەم سێ بنەڕەتانەش کۆکەرەوەی یەکتاپەرستنە ·

ئەو سوودانەی لە (المعوذتین) دایە بۆ چارەسەرکردنی کەسی پێوەدراو :

(المعوذتین) پەناگرتنە لە هەموو شەڕو خراپەو نەویستراوێك بەگشتی ، چونکە کە مرۆڤ پەنا بەخوا دەگرێت لە خراپەو شەڕی هەموو ئەوانەی کە خوای تعالی دروستی کردوون ، ئەوا بەتێکڕا هەموو خراپەو شەڕێك دەگرێتەوە ، بە یەکسانی ئەگەر لە جەستەدا بن یاخود لە ڕوحەکاندا ·

هەروەها پەناگرتنی تێدایە لەو خراپانەی لە شەودا ڕوودەدەن و ، نیشانەشی ئاوابونی مانگە ، کە بریتیە لە پەناگرتن بەخوا لە خراپەی هەموو ئەو روحە پیسانەی تیایدا بڵاو دەبنەوە ، کە پێشتر ڕوناکی ڕۆژو ڕوناکی مانگ قەدەغەی بڵاوبونەوەی لێ دەکردن ، بەڵام بە ئاوابونی ڕۆژو مانگ و داهاتنی تاریکی ، ئەو ڕوحە خراپە زیانبەخشانە بڵاوبونەوەو دەستیان بە خراپی کرد ·

پەناگرتن لە شەڕی فوکەران بە گرێکانیاندا واتە پەناگرتنە لە شەڕو خراپەی جادوکران و جادوکانیان · پەناگرتنیش لە شەڕوخراپەی کەسانی ئێرەیی بەر ، واتە پەناگرتنە بەخوا لەو نەفسە پیسە زیانبەخشانەی کە بە ئێرەیی و چاوچنۆکی و تێڕوانینیان خراپە دروست دەکەن

·

سـورەتی دووەمـیش واتـە سـورەتی (النـاس) پەناگرتنـە بـەخوا لـە شـەڕوخراپەی شـەیتانەکانی مرۆڤـ و جنۆکـە ، بەراسـتی هـەردوو سـورەتەکە هـەموو پـەناگرتنێکیان بـەخوا کۆکردۆتـەوە ، لـە هـەموو شـەڕو خراپەیـەك ، پلەیـەکی گەورەشـیان هەیـە بـۆ خۆپـارێزیی و قەڵابەنـدی لـە شـەڕوخراپە پـێش ئـەوەی ڕوویـدەن ، ولهـذا أوصـى النبيُّ ﷺ عُقبةَ بـن عـامر بقراءتهما عَقبَ كُلِّ صلاةٍ[٢٤٦] ، ذكـره الترمـذي في جامعـه · واتـە : بۆیـە پێغەمبـەری خـواﷺ (عُقبةَ)ی کوڕی (عامر)ی ڕاسپارد پاش هەموو نوێژێك (المعوذتين) بخوێنێت ·

نهێنیەکی گەورە لەمەدا بەدیـدەکرێت بـۆ دورخسـتنەوەی شـەڕو خراپـە لـە نوێژێکـەوە بـۆ نوێـژێکی تـر · پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : هـەرگیز پـەناگرتنان (المتعـوذون) نەینتوانیوە بە شـتێکی تـری هاوشـێوەی (المعـوذتين) پـەنا بـەخوا بگـرن · باسـکراوە کـەوا پێغەمبەری خوا ﷺ بە دوازدە گرێ جادوی لێکراو ، (جبریـل) _ علیـه السـلام _ (المعـوذتين)ی بۆ دابەزاندو ، ئەویش کـە ئایـەتێکی دەخوێنـد گرێیـەك دەکرایـەوە ، تـاوەکو هـەر دوازدە گرێکە کرانەوەو ، ئەوەبوو هەستا وەکو ئەوەی لە پێوەندێك ڕزگار کرابێ ·

سوود لە خوێدایە بۆ چارەسەرکردنی پێوەدان :

بەڵام بۆ چارە سەری سروشتی ، ماددەی خـوێ بـۆ لابردنـی زۆرێـك لـە ژەهرەکـان سـوودی هەیـە ، بەتایبـەت پێـوەدانی دووپشـك ، دانـەری کتـێبی (القـانون) دەڵێـت : لـە گـەڵ تـۆوی کەتاندا (بزرِ الكتّـان) بـۆ پێـوەدانی دووپشـك بـەکاردێت ، هـەروەها کەسـانی تـریش هـەمان شتیان باس کردووە · خوێش هێزێکی ڕاکێشانی تێدایە ژەهر ڕادەکێشێت و شـی دەکاتـەوە ، لەبـەر ئـەوەی گـەزتن و پێـوەدانی دووپشـك هێزێکـی ئـاگرینی تێدایـەو پێویسـتی بـە

---

٢٤٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٥٥ ، ٢٠١) ، وأبوداود (١٥٢٣) ، والترمذي (٢٩٠٣) ، والنسائي (٣ / ٦٨) ، وابن خزيمة (٧٥٥) ، كلهم عن علي بن رباح عن عقبة بن عامر قال : ((أمرني رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ أن أقرأ المعوذات دبر كل صلاة)) ·

ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێت بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ هەستا بە كۆكردنەوە لە نێوان ئاو بۆ ساردكەرەوەی گەزتن و پێوەدانەكەو ، خوێدا كە هێزێكی ڕاكێشان و دەرهێنانی هەیە ، ئەمەش تەواوترین و ئاسانترین شێوەكانی چارەسەرە ، ئاگاداركردنەوەی ئێمەشە كەوا چارەسەری ئەم نەخۆشیە بە ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێ٠ والله أعلم ٠

قَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَقِيتُ مِنْ عَقْرَبٍ لَدَغَتْنِي الْبَارِحَةَ ، فَقَالَ :((أَمَا لَوْ قُلْتَ حِينَ أَمْسَيْتَ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ تَضُرَّك))[٢٤٧] ٠

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا چ ئازارێكم پێگەشت بەهۆی دووپشكێكەوە كە ئەمشەو پێوەیدام ، ئەویش فەرمووی : ((ئەگەر سەر لە ئێوارە بتگوتایە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەكانی خوای تعالى لە زیانی ئەو شتانەی دروستی كردووە ، ئەوا زیانی پێ نەدەگەیاندی)) ٠

بزانە كە دەرمانە سروشتیە خوایەكان بەسوودە بۆ نەخۆشیەكان پاش ڕودانی ، وە قەدەغەی ڕوودانیشی دەكات ، ئەگەر ڕووشبدات بە ڕوودانێكی زیانبەخش ڕوونادات ، ئەگەرچی بە ئازاریش بێت ٠ لە ڕاستیدا دەرمانە سرووشتیەكان بەسوود دەبێ پاش ڕوودانی نەخۆشیەكە ٠ بەڵام پەناگرتنەكان و زیكرەكان ، یاخود قەدەغەی ڕوودانی هۆكاری نەخۆشیەكان دەكات ، یان ناهێڵێت كاریگەریەكی تەواوی هەبێت ، ئەوەش بە گوێرەی

---

٢٤٧ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٩٠) ، وأحمد (٢ / ٣٧٥) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، وابن ماجة (٣٥١٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٨٧) ، (٥٨٨) ، (٥٨٩) ، (٥٩١) ، (٥٩٢) كلهم عن أبي صالح عن أبي هريرة فذكره ٠

تەواوی و بەهێزی و لاوازی پەناگرتنەکەیە ، نوشتەو پەناگرتنەکان بۆ پاراستنی تەندروستی و لابردنی نەخۆشی بەکاردەهێنرێت ، بۆ یەکەم : کە پاراستنی تەندروستیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : فِي الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ نَفَثَ فِي كَفَّيْهِ : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ . ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ ، وَمَا بَلَغَتْ يَدُهُ مِنْ جَسَدِهِ[٢٤٨] واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بچوایەتە سەر نوێنەکەی فووی بە هەدوو دەستیدا دەکردو : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾و (الْمُعَوِّذَتَيْنِ)ی تێدا دەخوێندو ، پاشان دەهێنا بە دەم و چاوی و ، ئەوەی دەستی پێگەشتایە لە جەستەی ٠

وكَمَا فِي حَدِيثِ عُوذَةِ أَبِي الدَّرْدَاءِ الْمَرْفُوعِ : اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، وَقَدْ تَقَدَّمَ وَفِيهِ : مَنْ قَالَهَا أَوَّلَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُمْسِيَ ، وَمَنْ قَالَهَا آخِرَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُصْبِحَ[٢٤٩] .

واتە : (أبي الدرداء) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ بەم شێوە پەنای بە خوا دەگرت : پەروەردگارا تۆ پەروەردگاری منی هیچ خوایەکی تر نی یە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەست و تۆ پەروەردگاری عەرشی مەزنی ، ئەمەشی تێدایە : هەرکەس سەرەتای ڕۆژ بیخوێنێت هیچ بەڵایەکی تووش نابێت تاوەکو ئێوارەو ، هەرکەس لە کۆتای ڕۆژدا خوێندی هیچ بەڵایەکی تووش نابیّ تاوەکو ڕۆژ دەکاتەوە ٠

٢٤٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١١٦ ، ١٥٤) ، وعبد بن حميد (١٤٨٤) ، والبخاري (٦ / ٢٣٣) ، (٨ / ٨٧) ، (٧ / ١٧٢) ، وأبوداود (٥٠٥٦) ، وابن ماجة (٣٨٧٥) ، والترمذي (٣٤٠٢) ، وفي الشمائل (٢٥٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٨٨) كلهم عن ابن شعاب عن عروة عن عائشة فذكرته

٢٤٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني في عمل اليوم والليلة (٢٠ ، ٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٣٨٢) ٠

وكَمَا فِي " الصّحِيحَيْنِ " : ((مَنْ قَرَأَ الْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ : كَفَتَاهُ))(٢٥٠).

واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : ((هەركەس دوو ئايەتەكەی كۆتايی سورەتی (البقرة) له شەودا بخوێنێ : بەسيەتی)) ٠

وكَمَا فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ((مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا فَقَالَ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِهِ ذَلِكَ))(٢٥١).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی : ((هەركەس له شوێنێكدا دابەزی و پاشان گوتی : پەنا دەگرم به ووشەتەواوەكانی خوای تعالی له شەڕی هەموو شتێ كه دروستی كردووه ، هيچ شتێ زيانی پێناگەيەنێت تا لەو شوێنه كۆچ دەكات)) ٠

وكَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي السَّفَرِ يَقُولُ بِاللَّيْلِ : ((يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللَّهُ ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ ، وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدٍ ، وَمِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ ، وَمِنْ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ))(٢٥٢).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەفەردا بەشەو دەيفەرموو : ئەی زەمين پەروەردگارم و پەروەردگارت خوايه ، پەنادەگرم به خوا له شەروخراپەت و شەروخراپەی ئەوەی تێتدايەو ،

---

٢٥٠ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٤٥٢) ، وأحمد (٤ / ١٢١) ، والبخاري (٥ / ١٠٧) ، (٦ / ٢٤٢) ، ومسلم (٢ / ١٩٨) وابن ماجة (١٣٦٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٢٠) ، وفي فضائل القرآن (٢٩) ، (٤٥) ، وابن خزيمة (١١٤١) ، كلهم عن طريق إبراهيم عن عبدالرحمن بن يزيد عن علقمة عن أبي مسعود فذكره ٠

٢٥١ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٧٧) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٧ ، ٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، والترمذي (٣٤٣٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٦٠) كلهم عن سعد بن أبي وقاص قال : سمعت خولة بنت حكيم فذكرته مرفوعاً

٢٥٢ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٢ / ١٢٣) وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٥٦٠) ٠

لە شەروخراپەی ئەوەی بەسەردا دەچێت ، پەنادەگرم بەخوا لە شێرو ڕەش ، لە مارو دووپشك و ، لە نیشتەنی وەڵات و ، لە باوەك و ئەوەی لێی کەوتۆتەوە ٠

بەڵام دووەم : کە لابردنی نەخۆشیە ، وەکو هەموو ئەو نوشتانەیە کە بە سورەتی (الفاتحة) دەکرێت ، یاخود وەکو نووشتەی پێوەدانی دووپشك ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوشتەکردندا بۆ برینەکانی پێستی ناسراو بە (النملة) :

قَدْ تَقَدّمَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ الّذِي فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ أَنّهُ ﷺ رَخّصَ فِي الرّقْيَةِ مِنَ الْحُمَةِ وَالْعَيْنِ وَالنّمْلَةِ(٢٥٣) ٠

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نوشتە بکرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەکان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاکانی مرۆڤدا دروست دەبن ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ عَنْ الشّفَاءِ بِنْتِ عَبْدِ اللّهِ ، قالت : دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ ، فَقَالَ : ((أَلَا تُعَلّمِينَ هَذِهِ رُقْيَةَ النّمْلَةِ كَمَا عَلّمْتِيها الْكِتَابَةَ))(٢٥٤) ٠

واتە : لە (الشّفاء)ی کچی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : من لە خزمەتی (حَفصَة)دا بووم کە پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی کردم و فەرمووی : ((ئەوەبۆ ئەمە فێری نوشتەی برینی پیست ناکەی وەکو ئەوەی فێری نووسینت کرد)) ٠

---

٢٥٣ _ تقدم تخريجه ٠

٢٥٤ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٦ / ٣٧٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٧٨٠) ٠

(النَّملة) : برينێكه له پێستى لاكانى مرۆڤدا دروست دەبێت ، نەخۆشيەكى ناسراوەو ، ناونراوە بە (النَّملة) ، چونكە كەسى تووش بوو واهەست دەكات كە ميرولەيەك بەسەر پێستيدا ڕێ دەكات و گازى لێدەگرێت ، سێ جۆرى هەيە ، (ابن قتيبة)و كەسانى تريش دەڵێن : مەجوسەكان وايان ڕادەگەياند كە ئەگەر كوڕى پياو لە خوشكيەوە خەت بە دەورى ميرولەدا بكێشێت ، كەسى تووش بوو چاك دەبێتەوە · ئاليرەشەوە شاعير گوفتارى شيعرەكەى وەرگرتووە

وَلَا عَيْبَ فِينَـا غَيْـرَ عُـرْفٍ لِمَعْشَـرٍ كِـرَامٍ وَأَنَّا لَا نَخُـطُّ عَلَى النَّمْلِ

واته :

هيچ عەيبێكمان نى يە جگە لەوەى وچەى كۆمەڵێكى

وجاخ زادەين و ئێمە مەجوس نين تا خەت بە دەورى مێرولەدا بكێشين

(الخلّال) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : (الشّفاء)ى كچى (عبدالله) لە تاڤى نەفاميدا نووشتەى دەخوێند بۆ برينى پيستى لاكانى مرۆڤ ، كاتێ كۆچى كرد بۆ لاى پێغەمبەرى خوا ﷺ و پيشتريش لە مەككە گفتى پێ دابوو ، پێى فەرموو : ئەى پێغەمبەرى خوا من لە تاڤى نەفاميدا نووشتەم دەكرد بۆ برينەكانى پێست و ، دەمەوێ بيخەمەڕووت ، ئەوەبوو بۆى خوێندەوەو فەرمووى : بِسْمِ اللّهِ ضَلَّتْ حَتّى تَعُودَ مِنْ أَفْوَاهِهَا ، وَلَا تَضُرّ أَحَدًا ، اللّهُمّ اكْشِفْ الْبَأْسَ رَبّ النّاسِ ، قَالَ : تَرْقِي بِهَا عَلَى عُودٍ سَبْعَ مَرّاتٍ ، وَتَقْصِدُ مَكَانًا نَظِيفًا ، وَتَدْلُكُهُ عَلَى حَجَرٍ بِخَلّ خَمْرٍ حَاذِقٍ ، وَتَطْلِيهِ عَلَى النّمْلَةِ واته : بەناوى خوا بوەستێت تا لە دەمەكانى دەگەڕێتەوە ، پەروەردگارا نەخۆشيەكە لابەرە ئەى پەروەردگارى خەڵك ، دەڵێ : حەوت جار نوشتەكەى بەسەر دارێكدا دەخوێندو ، لە جێگەيەكى خاوێندا دايدەناو ، پاشان لە گەڵ سركەى شەرابێكى پاكدا دەيهێنايە سەر بەردێكدا تا وورد دەبوو ، پاشان برينەكەى تێدەگرت · لە فەرموودەكشەوە ڕوون دەبێتەوە كە : شياوە ژن فێرى نوسين بكرێت ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتەکردندا بۆ مار:

پێشتر ئاماژەی پێدرا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : لەوە چاکتر نابێ نوشتە بکرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەکان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاکانی مرۆڤدا دروست دەبن ۰

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ : رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ(٢٥٥) ۰

واتە لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نووشتە بۆ گەزتن و پێوەدانی مارو دووپشك بکرێت ۰

هەروەها لە پێشەوا (الزهري)وە دەگێڕنەوە ، فەرموویەتی : مارێك کەسانێکی لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ گەزت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئایا کەسێك هەیە نووشتە بکات ؟ فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا (آل حزم) نووشتەی ماریان دەکرد ، بەڵام کە قەدەغەی نووشتەت کرد وازیان لێهێنا ، فەرمووی (عُمارة)ی کوڕی (حزم)م بۆ بانگ بکەن ئەوەبوو بانگیان کردو ، ئەویش نووشتەکانی خستەڕووی پێغەمبەری خوا ﷺو ، بۆیە فەرمووی : هیچی تێدا نی یەو مۆڵەتی داو نووشتەی بۆ کردن ۰

---

٢٥٥ _ أخرجه ابن ماجة في سننه (٣٥١٧) عن طريق أبي الأحوص عن مغيرة عن ابراهيم عن الأسود فذكره عن عائشة ۰

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووشتکردندا بۆ زام و برینەکان :

أخْرَجَا فِي " الصّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا اشْتَكَى الْإِنْسَانُ أَوْ كَانَتْ بِهِ قَرْحَةٌ أَوْ جُرْحٌ ، قَالَ بِأُصْبُعِهِ : هَكَذَا وَوَضَعَ سُفْيَانُ سَبّابَتَهُ بِالْأَرْضِ ، ثُمّ رَفَعَهَا وَقَالَ : ((بِسْمِ اللّهِ تُرْبَةُ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا ، يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبّنَا))(٢٥٦).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر مرۆڤێك ئازاری بوایە یاخود زامێك یا برنێکی پێوەبوایە ، بە پەنجەی ئاماژەی دەکرد : (سُفیان) پەنجەی شایتومانی خستەسەر زەویەکەو ، پاشان بەرزی کردەوەو فەرمووی : بەناوی خوا خاکی زەویەکەمان لە گەڵ لیکی خۆمان ، ببێت بە شیفای نەخۆشەکەمان بە فەرمانی خوا .

ئەمە لە چارەسەرە ئاسانە بەسودە ئاوێتەکانە ، بریتیە لە چارەسەرێکی نەرم و نیان کە زام و برینە شێدارەکانی پێ چارەسەر دەکرێت ، بەتایبەت لە کاتی نەبوونی دەرمانی دیکەدا ، چونکە لە هەموو زەویەکدا فەراهامە ، بەڕاستی زانراوە کە سروشتی خاکی پوخت ساردو ووشکەو ، ووشکەرەوەی شێی برین و زامەکانیشە ، ئەو برین و زامانەی کە ناهێڵێت سروشت بە باشی کاری خۆی بکات و ، بەخێرایی ساڕێژ بنەوە ، بەتایبەت لە وەڵاتە

---

٢٥٦ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٢) ، وأحمد (٦ / ٩٣) ، والبخاري (٧ / ١٧٢) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وأبوداود (٣٨٩٥) ، وابن ماجة (٣٥٢١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٣) كلهم عن عمرة عن عائشة فذكرته • مانای فەرموودەکەش ئەوەیە کە : هەندێ لە لیکی خۆی بە پەنجەی شایتومان هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخاتە سەر خاکەکە تا شتێکی پێوە دەلکێت و ، جێکە بریندارەکەی پێ دەسرێت و هاوکاتی سڕینەکەش ئەم زیکرە دەخوێنێت .

گەرمەکان و ، خاوەن میزاجە گەرمەکاندا ٠ برین و زامەکانیش بەزۆری میزاجێکی خراپی گەرم بۆ مرۆڤ دروست دەکات ، لەم بارەدا گەرمی وەڵات و میزاج و برین و زام کۆدەبنەوەو ، سروشتی خاکی پوختیش ساردو ووشکەو لە هەموو دەرمانە تاکە ساردەکانی تریش ساردترە ، بۆیە ساردی خاکەکە ڕوو بە ڕووی گەرمی نەخۆشیەکە دەبێتەوە ، بەتایبەت ئەگەر خاکەکە شۆردرابێت و ووشك کرابێتەوە ، هەروەها برین و زامەکان زۆریك لە کێماو شێی پیس دروست دەکات و ، خاکیش ووشکیان دەکاتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە ووشکردنەوە کە تیایدایە ئەو شیٚ و کێماوە پیسانە لادەبات ، کە ڕێگیری لە چاکبوونەوەی برینەکە دەکات و ، بەوەش میزاجی ئەندامە نەخۆشەکە ڕاست دەبێتەوەو ، هەرکات میزاجی ئەندامە نەخۆشەکە ڕاست بویەوە ، هێزە چارەسازەکانیشی ڕاست دەبێتەوەو ، بە فەرمانی خوای تعالی نەخۆشیەکە لادەبات ٠

مانای فەرموودەکەش ئەوەیە : کەوا کەسی نووشتەکار بە پەنجەی شایتومانی لیٚکی خۆی هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخاتە سەر زەویەکەو ، هەندیٚ خاکی پێوە دەلکێت و ، برینەکەی پیٚ دەسرێت و ، هاوکاتی سڕینەکەش ئەو زیکرە دوخوێنیٚت ، چونکە فرویەرەکەتی زیکری خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها پیٚسپاردنی باروحاڵی خۆیە بە خوای تعالی ، پشت بەستنیشە بەو زاتە ، بۆیە هەردوو چارەسەرەکە دەچنە پاڵ یەکترو ، کاریگەریەکەیان بەهێزتر دەبیٚ ٠

ئایا مەبەست بە فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (تُرْبَةُ أَرْضِنَا) واتە : خاکی زەویەکەمان ، تایبەتە بە خاکی مەدینەی پیرۆزەوە یا هەموو خاکێك دەگرێتەوە ؟ دوو بیروبۆچونی تێدایە ، بیٚ گومان هەندیٚ خاك چەند خاسیەتێکی تێدایە بەو خاسیەتەیەوە بەسوود دەبێت بۆ نەخۆشیگەلیٚکی زۆرو ، چەندین نەخۆشی پیسیشی پیٚ چارەسەر دەکرێت ٠

(جالينوس) دەڵێت : لە ئیسكەندەریە چاوم بە كەسانێكی زۆری جگەر نەخۆش و ، نەخۆشانی ئاوبەنگ كەوت ، قوڕی میسر بەكاردێنن ، لاق و ، ڕان و ، باڵ و ، پشت و ، پەراسووەكانی خۆیانیان تێدەگرت و ، سودێكی زۆریان لێدەبینی · دەڵێت : بەم جۆرە لەوانەیە ئەم تێهەڵسوینە بەسوود بێت بۆ زۆرێك لە ئاوسانە بۆگەن و نەرم و شلەكان ، دەڵێت : من كاسانێك دەناسم هەموو جەستەیان شل و خاو بۆتەوە ، لەبەر دەرهاوێشتنی خوێنێكی زۆر لە ژێرەوە ، سودێكی زۆریان لەم قوڕە بینیوە ، كەسانێكی تریش نەخۆشیگەلێكی درێژخایەنیان پێ چارەسەركرد كە بە توندی جێگیربوبو لە هەندێ ئەندامەكانیاندا ، ئەوەبوو چاكبونەوەو نەخۆشیەكەیان بە یەكجاری لاچوو ·

دانەری كتێبی (المسیحيّ) دەڵێت : هێزی قوڕی هێنراو لە (كنوس)ەوە كە بەدورگەی (المصطكي) ناودەبرێت هێزێكە كە لادەبات و دەشواتەوە ، گوشتی برینەكان دوبارە دەڕوێنتەوەو ، سارێژیان دەكاتەوە · گوتەكانی تەواوبوو ·

بۆیە ئەگەر ئەم سوودانە لەو خاكانەدا هەبێت ، دەبێ پاكترین خاكی سەر زەمین و فرویەرەكەترینیان چۆن بێ كە مەدینەی پیرۆزە ، بە تایبەت كە تێكەڵیش بوو بە لیكی پێغەمبەری خوا ﷺ· پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەكەی لە گەڵ ناوی پەروەردگاریدا جووت كردو ، ئەم كارەشی بە خوای تعالی سپارد ، وەكو پێشتریش ئاماژەی پێدرا كە بەهێزی و كاریگەریی نووشتە بەگوێرەی باری ئەو كەسەیە كە نووشتەكە دەكات ، هەروەها ئاستی كارتێكراوبونی كەسی نووشتە بۆ كراوە بە نووشتەكەی ، ئەمەش هیچ پزیشكێكی موسڵمانی بەڕێز نكوڵیی لێناكات ، ئەگەر یەكێك لەم وەسفانە لەناوچون ، با هەرچی ئارەزوو دەكات بیلێت ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئازاردا بە نووشتەکردن :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي العَاصِ ، أَنَّهُ شَكَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَجَعًا يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ))[٢٥٧] ٠

واتە : (عثمان)ی کوڕی (أبي العاص) ، سکاڵای ئازارێکی بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ کەوا لە جەستەیدا هەستی پێدەکات لەوکاتەوەی موسڵمان بووە ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەستت دابنێ لە سەر ئەو شوێنەی ئازاری هەیە لە جەستەت و بڵێ : بەناوی خوا سێ جارو ، حەوت جاریش بڵێ : پەنادەگرم بە شکۆمەندی و توانای خوای تعالى لە شەڕو خراپەی ئەو ئازارەی هەستی پێدەکەم و خۆمی لێ پەنادەدەم)).

لەم چارەسەردا ئاستێکی بەرزی وەکو زیکری خواو ، سپاردنی باروحاڵ بە خوای پەروەردگارو ، پەناگرتن بە شکۆمەندی و توانای خوای تعالى لە شەڕو خراپەی ئازاری تێدایە کە ئازارەکە دورخاتەوە ، دوبارەش دەکرێتەوە بۆ ئەوەی کاریگەرترو چاکتر بێت ، بەهاوشێوەی دوبارەکردنەوەی دەرمان بۆ کردنەوە دەرەوەی مادە خراپەکە ، لە حەوتیشدا خاسیەتێك هەیە کە لە هیدیکەدا نی یە ٠

---

٢٥٧ ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٨٥) ، وأحمد (٤ / ٢١) ، وعبد بن حميد (٣٨٢) ، ومسلم (٧ / ٢٠) ، وأبوداود (٣٨٩١) ، وابن ماجة (٣٥٢٢) ، والترمذي (٢٠٨٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٩٩٩) ، (١٠٠١) ، كلهم من طريق نافع بن جبير عن عثمان بن أبي العاص فذكره ٠

وَفِي الصَّحِيحَيْنِ " : أنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يُعَوِّذُ بَعْضَ أَهْلِه ، يَمْسَحُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ، وَيَقُولُ : ((اللّهُمّ رَبّ النّاسِ أَذْهِبْ الْبَاسَ ، وَاشْفِ أَنْتَ الشّافِي ، لَا شِفَاءَ إِلّا شِفَاؤُك ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا))(٢٥٨) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەی بۆ کەسانێك لە کەس و کاری خۆی دەکردو ، دەستی ڕاستی دەهێنا بە شوێنی ئازارەکەداو ، دەیفەرموو : ((ئەی پەروەردگاری ئادەمیزاد ئەم ئازارە لابەرە ، شیفابدە تۆ شیفابەخشی ، شیفا نیە جگە لە شیفای تۆ ، شیفایەك نەخۆشی جێ نەهێڵێت)) .

لەم نووشتەیدا لە خوای تعالی پاڕاونەتەوە بە شێوەی تەواوی بێ کەموکوڕی پەروەردگارێتی و ، شێوەی تەواوی بەزەی و ڕەحمەتی بە شیفادان و ، بەڕاستی تەنها هەر خۆی شیفابەخشەو ، بەڕاستی هیچ شیفایەك نی یە جگە لە شیفای ئەو زاتە ، بۆیە نووشتەکە پاڕانەوەیەك لە خۆدەگرێت بە تەواوی یەکتاپەرستی و چاکەو پەروەردگارێتی خوا باڵادەست.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی خەماربوون بۆ گەرمی بەڵاو کارەسات :

قال تعالى : وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (١٥٥) الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (١٥٦) أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ (١٥٧) ﴾ البقرة : ١٥٥ _ ١٥٧] واته : ﴿ وَبَشِّرِ ﴾ جا موژدە بدە ﴿ الصَّابِرِينَ ﴾ بەخۆڕاگران ﴿ الَّذِينَ ﴾ ئەوانەی ﴿ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ ﴾ کە لە گەڵ دووچاری سەختیەك بوون ﴿ قَالُوا ﴾ دەڵێن ﴿ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا

---

٢٥٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٤ ، ٤٥ ، ١٠٩ ، ١١٤ ، ١٢٦ ، ١٢٧ ، ١٣١ ، ٢٧٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٧ ، ١٧١ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٥ ، ١٦) ، وابن ماجة (١٦١٩) ، (٣٥٢٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠١٠) ، (١٠١١) (١٠١٣) ، (١٠١٤) ، (١٠١٦) ، (١٠٩٦) كلهم عن مسرق عن عائشة فذكرته .

﴿ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴾ ئێمه هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە ﴿ أُولَئِكَ ﴾ ئا ئەوانە ﴿ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ﴾ درودو بەزەیی بەسەر ئەواندا دەبارێ لە لایەن پەروەردگاریانەوە ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾ وئەوانە ئەو کەسانەن کە هیدایەتیان وەرگرتوووە[٢٥٩] .

وَفِي " الْمُسْنَد " عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَا مِنْ أَحَدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ : إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ، اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَاْخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا ، إِلَّا أَجَارَهُ اللَّهُ فِي مُصِيبَتِهِ ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا))[٣٦٠] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەسێك تووشی کارەساتیك بێت و بڵێت : (ئێمە هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێننەوە) ، خوایە پاداشتم بدەرەوە لەسەر ئەو کارەساتەی تووشم بووەو چاکتر لەوەی لێت سەندووم پێم ببخەشە ، بەدڵنیایی خوای تعالی پاداشتی دەداتەوەو چاکتری پێ دەبەخشێت)) .

ئەم گوفتارانە چاکترین جۆرەکانی چارەسەرەو ، بەسوودترین شتێکیشە بۆی لە دونیاو ڕۆژی دوایدا ، چونکە دوو بنەڕەتی گەورە لەخۆدەگرێت ، ئەگەر بەندە لە زانینیان دڵنیابوو ، ئەوا دڵخۆش دەبێت و بیری لای کارەساتەکی نامێنێت :

یەکەمیان : بەندەو خێزان و سەروەت و سامانی موڵکی خوای پەروەردگارە بە حەقیقەت ، بە ئەمانەت لای دایناوە ، بۆیە ئەگەر لێی سەندەوە ، وەکو ئەوە وایە قەرزدەرێك ماڵەکەی لە قەرزار وەرگرێتەوە ، هەروەها ئابلۆقەدراوە بە دوو نەبوون : نەبونێکی پێش و ، نەبونێکی

---

٢٥٩ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٣٦٠ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٧) ، وابن ماجة (١٥٩٨) ، والترمذي (٣٥١١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٧٠) ، (١٠٧٢) كلهم عن أم سلمة عن أبي سلمة فذكره . وأخرجه أحمد (٦ / ٣٠٩) ، ومسلم (٣ / ٣٧ ، ٣٨) عن ابن سفينة عن أم سلمة فذكرته ، وليس فيه أبوسلمة .

پاش ، سەروەت و سامانی بەندەش خۆشیەکی کاتی هەیە بۆ ماوەیەکی کەم ، هەروەها بەندە خودی خۆی ئەو ماڵ و سامانەی لە نەبونەوە بەدینەهێناوە ، بۆ ئەوەی ببێت بە موڵکی خۆی بە حەقیقەت ، هەروەها خودی خۆشی توانای پاراستنی ماڵەکەی نی یە لەو باڵایانەی تووشی دەبێ پاش بوونی ، مانەوەی ماڵ و سامانەکەش لەسەر ئەم نەوەستاوەتەوە ، بۆیە بەندە هیچ کاریگەریەکی بەسەر ئەو سامانەوە نی یەو ، بەحەقیقەتیش موڵکی ئەو نی یە ، هەروەها تەصرڕوفی پێوە دەکات وەکو تەصرڕوفی بەندەیەکی فەرمان پێکراو و قەدەغەکراو ، نەك وەکو تەصرڕوفی ئەوەی خۆی خاوەنی بێت ، بۆیە شیاو نی یە تەصرڕوفی تێدا بکات مەگەر گونجاوی فەرمانی خاوەنە حەقیقەکەی بێت ٠

دووەم : دەرەنجامی بەندەو گەڕانەوەی تەنها بۆ لای پەروەردگارە حەقەکەیەتی و ، دەبێ دونیاش بەجێبێڵێت و ، بەتاکی وەکو ئەوەی یەکەمجار خوڵقاندی بەبێ کەسوکارو خێزان و خێڵ و سەروەت و سامان بگەڕێتەوە بۆ لای پەروەردگاری ، بەڵکو تەنها چاکەو خراپەکەی دەبات ، بۆیە ئەگەر ئەمە سەرەتای بەندەو کۆتایەکەی بێت ، ئیتر چۆن دڵخۆش بێت بە بوون ، یا خەمبار بێت بۆ نەبوون ، بۆیە بیرکردنەوەی بەندە لە سەرەتای بوون و دەرەنجام و کۆتایی خودی خۆی لە گەورەترین چارەسەریەکانی ئەم نەخۆشیەیە ، لە چارەسەریەکانی تریشی ئەوەیە کە بەبێ دڵاودڵی بزانێت ئەوەی تووشی بووە بەدڵنیایی لێی بەهەڵەدا نەدەچوو ، ئەوەش لێیَ بەهەڵەدا چووە هەرگیز تووشی نەدەبوو.

قال تعالى : مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ على اللهِ يَسِيرٌ ٠ لِكَيْ لا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ الحديد : ٢٢ — ٢٣ ﴾ واته : ﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ ﴾ هیچ زیان و بەڵایەك ڕووی نەداوە ﴿ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ ﴾ نە لە زەوی و نە لە خودی خۆتاندا ﴿ إِلا فِي كِتَابٍ ﴾ ئیلا لە (لوح المحفوظ)دا نوسراوە ﴿ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَ ﴾ پێش ئەوەی بەدی بهێنین ﴿ إِنَّ ذَلِكَ على اللهِ يَسِيرٌ ﴾ بێ گومان ئەوە بۆ خوا زۆر ئاسانە ﴿ لِكَيْ لا تَأْسَوْا ﴾ تا خەفەت

نەخۆن ﴿ عَلَى مَا فَاتَكُمْ ﴾ بۆ ئەوەی لە دەستتان چووە ﴿ وَلا تَفْرَحُوا ﴾ وە دڵخۆش و غەڕانەبن ﴿ بِمَا آتَاكُمْ ﴾ بەوەی کە پێی داون ﴿ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ وە خوا هیچ خۆبەزل زانێکی شانازی کەری خۆش ناویٚ[٢٦١].

هەروەها لە چارەسەریەکانی تریشی ئەوەیە کە تێڕوانێتە ئەو شتەی تیایدا تووش بووە ، ئیتر دەزانێت پەروەردگاری هاوشێوەی ئەو شتەی لە دونیادا بۆ هێڵاوەتەوە ، یا لەو چاکتر ، ئەگەر بەئارام بیٚ و ڕازی بیٚ ئەوا خوای تعالی شتگەلێکی بۆ پاشەکەوت کردووە زۆر گەورەتر لەو شتانەی کە بەهۆی ئەو کارەساتەوە لەدەستی داوە بەچەندەها جار ، ئەگەر ویستیشی هەبیٚ زۆر لەوە گەورەتری دەکات ٠

خۆ دڵدانەوە بە تەماشاکردنی کەسانی دیکەی تووشبوو وە باسکردنی چەند چیرۆکێك لەو بارەوە:

لە چارەسەرەکانی دیکەشی ئەوەیە کە ئاگری کارەسات لە دڵیدا بکوژێنێتەوە بە ساردی خۆ دڵدانەوە بە خەڵکانی تری تووشبوو بە کارەسات و ، بزانێت هەر خۆی بە تەنها تووشی کارەسات نەبووە ، با بزانێت هەموو شێوێك (بنوسعد)ی تێدایە ، با تەماشای لای ڕاستی بکات ، ئایا لە دەردەسەری زیاتر دەبینێت ؟ ئینجا با بەر بەلای چەپیدا بکاتەوە ، ئایا لە پەژارە زیاتر دەبینێت ؟ ، بەڕاستی ئەگەر هەموو دونیا بگەڕێت جگە لە گرفتار نابینێت ، کە یا خۆشەویستێکی لە دەست داوە ، یاخود خراپەیەکی نەویستراوی تووش بووە ، بەڕاستی شەڕوخراپەکانی دونیا وەکو خەونێکە یا سێبەرێکی لاچووە ، ئەگەر کەمێك پێکەنێنێت ، زۆر دەگرێنێت ، ئەگەر ڕۆژێك دڵ شادومان بکات ، ساڵێك دڵ خەمبارو پەژارەدار دەکات ، ئەگەر کەمێك خۆشی بەخش بیٚ ، ماوەیەکی درێژیش ڕێگری لێدەکات ، ئەگەر ماڵێکیش پڕ خێر

---

٢٦١ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

كات پاشان پڕ لـه فـەرمێسـكی دەكـات ، ئەگـەر ڕۆژێ بەشتێك شـادومانی بكـات ، بـەدڵنيايی ڕۆژێكی شەڕوخراپەشی بۆ شاردۆتەوە ٠

(ابن مسعود) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەموويـەتی : هـەر دڵخۆشـبوونێك پەژارەيـەكی هەيەو ، هەر ماڵێكيش پڕ كرابێت له دڵخۆشبوون پاشان پڕكراوه له پەژاره ٠

ابن سيرين فەرموويەتی: هەر پێكەنينێك كرابێت ، دڵنيابن بەدوايدا گريان هەبووه ٠

(هند)ی كچی (النعمان)[٢٦٢] دەڵێت : ئێمه شكۆمەنترينی خەڵكان بووين و له هەمووشـی زياتر موڵكمان هەبوو ، پاشان هێشتا ڕۆژ ئاوا نـەبوبو ئێمـه بـوين بـه كـەمترينی خـەڵك ، مـاڧ خـوای پـەروەردگاره كـه خێـری فراوانـی بـه هـەر ماڵێـك بەخشـی ، پاشـان بـەدڵنيايی لـه فرمێسكيش پڕی دەكات ٠

پياوێك داوای له (هند) كرد باسێكی باروحاڵی خۆی بۆ بكـات : ئـەويش گـووتی : ڕۆژمـان كردەوەو ، هيچ كەسێك نـەما لـه عـەرەب بـەهيوای بەخشـين نـەبوبێ لـه ئێمـه ، كـه شـەومان بەسەردا هات هيچ كەسێك نەما له عەرەب بزەيی به ئێمەدا نەيەتەوه ٠

---

٢٦٢ _ (هند)ی كچی (النُعمان)ی كوڕی (المنذر)ه ، كه له لايەن كيسرای پادشای فارسەوه بابی به پادشای (الحيرة) دانرابوو ، كچێكی وجاخزادەی ، زمان پاراو بوو ، له ماڵی پادشايەتيدا گەوره بوبو ، كيسرای پادشای فارس له (النعمان)ی بابی تووڕەبوو ، له پادشايەتی (الحيرة) دەرهێناو لای خۆی خستيه زيندانەوه تاوەكو مرد ، پاش مردنی بابی ڕەبەنگەری هەڵبژاردو له كەنيسەيەكی نێوان (الحيرة) و (الكوفة)دا مايەوه ، (خالد)ی كوڕی (وليد) پاش ڕزگاركردنی (الحيرة) ديدەنی كردو ، بانگی كرد بۆ ئيسلام ، بەڵام بەهۆی گەورەبوونی تەمەنيەوه داوای لێبوردنی كرد ، بەڵام (خالد) ڕێزی لێ گرت و فەرمانيدا يارمەتی و پۆشاكيشی بدەنێ ، پاش تەمەنێكی درێژو كوێربوونی چاوەكانی هەر لەو كەنيسەدا مرد ٠ بڕوانه : الشيخ محمد هادي اليوسفي الغروي ، موسوعة التاريخ الإسلامي ٠ وەرگێڕ ٠

ڕۆژێك (حُرقَةُ) كچی (النُعمان) كه خوشكی (هند)ه گریا ، كه له كاتی پادشایەتی و شكۆمەنداياندا بوون ، پێی گوترا : چ دەتگرێنێت ، نەوەكا كەسێك ئازاری دابێتی ؟ گوتی : نەخێر ، بەڵام خۆشگوزارانیەكی فراوان له كەسوكارمدا دەبینم ، كه ماڵێك له خۆشی پڕ دەبێ ، دڵنیابن پاشان له خەمباریش پڕ دەبێ ٠

(إسحاق)ی كوڕی (طلحة) دەڵێت : ڕۆژێك چوومە دیدەنی (هند)و ، پێم گووت ، خێروخۆشی پادشایانت چۆن بینی ؟ ئەویش گووتی : ئەوەی ئێمە ئەمڕۆ تیایداین زۆر چاكترە لەوەی كه دوێنی تیایدا بووین ، ئێمه له كتێبدا بینیومانه كەوا كەسوكاری هەر ماڵێك ئەگەر له خێرێكی بەرفراواندا بژین ، بەدڵنیایی بەدوایدا فرمێسك دەڕێژن ، زەمنیش ئەگەر ڕۆژێكی بەدەرخستبێ بۆ كۆمەڵێك حەزیان پێ بێت ، بەدڵنیایی ڕۆژێكی تریشی بۆ هەڵگرتوون حەزیان پێ نەبێت ٠ پاشان گوتی :

فَبَيْنَا نَسُوسُ النَّاسَ وَالْأَمْرُ أَمْرُنَا
إِذَا نَحْنُ فِيهِمْ سُوقَةٌ نَتَنَصَّفُ
فَأُفٍّ لِدُنْيَا لَا يَدُومُ نَعِيمُهَا
تَقَلَّبُ تَارَاتٍ بِنَا وتَصَرَّفُ

واته :

له كاتێكدا ڕابەرایەتی خەڵكمان دەكردوو فەرمان فەرمانی ئێمه بوو
لە پڕدا بۆین به خەڵكێكی ئاسایی خزمەتكار
ئاخ بۆ دونیایەك خۆشیەكانی بەردەوام نابێت
كه چەندەها جار وەرچەرخان و ئەم دیو ئەو دیومان پێ دەكات

هەروەها له چارەسەریەكانی دیكەی خەمابربوون بۆ ئەو كارەساتانەی تووشمان دەبێت ئەویە : مرۆڤ دەبێ بزانێت بێ ئارامی و شپرزەبوون نایگەڕێنێتەوە ، بەڵكو بێ

ئـارامی و شـپرزەبونەکەی زیـاد دەکـات ، کـە لـە حەقیقەتـدا لـە ئـەنجامی زیـادبوونی نەخۆشیەکەوە ڕوودەدات.

لە چارەسەریەکانی تریشی : پێویستە ئەوە بزانێت کە پاداشتەکانی ئارامگرتن و ڕازیبـوون بە چارەنووسی خوای تعالی ، بریتیە لە بەخشینی تاوان و بـەزەی و ڕەحمـەت و هیدایەتـدان ، کە خوای تعالی بۆ ئەو کەسانەی داناوە ، کە ئارام دەگرن و (إنا لله وإنا إليه راجعون) دەڵێن ، بۆیە ئەگەر ئەو پاداشتانە لە دەست بدات و لـە کیسـی بچێت ، ئـەوا لـە حەقیقەتـدا زۆر لـە خودی کارەساتەکە گەورەترە ٠

لـە چارەســەریەکانی دیکەشــی : پێویســتە بزانێــت بـێ ئـارامی جێگـەی شـادومانبوونی دوژمنەکانیەتی بەو بەڵاو گرفتداریەی تووشی بـووە ، مایـەی بێـزاری هاوڕێیانیـەتی ، خواکـەی تووڕە دەکات ، شەیتانەکەی دڵخۆش دەکات ، مایەی بەفیڕچونی پادەشتەکانیەتی ، نەفسـی لاواز دەکـات ، ئەگـەر ئـارامگربوو بـەو بـارەو قایـل بـوو تیربـارانی شـەیتانەکەی دەکـات و ، بەنائومێدی دەیگەڕێنێتەوە ، پەروەردگاری لە خۆی ڕازی دەکات ، هاوڕێیانی دڵخۆش دەکـات ، دوژمنـانی بێـزار دەکـات ، پـەژارەی دڵـی براکـانی هەڵـدەگرێت و دڵنـەوایان دەکـات ، پـێش ئەوەی ئەوان دڵنەوایی بکەن ، ئائەمە بەغیرەتیی و شێوەی تەواوی بێ کـەم و کـوڕی مرۆڤـە ، نەك لێدانی ڕوومەت و ، دڕاندنی پۆشاك و ، نزاکردن بە واوەیلاو ماڵ وێران بـوون و ، بیزابـوون لە چارەنووسراو ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت ئەو بەلەزەتی و خۆشیەی پـاش ئـارامگرتن و قایل بوون دەستی دەکەوێت ، چەندەهاو چەندەها جار گەورەترە لەوەی دەسـتی دەکـەوت ئەگەر ئەو شتەی بۆ بمایەتەوە کە تیایدا تووشـی کارەسـات بـووە ، تـەنها ئـەو (بیـت الحمـد)ەشی بەسە کە لە بەهەشتدا بۆی دروست دەکرێت ، لە پاداشتی سوپاس و سـتایش کردنـی پەروەردگاری و گوتنی (إنا لله وإنا إليه راجعـون)دا ، بـا تیڕوانێـت : کـام لـەم دوو کارەسـاتە

گەورەترە ؟ ئەو کارەساتەی تووشی بووە ، یاخود کارەساتی لە دەستدانی (بیت الحمد) لە بەهەشتی نەبڕاوەدا ؟

وفی الترمذی مرفوعاً : (يَوَدُّ ناسٌ يَوْمَ القيامة أنَّ جُلُودَهُم كانت تُقْرَضُ بالمقارِيض في الدُّنيا لما يَرَوْنَ من ثوابِ أهلِ البلاءِ)(٢٦٣) .

واتە : پێشەوا (الترمذي) دەگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە ڕۆژی قیامەتدا کەسانێك خۆزگە دەخوازن کەوا لە دونیادا پیستیان بە مەقەست ببڕدرایە بەهۆی ئەو پاداشتەوە کە دەیبینن بۆ تووشبووانی کارەساتەکان دانراوە)) .

کەسانێك لە پێشین گوتویانە : ئەگەر کارەساتەکانی دونیا نەبوایە بە مایەپوچی بۆ قیامە دەگەڕاینەوە .

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : دڵی کەسی کارەستبار خۆش بکرێت ، بە ئومێدی ئەوەی کە خوای تعالی لە جێی ئەوەی پێ دەداتەوەو بۆی دبژێرێتەوە ، چونکە هەموو شتێك جێگرەوەی هەیە مەگەر خوای پەروەردگار ، کە جێگرەوەی نی یەو هاوشێوە نی یە ، وەکو ئەوەی گوتراوە

مِـــنْ كُلِّ شَـــيْءٍ إذَا ضَيَّعْتَهُ عِوَضٌ
وَمَـــــا مِـــــنَ اللهِ إنْ ضَيَّعْتَهُ عِـــوَضُ

واتە :

هەموو شتێك ئەگەر لە دەستت چوو جێگرەوەی دەبێ

بەڵام ئەگەر خوات لە دەست چوو جێگرەوەی نابێ

٢٦٣ ــ حسن : أخرجه الترمذي (٢٤٠٢) عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً . وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٨ / ٧٧) ، وانظر المشكاة (١٥٧٠) ، والترغيب (٤ / ١٤٦) .

له چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە مرۆڤ بزانێت بەشی لە کارەساتەکە بە گوێرەی ئەوەیە کە خۆی بۆ خۆی دروست دەکات ، بۆیە هەرکەس ڕازیی بوو ، خوای تعالاش لێی ڕازی دەبێ و ، هەرکەسیش بێزار بێ و ڕق دەربڕێت ، ئەوا ڕقی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە ، لێرەوە ئاشکەرا دەبێ کە بەشی مرۆڤ لە کارەساتەکە بە گوێرەی ڕەفتاری خۆیەتی ، کەوابوو چاکترین یاخود خراپترین بەش بە ویستی خۆت هەڵبژێرە ، بۆیە ئەگەر ڕق و کوفری بۆ کارەساتەکە دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تیاچواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر شێوەن و نوزەنوزو کەمتەرخەمی دەربڕی بە وازلێهێنانی (واجب)ێك ، یا کردەوەیەکی حەرام ، ئەوا لە دیوان کەمتەرخەمبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر گلەیی و گازندەو بێ ئارامی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تێشکاو فریوخواردواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر ڕەخنەی لە خوای تعالی گرت و ، هەستا بە پلار تێگرتنی دانایی و حیکمەتەکەی ، ئەوا لە دەرگای زەندیقیەتی داوە (واتە کەسێکی بێ ئاینەو خۆی بە ئایندار دەنوێنێ) یا چۆتە نێوی ، بەڵام ئەگەر ئارامگرتن و خۆگری بۆ خوای تعالی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی بە ئارامبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر بەخوا ڕازی ، ئەوا لە دیوانی ڕازیبواندا دەنوسرێت ، وەئەگەر سپاس و ستایشی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی سوپاستگوزاراندا دەنوسرێت و ، لە ژێر ئاڵای ستایشکاراندا دەبێت ، وە ئەگەر خۆشەویستی و ئارەزووی دیدارکردنی پەروەردگاری دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی خۆشەویستکارە دڵسۆزەکاندا دەنوسرێت ٠

وفي مسند أحمد والترمذي ، من حديث محمود بن لبيد يرفعه : أن رسول الله ﷺ قال: ((إنَّ اللهَ إذا أحبَ قوماً ابتلاهُم ، فمَن رَضِيَ فلهُ الرِّضى ، ومَن سَخِطَ فلهُ السُّخطُ)) زاد أحمد : ((ومن جزع فلهُ الجزع))[٢٦٤] ٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر خوای تعالی کۆمەڵێکی خۆشویست تاقیان دەکاتە ، هەرکەس ڕازی بوو ئەوا ڕازیبوونی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووەو ، هەرکەسیش

٢٦٤ ــ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٢٣٩٨) ، وأحمد (٥ / ٤٢٧) ، وانظر الصحيحة (١٤٦) ٠

ڕقی لێببێتەوە ئەوا ڕق لێبونەوەی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) پێشەوا (أحمد)یش ئەم زیادەیەی خستۆتە سەر ((وە هەر کەسیش بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی دەربڕێت ئەوا بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : ئەگەر لە شیوەن و نوزەنوزدا مرۆڤ بگاتە ئەوپەڕی ، لە کۆتادا هەر دەبێ قایل بێ بە ئارامگرتنێکی ناچاری ، بەڵام ئەم بارە نەستایشکراوەو نە پاداشتیشی دەبێت ، کەسانێك لە دانایان دەڵێن : کەسانی ژیر لە یەکەم ڕۆژی کارەساتەکەدا ئەوە ئەنجام دەدات کە نەفام پاش چەند ڕۆژێك ئەنجامی دەدات ، وە هەرکەس ئارامی نەگرت وەکو ئارامگرتنی کەسانی جوامێر ، ئەوا ناچار دەبی وەکو ئاژەڵ ئارام بگریت ٠

وفي الصحيح مرفوعاً : ((الصَّبرُ عند الصَّدْمَةِ الأُولى))[٢٦٥] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئارامگرتن لە سەرەتای کارەساتەکەوەییە)) ٠

(الأشعث)ی کوڕی (قیس) دەڵێت :

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە چاکترین دەرمان بۆ ئەو ، ڕازیبوونە ، بەوەی پەروەردگاری پێی ڕازیەو حەزی پێیەتی کە بەندەکەی لەم بارەدا ئەنجامی بدات ، چونکە یەکێك لە خاسیەتەکانی خۆشەویست سازیاربوونە لەگەڵ خۆشەویستەکەیدا ، بۆیە هەرکەس بانگەشەی خۆشویستنی یەکێك بکات و ، پاشان ڕقی بێتەوە لەوەی خۆشەویستەکەی حەزی پێیەتی ، وە حەزی بەوەبێ کە خۆشەویستەکەی ڕقی لێیەتی ، ئەوا شایەتی لە سەر نەفسی خۆی دەدات کە درۆی کردووەو ، لە دڵی خۆشەویستەکەشیدا ڕق و کینە بەرامبەر بە خودی خۆی دروست دەکات ٠

(أبو الدرداء) فەرموویەتی : خوای پەروەردگار ئەگەر فەرمانیدا بە حوکمێك ، حەزی بەوەیە پێی ڕازی بن٠

---

٢٦٥ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٣٨) ، ومسلم (٩٢٦) ٠

(عِمران)ی کوڕی (حصين) له نەخۆشيەکەيدا دەيفەرموو : خۆشەويترين شت بەلامەوە ئەوەيە کە خۆشەويسترين شتە بەلای ئەوەوە ، هەروەها (أبوالعالية)ش هەمان شتی دەفەرموو ٠

ئەمەش دەرمان و چارەسەريەکە کار ناکات مەگەر لەگەڵ خۆشەويستاندا ، بۆيە هەموو کەسێك له توانايدا نيه وەکو چارەسەر به کاری بێنێت ٠

لە چارەسەريەکانی ديکەشی : با تەماشاکات بزانێت کاميان کێشدارترو قورسترو بەردەوامترە ، لەزەت و خۆشی وەرگرتن لە ئەو کارەساتەی تووشی بووە ، يا لەزەت و خۆشی پاداشتی خوای تعالی ، ئەگەر ڕای پەسەندی بۆ دەرکەوت ، باسوپاسی خوای تعالی بکات کە سەری خستووە ، بەڵام ئەگەر ڕای پەسەندنەکراوی بەلاوە باشتربوو ، با بزانێت ئەو کارەساتەی لە ئەقڵ و دڵ و ئاينەکەيدايە زۆر گەورەترە لەو کارەستە دونيايەی کە تووشی بووە٠

لە چارەسەريەکانی ديکەشی : پێويستە بزانێت ئەوەی تووشی ئەو کارەساتەی کردووە دادوەرترينی هەموو دادوەرانەو ، ميهرەبانترينی هەموو ميهرەبانانە ، وە خوای تعالاش تووشی ئەو کارەساتەی نەکردووە بۆ ئەوەی بيفەوتێنێت ، ياخود بەو کارەساتە سزای بدات ، ياخود هێرشی بەرێتەسەر ، بەڵکو لە ڕاستيدا دەيەوێ بەو کارەساتە پلەی ئارامگرتن و ڕازيبون و باوەڕی تاقيکاتەوەو ، گوێبيستی پاڕانەوەو ڵاڵانەوەی بێت و ، ببينێ خۆی فڕێداوەتە بەر دەرگاکەی و ، هانای بۆ جەنابی بردووە بە دڵشکاوی لە پێش دەستيدا ، چيرۆکی سکاڵاکانی بۆ بەرز کردۆتەوە ٠

(شيخ عبدالقادر) فەرموويەتی : کوڕم کارەسات نەهاتووە بۆ فەوتانت ، بەڵکوهاتووە بۆ تاقيکردنەوەی پلەی ئارامگرتن و باوەڕت ، کوڕم قەدەرو چارەنووس جانەوەرێکی دڕندەيەو (سَبُعٌ) ، جانەوەری دڕندەش مردارەوەبوو ناخوات ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە کارەسات (کیر)ی[٢٦٦] واتە موشەدەمەی بەندەیە کە بەهۆیەوە ئاگری کورەکە خۆش دەکات بۆ توانەوەی کانزاکە ، بۆیە دەرەنجام یا زێڕێکی سوری دەست دەکەوێت ، یا هەمووی خراپ دەبێت و هیچ دەستکەوت نابێ ، شاعیریش دەڵێت :

سَبَكْنَـــــاهُ ونَحْسَـــبِهُ لُجَيناً فـــــأبْدَى الكِيرُ عَـــنْ خَبَثِ الحَـــديدِ

واتە :

تواندمانەوە وامـــــانزانی زێڕە بەڵام موشەدەمەکە پیسی ئاسنی بەدەرخست

ئەگەر ئەم موشەدەمەو دەستکەوتەکەی سودی بۆ نەبێت ، با بزانێت گەورەترین موشەدەمەی ڕۆژی دوای لە پێش دەستدایە ، بۆیە ئەگەر بۆی دەرکەوت کە بەکارهێنانی موشەدەمەی دونیاو دەستکەوتەکەی بۆی چاکترە بەبەراوردی ئەو موشەدەمەو دەستکەوتەکەی . ناچاریشە یەکێك لە موشەدەکان هەڵبژێرێت ، با ڕێزو قەدری ئەو نیعمەتە بزانێت کە خوای تعالی پێی بەخشیوەو مۆڵەتی داوە کە موشەدەمەی دونیا بەکاربێنێت .

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە ئەگەر بەڵاو کارەساتی دونیا نەبوایە ، بەندە تووشی چەندەها نەخۆشی فیزو لوت بەرزی و شانازی و دڵڕەقی و خۆبەگەورەزانین و زۆرداریەکی ئەوتۆ دەبوو ، کە دەبووە هۆکاری تیاچوونی ئێستاو دوایی ، بۆیە خوای پەروەردگار بە ڕەحمەت و بەزیی خۆی جار بە جار تووشی چەندەها جۆری دەرمانە کارەساتەکانی دەکات و، دەرەنجامیش دەبێتە پارێزیی لەو نەخۆشیانەی سەرەوەو ، تەندروستی و چاکێتی بەندایەتی دەپارێزێت و ، ماددە خراپە بۆگەنە فەوتێنرەکانی بۆ دەکاتە دەرەوە . پاك و بێگەردی بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بەڵاو کارەساتەکانی بەکاردێنێت

---

٢٦٦ ـ کیر : واتە موشەدەمە کە ئامێرێکە لە پێست دروست دەکرێ و ئاسنگەر بەکاری دێنی بۆ گەشانەوەو خۆشکردنی ئاگری کورەکەی ، وەرگێڕ .

بۆ بەزەی پێدا هاتنەوەی بەندەکانی و ، کەسانێکیش بە نیعمەتەکانی خۆی تاقی دەکاتەوە ، وەکو شاعیر دەڵێت :

قَدْ يُنْعِمُ اللهُ بِالبَلوَى وإنْ عَظُمَتْ
وَيبْتَلِيَ اللهُ بَعْضَ القَومِ بالنِّعَمِ

واتە :

پێدەچێ خوا بە کارەساتەکانی خۆی ئەگەرچی گەورەش بێت نیعمەت بڕشێنێت بە سەر بەندەکەیدا
بەنیعمەت بەخشینیشی بۆ هەندێ لە بەندەکانی تاقیان بکاتەوە

ئەگەر خوای پەروەردگار بەندەکانی خۆی بە دەرمانەکانی بەڵاوکارەسات چارەسەر نەکردایە ، سەرکەش دەبوون و سنوریان دەبەزاند ، ستەمیان دەکرد ، لە خۆیان بایی دەبوون ، خوای پەروەردگاریش ئەگەر ویستی چاکەی بە بەندەکەی هەبێت ، دەرمانەکانی بەڵاو کارەسات و تاقیکردنەوەی دەداتێ بە گوێرەی باروحاڵی ، تا نەخۆشیە فەوتێنەرەکانی بۆ دوردخاتەوە ، تاوەکو ئەگەر بژاردکاری و خاوێنکردن و پاکردنەوەی بۆ بەندەکەی کرد ، شایستەی دەکات بە بەڕێزترین پلەکانی دونیا ، کە بەندایەتی بۆ کردنیەتی و ، شایستەشی دەکات بۆ بەرزترین پاداشتەکانی ڕۆژی دوای ، کە بریتیە لە بینین و نزیکبونەوە لە خوای پەروەردگار ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە تاڵیەکانی دونیا شیرینیەکانی ڕۆژی دوایە ، خوای تعالی ئا بەو شێوە دەیگۆڕێت ، شیرینیەکانی دونیاش تاڵیەکانی ڕۆژی دوایە ، بەندەش ئەگەر بەرگەی تاڵیە کۆتای هاتووەکانی دونیا بگرێت ، لە پێناو بەدەستهێنانی شیرینیە بەردەوامەکانی ڕۆژی دوایدا ، خێرێکی چاکتری دەستگیر دەبێ ، بە بەراوردی ئەوەی ئەگەر بە پێچەوانەوە کاربکات ٠ ئەگەر ئەمەشت نەزانی ، ئەوا تەماشای فەرمایشتی

پێغەمبەری خوا بکە کە دەفەرمێت : ((حُفَّتِ الجَنَّةُ بالمَكَارِهِ ، وحُفَّتِ النَّارُ بالشَّهَوات)) (٢٦٧) واتــە : ((بەهەشــت بــە ناخوشــی و ناڕەحەتیــەکان دەورە دراوەو ، دۆزەخــیش بــە هــەواو ئارەزووەکان دەورە دراوە)) ٠

لەم جێگەیەدا ئەقلّ و ژیری خـەڵك جیاواز بـوون و ، حەقیقـەتی پیاوانیش بەدەرکـەوتن ، زۆربـەیان پەسـەندێتی شـیرینی بڕاوەیـان دابەسـەر شـیرینی بەردەوامـدا کـە لـەناو ناچـێت ، بەرگەی تاڵیی سـاتێك ناگرێت لـە پێنـاو شـیرینی هـەتا هەتایدا ، بەرگـەی کەساسـی سـاتێك ناگرێت لە پێنـاو سـەربەرزیەکی هـەتا هەتایدا ، بەرگـەی مەینـەتی سـاتێك ناگرێت لـە پێنـاو خۆشـی هـەتا هەتایـدا ، چـونکە بەلایـەوە شـتی ئامـادە شـایەت و گەواهیـدەری خۆشـی و ناخۆشیەو ، شـتی چـاوەڕوانکراویش نادیـارە ، بـاوەڕیش لاوازەو ، سـوڵتانی هـەواو ئـارەزوو فەرمانڕەوایەو ، هەموو ئەمانە هۆکاری پاڵنەری مرۆڤن بۆ پەسەندێتی هەنووکەو ، قبوڵنـەبونی ڕۆژی دوایـی ، ئەمـە بـاری تێڕوانینـە بـۆ باروحـاڵی دیـاری خـەڵك و ، سـەرەتاکانیان ، بـەڵام تێڕوانینـی بـەجێ کـە پـەردەکانی پەسـەندێتی هەنووکـە تێپـەڕێنێت ، بـۆ ئـەو دەرەنجـام و مەبەستانەی کە هەندێکی تـر بـیری لێدەکەنـەوەو هـەوڵی بـۆ دەدەن بـۆ بەدەسـتهێنانی ڕۆژی دوای ، ئەمە شتێکی ترە ٠

بۆیە بانگی نەفسی خۆت بکە بۆ ئەو خۆشیە نەبڕاوەو نیعمەت و سەرکەوتنە گەورەیەی کە خـوای پـەروەردگار دانـاوە بـۆ ئـەو وەلی و بەنـدە خۆشەویسـتانەی کـە گـوێڕاڵی دەکـەن ، هەروەها تەماشای ئەو شەرمەزاری و سزاو ئەفسوسە بەردەوامانە بکە کە دایناوە بـۆ کەسـانی

---

٢٦٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٥٤) ، (٢٨٤) ، وعبد بن حميد (١٣١١) ، ومسلم (٨ / ١٤٢) ، والترمذي (٢٥٥٩) عن حماد بن سلمة عن ثابت وحميد عن أنس فذكره مرفوعاً ، وأخرجه أحمد (٣ / ١٥٣) ، والدارمي (٢٨٤٦) مثله ليس فيه حميد ٠ وأخرجه أحمد (٢ / ٣٨٠) عن أبي هريرة مثله ، وأخرجه أحمد (٢ / ٢٦٠) ، والبخاري (٢ / ١٨٧) ، ومسلم (٨ / ١٤٣) عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة مرفوعاً : ((حجبت النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره)) ٠

مايەپوچ و هەل لە كيس خۆدەر ، پاشان هەر بەشێكيان كە بۆ خۆتى بەشايستە دەزانى هەڵبژێرە ، هەموو كەسێكيش لە سەر سروشت و ڕێبازى خۆى كاردەكات ، هەموو كەسێكيش بەپرۆشە بۆ ئەوەى گونجاويەتى و ، شايستەيە بۆى ، ئەم چارەسەرە بەدرێژ دامەنێ ، چونكە زۆر پێويسبوونى بۆ پزيشك و نەخۆش واى لێكردين بەدرێژى باسى بكەين ٠ وبالله التوفيق ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى نارەحەتى و خەم و خەفەت و دڵتەنگى و ناخۆشيدا :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ : ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبّ الْعَرْشِ الْعَظِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ ، وَرَبّ الْأَرْضِ رَبّ الْعَرْشِ الْكَرِيمُ))[٢٦٨] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە كاتى نارەحەتيدا دەيفەرموو : ((هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە خواى مەزنى ميهرەبان ، هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە پەروەردگارى عەرشى گەورە ، هيچ پەرستراوێك نى يە بەهەق جگە لە پەروەردگارى حەوت ئاسمانەكەو ، پەروەردگارى زەمين و پەروەردگارى عەرشى بەڕێز)) ٠

وَفِي " جَامِعِ التِّرْمِذِيّ " عَنْ أَنَسٍ ، أَنّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، قَالَ : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ بِرَحْمَتِك أَسْتَغِيثُ))[٢٦٩] .

---

٢٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ١٢٢) ، ومسلم (٢٧٣٠) ٠

٢٦٩ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٢٢) ، وصححه الألباني رحمه الله ٠

واته له (أنس)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ڕووداوێکی کاریگەری تووش بوایە دەیفەرموو: ((ئەی خوای زیندوو ئەی خوای هەڵسوڕێنەری بونەوەر هاناو هاوار بۆ بەزەی و ڕەحمەتی تۆ دەبەم)) .

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ إِذَا أَهَمّهُ الْأَمْرُ ، رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَماءِ فَقَالَ : ((سُبْحَانَ اللّهِ الْعَظِيمِ)) ، وَإِذَا اجْتَهَدَ فِي الدّعَاءِ قَالَ : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ))(٢٧٠) .

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر شتێك خەمباری بکردایە ، چاوەکانی بۆ ئاسمان بەرز دەکردەوەو دەیفەرموو : ((پاك و بێگەردی بۆ خوای گەورە)) ، ئەگەر بە پەرۆشیشەوە نزای بکردایە دەیفەرموو : ((ئەی خوای زیندوو ئەی خوای هەڵسوڕێنەری بونەوەر)) .

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيق ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ : ((دَعَوَاتُ الْمَكْرُوبِ : اللّهُمّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلّهُ ، لَا إِلَهَ إِلّا أَنْتَ))(٢٧١) .

واته : له (أبي بكرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((نزاکانی کەسی ناڕەحەت : پەروەردگارا هیوای بەزەیت دەکەم و ، بە ئەندازەی چاوترووکانێك مەمدرە دەست خۆم و ، هەموو کاروبارم چاك بکە ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە له تۆ)) .

٢٧٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٤٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٥٦) .

٢٧١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٥٠٩٠) ، وصححه الألباني رحمه الله .

وَفِيهَا أَيْضًا عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ : قَالَ لِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ تَقُولِيهِنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ أَوْ فِي الْكَرْبِ : ((اللّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا))[٢٧٢] وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّهَا تُقَالُ سَبْعَ مَرَّاتٍ ٠

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيس) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرمووم ئەوەبۆ چەند ووشەيەكت فێرنەكەم لە كاتى ناڕەحەتيدا يا لە ناڕەحەتيدا بيلێى : ((خوا پەروەردگارمەو هيچ شتێك ناكەم بە هاوەڵى)) ، لە (ريوايە)تێكى ديكەدا هاتووە كە حەوت جار دەگوترێت ٠

وفي مُسْنَد الْإِمَامِ أَحْمَدَ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((مَا أَصَابَ عَبْدًا هَمٌّ وَلَا حُزْنٌ فَقَالَ : اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُك ، ابْنُ عَبْدِك ، ابْنُ أَمَتِك ، نَاصِيَتِي بِيَدِك ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُك ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُك ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَك ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِك ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِك ، أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ رَبِيعَ قَلْبِي ، وَنُورَ صَدْرِي ، وَجِلَاءَ حُزْنِي ، وَذَهَابَ هَمِّي ، إِلَّا أَذْهَبَ اللّهُ حُزْنَهُ وَهَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا))[٢٧٣] ٠

واته : له (ابن مسعود)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات بەندەى خوا تووشى هەر خەم و خەفتێك بوو و بڵێت : پەروەردگارا من بەندەى تۆم ، كوڕى بەندەيەكى تۆم ، كوڕى كەنيزەكێكى تۆم ، ناوچاوان و كاروبارم بەدەستى تۆيە ، حوكمت بەسەرمدا بەردەوامەو ، بڕيارت بە سەرمدا جێبەجىٚ و بەدادە ، داوات لىٚ دەكەم بەهەموو ناوێك كە هەتەو خۆتت پىٚ ناوناوە ، يا لە كتێبەكەتدا ناردوتەتە خوارەوە ، يا فێرى يەكێك لە دروستكراوەكانى خۆتت كردووە ، يا لە عيلمى غەيبى خۆتدا

---

٢٧٢ _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (١٥٢٥) ، وابن ماجة (٣٨٨٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٦٢٣) ٠

٢٧٣ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٩٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١٩) ٠

هەڵت گرتووەو خۆت دەیزانی ٠ کە قورئان بکەیتە بەهاری دڵم و نورو ڕوناکی سنگم و ڕەوێنەرەوەی دڵ تەنگیم و ، لابەری خەم و خەفەتم ، ئەوا خوای تعالی خەم و خەفەتی لادەبات و ، جێگەکەی دەگۆڕێت بە خۆشی و شادومانی)) ٠

وَفِي التِّرمِذيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((دَعوَةُ ذِي النّونِ إِذْ دَعَا رَبَّهُ وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ : لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْت مِنْ الظَّالِمِينَ ، لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطّ إِلَّا اُسْتُجِيبَ لَهُ))(٢٧٤)
وَفِي رِوَايَةٍ ((إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا مَكْرُوبٌ إِلَّا فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ : كَلِمَةَ أَخِي يُونُسَ)).

واتە : لە (سعد)ی کوڕی (وقاص)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((نزاکەی (ذي النون) پێغەمبەر کە لە سکی نەهەنگەکەدا بوو پێی لە خوای تعالی پاڕایەوە : ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْت مِنْ الظَّالِمِينَ ﴾ [الأنبياء : ٨٧] واتە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ﴾ (ئەی خوا) بەڕاستی هیچ پەرستراوێك نی یە جگە لە تۆ ﴿ سُبْحَانَكَ ﴾ پاك و بێگەردی بۆ تۆیە ﴿ إِنِي كُنْت ﴾ بێگومان من ﴿ مِنْ الظَّالِمِينَ ﴾ لە ستەمکاران بووم(٢٧٥) هیچ پیاوێکی موسڵمان نی یە بۆ هەر شتێك بەم نزایە لە خوا بپاڕێتەوە مەگەر خوای تعالی وەڵامی داوەتەوە)) ٠

لە (ریوایە)تێکی دیکەشدا : ((من گوفتارێك دەزانم هیچ خەفتبارێك نی یەو بیڵێت مەگەر خوای تعالی خەم و خەفتەکەی دەڕەوێنێتەوەو لایدەبات : گوفارەکەی (یونس) پێغەمبەری برام)) ٠

٢٧٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٠) ، وصححه الألباني رحمه الله ٠

٢٧٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِي ، قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الْمَسْجِدَ ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ : أَبُو أُمَامَةَ ، فَقَالَ : يَا أَبَا أُمَامَةَ مَالِي أَرَاكَ فِي الْمَسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّلَاةِ ؟ " فَقَالَ : هُمُومٌ لَزِمَتْنِي ، وَدُيُونٌ يَا رَسُولَ اللّهِ ، فَقَالَ : ((أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلَامًا إِذَا أَنْتَ قُلْتَهُ أَذْهَبَ اللّهُ عَزّ وَجَلّ هَمّكَ وَقَضَى دَيْنَكَ ؟)) " قَالَ : قُلْتُ : بَلَى يَا رَسُولَ اللّهِ قَالَ : ((قُلْ إِذَا أَصْبَحْتَ وَإِذَا أَمْسَيْتَ : اللّهُمّ إِنّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمّ وَالْحَزَنِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدّيْنِ وَقَهْرِ الرّجَالِ)) ، قَالَ : فَفَعَلْتُ ذَلِكَ ، فَأَذْهَبَ اللّهُ عَزّ وَجَلّ هَمّي ، وَقَضَى عَنّي دَيْنِي[٢٧٦] .

واته : له (أبي سعيد الخُدري)وه _ خواى لىّ ڕازى بيّت _ فەرموويەتى : ڕۆژێك پێغەمبەرى خوا ﷺ چووە مزگەوتەوە ، لە پڕدا چاوى بە پیاوێك لە پشتیوانان كەوت بە (أبوأُمامة) ناسرابوو ، فەرمووى : ئەى (أبوأُمامة) بۆ بەدەر لە كاتى نوێژ لە مزگەوتدا دەتبینم ؟ ئەویش فەرمووى : خەمگەلێك دایگرتووم و ، قەرزاریگەلێكیش ئەى پێغەمبەرى خوا ، فەرمووى : ((بۆ گوفتارێكت فێر نەكەم ئەگەر بیلێیی خواى تعالى خەم و خەفتت دەڕوێنێتەوەو ، قەزاریەكانیشت بۆ دەداتەوە ؟)) (أبوأُمامة) فەرمووى : گوتم : بەلّىّ ئەى پێغەمبەرى خوا ، ئەویش فەرمووى : ئەگەر بەیانى و ئێوارەت كردەوە بلّىّ : ((پەروەردگارا ، پەنات پىّ دەگرم لە دلّتەنگى و خەم و خەفەت ، پەنات پىّ دەگرم لە بێدەسەلّاتى و تەمبەلّى ، پەنات پىّ دەگرم لە دەست قوچاوى و ترسنۆكى ، پەنات پىّ دەگرم لە زالّبونى قەرزو دۆڕانى پیاوانى موسلّمان)) ، (أبوأمامة) فەرمووى : ئەوەم جێبەجىّ كرد ، ئەوەبوو خواى تعالى خەم وخەفتى ڕواندمەوەو ، قەرزەكەشى بۆ دامەوە ٠

---

٢٧٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥٥٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٦٩) ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ لَزِمَ الاسْتِغْفَارَ ، جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا ، وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا ، وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ))[٢٧٧] .

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس بەردەوام بىّ له سەر داواكردنى لێخۆش بوون له خواى تعالى ، له هەموو خەم و خەفتێك ڕزگارى دەكات ، له هەموو ناڕەحەتى و تەنگانەیەك ڕێگەى كردنه دەرەوەى بۆ دادەنێت و ، له شوێنێكیشەوه ڕۆزى دەدەات كه به خەیاڵیدا نەهاتبێت)) .

وَفِي " الْمُسْنَدِ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، فَزِعَ إِلَى الصَّلَاةِ ، وَقَدْ قَالَ تَعَالَى : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾[٢٧٨] واته له (المسند)دا هاتووه : كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر ڕوداوێك دڵتەنگى بكردایه ، هاناى دەبردەبەر نوێژكردن ، خواى پەروەردگاریش فەرموویەتى : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ واته : ﴿ پەنا بەرنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەشتن به مەبەست) ﴾[٢٧٩].

وَفِي السُّنَنِ : ((عَلَيْكُمْ بِالْجِهَادِ ، فَإِنَّهُ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ، يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ النُّفُوسِ الْهَمَّ وَالْغَمَّ))[٢٨٠] واته : له (السنن)دا هاتووه : ((تێكۆشن له پێناوى خوادا ، چونكه دەرگایەكه له دەرگاكانى بەهەشت ، خواى تعالى خەم و خەفتى سەر دڵى بەندەكانى پىّ دەڕەوێنێتەوه)).

---

٢٧٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥١٨) ، وأحمد (٢٢٣٤) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٧٠٥).

٢٧٨ _ حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٣٨٨) ، وأبوداود (١٣١٩) كلاهما عن عبدالعزيز بن أخي حذية عن حذيفة فذكره ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٠٣) .

٢٧٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان .

٢٨٠ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٣١٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٩٤١) .

وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبّاسٍ ، عَنْ النّبِيّ ﷺ ((مَنْ كَثُرَتْ هُمُومُهُ وَغُمُومُهُ ، فَلْيُكْثِرْ مِنْ قَوْلِ : لَا حَوْلَ وَلَا قُوّةَ إلّا بِاَللّهِ))[٢٨١]

وَثَبَتَ فِي " الصّحِيحَيْنِ : أَنّهَا كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنّةِ[٢٨٢] .

وفي الترمذي : أنها باب من أبواب الجنَّة[٢٨٣] .

له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و باپیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((هەرکەس خەم و خەفتی زۆربوو ، با ئەم گوفتارە زۆری بڵێت : (هیچ هێزو پەناو توانایەك نی یە تەنها بەخوا نەبێت) .

له (الصحيحين)یشدا هاتووه : بەڕاستی سامانێکە له سامانەکانی بەهەشت .

له (الترمذي)دا هاتووه : دەرگایەکە له دەرگاکانی بەهەشت .

ئەم دەرمانانە پانزە جۆری دەرمان لە خۆ دەگرێت ، ئەگەر توانایان نەبوو خەم و خەفت و دڵتەنگی مرۆڤ لابەرن ، ئەوا نەخۆشی ئەو کەسانە ڕەگی داکوتاوەو ، هۆکارەکانیشی چەسپیون ، بۆیە پێویستە دەرهاوێشتنێکی تەواویان بۆ بکرێت .

یەکەم : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی .

دووەم : یەکتاپەرستی ئولوهیەت .

سێ یەم : یەکتاپەرستی زانستی باوەڕی (التوحيد العلمي الإعتقاديّ) .

چوارەم : بەدورگرتنی خوای پەروەردگار لە ستەم کردن بەرامبەر بە بەندەکەی ، یا هەستێ بە سزادان ، بەبێ ئەوەی بەندەکەی هیچ کردەوەیەکی خراپی ئەنجام دابێت ، کە شایستە بێت بە سزادان .

---

٢٨١ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٩١) بلفظ : (من أنعم الله عليه نعمة) .

٢٨٢ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٦٩) ، (٥ / ١٦٩) ، (٨ / ١٠١ ، ١٠٨ ، ١٥٥) ، (٩ / ١٤٤) ، ومسلم (٨ / ٧٣ ، ٧٤) كلاهما عن أبي عثمان النهدي عن أبي موسى فذكره.

٢٨٣ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٧٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٨٣٤) .

پێنجەم : داناپێداانانی بەندە بەوەدا کە خودی خۆی ستەمکارە .

شەشەم : پاڕانەوە (توسل) لە خوای پەروەردگار بەخۆشەویسترین شتەکان ، کە ناوو سیفاتەکانێتی ، لە هەمووشیان زیاتر کە ماناکانی ناو و سیفات کۆبکاتەوە : (الحيُّ القَيُّوم)ە ، واتە زیندووی ڕاگری بونەوەر .

حەوتەم : بەتەنها لە خوای تعالى داوای یارمەتیدان بکرێت .

هەشتەم : داناپێدانانی بەندە کەوا خوای تعالى بەتەنها جێی هیواکردن و پاڕانەوەکردنە .

نۆیەم : بەجێهێنانی پشت پێ بەستنی و ، کارپێ سپاردنی و ، دان پێدانانی بەند کەوا نێوچاوان و کاروباری بەدەستی پەروەردگارەو ، بەویستی خۆی تەصرفیان پێوە دەکات و ، حوکمەکانی بەسەردا جێبەجێ دەکات و ، دادپەروەرانە بڕیارەکانێ بە سەردا دەدات .

دەیەم : لە گوڵستانی قورئاندا دڵیی بحەوێتەوەو ، دڵیی تیایدا ئاسودە بێت ، بە هاوشێوەی ئاسودەبوونی گیانلەبەران لە بەهاردا ، لە تاریکی گومان و دودڵیی هەواوئارەزوودا خۆی پێ ڕووناك بکاتەوە ، خۆئاسوودەکردن بە قورئان لە جیاتی هەموو ئەوانەی لە دەست دەچێت ، خۆدڵدانەوە بە قورئان بەرامبەر بە هەموو بەڵاو کارەساتێك کە تووشی دەبێت ، قورئان بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکانی سنگی بەکار بێنێت ، ئەوا دڵتەنگی دەڕوێنێتەوەو ، بۆ خەم و خەفەتەکانی شیفابەخش دەبێت .

یازدەهەم : داوای لێخۆشبوون .

دوازدەهەم : پەشیمان بوونەوەو تەوبەکردن .

سیازدەهەم : تێکۆشان لە پێناوی خوادا .

چواردەهەم : نوێژ .

پازدەهەم : نکوڵیکردن لە هێزو پەناو تواناو ، سپاردنیان بە دەستی ئەو زاتەی ئەوانەی بەدەستە.

بەشێك : سەبارەت بە لایەنی کاریگەری ئەم دەرمانانە لەم نەخۆشیانەدا :

خوای تعالى ئەوەی ئادەم و ئەندامەکانی لەشی خولقاندووە ، بۆ هەموو ئەندامێك شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕیی داناوە ، کە ئەگەر وونیکات هەست بە ئازار دەکات ، هەروەها بۆ دڵیش کە سەروەری ئەندامەکانە شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕی داناوە ، ئەگەر لە دەستی بدات ، نەخۆشی و ئازارەکانی وەکو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەکانی ئامادە دەبێت ·

ئەگەر چاوەکان هێزی بینینیان نەمێت و ، گوێکانیش هێزی بیستنیان نەمێنێت و ، زمانیش هێزی قسەکردنی نەمێنێت کە بۆی خولقێندراوە ، شێوەی تەواوی بێ کەم وکوڕی خۆیان لە دەست دەدەن ·

دڵیش : خولقێنراوە بۆ ناسینی بەدیهێنەری ، خۆشویستنی ، بەتەنها پەرستنی ، شادومان بوون بەخوا ، دڵخۆشبوون بە خۆشویستنی ، ڕازیبوون بەخوا ، پشت پێ بەستنی ، خۆشویستن لە پێناویدا ، ڕق لێبوونەوە لە پێناویدا ، خۆشەویستی لەبەر خواو دژایەتی لەبەر خوا ، بەردەوام زیکرکردنی ، بەلایەوە لە هەموو شتێك خۆشەویستر بێت ، لە هەموو شتێك زیاتر جێگای ئومێدی بێت ، لە دڵیدا لە هەموو شتێك شکۆمەندتر بێت ، نیعمەت و شادومانی و لەزەت و ، بەڵکو بەلایەوە ژیانیش بەبێ ئەو زاتە مانایەکی نەبێت ، هەموو ئەمانە وەکو خۆراك و تەندروستی و ژیانن بۆ دڵ ، بەنەبونیان خەم و خەفەت و دڵتەنگی لە هەموو لایەکەوە ڕووی تێ دەکات و ، بەسەریەوە دەمێنێتەوە ·

گەورەترین نەخۆشیەکانی دڵیش : هاوەڵ پەیداکردن و تاوان و بێ ئاگایی و بەسووك تەماشاکردنی ئەوەیە کە پەروەردگار خۆشی دەوێن و پێی ڕازیە ، وازهێنان لە گەڕاندنەوەو

سپاردنی کارەکانە بە خوای تعالی ، کەمی پشت بەستنە بەخوای تعالی ، متمانەکردنە بە جگە لە خوای تعالی ، بێزاربوونە لە چارەنووسی ، بەگومانبوونە لە پەیمان و هەڕەشەکانی ٠

بە تێڕوانینت لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بۆت دەردەکەوێت ئەم شتانەو هاوشێوەکانیان هۆکاری دروستبوونی ئەو نەخۆشیانەن و هیچ هۆکارێکی تری نی یە ، تەنها دەرمانی دڵیش کە هیچ دەرمانێکی تری نی یە ، چارەسەرە پێغەمبەرایەتیەکانە کە چەندین شتی دژ بەو نەخۆشیانەی تێدایە ، چونکە نەخۆشی بە دژەکانی لادەدرێت و ، تەندروستیش بە هاوشێوەکانی دەپارێزرێت ، بۆیە تەندروستیی بەم شتە پێغەمبەرایەتیانە دەپارێزرێت و ، نەخۆشیەکانیشی بە دژەکانیان چارەسەر دەکرێت ٠

یەکتاپەرستی : دەروازەکانی خەیرو شادومانی و چێژوەرگرتن و دڵخۆشی و ئاسودەیی بۆ بەندەی خوا دەکاتەوە ، تەوبەو پەشیمانیش دەرهاوێشتنێکە بۆ ئەو تێکەڵاو و مادە خراپانەی کە هۆکارن بۆ نەخۆش کەوتنی بەندە ، هەروەها لە تێکچوونیش دەیپارێزێت و ، دەروازەی شەڕوخراپەشی لێ دادەخات ، بۆیە دەروازەکانی خەیرو خۆشی بە یەکتاپەرستی دەکرێتەوەو ، دەروازەکانی شەڕیش بە تەوبەو پەشیمانی دادەخرێت ٠

کەسانێك لە پزیشکانی پێشین گوتویانە : هەرکەس خوازیاری تەندروستی جەستەیە ، با خواردن و خواردنەوەکانی کەم بکاتەوە ، هەرکەسیش تەندروستی دڵیی دەوێ ، با واز لە تاوانەکان بێنێت ٠

(ثابت)ی کوڕی (قُرَّة) دەڵێت : حەوانەوەی جەستە لە کەم خواردندایە ، حەوانەوەی ڕوحیش لە کەمی تاوان کردندایە ، حەوانەوەی زمانیش لە کەم قسەکردندایە ٠

تاوانیش بۆ دڵ ، وەکو ژەهرەکانە ، کە ئەگەر نەیفەوتێنێت ئەوا بەدڵنیاییی لاوازی دەکات ، کە هێزیشی لاواز بوو ، چیتر ناتوانێت بەرامبەر بە نەخۆشیەکان بەرهەڵستی بکات ، پزیشکی دڵان (عبدالله)ی کوڕی (مبارك) دەفەرمێت :

رَأيتُ الذنُوبَ تُميتُ القُلوبَ وقدْ يُورِثُ الذُّل إدمانُهـا

الذُّنوبِ حــياةُ القُلوبِ وخَيرٌ لِنَفسِكَ عَصْيانُهـا

واتە :

تــاوانم بینی دڵ دەمــرێنێت سەرشۆڕیش بەردەوامەتی پیێ دەبەخشێت

وازهێنان لە تاوان ژیانەوەی دڵە بۆ خۆت چاکــترە سەرپێچی بکەیت

هەواو ئارەزوو بە گەورەترین نەخۆشیەکانی دڵ دادەنرێت و ، سەرپێچیکردنی ئەو هەواو ئارەزوانەش بە گەورەترین چارەسەرەکانی دڵ دانراوە ، لە بنەڕەتدا نەفس بە نەفامی و ستەمکاری خولقێنراوە ، بۆیە بەهۆی ئەو نەفامیەوە وادەزانێت ئەگەر شوێنی هەواو ئارەزووەکانی نەفسی خۆی بکەوێت ئەوە دەبێتە چارەسەر ، بەڵام لە ڕاستیدا دەیفەوتێنێت و پەکی دەخات ، وە لەبەر ئەوەی کەسێکی ستەمکاریشە هیچ شتێکی لە پزیشکی ئامۆژگاریکارەوە قبوڵ نابێ ، بەڵکو نەخۆشی دەخاتە جێگەی دەرمانەوەو پشتی پێ دەبەستێت و ، دەرمانیش دەخاتە جێگەی نەخۆشیەوەو خۆی لێ بەدوور دەگرێت ، لێرەدا کە نەخۆشی پەسەند دەکات و ، خۆی لە دەرمانەکان بەدوردەگرێت ، جۆرها دەردو نەخۆشی ڕووی تێدەکات ، بە جۆرێك پزیشکان ماندوو دەکات و ، شیفاش ئاستەم دەکات ، کارەساتی گەورەش ئەویە کە هەموو ئەوانە بە چارەنووسەوە دەبەستێتەوە ، بۆیە بەزمانی حاڵ خۆی بەبێ تاوان دادەنێت و ، بەبەردەوامی سەرزەنشتی پەروەردگاری دەکات ، سەرزەنشتەکەش بەهێز دەکات تاوەکو بە زمانی ئاشکەرای دەکات .

ئەگەر نەخۆش بەم بارە گەشت ، چاوەڕێی چاکبونەوەی لێناکرێت مەگەر خوای تعالی ڕەحمەت و بەزەیی خۆی بەو کەسە بگەیەنێت و ، بە ژیانێکی نوێ بیژێنێتەوەو ، ڕێگەیەکی باش و ستایشکراویشی پیشان بدات ، بۆیە فەرموودەکەی (ابن عباس) _ خوای لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ سەبارەت بە نزای کاتی کارەسات جۆرەکانی یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی لە خۆدەگرت و ، خوای تعالاش بە گەورەو میهرەبان وەسف دەکات ، ئەم دوو سیفەتەش شێوەی تەواوی بێ کەم وکوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و بەتوانایی و ، چاکەکردن و لێبوردن بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن ·

خوای تعالی بە شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕیی پەروەردگارێتی بۆ جیهانەکانی سەرو خوارو وەسف دەکات ·

باسی عەرشیش دەکات کە سەربانی هەموو بەدیهێنراوانەو لە هەمووشیان گەورەترە ·

شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی پەروەردگارێتی خوای تعالی یەکتاپەرستن پێویست دەکات و ، دەبێ هەموو جۆرەکانی پەرستن و خۆشەویستی و هیواو خواست و ڕێزو گوێڕایەڵیی بەتەنها بۆ ئەو زاتە بکرێت ·

گەورەیی بەڕەهایی خوای پەروەردگاریش واپێویست دەکات هەموو شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕی بۆ جێگیر بکرێت و ، هەموو کەم و کوڕی و چواندنێکی لێ بەدور بگیرێت.

میهرەبانی خوای تعالاش شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و چاکەکردنی بەرامبەر بە بەدیهێنراوانی خۆی بەدەردەخات ·

کە دڵ ئەوانەی سەرەوە بزانێت ، ئەوا خۆشویستن و ڕێزگرتن و یەکتاپەرستی بۆ خوای تعالی جێبەجێ دەکات و ، بەوەش مرۆڤ دڵخۆشی و شادومانی و چێژی دەست دەکەوێت بە ئاستێك ئازاری کارەسات و خەم و خەفتی لێ دوردەخاتەوە ، تۆ تەماشا دەکەیت نەخۆش

ئەگەر ئەو هەواڵانەی پێ بگات کە دڵخۆشی بکات و ، نەفسی بەهێز بکات ، چۆن سروشتی جەستەی بەهێز دەبێ و نەخۆشیە هەستیەکانی خەم و خەفت لادەبات ، کەوابوو دڵ بە ئاسایی چاك دەبێتەوە ·

پاشان ئەگەر بەراوردێکی نێوان تەنگانەکانی کارەسات و فراوانی ئەو وەسفانەی نێو نزاو دوعاکانی کارەسات بکەیت ، دەبینی زۆر زۆر گونجاوە بۆ ئەوەی دەرووی تەنگانەکان بکاتەوەو ، دڵیش لەو دەروازەیەوە گوزەر بکات بۆ بەهاری دڵخۆشی و شادومانی ، ئەمەش لەو کەسانەدا زیاتر بەدیدەکرێت ، کە ڕوناکی ئەو نزایانەی تێدا هەڵهاتووەو ، دڵیشی لە ئیش پێکردنی ڕاستیەکانیدا دەست بەکاربووە ·

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ ، بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغيثُ)) هۆیەکی گونجاوە بۆ دورخستنەوەی ئەم نەخۆشیە ، چونکە سیفەتی (حَيّ) واتە : زیندوو کە شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی لە خۆدەگرێت و ، پێوەی پەیوەندە ·

هەروەها سیفەتی (القَيُّوم) واتە : هەڵسوڕێنەری بوونەوەر ، ئەمە هەموو سیفاتە کرداریەکان لە خۆدەگرێت ، بۆیە گەورەترین ناوی خوا کە ئەگەر نزای پێ بکرێت قبوڵ دەکرێت و ، داوای پێ بکرێت پێت دەدەرێت بریتیە لە : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ))ە ·

سیفەتی زیندوویی تەواوی بێ کەم و کوڕی خوای تعالاش ، دژبە هەموو نەخۆشی و ئازارەکانە ، بۆیە کاتێك ژیانی خەڵکی بەهشت تەواو بوو و کەم و کوڕیی تێدا نەما چیتر تووشی خەم و خەفەت و دڵتەنگی و بەڵاکان نابن ، بەڵام سیفەتی کەم و کوڕ بوونی ژیان زیان بە کردەوەکان دەگەیەنێت و ، دژبە (القَيومِيَّة)ە ·

بوونی سیفەتی (القَيومِيَّة)تی خوای تعالاش ، ڕەنگدانەوەی شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی سیفەتی ژیان و زیندویەتیە ، چونکە زاتێك کە بە ڕەها زیندوو بێ و ، ژیانیشی تەواو بێ

، ئەوا هەموو سیفاتەكانی تەواوێتی لە خۆدەگرێت ، (القَیوم)یش هیچ كردەوەیەكی شیاوی بەلاوە ئاستەم نابێت ·

هاوتای ئەمەی سەرەوەش پاڕانەوەی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە خواكەی بە پەروەردگارێتیكردنی بۆ (جبریل) و (میكائیل) و (إسرافیل) بۆ ئەوەی ڕێنمووی بكات بۆ ئەو هەقەی خەڵكی تیایدا جیاوازن و ، لەسەر ئەو هەقە دامەزراوی بكات ، چونكە ژیانی دڵ بە ڕێنمووی وەرگرتنە ·

خوای تعالاش ژیانی بەم سێ فریشتەیە سپاردووە ، سروش ، كە ژیانی دڵە بە (جبریل)ی سپاردووە ·

باران ، كە ژیانی جەستەی مرۆڤ و ئاژەڵانە بە (میكائیل)ی سپاردووە ·

فووكردن بە بووقدا ، كە هۆی ژیانی جیهان و گەڕانەوەی ڕووحەكانە بۆ جەستەكان بە (إسرافیل)ی سپاردووە ·

كەوابوو پاڕانەوە بە پەروەردگارێتی خوای تعالی بۆ ڕوحی ئەو فریشتە گەورانەی كە ژیانیان پێ سپێردراوە ، كاریگەریەكی ئیجابی دەبێ بۆ ئەوەی داواكاریەكان بەدەستبهێنرێ ·

مەبەستیش ئەوەیە كە : ناوی ((الحَيّ القَیّومُ)) كاریگەریەكی ئیجابی تایبەتی هەیە بۆ ئەوەی داواكاریەكان وەڵام بدرێتەوەو ، كارەساتەكان لابەرێت ·

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ أَبِي حَاتِمٍ " مَرْفُوعًا : اسْمُ اللّهِ الْأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ : ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ [الْبَقَرَةُ ١٦٣] ، وَفَاتِحَةُ آلِ عِمْرَانَ ﴿ الم اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيّ الْقَيّومُ ﴾ قَالَ التّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ صَحِيحٌ[٢٨٤] .

واتــه : پێغەمبــەری خــوا ﷺ فەرموویــەتی : گــەورەترین ناوەكــانی خــوای تعــالی لــەم دوو سورەتەدایە ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ واتــە ﴿ وَإِلَهُكُمْ ﴾ پەرستراوی ئێوە ﴿ إِلَهٌ وَاحِدٌ ﴾ پەرستراوێكی تاك و تەنهایە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾ هـیچ پەرستراوێكی ڕاست نی یە تەنها ئـەو نـەبێت ﴿ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴾ كـە بەخشندەی میهرەبانـە ، هـەروەها ئایـەتی یەكەمی سورەتی (آل عمران) ﴿ الم اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيّ الْقَيّومُ ﴾ واتــە : ﴿ الم ﴾ تـەنها خـوا ماناكـەی دەزانێـت بـە (ئـەلیف ، لام ، مـیم) دەخوێندرێتـەوە بـۆ ماناكـەی سـەیری سەرەتای سوەرتی (البقرة) بكە ﴿ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا ﴾ خوا ئەو خوایەیـە كـە هـیچ پەرستراوێكی ڕاست نی یە جگە لە خوا ﴿ الْحَيّ الْقَيّومُ ﴾ زیندووی ڕاگری بونەوەرە[٢٨٥]

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ ابْنِ حِبّانَ " أَيْضًا : مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ أَنّ رَجُلًا دَعَا ، فَقَالَ : اللّهُمّ إنّي أَسْأَلُكَ بِأَنّ لَكَ الْحَمْدَ ، لَا إلَهَ إلّا أَنْتَ الْمَنّانُ ، بَدِيعُ السّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ، يَا حَيّ يَا قَيّومُ ، فَقَالَ النّبِيّ ﷺ : ((لَقَدْ دَعَا اللّهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ الّذِي إذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى))[٢٨٦] .

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك نزای كردو ، فەرمووی : پەروەردگارا من داوات لێدەكەم بەوەی كە ستایش بۆ تۆیە ، هیچ پەرستراوێك نی

٢٨٤ _حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٤٦١) ، وعبد بن حميد (١٥٧٦) ، والدارمي (٣٣٩٢) ، وأبوداود (١٤٩٦) ، وابن ماجة (٣٨٥٥) ، والترمذي (٣٤٧٨) كلهم من طريق عبيدالله بن أبي زياد عن شهر بن حوشب عن أسماء بنت يزيد فذكرته مرفوعاً .

٢٨٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٨٦ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٤٩٥) ، وصححه الألباني .

یه به هەق جگه له تۆی بەخشندەی منەتکاری ، داهێنەری ئاسمانەکان و زەوی ، ئەی خاوەن رێزو شکۆمەندی ، ئەی زیندووی راگری بونەوەر ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((له خوا پاڕایەوه بەناوه گەورەکانیی که ئەگەر نزای پێ بکرێت قبوڵ دەکرێت و ، داواشی پێ بکرێت پێی دەدرێت)) ٠

بۆیه پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر به پەرۆشەوه نزای بکردایه دەیفەرموو : ((یا حيُّ یا قَیُّوم)٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((اللَّهُمّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ)) واته : پەروەردگارا هیوای بەزەیت دەکەم و ، به ئەندازەی چاوتروکانێك مەمدره دەست خۆم و ، هەموو کاروبارم چاك بکه ، هیچ پەرستراوێك نی یه بەهەق جگه له تۆ)) ، لەم نزایەدا هیوای بەزەی له زاتێك داوادەکرێت که هەموو خەیرێکی بەدەستەو ، بەتەنها پشتی پێ دەبەسترێت و ، مرۆڤ هەموو کاروبارەکانی خۆی پێ دەسپێرێت و ، لێی دەپاڕێتەوه بۆ ئەوەی هەموو کاروبارەکانی چاك بکات و ، به ئەندازەی چاوترکانێك نەیداته دەستی خۆی و ، لێی دەپاڕێتەوه به یەکتاپەرستیی ، چونکه له دوورخستنەوەی نەخۆشیدا رۆلێکی کاریگەری بەهێز دەبینێت ٠ هەروەها فەرمایشتیشی : ((اللهُ ربِّي لا أُشْرِكُ بِه شَيئاً)) هەمان کاریگەریەکانی سەرەوەی تێدایه ٠

بەڵام فەرموودەکەی (ابن مسعود)_ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وابْنُ عَبْدِكَ ٠٠)) چەندین زانستی ئیلاهی و ، نهێنی بەندایەتی تێدایه که له کتێبێکدا جێی نابێتەوه ، چونکه مرۆڤ لێرەدا دان به بەندایەتی خۆی و باوان و دایانیدا دەنێت ، که نێوچاوان و هەموو کاروبارەکانی بەدەستی ئەو زاتەیەو چۆنی حەز لێبێت تەصروف پێوه دەکات ، بەندەش توانای هیچ سودو زیان و ، مردن و ژیان و ، زیندوبونەوەیەکی بۆ خۆی نی یه ، بەڵکو دیلی ژێر دەستی پەروەردگارو ، کەساسی ژێر سوڵتان و زاڵبونێتی٠

وه فەرمایشتی : ((ماضٍ فيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قضاؤكَ)) واتە : حوكمت بەسەرمدا بەردەوامەو ، بڕیارت بە سەرمدا دادپەروەرانەیە ، دوو بنچینەی گەورە لە خۆدەگرێت کە تەوەرەی یەکتاپەرستی لە سەر دەخولێتەوە ٠

یەکەمیان : جێگیرکردنی چارەنووس ، وە حوکمەکانی خوای تعالی بەسەر بەندەکانیدا جێبەجێ کراوەو بەردەوامە ، مرۆڤ ناتوانێت لێی جیابێتەوەو ، هیچ ڕێگەیەکیشی بەدەستەوە نی یە بۆ دورخستنەوەی ٠

دووەم : خوای تعالی لەم حوکمانەدا دادپەروەرەو ، هیچ ستەمێك لە بەندەکەی ناکات ، بەڵکو تیایدا لە چوارچێوەی دادپەروەری و چاکەکردن ناچێتە دەرەوە ، چونکە ستەم کردن هۆکارەکانی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ستەمکار یا پێویستی بە شتێکە ، یاخود نەفامە ، یاخود نەزان و گێلە ، بەڵام هەرگیز گونجاو نیە ئەوە لە زاتێك بوەشێتەوە کە بە هەموو شتێك زانایەو ، پێویستی بەهیچ شتێك نی یەو ، هەموو شتێك پێویستی پێیەتی و ، دادپەروەرترین دادوەرانەو ، بچوکترین گەردیلە لە قەدەرو چارەنووسەکانی ناتوانێت لە لە حیکمەت و دانایی و ستایشکردنی بچنە دەرەوە ، وەکو چۆن لە تواناو ویستیی ناچنەدەرەوە ، بۆیە حیکمەت و دانایی پەیڕەوکراوە لە گەڵ تواناو ویستیدا ، ئەوەبوو (هود) پێغەمبەر _ صلی الله علی نبینا وعلیه وسلم _ کاتێ قەومەکەی بە بتەکانیان دەیترسێنن دەڵێت :

﴿ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ * إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾[هود: ٥٤ –٥٦] ٠ واتە : ﴿ أُشْهِدُ اللَّهَ ﴾ خوا دەکەم بە شایەت ﴿ وَاشْهَدُوا ﴾ و ئێوەش شایەت بن ﴿ أَنِّي بَرِيءٌ ﴾ کە بەڕاستی من بەری و دوورم ﴿ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴾ لەوەی کە ئێوە دەیکەن بە هاوبەش بۆ خوا ﴿ مِنْ دُونِهِ ﴾ جگە لە خوا ﴿ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ﴾ جا هەمووتان پیلانم لێ بگێڕن ﴿ ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ ﴾ لە پاشان مۆڵەتیشم مەدەن (ولێم مەوەستن)

﴿ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ ﴾ بەڕاستی من پشتم بەخوا بەستووە ﴿ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ﴾ كە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەشە ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ ﴾ هیچ گیان لەبەرێك نی یە ﴿ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا﴾ مەگەر خوا دەسەڵات دراوە بەسەریدا (بگری مووی پێشی سەرێتی) ﴿ إِنَّ رَبِّي ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم ﴿ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ لەسەر ڕێگەیەكی ڕاستە[(٢٨٧)] واتە لە گەڵ ئەوەدا كە خوای تعالی دەستەڵاتی خۆی داوە بەسەر هەموو شتێكداو بە ویستی خۆی تەصرفیان پێوە دەكات ، بەڵام لە سەر ڕێگەیەكی ڕاستیشەو بە دادپەروەری و دانایی و ، چاكەكردن و ڕەحمەت و بەزەیی نەبێت تەصرفیان پێوە ناكات . بۆیە فەرمایشتی : ((ماضٍ فيَّ حُكْمُكَ)) واتە : حوكمەت بە سەردەمدا بەردەوامە ، سازیارو ڕێككەوتووی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾ واتە : هیچ گیانلەبەرێك نی یە مەگەر خوای تعالی دەستەڵات دراوە بەسەریدا ، هەروەها فەرمایشتی : ((عَدلٌ فيَّ قضاؤكَ)) واتە : بڕیارت بەسەرمدا دادپەروەرانەیە ، سازیارو ڕێككەوتوی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ واتە : بەڕاستی پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیكی ڕاستە . پاشان لە پەروەردگاری دەپاڕێتەوە بەو ناوانەی كە خۆی پیّ ناوناوە ، ئەوەی بەندەكان دەیزانن و ئەوەشی كە نەیانزانیوە . لەوانەش : هەندێك لەو ناوانەی لە عیلمی غەیبی خۆیدا هەڵگرتووەو ، پیشانی هیچ پەریەكی نزیك ، یاخود پێغەمبەرێكی نەداوە ، ئەم وەسیلەیە گشتیترین وەسیلەیەو ، لە هەمووشیان بەلای خواوە خۆشەویسترەو ، لە هەمووشیان نزیكترە بۆ دەستكەوتنی داواكراو .

پاشان داوای لێكرد قورئان بكات بە بەهاری دڵی ، چونكە بەڕاستی قورئان بەهاری دڵانە ، وە بیكات بە شیفای خەم و خەفەتەكانی ، بۆیە دەچێتە جێگەی ئەو دەرمانەی كە نەخۆشیەكان ڕیشەكێش دەكات و ، تەندروستی بۆ جەستە دەگەڕێنێتەوە ، داواشی لێكرد خەم و خەفەتەكانی پیّ لابەرێت وەكو چۆن ژەنگ و پیسی مشت و ماڵ دەكرێت ، بۆیە ئەگەر

٢٨٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

نەخۆش بەڕاستگۆیی ئەم دەرمانە بەکاربێنێت ئەوا نەخۆشیەکەی لادەبات و ، شیفایەکی تەواوی بۆ دەستەبەر دەکات و ، تەندروستیشی بۆ دەگەڕێنێتەوە · والله الموفق ·

بەڵام نزاکەی (ذي النون) · شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی یەکتاپەرستی و پاك و بێگەردی خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها بەندەی خوا دان بە ستەم و تاوانی خۆیدا دەنێت و ، بەوەش دەبێت بە گەورەترین دەرمانەکانی کارەسات و خەم و خەفەت لابردن و ، چاکترین وەسیلەکانیش دەبێ بۆ ئەوەی خوای تعالی پێویستیەکان جێبەجێ بکات ، چونکە یەکتاپەرستی و پاك و بێگەردی هەموو تەواویەك بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن و ، هەموو کەم و کوڕیەکی و عەیب و چواندنێکی لێ بەدور دەگرن · دان نانی بەندەش بە ستەمدا لە ڕاستیدا ڕەنگدانەوەی باوەڕی تەواوێتی بە شەرع و پاداشت و سزا ، بۆیە ئەمە وای لێدەکات خۆی بشکێنێتەوەو بۆ لای خوا بگەڕێتەوە ، واز لە هەڵنوتانەکانی بهێنێت ، دان بە بەندایەتی خۆیدا بنێت ، پێویستێتی خۆی بۆ خوای تعالی ئاشکەرا بکات · لێرەدا چوار شت بەکارهاتووە بۆ پاڕانەوە : یەکتاپەرستی ، پاك و بێگەردی ، بەندایەتی ، دان پێدانان ·

بەڵام فەرموودەکەی (أبي أمامة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللهُمَّ إنِّي أعوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ والحَزَنِ ···)) ، لە هەشت شتدا پەنا بەخوا دەگرێت ، هەر دوانێکیان پێکەوەبەندێکی جووتن ، ئەوەتا دڵتەنگی و خەم دوو بران ، بێدەستەڵاتی و تەمەبەڵی دوو بران ، ترسنۆکی و دەست قوچاوی دوو بران ، زاڵبونی قەرزو دۆڕانی پیاوان دوو بران ، چونکە شتی نەویستراوی بە ئازار کە بە دڵ گەشت ، پێدەچێ هۆکارەکەی شتێکی ڕابردوو بێت ، بۆیە مرۆڤ دڵتەنگ دەکات ، یاخود شتێکە چاوەڕوان دەکرێت لە ئایندەدا ڕووبدات ، بۆیە مرۆڤ خەمی دەخوات ·

کە مرۆڤ لە بەرژەوەندیەکانی دوادەکەوێت و لە دەستی دەچێت ، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە یا بۆ بێ توانایی کە بە بێدەستەڵاتی ناودەبرێت ، یاخود دەگەڕێتەوە بۆ وەرەبەردان و نائومێدی کەبە تەمبەڵی ناودەبرێت ·

که مرۆڤ خێرو سودو کەڵك لە خودی خۆی و هاوڕەگەزی قەدەغە دەکات ، یا بەجەستەی ئەو سودە قەدەغەدەکات ، کە بە ترسنۆکی ناودەبرێت ، یاخود بە ماڵ و سامانی ، کە بە دەست قوچاوی ناودەبرێت · وە کە خەڵکی بەسەردا زاڵ دەبێت یا بەهەقە ، کە زاڵبونی قەرزە ، یا بە ناهەق و پوچیە کە بەدۆڕانی پیاوان ناودەبرێت ، بۆیە لەم فەرموودەیەدا پەنا بە خوا گیراوە لە هەموو شەڕو خراپەکاریەك ·

بەڵام کاریگەری ئیستغفارو داوای لێخۆشبوون لە دورخستنەوەی خەم و دڵتەنگی و تەنگانەدا ، لەبەر ئەوەیە کە هەموو ڕێبازو ئاقڵ و ژیرانی ئومەتێك دەزانن کە سەرپێچی و خراپەکاری خەم و خەفت و ، ترس و دڵتەنگی و ، سنگ تەنگی و ، نەخۆشیەکانی دڵ پەیدا دەکات ، ئیتر هەرکات ئارەزووەکانیان لەو خراپەو سەرپێچیانە تێربو و ، لێی بێزاربوون ، دوبارە ئەو سەرپێچی و خراپەکاریە ئەنجامی دەدەنەوە بۆ دورخستنەوەی ئەو خەم و خەفەتەی دایگرتوون ، وەکو ئەوەی شێخی گومڕابووان دەڵێت :

وَكَأسٍ شَرِبتُ على لَذَّةٍ وَأُخرَى تَدَاوَيْتُ مَنْهَا بِهَا

واتە :

کاسێکی شەرابم خواردەوە بۆ خۆشی و خۆشم لێ چارەسەر کرد بەخواردنەوەی کاسێکی تر

بۆیە ئەگەر ئەمە ئاسەواری تاوان و گوناهەکان بێت لە سەر دڵ ، ئەوا هیچ دەرمانێکی نی یە بەدەر لە تەوبەو پەشیمانی و داوای لێخۆشبوون ·

بەڵام نوێژ · دەروازەیەکی گەورەیە بۆ شادومانبوون و بەهێزبوون و ، کرانەوەو ئاسودەبوونی دڵان ، هەروەها دڵ و ڕوح بە خوای تعالی دەگات ، لێی نزیك دەبێتەوەو چێژ لە یادو زیکرکردنی وەردەگرێت ، بە ڕازونیازکردنی دڵخۆش دەبێت ، لە پێش دەستیدا دەوەستێت ، هەموو جەستەو هێزو ئەندامەکانی لە پەرستنیدا بەکاردەهێنێت و ، هەموو ئەندامێك بەشی خۆی دەداتێ ، واز لە خەڵك و تێکەڵاوبون و گفتوگۆکردنیان دەهێنێت و ،

هێزەكانی دڵیی و ئەندامەكانی بە خوای پەروەردگارەوە پەیوەست دەبێت و ، لە دەستی دوژمنی دەحەوێتەوە ، هەموو ئەمانە كە لە كاتی نوێژدا مرۆڤ پەیڕەوی دەكات دەبێت بە گەورەترین دەرمانەكان و دڵخۆشكارەكان خۆراكەكان كە بەتەنها گونجاوی دڵە تەندروستەكانە · بەڵام دڵە نەخۆشەكان ، بەهاوشێوەی جەستەكانە كە بەدەر لە خۆراكی چاك هیچی تر سودی بۆ نابێت ·

بۆیە نوێژ یارمەتیدەرێكی گەورەیە بۆ ئەوەی بەرژەوەندیەكانی دونیاو ڕۆژی دوای پێ بەدەست بهێنرێت و ، خراپەكانی دونیاو ڕۆژی دوای پێ دوربخرێتەوە ، تاوان قەدەغە دەكات ، نەخۆشیەكانی دڵ دوردەخاتەوە ، نەخۆشیەكانی جەستە لادەبات ، دڵ ڕوناك دەكاتەوە ، ڕووی مرۆڤ سپی دەكات ، ئەندامەكانی لەش و نەفس چالاك دەكات ، ڕۆزی فراوان دەكات ، ستەم دوردەخاتەوە ، ستەملێكراو سەردەخات ، تێكەڵاوەكانی ئارەزوو هەڵسان دادەمركێنێتەوە ، نیعمەت دەپارێزێ ، ڕق و قین دوردەخاتەوە ، ڕەحمەت و بەزەی دادەبەزێنێت ، خەم وخەفەت لادەبات ، بۆ زۆرێك لە ئازارەكانی سك بەسوودە ·

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا نَائِمٌ أَشْكُو مِنْ وَجَعِ بَطْنِي ، فَقَالَ لِي : ((يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَشكَمَتْ دَرْدْ ؟)) قَالَ : قُلْتُ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ : ((قُمْ فَصَلِّ ، فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شِفَاءً))(٢٨٨)

وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ مَوْقُوفًا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَنَّهُ هُوَ الَّذِي قَالَ ذَلِكَ لِمُجَاهِدٍ وَهُوَ أَشْبَهُ وَمَعْنَى هَذِهِ اللَّفْظَةِ بِالْفَارِسِيِّ أَيُوجِعُك بَطْنُك ؟ واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ منی بەدیكرد كە نووستبووم و هاوارم لە ئازاری سكم دەكرد ، ئەوەبوو بە زمانی فارسی پێی فەرمووم ((أشكَمَتْ دَرْدْ)) واتە سكت ئازای

---

٢٨٨ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٠ ، ٣٠٤) ، وابن ماجة (٣٤٥٨) كلاهما عن مجاهد عن أبي هريرة فذكره .

هەیە ، (أبوهُريرة) دەفەرمێت : گوتم : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ، ئەویش فەرمووی : ((هەستە نوێژ بکە ، چونکە نوێژ شیفای تێدایە)).

ئەگەر سنگی پزیشکی زەندیقی بێ باوەڕ بەم چارەسەرە نەکرایەوە ، ئەوا بەشێوازی پزیشکی لە گەڵیدا قسەدەکرێت و ، پێی دەگوترێت : نوێژ وەرزشی نەفس و جەستەشە پێکەوە ، چونکە چەندین جوڵانەوەو باری جیاواز لە خۆدەگرێت وەکو هەڵسان و ، ڕکوع و ، سجودو ، دانیشتن لە سەر سمت و ، گواستنەوەکان لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر کە لە گەڵیدا زۆربەی جومگەکان دەجوڵێنەوەو ، هەروەها زۆربەی ئەندامە ناوەکیەکانی وەکو گەدەو ، ڕیخۆڵەو ، ئەندامی هەناسەدان و ، هیتریش دەجوڵێنەوە ، بۆیە نکۆڵیی ناکرێت کە ئەم جوڵانەوانە ڕۆڵیکی کاریگەر ببینێت لە بەهێزکردن و شیکردنەوەی مادەکاندا ، بەتایبەت بەهۆی هێزی نەفس و کرانەوەو ئاسودەبونی لە نوێژدا ، ئەوجا سروشتی جەستەش بەهێز دەبێت و ، نەخۆشیەکە دوردەخرێتەوە ·

بەڵام نەخۆشی زەندیقێتی بێ باوەڕیی و ڕوو وەرگێڕان لەو پەیامەی کە پێغەمبەران هێناویانەو ، لە جیاتیدا باوەڕنەبوون بەخوا هەڵبژێردرێت ، ئەوا هیچ دەرمانێکی نی یە بەدەر لە ئاگرێکی بڵێسەدار ، کە کەس ناچێتە نێوی مەگەر خراپترینی خەڵك ، بەتایبەت ئەو کەسانەی کە بڕوایان نی یە و پشت هەڵدەکەن لە ئاینی ڕاستی ئیسلام ·

بەڵام کاریگەری تێکۆشان لە پێناوی خوادا (الجهاد) بۆ دورخستنەوەی خەم و خەفەت ، کارێکە مرۆڤ بە ویژدانی خۆی دەیزانێت ، چونکە نەفس هەرکات هێرشەکانی پووچ و ناهەق و داگیرکردنەکانی پشت گوێ خست ، خەم و خەفەت و ، کارەسات و ترسەکانی زیاتر دەبێ ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ بۆ خوا بەرامبەر بەوانە تێکۆشا ، ئەوا خوای تعالى ئەو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەی بۆ دەگۆڕێت بە شادومانیی و چالاکی و هێز ، وەکو ئەوەی خوای تعالى فەرموویەتی : ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ

مُؤْمِنِينَ (١٤) وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾[التوبة :١٤ _ ١٥] واتـه : ﴿ قَاتِلُوهُمْ ﴾ (باوەڕداران) بيانكوژن ﴿ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾ خوا بەدەستى ئێوه سزايان دەدات ﴿ وَيُخْزِهِمْ ﴾ وريسوايان دەكات ﴿ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾ وه سەرتان دەخات بەسەرياندا ﴿ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴾ وه (خوا) سينەو دڵى كۆمەڵى بڕوادار خۆش دەكات ﴿ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾ و ڕق و خەشمى دڵەكانيان دادەمركێنێ و ناهێڵێ[٢٨٩] ، بۆيە هيچ شتێك نى يه به ئەندازەى تێكۆشان پەرێشانى دڵ و خەم و خەفەتى لابەرێت ٠ والله المستعان ٠

بەڵام كاريگەرى (لاحول ولا قوة إلا بالله) لە دورخستنەوەى ئەم نەخۆشيەدا ، دەگەڕێتەوە بۆ شێوەى تەواوى بێ كەم و كوڕى سپاردنى كاروبار بەدەستى خواى تعالى ، نكۆڵيكردنه لە هەر هێزو توانايەك مەگەر لەلايەن پەروەردگارەوه بەدەست هاتبێ ، وه لەو بارەوه له تواناداا نى يه ناكۆكى له گەڵ خوادا بكرێت ، بۆيه به گشتى هەموو گۆڕانێك لە بارێكەوه بۆ بارێكى تر له جيهانى سەرەوەو خوارەوەدا تەنها به يارمەتى خواى تعالايەو ، هێزى خواى تعالاش لەسەر ئەو گۆڕانەيه ، هەموو ئەوانەش به دەستى خوايه بەتەنها ، هيچ شتێك ناتوانێت له ئاستى ئەم ووشەيەدا هەستێتەوه ٠

له هەندێ (آثار)دا هاتووه : هيچ پەريەك له ئاسمانەوه دانابەزێت و ، بۆشى بەرز نابێتەوه مەگەر به (لاحول ولا قوة إلا بالله) ، كاريگەريەكى گەورەشى هەيه له دورحستنەوەى شەيتاندا ٠ والله المستعان٠

---

٢٨٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بەڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى ترس و ، خەوزڕاندا :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامِعِهِ " عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ : شَكَى خَالِدٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَنَامُ اللَّيْلَ مِنَ الْأَرَقِ ، فَقَالَ النَّبِيّ ﷺ: ((إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَقُلْ : ((اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظَلَّتْ ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ ، وَمَا أَقَلَّتْ ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ ، كُنْ لِي جَارًا مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعًا أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ ، أَوْ يَبْغِيَ عَلَيَّ ، عَزَّ جَارُك ، وَجَلَّ ثَنَاؤُك ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ))[٢٩٠] .

واته : لە (بُرَيْدَةَ)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : (خالد) سكاڵاى بردە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمووى : ئەى پێغەمبەرى خوا من بەشەوان خەوم دەزڕێ و ناخەوم ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((ئەگەر چويتە سەر نوێنەكەت بڵێ : خوايە ئەى پەروەردگارى حەوت ئاسمانەكەو ئەوەى سێبەرى بۆ دەكات ، ئەى پەروەردگارى چينەكانى زەوى و ئەوەى هەڵيگرتووە ، ئەى پەروەردگارى شەيتانەكان و ئەوەى گومڕايان كردون ، خوايە پشتيوانم بە بەرامبەر بە شەڕو خراپەى هەموو بەديهێنراوانت نەوەكا يەكێكيان دستدرێژيم بكەنەسەر ، ياخود ستەمم لێبكەن ، ئەوەى تۆ پەناى بدەيت بەهێزو زاڵ دەبێ ، ستايشكردنت پيرۆزو ديارە ، هيچ پەرستراوێكى تر نى يە بەهەق جگە لە تۆ)) .

وَفِيهِ أَيْضًا : عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنْ الْفَزَعِ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ ، وَعِقَابِهِ ، وَشَرِّ عِبَادِهِ ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ،

٢٩٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٠٨) .

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ، قَالَ : وكَانَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ عَمْرٍو يُعَلِّمُهُنّ مَنْ عَقَلَ مِنْ بَنِيهِ . وَمَنْ لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهُ ، فَأَعْلَقَهُ عَلَيْهِ ، (٢٩١)

واته : له (عَمْرو)ى كوڕى (شُعَيْب)ەوه ، له بابيەوه ، له باپيريەوه دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەرى خوا ﷺ فێرى دەكردن له كاتى ترسدا بڵێن : پەنادەگرم به ووشه تەواوەكانى خوا له توڕەبوونى و ، له سزاى و ، شەڕو خراپەى بەندەكانى و ، له خەتەرەو پاڵنەرو وەسوەسەى شەيتانەكان و ، وەپەنات پێ دەگرم لەوەى شەيتانەكان لام ئامادەبن و سەرم لێ بشێوێنن ، (عَمْرو) دەفەرمێت : (عبدالله)ى كوڕى (عَمْرو) منداڵەكانى خۆى ئەوانەى گەورەو ژير دەبوون ئەم نزايەى فێر دەكردن و ، بۆ ئەوانەش كه منداڵ بوايەن هێشتا ژير نەبوبون دەينوسى و ، پێياندا هەڵيدەواسى٠

كەوابوو سازياربوونى ئەم پەناگرتنه بۆ چارەسەركردنى ئەم نەخۆشيه ڕوونەو شاراوه نى يه ٠

بەشێك : سەبارەت به ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ له چارەسەركردنى ئاگركەوتنەوەو كوژانەوەيدا

يُذْكَرُ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : ((إِذَا رَأَيْتُمْ الْحَرِيقَ فَكَبِّرُوا ، فَإِنّ التّكْبِيرَ يُطْفِئُهُ))(٢٩٢)

واته : (عَمْرو)ى كوڕى (شُعَيب) له بابيەوه له باپيريەوه دەگێڕێتەوەو فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات ئاگركەوتنەوەتان بەديكرد (الله أكبر) بكەن ، چونكه (الله أكبر) دەيكوژێنێتەوه)) ٠

---

٢٩١ ـ حسن دون قوله ((وكان عبدالله ٠٠٠٠)) : أخرجه أحمد (٢ / ١٨١) ، وأبوداود (٣٨٩٣) ، والترمذي (٣٥٢٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٦٥) ، (٧٦٦) كلهم عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده فذكره ٠

٢٩٢ ـ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني (٢٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع ٠

لەبەر ئەوەی ئاگر هۆكاری سەرەكی ئاگركەوتنەوەیەو ، ئاگریش ئەو ماددەیەیە كە شەیتانی لێ خولقێنراوەو ، خراپەیەكی گشتی ئەوتۆی تێدایە كە گونجاوی شەیتانە وەكو ماددەكەو ووەكو كرداریش ، بۆیە شەیتان یارمەتیدەری كەوتنەوەیەتی ، ئاگریش بە سروشت دلوای بەرزبونەوەو خراپەكاری دەكات ، ئەم دوو شتەش ڕێبازی شەیتانەو ، بانگەوازی بۆ دەكات و ، بەو دوو شتەش نەوەی ئادەم دەفەوتێنێت ، هەریەك لە ئاگرو شەیتان دلوای بەرزبونەوەو خراپەكاری لە سەر زەویدا دەكەن ، بەڵام شكۆمەندی و گەورەیی و مەزنی پەروەردگار شەیتان و كردارەكانی دادەمركێنێتەوەو لایان دەبات ٠

لەبەر ئەمە (الله أكبر) گوتن كاریگەری بەتینی هەیە لە ئاگر كوژانەوەدا ، چونكە هیچ شتێك توانای وەستانی نی یە لە بەردەم گەورەیی و مەزنی خوای پەروەردگاردا ، بۆیە ئەگەر موسڵمان (الله أكبر)ی گووت ، ئەو (الله أكبر) گووتنە ئاگرەكە دادەمركێنێتەوەو شەیتانیش دادەمركێنێتەوە كە لێی خولقێنراوە ، ئینجا ئاگرەكەش دەكوژێتەوە ، ئێمە ــ (ابن القیم) ــ و كەسانی تری جگە لە ئێمەش ئەمەمان تاقیكردۆتەوەو ، بینیومانە ئاوەهایە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا :

نێوەنجێتی و تەندروستی و مانەوەی جەستە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەڕایی و شێیەی كە لە جەستەدایەو بەرگریی پلەكانی گەرمی دەكات ، تەڕایی وشێ مادەی تەندروستیە ، گەرمیش ئەو مادەیە پێ دەگەیەنێت و ، پاشماوەكانی دوردەخاتەوەو ، چاكیان دەكات و ، نەم و نیانیان دەكات ، ئەگینا جەستە خراپ دەبوو توانای هەستانی نەدەبوو ٠ هەروەها تەڕایی و شێ خۆراكی گەرمیە ، ئەگەر تەڕایی وشێ نەبوایە ، گەرمی جەستەی دەسوتان و ووشكی دەكردو خراپی دەكرد ، هەڵسوڕاندنی كاروباری هەر دانەیەكیان لەسەر ئەویتر وەستاوە ،

مانەوەو جێگیری و دروستی جەستە لە سەر هەدوکیان پێکەوە دەوەستێت ، هەر یەکێکیان مادەیە بۆ ئەویتر ، بۆیە گەرمی مادەی تەڕیی و شێ یە کە دەیپارێزێت و ، لە خراپی و گۆڕان بۆ باری ناشیاو قەدەغەی دەکات ، تەڕای و شێش مادەن بۆ گەرمی کە خۆراکی دەداتێ و هەڵیدەگرێت ، هەرکات یەکێکیان بەسەر ئەویتردا زیادبوو ، بە گوێرەی ئەو زیادبوونە میزاجی جەستە دەست بەلادان و شێوان دەکات ، گەرمی بە بەردەوامی تەڕای و شێ شیدەکاتەوە ، بۆیە جەستە پێویستی بە شتی ترە تاوەکو جێگەی ئەوانە بگرێتەوە کە گەرمی شیکردۆتەوەو ، ئەو شتانەش بریتیە لە خۆراك و خواردنەوە ، بەڵام ئەگەر خۆراك و خواردنەوە زیاد بوو لە ئەندازەی ئەوەی کە شی بوبۆوە ، ئەوا چیتر گەرمی توانای شیکردنەوەی پاشماوەکانی نابێت ، بۆیە ئەو پاشماوانە دەگۆڕێت بۆ مادەگەلێکی خراپی زیانبەخش ، باری جەستە تێك دەدات و ، خراپی دەکات ، بۆیە چەندین نەخۆشی لە جەستەدا پەیدا دەبێ بەگویرەی هەمە چەشنەیی مادەکان و ، قبوڵکردنی ئەندامەکانی جەستەو ئامادەبونیان ، هەموو ئەمانەش لە گوفتاری خوای پەروەردگارەوە وەرگیراوە کە دەفەرمێت : ﴿ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ﴾[الأعراف : ٣١] واتە : بخۆن و بخۆنەوە (لەوەی کە حەڵاڵە بۆتان) و زیادە ڕەوی مەکەن[٢٩٣]، لێرەدا خوای تعالی ڕێنمای بەندەکانی دەکات بۆ خواردن و خواردنەوە بە ئەندازەیك جەستەی پێ ڕاوەستێت و بمێنێت و جێگەی ئەو خۆراکانە بگرێتەوە کە پێشتر شیبونەتەوە ، بە ئەندازەیەك بێت جەستە سودی لێ ببینێت لە چەندایەتی و چۆنیەتیدا ، بەڵام هەرکات ئەو سنورەی بەزاند ئەوا زێدەڕۆیە ، بۆیە هەریەك لە نەخواردن و نەخواردنەوە ، یاخود زێدەڕۆیی کردن تیایندا وەکو یەك تەندروستی باش دەشێوێنن ٠

پاراستنی تەندروستی لەو دوو ووشە ئیلاهیەی سەرەوەدان ، گومانی تێدا نی یە کە جەستە بەردەوام لە شیکردنەوەی مادە خۆراکیەکان و لە جێ دانانەوەی ئەو مادە خۆراکیە

---

٢٩٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

شيكراوانەدا كار دەكات ، هەرچەند ئەو شيكردنەوەيە زياد بێت ، ئەوا گەرمی جەستەش لاواز دەبێت ، لە بەر ئەوەی كە ماددەی گەرمیەكە لاوازو كەم دەبێتەوە ، چونكە زۆريی شيبوونەوە لە جەستەدا تەڕايی و شێ لەناو دەبات و ، ئەو شێ و تەڕايەش مادەی گرميە وەكو پێشتر ئاماژەی پێدرا ، بۆيە ئەگەر گەرمی لاواز بوو ، هەرسيش لاواز دەبێ ، بەو شێوە بەردەوام دەبێ تاوەكو شێ و تەڕايی نامێنێت و ، گەرميش دەگوژێتەوە بە گشتی ، بۆيە مرۆڤيش ئەو تەمەنە تەواو دەكات كە خوای تعالى بۆی نوسيوە پێی بگات . بۆيە مەبەستی مرۆڤ لە چارەسەركردندا تەنها پاراستنی جەستەيە تاوەكو دەگاتە ئەم بارە ، نەك لە پێناو پاراستنی گەرمی و شێ و تەڕای جەستە لەبارێكی ئەوتۆدا كە بتوانێت گەنجێتی و تەندروستی و هێزی مرۆڤ بە بەردەوامی بپارێزێت ، چونكە ئەو شێوە تەواويە لە دونيادا بۆ هيچ كەس بەدينەهاتووە ، لە ڕاستيدا مەبەستی پزيشك تەنها پاراستنی شێ و تەڕای جەستەيە بەرامبەر بە خراپبونيی وەكو بۆگەن بوون و شتی تر ، گەرميش دەپارێزێت بەرامبەر بەو شتانەی لاوازی دەكەن ، ڕێكيان دەخات و دەيانخاتە يەك كێشەوە لە كردارێكی چارەسازيدا كە جەستەی مرۆڤی پێ ڕاگيراو بێت ، وەكو چۆن ئاسمانەكان و زەمين و هەموو بەديهێنراوانی تر بەڕێكی و كێشێكی چون يەك و دادپەروەری ڕاگيراون .

هەركەس تێڕوانێتە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ چاكترين ڕێبازی دەستگير دەبێ ، كە لە تواناداية تەندروستيەكی تەواوی پێ بپارێزرێت ، ئەو پاراستنە لە سەر چارەسازيەكی ڕێك و پێك وەستاوە لە خواردن و خواردنەوەدا ، لە پۆشاك و ماڵدا ، لە هەواو نوستندا ، لە بەخەبەربوون و جوڵانەوەدا ، لە سرەوتن و ژن هێناندا ، لە دەرهاوێشتن و ڕاگيراندا ، ئەگەر هەموو ئەوانەی سەرەوە لە بارێكی گونجاوی لەباردا بەپێی جەستەو نيشتمان و تەمەن و نەرێت دەستگيربوو ، ئەوا نزيكە تەندروستی بەردەوام بێت ، ياخود بارەكە بەسەر مرۆڤدا زاڵ دەبێ و بەرەو لای تەواوبونی تەمەن دەچێت .

تەندروستی و هێزو توانا ، بەرێزترین نیعمەتەکانی خوایە بۆ بەندەکەی ، زۆرترین بەخششەکانێتی ، دەوڵەمەندترین خەڵاتەکانێتی ، بەڵکو تەندروستی و هێزو توانا بەرێزترین نیعمەتەکانە بەگشتی ، بۆیە هەرکەسێ ئەندازەیەك لە سەرکەوتنی پێدرابێت شایانێتی چاودێری بکات و بیپارێزێت و پارێزگاری لێ بکات بەرامبەر بەو شتانەی دژی ئەو تەندروستیەن ٠

وَقَدْ رَوَى الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنْ النّاسِ : الصّحّةُ وَالْفَرَاغُ))[٢٩٤] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو نیعمەت هەن کە زۆرێك لە خەڵك هەڵخەڵەتاو خەسارۆمەندن تیایدا : تەندروستی و دەست بەتاڵی)) ٠

وَفِي التّرْمِذِيّ وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللّهِ بْنِ مِحْصَنٍ الْأَنْصَارِيّ ، قَالَ : قَالَ ﷺ : ((مَنْ أَصْبَحَ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ ، آمِنًا فِي سِرْبِهِ ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ ، فَكَأَنّمَا حِيزَتْ لَهُ الدّنْيَا))[٢٩٥] .

واتە : لە (عُبَيْدالله)ی کوڕی (مِحصَن الأنصاري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك جەستەی تەندروست بوو ، نەفس و دڵیی ئارام و ئاسودەبوو ، خۆراکی ئەو ڕۆژەی هەبوو ، وەکو ئەوە وایە هەموو دونیای بۆ کۆکرابێتەوە)) ٠

---

٢٩٤ _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٨ ، ٣٤٤) ، والدارمي (٢٧١٠) ، والبخاري (٨ / ١٠٩) ، وابن ماجة (٤١٧٠) ، والترمذي (٢٣٠٤) ، كلهم من طريق عبدالله بن سعيد بن أبي هند أنه سمع أباه عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠

٢٩٥ _ حسن : أخرجه الحميدي (٤٣٩) ، والبخاري في الأدب المفرد (٣٠٠) ، وابن ماجة (٤١٤١) ، والترمذي (٢٣٤٦) كلهم من طريق سلمة بن عبيدالله عن أبيه فذكره

وَفِي التِّرْمِذِيِّ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((أَوَّلُ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّعِيمِ ، أَنْ يُقَالَ لَهُ : أَلَمْ نُصِحَّ لَكَ جِسْمَك ، وَنَرْوِك مِنْ الْمَاءِ الْبَارِدِ))(٢٩٦).

واته : له (أبي هريرة)وه _ خواى لىَ ڕازى بيَت _ فەرموويەتى : پيَغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((له ڕۆژى قيامەتدا يەكەم شتيَك كه له بەندەى خواى دەپرسن ، سەبارەت بە نيعمەتەكان ، ئەوەيە كه پيَى دەگوتريَت : ئايا جەستەمان بۆ تەندروست نەكردى و ، ئاوى ساردمان دايتىَ))

ئاليَرەدا كەسانيَك له پيَشين سەبارەت بەم گوفتارەى خواى تعالى : ﴿ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ [التَّكَاثُرِ ٨] گوتويانه : ووشەى (النعيم)ى نيَو ئەم ئايەتە واتاى تەندروستى چاك دەگەيەنيَت ٠

وَفِي مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ : أَنّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ : ((يَا عَبَّاسُ ، يَا عَمّ رَسُولِ اللّهِ سَلْ اللّهَ الْعَافِيَةَ فِي الدّنْيَا وَالْآخِرَةِ))(٢٩٧).

واته : پيَغەمبەرى خوا ﷺ به (عباس)ى مامى فەرموو : ((ئەى (عباس) ، ئەى مامى پيَغەمبەرى خوا داواى تەندروستى چاك له خواى تعالى بكە له دونياو ڕۆژى دوايدا)) ٠

وَفِيهِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ، قَالَ : سَمِعْت رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ : ((سَلُوا اللّهَ الْيَقِينَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْرًا مِنْ الْعَافِيَةِ))(٢٩٨).

واته : له (أبي بكر الصّديق)ەوه _ خواى لىَ ڕازى بيَت _ فەرموويەتى : گويَبيستى پيَغەمبەرى خوا بووم ﷺ دەيفەرموو : ((داواى دلّنيابوون و تەندروستى بكەن له پەروەردگار ، چونكه هيچ كەسيَك پاش دلّنيابوون له تەندروستى چاكترى پىَ نەدراوه)) ٠

---

٢٩٦ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٥٥) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٦٧٤) ٠

٢٩٧ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٩) ، وأحمد (١٧٨٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٥٢٣) ٠

٢٩٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٢) ٠

لێرەدا نێوان دڵنیابوون و تەندروستی ئاین و دونیای کۆکردۆتەوە ، چاکبوونی بەندەی خوا لە دونیاو ڕۆژی دوایدا تەواو نابێ مەگەر بە دڵنیابوون و تەندروستی ، چونکە دڵنیابوون سزاکانی ڕۆژی دوای لێ دوردەخاتەوەو تەندروستیش نەخۆشیە دونیا زیانبەخشەکانی دڵ و جەستەی لادەبات .

وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : ((سَلُوا اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ يَقِينٍ خَيْرًا مِنْ مُعَافَاةٍ))[٢٩٩]

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە خوای تعالی داوای لێبوردن و تەندروستی و چاکبوون بکەن ، چونکە هیچ کەسێك پاش دڵنیابوون لە تەندروستی چاکتری پێ نەدراوە)) .

ئەم فەرموودەیە داوای سێ شت لە خوای تعالی دەکات ، چۆنکە پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : (سلوا الله العفو) واتە : بۆ لادانی شەڕو خراپەی ڕابردوتان لە خوای تعالی داوای لێبوردن بکەن ، (العافية) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن کاتی ئێستاتان تەندروست و بێوەی بکات ، (المعافاة) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن بۆ ئایندەتان چاکبوون و پاراستن فەراهام بکات ، کەوابوو ئەم سیانە داوای تەندروستی و بێوەیی و چاکبون دەبەخشن .

وَفِي التِّرْمِذِيِّ مَرْفُوعًا : مَا سُئِلَ اللَّهُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ الْعَافِيَةِ[٣٠٠] .

واتە : پێشەوا (التِّرمِذي) دەگێڕێتەوە : کەوا هیچ شتێك لە خوای تعالی داوا نەکراوە کە بەلایەوە لە تەندروستی خۆشەویستر بێت .

---

٢٩٩ _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٣٣٨٧) .

٣٠٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٧٢٠) .

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى : عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ، قُلْت : يَا رَسُولَ اللَّهِ لَأَنْ أُعَافَى فَأَشْكُرَ أَحَبّ إِلَيّ مِنْ أَنْ أُبْتَلَى فَأَصْبِر ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((وَرَسُولُ اللَّهِ يُحِبّ مَعَكَ الْعَافِيَةَ)) [(٣٠١)] .

واته : (أبي الدّرداء) _ خـواى لـىٰ ڕازى بێـت _ دەڵێت : گـوتم : ئـەى پێغەمبـەرى خـوا حەزدەكەم تەندروست بم و سوپاسى خوا بكەم نەك بە نەخۆشى تاقى بكرێمـەوەو ئـارام بگرم ، ئـەوەبوو پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فـەرمووى : ((پێغەمبـەرى خـواش لـە گـەڵ تـۆدا حـەزى بـە تەندروستيە)) ٠

له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ دەگێڕنەوە كەوا دەشتەكيەك چووە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و پێى گووت : پاش پێنج نوێژە فەرزەكە چ له خواى تعالى داوا بكەم ؟ ئەويش فەرمووى : ((له خوا تعالى داواى تەندروستى چاك بكە)) ، دەشتەكيەكە دووبارە لێى پرسيەوە ، له سىٰ يەم جاردا بە دەشتەكيەكى فەرموو : ((له خواى تعالى داواى تەندروستى چاك بكە له دونياو ڕۆژى دوايدا)) ٠

ئەمـە باروحـاڵى تەندروسـتى چـاكە ، بۆيـە چـەند شـتێك لـە ڕێبـازى پێغەمبـەرى خـوا ﷺ دەخـەينە ڕوو سەبارەت بـە چـاودێريكردنى تەندروسـتى ، ئـەو كەسـەى تەماشـاى بكـات بـۆى دەردەكـەوێت كـە تـەواوترين ڕێبـازە بەگشـتى ، بەهۆيـەوە پاراسـتنێكى تـەواوى تەندروسـتى جەستەو دڵى دەستگير دەبىٰ و ، ژيانێكى نـوێى دونيـاو دوا ڕۆژيـش ، والله المسـتعان ، وعليـه التكلان ، ولا حول ولا قوة إلا بالله ٠

---

٣٠١ _ موضوع : انظر ضعيف الجامع (٦١٢٠) ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری خواردن و خواردنەوەدا :

بەڵام بۆ خواردن و خواردنەوە ، نەریتی پێغەمبەری خوا ﷺ وانەبووە نەفسی خۆی لەسەر جۆرێك لە خواردەمەنی ڕاگرێت و ، دەستی لێ هەڵنەگرێت بۆ خواردەمەنیەكی تر ، چونكە ئەم كارە زیانێكی زۆر بە سروشتی مرۆڤ دەگەیەنێت ، پێدەچێ مرۆڤ جار بە جار ئەوەی بەلاوە ئاستەم بێت و خواردنی دیكەی دەست نەكەوێت ، بەڵام ئەگەر شتی تر نەخوات ، لاواز دەبێ یاخود تیادەچێت ، ئەگەر جۆرێكی دیكەشی خواردو ، سروشتی جەستەی قبوڵیی نەبوو ، دیسان زیانی پێ دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لە سەر یەك جۆر خواردن ، ئەگەرچی چاكترین خواردمەنیەكانیش بێ مەترسیەكی زیان بەخشی تێدایە ، بۆیە پێویستە ئەو خواردەمەنیانە بخوات كە باوە بەلای خەڵكی شارەكەیەوە ، وەكو گۆشت و ، میوەو ، نان و ، خورماو ، شتی تریش كە لە بەشی ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسمان كردوە سەبارەت بە خواردەمەنیەكان ، بیخوێنەرەوە ٠

ئەگەر پێویستی بكردایە كەوا تین و كاریگەری یەكێك لە خواردەمەنیەكان كزو لاواز بكرایە ، یا پێویستی بە ڕێكخستن هەبوایە ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە پێی توانا ئەو كارەی بە دژەكەی ئەنجام دەدا ، وەكو ڕێكخستنی گەرمی خورمای ڕوتابی تازە پێگەیو بە كاڵەك ، چونكە كاڵەك ڕادەی شیرینی كەمەو خورماش زۆر شیرینە ئەگەر پێكەوە خوران شیرینی یەكتر ڕێك دەخەن ، ئەگەر ئەوەشی دەست نەكەوتایە ، بەپێی پێویست و دڵتێچون ، ئەو خۆراكەی دەخوارد بەبێ زێدەڕۆیی ، ئەوكاتە سروشتی جەستەش زیانی پێ نەدەگەشت ٠

ئەگەر دڵیشی لیٚ تێکەڵهاتایە نەیدەخواردو ، لە سەر بیٚ ئارەزووبوون نەیدەکرد بە کوڵیـەوە ، ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە بۆ پاراستی تەندروستی ، هەرکات مرۆڤ شتێکی خواردو نەفسی قیزی لیٚ دەبۆوە و ، حـەزی پـیٚ نـەبوو ، بۆ جەسـتـەی زیـانی لـە کـەڵکی زۆرتـر دەبـیٚ . قـال أبوهُريرة : ما عاب رسولُ الله ﷺ طعاماً قَطُّ ، إن اشتهاه أكله ، وإلا تركه ، ولم يأكلْ منـه[٣٠٢] واتە : (أبي هُريـرة) _ خـوای لـیٚ ڕازی بێـت _ فـەرموويـەتی : هـەرگیز پێغەمبـەری خـوا ﷺ خـواردنی عەیبـدار نـەدەکرد ، ئەگـەر حـەزی لێکردایـە دەیخـوارد ، بـە پێچەوانەشـەوە وازی لێدەهێناو ، نەیدەخوارد .

ولمَّا قُدِّمَ إليه الضَّبُّ المشويُّ لم يأكلْ منه ، فقيل له : أهو حرامٌ ؟ قال : لا ، ولكنْ لم يكن بأرضِ قَوْمي ، فأجِدُني أعافُه[٣٠٣] .
واتە : کاتیٚ گۆشتی بزن مژەیەکی برژاویان خستە پێش دەستی لێی نەخوارد ، پێی گوترا : بزن مژەك حەرامە ؟ فەرمووی : نەخێر ، بەڵام لە خاکی قەومەکەی مندا نەبووە ، بۆیە دەبینی حەزم لیٚ نی یە . لێرەدا تەماشا دەکەیت پێغەمبەری خوا ﷺ چاودێری داب ونەرێت و حەزی خۆشی کردووە ، چونکە لە خاکەکەی خۆیدا لە سەر خواردنی ڕانەهاتبوو ، نەفسیشی حەزی پیٚ نەبوو ، بۆیە نەیخوارد ، بەڵام قەدەغەی خواردنی نەکرد بۆ ئەو کەسانەی حەزیان لێبوو ، وە داب ونەرێتیشیان خواردنی بوو .

پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی بە گۆشت بوو ، لە هەمووشی بەلایەوە خۆشتر قۆڵەکان و ، بەشی پێشەوەی مەڕ بوو ، هەر بۆیە ئەم بەشەی بۆ ژەهراوی کرا . وفي الصحيحين : أُتِيَ

---

٣٠٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٤٧٤ ، ٤٧٩ ، ٤٨١) ، والبخاري (٤ / ٢٣٠) ، (٧ / ٩٦) ، ومسلم (٦ / ١٣٣ ، ١٣٤) ، وأبوداود (٣٧٦٣) ، وابن ماجة (٣٢٥٩) ، والترمذي (٢٠٣١) كلهم عن سليمان الأعمش عن أبي حازم عن أبي هريرة فذكره . وقد وهم المصنف إذ جعله عن أنس .

٣٠٣ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٧) ، ومسلم (٢٠٦٤) .

رسولُ الله ﷺ بلحم ، فرُفَع إليه الذراع ، وكانت تُعجبُه[٣٠٤] واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو قۆڵەكانی خرایه پێش دەست ، كه حەزی لیٚ بوو ٠

وَذَكَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ وَغَيْرُهُ عَنْ ضِبَاعَةَ بِنْتِ الزّبَيْرِ ، أَنّهَا ذَبَحَتْ فِي بَيْتِهَا شَاةً ، فَأَرْسَلَ إلَيْهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ ((أَطْعِمِينَا مِنْ شَاتِكُمْ)) ، فَقَالَتْ لِلرّسُولِ : مَا بَقِيَ عِنْدَنَا إلّا الرّقَبَةُ ، وَإِنّي لَأَسْتَحْيِي أَنْ أُرْسِلَ بِهَا إلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ ، فَرَجَعَ الرّسُولُ فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ : ارْجِعْ إلَيْهَا فَقُلْ لَهَا : ((أَرْسِلِي بِهَا ، فَإِنّهَا هَادِيَةُ الشّاةِ وَأَقْرَبُ إلَى الْخَيْرِ ، وَأَبْعَدُهَا مِنْ الْأَذَى))[٣٠٥] ٠

واته : (ضباعة)ی كچی (الزّبير) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ له ماڵەكەی خۆیدا مەڕێكی سەربڕی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ كەسێكی نارد بۆ لای كەوا ((له گۆشتی مەڕەكەتان بەشمان بدە)) ، (ضباعة)ش پێی گووت : جگە له ملەكەی هیچی ترمان نەماوەو ، منیش شەرم دەكەم بۆ پێغەمبەری خوای ﷺ بنێرم ، كەسه نێراوەكەش گەڕایەوەو هەواڵەكەی بە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاگەیاند ، ئەوەبوو بە كەسه نێراوەكەی فەرموو : بگەڕێرەوە بۆ لای و پێی بڵێ : ((بینێرە بۆمان ، چونكە بەشی پێشەوەی مەڕەو له خەیریشەوە نزیكترەو ، له هەمووشی زیاتر له پشقل و ڕیخ و پاشماوەوە بەدوورە)) ٠ گومانی تێدا نی یه كه سوكترین گوشتی مەڕ گوشتی مل و ، گۆشتی قۆڵ و باسكە ، كه زۆر بۆ سەر گەدە سووكەو ، خێراتریش هەرس دەكرێت ، ئەمەش خۆی بۆ خۆی چاودێریكردنی خۆراكە كه سیٚ خاسیەت له خۆیدا كۆدەكاتەوە :

یەكەم : سودو كەڵكی زۆر بیٚ و كار له هێزەكانی جەستە بكات ٠

دووەم : له سەر گەدە سووك بیٚ و ، هیچ قورسیەكی له سەر نەبیٚ ٠

---

٣٠٤ _ صحيح : تقدم تخريجه ٠

٣٠٥ _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٣٦٠) ، عن الأعرج عن ضباعة بنت الزبير فذكرته ٠

سێ یەم : بەخێرا هەرس بوونی ، ئەمەش چاکترین خاسیەتی خواردەمەنی باشە · بۆیە خواردنی کەمێکی ئەمە لە زۆرێکی خواردنی تر باشترو بەسودترە ·

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی بە حەڵواو هەنگوێن بوو ، ئەم سیانە مەبەستم : گۆشت و حەڵواو هەنگوێنە چاکترینی خواردەمەنیەکانەو ، لە هەمووشی زیاتر بۆ جەستەو جگەرو ئەندامەکان بەسوودە ، خواردنی ئەمانە سودێکی گەورەی لە پاراستنی تەندروستی و هێزدا هەیە ، هیچ کەسیش نی یە خۆی لێ دوربخاتەوە مەگەر کەسێکی نەخۆش و دەرداوی·

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ نانی بە پێخۆرەوە دەخوارد ئەگەر دەستی کەوتایە ، ئەوەبوو جار بە جار بە گۆشتەوە دەیخواردو دەیفەرموو : هُوَ سَيِّدُ طعامِ أهل الدنيا والآخرة[٣٠٦] واتە : سەرداری خواردنەکانی خەڵکانی دونیاو ڕۆژی دوایە · جار بە جاریش بە کاڵەکەوە دەیخواردو ، جار بە جاریش بە خورماوە ، ئەوەبوو خورمایەکی خستە سەر پارچەیەك نانی جۆو ، فەرمووی : ((هذا إدام هذه))[٣٠٧] واتە فەرمووی : ئەمە پێخۆری ئەمەیە · ئەم شتە چارەسازیەکی چاکی خواردەمەنی تێدایە ، چونکە نانی جۆ ساردو ووشکەو ، خورماش گەرمی تەڕی شێدارە بەپێی ڕاسترینی دوو گوفتار لەم بارەوە ، بۆیە خواردنی لە گەڵ نانی جۆدا چاکترین چارەسازیە ، بەتایبەت بۆ ئەوانەی ئەوە نرێتیانە و تیایاندا باوە ، وەکو خەڵکی مەدینە ، جار بە جاریش بە سرکەوە دەیخواردو ، دەیفەرموو : نِعْمَ الإدَامُ الخَلُّ[٣٠٨] واتە : چاکترین پێخۆر سرکەیە ، لێرەدا ئەم گوفتارەی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەو سرکەیە ستایشکردن و پیاهەڵدانێکە بە گوێرەی پێویستیەکانی باردۆخی ئامادە ، ئەگینا مەبەستی ئەوە نەبوو چاکێتی بدات بەسەر خۆراکەکانی دیکەدا

---

٣٠٦ ــ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٣٢٧) ·

٣٠٧ ــ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٢٥٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٠٨) ·

٣٠٨ ــ صحيح : أخرجه الدارمي (٢٠٥٥) ، ومسلم (٦ / ١٢٥) ، وابن ماجة (٣٣١٦) ، والترمذي (١٨٤٠) ، وفي الشمائل (١٥١) كلهم عن عروة فذكره ·

، وەكو ئەوەی نەفامەكان لێی تێدەگەن ، هۆی فەرموودەكەش ئەوەبوو كە ڕۆژێك چووە ژوورەوە بۆ لای خێزانی ، نانی خستە پێش دەستی ، ئەویش فەرمووی : ئایا هیچ پێخۆرێكتان هەیە ؟ فەرموویان : بەدەر لە سركە هیچی ترمان نی یە · ئەویش فەرمووی : چاكترین پێخۆر سركەیە.

مەبەست ئەوەیە : خواردنی نان بە پێخۆرەوە لە هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام ئەگەر لە سەر دانەیەكیان خۆی سنوریەند بكات ، ئەوا كاریگەریەكانی بە پێچەوانەوە دەبێ ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأُدمُ) واتە پێخۆر ، بە (أُدم)یش ناوبراوە : چونكە نان چاك دەكات و ، وای لێدەكات بۆ پاراستنی تەندروستی لەبار بێت · لەم بارەشەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگە دەدات كەسی خوازبێنیكار تەماشای كچ بكات بكات دەفەرمێت : (إنه أحرى أنْ يُؤدَمَ بَينَهما) واتە : لە ڕێكەوتن و پێهاتن و قایل بوونەوە نزیكترە ، چونكە مێرد دەچێتە نێو مەسەلەكەوە بەچاوكراوەیی ، بۆیە پەشیمان نابێتەوە ·

پێغەمبەری خوا ﷺ لە میوەی شارەكەی خۆی دەخوارد كاتی دەهاتەبەرو ، خۆی لێ نەدەپاراست ، ئەمەش دیسان لە گەورەترین هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، چونكە خوای تعالی بە حیكمەت و دانای خۆی ، لە هەموو شارێكدا ئەو میوانەی فەراهام كردووە ، كە لە كاتی خۆیدا دانیشتوانیی سودی لێ ببینن ، بەوەش تەندروستی چاك بەدەست دەهێنن و ، ئیتر پێویستیان بە زۆرێك لە دەرمانەكان نابێت ، ئەو كەسانەی كە لە ترسی نەخۆش كەوتندا خۆپارێزی لە میوەی شارەكەی خۆیان دەكەن ، لە ڕاستیدا لە هەموو كەس زیاتر جەستەیان نەخۆشترەو ، لە هەمووشیان زیاتر لە تەندروستی و هێزەوە بەدورن · ئەو ئەندازە تەڕی و شێیەی لە میوەدا هەیە زیانی نیە ، چونكە گەرمی وەرزو زەمین و ، گەرمی گەدە پێی دەگەیەنێت و ، شەڕو خراپەی دوور دەخاتەوە ، بە مەرجێ ئەو كەسە زێدەڕۆیی لە خواردنیدا نەكردبێ و ، سروشتی جەستەشی لێ بار نەكردبێ بە ئەندازەیەكی زیاتر لە توانا بەدەر ، خۆراكیشی پێ خراپ نەكردبێ پێش هەرسكردنی ، خراپیشی نەكردبێ بەوەی ئاوی بەسەردا

خواردبێتەوە ، یاخود خۆراكی خواردبێ پاش خواردنی میوەكە ، چونكە نەخۆشی (القولنج) واتە نەخۆشی ڕیخۆڵەكان لەو كاتەدا پەیدا دەبێ ، بۆیە هەركەس ئەندازەی پێویستی لێ خواردبێ لە كاتی پێویستداو بە شێوەی پێویستی گونجاو ، دەبێتە دەرمانێكی بەسوود ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شێوازی دانیشتندا بۆ خۆراك خواردن :

صحَّ عنه ﷺ أنه قال: ((لا آكُلُ مُتَّكِئًا))[٣٠٩] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بە پاڵدانەوەوە خۆراك ناخۆم)) ، وقال : إنما أجلِسُ كما يَجْلِسُ العبدُ ، وآكُلُ كما يأكُلُ العبدُ[٣١٠] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : لە ڕاستیدا دادەنیشم وەكو دانیشتنی بەندەو ، دەشخۆم وەكو خواردنی بەندە ٠

وروى ابن ماجة في سننه أنه نَهى أن يأكلَ الرجلُ وهو منبطحٌ على وجهه[٣١١] واتە : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەكەیدا دەگێڕێتەوە ، كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە پیاو بە ڕاكشانەوە لە سەر سك خواردن بخوات ٠ ووشەی (الأتكاءُ)ی نێو فەرمودەی یەكەم بە دانیشتنی چوارمشقی لێكدراوەتەوە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر شتێكدا لێكدراوەتەوە ، كە پشت پێوەدانی شتێكە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر لادا لێكدراوەتەوە ٠ هەر سێ شێوەكەش هەر پاڵدانەوەیە ، بەڵام شێوەی پاڵدانەوە بەسەر لادا زیان بە خواردن دەگەیەنێت ، چونكە قەدەغەی خواردن دەكات بە شێوەی ڕێڕەوی سروشتی خۆیدا تێپەڕ بێت و ، ڕێی لێدەگرێت بەخێرای بۆ نێو گەدە گوزەر بكات ، پاڵەپەستۆشی دەخاتە سەرو ، بۆ كردنەوەش پتەو تۆكمە نابێت ، هەروەها لار دەبێتەوەو بەڕێكی ناوەستێت ، بۆیە بە ئاسانی خواردنی

---

٣٠٩ ـ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٣) عن علي بن الأقمر قال : سمعت أبا جحيفة فذكره مرفوعاً ٠

٣١٠ ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في الزهد (٥ ، ٦) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٤) ٠

٣١١ ـ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٧٧٤) ، وابن ماجة (٣٣٧٠) عن الزهري عن سالم من ابن عمر فذكره

پێ ناگات . بەڵام دوو جۆرەکەی تر : لە شێوازەکانی دانیشتنی زۆردارانە کە دژ بـە بەندایـەتی مرۆڤە بۆ خوای تعالی ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی: دەخـۆم وەکـو خـواردنی بەنـدە ، بەهەڵتروشکانەوە (الإقعاء) خۆراکی دەخوارد ، هەروەها باسکراوە بۆ کـاتی خـۆراك خـواردن لە سەر سمتەکانی و ئەژنۆکانی دادەنیشـت و سـکی پێـی چـەپی دەخسـتە سـەر پشـتی پێـی ڕاستی ــ بە هاوشێوەی دانیشتنی نوێژ ــ وەکـو خاکێتیـەك بـۆ پـەروەردگاری ــ عزَّوجلَّ ــ و ئەدەبێکیش لە پێش دەستیداو ، وەکو ڕێزێکیش بۆ خۆراکەکەو ئـەو کەسـەش کـە لـە گەڵیـدا دەیخوارد ، ئەم شێوە دانیشتنە بەسوودترین و چاکترین شێوەکانی دانیشتنە ، چونکە هـەموو ئەندامەکان لە سەر باری سروشتی خۆیان دەبن کـە خـوای تعـالی خوڵقاندویـەتی لـە گـەڵ ئـەو شـێوە ئەدەبیـەی لـە سـەری دروسـتی کـردون ، خـۆراکی مـرۆڤیش بەسـوودتر دەبـێ ئەگـەر ئەندامەکانی لە سەر باری سروشتی خۆیان بن لە کاتی خواردندا ، ئەمـە بەدینایـەت مەگـەر لـە کاتی ڕێك وەستاندا ، خراپترین دانیشتنەکانی خواردنیش ئەوەیە کە لـە سـەر لا پاڵدەیتـەوە ، چونکە وەکو پێشـتر باسـکرا کـە سـورێنجگ و ، ئەندامـەکان قووتـدانیش لـەم شـێوەدا تەسـك دەبنەوە ، گەدەش لە سەر باری سروشتی خۆی نامێنێت ، چونکە پەستانەکە دەکەوێتە سـەر ئەو لایەی لە سەر زەویەکەیەو ، بەرەو لای پەردەی جیاکەرەوەی نێوان ئەندامـەکانی خـواردن و ، ئەندامەکانی هەناسەداندا .

ئەگەر مەبەست بە ووشەی (الاتکاء) پاڵدانەوە بێت لە سەر پشتی و ڕاخـەری نـەرم ونـۆڵ کە لە ژێر کەسی دانیشتودایە ، ئـەوا مانـای فەرموودەکـە ئـەوە دەبێـت : مـن ئەگـەر خـۆراکم خوارد دانانیشم و پاڵم دابێتەوە سەر پشتی و ڕاخەر ، بەهاوشێوەی کرداری زۆرداران و ، ئـەو کەسانەی دەیانەوێ زۆر بخۆن ، بەڵکو ئەندازەیەك دەخۆم پێویستیم تێربکات وەکـو خـواردنی بەندەکان ولێم زیاد نەبێت .

بەشێك سەبارەت بە خواردن بە سێ پەنجەكە

پێغەمبەری خوا ﷺ بەسێ پەنجەی خۆراكی دەخوارد ، ئەمە بەسودترین جۆرەكانی خواردنە ، چونكە ئەو كەسەی خواردن بە پەنجەیەك یا دوو پەنجە دەخوات چێژی لێوەناگرێت و ، بەلایەوە خۆش و تەندروست و بەكەڵك نابێت ، تێریشی ناكات مەگەر پاش ماوەیەكی درێژ ، ئەندامەكانی خۆراك و گەدەش لە هەر پارویەكی خوراو خۆشی و چێژ وەرناگرن و ، بە گوێنەدانەوە وەریدەگرن ، بەهاوشێوەی پیاوێك هەقەكەی بە تۆوێك یا دوو تۆو یا بەو هاوشێوانە وەربگرێت ، بۆیە چێژی لێوەرناگرێت و ، پێشی دڵخۆش نابێ . بەڵام خواردن بە بەر لەپ و پێنج پەنجە وادەكات خۆراك لە سەر ئەندامەكانی مرۆڤ و ، گەدەی كەڵەكەبن ، پاشانیش پێدەچی ئەندامەكانی بەو هۆیەوە دابخرێن و بمرێت ، بەڵام بەزۆری ئەندامەكان ناچاری پاڵ پێوەنانی ئەو خۆراكە زۆرانە دەكرێت و ، گەدەش ناچارە تەحەمولیی بكات ، دوای ئەوەش هیچ چێژو خۆشی و سودێكی لێ نابینیت ، بۆیە بەسودترین شێوازی خواردنەكان شێوازی خواردنەكەیەتی ﷺ ، هەروەها خواردنی ئەو كەسەشە كە پەیڕەوی دەكات و بەسێ پەنجەكەی دەخوات .

بەشێك

هەركەس تەماشای خواردنەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ بكات ، دەبینێ هەرگیز نێوان ماست و ماسی كۆنەكردۆتەوەو بەیەكەوە بیانخوات ، هەروەها نێوان ماست و خۆراكێكی ترشی كۆنەكردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراكی میزاج گەرم ، یاخود سارد ، یاخود لینجی كۆنەكردۆتەوە ، یاخود نێوان دوو خۆراكی كۆنەكردۆتەوە سك بگرن ، یاخود تووشی سكچونی بكەن ، هەروەها نێوان دوو خۆراكی چڕ ، یاخود نەرم وشلی كۆ نەكردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراكی كۆنەكردۆتەوە بگۆڕێن بۆ یەك تێكەڵاو ، هەروەها نێوان دوو خۆراكی جیاوازیشی كۆنەكردۆتەوە وەكو ئەوەی دانەیەكیان سك بگرێت و ئەویتریان تووشی

سك چونى بكات ، ياخود دانەيەكيان خێرا هەرس بكرێت و ئەويتريان خاوو لەسەرخۆ ، ياخود دانەيەكيان ببرژێنرێت و ئەويتريان بكوڵێندرێت ، ياخود دانەيەكيان پاراو نەرم وشل و تازەو ئەويتريان ووشكراوە ، ياخود نێوان ماست و هێلكە ، ياخود گۆشت و ماستى كۆنەكردۆتەوە ، هەروەها خۆراكى نەدەخوارد لە كاتى زۆر گەرمابونيدا ، ياخود چێشتێكى نەدەخوارد شەو مابێتەوەو سبەينىٚ بۆى گەرم بكرێتەوە ، ياخود جۆرە خواردەمەنيە بۆگەن و سوێرەكانى وەكو ، (كوامخ)و[٣١٢] ترشيات و ، سوێرەمەنيەكانى نەدەخوارد . هەموو ئەم جۆرانە زيانبەخشن و مرۆڤ لە نێوەنجێتى و تەندروستى چاك دەبەنە دەرەوە.

پێغەمبەرى خوا ﷺ زيانى هەندىٚ لە خواردەمەنيەكانى بەهەندێكى ترى خواردەمەنى چاك دەكرد ، ئەگەر رێگەى چارەسەرى هەبوايە ، بۆ نموونە گەرمى ئەم خواردنەى بە ساردى ئەو خواردنە چارەسەر دەكرد ، ياخود وشكێتى ئەم خواردنەى بە تەڕێتى ئەو خواردنە چارەسەر دەكرد ، وەكو ئەوەى خەيارو خورماى ڕوتابى تازەپێگەيو بەيەكەوە دەخواردو ، هەروەها خورماى لە گەڵ (الحَيْسُ)دا[٣١٣] دەخوارد ، هەروەها خورماى بۆ دەكرايە نێو ئاو و دەيخواردەوە بۆ ئەوەى (كيموس)ى خواردەمەنيە توندو بەتينەكانى پىٚ نەرم و نيان و چاك بكاتەوە ، هەروەها فەرمانى بە خواردنى شێوان دەكرد ، ئەگەر بە چنگێك خورماش بێت و ، دەيفەرموو: ((تَرْكُ العَشاءِ مَهرَمَةٌ)) ، ذكره الترمذيُّ في جامعه ، وابن ماجة في سننه[٣١٤] واتە : ((وازهێنان لە خواردنى شێوان لاوازى و پيرى دروست دەكات)) .

٣١٢ ـ كوامخ : واتە پێخۆر ، ياخود ترشيات و زەڵاتەو شتى وا كە ئيشتيهاى خواردن بكاتەوە ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، وەرگێڕ .

٣١٣ ـ الحَيْسُ : خورماو كەشك و ڕۆن تێكەڵ بەيەك دەكرێن و دەكوترێن و دەشێلدرێن و دەكرێت بە قاوت ، بڕوانە : قاموسى ڕستە ، وەرگێڕ .

٣١٤ ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترمذي (٣١٥) .

پێشەوا (أبونُعيم) دەگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی دەکرد مرۆڤ تێربخوات و یەکسەر بخەوێت ، هەروەها باسکراوە کەوا دڵ ڕەقی دروست دەکات ، بۆیە پزیشکان چەند ئامۆژگاریەکیان خستۆتەڕوو بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ تەندروستیان بپارێزن : کەوا پێویستە دوای شێوان چەند هەنگاوێك ڕێ بکات ئەگەر سەد هەنگاویش بێ ، دوای خواردن یەکسەر نەخەوێت ، چونکە زۆر زیانبەخشە ، پزیشکە موسڵمانەکانیش گوتویانە : یاخود پاش خواردن نوێژ بکات بۆ ئەوەی خۆراکەکە لە بنی گەدەدا جێگیر بێ و ، هەرس کردنی ئاسان بێ و ، بەوەش چاك دەبێ ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بەسەر خواردنەکەیدا نەدەخواردەوە بۆ ئەوەی خراپی نەکات ، بەتایبەت ئەگەر ئاوەکە گەرم بێ یاخود سارد بێ ، چونکە زۆر خراپە ٠ شاعیرێك دەڵێت:

نەکەی لە کاتی خواردنێکی گەرم یا سارد یا چونە گەرماوەوە ئاو بخۆیتەوە
ئەگەر بەڕاستی خۆت لەوە دوورخەیتەوە هەتا لە ژیاندا بی لە نەخۆشی ناوەکی مەترسە

ئاو خواردنەوە لە پاش وەرزش کردن و ، ماندوبوون ، جووت بوونی خێزان و ، پێش و پاش خواردن و ، پاش خواردنی میوە بەباش دانەنراوە ، ئەگەرچی خواردنەوەی پاشی هەندێکیان ئاسانترە بەبەراوردی هەندێکی تریان ، هەروەها ئاو خواردنەوە لە پاش گەرماوکردن و ، کاتی خەبەربونەوە لە نووستن بەباش دانەنراوەو ، هەموو ئەمانە دژیە پاراستنی تەندروستین ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەکاندا

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەکاندا ، بەتەواوترین ڕێبازەکان دادەنرێت بۆ پاراستنی تەندروستی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ هەنگوێنی تێکەڵکراوی بە ئاوی سارد

ده خواردەوە ، ئەمەش ڕێبازێکی تەواوە بۆ پاراستنی تەندروستی کە بەدەر لە پزیشکە بەڕێزەکان کەسی دیکە پەی پێ نابات ، چونکە خواردنەوەو لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەڵغەم ناهێڵێت و ، ڕیشوەکانی گەدە دەشواتەوەو ، لینجیەکانی لادەبات و ، پاشەڕۆکانی دوردەخاتەوە ، بەشێوەیەکی مام ناوەند گەرمی دەکات و ، کونیلە داخراوەکانی دەکاتەوە ، هەمان کرداریش بە جگەرو گورچیلەو میزڵدان دەکات ، بۆ گەدە لە هەموو شیرینیەکانی تر کە دەچنە نێوی بەسوودترە ، بەڵام بەشێوەیەکی کاتی (العَرَض) زیان بە تووشبوانی نەخۆشی (الصفراء) دەگەیەنێت ، لەبەر تیژێتی هەردوکیان ، کە پێدەچێ بیوروژێنێت ، بەڵام دەتوانرێت بە سرکە (الخل) زیانی ئەوەیان لێ دور بخرێتەوەو ، بەوەش سودێکی زۆری لێدەبینن ، خواردنەوەشی زۆر بەسودترە بەبەراوردی زۆرێك لەو خواردنەوەکانی تر کە لە شەکر دروست دەکرێن ، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەی بە خواردنەوە شەکریەکان ڕانەهاتوون و ، سروشتی جەستەشیان هۆگری نەبووەو ، ئەگەر بیخواتەوە وەکو هەنگوێن بۆی لەبار نابێت و ، لێشیەوە نزیك نی یە ، داوەریش لێرەدا نەرێتە ، کە زۆرێك لە بنچینەکان دەڕۆخێنێت و ، زۆرێکیش دروست دەکاتەوە ٠

بەڵام خواردنەوەیەك کە هەردوو وەسفی شیرنی و ساردی لە خۆیدا کۆبکاتەوە ، لە هەموو شتێك بەسوودتر دەبێ بۆ جەستەو ، لە گەورەترین هۆیەکانی پاراستنی تەندروستیش دەبێ ، ڕوح و هێزەکان و جگەرو دڵیش شەیدای ئەم جۆرە خواردنەوەو ، بەدەستهێنانین ، ئەگەر ئەو دوو وەسفەی سەرەوەی تێدا بوو ، ئەوا خۆراکی چاك بە جەستە دەدەات و ، خواردنیش بە ئاسانی بۆ نێو ئەندامەکان گوزەر دەکات و ، بەو پەڕی تەواویشەوە پێیان دەگات ٠

ئاوی سارد تەڕەو گەرمی دادەمرکێنێتەوە ، تەڕی و شێ بنەڕەتیەکانی جەستە دەپارێزێت ، جێگەی ئەوانەش دەگرێتەوە کە لێی شی بونەتەوە ، خواردەمەنی نەرم و نیان و ناسك وتەنك دەکات و بە ئاسانی بۆ ڕەگەکان گوزەریان پێ دەکات ٠

پزیشـكان بـەدوو گوفتـار جیاوازیـان تێكـەوت سـەبارەت بـەوەی كـە ئایـا ئـاو خـۆراك دەبەخشێتە جەستە ؟ كۆمەڵێك لەسەر ئەو ڕایەن كە خۆراك دەبەخشێتە جەستە بە پێی ئەو گەشەو زیادەو هێزەی كە دەیبینن بە هۆی ئاوەوە لـە جەستـەدا دروسـت دەبـێ ، بـە تایبـەت لەكاتێكدا ئەگەر جەستە زۆر پێویستی پێی بێت ٠

گوتیان : لە نێوان ئاژەڵ و ڕووەكداو لە چەند ڕوویەكەوە چەند ئەندازەیەكی هاوبەش هەیـە لەوانە : گەشەكردن و خۆراك وەرگرتن و نێوەنجێتی ، لـە ڕوەكـدا هێزێكـی هەسـتی هەیـە كـە گونجـاوێتی ، بۆیـە خـۆراكی ڕووەك بـە ئـاوە ، كـەوابوو نكـۆڵیی ناكرێـت ئـاژەڵیش جـۆرە خواردنێك لە ئاوەوە وەربگرێت و ، ئاویش بەشێك بێت لە خواردنە تەواوەكەی ٠

گوتیان : ئێمە نكۆڵی لەوە ناكەین كە هێزی گەشەكردن لـە خۆراكـدا بێـت ، بـەڵكو ئـەوە بەڕاست نازانین كە ئاو بەهیچ شێوەیەك هێزی خۆراك پێدان و گەشەكردنی نـەبێت ٠ گوتیـان : هەروەها خواردنیش لە ڕاستیدا هێزی خۆراك بەخشینی بەهۆی ئەو ئاوەوەیـە كـە تیایدایـە ، چونكە بەبێ ئاو خـۆراك بەخشـین و گەشـەكردن ڕوونـادات ٠ گوتیـان : ئـاو مـادەی ژیـانی ئـاژەڵ و ڕووەكـەو ، بـێ گومـان ئـەوەی نزیكـە لـە مـادەی شـتەوە ، خـۆراك وەرگـرتن و گەشەكردنی لێوە بەدەست دێت ، باشە ئەگەر خودی ئاو مادەی بنەڕەتی شتەكە بێ دەبـێ چۆن بێ ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وجعَلْنـا مِـنَ المـاءِ كُـلَّ شَـيءٍ حَـيٍّ ﴾[الأنبيـاء : ٣٠] واتە : ﴿ وجعَلْنا مِنَ الماءِ ﴾ وەفەراهامان هێنا لە ئاو ﴿ كُلَّ شَيءٍ حَـيٍّ ﴾ هـەموو شـتێكی زینـدوو ([٣١٥]) ، كـەوابوو چـۆن نكـۆڵیی بەدەسـهێنانی خـۆراك وەرگـرتن و گەشـەكردن لـە شتێكەوە بكەین كە مادەی ژیانە بەگشتی ؟

گوتیان : كەسی تینومان بینیوە ئەگەر ئاوی سارد بخواتەوە ، هێزو چـالاكی و جوڵانـەوەی بۆ دەگەڕێتەوە ، بەرامبەر بە بێ خـۆراكیش بـە ئـارم دەبـێ ، تـا ئـەو ئاسـتەی كـە سـوود لـە

---

[٣١٥] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

ئەندازەی کەمیشی وەردەگرێت ، کەچی کەسی تێنوی دیکەمان بینیوە کە پێشتر تێر ئاوە نەبووە ، هیچ سوودێکی لە ئەندازەیەکی زۆری خواردن وەرنەگرتووەو ، هیچ هێزو گەشەو خۆراك وەرگرتنێکیشی لێ وەرنەگرتووە ، وە ئێمە نکۆڵیی لەوە ناکەین کە ئاوە خۆراکەکە بۆ ئەندامەکانی جەستە دەگوێزێتەوەو ، کاری خۆراك بەخشینیش بەبێ ئاو تەواو نابێت ، بەڵکو ئەوە بەڕاست نازانین کە کەسانێك هێزی خۆراك بەخشین و گەشەکردن لە ئاو بەدور دەگرن ، هێندەی نەماوە بەلامانەوە گوفتاریان بچێتە چوارچێوەی نکۆڵیی کردنی کاروبارە ویجدانیەکانەوە ٠

کۆمەڵێکی تریش نکۆڵیی لەوە دەکەن کە لە ئاوەوە خۆراك و گەشەکردن بەدەست بێت ، بەڵگەشیان چەند شتێکە پوختەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئاو بەتەنها بەس نی یەو ، جێگەی خۆراك ناگرێتەوەو ، گەشەی ئەندامەکانی پێ زیاد نابێت و ، جێگەی ئەوە ناگرێتەوە کە گەرمی شیی کردۆتەوەو ، چەند شتێکی تریش کە پسپۆڕانی خۆراك نکۆڵیان لێ نەکردووە ، ئەوان خۆراك بەخشینی ئاو بە گوێرەی گەوهەرو ناوەڕۆکی و ، بە گوێرەی نەرم و ناسکیەکەی لێك دەدەنەوە ٠ بەڵام خۆراك بەخشینی هەر شتێك بە گوێرەی خۆیەتی ، بۆ نموونە بینراوە هەوای شێداری ساردی نەرم ونیانی خۆش سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی هەیە بە گوێرەی خۆی ، بۆنی خۆش جۆرێك لە سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی تێدایە ، کەوابوو سیفەتی خۆراك بەخشینی ئاو ئاشکەرا ئاشکەرایە ٠

مەبەست ئەوەیە : ئەگەر سارد بێت و ، شتێکی شیرینکاری وەکو هەنگوێن و شەربەتی مێوەژ ، یاخود خورما یاخود شەکری تێکەڵ کرا ، بەسودترین ئەو شتانە دەبێ کە دەچنە جەستەوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت ، بۆیە خۆشەویسترین خواردنەوەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ ساردی شیرین بوو ٠ بەڵام ئاوی شلەتێنی نە ساردو نەگەرم باکردن و سك هەڵاوسان دروست دەکات و ، بە پێچەوانەی ئەوانەی سەرەوەوە کار دەکات ٠

لەبەر ئەوەی خواردنەوەی ئاوێك كە مابێتەوە لەو ئاوەی كە كاتی دەرهێنانی دەخورێتەوە بە سوودترە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ كاتێ چووە باخەكەی (أبي الهيثم)ی كوڕی (التيهان) ەوە فەرمووی : ئایا ئاوێكتان هەیە لە كونەدا مابێتەوە ؟ ئەوەبوو بۆی هێناو ، ئەویش لێی خواردەوە ، ئیمامی (البخاري) دەیگێڕێتەوە بە بێژەی : ((إن كان عندك ماءٌ بات في شَنّه وإلاّ كَرَعْنا))([316]) واتە : ((ئەگەر ئاوت هەیەو لە كونەدا ماوەتەوە بۆمانی بێنە ئەگینا دەم دەخەینە نێو ئاوەكەو دەیخۆینەوە _ بەبێ بەكارهێنانی دەست _)) ٠ ئاوی سارد وەكو هەویری هەڵهاتوو وایە ، بەڵام ئەو ئاوەی لە كاتی دەرهێنانیدا دەخورێتەوە وەكو هەوێری هەڵنەهاتووە ، هەروەها ئاو ئەگەر بمێنێتەوە خوڵ و خاكەكەی نێوی دەنیشێتەوەو لێی جیادەبێتەوە ، باسكراوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بۆ دەهێنرا ، بەڵام ئەو ئاوەی هەڵدەبژارد كە مابۆوە ٠ وقالت عائشة : كان رسول الله ﷺ يُستقى له الماء العذب مِن بئر السقيا([317]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی سازگاری لە بیری (السُقيا)وە بۆ دەهێنرا ٠

ئەو ئاوەی لە كونەی شڕو كۆندایە ، زۆر بەلەزەترە بەبەراوردی ئەو ئاوەی كە لە قاپی گڵێنەو بەردو شتی تردایە ، بەتایبەت ئەگەر لە پێست دروستكرابێ خۆشترە، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ داوای ئاوێكی كرد لە كونەدا مابێتەوە بەتایبەت بەبێ شتی دیكەی دروستكراو لە گڵ وهیتر ، ئەو ئاوەش كە دەخرێتە نێو كونەو ، شتی دیكەی دروستكراو لە پێست خاسیەتێكی ناسكی هەیە ، بەهۆی ئەو كونیلە كراوانەوە كە ئاوەكە دەپاڵێوێت ، بۆیە ئەگەر ئاوێك لە قاپێكی گڵێنەدا بێت و توانای پاڵاوتنی هەبێ زۆر بەلەزەتر وساردتریش دەبێ لەو ئاوەی كە لە نێو قاپێكی گڵێنەدا بێت و توانای پاڵاوتنی نەبێ ، بۆیە _ صلاة وسلام _ لە

[316] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٨ ، ٣٤٣ ، ٢٤٤ ، ٣٥٥) ، والدارمي (٢١٢٩) ، والبخاري (٧ / ١٤٢ ، ١٤٤) ، وأبوداود (٣٧٢٤) ، وابن ماجة (٣٤٣٢) كلهم عن سعيد بن الحارث عن جابر بن عبدالله فذكره ٠

[317] _ حسن : أحمد (٦ / ١٠٠ ، ١٠٨) ، وأبوداود (٣٧٣٥) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته ٠

بئر السقيا : بیرێك بوو لە دەوروبەری شوێنی (الحرّة)ی نزیك بە شاری مەدینەی پیرۆز ، بڕوانە: أخلاق النبي لأبي الشيخ الأصبهاني ٠

سەر تەواوترینی بونەوەرو ، بەڕێزترینیان ، خاوەنی چاکترین ڕێباز لە هەموو شتێکدا ، ئەو پێغەمبەرەی کە ڕێگەی ڕاستی بە ئومەتەکەی پیشان داوە ، بۆ چاکترین کاروبارەکان و بەسودترینیان لە دڵ و جەستەو ، دونیاو ڕۆژی دوایاندا ٠

قالت عائشةُ : كان أحبُّ الشرابِ إلى رسول اللهِ ﷺ الحُلوَ الباردَ([٣١٨]) واتە: خاتوو (عائشة) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشترین خواردنەوەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ شیرینی سارد بوو ٠

لێرەدا دەگونجیٚ مەبەستی ئاوی سازگار بێت ، وەکو ئاوی کانی و بیرە شیرینەکان ، چونکە ئاوی سازگاری بۆ دەهێنرا ٠ دەشگونجیٚ مەبەستی ئاوێکی تێکەڵکراوی هەنگوێن بیٚ ، یاخود ئەو ئاوە بێت کە خورماو ترێی تێدا خوسێندراوە ٠ لەوانەشە بگوترێت : هەمووی دەگرێتەوە ، ئەمەش ئاشکەراترو دیارترە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودە (صحيح)ەکەدا : ((ئەگەر ئاوت هەیەو لە کونەدا ماوەتەوە بۆمانی بێنە ئەگینا دەم دەخەینە نێو ئاوەکەو دەیخۆینەوە)) ، بەڵگەیە لە سەر شیاوێتی خواردنەوە بەدەم بەبیٚ بەکارهێنانی دەستەکان لە حەوزو ئاوکۆو بەو هاوشێوانە ، ئەمەش لەبەر ئەوەبووە ، والله أعلم ، کە کانیەك بووە جێگەکەی واکەوتووە کە پێویستی بەوە کردووە بەدەم ئاوی لیٚ بخورێتەوە ، یاخود پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی فەرمووە بۆ ڕوونکردنەوەی شیاوێتی ئەم جۆرە خواردنەوەیە ، چونکە هەندیٚ کەس حەزی بەم شێوە خواردنەوەیە نی یەو ، پزیشکانیش هێندەی نەماوە حەرامی بکەن و ، دەڵێن : زیان بە گەدە دەگەیەنێت ، رُوِيَ فِي حَدِيثٍ لَا أَدْرِي مَا حَالُهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، أَنّ النّبِيّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَشْرَبَ عَلَى بُطُونِنَا ، وَهُوَ الْكَرْعُ ، وَنَهَانَا أَنْ نَغْتَرِفَ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ وَقَالَ : ((لَا يَلَغْ

---

[٣١٨] _ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٧) ، وأحمد (٦ / ٣٨ ، ٤٠) ، والترمذي (١٨٩٥) ، وفي الشمائل (٢٠٤) ، كلهم من طريق الزهري عن عروة عن عائشة فذكرته ٠

أَحَدُكُمْ كَمَا يَلَغُ الْكَلْبُ وَلَا يَشْرَبْ بِاللَّيْلِ مِنْ إِنَاءٍ حَتَّى يَخْتَبِرَهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مُخَمَّرًا))([٣١٩]) واته : له (ابن عُمر)هوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردین له سەر سکمان ئاو بخۆین ، واته مرۆڤ له سەر سك ڕاکشێت و یەکسەر دەم بخاته نێو ئاوەکەو لێی بخواتەوه بەبێ بەکارهێنانی دەستەکانی ، هەروەها قەدەغەی کردین بەیەك دەست ئاو هەلگرین و فەرمووی : ((با هیچ کەستان زمانی نەباته نێو ئاوەکەو لێی بخواتەوه وەکو سگ ، بەشەویش لەقاپێك ئاو نەخواتەوه تاوەکو تاقی دەکاتەوه مەگەر داپۆشراو بێ)).

فەرموودەکەی پێشووی ئیمامی (البخاري) لەم فەرمووده (صحیح)تره ، ئەگەر (صحیح)یش بێت ، هیچ دژبه یەك بونێکیان له نێواندا نی یه ، چونکه پێدەچێ لەو کاتەدا له توانادا نەبێ ئاوەکه بەدەست بخورێتەوه ، بۆیه پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئەگینا بەدەم ئاو دەخۆینەوه ، له ڕاستیدا خواردنەوه بەدەم زیان به مرۆڤ دەگەیەنێت ئەگەر له سەر سکی ڕاکشاو ئاوی خواردەوه ، وەکو ئەو کەسەی ئاو له ڕوبارو جۆگەلەکان دەخواتەوه ، بەلام ئەگەر بەڕێکی ڕاوەستاو ئاوی له حەوزێکی بەرزو بەو هاوشێوانه خواردەوه ، ئەوا هیچ جیاوازیەکی نی یه ئاوەکه بەدەستی یاخود بەدەمی بخواتەوه .

بەشێك سەبارەت به ڕوونکردنەوەی ئەو جیاوازیەی که له ئارادایه دەربارەی ئاو خواردنەوه به ڕاوەستانەوه

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەبوو که به دانیشتنەوه ئاوی دەخواردەوه ، ئەمە ڕێبازی ڕاهاتووی بوو ، به (صحیح)ی له پێغەمبەری خواوه ﷺ (ریوایة)ت کراوه کەوا قەدەغەی ئاو خواردنەوەی کردوه به پێ وه ، هەروەها به (صحیح)ی له پێغەمبەری خواوه ﷺ (ریوایه)ت کراوه کەوا فەرمانی داوه بەو کەسەی به ڕاوەستانەوه ئاوی خواردەوه ، خۆی

[٣١٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٤٦) .

بڕشێنێتەوە ، هەروەها بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ریوایە)ت کراوە کە بە ڕاوەستانەوە ئاوی خواردۆتەوە ۰

کۆمەڵێك دەڵێن : ئەمە قەدەغەکردنەکەی (نسخ) کردۆتەوە ، کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : ئەمە ڕوونی دەکاتەوە کە قەدەغەکردنەکە بۆ حەرام کردن نەبووە ، بەڵکو بۆ ڕێنیشاندان و واز لێهێنانە لە پێناو ئەنجامدانی کاری شایستەتر ، کۆمەڵێکیش دەڵێن : بە هیچ شێوەیەك دژایەتیان لە نێواندا نی یە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی پێویستیدا بە ڕاوەستانەوە ئاوی خواردۆدەوە ، ئەوەبوو چووە لای بیری زەمزەم و ، کەسانێکیش ئاویان لێ دەردەهێنا ، داوای ئاوی کردو ئەوانیش سەتڵەکەیان پێداو ، بەپێوە ئاوەکەی خواردەوە ، بەڵام ئەمە جێگەیەك بوو ئەوەی پێویست بوو ۰

ئاو خواردنەوە بە ڕاوەستناوە چەندین بەڵای تێدایە لەوانە : تێر ئاوبوونی تەواوی پێ بەدەست نایەت ، لە گەدەشدا جێگیر نابێ تاوەکو جگەر بەسەر ئەندامەکاندا دابەشی دەکات ، بەخێرای و بەتیژی دادەبەزێتە نێو گەدە ، بۆیە ترسی ئەوەی لێدەکرێت گەرمیەکەی دابەزێنێت و ، بیشێوێنێت و ، بەخێرای گوزەر بکات بۆ خوارەوەی جەستە بەبێ شێنەیی و لە سەرخۆ ، هەموو ئەمانە زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، بەڵام ئەگەر زۆر بە کەمی یاخود لەبەر پێویستی ئەو کارەی ئەنجامدا ، زیانی پێ ناگەیەنێت ۰

بەشێك سەبارەت بە سێ جار هەناسەدان لە کاتی خواردنەوەدا :

وفي صحيح مسلم من حديث أنس بن مالك ، قال : كان رسول الله ﷺ يَتَنَفَّسُ في الشَّراب ثلاثاً ، ويقولُ : ((إنه أرْوَى وأمْرَأُ وأبْرَأُ))[٣٢٠]

---

٣٢٠ ـ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١١١ ، ١١٢) من طريق أبي عصام عن أنس فذكره ٠

واته : له (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ له كاتى خواردنەوەدا سىٚ جار هەناسەى دەدلو دەيفەرموو : ((ئاوا چاكتر تينويەتى دەشكێنىٚ و ، بێوەى ترەو ، به ئاسانتريش دەچێتە نێو گەدەوە)) ·

ووشەى (الشراب) له زمانى دانەرى شەرع و هەڵگرانى شەرعدا بريتيه له : ئاو ، وە ماناى (يَتَنَفَّسُ في الشراب) واته پەرداخەكەى له زارى موبارەكى لادەدلو ، لە دەرەوەيدا هەناسەى دەدلو ، پاشان دەگەڕايەوە بۆ خواردنەوە ، وەكو ئەوەى به ئاشكەرا لە فەرموودەيەكى تردا باسكراوە : إذا شَرِبَ أَحَدُكُم فلا يَتَنَفَّسْ في القَدَحِ ، ولكن لِيُبِنِ الإناء عن فيهِ([321]) واتە : هەركات كەسێكتان ئاوى خواردەوە با لە نێو پەرداخەكدا هەناسە نەدات ، بەڵكو با پەرداخەكە له زارى دووربخاتەوە ·

چەندين دانايى و ، چەندين سوود ، لەم شێوە خواردنەوەدا بەديدەكرێت ، پێغەمبەرى خوا ﷺ هەمووى كورت كردۆتەوە بەفەرمايشتى : (إنه أروَى وأمرأ وأبرأ) ، لێرەدا ووشەى (أروى) واته : واته به ئاستێكى بەرزى به سوود و بەهێز تينويەتى دەشكێنێت ، (وأبرأ) واتە : شيفا ، مەبەستى ئەوەبوو كه شيفابەخشه بۆ تينويەتى بەهێز ، چونكه جار لە دواى جار دەچێتە نێو گەدەى گڕگرتووەو ، ئەگەر بەجارى يەكەم هێور نەبوبێتەوە ئەوا جارى دووەم هێورى دەكاتەوەو ، ئەگەر بەجارى دووەميش هێور نەبوبێتەوە ئەوا جارى سىٚ يەم و ، بەو شێوەيه تاوەكو دەحەوێتەوە ، هەروەها بێوەى تره بۆ گەرمى گەدە ، چاكتريش پارێزگارى لەو گەرميه دەكات و دەيهێڵێتەوە بەبەراوردى ئەوەى كه ئەگەر بەيەك جارو بەيەك خواردنەوە ئاوە ساردەكه هێرشى بۆ بەرێت · هەروەها به يەك خواردنەوە ، ناتوانێت تينويەتى بشكێنێت چونكه تەنها ساتێكى كەم ڕێكەوتى گەرمى تينويەتيەكەى دەكات ، پاشان لێى

---

[321] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٢٦) ، بلفظ : (إذا شرب أحدكم ...) ·

دوردەکەوێتەوەو ، هێشتا توندوتیژی تینویەتیەکە نەشکاوە ، ئەگەر بشکێتیش بە تەواوی نابێت بە پێچەوانەی ئاوخواردنەوەوە بە هێواشی و کەم کەم ٠

هەروەها دەرەنجامی بێوەی ترەو ، لە بەڵاو کارەساتیشەوە بەدورترە بەبەراوردی هەموو ئەوانەی بەیەك جار دەخورێنەوە ، چونکە بەیەکجار خواردنەوە ترسی ئەوەی لێدەکرێت بەهۆی ساردی و زۆری بڕەکەیەوە گەرمی سروشتی جەستە بکوژێنێتەوە ، یاخود لاوازی بکات و بەوەش میزاجی گەدەو جگەر خراپ دەکات و ، دەبێتە هۆی دروستبوونی نەخۆشی ، بەتایبەت لە نێو دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکانی وەکو حیجازو یەمەن و بەو هاوشێوانە ، یاخود لە وەرزە گەرمەکانی وەکو هاویندا ، خواردنەوەی ئاو بەیەك جار زۆر ترسناکە بۆیان ، چونکە گەرمی سروشتی ناوەکی دانیشتوانی لاوازە ، وە لەو وەرزە گەرمەشدا ٠

ووشەی (وأمْرَأ) واتە : خۆراك و خواردنەوە بۆ جەستەی قوت چوو ، واتە : چووە نێو جەستەی و بە ئاسانی و بەچێژو سوودەوە تێکەڵی بوو ٠ خوای تعالی دەفەرمێت ﴿ فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَّرِيئاً ﴾[النساء : ٤] واتە : (فكلوه) بیخۆن (هَنیئـاً) ئاکام و دەرەنجامی خۆشی بێت (مریئـاً) خۆش و بەلەزەت بیّ لە چەشتنیدا([٣٢٢])٠ دەشگوتریت مانای ئەوەیە : لە سورێنچکەوە بەخێرای سەربەروەخوار دەبێتەوە ، چونکە بەسەریەوە ئاسان و سووکە ، بە پێچەوانەی زۆرێکی تر ، کە لە سورێنچکەوە بە ئاسانی ناچنە خوارەوە ٠

لە بەڵاکانی دیکەی خواردنەوە بەیەکجار ، ترسی ئەوەی لێدەکرێت ئاوەکە لە قورگیدا گیر بێت ، بەوەی ڕێڕەوی خواردنەوەکە دابخرێت ، لەبەر زۆری ئەو بڕە ئاوەی بۆ هاتووە ، بەوەش هەناسەدانی بە ئاستەم و گران بۆ دەدرێت و دەرەنجامی خراپی هەیە ، بەڵام ئەگەر وردە وردە هەناسەی داو ، پاشان بخواتەوە ، لەو بەڵایە ڕزگاری دەبیّ ٠

٣٢٢ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

له سودەکانی : ئەو کەسەی ئاوەکە دەخواتەوە، له گەڵ یەکەم خواردنەوەدا شێ دوکەڵیـە گەرمەکەی سەر دڵ و جگەری بەرز دەبێتەوە ، لەبەر ئەو ئاوە ساردەی بۆ هاتووەو ، بەوەش سروشت ئەو شێیە لەخۆی دوری دەخاتەوە ، بەڵام ئەگەر ئاوەکە بەیەك جار بخواتەوە ، ئـەوا دابەزینی ئاوە ساردەکەو ، بەرزبونەوەی شێکان هاوکاتی یـەك دەبن و ، پاڵەپەستۆ دەخەنـە سـەر یـەکترو خۆیـان چارەسـەر دەکـەن ، بـەوەش ئـەو کەسـە ئـاو لـە قـورگ گـیران و هەناسەنەدانی تـووش دەبێ ، لەبـەر ئـەوە خۆشـی لـە ئاوەکـە نابینێـت و ، بـە ئاسـانی بـۆی ناچێتە خوارەوەو ، تێر ئاویش نابێت ٠

وَقَدْ رَوَى عَبْدُ اللّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ ، وَالْبَيْهَقِيّ ، وَغَيْرُهُمَا عَنْ النّبِيّ ﷺ إذَا ((شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَمُصّ الْمَاءَ مَصّا ، وَلَا يَعُبّ عَبّا ، فَإِنّهُ مِنْ الْكُبَادِ))([٣٢٣])٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکات کەسێکتان ئاوی خواردەوە با بەهێواشی و نەرم و نیانی بیخواتەوە ، بینی پێوە نەنێت و بەیەکجار هەڵی قوڕێنێت ، چونکە ئەمە ئازاری جگەر دروست دەکات)) ٠ ووشەی (الكُباد)ی نێو فەرموودەکە واتە ئازاری جگەر ، چونکە هەر بە تاقیکردنەوە زانراوە کە دابەزینی ئاو بەجارێك بۆ سەر جگەر ئازاری پێ دەگەیەنێت و گەرمیەکەی لاواز دەکات ، هۆکاری ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو دژایەتیەی لە نێوان گەرمی جگەرو ، لە نێوان بڕو چۆنیەتی ئەو ئاوە ساردەدا هەیە کە دادەبەزێتە سەری ٠ بەڵام ئەگەر وردە وردەو لە سەرخۆ بۆی دابەزیایە ، دژایەتی گەرمی جگەری نەدەکردو ، لاوازیشی نەدەکرد ، نموونەی ئەمەش وەکو نموونەی ئاو بەسەراکردنی مەنجەڵە لەکاتی کوڵانیدا ، بەڵام ئەکەر کەم کەم ئاوی بەسەردا کرا زیانی بۆ نابێت ٠

---

[٣٢٣] _ ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٦١) ، (٥٦٢) ، (٥٦٣) ، وانظر الضعيفة (٩٤٠) ، (٢٣٢٣) ، (٢٥٧٦) ٠

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامعه " عَنْهُ ﷺ ((لَا تَشْرَبُوا نَفَسًا وَاحِدًا كَشُرْبِ الْبَعِيرِ ، وَلَكِنْ اشْرَبُوا مَثْنَى وَثُلَاثَ ، وَسَمّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ فَرَغْتُمْ))([٣٢٤]).

واتــه : پێغەمبــەری خــوا ﷺ فەرموویــەتی : ((بەیــەك نەفــەس ئــاو مەخۆنــەوە وەكــو خواردنەوەی ووشـتر ، بـەڵكو بـەدوو جارو بەسـێ جار بیخۆنـەوە ، (بسم الله) بڵـێن ئەگـەر دەستان بە ئاو خواردنەوە كردو ، كە تەواویش بوون (الحمد لله) بڵێن .

(بسـم الله) گـووتن لـە سـەرەتای خـواردن و خواردنـەوەداو ، (الحمـد لله) گـووتنیش لـە پاشیدا كاریگەریەكی سەرسوڕمێنی هەیە بۆ سـود وەرگرتن و چێژ وەرگرتن لـەو خـواردن و خواردنەوەویەو ، دورخستنەوەی زیانەكانی .

ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : ئەگەر خواردن چـوار شـت كۆبكاتـەوە ، ئـەوا تـەواوەو بـێ كەم و كوڕیـە : ئەگـەر (بسـم الله) لـە سـەرەتایدا گـوترا ، (الحمـد لله)ی لـە كۆتـادا گـوترا ، دەستی لە سەر زۆر بوو ، خواردنێكی حەڵاڵیش بوو .

بەشێك سەبارەت بە دا پۆشینی قاپ :

وَقَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِه " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّه ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه ﷺ يَقُولُ : ((غَطّوا الْإِنَاءَ ، وَأَوْكُوا السّقَاءَ ، فَإِنّ فِي السّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لَا يَمُرّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلّا وَقَعَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الدّاءِ))([٣٢٥]) .

---

[٣٢٤] ــ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٨٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٢٣٣) .

[٣٢٥] ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٥٥) ، وعبد بن حميد (١١٤٠) ، ومسلم (٦ / ١٠٧) كلهم من طريق القعقاع بن حكيم عن جابر فذكره مرفوعاً .

واتـه : لـه (جـابر)ی كـوڕی (عبـدالله)وه _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : گوێبیسـتی پێغەمبـەری خـوا بـووم ﷺ دەیفـەرموو : ((قاپـەكان داپۆشـەكان و ، دەمـی كوندەكان ببەستن ، چونكە لە ساڵدا شەوێك هەیە نەخۆشـی تێدا دادەبـەزێ ، ئەگـەر بەسـەر هەر قاپێكدا تێپـەڕیێت و دانەپۆشـرابێت ، یـاخود بەسـەر هـەر كوندەیكدا تێپـەڕبێت و دەمـی نەبسترابێت ئەوا ئەو نەخۆشیە دادەبەزێتە نێوی)) ·

ئەمەش یەكێكە لەو شتانەی كە زانستی پزیشكانی پێ نەگەشتووە ، بەڵام ژیرانی خەڵك بە تاقیكردنەوە زانیویانە · (الليث)ی كـوڕی (سـعد) كـە یەكێكـە لـەو كەسانەی فەرموودەكـە دەگێڕنەوە فەرموویەتی : بێگانەكانی لای ئێمە لـە مـانگی كـانونی یەكەمـدا خۆیـان لـە شـەوی ئەو ساڵە دەپارێزن ·

بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خـواوە ﷺ باسـكراوە كـەوا فەرمانیـداوە بـە داپۆشـینی قاپەكان ئەگەر بە دارچیلكەیەكیش بێت · دارچیلكە خستنە سەر قاپیش چەند حیكمەت و داناییەكی تێدایە ، لەوانە ئەوەیە كە داپۆشینی قاپەكـەی بیرناچێت ، بـەڵكو گرنگـی پـێ دەدا ئەگـەر بـە دارچـیلكەیەكیش بێـت ، لـە دانایـەكانی دیكـەش : ئەوەیـە كـە ڕەنگـە جانەوەرێك بیەوێت بكەوێتە نێوی ، بەڵام بەسەر دارچیلكەكەدا دەڕوات و ، دەبێتە پردێك و ناهێڵێت بكەوێتە نێوی ·

بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسكراوە كەوا فەرمانیـداوە لـە كـاتی داپۆشـینی قاپەكانـدا بگوترێـت (بسـم الله) ، چـونكە (بسـم الله) گـوتن لـەكاتی داپۆشـینی قاپەكانـدا شەیتانی لێ دور دەخاتەوە ، هەروەها داپۆشینی قاپەكان هۆكارێكە بۆ ئەوەی جانـەوەری لـێ دوربخرێتـەوە ، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمانی داوە بـە (بسـم الله) گـوتن لـەم دوو جێگەیەدا لەبەر ئەو دوو هۆكارە ·

وروى البخاري في صحيحه من حديث ابن عباس ، أنَّ رسولَ الله ﷺ نهى عن الشُّرب مِنْ في السِّقاء([٣٢٦]) .

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی و باببیشی ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووه ئاو له دەمی کوندەوه بخورێتەوه ٠

لەمەشدا چەند ئادابێك بەدیدەکرێت : دوبارەبونەوەی نەفەسی کەسی ئاوخۆر له سەر دەمی کوندەکه چەوری و بۆنێکی ناخۆشی پێ دەگەیەنێت و ، مرۆڤ قیزی لێ دێتەوه ٠

هەروەها : پێدەچێ ئاوی کوندەکه زاڵ بێ بەسەریداو بەڕادەیەکی زۆر بچێتە سکیەوەو ، زیانی پێگەیەنێت ٠ پێدەچێ جانەوەرێکی تێدا بێ و ئەو هەستی پێ نەکات و ، زیانی پێگەیەنێت ٠ لەوانەیە ئاوەکە خاك و خۆڵ و شتی دیکەی تێدا بێ و نەیبینێت له کاتی خواردنەوەداو ، بچێتە سکیەوه ٠ له لایەکی تریشەوه له گەڵ ئاو خواردنەوەدا هەوا دەچێتە سکەوەو ، بەوەش تەسك دەبێتەوه بۆ وەرگرتنی ئاو ، یا فشاری دەخاتە سەر ، یا زیانی پێدەگەیەنێت ، هەروەها بۆ چەندین حیکمەت و دانایی تریش ٠

ئەگەر گوترا : ئەی چ دەکەن بەوەی که ئیمامی (الترمذي) له (جامع)ەکەیدا دەگێڕێتەوه : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا بِإِدَاوَةٍ يَوْمَ أُحُدٍ ، فَقَالَ : ((اخْنُثْ فَمَ الإِدَاوَةِ)) . ثُمَّ شَرِبَ مِنْ فِيهَا([٣٢٧]) واته : پێغەمبەری خوا ﷺ له ڕۆژی ئوحدا بانگی کرد جەوەندە ئاوەکەی بۆ بێنن ، ئەوەبوو فەرمووی : ((دەمی جەوەندەکه بنوشتێنەوه)) ٠ پاشان له دەمەکەیەوه ئاوی خواردەوه ٠ ئێمەش دەڵێین تەنها گوفتارەکەی ئیمامی (الترمذي)مان بەسه که دەفەرمێت : (هذا حديثٌ ليس إسناده بصحيح ، وعبدالله بن عمر العُمريُّ يُضعَّفُ

---

[٣٢٦] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٤٥) من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره ٠

[٣٢٧] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٩٧) ٠

من قِبل حفظه ، ولا أدرى سمع من عيسى ، أولا ٠ أنتهى ، يريد عيسى بن عبدالله الذي رواه عنه ، عن رجل من الأنصار)٠

بەشێك سەبارەت بە ئاو خواردنەوە لەو جێگەوە كە پەرداخەكە شكاوەو ڕوونكردنەوەی خراپەكانی

وفي سنن أبي داود من حديث أبي سعيد الخُدريِّ ، قال : نهى رسولُ الله ﷺ عن الشُّرب من ثُلْمَةِ القَدَحِ ، وأن ينفُخَ في الشَّراب([٣٢٨])

واتە : لە (أبي سعيد الخُدريِّ)وە _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە لە جێگە شكاویەكەی لێواری پەداخەوە ئاو بخورێتەوەو ، فوو لە خواردنەوە بكرێت ٠

ئەمە لەو ئادابانەیە كە بەرژەوەندی كەسی ئاوخۆری پیٚ تەواو و ڕێك وپێك دەبیٚ ، چونكە خواردنەوە لە جێگەی شكاوی لێواری پەرداخەوە چەندین خراپەی تێدایە :

یەكەم : هەر خاك و خۆڵ و شتێك بەسەر ڕووی ئاوەكەوە بیٚ لە جێگە شكاویەكەدا كۆدەبێتەوە ، بە پێچەوانەی لا دروستەكە ٠

دووەم : پێدەچیٚ سەر لە مرۆڤ بشێوێنێت و ، نەتوانێت بە چاكی ئاو لە جێگە شكاویەكەوە بخواتەوە ٠

سیٚ یەم : پێسی و چەوری لە جێگە شكاویەكەدا كۆدەبێتەوەو ، شتنیشی پیٚ ناكات ، بەڵام لا دروستەكە باشتر شتنی پیٚ دەكات ٠

---

[٣٢٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٧٢٢) ، وانظر الصحيحة (٣٨٨) ٠

چوارەم : شكاوى لـه پەرداخـدا جێگـەى عەيبـەو ، خـراپترين جێگەيـەتى ، بۆيـه پێويسـته مرۆڤ خۆى لێ دورخاتەوەو ، لا ڕاستەكه بەكار بێنێت ، چونكه خراپيـى هـەموو شـتێك خێـرى تێدا نى يه ، كەسانێك لـه پێشينى چـاك پياويـەكى بـەديكرد شـتێكى خراپـى دەكـرێ ، پێـى فەرموو : ئەو كاره مەكه ، ئەى نەتزانيوه خواى تعالى فرو بەرەكەتى له هـەموو شـتێكى خـراپ لابردووه ٠

پێنجەم : ڕەنگه جێگه شكاويەكەى لێوارى پەرداخەكه تيژ بێ و دەمى مرۆڤ برينـدار بكـات ، لەبەر ئەم هۆكارانەو چەندينى تريش ، پێويسته مرۆڤ خۆى له جێگـەى شـكاوى پەرداخـەوه بەدور بگرێت ٠

بـەڵام فـووكردن لـه خواردنـەوه ٠ وا دەكـات دەمـى كەسـى فووكـار بـۆنێكى نـاخۆش بـه خواردنەوەكه بگەيەنێت و چيتر قيزى لـێ بكرێتـەوه ، بەتايبـەت ئەگـەر كەسـى فووكـار بـۆنى دەمى گۆڕابێت ٠ بەگشتى : نەفەسـى كەسـى فووكـار تێكـەڵ بـه خواردنەوەكـه دەبـێ ، بۆيـه پێغەمبـەرى خـوا ﷺ قەدەغـەكردنى هەناسـەدان لـه نێـو قاپـداو فـووكردن لـه خواردنـەوەى كۆكردۆتەوه له فەرموودەيەكدا كه ئيمامى (الترمذي) دەيگێڕێتەوه ، عن ابن عبـاس _ رضـي الله عنهما _ ، قال : نهى رسول الله ﷺ أن يُتنفَّسَ في الإناء ، أو يُنْفَخَ فيه([329]) واته : لـه (ابـن عبـاس)ەوه _ خـوا لـه خـۆى و بابيشـى ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبـەرى خـوا ﷺ قەدەغەى كردووه هەناسه له نێو قاپدا بدرێت ، ياخود فووى تێ بكرێت ٠

[329] _ صحيح : أخرجه الحميدى (٥٢٥) ، وأحمد (١ / ٢٢٠ ، ٣٠٩ ، ٣٥٧) ، والدارمي (٢١٤٠) ، وأبوداود (٣٧٢٨) ، وابن ماجة (٣٢٨٨) ، (٣٤٢٨) ، (٣٤٢٩) ، (٣٤٣٠) ، والترمذي (١٨٨٨) كلهم من طريق عكرمة عن ابن عباس ٠

ئەگەر گوترا : ئەی چ بە فەرموودەکەی (أنس) دەکەن کە لە (الصحیحین)دا هاتووە : أنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَتَنَفّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا([330]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە قاپەکە سێ جار هەناسەی دەدا ٠

دەگوترێت : بە قبولّ و ملکەچیەوە ڕوو بە ڕووی دەبینەوە ، هیچ دژبە یەك بونێك لە نێوان ئەم فەرموودەو فەموودەکەی یەکەمدا نی یە ، ماناشی ئەوەیە لە خواردنەوەکەی سێ جار هەناسەی دەدەا بە دوورخستنەوەی قاپەکە لە زاری و هەناسەدان لە دەرەوەیداو دیسان جارێکی تر دەستی بە خواردنەوەکەی دەکرد ، بەڵام باسی قاپ دەکات چونکە ئامێری خواردنەوەکەیە ، ئەمەش بە هاوشێوەی ئەم فەرموودە (صحیح)یە : أنَّ إبراهيم ابن رسول الله ﷺ مات في الثّدي([331]) واتە : (إبراهيم)ی کوڕی پێغەمبەری خوا ﷺ لە زەمەنی مەمك خواردندا مرد ٠ واتە لە زەمەنی شیرخواردندا ٠

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەی ماست بە تەنهاو جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاو و سوودەکانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ جار بە جار ماستی پوختی دەخواردەوەو ، جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاوکرابوو ٠ خواردنەوەی ماستی پوخت و بە ئاو تێکەڵ کراو لەو وەڵاتە گەرمانەدا سودێکی یەکجار گەورەی هەیە لە پاراستنی تەندروستی و ، تەڕکردنی جەستەو ، داشتنی (رَي) جگەردا ، بەتایبەت ماستی ئەو ئاژەڵانەی کە لەسەر ڕووەکەکانی (الشيحَ)و ، (القَيْصومَ)و

[330] _ صحيح : تقدم تخريجه ٠

[331] _ صحيح : رواه مسلم (٤ / ١٨٠٨) حديث (٢٣٦١) وقوله ((مات في الثدي)) أي في زمن إلتقام الثدي ، وهو مدة الرضاعة ٠

، (الخُزَامَـى)و([٣٣٢]) ئـەو هاوشـێوانه دەلـەوەڕێن ، ماسـتى ئـەو ئاژەڵانـه خواردنێكـه لـه خواردنەكان ، خواردنەوەیەكه له خواردنەوەكان ، دەرمانێكه له دەرمانەكان

وفي جامع الترمذي عنه ﷺ قال : ((إذا أكل أحدكم طعاما فَلْيَقُـلْ : اللّهُـمَّ بـارِكْ لنـا فيـه ، و أطْعِمنا خيراً منه ، و من سُقي لبناً فليقل : اللّهُمَّ بارِك لنا فيه ، و زِدْنا منـه ، فإنـه لـيس شـيء يُجْزِىءُ منَ الطعام و الشرابِ إلا اللبنُ))([٣٣٣]) قال الترمذي : هذا حديث حسن ٠

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتى : ئەگەر كەسێكتان خواردنێكى خوارد بـا بلێت : پەروەردگارا بەرەكـەتمان بـۆ بـڕژە نێـوى و ، لـەم خواردنـەش چاكترمان بـدەرێ ، وە هەركەسێك ماستاوى درایه ، با بلێت : پەروەردگارا فرەو بەرەكەتمان بـۆ بخـەره نێـوى و ، لەمەشمان بۆ زیـاد بكـه ، چـونكه هـیچ شـتێك جێگـەى خـواردن و خواردنـەوه ناگرێتـەوه مەگەر ماستاو ٠

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەى (النبیذ) پێش ئەوەى تیژ بێ و بگۆڕدرێت بۆ ماددەیەكى سەرخۆشكار

وَثَبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " أَنَّهُ ﷺ كَانَ يُنْبَذُ لَهُ أَوّلَ اللّيْلِ ، وَيَشْرَبُهُ إذَا أَصْبَحَ يَوْمَهُ ذَلِكَ ، وَاللّيْلَةَ الّتِي تَجِيءُ ، وَالْغَدَ ، وَاللّيْلَةَ الْأُخْرَى ، وَالْغَدَ إلَى الْعَصْرِ ، فَإِنْ بَقِيَ مِنْهُ شَيْءٌ سَقَاهُ الْخَادِمَ ، أَوْ أَمَرَ بِهِ فَصُبّ([٣٣٤]) .

---

[٣٣٢] ـ الخزمى : ڕووەكێكى یەك ساڵەیەو له بەهاردا دەڕوێت ، لقەكانى نزیكەى (٤٠) سم درێژ دەبێ ، گەڵاكانى گەشاوەیە ، شیراوكه ، لاكێشەیە ، لێوار گرنجه ، خۆڵەمێشى مەیلەو سەوزە ، بەدرێژى (٦ سم) و پانى (٢سم) ، گوڵەكان له كۆتایى لقەكاندا دێنەدەرو ، ڕەنگێكى بەنەوشەیان هەیە ، ئەم ڕووەكه له خاكه لمیەكاندا دەڕوێت ، له دەشتەكاندا پاش باران بارین به خێرایى دەردەچێت و ، بەشه گوڵەكەى بەكاردەبرێت٠

[٣٣٣] ـ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٤٥١) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٠٤٥) ٠

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەرەتای شەوەوە خواردنەوەی (النَبیذ)ی بۆ دروست دەکرا ، کە ڕۆژی لیٚ دەبویەوە لێی دەخواردەوە ، ئەو شەوەش کە دەهات ، سبەینیٚ و ، شەوەکەی تریش ، ڕۆژی سیٚ یەمیش تاوەکو عەسر ، ئەگەر شتێکی لیٚ بمایەتەوە بە خزمەتکارەکەی دەدا ، یا فەرمانی دەدا بڕژێنرێت ٠

خواردنەوەی (النَبیذ) : خورمای تێدەکرا بۆ شیرین کردنی ، کە بەشدار دەبیٚ لە خواردن و خواردنەوەدا ، بۆ زیادبوونی هێزو ، پاراستنی تەندروستی زۆر بەسوودە ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ دوای سیٚ ڕۆژ نەیدەخواردەوە لە ترسی گۆڕانیدا بۆ مادەیەکی سەرخۆشکار ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازی جل و بەرگدا :

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەواوترین و بیٚ کەم وکوڕیترین ڕیباز بوو ، کە بەسوودترین پۆشاکی بۆ جەستەی بەکاردەهێنا ، بە جۆرێك زۆر سوك بیٚ لە بەریدا ، لە هەمووشی ئاسانتر بیٚ بۆ پۆشین و داکەنین ، زۆربەی پۆشاکەکانی عەباو (الإزار) بوو _ پۆشاکێك نیوەی خوارەوەی جەستە داپۆشیٚ _ ، کە بۆ جەستە لە هەموو شتێکی تر سووکترە ، کراسیشی (القمیص) دەپۆشی و ، لە هەموو پۆشاکەکانی تر بەلایەوە خۆشەویستر بوو ٠

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پۆشینیدا ئەوەبوو کە بەسوودترین پۆشاکی بۆ جەستەی هەڵدەبژارد ، بۆیە سەرقۆڵەکانی درێژ نەدەکردەوەو ، فراوانی دەکرد ، بەڵکو سەرقۆڵەکانی تاوەکو مەچەکی بوو لە دەستی تێنەدەپەڕی ، بۆ ئەوەی قورسی و ناڕەحەتی لە سەر

---

[٣٣٤] _ صحیح : أخرجه أحمد (١ / ٢٢٤) ، ومسلم (٦ / ١٠١ ، ١٠٢) ، وأبوداود (٣٧١٣) ، وابن ماجة (٣٣٩٩) ، والنسائي (٨ / ٣٣٢ ، ٣٣٣) كلهم عن يحيى بن عبيد بن أبي عمر عن ابن عباس فذكره٠

دروست نەبێ و، نەوەکا نەهێڵێت بەئاسانی بجولێتەوەو دەستی بەم لاو ئەو لادا بەرێت ، لەم ئاستەش سەرقۆڵەکانی زیاتر کورت نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەون بۆ گەرماو سەرما ۰

داوینی کراس و (الإزار)ەکەی تا نیوەی قاچی بوو لە پاژنەی تێنەدەپەڕی ، بۆ ئەوەی ئازاری نەدات و بەلایەوە گران نەبێت و ، بیکات بە کەسێکی پێوەندکراو ، لە ماسولکەکانی پێیشی کورتری نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەوێت و گەرماو سەرما ئازاری پێ نەگەیەنن.

مێزەرەکەی گەورە نەبوو بە هەلگرتنی ئازار بەسەری بگەیەنێت ، یاخود لاوازی بکات و تووشی نەخۆشی بکات ، وەکو باری ئەو کەسانەی کە مێزەری گەورەیان بەسەرەوەیە ، بچوکیش نەبوو بەڕادەیەك نەتوانێت سەر بپارێزێت بەرامبەر بە گەرماو سەرما بەڵکو نێوەندی ئەو دوانە بوو ، دەیخستە ژێر چەناکەیەوە ، چەندین سوودیش لەمەدا بەدیدەکرێت : لەوانە مل لە گەرماو سەرما دەپارێزێت ، بەم جۆرە مێزەرەکە چاکتر جێگیر دەبێ ، بەتایبەت لە کاتی سواربوونی ئەسپ و ووشترو ، هێرش بردن و کشانەوەدا ، کەسانێکی زۆریش لە جیاتی چەناکە قولاب بەکار دەهێنن ، بەڵام جیاوازیەکی زۆریان لە نێواندایە لەهەردوو لایەنی سوودو جوانیشەوە ، ئەگەر تۆ تەماشای ئەم پۆشاکە بکەیت دەبینی لە پۆشاکەکانی تر بەسوودترەو ، لە هەمووشیان چاکترە بۆ پاراستنی تەندروستی ، لە هەموو پۆشاکێکی تریش بەدورترە لە تێچوون و گیرگرفت و ناڕەحەتیەوە بۆ سەر جەستە ۰

لە سەفەردا بەبەردەوامی ، یاخود لە زۆربەی بارەکانیدا سۆڵی (خُف) لە پێ دەکرد ، چونکە پێیەکانیش پێویستیان بە شتێکە لە گەرماو سەرما بیانپارێزێت ، جار بە جار لە ماڵەوەشدا لە پێی دەکردن ۰

خۆشەویسترین ڕەنگەکان بەلایەوە سپی و ، (البُردة)[٣٣٥] بوو ، کە بریتی بوو لە (البُـردة)یەکی نەخشێنراو·

لە ڕێبازیدا ئەوە نەبوو پۆشاکی سوورو ، ڕەش و ، ڕەنگکراو ، بپۆشێت ·

بەڵام ئەو (الحلّة)[٣٣٦] سورەی کە پۆشیەی ، بریتی بوو لە عەبایەکی (الرداء) یەمـەنی کە نەخشێنرابوو بە ڕەش و سورو سپی ، بەهاوشێوەی (الحلّة) سـەوزەکە ، ئـەوەبوو ئـەوەو ئەمەشی دەپۆشی ، پێشتریش ئەوەمان یـەکلاکردەوەو ، بۆچـونی ئـەو کەسانەشمان بەهەڵـە دانا کە وای بۆ دەچون سووری تێری پۆشیوە ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازیی شوێنی نیشتەجیٚ بووندا :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ دڵنیابوو لەوەی کـە ڕێ دەکـات و ، دونیـاش قۆنـاغێکی موسـافیرە کە تیایدا دادەبەزێ بە ئەندازەی درێژی تەمەنی و ، پاشـان دەگوازێتـەوە بـۆ دونیایـەکی تـر ، بۆیە لە ڕێبازی خـۆی و هاوەڵـانی و شـوێنکەوتوانیاندا نـەبوو گرنگـی بـەماڵ و خـانوو بـدەن و دروسـتـی بکـەن و ، بـەرزی بکەنـەوەو ، بیڕازێننـەوەو ، فراوانـی بکەنـەوە ، بـەڵکو چـاکترین خانووی پشوی موسافیر ئەوەیە لە گەرماو سەرما بیپارێزێت ، لە چـاوی خـەڵك بـەری گرێـت ، قەدەغەی چونە ژورەوەی جانەوەران بکـات ، ترسـی داڕۆخـانی نـەکرێت لەبـەر زۆر قورسـی ، هـەروەها جانـەوەران هێلانـەی تێـدا نەکـەن ، لەبـەر زۆر فراوانبـوونی ، هـەوای زیانبەخشـیش جارێك لە باکورو جارێك لە باشورو جاریك لە پێش و جارێك لە پاشەوە تیایدا هاتوچۆ نـەکات ،

---

[٣٣٥] _ البُردة : پۆشاکێکە مرۆڤ بە دەوری جەستەیدا دەیسوڕێنێتەوەو خۆی پێ دەپێچێتەوە ، بڕوانە : تهذیب السنن للطبري ، ج١ ، ص ١٤٣ · وەرگێڕ ·

[٣٣٦] _ الحلّة : دوو پارچە پۆشاکە لەیەك کوتاڵ دروست دەکرێت بەزۆری بریتیە لە دەرپێیەك (إزار)و کراسێك یا عەبایەك (الرداء) ، وەرگێڕ ·

له بەر زۆر بەرزی ، ژێر زەمینیش نەبێ بەجۆرێك زیان بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، زۆریش لە سەر زەمینەوە بەرز نەبێ ، بەڵكو نێوەندی ئەو دوانە بێ ، ئەمە باشترین سیفاتی ماڵ و خانوە ، كە كەمترین گەرمی و ساردی بەردەكەوێت ، تەنگیش نابێ لە سەر دانیشتوانی ، بەجۆرێك تیایدا گیربن ، لێشی زیاد نەبێ و كەسی تێدا نەژێ و ببێتە شوێنێك جانەوەران داڵدەبات ، شوێنیكیشی نەبێ بە بۆنی ناخۆشی ئازار بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، بەڵكو بۆنی ماڵیی خۆشترین بۆن بوو ، چونكە حەزی بەبۆنی خۆش بوو ، بەردەوام بەلایەوە بوو ، بۆنی جەستەشی خۆشترین بۆن بوو ، ئارەقەی خۆشترین بۆن بوو ، بێگومان ئەم جۆرە ماڵە نێوەنجیترین ماڵ و بەسودترینیانە و بۆ جەستەش زۆر گونجاوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ له چارەسازیی كاروباری نووستن و بەئاگابوندا :

هەركەس تەماشای نووستن و بەئاگابوونی پێغەمبەری خوا ﷺ بكات دەبینێ چاكترین نووستنەو ، زۆر بەسودیشە بۆ جەستەو ئەندامەكان و هێزەكان ، چونكە سەرەتایی شەو دەنووست و ، سەرەتای نیوەی دووەمی شەو بەئاگا دەهاتەوە ، هەڵدەستا سیواكی دەكردو ، دەستنوێژی دەگرت و چەند خوای تعالى بۆی بنوسیبا نوێژی دەكرد ، بەم جۆرە جەستەو ئەندامەكان و هێزەكان بەشی خۆیان لە نووستن و حەوانەوە وەردەگرت و ، بەشی خۆشیان لە مەشقی دەرونی وەردەگرت لە گەڵ پاداشتێكی تەواودا ، ئەمەش ئەوپەڕی چاكیتی دڵ و جەستەو ، دونیاو دواڕۆژیشە · پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووستن ئەندازەی زیاد لە پێویستی وەرنەدەگرت ، قەدەغەی نەفسی خۆشی نەدەكرد لە ئەندازەی پێویستی نووستن ، بەتەواوترین شێوەكان ئەوەی ئەنجام دەدا ، بۆیە ئەگەر پێویستی بەنووستن بوایە بەلای ڕاستیدا ڕادەكشا ، زیكری پەروەردگاری دەكرد تا چاوەكانی دەچووە خەو ، بە جۆرێك سكی لە خۆراك پڕ نەبوایە ، لە سەر زەوی نەدەنوست ، نوێنی بەرزی نەبوو ، بەڵكو نوێنەكەی لە

پێست و ناواخنەکەی ڕیشاڵی دارەخورما بوو ، سەری دەخستە سەر سەرین و ، جار بە جاریش دەستی دەخستە ژێر گۆنای ٠

ئێمەش بەشێك سەبارەت بە نووستنی بەسوودو نووستنی زیانبەخش باس دەکەین و دەڵێین : نووستن بارێکی جەستەیە کە بەدوایدا گەرمی غەریزی و هێزەکان بەرەو ناوەڕۆکی جەستە ڕۆدەچن بۆ پشودان ، ئەمەش دوو جۆرە : سروشتی و ، ناسروشتی :

سروشتی : خۆگرتنەوەی هێزە نەفسانیەکانە لە ئەنجامدانی کردەوەکانیان ، کە بریتیە لە هێزەکانی هەست و جوڵانەوە خۆویستەکان ، هەرکات ئەم هێزانە خۆیان لە جوڵاندنی جەستە گرتەوە خاوی و سستبونەوەی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، بەوەش ئەو تەڕی و شێیانەی کە لە کاتی جوڵانەوەو بەئاگابوندا شی دەبونەوەو جیادەبونەوە لە مێشکدا کۆدەبنەوە ، میشکیش وەکو زانراوە شوێنی دروستبوونی هەموو هێزو جوڵانەوەکانی جەستەیە ، بۆیە کاتێ ئەو تەڕی و شێیانەی تێدا کۆدەبێتەوە ، سڕدەبێت و بەوەش خاوی و سستبونی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، نووستنی سروشتی ڕوی تێدەکات ٠

نووستنی ناسروشتی : هۆکاری نووستنی ناسروشتی دەگەڕێتەوە بۆ ڕوداوێکی کاتی یاخود نەخۆشیەك ، وەکو ئەوەی کە شێ و تەڕاتیەکی زۆر مێشك داگیر دەکات ، بە ئاستێك بەئاگابوون لە توانایدا نابێ بڵاوەیان پێ بکات و شییان بکاتەوە ، یاخود شێیەکی تەڕی زۆری بۆ بەرز دەبێتەوە وەکو ئەوەی لەکاتی تێربووندا ڕوودەدات ، ئەوەش مێشك قورس دەکات و ، خاوی و سستی بەسەردا زاڵ دەکات و ، دوای ئەوە مێشك سڕ دەبێ و ، هێزە نەفسانیەکان خۆیان لە کردەوەکردن دەگرنەوەو ، نووستن ڕوودەدات ٠

نووستن دوو سوودى بەڕێزى هەيە :

يەكـەميان : سـرەوتنى ئەندامـەكانى جەسـتەو حەوانـەوەيان لـەو هيلاكـى و ماندوبونـەى توشـيان دەبـىَ ، بـەوەش هەسـتەكان لـە ناڕەحەتيـەكانى بـەئاگابوون دەحەوێنێتـەوەو ، شەكەتى و كەشەنگيان لىَ دووردەخاتەوە ٠

دووەم : هەرسـكردنى خـۆراك و ، پێگەيانـدنى تێكـەڵاوەكان ، چـونكە لـە كـاتى نووسـتندا گـەرمى غـەريزى ڕۆدەچـىَ بـەرەو نـاوەڕۆكى جەستە ، ئـەوەش يارمەتيـدەرێكى باشـى ئـەو كردارانەيـە ، بۆيـە كەسـى نوسـتوو ڕوكـەش و ڕواڵـەتى دەرەوەى جەسـتەى سـارد دەبـىَ و پێويستى بە داپۆشەرى زياد دەبىَ ٠

بەسودترين نووستن : ئەوەيە مرۆڤ بەلاى ڕاستيدا بنوىَ ، بـەم شێوە خـۆراك بەباشـى لـە گەدەدا جێگير دەبىَ ، چونكە گەدە كەمێك بەرەو لاى چەپ لاربۆتەوە ، پاشـان پێويسـتە مرۆڤ شێوازى نووستنەكەى بگۆڕێت و كەمێك بەلاى چەپيدا بنوىَ بۆ ئەوەى هەرسكردنەكە خێرا بێتەوە ، چـونكە گـەدە لـە جگـەر دوردەكەوێتـەوە ، قونـاغى كۆتـاش نوسـتنەكەى بەلاى ڕاستدا جێگير دەكات ، بۆ ئـەوەى خـۆراك بـەخێراى لـە گـەدە بێتـە خـوارەوە ، بـە جۆرێك نوستنى بەلاى ڕاسـتيدا سـەرەتاى نوسـتنەكەى و كۆتاكەشـى بێـت ، زۆر نوسـتنى مرۆڤـ بـەلاى چـەپدا زيـان بـە دلَ دەگەيـەنێت بـەهۆى لابونـەوەى ئەندامـەكان بەلايـداو ، بەوەش مادەكانى تىَ دەڕژێت ٠

خراپترين نوستنەكان نوستنى سەر پشتە ، بەڵام زيانى نى يە بۆ حەوانەوەو بەبىَ نوستن بەسەريدا ڕاكشێت ، لەوەش خراپتر نوستنە بە پاڵكەوتن لەسەر ڕوو ، وفي المسند وسنن ابن ماجة ، عن أبي أُمامة قال : مرَّ النبيُّ ﷺ على رجُلٍ في المسجد منبطح على وجهه ، فضرَبه برجله ، وقال : قُمْ أو أقعد فإنَّهَا نومةٌ جهَنَّمِيَّةٌ(٣٣٧)

---

٣٣٧ ــ أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٨١٦) ٠

واته : له (أبي أُمامة)وه _ خواى لىٚ رازى بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەرى خوا ﷺ بەلاى پیاوێکدا تێپەڕیبوو له مزگەوتدا بەسەر ڕوویدا ڕاکشابوو ، ئەوەبوو به پێیەکانی لێیداو فەرمووى : هەستە یاخود دانیشه چونکه نووستنێکی دۆزەخیە ٠

(أبقراطٌ) له کتێبى (التَّقدِمة)دا دەڵێت : بەڵام نووستنى نەخۆش له سەر سکى بەبىٚ ئەوەى پێشتر له کاتى تەندروستیدا نەریتى ئەو جۆره نووستنه بێت ، نیشانەى تێکچونى ئەقڵەو ، نیشانەى ئەوەیە که ئازار له لاکانى سکیدا هەیە ، ڕاڤەکارانى کتێبەکەى گوتویانە : چونکه پێچەوانەى نەریتى چاکى کردو شێوەیەکى خراپى بەکارهێنا ، بەبىٚ ئەوەى هیچ هۆیەکى ئاشکەرا یاخود شاراوه هەبىٚ ٠

نووستنى ڕێك و پێك وا له هێزه سروشتیەکان دەکات کردەوەکانیان بەچاکى ئەنجام بدەن ، هێزه نەفسانیەکان دەحەوێنێتەوه ، گەوهەرى هەلگریان زۆر دەکات ، تا ئەو ئاستەى ڕەنگه ئەو خاوبونەوەو سست بونەوەیەى له کاتى نووستندا بەسەریدا زاڵ دەبىٚ ڕێگریى له شیبونەوەى روحەکان بکات ٠ نووستنى ڕۆژ خراپەو نەخۆشیه تەڕاتیەکان و بەڵاو مەینەتى دروست دەکات ، ڕەنگى مرۆڤ دەگۆڕێت و خراپى دەکات ، هەوکردن و ئاوسانى سپڵ دروست دەکات ، دەمار خاودەکاتەوه ، تەمبەڵى دروست دەکات ، شەهوەت و ئارەزوو لاواز دەکات ، بەدەر له نووستنى کاتى قرچەى گەرماى هاوینان ، له هەمووشى خراپتر نووستنى سەرەتاى ڕۆژه ، لەوەش خراپتر نووستنى دواى عەسره ، پێشەوا (عبدالله)ى کوڕى (عباس) _ خوا له خۆى و باوکیشى ڕازى بێت _ کوڕێکى خۆى بەدیکرد بەیانیخەو دەکات ، ئەوەبوو پێى فەرموو : هەسته ، ئایا له کاتێکدا دەنوێى ڕۆزیەکانى تێدا دابەش دەکرێت ؟

گوتراوه : نووستنى ڕۆژ سىٚ جۆره ڕەوشتى (خُلق) ، سوتاوى (حُرق) ، گێلى (حُمق) ٠ ڕەوشتى (خُلق) : نوستنى قرچەى گەرماى نێوەڕۆیه ، که ڕەوشتى پێغەمبەرى خوابوو ﷺ ٠ سوتاوى (الحُرق) : نووستنى چێشتەنگاوه ، که کاروبارى دونیاو ڕۆژى دواى پشت

گویْ دەخات · گێلی (الحُمق) نوستنی كاتی عەسرە · كەسانێك لە پێشین گوتویانە : هەركەس دوای عەسر نوست و ، ئەقڵی لیْ سەندرایەوە ، با لە خۆی زیاتر سەرزەنشتی هیچ كەسی تر نەكات · شاعیر دەڵێت :

ألا إنَّ نَوْمـــاتِ الضُّحى تُورِثُ الفَتَى خبالاً ونَوْمـــاتِ العُصَيْرِ جُنُونُ

واتە :

ئاگاداربە نووستنی چێشتنگاو بۆ لاو خراپەو نوستنی عەسرانەش شێتیە

نوستنی بەیانیان قەدەغەی ڕۆزی دەكات ، چونكە كاتێكە بەدیهێنراوانی پەروەردگار بەدوای ڕۆزی خۆیاندا دەگەڕێن ، كە كاتی دابەشكردنی ڕۆزیەكانە ، بۆیە نووستنی ئەو كاتە بێبەشبوونە مەگەر لەبەر ڕووداوێكی كاتی یاخود زەرورەتێك ، زیانێكی زۆریش بە جەستە دەگەیەنێت ، چونكە جەستە خاو دەكاتەوەو ، پاشەڕۆكانیش خراپ دەكات ، كە پێوستە بە مەشق كردن شیی بكرێنەوە ، بۆیە لەش تێكشكان و شەكەتی و لاوازی ڕووی تیْ دەكات · ئەگەر پێش پیسیكردن و جوڵانەوەو وەرزش كردن و سەرقاڵكردنی گەدە بە شتێكەوە بێت ، ئەوا نەخۆشیەكی سەختەو چەندین جۆری نەخۆشی دروست دەكات ·

نووستنی بەر هەتاو نەخۆشی شاراوە دەوروژێنێت ، وە نوستنی مرۆڤ بەجۆرێك نیوەی لەبەر هەتاو بیْ و ، نیوەكەی دیكەشی لە سێبەردا بیْ خراپە ، وَقَدْ رَوَى أبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ ((إذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلّ ، فَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلّ ، فَلْيَقُمْ))([٣٣٨]) واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لیْ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر كەسێكتان لە دەرەوەبوون و لەبەر سێبەرێكدا دانیشتبوو سێبەرەكەش هاتەوەیەك و كەم بۆوە تا هەندیْ لە جەستەی كەوتە بەر هەتاو و هێندەكەی دیكەشی لە سێبەردا بوو ، با هەستێت و شوێنەكەی بگۆڕێت كە هەرهەمووی سێبەر بیْ یاخود هەرهەمووی هەتاو بیْ)) ·

[٣٣٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٨٢١) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٨٣٧) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ بُرَيْدَةَ بْنِ الْحَصِيبِ ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ نَهَى أَنْ يَقْعُدَ الرّجُلُ بَيْنَ الظّلّ وَالشّمْسِ([339]) .

واته : له (بُرَيدة)ى كوڕى (الحَصيب)ەوه _ خواى لىّ رازى بيّت _ فەرموويەتى : پيّغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كردووه پياو له نيّوان سيّبەرو هەتاودا دانيشيّت · ئەمه ئاگاداركردنەوەمانه به نەنوستن لەو نيّوانەدا ·

وَفِي " الصّحِيحَيْنِ " عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ : ((إذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضّأْ وُضُوءَك لِلصّلَاةِ ، ثُمّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقّكَ الْأَيْمَنِ ، ثُمّ قُلْ : اللّهُمّ إنّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إلَيْك ، وَوَجّهْتُ وَجْهِي إلَيْك ، وَفَوّضْتُ أَمْرِي إلَيْك ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إلَيْك ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إلَيْك ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْك إلّا إلَيْك ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الّذِي أَنْزَلْت ، وَنَبِيّكَ الّذِي أَرْسَلْت ، وَاجْعَلْهُنّ آخِرَ كَلَامِك ، فَإِنْ مُتّ مِنْ لَيْلَتِك ، مُتّ عَلَى الْفِطْرَةِ))([340]).

واته : له (البَراء)ى كوڕى (عَازِب)ەوه _ خواى لىّ ڕازى بيّت _ فەرموويەتى : پيّغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: ((هەركات ويستت بچيته سەر نويّنەكەت دەستنويّژ بگره وەكو چۆن بۆ نويّژكردن دەستنويّژ دەگرى ، پاشان بەلاى ڕاستتدا ڕاكشىّ و ، بلّىّ : پەروەردگارا من نەفسى خۆمم دايه دەستى تۆ ، ڕووم كرده تۆ ، پشتم بەست بەتۆ ، پشت و پەنام دا به تۆ ، به ئوميّدى بەزەيى تۆ و ترسان له تۆ ، هيچ حەشارگەو شويّنى ڕزگاربونيّك نى يه مەگەر بۆ لاى تۆ ، بڕوام هيّنا بەو كتيّبەت كه داتبەزاندووه ، بەو پيّغەمبەرەى كه ناردوته ، با ئەمانه دواهەمين گوفتارەكانى بيّت ، ئەگەر لەو شەوەتدا بمريت لەسەر فيترەت و سروشتى پاك دەمريت ·

[339] _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٢) عن ابن بريدة عن بريدة فذكره ·

[340] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٧١) ، (٨ / ٨٤) ، ومسلم (٨ / ٧٧) كلاهما عن سعد بن عبيدة عن البراء فذكره ·

وَفِي " صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ " عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ – يَعْنِي سُنَّتَهَا – اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ([٣٤١]).

واته : خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فەرموويەتى : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر دوو ڕكاتە سوونەتەكەى نويٚژى بەيانى بكردايە بەلاى ڕاستيدا ڕادەكشا ٠

گوتراوە : دانايى نووستن بەلاى ڕاستدا ، بۆ ئەوەيە كەسى نووستو نوقمى نووستنەكە نەبىٚ ، چونكە دڵ بەلاى چەپدا لار بۆتەوە ، ئەگەر مرۆڤ بەلاى ڕاستيدا نووست ، دڵ داواى جيٚگە ئارامگەكەى خۆى دەكات كە لاى چەپە ، ئەم باروحاڵە قەدەغەى جيٚگيربوونى كەسى نووستوو دەكات و ، ناهيٚڵيٚت نووستنەكەى قورس بىٚ ، بە پيٚچەوانەى هيٚمن بوونەوەى دڵ لە نووستندا ، كە كاتىٚ بە لاى چەپدا دەنوىٚ ، چونكە ئارامگەى خۆيەتى ، بەوەش لە حەوانەوەو پشويەكى تەواودا دەبىٚ و ، مرۆڤيش نقومى نووستن دەبىٚ و ، قورس دەبىٚ و ، ئيتر بەرژەوەنديەكانى دونياو ڕۆژى لە دەست دەچيٚت ٠

سوودەكانى نزاكردنى پيٚش نووستن :

لەبەر ئەوەى نووستن لە پايەى مردندايەو ، براى مردنەو لەبەر ئەمەشە كە خواى تعالى نانويٚت و ، خەڵكانى بەهەشتيش تيايدا نانوون ، بۆيە كەسى نووستوو پيٚويستى بە كەسانى تر پاسەوانيى بكەن و ، بيپاريٚزن لەو بەڵاو كارەساتانەى تووشى دەبن و ، پاسەوانى جەستەشى بكات لەو بەڵايانەى كە بەشەو ڕووى تيٚدەكەن و ، بە تەنها پەروەردگارى و بەديهيٚنەرى ئەو كارەى گرتۆتە ئەستۆ ، بۆيە پيٚغەمبەرى خوا ﷺ كەسى نووستووى فيٚركردووە ، كەوا ووشەكانى كاروبار سپاردن بەخواى تعالى و ، پەنابردن بەخواى تعالى و ، ئوميٚدو ترس (الرغبة والرهبة) بڵيٚين ، بۆ ئەوەى بە تەواوى پاراستن و ، پاسەوانى خواى

---

[٣٤١] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ١٦١) ، (٢ / ٦٩) عن عروة عن عائشة ٠

پەروەردگار بۆ نەفس و جەستەی پێ ئامادەبكات ، لە گەڵ ئەوەشدا ڕێنمایی كردوون بۆ ئەوەی باوەڕ بیری خۆیان بخەنەوەو ، لە سەر ئەوە بنوون ، گوتنی ئەو باوەڕەش بكەن بە كۆتا قسەكانیان ، چونكە لەوانەیە خوای تعالى لە نووستنەكەیاندا بیانمرێنێت ، ئەگەر باوەڕ كۆتا قسەكانیان بێ دەچنە بەهەشتەوە ، كەوابوو ئەم ڕێبازەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەرژەوەندیەكانی دڵ و جەستەو ڕوح لە كاتی نووستن و بەئاگابون و ، دونیاو دواڕۆژیشدا لە خۆدەگرێت ، بۆیە _ الصلاة و السلام _ لە سەر ئەو كەسە بێت كە بوبە هۆی ئەوەی ئومەتەكەی هەموو خێرێكیان دەستگیر بێت ٠

فەرمایشتی : (أسلمتُ نفسي إليكَ) ، واتە : نەفسی خۆمم سپاردۆتە دەستی تۆ ، بەهاوشێوەی كویلەیەك كە نەفسی خۆی دەسپێرێتە دەستی خاوەن و گەورەكەی ٠

فەرمایشتی : (وَجّهْتَ وَجهي إليك) ، واتە : بەتەواوی ڕووم كردۆتە پەروەردگارم و ، بەدڵسۆزیەوە مەبەست و ویستی خۆمم ڕوو تێكردووە ، دان بە بە ملكەچی و سەرشۆڕی و خۆبەدەستەوەدانمدا دەنێم ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾[آل عمران : ٢٠] واتە : ﴿ فَإِنْ حَاجُّوكَ ﴾ ئینجا ئەگەر (خاوەن نامەكان) دەمەقاڵێ یان لە گەڵ كردیت ﴿ فَقُلْ ﴾ (ئەی محمد ﷺ تۆش بڵێ) ﴿ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ ﴾ ڕووی خۆمم سپارد بەخوا (مكەچی ئەوم) ﴿ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾ لە گەڵ ئەوانەی پەیڕەوەی من دەكەن[٢٤٢]٠ لێرەدا كە باسی ڕوو دەكات لەبەر ئەوەیە كە بەڕێزترین ئەندامەكانی جەستەی مرۆڤەو ، كۆجێی هەموو هەستەكانیشە ، هەروەها مانای ڕووتێكردن و مەبەستبوونی كردەوەكانی تێدایە ، بە بەڵگەی ئەم دێرە شیعرە :

[٢٤٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

أســـــــــتَغْفِرُ اللهَ ذَنباً لَســـــــــتُ مُحْصـــــــــيَهُ
رَبَّ العِـــــبادِ إليْهِ الوَجْـــــــهُ والعَمَـــــلُ

واته :

داوای لێخۆشبوون له پەروەردگار دەكەم سەبارەت به تاوانگەلێك كه نەمژماردووه
پەروەردگاری بەندەكان كه كردەوەو ڕووتێكردن تەنها بۆ لای ئەوه

فەرمایشتی : (فَوَّضتُ أمري إليكَ) : واتـه : هـەموو كاروبارەكـانم گەڕاندۆتـەوه بـۆ خـوای تعـالی ، ئەمـه وا لـه مرۆڤـ دەكـات كـه دڵنیـابونێكی تـەواوی بـۆ دروسـت بـێ و ، هێمنـی و هێوربونەوه ڕوو له دڵی بكات و ، ڕازی بێت بەوەی خوای تعـالی بـۆی هەڵیدەبـژێرێت و بڕیـاری له سەر دەدات ، لەوانەی كه خوشی دەوێ و پێی ڕازیه ، كاروبار گەڕاندنـەوه بـۆ خـوای تعـالی بەڕێزترین پایەكانی بەندایەتیەو ، هیچ زەدەیەكی تێدا نی یه ، ئەمـه لـه پایـه تایبەتەكانـه بـه پێچەوانەی بیروڕای ئەو كەسانەوه كه بۆچونێكی پێچەوانەی ئەمەیان هەیه

فەرمایشتی : (ألجأت ظهري إليك) : واته : زۆر به بەهێز پشتم بەخوای تعالی بەسـتووەو ، متمانـەم پێكـردوەو ، لێـی دڵنیـام ، چـونكه ئـەو كەسـەی دیـوارێكی قـایم و جـێگیر دەكاتـه پاڵپشتی خۆی ، چیتر له كەوتن ناترسێت ٠

لەبەر ئەوەی دڵ دوو هێزی تێدایه : هێزی داواكردن ، كه بریتیه لـه ئومێـدبوون ، وه هێـزی هەڵهاتن ، كه بریتیه له ترس ، بەندەش داوای بەرژەوەندیەكانی دەكـات و ، لـه زیانكارەكـانی هەڵدێت ، بۆیـه هـەردوو شـتەكەی لـه كاروبـاری خـۆ سـپاردن بـەخوای تعـالی و ڕووتێكردنیـدا كۆكردتەوه ، دەڵێت : به ئومێدی بەزەی تۆ و له ترسی تۆدا ٠

پاشان ستایشی پەروەردگاری دەكات ، بـەوەی بەنـده هـیچ پـەناو حەشـارگەیەكی نـی یـه مەگەر ئەو زاته ، هیچ شوێنێكی ڕزگاربوونیشی لەو زاته نی یه " مەگەر خودی پەنای ئەو زاتـه ، چونكه بەنده له پەنای ئەو زاتەدا خۆی حەشار دەدات ، بۆ ئـەوەی نەفسـی لـه خـودی ئـەو

زاته رزگار بكات ، وەكو ئەوەی لە فەرموودەكەی دیكەدا بە ئاشكەرا هـاتووە : أعـوذُ برِضَـاكَ مِن سَخَطِكَ ، وبِمُعَافَاتِكَ من عُقُوبَتِكَ ، وأعوذُ بِكَ مِنْـكَ([٣٤٣]) واتـە : پـەروەرگارا پـەنا دەگـرم بـە ڕەزابونت لە خەشم و توڕەبونت ، پەنادەگرم بە لێبوردەیت لـە سـزادانت ، وە پـەنادەگرم بـە تۆ لە تۆ ٠ هەر خوای تعالایە پەنای بەندەكەی دەدا ، وە لەو مەترسی و زیانەی كە بـە ویسـت و چارەنوسـی خۆیـەتی " ڕزگـاری دەكـات ، بۆیـە بـەڵا لـە خواوەیـە ، یارمەتیـدانیش هـەر لـە خواوەیە ، هەر لە خۆشی داوای ڕزگاربوون لە خودی خۆی دەكرێـت ، بـۆ ڕزگـاربوون پـەنا بـۆ خودی خۆی دەبرێت ، چونكە هـەر خۆیـەتی كـە دەكرێتـە پاڵپشـت بـۆ ڕزگـاربوون لـەو بـەڵاو خەشم و توڕەبونەی لە لایەن خودی خۆیەوە دروست دەبێ ، وە پەنای پێ دەگیرێـت لەوانـەی لە لایەن خۆیەوە دروست دەبێ ، چونكە پـەروەردگاری هـەموو شـتێك هـەر خۆیـەتی و ، هـیچ شتێكیش بەبێ ویستی ئەو نابێت ، خوای تعـالی دەفـەرمێت : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْـكَ اللَّـهُ بِضُـرٍّ فَـلا كَاشِـفَ لَـهُ إِلا هُـوَ ﴾[الأنعـام : ١٧] واتـە : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْـكَ اللَّـهُ بِضُـرٍّ ﴾ وە ئەگـەر خـوا دووچاری بەڵاو زیانی كردیت ﴿ فَلا كَاشِفَ لَهُ إِلا هُوَ ﴾ ئەوە جگـە ئـەو (خـوا) كـەس نـی یـە بتوانێ لایبات([٣٤٤]) ، هەروەها دەفـەمێت : ﴿ قُـلْ مَـنْ ذَا الَّـذِي يَعْصِـمُكُمْ مِـنَ اللَّـهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾[الأحزاب : ١٧] واتە : ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ ﴾ بڵێ كێ یـە ئـەو كەسەی ئێوە لە خوا دەپارێزێ ﴿ إِنْ أَرَادَ بِكُـمْ سُـوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾ ئەگـەر خـوا زیـان و خراپـە یـا بەزەیی و ڕەحەتی بۆ ئێوە بوێ ([٣٤٥]) ٠

پاشان نزاكە تەواو دەكات بـە دان پێـدانان بـە قورئـان و پێغەمبەرەكـەی كـە هۆكـاری ڕزگاربوون و ، سەركەوتنی دونیاو دواڕۆژیشە ، ئەمەبوو ڕێبازی پێغەمبەری خوا بوو ﷺ لە نووستنیدا ٠

---

[٣٤٣] ـ أخرجه مسلم (٤٨٦) ٠

[٣٤٤] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٣٤٥] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

لَوْ لَمْ يَقُلْ إِنِّي رَسُـــــــولٌ لَكا   نَ شَـــــــاهِدٌ فِي هَـــــدْيِهِ يَنْطِقُا

واته :

ئەگەر نەشیگوتبا من پێغەمبەرم   ئەوا بە ڕێبازەکانی شایەتی ئەوەی دەداو دەریدەبڕی

بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابوندا

بەڵام بۆ ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابونیدا ، ئەوەبوو بەیانیان لە گەڵ قوقاندنی کەڵەشێردا خەبەری دەبۆوە ، سپاست و ستایشی خوای تعالای دەکردوو (الله أکبر)ی دەکردو ، (لا إله إلا الله) دەکردو داوای لێ دەکردو ، پاشان سیواکی دەکردو ، ئینجا دەستنوێژی دەگرت و ، لە پێش دەستی پەروەردگاریدا دەوەستا بۆ نوێژکردن ، بە گوتەکانی ڕازونیازی (مناجاة) لە گەڵ پەروەردگاریدا دەکرد ، ستایش و پیاهەڵدانی دەکرد ، داخوازی لێ دەکرد ، بەئومێدی بەزەی پەروەردگاری بوو ، لێی دەترسا ، کەوابوو چ پاراستنێکی تەندروستی دڵ و جەستەو ، ڕوح و هێزەکان و ، نیعمەتەکانی دونیاو دواڕۆژ لەمە چاکتربێ و لە سەرووی ئەم ڕێبازەوە بێ ·

بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەرزش کردندا

بەڵام بۆ چارەسازیی جوڵانەوەو سرەوتن ، کە بریتیە لە وەرزش ، بەشێکی لێ باس دەکەین ، لە میانەی ئەوەدا بۆت ئاشکرا دەبێ کە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بوارەدا گونجاوی تەواوترین جۆرکانیی و باشترین و ڕاسترینیانە ، بۆیە دەڵێین :

زانراوە جەستە بۆ ئەوەی بمێنێتەوە پێویستی بە خواردن و خواردنەوەیە ، خۆراکیش بەگشتی نابێتە بەشێك لە جەستە ، بەڵکو پاش هەرس کردن پێویستە بەشێکی هەر

بمێنێتەوە ، بە تێپەڕبوونی زەمەن ئەگەر ئەو خۆراکە زۆربوو ، ئەوا بەشێکی کۆدەبێتەوەو هێندو چۆنیەتی پەیدادەکات ، بە هێندە زۆرەکەی زیان دەگەیەنێت ، لەبەر ئەوەی کونیلە دادەخات و جەستە قورس دەکات و ، بەمەش نەخۆشیەکانی گیران و قەبزبوون ڕوودەدات ، ئەگەر دەرهاوێشتنیشی بۆ بکرێت ، ئەوا جەستە زیانی پێ دەگات بەهۆی ئەو دەرمانانەوە کە لەم بوارەدا بەکاردێن ، چونکە زۆربەی ژەهریە ، هەروەها بەشێك لە شتە چاکە سوودارەکانیش دەکاتە دەرەوە ، بەچۆنیەتیەکەشی زیان دەگەیەنێت ، بەوەی بەخودی خۆی گەرم دەکات ، یاخود بە گەنین ، یاخود بەخودی خۆی سارد دەکات ، یاخود گەرمی غەریزی لاواز دەکات و ئیتر لە پێگەیاندنی ئەو مادانەدا بەشدار نابێ ٠

ئەو کونیلە داخراوانەی بەهۆی پاشەڕۆوە پەیدا دەبن بەدڵنیایی زیانبەخشە ، واز لەو پاشەڕۆیانە بهێنرێت یاخود دەرهاوێشتنی بۆ بکرێت ، جوڵانەوەش بەهێزترین هۆیەکانی ڕێگرتنە لە دروستبوونی ، چونکە ئەندامەکان گەرم دەکات ، پاشەڕۆکانی دەتوێنێتەوەو بەڕێیان دەخات و ، چیتر بەتێپەڕبوونی زەمەن کۆنابنەوەو ، بەوەش سووکی و چابوکی و چالاکی بۆ جەستە دەگەڕێتەوە ، وای لێدەکات خواردن قبوڵ بکات ، جومگەکان پتەو دەکات ، ژێ و دەمارو بەستەرەکان بەهێز دەکات ، هەموو نەخۆشیە مادیەکان و زۆربەی نەخۆشیە میزاجیەکان ناهێڵێت " ئەگەر لە کاتی خۆیداو بە ئەندازەیەکی مام ناوەند بەکارهات و ، ئەو چارەسازیەکانی دیکەش ڕاست و دروست بوون ٠

کاتی وەرزش کردن پاش لێژبونەوەی خۆراکەو ، پاش ئەوەی خۆراك بەتەواوی هەرس دەبێت ، وەرزش کردنی مامناوەند ، ئەو وەرزشکردنەیە کە پێستی تێدا سوور بێتەوەو ، جەستە کەمێك شێدار بێت ، بەڵام ئەو وەرزشەی کە ئارەقەیەکی زۆری لە گەڵدا دەکرێ " ئەوە لە ڕادەبەدەرە ، هەر ئەندامێکیش وەرزش پێکردنی زۆربوو بەهێز دەبێ " بەتایبەت لە سەر جۆری ئەو وەرزشە ، بەڵکو هەموو هێزێك ئاوەهایە ، بۆیە هەرکەس زۆر لەبەر بکات توانای لەبەرکردنی زانستەکانی بەهێز دەبێ ، هەرکەس زۆر بیری خستەکار بۆ چارەسەری

گیروگرفتەکان ئەوا توانای بیرکردنەوەی بەهێز دەبێ ، هەموو ئەندامێکیش وەرزشێکی هەیە بەخۆیەوە تایبەتەکراوە ، بۆیە سنگ خوێندنی هەیە ، با سەرەتا بەچاو بیخوێنێتەوەو پاشان کەم کەم بەرزبێتەوە بۆ خوێندنەوە بە دەنگی بەرز ، وەرزشی بیستن بە بیستنی دەنگەکانە ، قسەکردن پلە بە پلە ، لە سوکەوە بچێت بۆ قورستر ، هەروەها وەرزشی زمان لە قسەکردندایە ، هەروەها وەرزشی چاو ، هەروەها وەرزشی ڕێکردن پلە بە پلەو کەم کەم ٠

بەڵام سواری ئەسپ و ، تیرهاوێشتن و ، زۆرانبازی ، پێشبڕکێ کردن لە سەر پێ ، وەرزشێکە بۆ هەموو جەستە ، کە ڕیشەکێشەری هەموو نەخۆشیە درێژخایەنەکانە ، وەکو گولیی و ئاوبەنگ و (القولنج) ٠

وەرزشی نەفس بە فێربوون و ئەدەب وەرگرتن و ، دڵخۆشی و شادومانی و ، ئارامگرتن و خۆڕاگری و ، ئازایەتی و سنگ فراوانی و میهرەبانی و ، ئەنجامدانی کردەوەی خەیرو ، بەو هاوشێوانەیە کە نەفسی پێ ڕادێت و هۆگر دەبێ ، بەڵام گەورەترین وەرزشەکانی : ئارامگرتن و خۆشەویستی و ، ئازایەتی و چاکەکردن وجوامێریە ، بە هۆی ئەم وەرزشانەوە بەردەوام ڕادێت و هۆگردەبێ " تا ئەو سیفاتانەی تێدا دەبێ بە شێوازێکی قایم و ، خوونەرێتێکی جێگیر ٠

ئەگەر لەم بارەوە دیقەتی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بدەیت ، بۆت دەردەکەوێت کە تەواوترین ڕێبازەو تەندروستی و هێزەکان دەپارێزێت و ، بۆ پەیداکردنی بژێوی و پاداشتەکانی ڕۆژی دوایش بە سوودە ٠

گومانی تێدا نی یە کە خودی نوێژ هۆکارێکی بەهێزە بۆ پاراستنی تەندروستی جەستەو ، توانەوەی تێکەڵاو پاشەڕۆکانی مرۆڤ و، سودێکی زۆری پێ دەگەیەنێت سەرەڕای ئەوەی کە تەندروستی ئیمان و باوەڕ دەپارێزێت و ، هۆکاری کامەرانیشە لە دونیاو ڕۆژی دوایدا ، هەروەها شەونوێژ بەسوودترین هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستیە ، لە هەموو شتێکیش

زياتر قەدەغەی نەخۆشيە درێژخايەنەكان دەكات ، لە هەموو شتێكيش زياتر جەستەو خوێن و ڕوح و دڵ چالاك دەكاتەوە كَمَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ ، يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ ، فَارْقُدْ ، فَإِنْ هُوَ اسْتَيْقَظَ ، فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ ، انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ثَانِيَةٌ ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا ، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ ، وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ))([٢٤٦])

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((شەيتان سێ گرێ دەبەستێتە پشتی سەری هەركەسێكتانەوە ئەگەر نووست ، هەر گرێيەك قايم دەكات و لێی دڵنيا دەبێ بە گووتنی : هێشتا شەو درێژە ، بنوو ، ئەگەر ئەو كەسە بەئاگاهاتەوەو ، ناوی خوای هێنا گرێيەكيان دەكرێتەوە ، ئەگەر دەستنوێژی گرت ، گرێی دووەم دەكرێتەوە ، ئەگەر نوێژی كرد ئەوا هەموو گرێكان دەكرێنەوە ، بەيانيش چالاك و دەروون ئاسودە دەبێ ، ئەگەر ئەوە ئەنجام نەدات بەيانی پەست و خەمبار دەبێت و سەرزەنشتی خۆی دەكات .

ڕۆژووگرتنی شەرعی لە هۆكارەكانی پاراستنی تەندروستی و وەرزشی جەستەيی و نەفسی يە ، كە فيترەتی دروست " نكوڵيی لێ ناكات .

بەڵام تێكۆشان لە پێناوی خواداو ئەو جوڵانەوە گشتيانەی كە تيايدايە " لە گەورەترين هۆيەكانی پاراستنی هێزو ، پاراستنی تەندروستی و ، تۆكمەيی دڵ و جەستەو ، دەرهاوێشتنی پاشەڕۆكانێتی ، هەروەها خەم و خەفەت و دڵتەنگی لادەبات ، كارێكی بەسوودە لە ڕاستيدا تەنها ئەو كەسانە دەيزانن كە تيايدا بەشدار دەبن ، هەروەها حەج و ، بەجێهێنانی ڕێ وڕەسمەكانی و ، پێشبڕكێ كردنی ئەسپ سواری و ، ڕم هاوێشتن و ، ڕێكردن بۆ بەجێهێنانی پێويستيەكان و ، بۆ ديدەنی برايان و ، بەجێهێنانی مافەكانيان و ، سەردانی

[٢٤٦] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٩ ، ٢٢) ، ومسلم (٧٧٦) .

نەخۆشەکانیان و ، بەڕێکردنی مردووەکانیان و ، ڕێکردن بۆ مزگەوت بۆ بەجێهێنانی نوێژە فەرزەکان و نوێژی هەینی و ، جوڵانەوەکانی دەستنوێژگرتن و خۆشتن و ، هتد٠٠

ئەمە کەمترین ئەو شتانەیە کە هەر وەرزشێکی دیاریکراو تیایدا بەشدار دەبێ لە پاراستنی تەندروستی و ، دەرهاوێشتنی پاشەڕۆکاندا ، بەڵام ئەوەی شەرع لەم بوارەدا بە شیاوی داناوە " بۆ ئەوەی مرۆڤ پێی بگات بە خێری دونیاو ڕۆژی دوای و ، دورخستنەوەی شەڕو خراپەکانی ، شتێکی ترە ٠

لێرەدا بۆت دەردەکەوێت کە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری پزیشکێتی جەستەو دڵ و ، پاراستنی تەندروستی و ، دورخستنەوەی نەخۆشیەکانیدا " بە سەر هەموو ڕێبازەکانی دیکەوەیە ، لەمە زیاتر ناخەینە ڕوو " بۆ ئەو کەسانەی بەڕاستی ئەقڵ و ژیریان ئامادەیە ٠ وبالله التوفيق ٠

بەشێك : سەبارەت بە جووتبونی خێزان و ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە :

سەبارەت بە جووتبونی خێزان ، ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەواوترین وبێ کەم و کوڕیترین ڕێبازەکانە ، تەندروستی پێ دەپارێزرێت ، بەلەزەتی و شادومانی نەفسی پێ تەواو دەبێ ، ئەو مەبەستانەی لە پێناویدا دانراوە پێی بەدەست دەهێنرێن ، چونکە جووتبونی خێزان لە بنەڕەتدا بۆ سێ شت دانراوە کە بریتین لە مەبەستەکانی :

یەکەم : پاراستنی وەچەو ، بەردەوامبوونی جۆر " تا تەواوبونی ئەو ژمارەیەی کە خوای تعالى نوسیویەتی لەم جیهانەدا دەرکەوێت ٠

دووەم : دەرهێنانی ئەو ئاوەی کە ڕاگیرکردن و تێزانی زیان بە هەموو جەستە دەگەیەنێت

سێ یەم : بەجێهێنانی حەزوئارەزوو ، دەستکەوتنی لەزەت و ، ڕابواردن بە نیعمەتەوە ، لە بەهشتدا تەنها ئەم خاڵە کارایەو سودی لێ دەبینرێت ، چونکە لەوێ وچە خستنەوە نی یە ، هیچ ئاو تێزانێکیش نی یە تا بە ئاو دابەزین بکرێتە دەرەوە ٠

جووتبوون لەو هۆیانەیە کە تەندروستی دەپارێزێت :

بەڕێزانی پزیشکان : وا دەبینن کە جووتبوون یەکێکە لە هۆیەکانی پاراستنی تەندروستی ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئاگرو هەوا بەسەر گەوهەری تۆماوی نێرینەدا زاڵە ، میزاجی گەرمی تەڕە ، چونکە لە خوێنی پاك و پوختە ، کە خۆراکی ئەندامە بنەڕەتیەکانە ، لێرەدا کە فەزڵی تۆماوی نێرینەت بۆ ڕوون بویەوە ، دەبێ بزانیت کە پێویستە دەرنەهێنرێت " مەگەر بۆ ئەوەی وەچەی پێ بە دەست بهێنرێت ، یا بۆ دەرهێنانی ئاوی تێزراو کۆبۆوە ، چونکە ئەو تۆماوە ئەگەر تێزان و کۆبونەوەی بەردەوام بێ ، چەندین نەخۆشی خراپ دروست دەکات ، وەکو : وەسواس و شێتی و پەرکەم و ، هتد٠٠

لەوانەیە زۆر جار بەکارهێنانی جووتبوون زۆرێك لەو نەخۆشیانە چارەسەر بکات ، چونکە ئەگەر ماوەیەکی درێژ تۆماوەکە ڕاگیرێت ، خراپ دەبێ و دەگۆڕێت بۆ چۆنیەتیەکی ژەهرین ، کە دەبێت بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ وەکو ئاماژەمان پێدا ، بۆیە ئەگەر زۆر بوو " ئەوا سروشتی مرۆڤ بە لە خەودا ئاو هاتنەوە (الأحتلام) دەیکاتە دەرەوە " بەبێ جووت بوون ٠

کەسانێکی پێشین گوتویانە : پێویستە مرۆڤ لە نەفسی خۆیەوە پەیمان بدات " کە سێ شت بە ئەنجام بگەیەنێت : واز لە ڕێکردن نەهێنێت ، بۆ ئەوەی ئەگەر ڕۆژێك پێویستی پێ بێت بتوانێت ئەنجامی بدات ، واز لە خواردن نەهێنێت ، چونکە ڕیخۆڵەکانی تەسك دەبنەوە ، واز لە جووتبوون نەهێنێت ، چونکە ئەگەر بیر دەرنەدرێت ولە قوڕو لیتە پاك نەکرێتەوە ، ئاوەکەی نامێنێت ٠

(محمد)ی کوڕی (زکریا) دەڵێت : هەرکەس ماوەیەکی درێژ واز لە جووتبوون بهێنێت ، هێزی دەمارەکانی لاواز دەبێ و ، ڕێڕەوکانی دەگیرێت و ، ئەندامی زاوزێشی کرژدەبێتەوە · دەڵێت : کەسانێکم بینی وازیان لە جووتبوون هێنا وەکو جۆرێك لە بەتەنگ دونیاوە نەهاتن ، ئەوەبوو جەستەیان سارد بۆوە ، جوڵانەوەیان سەخت و ناڕەحەت بوو ، دڵتەنگی وبێزاریەك ڕووی تێکردن بەبێ هیچ هۆیەك ، ئارەزوو شەهوەت و هەرسکردنیشیان کەم بۆوە · قسەکانی تەواو بوو ·

لە سوودەکانی : چاو دانواندن ، نەفس پارێزی ، توانای داوێن پاکی و دورکەوتنەوە لە حەرام و ، هەموو ئەوانە لە خێزانی خۆیدا ئەنجام بدات ، بەو هۆیەوە مرۆڤ سوود بە نەفسی خۆی دەبەخشێت " لە دونیاو ڕۆژی دوایداو ، سوودیش بە ژن دەگەیەنێت ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ بایەخی پێ دەداو خۆشی دەویست و ، دەیفەرموو : ((حُبِّبَ إلَيَّ مِن دُنْيَاكُمْ : النِّسَاءُ والطِّيبُ))([٣٤٧]) واتە : ((لە دونیاکەی ئێوەدا دوو شتم بەلاوە خۆشەویست کراوە : ژنان و بۆنی خۆش)) ·

لە کتێبی (الزهد)ی ئیمامی (أحمد)دا زیادەیەکی ناسك لەم فەرموودەیەدا هاتووە ، بریتیە لە : ئارام دەگرم بەرامبەر بە خواردن و خوارنەوەو ، ئارام ناگرم بەرامبەر بە ژنان ·

هانی ئومەتەکەشی داوە بۆ زەواج کردن و، دەیفەرموو : ((تَزَوَّجُوا ، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ الْأُمَمَ))([٣٤٨]) واتە : ((زەواج بکەن ، چونکە من شانازی بە زۆری ژمارەتانەوە دەکەم بەرامبەر بە ئومەتانی دیکە)) ·

پێشەوا (ابن عباس) _ خوای لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خێردارترین و چاکترین کەسی ئەم ئومەتە ئەو کەسەیە کە زۆرترین ژنی هەبێت ·

---

[٣٤٧] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣١٢٤) ·

[٣٤٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، وانظر الصحيحة (١٧٨٢) ·

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ ((إنّي أتزوّجُ النّسَاءَ ، وَأنَامُ وَأقُومُ ، وَأصُومُ وَأُفْطِرُ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنّتِي فَلَيْسَ مِنّي))([٣٤٩]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((من ژن دەخوازم ، دەنووم و هەڵیشدەستم بۆ شەو نوێژ ، ڕۆژوو دەگرم و دەشیشکێنم ، هەرکەس پشت لە سوونەتی من هەڵ بکات ، لە ئومەتی من نی یە)) .

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ: ((يَا مَعْشَرَ الشّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوّجْ ، فَإنّهُ أغَضّ لِلْبَصَرِ وَأحْفَظُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ ، فَعَلَيْهِ بِالصّوْمِ ، فَإنّهُ لَهُ وِجَاءٌ))([٣٥٠]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی کۆمەڵی لاوان ، هەرکەس لە ئێوە توانای هەبوو با ژن بێنێت ، چونکە چاکترین هۆکاری چاو دانواندن و داوێن پارێزی یە ، هەرکەسیش ناتوانێت ، با ڕۆژوو بگرێت ، چونکە بۆی دەبێ بە قەڵغان)) .

وَلَمّا تَزَوّجَ جَابِرٌ ثَيّبًا قَالَ لَهُ : ((هَلّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ))([٣٥١]) .

واتە : کاتێ (جابر) _ خوای لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ بێوەژنێکی خواست پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو : ((ئەی نەدکرا کچێك بێت گەمەت لە گەڵ بکردایەو ، گەمەی لە گەڵ بکردیتایە)) .

[٣٤٩] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٢) ، ومسلم (٤ / ١٢٩) عن أنس .

[٣٥٠] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٣٤) ، (٧ / ٣) ، ومسلم (٤ / ١٢٨) كلاهما عن حديث علقمة عن ابن مسعود .

[٣٥١] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٨١) ، ومسلم (٢ / ١٥٦) ، (٤ / ١٧٦) كلاهما من حديث وهب بن كيسان عن جابر بن عبدالله .

وروى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " : مِنْ حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ أَرَادَ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ طَاهِرًا مُطَهَّرًا ، فَلْيَتَزَوَّجْ الْحَرَائِرَ))([٣٥٢]).

واتـه : لـه (أنـس)ى كـوڕى (مالـك)ەوه _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس دەيەوێت بە پاكى و رزگاريوون لە تاوانەكانى داوێن پيسى بگەڕێتەوە بۆ لاى خواى تعالى ، با ژنە ئازادەكان بخوازێت)) ٠

وَفِي " سُنَنِهِ " أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ ، قَالَ : ((لَمْ نَرَ لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلَ النِّكَاحِ))([٣٥٣]).

واتـه : لـه (ابـن عبـاس)ەوه _ خـوا لـه خـۆى وبابيشـى ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هيچ چارەسەرێكى تر بەچاك دانـانێين بـۆ دوو خۆشەويسـت بەدەر لە زەواج كردن)) ٠

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((الدُّنْيَا مَتَاعٌ ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ))([٣٥٤]).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (عمر)ەوه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((دونيا خێرو خۆشيه ، چاكترين خێروخۆشى دونياش ژنى چاكه)) ٠

[٣٥٢] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٨٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤١٧) ٠

[٣٥٣] _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٨٤٧) عن طاووس عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠ وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٢٠٠) وانظر الصحيحة (٦٢٤) ٠

[٣٥٤] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ١٦٨) ، وعبد بن حميد (٣٢٧) ، ومسلم (٤ / ١٧٨) ، وابن ماجة (١٨٥٥) ، والنسائي (٦ / ٦٩) كلهم عن أبي عبدالرحمن الحبلي عن عبدالله بن عمر فذكره مرفوعاً ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ ئومەتەکەی ھاندەدا بۆ خواستنی کچی جوانی چاك و ، ئاین پەروەر ،
وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيّ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيّ النِّسَاءِ خَيْرٌ ؟ قَالَ : ((الَّتِي تَسُرّهُ إِذَا نَظَرَ ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ))([355]) .

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەموویەتی : لە پێغەمبەری خوایان پرسی ﷺ چ جۆرێکی ژنان خێردارو چاکن ؟ فەرمووی : ((ئەو ژنەیە کە تەماشای بکەیت دڵخۆش بیت ، گوێڕایەڵت بێ ئەگەر فەرمانت پێکرد ، سەرپێچیت نەکات لەوەی حەزت پێ نی یە لە نەفس و ماڵتدا)) .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْهُ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا ، وَلِحَسَبِهَا ، وَلِجَمَالِهَا ، وَلِدِينِهَا ، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ))([356]) .

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ چوار مەبەست ژن دەخوازرێت لەبەر ماڵ و سامانەکەی ، یاخود لەبەر بنەماڵەکەی ، یاخود لەبەر جوانیەکەی ، یاخود لەبەر ئاینەکەی ، بۆیە تۆ براوە بە خواستنی ژنی ئایینداری خواناس تا دەستت پڕ بەرەکەت بێ)) .

پێغەمبەری ھانی ئومەتەکەی دەدا بۆ خواستنی ئەو ژنانەی منداڵیان دەبێ و ، حەزی بە خواستنی ئەو ژنانە نەبوو کە منداڵیان نابێ ، كَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ ، أَنّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النّبِيّ ﷺ فَقَالَ : إِنّي أَصَبْتُ امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ ، وَإِنّهَا لَا تَلِدُ ،

[355] _ إسناده صحيح : أخرجه النسائي (٦ / ٦٨) ، وصححه الألباني .

[356] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٥ ، ١١٦) ، ومسلم (١٤٦٦) .

أفَأتزوّجُهَا ؟ قَالَ ((لَا)) ثُمّ أتَاهُ الثّانِيَةَ ، فنَهَاهُ ، ثُمّ أتَاهُ الثّالِثَةَ ، فقَالَ : ((تَزَوّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ ، فإِنّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ))([357]) .

واته : له (مَعْقَل)ی كوڕی (يَسَار)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك هاته خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : من ژنێكی ڕەسەنی وجاخ زادەی جوانم دەستكەوتووە ، بەڵام منداڵی نابێ ، ئایا بیخوازم ؟ فەرمووی ((نەخێر)) پاشان بۆ جاری دووەم هاتەوە خزمەتی ، بەڵام قەدەغەی كرد ، پاشان بۆ جاری سێ یەم هاتەوە خزمەتی و ئەویش فەرمووی : ((ژنی ڕووخۆشی خۆش ڕەفتاری بەسك و زا بخوازن ، چونكە من شانازی بە ژمارە زۆریتانەوە دەكەم)) .

وَفِي التّرْمِذِيّ عَنْهُ مَرْفُوعًا : ((أرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ : النّكَاحُ ، وَالسّوَاكُ ، وَالتّعَطّرُ ، وَالْحِنّاءُ))([358]) رُوِيَ فِي " الْجَامِعِ " بِالنّونِ وَالْيَاءِ وَسَمِعْت أبَا الْحَجّاجِ الْحَافِظَ يَقُولُ الصّوَابُ أنّهُ الْخِتَانُ وَسَقَطَتْ النّونُ مِنْ الْحَاشِيَةِ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْمَحَامِلِيّ عَنْ شَيْخِ أبِي عِيسَى التّرْمِذِيّ .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چوار شت لە سونەتی پێغەمبەرانن : ژن هێنان ، سواك كردن ، خۆ بۆنخۆش كردن ، خەنەكردن)) .

ئەو شتانەی كە پێویستە پێش جووتبوون ئەنجام بدرێت " یاری و گەمەكردن و ، ماچ كردن و ، مژینی زمانی ژنە ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ یاری و گەمەی لە گەڵ خێزانەكانی دەكردو ، ماچی دەكردن .

وروى أبوداود في سننه : أنه ﷺ كان يُقَبّلُ عائشةَ ، ويمصُّ لِسَانَها([359]) .

---

[357] _ حسن صحيح : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، والنسائي (٦ / ٦٥) كلاهما عن معاوية بن قرة عن معقل بن يسار فذكره .

[358] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٠٨٠) ، وضعفه الألباني رحمه الله .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ ماچی (عائشة)ی دەکردو ، زمانی دەمژی ٠

ويُذكر عن جابر بن عبدالله قال : : نَهَى رسولُ الله ﷺ عن المُواقعةِ قبلَ المُلاعَبَةِ([٣٦٠]).

واته : (جابر)ی کوڕی (عبدالله) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی جووتبونی خێزانی کردوە پێش دەستبازی و گەمەکردن ٠

جار بە جار پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ هەموو خێزانەکانیدا جووت دەبوو پاشان یەك جار خۆی دەشت (الغُسل) ، جار بە جاریش لای هەموو خێزانێکی خۆی دەشت

فَرَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَنَسٍ أَنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ([٣٦١]) واته : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەسەر هەموو خێزانەکانیدا دەگەڕاو یەك جار خۆی دەشت ٠

وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ ، فَاغْتَسَلَ عِنْدَ كُلّ امْرَأَةٍ مِنْهُنّ غُسْلًا ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ لَوْ اغْتَسَلْت غُسْلًا وَاحِدًا ، فَقَالَ : ((هَذَا أَزْكَى وَأَطْهَرُ وَأَطْيَبُ))([٣٦٢]).

واته : لە (أبي رافع)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەوێکدا بەسەر هەموو خێزانەکانیدا گەڕا ، لای هەر ژنێکیان خۆی دەشت ، منیش گووتم ئەی

---

[٣٥٩] _ ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ١٢٣ ، ٢٣٤) ، وأبوداود (٢٣٨٦) وابن خزيمة (٢٠٠٣) كلهم عن مصدع أبي يحيى عن عائشة فذكرته ٠

[٣٦٠] _ موضوع : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٥٦) وأشار إليه بالوضع ، وانظر الضعيفة (٤٣٢) ٠

[٣٦١] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٢٥) ، ومسلم (١ / ١٧١) من طريق شعبة عن هشام بن يزيد عن أنس فذكره ٠

[٣٦٢] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢١٩) ، وحسنه الألباني في صحيح أبي داود (٢٠٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەك جار خۆت شتبا چاكتر دەبوو ، ئەویش فەرمووی : ((ئەمە پاكیزەترو خاوێنترو چاكترە)) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو كەسەی كە دەیەوێ جارێكی تر بگەڕێتەوە بۆ جووتبوون پێش ئەوەی كە خۆی بشوا ، لە نێوان هەردوو جووتبونەكەدا دەستنوێژ بگرێت ٠

كَمَا رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ))([٣٦٣]) ٠

واتە : لە (أبي سعيد الخُدري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركات كەسێكتان چووە لای خێزانی و ، پاشان ویستی جارێكی تر بگەڕێتەوە با دەستنوێژ بگرێت)) ٠

خۆشتن و دەستنوێژگرتن پاش جووتبوون هۆكارێكی گەورەیە بۆ گەڕانەوەی چالاكی و ، شادومانبوونی نەفس و ، جێنشینكردنەوەی هەندێ لەوانەی بەهۆی جووتبونەوە شیی بونەوە ، لە گەڵ تەواو پاكبونەوەو ، كۆبونەوەی گەرمی غەریزی لە نێو جەستەدا پاش ئەوەی بەهۆی جووتبونەوە بڵاوبوبۆوەو ، بەدەستهێنانی ئەو پاكێتیەی خوای تعالى حەزی پێیەتی و ، ڕقی لە پێچەوانەكەیەتی ، هەموو ئەمانە لە چاكترین چارەسازیەكانی جووتبونن ، هۆكارێكی چاكیشن بۆ پاراستنی تەندروستی و ئەو هێزانەی تیایدان ٠

بەشێك سەبارەت بە چاكترین كاتەكانی جووتبوون و فەزڵ و شێوەكانی

بەسوودترین جوتبوون : ئەوەیە كە لە دوای هەرسبوونی خۆراك و ، مام ناوەندبوونی جەستە لە گەرمی و ساردی و ، ووشكێتی و شێداریێتی و ، چۆڵ بوون و پڕبونیدا ئەنجام

[٣٦٣] _ صحيح : أخرجه مسلم (١ / ١٧١) عن عاصم الأحول عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ٠

بدرێت ، زیانێشی ئاسانترو کەمترە لە کاتی پڕبوونی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی چۆڵ بوونیدا ، هەروەها زیانی کەمترە لەکاتی زۆربونی شێدا بەبەراوردی زیانی لەکاتی ووشکێتی جەستەدا ، وە زیانی کەمترە لە کاتی گەرمێتی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی ساردبونیدا ، لە ڕاستیدا پێویستە مرۆڤ جووتبوون ئەنجام بدات لە کاتی توندبوونی شەهوەت وئارەزوو و ، بڵاوبونەوەی تەواوی بەهەموو جەستەدا " بەبێ ئەوەی زۆر لە خۆی بکات ، یاخود بیر لە وێنەیەك بکاتەوە ، یاخود تەماشایەکی یەك لە دوای یەك بکات.

پێویستە مرۆڤ بەزۆر شەهەوەت و ئارەزوو بۆ خۆی پەیدا نەکات و ، زۆر لەنەفسی نەکات ، بەڵکو پێویستە لەو کاتەدا پەلەی ئەنجامدانی جووتبوون بکات " کە تۆماوی نێرینەی دەوروژێت و ، ئارەزووی دێتە هەژان ، بەڵام با لە جووتبونی ژنی پیر پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبوونی ئەو منداڵانەی کە جووتبونی ناکرێت و ، شەهەوەت و ئارەزوویان نی یە پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبونی ژنانی نەخۆش و ، ناشیرین و ، بێزراو پارێز بکات ، چونکە جووتبونی ئەمانە هێزەکانی جەستە لاواز دەکەن و ، جووتبونیش لاواز دەکات بە خاسیەت ، ئەو پزیشکانەش بەهەڵەداچوونە کە دەڵێن : جووتبونی ژنانی بێوەژن بەسوودترەو ، زیاتریش تەندروستی دەپارێزێت بەبەراوردی جووتبونی کچان ، ئەمە بیروڕایەکی بۆگەنەو ، بەڵم پێدەچێ هەندێکی دیکەی پزیشکان ئاگاداری خەڵکیان کردبێتەوە لە بۆگەنێتی کارە ، هەروەها پێچەوانەی بیروڕای ئاقڵ و ژیرانی خەڵك و ، ئەو ڕێبازەیە کە سروشت و شەریعەت لە سەری ڕێکەوتوون ٠

جووتبونی کچ چەندین خاسیەتی تێدایە ، کە لە ژنانی بێوەژندا بەدیناکرێت ، وەکو تەواو پەیوەست بوون و هۆگربوونی کچ لە گەڵ ئەو کەسەدا کە جووتی دەبێ ، کچ دڵی لە خۆشەویستی ئەو کەسە پڕ دەبێ و ، مەیل و هەواداریشی لە نێوان ئەو و پیاوێکی تردا دابەش نابێ ٠ ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (جابر)ی فەرموو : ئەی نەدەکرا کچێك بخوازیت ، خوای تعالی شێوەیەکی تەواوی بێ کەم کورپی بۆ ژنانی خەڵکی بەهەشت لە (

الحُور العين) داناوه ، ئەوەيە كە دەستى هيچ كەسێكيان لێ نەكەوتووە پێش ئەو پياوانەی لە بەهەشتدا بۆيان دانراون ٠

وَقَالَتْ عَائِشَةُ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتَ بِشَجَرَةٍ قَدْ أُرْتِعَ فِيهَا ، وَشَجَرَةٍ لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا ، فَفِي أَيِّهِمَا كُنْت تُرْتِعُ بَعِيرَك ؟ قَالَ : ((فِي الَّتِي لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا))([٣٦٤]).

واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بە پێغەمبەری خوای ﷺ فەرموو : ئەگەر بەلای درەختێکدا تێپەڕبووی ووشتری لێ لەوەڕابێت و ، بەلای درختێکی تردا تێپەڕبووی لێی نەلەوەڕێنرابێت ، لە کام دانەیەندا ووشترەکەت دەلەوەڕێنیت ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوەیاندا کە لێی نەلەوەڕێنراوە)) ٠ مەبەستی ئەوەبوو لە خۆی زیاتر کچی تری نەخواستووە ٠

جووتبوونی ژنی خۆشەویست لاوازی جەستە کەم دەکاتەوە " لەگەڵ دەرهاوێشتنی تۆماوێکی زۆردا ، بەڵام جووتبوونی ژنی بێزراو جەستە شیی دەکاتەوەو ، هێزەکان لاواز دەکات و دەرهاوێشتنی تۆماویش کەم دەکاتەوە ، جووتبوونی ژنی بێنوێژیش حەرامە لە هەردوو لایەنی خووی مرۆڤ و شەرعیشەوە ، چونکە زۆر زیانبەخشەو ، تێکڕای پزیشکانیش خەڵکیان لە نزیك نەکەوتنەوەی ئەو ژنانە ئاگادار کردۆتەوە ٠

چاکترین شێوەکانی جووتبوون ئەوەیە کە پیاو بەسەردا ژندا بەرزبێتەوە ، پاش دەستبازی و ماچ کردن ڕایخات و بڵاوی کاتەوە ، لەبەر ئەمەیە ژن بە ڕاخەر ناونراوە ، وەکو ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الوَلَدُ للفِراش))([٣٦٥]) واتە : ((منداڵ بۆ پیاوە)) چونکە خاوەنی ڕاخەرەکەیە ، ئەمەش ئەوپەڕی سەرپەرشتیارێتی و چاودێرێتی پیاوانە

---

[٣٦٤] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٦) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته ٠

[٣٦٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٥ / ٢٧٨) ، ومسلم (١٤٥٧) ٠

بەسەر ژنانەوە ، وەكو ئەوەی خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ الرِّجَالُ قَوَّامُونَ على النِّسَاء ﴾[النساء : ٣٤] واتە : پیاوان سەپەرشتیارن (كاربەدەستن) بەسەر ئافرەتانەوە ([٣٦٦])،

هەروەها شاعیر دەڵێت :

إذا رُمْتُها كـــانَتْ فِراشـــاً يُقِلُّني وَعِـــنْدَ فَـــرَاغي خَـــادِمٌ يَتَمَلَّق

واتە :

ئەگەر ئارەزووم لێبێ ڕاخەرێكەو هەڵم دەگرێ كاتی تەواوبونیشم خزمەتكاریكەو مەرایم بۆ دەكا

هەروەها خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ هُنَّ لَباسٌ لَكُمْ وأنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾[البقرة : ١٨٧] واتە : ﴿ هُنَّ لَباسٌ لَكُ ﴾ ئەوان بۆ ئێوە پۆشاكن ﴿ وأنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾ وە ئێوەش بۆ ئەوان پۆشاكن([٣٦٧]) ، وە تەواوترین و بێ كەم و كوڕیترین پۆشاك هەر بەم باروحاڵە دەبێ ، چونكە ڕاخەری پیاو لەم بارەدا كە خێزانەكەیەتی پۆشاكە بۆی ، هەروەها داپۆشەری ژن لەم بارەدا كە مێردەكەیەتی پۆشاكە بۆی ، ئەم شێوە جووتبونە بەڕێزە لەم ئایەتەوە وەرگیراوە · ئەمە جوانترین شێوەی خواستنە (الأستعارة) لە زمانی عەرەبیدا كە هەیەك لە ژن و پیاوی كردۆتە پۆشاكی ئەویتر ·

هەروەها ڕوویەكی تریشی تێدایە : بەوەی جار بە جار ژنەكە وەردەگرێت بە سەریداو ، بەوەش وەكو پۆشاكی لێدێت بۆی ، شاعیر دەڵێت :

إذا مـــا الضَّجِيعُ ثَنَى جِيدَهـــا تَثَنَّتْ فكـــانتْ عَلَيْهِ لِبَاســـــــاً

واتە :

ئەگەر ڕاكشاو لایەكی بەسەردا چەمانەوە لاردەبێتەوەو دەبێ بە پۆشاك بەسەریەوە

---

[٣٦٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٣٦٧] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

خراپترین شێوەكانی جووتبون : ئەوەیە ژنەكە بە سەر پیاوەكدا بەرزبێتەوەو ، لە سەر پشت لە گەڵ خێزانەكەیدا جووت بێت ، ئەمە پێچەوانەی ئەو شێوە سروشتیەیە كە خوای تعالی هەریەك لە پیاو و ژنی لەسەر خولقاندووە ، بەڵكو كە جۆری نێرو مێی لە سەر خولقاندووە بەرەهایی ، ئەم شێوە چەندین خراپی لە خۆدەگرێت ، لەوانە تۆماوی نێرینە بە نارەحەت دەدەچێ ، لەوانەیە هەندێ لەو تۆماوە لە ئەندامی نێرینەدا بمێنێتەوەویەوەش بۆكەن دەبێ و خراپ دەبێ و ، زیان بە پیاو دەگەیەنێت ٠

هەروەها : پێدەچێ هەندێ لە تەڕی و شێی ئەندامی زاوزێی ژن بچێتە نێو ئەندامی نێرینەی پیاوەكەوە ٠

هەروەها : مندالّدانی ژن لەم شێوەیەدا ناتوانێت ئاوەكە بگرێتە خۆی و تیایدا كۆبێتەوەو ، پەیوەست بێت پێوەی بۆ خولقاندنی منداڵ ٠

هەروەها : لە ڕاستیدا لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشەوە ژن كارلێكراوە ، بۆیە ئەگەر بەسەر پیاودا بەرز بێتەوە وەكو بكەری لێدێت و ، ئەمەش پێچەوانەی پێویستیەكانی خوو و شەرعیشە ٠

ئەوەبوو كۆمەڵی (أهل الكتاب) تەنها لە سەر یەك شێواز لە گەڵ خێزانەكانیاندا جووت دەبوون ئەویش ڕاكشانی ژنەكە بوو لە سەر پشت و ، دەیانگووت : ئەمە بۆ ژن ئاسانترە ٠

بەڵام (قریش) و كۆمەڵی پشتیوانان بەهەموو شێوازێك لە گەڵ خێزانەكانیاندا جووت دەبوون ، ئەوەبوو جولەكەكان عەیبداریان دەكردن ، بۆیە خوای تعالی ئەم ئایەتەی دابەزاند : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] واتە : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ﴾ ژنەكانتان كێڵگەی خۆتانن ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ جا تۆو بوەشێننە ناو كێڵگەكەتانەوە ﴿ أَنَّى

شِئْتُمْ ﴾ بەهەر شێوەیەك دەتانەوێ (لە شوێنی تایبەتی خۆی كە پێشەوەیە نەك دواوە([368])٠

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ : كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ : إِذَا أَتَى الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ مِنْ دُبُرِهَا فِي قُبُلِهَا ، كَانَ الْوَلَدُ أَحْوَلَ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾﴿ البقرة: ٢٢٣ ﴾ وَفِي لَفْظٍ لِمُسْلِمٍ : إِنْ شَاءَ مُجَبِّيَةً ، وَإِنْ شَاءَ غَيْرَ مُجَبِّيَةٍ ، غيرأَنّ ذَلِكَ فِي صِمَامٍ وَاحِدٍ([369]).

واتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جولەكەكان دەیانگووت: ئەگەر پیاو لە ڕووی دواوە لە شوێنی منداڵەوە لە گەڵ خێزانەكەیدا جووت بێ ، منداڵەكەیان خێل دەبێ ، بۆیە خوای تعالى ئەم ئایەتەی دابەزاند : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لە بێژەیەكی ئیمامی (مسلم)دا هاتووە : ئەگەر ئارەزووی لێبوو با پاڵكەوێت لە سەر ڕووی و ، ئەگەر ئارەزووشی لێبوو با بە شێوازی جگە لە پاڵكەوتن بە سەر ڕوودا ، بەڵام لە یەك شوێنەوە ، كە شوێنی كێڵان و منداڵ بوونە ٠

بەڵام لە كۆمەوە: هەرگیز لە سەر زمانی هیچ پێغەمبەرێك ڕێی پێنەدراوە ، ئەو كەسانەش كە ڕێپێدانی جووتبونی ژن لە كۆمەوە بۆ هەندێ پێشینی چاك دەگەڕێننەوە ، قسەی هەڵەیان داوەتە پاڵیان ٠

وفي سنن أبي داود عن أبي هريرة ، قال : قال رسول الله ﷺ ((ملعونٌ مَن أتى المرأةَ في دُبُرِها))([370])

---

[368] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[369] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ١٤٣) ، ومسلم (١٤٣٥) ٠

[370] _ حسن : أخرجه أبوداود (٦٢ / ٢) عن الحارث بن مخلد عن أبي هريرة فذكره ٠

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەفرین لێکراوە ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانەکەی)) .

وفي لفظ لأحمد وابن ماجة : ((لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ جامَعَ امرأتَه في دُبُرِها))([٣٧١]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی تەماشای پیاوێك ناکات لە کۆمەوە لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بوبێت)) .

وفي لفظ للترمذي وأحمد : ((من أتى حائضاً ، أو امرأةً في دُبُرِها ، أو كاهناً فَصَدَّقَهُ ، فقد كَفَرَ بما أُنْزِلَ على محمد ﷺ))([٣٧٢]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس بچێتە لای ژنێکی بێنوێژ ، یاخود لە کۆمەوە بچێتە لای ژنێك ، یا بچێتە لای جادوگەرێك و باوەڕی پێ بکات ، ئەوا کوفری کردوە بەوەی بۆ محمد ﷺدابەزیوە)) .

لە بێژەیەکی تری پێشەوا (البیهقي)دا هاتووە : هەرکەس لە کۆمەوە بچێتە لای پیاوێك یاخود ژنێك کوفری کردوە .

وفي مصنف وكيع : حدّثني زمعةُ بنُ صالح عن ابن طاووس عن أبيه عن عمرو بن دينارٍ عن عبدِالله بنِ يزيدَ قال : قالَ عمرُ بنُ الخطابِ _ رضي الله عنه _ ، قالَ رسولُ الله ﷺ ((إنّ اللهَ لا يستحي من الحق لا تأتوا النّساءَ في أعجازهنَ)) ، وقال مرّة : ((في أدبارهنَ))([٣٧٣]) .

---

[٣٧١] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٩٢٤) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (١٥٦٠) .

[٣٧٢] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١٣٥) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٦) .

[٣٧٣] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) .

واته له (مصنَّف وكيع)دا هاتووه : (زمْعة)ى كوڕى (صالح) بۆى باسكردم ، له (ابن طاووس)ەوه ، له بابيەوه ، له (عمرو)ى كوڕى (دينار)ەوه ، له (عبدالله)ى كوڕى (يَزيد)ەوه فەرمووى : (عمر)ى كوڕى (خطاب) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((خواى تعالى له گوتنى هەق شەرمەزار نابێ ، له دواوه مەچنه لاى ژنان)) ، جارێكيشيان فەرمووى : ((له كۆمەوه)) .

وفي الترمذي : عن علي بن طَلَق ، قال : قال رسول لله ﷺ: ((لا تـأتوا النِّسَـاءَ في أعجـازِهِنَّ ، فإن الله لا يستحى من الحقِّ))([374]).

واته : له (علي) كوڕى (طَلَق)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((له دواوه مەچنه لاى ژنان ، خواى تعالى له گوتنى هەق شەرمەزار نابێ)) .

وفي ((الكامل)) لأبن عديَ من حديثهِ عن المحامليَ عن سعيد بن يحيى الأمويّ قال حدّثنا محمّدُ بنُ حمزةَ عن زيدِ بنِ رفيعِ عن أبي عبيدةَ عن عبدِالله بنِ مسعودٍ يرفعهُ : ((لا تأتُوا النّساءَ في أعجازهنّ))([375])

واته له (الكامل)ى (أبن عدى)دا هاتووه : له (المحامِلي)وه ، له (سعيد)ى كوڕى (يحيى الأموي)وه ، گوتويەتى : (محمد)ى كوڕى (حمزة) ، له (زيد)ى كوڕى (رَفيع)ەوه بۆى باسكردين ، له (أبي عُبيدة)وه ، له (عبدالله)ى كوڕى (مسعود)ەوه فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((له دواوه مەچنه لاى ژنان)) .

[374] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١١٦٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٤٢٨) .

[375] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٧) .

له (الحسن)ى كوڕى (علي الجوهريّ)وه ، لـه (أبـي نر)ەوه _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس له كۆمەوه بچێته لاى پياو ياخود ژن ، كوفرى كردوه)) ٠

وروى إسماعيلُ بنُ عيّاشٍ عن سهيلِ بنِ أبي صالحٍ عن محمدِ بنِ المنكدرِ عن جابرٍ يرفعه : ((استحيُو من اللهِ فإنّ اللهَ لا يستحي من الحقّ لا تأتُوا النّساءَ في حُشُوشهنّ))([٣٧٦]) ، ورواه الدّارقطنيّ من هذهِ الطّريقِ ولفظهُ : ((إن الله لا يستحي من الحقّ لا يحلّ مأتاكَ النّساءَ في حشوشهنّ([٣٧٧])

واته له (إسماعيل)ى كوڕى (عيَّاش)ەوه ، له (سُهيل)ى كوڕى (أبي صالح)ەوه ، لـه (محمد)ى كـوڕى (المنكَدِر)ەوه ، لـه (جابر)ەوه _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ لـه فەرموودەيەكدا كـه بـەرزى دەكاتـەوه بـۆ پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : ((لـه خـوا شەرم بكەن ، خواى تعالى بەرامبەر به گووتنى هەق شەرمەزار نـابىٚ ، لـه كۆمـەوه مەچـنه لاى ژنان)).

لـه هـەمان ڕێگەشـەوه پێشـەوا (الـدارقُطنِيُّ) ئـەو فـەرمووده دەگێڕێتـەوەو ، بێژەكەشـى ئەمەيه ((خواى تعالى بەرامبەر به گـوتنى هـەق شـەرمەزار نـابىٚ ، حـەڵاڵ نـى يـه لـه كۆمـەوه بچيته لاى ژنان)) ٠

[٣٧٦] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (٩٣٤) ٠

[٣٧٧] __ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٧) ٠

وقال البغوي : حدّثنا هدبةُ حدّثنا همّامٌ قال : سئل قتادةُ عن الّذي يأتي امرأتهُ في دبرها ؟ فقال حدّثني عمرو بنُ شعيبٍ عن أبيه عن جدّه أنّ رسول الله ﷺ قال : ((تلكَ اللّوطيّةُ الصّغرى))([378]) .

واته پێشەوا (البغويُّ) فەرموويەتی : (هُدْبَة) بۆی باسکردین ، (هشام) بۆی باسکردین و ، فەرمووی : لە (قتادة)یان پرسی سەبارەت بەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانی ، ئەویش فەرمووی : (عمرو)ی کوڕی (شُعَیب) ، لە باببیەوە ، لە باپیریەوە بۆی باسکردم ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەوە (لوط)یەتێکی بچوکە)) .

وقال أحمد في مسنده : حدَّثنا عبدالرحمن ، قال : حدَّثنا همَّام ، أُخبرنا عن قتادة ، عن عمرو بن شُعيب ، عن أبيه ، عن جده ، فذكره([379])

وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس : أنزلت هذه الآية : ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾﴿ البقرة : ٢٢٣ ﴾ في أُناسٍ من الأنصار ، أتوا رسولَ الله ﷺ، فسألوه ، فقال : ((ائتها على كُلِّ حال إذا كان في الفَرْج))([380]).

واته : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ئەم ئایەتە ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] سەبارەت بە کەسانێك لە پشتیوانان دابەزی ، هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، لێیان پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((بەهەموو شێوازێك بچۆ لای ئەگەر تەنها لە ئەندامی زاوزێ وە بوو)) .

وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس ، قال : جاء عمرُ بنُ الخطاب إلى رسول الله ﷺ فقال : يا رسول الله : هلكت . فقال : ((وما الذي أهلكَ ؟)) قال : حَوَّلْتُ رَحْلي البارِحَةَ ، قال : فلم يَرُدَّ

---

[378] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٢٤٢٨) .

[379] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ١٨٢ ، ٢١٠) كلاهما عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده .

[380] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٦٨) .

عليه شيئاً ، فأوحى الله إلى رسوله : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] أقْبِلْ وأدْبِرْ ، واتَّقِ الحَيْضَةَ والدُّبرِ[٣٨١].

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : (عمر)ى كوڕى (خطاب) _ خواى لێ ڕازى بێت _ هاتە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمووى : ئەى پێغەمبەرى خوا : تياچووم ، ئەويش فەرمووى : ((چ بوبە هۆى تياچونت ؟)) فەرمووى : دوێنێ زينەكەم گواستەوه (واته به شێوازێكى تر چۆته لاى خێزانەكەى) ، (ابن عباس) فەرمووى : پێغەمبەرى خوا ﷺ بەهيچ شتێك وەڵامى نەدايەوه ، بەڵام پاشان خواى تعالى ئەم ئايەتى بۆ نارده خوارەوه : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] له پێش و پاشەوه بچۆره لاى خێزانەكەت ، بەڵام خۆت له بێنوێژى و كۆم بپارێزه ٠

وفي الترمذي : عن ابن عباس مرفوعاً : لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ أتى رَجلاً أو امرأةً في الدُّبرِ[٣٨٢].

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : خواى تعالى تەماشاى پياوێك ناكات له كۆمەوه چوبێتە لاى پياوێك ياخود ژنێك ٠

وروينا من حديث أبي علي الحسن بن الحسين بن دُومَا ، عن البَراءُ بن عازِب يرفعه : ((كفر بالله العظيم عشرة من هذه الأمة : القاتلُ ، والسَّاحرُ ، والدَّيوثُ ، وناكحُ المرأةِ في دُبُرِها ، ومانِعُ الزكاةِ ، ومَن وَجَدَ سَعَةَ ومات ولم يَحُجَّ ، وشاربُ الخَمْرِ ، والسَّاعي في الفتنِ ، وبائعُ السِّلاحِ من أهلِ الحربِ ، ومَن نكحَ ذاتَ مَحْرمٍ منه))[٣٨٣].

---

[٣٨١] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٨٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٣٨١) ٠

[٣٨٢] _ حديث حسن : أخرجه الترمذي (١١٦٥) ، عن كريب عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠

[٣٨٣] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في الضعيفة (٢٠٠٥) ٠

واته : (البَراء)ى كوڕی (عازب) _ خوای لیّ ڕازی بێت _له فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((دە کەسی ئەم ئومەتە کوفریان بە خوای گەورە کردووە : بکوژ ، جادوگەر ، گەواد ، ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانی ، مەی خۆرەوە ، زەکات نەدەر ، ئەو کەسەی دەوڵەمەندیش بوو مردو حەجی نەکرد ، ئەو کەسەی لە کاتی فینەو ئاشوبدا هەوڵ دەدات خراپە بڵاوبکاتەوە ، فرۆشیاری چەك بۆ ئەو کەسانەی لە جەنگدان ، ئەو کەسەی کەسێکی نامەحرەم دەخوازێت)) ٠

(عبدالله)ی کوڕی (وهب) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (لَهيعة) ، له (مِشرَح)ی کوڕی (هاعان)ەوە ، له (عقبة)ی کوڕی (عامر)ەوە بۆی باسکردین ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەفرین لێکراوە ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای ژنان)) ٠

له (مسند)ی (الحارث)ی کوڕی (أبي أسامة)دا هاتووە : (أبي هريرة)و ، (ابن عباس) فەرموویان : پێغەمبەری خوا ﷺ پێش مردنی ووتارێکی بۆ خوێندینەوە ، کە کۆتا ووتارەکانی بوو تا گەڕایەوە بۆ لای پەروەردگاری _ عزَّ وجلَّ _ و تیایدا فەرمووی : ((هەرکەس لە کۆمەوە بچێتە لای ژنێك یاخود پیاوێك یاخود منداڵێك ، ڕۆژی قیامەت کۆدەکرێتەوەو ، بۆنی لە لاکی بۆنکردو بۆگەنترەو زیان بەخەڵك دەگەیەنێت تا دەچێتە ئاگرەوە ، خوای تعالی کردەوەکانی پوچ دەکاتەوەو ، تەوبەو پەشیمانی قبوڵ ناکات ، دەخرێتە نێو سندوقێکی ئاگرینەوەو ، بە بسماری ئاگرین لێی توند دەکرێت ، (أبوهريرة) فەرموویەتی : ئەمە لە بارێکدا ئەگەر تەوبەی نەکردو پەشیمان نەبۆوە ٠

پێشەوا (أبو نعيم الأصبهاني) بۆی باسکردوین کە (خزيمة)ی کوڕی (ثابت) لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی لە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە لە گەڵ ژناندا جووت مەبن)) ٠

وقال الشافعيّ : أخبرني عمّي محمّد بنُ عليّ بنِ شافعٍ . قال أخبرني عبدُالله بنُ عليّ بنِ السّائبِ عن عمرو بنِ أحيحةَ بنِ الجلاحِ عن خزيمةَ بنِ ثابتٍ أنّ رجلاً سأل النّبيّ ﷺ عن أتيانِ النّساءِ في أدبارهنّ فقال : ((حلالٌ)) فلما ولّى دعاهُ فقالَ : ((كيفَ قُلت في أيّ الخربتينِ أو في أيّ الخرزتينِ أو في أيّ الخصفتينِ أمن دُبُرها في قُبُلها ؟ فنعم ، أم من دُبُرها في دُبُرها فلا ، إنَّ اللهَ لا يستحي من الحقّ ، لا تأتوا النّساءَ في أدبارهنّ))([٣٨٤]) .

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : مامم (محمد)ی کوڕی (علي) کوڕی (شافع) پێی ڕاگەیاندم و ، فەرمووی : (عبدالله)ی کوڕی (علي) کوڕی (السائب) ، لە (عمرو)ی کوڕی (أحيحة)ی کوڕی (الجلاح)ەوە ، لە (خزيمة)ی کوڕی (ثابت)ەوە پێی ڕاگەیاندم ، کەوا پیاوێك سەبارەت بە جووتبوونی ژن لە دواوە لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((حەڵاڵە)) ، کە پیاوەکە پشتی پشتی هەڵکردو چوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ جاریکی تر بانگی کردەوەو فەرمووی: ((چۆنت گووت ، لە کام قوڵایەوە ، لە کام کونەوە ، لە کام چاڵایەوە ، ئەگەر لە دواوە بێ بۆ ئەندامی زازێی ، بەڵێ . بەڵام ئەگەر لە دواوە بێ بۆ کۆم ، نەخێر ، خوای تعالى لە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە مەچنە لای ژنان)) .

(الربيع) دەڵێت : بە پێشەوا (الشافعي)یان گووت : ئەی تۆ چ دەڵێی ؟ فەرمووی : مامم متمانەپێکراوە (ثقة) ، (عبدالله)ی کوڕی (علي) متمانەپێکراوەو ، بەخێر باسی (الأنصاري)کەشی کردووە ، مەبەستی (عمرو)ی کوڕی (الجلاح) بوو ، (خزيمة)ش لەو کەسانەیە کە گومان لە باوەڕپێکراوی ناکرێت ، بەڵام من ڕێ بەو کارە نادەم ، بەڵکو یاساغ و قەدەغەی دەکەم .

دەڵێم _ ابن القيم _ ئالێرەوە خەڵکی بە هەڵەدا چوون و گوفتاری کەسانی پێشین و پێشەوایانیان بەهەڵە لێکداوەتەوە کە ڕێپێدراوێتی ئەو کارە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ

---

[٣٨٤] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) .

دەگێڕنەوە ، چونکە لە ڕاستیدا ڕێی داوە کە دواوەی ژن وەکو ڕێگەك بەکاربهێنرێت بۆ جووت بوون لە ئەندامی زازێ وە ، بەم جۆرە مەبەستی ئەوە نەبوو لە دواوە لە گەڵ ژندا جووت بێ بۆ کۆم ، بەڵکو مەبەستی ئەوەبوو پیاو لە دواوە لە گەڵ ژندا جووت بێ بۆ ئەندامی زازێ ، هەروەها بیسەری فەرموودەکەش بە هەڵەدا چووەو (من) واتە : (لە)ی نێو فەرموودەکەی بە (في) واتە : بۆ نێو لێکداوەتەوەو نەیزانیوە جیاوازیان لە نێواندا هەیە ، کەوابوو ئەمەیە کە پێشین و پێشەوایان ڕێیان پێداوە ، بەڵام کەسانی تر گوفتارەکانی ئەوانیان بە هەڵەیەکی ناشیرین لێکداوەتەوە ٠

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾﴿ البقرة : ٢٢٢ ﴾ واتە : ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ بچنە لایان ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾ لەو شوێنەوە کە خوا فەرمانی پێداون ([٣٨٥])، (مجاهد) فەرموویەتی : سەبارەت بەو ئایەتە لە (ابن عباس)م پرسی ، ئەویش فەرمووی : لەو شوێنەوە کە فەرمانت پێکراوە لێ دورکەویتەوە ، مەبەستی شوێنی بێنوێژی بوو ٠ (علي) کوڕی (أبي طلحة) لە (ابن عباس)ەوە باس دەکات کەوا (ابن عباس) فەرمووی : مەبەستی ئەندامی زاوزێ یەو ، سنووریش مەبەزێنن بۆ شوێنێکی تر ٠

ئەم ئایەتە بەڵگەیە بۆ حەرامکردنی جووتبونی ژنان لە کۆمەوە لەبەر دوو هۆکار ، یەکەمیان : ڕێی داوە بە جووتبونی ژنان لە شوێنی کێڵانەوە ، کە شوێنی منداڵ بوونە نەك لە کۆمەوە کە شوێنی پیسی و ئازارە ٠ خوای تعالی کە دەفەرمێت : ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ ﴾[البقرة : ٢٢٢] مەبەستی شوێنی کێڵانە واتە ئەندامی زاوزێی ژنان ، هەروەها ئایەتەکە دەفەرمێت ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لێرەدا شێوازی جووتبونی ژنان لە دواوە بەڵام بۆ ئەندامی زاوزێ لەم ئایەتەوە دەستکەوت بووە ، چونکە فەرموویەتی : ﴿ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾ واتە : لە هەر کوێ وە ئارەزوتان لێ بوو لە پێشەوە یاخود لە پاشەوە ٠ (ابن عباس

---

[٣٨٥] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

) _ خواى له خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ سەبارەت بە گوفتارى خواى تعالى ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ فەرموويەتى : مەبەستى : ئەندامى زاوزێ يە ٠

ئەگەر خواى تعالى جووتبونى ژنانى لە ئەندامى زاوزێ وە لەبەر زيانێكى كاتى حەرام كردبێت ، وەكو بێنوێژى ، كەوابو بارى حەرامێتى كۆم توندترە ، چونكە شوێنى پيسى و ئازارى بەردەوامە ، سەرەڕاى خراپەى تر وەكو وەچە بڕين ، لێرەدا ئەمە حەرام كراوە ، بۆ ئەوەى نەبێتە بەهانەو دەرگاى خراپەى ديكەش نەكاتەوە بۆ تاوانى گەورەتر ، وەكو ئەوەى ئەم ڕەفتارە لە دواشەوە لە گەڵ منداڵان ئەنجام بدرێ ٠

هەروەها : ژن مافى جووتبونى بەسەر مێردەكەيەوە هەيە ، جووتبونيشى لە كۆمەوە هەقى دەفەوتێنێت و ، حەزو ئارەزووى بەجێ ناهێنێت و ، مەبەستەكانى پێ بەدەست نايەت ٠

هەروەها : كۆم ئامادە نەكراوە بۆ ئەم كارەو ، بۆ ئەوەش نەخولقێنراوە ، بەڵكو لە ڕاستيدا ئەندامى زاوزێ بۆ ئەوە ئامادەكراوە ، بۆيە ئەو كەسانەى وازى لێ دەهێنن و كۆم بەكاردێنن لە حيكمەت و دانايى و شەرعى خوا چونەتە دەرەوە بەگشتى ٠

هەروەها : ئەو كارە زيانبەخشە بۆ پياو ، بۆيە ئاقڵ و ژيرانى پزيشكان لە فەيلەسوف و كەسانى تريش قەدەغەو ياساغيان كردوە ، چونكە ئەندامى زاوزێى ژنان خاسيەتى ڕاكێشانى ئاوى تێزاو و حەوانەوە پێدانى پياوى هەيە ، جووتبونيش لە كۆمەوە يارمەتيدەرى ڕاكێشانى هەموو ئاوەكە نابێت و ، هەموو ئاوە تێزاوەكەى پياو دەرناهێنێت ، چونكە پێچەوانەى كارى سروشتيە ٠

هەروەها : لە ڕوويەكى ديكەشەوە زيانبەخشە ، چونكە ئەنجامدانى ئەو ڕەفتارە لە كۆمەوە پێويستى بە جم و جۆڵى ماندوكار هەيە ، لەبەر ئەوەى پێچەوانەكارى سروشتيە ٠

هەروەها : جێگەی پیسی و باوگژەی ناوسکەو ، پیاویش بەڕووی ڕوو بـە ڕووی دەبێتـەوەو ، تێکەڵی دەبێ ٠

هەروەها : زۆر بۆ ژن زیانبەخشە ، چونکە شتێکەو لـە خـووی سروشـتی مرۆڤـەوە نـامۆو بەدورە ، ڕقی لێیەتی و چارەی ناوێت ٠

هەروەها : خـەم و خەفـەت و ، ڕق لێبونـەوە بـۆ هـەردو کەسـی بکـەرو کـارلێکراو دروسـت دەکات ٠

هـەروەها : ڕووی مرۆڤـ ڕەش دەکـات و ، سـتگی تارێـك دەکـات و ، نـورو ڕونـاکی دڵـی دەکوژێنێتـەوەو ، سـامناکی و پەسـتیەك ڕووی دادەپۆشـێت " هەرکەسـێك کـەمترین زانسـتی ڕووناسی بزانێت " ئەوەی پێوە بەدیدەکات ٠

هـەروەها : دورکەوتنـەوەو ڕق لێبونەوەیـەکی تونـدو ، لـە یـەك دابـڕان لـە نێـوان بکـەرو کارلێکراودا دروست دەکات٠

هەروەها : باروحاڵی بکەرو کارلێکراو بەجۆرێکی وا خـراپ دەکـات کـە دوای ئـەوە هێنـدەی نامێنێ چیتر هێوای چاك بونەوەی لێنەکرێت ، مەگەر بە تەوبەو پەشـیمان بونەوەیـەکی وا کـە بڕیار بدات چیتر ئەو کارە ئەنجام نەدات ٠

هەروەها : هەموو خوو ڕەوشتێکی چاك و باش لـە سـەر هـەردوکیان لادەبـات و ، دژی ئـەو ڕەوشتەیان لەبەر دەکات و ، هەموو دۆستایەتی و پەیوەندیەکی دڵسۆزانەی نێوانیـان لادەبـات و ، تۆوی کینەهەڵگرتن و نەفرین کردنی یەکتریان لە نێواندا دەچێنێ ٠

هـەروەها : لـە گـەورەترین هۆکارەکـانی نـەمانی نیعمـەت و ، دابـەزینی خەشـم و قـین و توڕەبونە ، چـونکە نەفـەرین و نەویسـتراوێتی پـەروەردگاریان بـۆ دروسـت دەکـات و ، ڕوو لـە بکەری ئەو ڕەفتارە وەردەگێڕێت و ، بەچاوی سۆزەوە تەماشـای ناکـات ، بۆیـە کەسـی بکـەر پاش هەموو ئەمانە بەهێوای چ خێرێکەو ، لە چ شەڕێکیش دڵنیابێت ، بۆیـە ژیانی بەندەیـەك کە نەفرین و خەشم و ڕقی خوای تووش بوبێ دەبێ چۆن بـێ ، کـە ڕووی لـێ وەردەگێڕاوەو ، بەچاوی سۆزیشەوە تەماشای ناکات ٠

هەروەها : شەرم و بەخۆداچونەوە بەگشتی ناهێڵێت ، شەرمیش ژیانی دڵەو ، ئەگەر شەرم لە دڵدا نەمێنێت ، کردەوە ناشیرینەکان بە چاك دادەنێت و ، کردەوە جوانەکانیش بە خراپ دادەنێت ، ئەو کاتە مرۆڤ خراپەی لە دڵدا قایم و جێگیرتر دەبێ ٠

هەروەها : ئەو خوو ڕەوشتانە دەگۆڕێت کە خوای تعالی بۆ مرۆڤی داناوە ، مرۆڤ لە خوو ڕەوشتی خۆی دەردەهێنێت بۆ خوو ڕەوشتێکی تر کە خوای تعالی بۆ هیچ گیانلەبرێکی دانەناوە ، کە خوویەکی هەڵاوەگەڕاوەیەو ، خووش ئەگەر هەڵگێڕدرایەوە ، دڵ و ، کردەوەو ، ڕێبازیش هەڵدەگێڕدرێتەوەو ، ئەوجا هەموو کردەوەو شێوازێکی خراپ بەچاك دادەنێت و ، بەوەش باروحاڵ و کردەوەو گوفتاری بەبێ ویستی خۆی خراپ دەکات ٠

هەروەها : بێ ئابڕویی و بێ شەرمی و زاتکردنێك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ٠

هەروەها : شورەیی و سووکی و بێ ڕێزی و هیچ و پوچیەك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ٠

هەروەها : پۆشاکی ڕق و کینە و نەویستراوی و ، هەروەها لاقرتێ و تانوت لێدان و ، ڕیسوابوون و بەسوك تەماشاکردنی خەڵکی لەبەر دەکات ، بە بچوك تەماشای دەکەن " بە ئاستێك ئەوە بەچاو دەبینرێت ٠ بۆیە _ صلاة و سلام _ لەسەر ئەو کەسەی بێ ، کە خۆشی و کامەرانی دونیاو ڕۆژی دوای تەنها بە شوێنکەوتنی ڕێبازەکەیەتی و ، تیاچونی دونیاو ڕۆژی دوای ، بە سەرپێچی کردنی ڕێبازەکەیەتی و ئەوەی کە هێناویەتی ٠

بەشێك : جووتبوونە زیانبەخشەكانیش : دوو جۆرە ، زیانبەخش لە ڕووی شەرعەوە ، زیانبەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە :

ئەوەی زیانەخشە لە ڕووی شەرعەوە : حەرامەكانە ، ئەمە چەندین پلەیەو هەندێكیان لە هەندێكی دیكەیان توندترە · حەرام كراوی كاتیشی (العارض) سوكترو ئاسانترە لە حەرامكراوی بەردەوامێتی (اللازم) ، وەكو حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ئیحرام بەستندا ، حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ڕۆژوودا ، حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ئیعتكافدا ، حرامبونی ژنی (الظّهار)([٣٨٦])لێكراو تا كەفارەت دەدات ، وە حرامێتی جووتبوونی ژن لە كاتی بێنوێژیداو ، بەو هاوشێوانە ، بۆیە سنورێك بۆ ئەم جۆرە جووتبونە نی یە ·

بەڵام حەرامبوونی بەردەوام (اللازم) : دوو جۆرە : جۆرێك هیچ ڕێگەیەك بۆ حەڵاڵبوونی نی یە : وەكو ژنانی مەحرەم ، دایك و خۆشك وهتد ··· ، ئەم جۆرە جووتبونە كوشتن پێویست دەكات ، وەكو سنورێك بۆ ئەو تاوانە ، بەلای كۆمەڵێك لە زانایانەوە وەكو پێشەوا (أحمد)ی (حنبل)و كەسانی دیكەش ، فەرموودەیەكی (مرفوع)ی (ثابت)یش لەم بارەوە هەیە([٣٨٧])·

---

[٣٨٦] ــ الظّهار : ئەگەر پیاو بە ژنەكەی بڵێت : تۆ وەكو پشتی دایكم وای ؛ یاخود وەكو پشتی خوشكم وای ؛ ئەوە (الظّهار)ی لە ژنەكەی كردوە ، شەرعیش ئەمەی حەرام كردوە تاوەكو پیاوەكە كەفارەت دەدات ، یاخود تا ماوەی (الظّهار)ەكە تەواو دەبێ ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوندی · وەرگێر ·

[٣٨٧] ــ يشير إلى حديث البَراءِ قالَ : لَقِيتُ خَالِي وَمَعَهُ الرَّايَةُ ، فَقُلْتُ : أَيْنَ تُرِيدُ ؟ قَالَ : أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ ــ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ــ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ مِنْ بَعْدِهِ أَنْ أَضْرِبَ عُنُقَهُ أَوْ أَقْتُلَهُ · رواه النسائي (١٣٣٣) واللفظ له ، ورواه أبوداود (٤٤٥٦) ، والترمذي (١٣٦٢) واته : (البَراء) ــ خوای لێ ڕازی بێت ــ فەرموویەتی : چاوم بە خاڵم

دووەم : ئەوەی لە تواناداية حەڵاڵ بكرێت ، وەكو ئەجنەبی ، بۆيە ئەگەر مێردار بێت ، لە جوتبونيدا دوو هەق هەيە : هەقێك بۆ خواو ، هەقێك بۆ مێرد · ئەگەر زۆرلێكراو بێ ، سێ هەقی تێدايە ، ئەگەر كەس و كاری هەبێ و بەو هۆيەوە عەيبدارو لەكەدارين ئەوا چوار هەقی تێدايە ، ئەگەر ژنێكی مەحرەمی بێت ، ئەوا پێنج هەقی تێدا دەبێت · زيانی ئەم جۆرە بە گوێرەی پلەكانێتی لە حەرامیدا ·

بەڵام زيانەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە ، ديسان دوو جۆرە : جۆرێك زيانبەخشە بە چۆنيەتيەكەی وەكو ئەوەی پێشتر باسكراو ، جۆرێكيش زيانبەخشە بە زۆركردنی ، ئەم جۆرە هێز دەڕۆخێنێت ، زيان بە دەمار دەگەيەنێت ، لەرزين دروست دەكات ، ئيفليجی ، كرژبوون ، لاوازبوونی چاو و تێكڕای هێزەكان ، گەرمی غەريزی دەكوژێنێتەوە ، ڕێرەوەكان فراوان دەكاتەوەو ، وای لێدەكات ئامادە بێت بۆ پاشەڕۆ زيانبەخشەكان·

بەسوودترين كاتەكانی جوتبوون : پاش هەرسبوونی خۆراكە لە گەدەداو ، لە زەمەنێكی مام ناوەندا ، نەك لەسەر برسێتی ، چونكە گەرمی غەريزی دەكوژێنێتەوە ، نەك لەسەر تێربونيش ، چونكە نەخۆشيگەلێكی توند دروست دەكات ، هەروەها نە لەسەر ماندووبوون ، نە لە دوای گەرماوكردن ، نە لە دوای دەرهاوێشتن ، نەلە دوای هەست بە جوڵانێكی دەرونيش وەكو خەم و خەفت و دڵتەنگی و شادومانبونێكی بەهێز ·

چاكترين كاتيشی پاش چواريەك ياخود سێ يەكی شەوە ، چونكە لەو كاتەدا ڕێكەوتی هەرسبوونی خۆراك دەبێ ، پاشان خۆی دەشوات و دەنوێت ياخود دەستنوێژ دەگرێت و

كەوت و ئاڵاكەی بەدەستەوە بوو ، گووتم : بۆ كوێ دەچی ؟ فەرمووی : پێغەمبەری خوا _ صلی الله عليه وسلم _ ناردومی بۆ لای پياوێك باوەژنەكەی خۆی خواستووە پاش مردنی بابی بۆ ئەوەی لە ملی بدەم ياخود بيكوژم ·

دەنوێت ، بەوەش هێزەکانی بۆ دەگەڕێتەوە ، با لە پاشیشیدا وەرزش و جوڵانەوەیەکی زۆر نەکات ، چونکە زۆر زیانبەخشە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری عیشقدا :

ئەمە نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بە پێچەوانەی هەموو نەخۆشیەکانی ترەوەیە لە خودی خۆی و هۆکارەکانی و چارەسەریدا ، ئەم نەخۆشیە ئەگەر قایم بوو و پتەو تۆکمەبوو ، ئیتر چارەسەری بەلای پزیشکانەوە قورس دەبێ و ، نەخۆشیش ماندوو دەکات ، لە ڕاستیدا خوای تعالی لە قورئانەکەیدا باسی خەڵك دەکات کە عیشقی دوو کۆمەڵ دەبن : ژنان و ، دڵ لێچونی لاوی موو لێدەرنەهاتوو ، باسی ژنەکەی (عزیز)ی میسر دەکات سەبارەت بە (یوسف) ، هەروەها باسی قەومەکەی (لوط) دەکات ، خوای تعالی هەواڵی ئەوانمان پێ ڕادەگەیەنێت کاتێ کە پەریەکان هاتنە لای (لوط)و دەفەرمێت : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (٦٨) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (٦٩) قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ(٧١) . لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ(٧٢) ﴾ [الحجر : ٦٧ _ ٧٢] واتە : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ جا خەڵکی (نێربازی) شارەکە هاتن (بەرەو ماڵی (لوط)و) مژدەیان بە یەکتری دەدا ﴿ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي ﴾ (لوط) ووتی دڵنیابن ئەمانە میوانی منن ﴿ فَلَا تَفْضَحُونِ ﴾ دەی ئابڕوم مەبەن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴾ و لە خوا بترسن و شەرمەزارو ڕیسوام مەکەن ﴿ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ ووتیان ئێمە پێمان نەووتیت نابێ بەرگری لە کەس بکەیت (نابێ کەس توخنت کەوێ) ﴿ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ﴾ (لوط) فەرمووی ئائەوانە کچانی منن (مارەیان کەن) ﴿ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴾ ئەگەر ئێوە (ئەو کارە) ئەنجام دەدەن ﴿ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ ﴾ سوێند بە تەمەن و

ژيانى تۆ (ئەى محمد ﷺ) بەڕاستى ئەوانە ﴿ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾ لە سەر خۆشى خۆياندا سەرگەردانن ([388]) •

بەڵام كەسانێك ئەو ڕێزو سەنگینیە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺدانانێن كە شایستەیەتى و واڕادەگەیەنن كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ تووشبووە لە بارەى (زينب)ى كچى (جحش)ەوە ، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ(زينب)ى بینیوەو فەرموویەتى : (سُبحانَ مُقلّبَ القُلوب) واتە : پاك و بێگەردى بۆ خواى هەڵپلێنەرو ئەم دیوو ئەودیوكارى دڵان و ، دڵى لێ سەندوە ، كەچى بە (زيد)ى كوڕى (حارثة)ى دەفەرموو : لاى خۆت ڕایگرەو بیهێڵەرەوە ، تا خواى تعالى ئەم ئایەتەى بۆ دابەزاند : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾﴿ الأحزاب : ٣٧ ﴾ واتە : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ ﴾ (بیربكەرەوە) كاتێ دەدووت بە كەسێ (زيد)ى كوڕى (حارثة) كە خوا بەهرەى بەسەردا ڕشتبوو تۆیش چاكەت لە گەڵدا كردبوو (بە ئازادكردنى و پەروەردەكردنى) ﴿ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ ﴾ خێزانت (زينب) لاى خۆت ڕاگرەو بیهێڵەوە ﴿ وَاتَّقِ اللَّهَ ﴾ وە لە خوا بترسە ﴿ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ ﴾ لە دڵى خۆتدا شتێك دەشاریتەوە كە خوا ئاشكەراى دەكات ﴿ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾ وە لە (قسەى) خەڵك دەترسى لە كاتێكدا خوا شیاوترە كە لێى بترسى([389]) ، كەسانى بانگەشەكارانى ئەو گوفتارانە واگومان دەبەن ئەو ئایەتانە سەبارەت بە خۆشەویستیە ، بۆیە كەسانێكیان كتێبێكى داناوە سەبارەت بە خۆشەویستى ، تیایدا باس لە خۆشەویستى پێغەمبەران دەكات و ، باسى ئەم ڕوداوەش دەكات ، بەڕاستى ئەم كەسە بەرامبەر بە قورئان و بەرامبەر بە پێغەمبەران نەفامە ، چونكە هەستاوە بە لێكدانەوەى ئایەتەكان بە پێچەوانەى مەبەستى ڕاستەقینەى خواى پەروەردگار ، شتگەلێكیشى داوەتە

[388] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان •

[389] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسیرى قورئان •

پالّ پێغەمبەری خوا ﷺ كە خوای تعالى بەدوری خستوتەوە لێی ، چونكە (زينب)ى كچى (جحش) خێزانى (زيد)ى كوڕى (حارثة) بوو ، پێغەمبەرى خواش ﷺ (زيد)ى كردبووە كوڕى خۆى (تبنّي) ، ئەوەبوو بە (زيد)ى كوڕى (محمد) ناودەبرا ، (زينب)يش لوتبەرزى و خۆبەرزكردنەوەى بەسەر (زيد)دا دەنواند ، بۆيە ڕاوێژى بە پێغەمبەرى خوا ﷺ كرد سەبارەت بەوەى كە (زينب) تەڵاق بدات ، پێغەمبەرى خواش ﷺ پێى دەفەرموو : خێزانەكەت لاى خۆت ڕاگرەو بيهێڵەرەوەو لە خوا بترسە ، ئەوەشى لە دڵى خۆيدا شاردەوە كەوا ئەگەر (زيد) تەڵاقى بدات " بۆى خۆى دەيخوازێت ، لەوەش دەترسا خەڵكى پێى بڵێن ژنى كوڕەكەى خۆى خواستووە ، چونكە (زيد) بە كوڕى (محمد) ناودەبرا ، ئا ئەمە بوو كە پێغەمبەرى خوا ﷺ لە دڵى خۆيدا شاردبويەوەى ، ئەوەش ئەو ترسەبوو لە خەڵك كە بەسەريهات ، بۆيە خواى تعالى ئەم ئايەتەى دابەزاندو تيايدا باسى ئەو بەهرەو نيعمەتانە دەكات كە پێى بەخشيوە " نەك سەرزەنشتى بكات ، وە پێشى ڕاگەياند كە نابىّ لە قسەى خەڵكى بترسێت " سەبارەت بەو شتانەى خواى تعالى بۆى حەڵاڵ كردووى ، چونكە خواى تعالى شايستەترە ترست لێبىّ ، دەست هەڵنەگرێت لەوەى بۆى حەڵاڵ كردوى " لەبەر قسەى خەڵك ، پاشان پێى ڕاگەياند كەوا (زينب)ى لىّ مارە دەكات دواى ئەوەى كە (زيد) پێويستى پىّ نەماو و تەڵاقيدا ، بۆ ئەوەى ئومەتەكەى شوێنى كەون و پەيڕەوى بكەن لەوەداو ، پياو ژنى بەكوڕكراوى خۆى بخوزاێت " نەك ژنى كوڕەكەى خۆى كە لە پشتێتى ، بۆيە خواى تعالى لە ئايەتى حەرامكردندا دەفەرمێت : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ واتە : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ ﴾ وە (حەرامە بۆتان) هاوسەرى كوڕەكانتان (بووك) ﴿ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ ئەوانەى كە لە پشتى خۆتانن([390]) ، هەروەها خواى تعالى لەم سورەتەدا دەفەرمێت ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ ﴾[سورة الأحزاب:٤٠] واتە : محمد ﷺ باوكى هيچ يەك لە پياوەكانتان نى يە ، لە سەرەتاى سورەتەكەشدا دەفەرمێت : ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾[الأحزاب : ٤] واتە ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

---

[390] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ·

﴿ وه خوا بەكوڕكراوەكانتانی نەكردۆتە كوڕتان ﴿ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾ ئەوە قسەی سەر زارەكی تانە(391)، كەوابوو تێڕوانە لەم بەرگریكردنە لە پێغەمبەری خوا ﷺ و ، دورخستنەوەی تانەی تانەداران لەو زاتە پاكە . وبالله التوفيق .

بەڵێ . پێغەمبەری خوا ﷺ خێزانەكانی خۆشدەویست و ، لە هەمووشیان بەلایەوە خۆشەویستر (عائشة) بوو ، خۆشەویستی هیچ كەسێكیش بەلایەوە نەدەگەشتە خۆشەویستی (عائشة) جگە لە خۆشەویستی خوای پەروەردگاری ، بەڵكو بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : ((لو كنتُ مُتَّخِذاً من أهلِ الأرضِ خليلاً لاتَّخَذْتُ أبابكر خليلا)) ، وفي لفظ : وإنَّ صَاحِبَكُم خَليلُ الرحمن(392) واتە : ((ئەگەر من لە خەڵكی سەر زەمین خۆشەویستێكم هەڵبژاردایە (أبوبكر)م بە خۆشەویستی خۆم دەكرد)) ، لە بێژەیەكی تریشدا هاتووە : بەڕاستی هاوڕێكەتان خۆشەویستی رەحمانە .

بەشێك :

لە ڕاستیدا دڵانێك گیرۆدەی خۆشویستنی وێنەو ڕوخسار دەبن ، كە لە خۆشەویستی خوای تعالى بۆش و بەتاڵ بن ، ئەوانەی ڕووی لێوەردەگێڕن و ، بە شتی تر جێگەی پڕ دەكەنەوە ، چونكە ئەگەر دڵ پڕبوو لە خۆشەویستی خواو تامەزرۆی چاوپێكەوتنی بوو ، ئەوا نەخۆشی خۆشویستنی وینەو ڕوخساری لێ دوردەخاتەوە ، بۆیە خوای تعالى سەبارەت بە (یوسف) پێغەمبەر دەفەرمێت : ﴿ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ [يوسف : ٢٤] واتە : ﴿ كَذَلِكَ ﴾ ئا بەو جۆرە (بەڵگەمان نیشانی یوسف دا) ﴿ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ﴾ بۆ ئەوەی خراپەو داوێن پیسی لێ دوربخەینەوە ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ چونكە بەڕاستی ئەو (یوسف) لە بەندە پاك و هەڵبژاردەكانی

---

391 _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

392 _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٧ / ١٥) ، ومسلم (٢٣٨٣) .

ئيمەيە([٣٩٣]) ، لەم ئايەتـەدا ڕوون دەبێتـەوە كـە دڵسـۆزى و هەڵبـژێردراوى هۆكارێك بـوون بـۆ دورخستنەوەى خۆشەويستى و ، ئەو خەراپەو كردەوە ناجۆرانەى كە بەروبوم و ئـەنجامين لـە (يوسف) پێغەمبەر _ عليه السلام _ ، بۆيە وازلێهێنانى هۆكار وازلێهێنانى مايەى هۆكەشـە ، كەسـانێكى پێشـين گوتويانـە : خۆشەويسـتى جوڵانـەوەى دڵێكـى بـۆش و بەتاڵـە ، واتـە لـە خۆشەويستەكەى زياتر هيچى ديكەى تێدا نى يە · خواى تعـالى دەفـەرمێت : ﴿ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا ﴾[القصص : ١٠] واتە : جا دڵى دايكى موسا خاڵى بوو (لـە هـەموو شـتێك جگـە لـە منداڵەكـەى) ([٣٩٤]) واتـە : خـاڵى بـوو لـە هـەموو شـتێك جگـە لـە موسـى چـونكە لەڕادەبەدەر خۆشيدەويست و ، دڵيشى زۆر پێوەى پەيوەندبوو ·

خۆشەويستيش لە دوو شت پێكهـاتووە : بەچـاك زانينـى خۆشويسـتراو و ، سـووربوون لـە سەر پێكەشـتنى ، بۆيـە هـەركات دانەيـەكيان نـەما خۆشەويسـتيەكەش نامێنێت ، نەخۆشـى خۆشويسـتن زۆرێـك لـە ئاقـڵ و ژيرانـى مانـدووكردو ، كەسانێكيشـيان تيايـدا دواون ، بـەڵام قسەكانيان وازى لێدەهێنرێت بۆ شتى ڕاستر ·

دەڵـێين _ ابـن القـيم _ حيكمـەت و دانـايى خـواى تعـالى لـە دروسـتكراوان و كاروبارێـدا جێگيربووە لەسەر بنچينەى سازان و پێكهاتن لە نێـوان هاوشـێوەكاندا ، هـەموو شـتێكيش بـۆ لاى گونجاوى خۆى و بۆلاى پێكەوەهەڵكراوى خۆى راكێش دەبێ و ، ڕووى تێ دەكات " وەكـو خوويەكى سروشتى ، وە لە جياوازو لەيەك نەچووى خۆى هەڵدێت ، تا ئەو ئاسـتەى خـۆى لـێ دور دەخاتەوە " وەكو خۆيەكى سروشتى ·

بۆيە نهێنـى تێكـەڵبوون و پەيوەنـدى كـردن بەيەكـەوە لـە جيهـانى بـەرزو خواروشـدا ، لـە ڕاستيدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : گونجاوى و پێكاهاتن و وەكيەكبوون ·

---

[٣٩٣] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ·

[٣٩٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ·

نهێنی جیاوازی و جیابوونەوەش ، لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : نەگوجاوی و پێکنەهاتن و وەکیەکنەبوون .

کەوابوو لە سەر ئەم بنچینانە بەدیهاتن و کاروبار بەڕێوەدەچێت ، بۆیە هاوچەشن هەواداری هاوچەشنی خۆیەتی و ، دەگەڕێتەوە بۆ لای ، دژیش لە دژەکەی هەڵدێت و ، خۆی لێ دوردەخاتەوە ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾[الأعراف : ١٨٩] واتە : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ ﴾(خوا) ئەو زاتەیە کە ئێوەی دروست کردوە ﴿ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ﴾ لە یەك کەس (کە ئادەمە) ﴿ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ هەر لە خۆی هاوسەری بەدیهێنا ﴿ لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾ تا لای بحەسێتەوە (ئارام بگرێ)([395]) ، لێرەدا خوای تعالی هۆی حەسانەوەو ئارامگرتنی پیاوی لای خێزانەکەی گەڕاندۆتەوە بۆ ئەوەی کە لە جۆرو چەشن و گەوهەری خۆیەتی ، بۆیە حەسانەوەی پیاو لای خێزانەکەی _ کە بریتیە لە خۆشەویستی _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە چەشنی خۆیەتی ، ئەمە بەڵگەیە کە هۆی حەسانەوە بە جوانی وێنەو ڕوخسار نی یە ، هەروەها بە مەبەست و ویست و ، خولقاندن و ڕێنمویش نی یە ، ئەگەرچی هەموو ئەوانە لە هۆکارەکانی حەسانەوەو خۆشەویستین .

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الأرواحُ جُنُودٌ مُجَنَّدةٌ ، فما تعارفَ منها ائتلفْ ، وما تناكرَ منها اختَلَفَ)).

واتە : ((ڕوحەکان سەربازی ڕاهێنراون ، ئەوانەیان هاوڕەوشت و هاوبیرن پێکەوە دەگونجێن و ، ئەوانەشیان سروشت و بیروباوەڕیان جیاوازە لە یەك دوور دەکەونەوە)) .

وَفِي " مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ " وَغَيْرِهِ فِي سَبَبِ هَذَا الْحَدِيثِ : أَنَّ امْرَأَةً بِمَكَّةَ كَانَتْ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَجَاءَتْ إِلَى الْمَدِينَةِ ، فَنَزَلَتْ عَلَى امْرَأَةٍ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَقَالَ النَّبِيّ ﷺ: الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ

[395] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

مُجَنَّدَةٌ الْحَدِيثَ([396]) واتـه : لـه (مسـند)ى ئيمـامى (أحمـد)و هيتريشدا هـۆى گوتنى ئـهم فهرموودهيه هاتووه كهوا : ژنێك له مهككه خهڵكى پێدهكهنان ، ئهوهبوو چووه مهدينـهو ، لـه ماڵى ژنێك دابهزى كه ئهميش ديسان خهڵكى پێدهكهنان ، بۆيه پێغهمبهرى خوا ﷺ فـهرمووى : ڕوحهكان سهربازى ڕاهێنراون ··· فهرموودهكه ٠

شـهريعهتى خـواى تعالى جـێگير بـووه لهسـهر ئـهوهى كـه حـوكمى شـتێك وهكـو حـوكمى هاوشـێوهكهيهتى ، شهرعهكهشـى دابـهش ناكرێتـه سـهر دوو لێكچـوداو ههريـهكيان حـوكمى تايبهتى ههبێت ، ههروهها شهرعهكهشى كۆناكرێتهوه له نێوان دوو هـاودژداو هـهردوكيان يـهك حوكميان ههبێت ، ههركهس بۆچونێكى تـرى لهمـه جيـاوازترى هـهبێ ، ئـهوا دهگهڕێتـهوه بـۆ ئهوهى كه زانينى بهرامبهر به شهريعهتى خواى تعالى كهمه ، ياخود كهمتهرخهمه بهرامبهر بـه زانينى لهيهكچوون و جياوازى ، يـاخود شـتگهلێك دهداتـه پـاڵ شـهريعهت كـه فـهرمانى خـواى تعالاى لهسهر نى يه ، بهڵكو له بيروڕاى ههندێ پياوانه ٠ به دانايى و دادپـهروهرى پـهروهردگار بــهديهێنان و شــهريعهتهكى دهركــهوت ، بــه دادهپــهروهرى و كێشــى ووردى پــهروهردگار بهديهێنان و شهريعهتهكهى چهسپاو ڕاست بۆوه ، كه بريتيه له يهكسانكردن و ڕێككردنهوه لـه نێوان دوو لهيهكچوو ، وه جياكردنهوه له نێوان دوو جياوازدا ٠

ئهمـهش كـه لـه دونيـادا چهسـپاوه ، لـه ڕۆژى قيامهتيشـدا هـهر ئاوهمايـه ٠ خـواى تعالى دهفهرمێت : ﴿ احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ. مِنْ دُونِ اللهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ [الصافات : ٢٢] واتـه ﴿ احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ ﴾ (خـوا بـه فريشتهكان دهفـهرموێ) ئهوانـهى سـتهميان كـرد كۆيـان بكهنـهوه لـه گـهڵ هـاورێ كانيـان (هاووێنهكانيان) ﴿ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُو ﴾ له گهڵ ئهوانهى دهيانپهرستن ﴿ مِنْ دُونِ اللهِ ﴾ جگه لـه

[396] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٢٩٥ ، ٢٥٢٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٩٠١) ، ومسلم (٨ / ٤١) كلهم من حديث أبي صالح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠

خوا ﴿ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ ئەنجا ڕێگای دۆزەخیان نیشان دەن ([٣٩٧]) ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لیّ ڕازی بێت _و پاش ئەویش پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) _ بەڕەحمەتی خوا بێت _ دەربارەی گوفتاری خوای تعالی ﴿ وَأَزْوَاجَهُمْ ﴾ فەرموویانە : واتە : هاووێنەو لێکچوەکان ٠

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وإذا النُّفوسُ زُوِّجَتْ ﴾[التكوير : ٧] واتە: ساتێك كە هەر خاوەن کارێك جووتکرایەوە لە گەڵ هاووێنەو لێکچووی خۆیدا ، وەکو جووتکردنی دوو کەسی خۆشەویست لەبەر خوای تعالی لە بەهەشتدا ، جووتکردنی دوو خۆشەویستی ملکەچی شەیتان لە دۆزەخدا ، چونکە هەر کەسێك لە گەڵ ئەو کەسەدایە کە خۆشی دەوێ ، بیەوێ یاخود نەیەوێ ، وفي مستدرك الحاكم وغيره عن النبي ﷺ: ((لا يُحِبُّ المَرءُ قَوْماً إلا حُشِرَ مَعَهُم))([٣٩٨]) واتە : پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس قەومێکی خوشویست بەدڵنیایی لە گەڵیاندا کۆدەکرێتەوە)) ٠

خۆشەویستی چەند جۆرێکەو چاکترین و بەڕیزترینیان : خۆشەویستیە لە بەر خواو بۆ خوا ، لێرەدا پێویستە مرۆڤ ئەوانەی خۆشبوێت کە خوای تعالی خۆشی دەوێن و ، هەروەها پێویستە مرۆڤ خواو پێغەمبەرەکەشی خۆشبوێت ٠

دیسان : خۆشویستنی ڕێکەوتن لەسەر ڕێگەیەك ، یا ئاینێك ، یا ڕێباوەڕێك ، یا ڕێبازێك ، یا خزمایەتیەك ، یا پیشەسازیەك ، یا هەر مەبەستێکی تر ٠

دیسان : خۆشەویستیەك بۆ دەستکەوتنی بەرژەوەندی و سوودێك لە کەسی خۆشویستراو ، یا لە پلەو پایەکەی ، یا لە ماڵ و سامانەکەی ، یاخود لە فێرکردن و ڕێنمایەکەی ، یا بۆ

---

[٣٩٧] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٣٩٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٥ ، ١٦٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٣٠٣٧) ٠

بەدەستهێنانی خۆشی و ئارەزوویەك ، ئەمانە خۆشەویستی کاتین و نامێنن بە نەمانی ئەو هۆکارانەی دروستی کردوون ، دڵنیابە ئەو کەسەی بۆ کارێك خۆشی دەوێی ، پشتت تیێ دەکات و دوردەکەوێتەوە کاتێ کارەکە تەواوبێ ٠

بەڵام خۆشویستنی هاوشێوەیی و گونجاوی کە لە نێوان دوو خۆشەویستدا هەیە ، خۆشویستنێکی بەردەوامەو لەناوناچێت " مەگەر کۆسپ و تەگەرەیەك لایبات ، خۆشەویستی عیشق لەم جۆرەیە ، چونکە پەسەندکردنێکی ڕوحانی و ، تێکەڵبونێکی نەفسانیەو ، ئەو گومان و دودڵیی و لاوازی و بێهێزی و داهێزراوی و سەرقاڵی و پەشێویەی لە خۆشویستنی عیشقدا دا تووشی مرۆڤ دەبێ لە جۆرەکانی دیکەی خۆشویستنەکاندا تووشی نابێت ٠

بۆ عیشق جار بە جار لە یەك لاومیە :

ئەگەر گووترا : ئەگەر هۆکاری عیشق ئەو پەیوەندی و پەیوەستبوون و لەیەکچوونە ڕوحانیە بێت کە باستان کرد ، کەوابوو بۆ بەردەوام نابێ لەنێوان هەردوو لادا ، بەڵکو بەزۆری تەماشا دەکەیت تەنها لە لایەن ئەو کەسەوەیە کە تووشی عیشق بووە ، بۆیە ئەگەر هۆکاری عیشق ئەو پەیوەندیە نەفسانیەو ئەو تێکەڵبوونە ڕوحانیە بوایە ، ئەوا خۆشەویستیەکەی نێوانیان هاوبەش و لە هەردوو لاوە دەبوو ٠

وەڵام بۆ ئەمە : ئەوەیە کە هۆکار جار بە جار مایەو ئەنجامەکەی دوادەکەوێت لەبەر نەبوونی مەرجێك ، یاخود بوونی کۆسپ و تەگەرەیەك ، دواکەوتنی خوشویستنیش لە لایەنی بەرامبەرەوە دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لەم سێ هۆکارانە :

یەکەم : زەدەیەك (عِلة) لە خۆشویستنەکەدا ، وە خۆشویستنێکی کاتیەو خۆیی نی یە ، وە مەرج نیە مرۆڤ لە خۆشویستنی کاتیدا هاوبەشی هەبێ ، بەڵکو پێدەچێ دورکەوتنە هەبێ لەلایەن کەسی خۆشویستراوەوە ٠

دووەم : كۆسپێك لـە خـودی كەسـی عاشـقدایە ، كـە قەدەغـەی كەسـی خۆشويسـتراوی بەرامبەر دەكات خۆشی بوێت ، ئەو كۆسپە یا لە خوو و ڕەوشتیدایە ، یا لە جەستەو دیمـەن و شێوەیدایە ، یا لە ڕێبازیدایە ، یا لە كردەوەیدایە هتد..

سێیەم : كۆسپێك لە كەسی خۆشويستراودايەو ناهێڵێت هاوبەشی كەسـی عاشـق بێـت لـە خۆشەويستيەكەيدا ، ئەگەر ئەو كۆسپە نەبوايە وەكو ئەو خۆشی دەويست ، بۆيـە ئەگـەر ئـەو كۆسپانە نەمێنێت و ، خۆشەويسـتيەكەش خـۆيی بـوو ، ئـەوا بـەدڵنیایی لـە هـەردوو لایەنـەوە دەبێت .

ئەگـەر كۆسـپی خۆبەگـەورەدانان و ئێرەیـی و ، سـەرگەورەیی و دوشمنایـەتی لـە دڵـی بێباوەڕاندا نەبوایـە ، بـەدڵنیایی پێغەمبـەرانیان لـە خـودی خۆیـان و كـەس وكـارو سـەرەوەت سامانیش خۆشتر دەویست ، بۆیە كاتێ ئەو كۆسپە لە دڵی دەست و پێوەندەكانیانـدا نـەبوو ، بەلایانــەوە خۆشەویســتی پێغەمبــەرانیان لــە ســەروی خۆشویســتنی نــەفس و كەســوكارو سەروەتیشەوە بوو .

بەشێك سەبارەت بەوەی كە چارەسەری عیشق بەوە دەكرێت كە عاشق خۆشەویستەكەی بخوازێت

مەبەستیش ئەوەیە : لەبەر ئەوەی عیشق نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان ، بۆیە قبوڵی چارەسەركردن دەكات و ، چەند جۆرێك چارەسەریشی هەیە ، كەوابوو ئەگەر كەسی عاشق هیچ ڕێگەیەكی بەدەستەوە نەبێت بەدەر لە دەستكەوتنی خۆشویستەكەی لە هەردوو لایەنی شەرع و چارەنوسیشەوە ، ئەوە _ دەستكەوتنی خۆشەویستەكەی _ چارەسەری دەبێ ، كما ثبت في الصحيحين من حديث ابن مسعود _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ ((يا معشرَ الشَّباب مَن استطاع منكم الباءةَ فليتزوَّج ، ومَن لم يستطعْ فعليه بالصَّوم ، فإنَّه له

وِجاءٌ))([٣٩٩]) واته : له (ابن مسعود)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فەرموویەتی: پیّغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی کۆمەڵی لاوان ، هەرکەس له ئیّوه توانای هەیه با ژن بهیّنیّت ، چونکه چاکترین هۆکاری چاو دانواندن و داویّن پاریّزی یه ، هەرکەسیش توانای نی یه ، با ڕۆژوو بگریّت ، چونکه بۆی دەبیّته قەڵغان)) . لیّرەدا پیّغەمبەری خوا ﷺ ڕیّگەی دوو چارەسەری به عاشق پیشاندا : بنەڕەتی _ مارەکردنی خۆشەویست _ ، لەبریی _ ڕۆژوو گرتن _ . فەرمانیشی پیّکرد بنەڕەتیەکه بەکاربیّنیّت ، که چارەسەریەکه بۆ ئەم نەخۆشیه دانراوه ، بۆیه پیّویسته وازی لیّنەهیّنریّت بۆ چارەسەریّکی تر ، ئەگەر هەر ڕیّگەیەك هەبوو بۆ بەکارهیّنانی .

وروى ابن ماجة في سننه عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، عن النبي ﷺ أنه قال : ((لَمْ نَرَ للمتحابَّينِ مِثلَ النكاح))([٤٠٠]) .

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی و باببیشی ڕازی بیّت _ فەرموویەتی : پیّغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هیچ چارەسەریّکی تر بەچاك دانانیّین بۆ دوو خۆشەویست بەدەر له زەواج کردن)) . ئەمه ئەو مانایەیه که خوای تعالی ئاماژەی پیّداوه _ پاش ئەوەی ژنانی حەڵاڵ کردووه ، ئازادو کەنیزەك ، له کاتی پیّویستیدا _ به گوفتاری ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾[النساء : ٢٨] واته : ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ ﴾ خوا دەیەویّت ﴿ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ﴾ که ئەرکتان له سەر سووك بکات ﴿ وَخُلِقَ الإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾ چونکه ئادەمی به لاواز دروست کراوه([٤٠١]) لەم شویّنەدا خوای تعالی باسی سووکردنەوه دەکات ، وه هەواڵ دان به لاوازی مرۆڤ له ئایەتەکەدا پەنجه ڕادەکیّشیّت بۆ لاوازی بەرگەنەگرتنی بەرامبەر بەم شەهوەت و ئارەزووه ، وه خوای تعالی ئەوەی بۆ سوککردنەتەوه به حەڵاڵکردنی ژنان

---

[٣٩٩] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٤٠٠] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٤٠١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

دوو یا سێ یا چوار ، ڕێگەشی داوە بچێتە لای بەندەو کەنیزەکەکانی خۆی ، پاشان ڕێگەشی پێدا ئەگەر پێویست بوو کەنیزەك بخوازێت وەکو چارەسەریەك بۆ ئەم شەهوەت و ئارەزووەو ، بۆ سووکردنەوەی ئەم خووە لاوازەو ، وەکو بەزەیی پێداهاتنەوەش ٠

بەشێك :

ئەگەر هیچ ڕێگەیەکیش بەدینەکرا بۆ ئەوەی کەسی عاشق بە خۆشەویستەکەی شادبێتەوە وەکو چارەنووس یاخود وەکو شەرع ، یاخود لێی قەدەغەکرابێت لەهەردوو لاوە ، ئەوا نەخۆشیەکی بێ دەرمانەو ، گرنگترین چارەسەرەکانیشی ، بریتیە لەوەی نەفسی خۆی ئاگادارکاتەوە بەوەی هیوای لێ ببڕێت ، چونکە نەفس هەرکات بێئومێد بوو لە شتێك ، دەحەوێتەوەو ، چیتر ئاوڕی لێ ناداتەوە ، بەڵام ئەگەر لە گەڵ نائومێدیشدا عیشقەکەی هەر بەردەوام بوو ، ئەوا خوو و ڕەوشتی ئەو کەسە تووشی چەوتڕەویەکی توند بووە ، بۆیە پێویستە بیگۆڕێت بە چارەسەرێکی تر ، کە بریتیە لە چارەسەرکردنی ئەقڵی خۆی ، چونکە دەبێ بزانێ پەیوەسبوونی دڵ بەشتێکەوە کە هێوای دەستکەوتنی ناکرێت جۆرێکە لە شێتی و ، خاوەنەکەشی وەکو کەسێکە عاشقی خۆر بێ و ، ڕوحیی حەزی بەوەبێ کە بۆلای بڵندبێتەوەو ، لە گەڵیدا لە سەر خولگەکەی بسوڕێتەوە ، ئەم کەسە بەلای تێکڕای ئاقڵ و ژیرانەوە شێتەو ، لە کۆمەڵی ئەواندا حیسابی بۆ کراوە ٠

ئەگەر پێگەشتنیشی نەگونجاوبێ وەکو شەرع نەك چارەنووس ، چارەسەرەکەی بریتیە لەوەی دەبێ وەکو نەگونجاویی چارەنووسیی تەماشای بکات ، چونکە شتێك کە خوای تعالی مۆڵەتی نەدابێ ، چارەسەرکردنی مرۆڤ و ڕزگاربوونی تەنها لێ دورکەوتنەوەیەتی ، کەوابوو با نەفسی خۆی ئاگادار بکاتەوە ، کەوا نەبووەو قەدەغەکراوەو ، هیچ ڕێگەیەکی پێگەشتنی نی یەو ، وەکو تێکڕای مەحاڵەکانی دیکەیە ، وە ئەگەر نەفسی ئاژاوەگێڕی هەر لێی دورنەکەوتەوە ، با وازی لێ بێنێت لەبەر یەکێك لەم دوو شتانە ، یەکەم : یا لە ترساندا ، وە یا لە دەستدانی خۆشەویستێکی دیکە کە زۆر بەلایەوە خۆشەویستەو ، بەسودترەو ،

خێردارتریشه ، چێژو پێ شادومانبوونیشی بەردەوامترە ، چونکه کەسی ئاقڵ و ژیر هەرکات بەراوردی کرد لە نێوان دەستکەوتنی خۆشەویستێکی خێرا نەماو بە لەدەستدانی خۆشەویستێك لەو گەورەترو ، بەردەوامترو ، بەسودترو ، بەچێژترو بە پێچەوانەشەوە ، یەکسەر جیاوازی هەردوکیانی بۆ دەردەکەوێت ، بۆیە هەرگیز چێژی بەردەوام کە هیچ مەترسیەکی تێدا نی یە مەگۆڕەوە بە چێژی ساتێك ، کە پاشان بۆ ئازار دەگۆڕێت ، حەقیقەتەکەشی تەنها خەونی کەسێکی نووستووە ، یا ئەندێشەیەکەو جێگیر نابێ ، بۆیە چێژ دەچێت و ، ئەنجام دەمێنێت ، شەهوەت و ئارەزووش نامێنێن و ، بەدبەختی دەمێنێت ٠

دووەم : ڕوودانی خراپەیەکی نەویستراو کە زۆر بەلایەوە قورستر دەبێ بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستە ، ، یاخود هەردوو شتەکەی بۆ کۆدەبێتەوە ، مەبەستم ـ ابن القیم ـ : لەدەستدانی شتێکی خۆشەویستر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، وە ڕودانی بەڵایەکی حەز پێ نەبووی زۆر ئەستەم تر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، بۆیە ئەگەر دڵنیابوو کە بەدەستکەوتنی ئەم خۆشەویستە ئەو دوو شتەی تووش دەبێ ، بەلایەوە ئاسان دەبێ وازی لێ بهێنێت ، واش دەبینێت کە ئارامگرتنی بەرامبەر بە لەدەستدانی خۆشەویستەکەی ئاسانترە بەبەراوردی تووشبوونی بەو دوو شتەی سەرەوە ، چونکە ئەقل و ئاین و ، جوامێری و پیاوەتیەکەی ، فەرمانی پێدەکات بەرگەی زیانی کەم بگرێت ـ کە خێرا دەشگۆڕێت بۆ چێژو خۆشی و شادومانی ـ لە پێناو دوورخستنەوەی ئەو دوو زیانە گەورەیەدا ٠ بەڵام نەفامیەکەی ، ئارەزووەکەی ، ستەمکاریەکەی ، هەڵەشەیەکەی ، سووکیەکەی فەرمانی پێدەدات بە پەسەندێتی ئەم خۆشەویستە بەپەلەیە ، وە بەو کەم و کوڕیەوە کە تیایدایە ، وە لە گەڵ ئەوەی کە بەسەریدا دەهێنێت ٠ پارێزراویش ئەو کەسەیە کە خوای تعالی دەیپارێزێت ٠

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەی قبوڵ نەبوو ، گوێدێریشی نەکرد بۆ ئەم چارەسەرە ، با تەماشای ئەو خراپە خێراو دەست وبردانە بکات کە شەهوەت و ئارەزوو بەسەریدا دێنێت و ،

ئەو بەرژەوەندیانەی کە لێی قەدەغە دەکات ، چونکە لە هەموو شتێك زیاتر خراپەکانی دونیا بۆ مرۆڤ ئامادەکات و ، گەورەترین هۆکاریشە بۆ پەکخستنی بەرژەوەندیەکانی ، چونکە نایەڵێت بەندە بەتەواوی هۆش و هەست و ژیری بەکاربێنێت کە کاری پێ ڕادەپەڕێنێت و ، بەرژەوەندیەکانی پێ ڕاست دەکاتەوە ٠

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەشی قبوڵ نەبوو ، با خراپی هەر گوتەو کرداری شتێکی تری خۆشەویستەکەی بیرخۆی بێنێتەوەو ، ئەوانەش کە وای لێدەکات خۆی لێ بەدوربگرێت ، چونکە ئەگەر بەدوایدا بگەڕێت و تەماشای بکات ، دەبینێت چەندەها ئەوەندەی ئەو خوو ڕەوشتە چاك و باشانەیە کە وای لێکردوە خۆشی بوێت ، سەبارەت بەوەش لێی شاراوەیە با لە دراوسێکانی بپرسێت ، چونکە وەکو چۆن خوو ڕەوشتی چاك وباش هۆکاری خۆشەویستی و ویستنە ، ئاوەهاش ناتەواوی و کەم وکوڕی هۆکاری ڕق لێبونەوەو دووریبونەوەیە ، با بەراوردێکی نێوان هەردوو شتەکە بکات و ، ئەوەی خۆشبوێت کە پێش دەکەوێت و نزیکترین دەروازەشە بۆ ئەو ، با لەو کەسانە نەبێت کە ڕەنگێکی جوانیی بەسەر جەستەیەکی بەڵەکی گولەوە فریوی دابێت ، با چاوەکانی جوانی دیمەن تێپەڕێنێت بۆ خراپی کردەوە ، با لە پەردی جوانی دیمەن بپەڕێتەوە بۆ ئەو خراپانەی کە دڵ هەواڵی پێداوە ٠

ئەگەر تێکڕای ئەم دەرمانانە بێتوانابوون لە چارەسەرکردنیدا ، هیچ ڕێگەیەکی تری نابێت جگە لەوەی پەنا بۆ ئەو زاتە بەرێت کە وەڵامی کەسی ناچارو بێدەرەتان دەداتەوە ، با خۆی فڕێداتە پێش دەستی و لەبەر دەرگاکەیدا ، پەنای بۆ بەرێت ، لێی بپاڕێتەوە ، بەکەساسی ، بە زەبوونی ، بە ملکەچی ، هەرکاتێك ئەوەی بۆ ڕەخسا ، ئەوا لە دەروازەی سەرکەوتنی دلوە ، با ئیتر پاك بێ و دەستهەڵگرێت و خۆی لە گوتەو کرداری نەگونجاو و نەشیاو بپارێزێت و ، شیعری دڵداری بۆ یادکردنەوەی خۆشەویست نەڵێت و ، لە نێو خەڵکیدا ناوی نەزڕێنێت و ، تووشی زیانی نەکات ، چونکە دەبێ بە ستەمکارێکی شەڕفرۆش ٠

با فريونەخوات بەو فەرمووده (موضوع)ى كە دراوەتـە پـالْ پێغەمبـەرى خـوا ﷺ كـەوا (سُويد)ى كورِى (سعيد) هەستاوه بە گێرِانـەوەى ، لـە (علـيّ) كـورِى (مُسـهِر)ەوه ، لـە (أبي يحيى)ى كورِى (القَتَّات)ەوه ، لە (مجاهد)ەوه ، لە (ابن عباس)ەوه _ خوا لـە خـۆى وبابيشـى رِازى بێـت _ لـە پێغەمبـەرى خـواوه ﷺ، هـەروەها (أبـي مسـهر) هەسـتاوه بـە گێرِانەوەى ، لە (هشام)ى كـورِى (عـروة)وه ، لـە بابيـەوه ، لـە (عائشـة)وه _ خـواى لـىٚ رِازى بێت _ ، لە پێغەمبەرى خـواوه ﷺ، هـەروەها (الـزُّبير)ى كـورِى (بَكّـار) هەسـتاوه بـە گێرِانـەوەى ، لــە (عبـدالملك)ى كـورِى (عبـدالعزيز)ى كـورِى (الماجِشُـون)ەوه ، لــە (عبدالعزيز)ى كورِى (أبي حازم)ەوه ، لە (ابن أبي نجيح)ەوه ، لە (مجاهد)ەوه ، لە (ابـن عباس)ەوه _ خوا لە خۆى وبابيشى رِازى بێت _ كەوا پێغەمبەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : ((مَنْ عَشِقَ ، فعَفَّ ، فماتَ فهـو شـهيدٌ وفي روايـة : مَـنْ عَشِـقَ وكتم وعـفَّ وصـبرَ ، غفـر اللهُ لَـهُ ، وأدخلهُ الجنةَ)) واتە : ((هەركەس خۆشەويستى بكات و ، لە كردارو گوفتـارى نەشـياو خـۆى گرتەوه ، ئەگەر بمرێت بەشەهيد لەقەڵـەم دەدرێـت ، لـە (ريوايـە)تێكـى تريشـدا : هەركـەس خۆشەويستى كردو نهێنى پاراست و لە كردارى نەشياو خۆى پاراسـت و ئـارامى گـرت ، خـواى تعـالى لـىٚ دەبورێـت و ، دەيخاتـە بەهەشـتەوه)) ٠ ئـەم فەرموودەيـە بـە (صـحيح)ى لـە پێغەمبـەرى خـواوه ﷺ (ريوايـە)ت نـەكراوەو ، ناگونجێـت لـە فەرمايشـتەكانى ئـەو بێـت ، چـونكە شـەهيدبون پلەيـەكى بـەرزه لاى خـواى پـەروەردگار ، جـووتكراوه لـە گـەڵ پلـەى (الصـديقية)دا[٤٠٢]، كـردەوەو باروحـاڵى هەيـە ، كـە مـەرجن بـۆ دەسـتكەوتنى ، دوو جـۆره : گشتى و تايبەت ٠

تايبەت : شەهيدبوونە لە پێناوى خوادا ٠

---

٤٠٢ _ الصديقيَّة : بەرزترين پلەكانى رِاسكۆيەو بريتيە لە شێوەى تەواوى بێكەموكورِى گوێدێرى و ملكەچى بۆ پێغەمبەر لە گەڵ شێوەى تەواوى بێكەموكورِى دڵسۆزى بۆ پەيامنێر ، بروانە : التفسير القيم لأبن القيم ، وەرگێر ٠

گشتی : پێنجن و له فەرموودەیەکی (صحیح)دا باسکراون و عیشق یەکێکیان نی یە ٠ عیشق هاوبەش پەیداکردنە لە خۆشەویستیدا (شرك المحبة)([403]) ، دڵ خاڵی دەبێ لە خوای تعالی ، دەیکا بە هی یەکێکی دیکە ، بۆیە خۆشویستنی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی پلەی شەهادەتی پێ بەدەست بهێنرێت ، ئەمە شتێکی مەحاڵە ، چونکە عیشق بە جۆرێك دڵ تێك دەدات کە لە هەموو تێکدانێکی تر خراپترە ، بەڵکو مەی و شەرابی ڕوحەو سەرخۆشی دەکات ، لە یادکردنەوەو خۆشویستنی خوای تعالی و، چێژ وەرگرتن لە ڕازونیازی و(المناجاة) ، پێ شادومانبوونی دوری دەخاتەوە ، وادەکات دڵ بەندایەتی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی بکات ، چونکە دڵی عاشق بەندایەتی خۆشەویستەکەی دەکات ، بەڵکو عیشق ناوکرۆکی بەندایەتیە ، شیوەی تەواوی بێکەموکوڕی سەرشۆڕی و ، خۆشویستن و ، ملکەچی و بەگەورەدانانە ، باشە ئەو دڵەی بەندایەتی بۆ یەکێکی دیکەی جگە لە پەروەردگار دەکات ، چۆن پلەی بەڕێزانی یەکتاپەرستان و داناو زاناو ، وەلی یە تایبەتیەکانی خوای پێ بەدەست بهێنرێت ، بۆیە ئەگەر (إسناد)ی ئەم فەرموودە وەکو ڕۆژ بوایە ، تەنها هەڵەو خەیاڵ و ئەندێشە دەبوو ، هەرگیز لە هیچ فەرموودەیەکی (صحیح)دا ووشەی عیشق لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیر نەبووە ٠

پاشان عیشق حەرام و ، حەڵاڵی هەیە ، کەوابوو مرۆڤ نابێ گومانی وابەرێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ حوکم بەسەر هەموو عاشقێکدا دەدا بەشەهیدبوون ئەگەر نهێنی پاراست

[403] _ هاوەڵ پەیداکردنی خۆشەویستی (شرك المحبة) : واتە لە گەڵ خوای پەروەردگاردا یەکێکی تری خۆشبوێت وەکو خۆشویستنی بۆ خوای تعالی یا لەو توندترو زیاتر ، ئەمە هەوڵ پەیداکردنی گەورەیە ، خوای تعالی لەم بارەوە دەفەرمێت : [وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾[البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ ﴾ وە کەسانی وا هەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا ﴾ کە هاوبەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن﴿ يُحِبُّونَهُمْ ﴾خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِّ اللَّهِ ﴾ وەکو خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێت _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ، بڕوانە : الإعلام بتوضيح نوقض الإسلام ، وەرگێڕ ٠

و له كردارى نەشياو خۆى پاراست و ئارامى گرت ، بۆيە نابێ بيروباوەڕت وابێ كە هەركەس ژنێكى خۆشويست ، ياخود عيشقى لاوە موو دەرنەهاتووەكان بوو ، ياخود عاشقى ژنانى داوێن پيس بوو ، بەو عيشقە پلەى شەهادەتى دەستگير دەبێ ، چونكە پێچەوانەى زانراوە بەڵگەنەويستەكانى ئاينە ٠

لەبەر ئەوەى عيشق نەخۆشيەكە لە نەخۆشيەكان و خواى تعالى دەرمانى بۆ داناوە لە هەردوو لايەنى شەرعى و چارەنوسيشەوە ، بۆيە خۆچارەسەركردن لە نەخۆشى عيشق يا(واجب)ە ئەگەر عيشقەكە حەرام بێت ، وەياخود (مُسْتَحَب)ە واتە سوونەتە ٠

ئەگەر تەماشايەكى ئەو نەخۆشى و بەڵايانە بكەيت كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ حوكمى بەسەر تووشبوانيدا داوە بە شەهيدى ، دەبينيت لەو نەخۆشيانەيە كە چارەسەرى نى يە وەكو تووشبوانى چاوەقوڵەو ، نەخۆشيەكانى سك و ، شێتى و ، سووتاوى ، خنكاوى و ، مردنى ژن بەسەر منداڵەوە ، چونكە بەڵاگەلێكە لە لايەن خواى پەروەردگارەوەو بەندە هيچ دەستێكى لە بونيدا نى يەو ، چارەسەرى نى يە ، هۆكارەكانى دروستبونيشى حەرام نى يە ، وەناشبێت بەهۆى تێكدانى دڵ و ، پەرستنى شتى ديكەى جگە لە خواى تعالى ، وەكو ئەوەى عيشق دروستى دەكات ٠ ئەگەر هەموو ئەمانەى سەرەوەى بەلاوە بەس نەبوو بۆ پوچ كردنەوەى ئەم فەرموودەو گەڕانەوەى بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ با چاولێكەرى زانايانى فەرموودەناس بكات ، ئەوانەى شارەزان بە فەرموودەو زەدەكانى (علله) ، ئەوجا بۆى ئاشكەرا دەبێ كە هەرگيز پێشەوايەك نەبووە شايەتى بۆ (صحيح)بوون ، ياخود (حسن) بوونى ئەم فەرموودەيە بدات ، چونكە زانايان سەرزەنشت و نكۆڵيان لە (سُويد) كردووە سەبارەت بە گێڕانەوەى ئەم فەرموودەيەو ، لەبەر ئەمەش بە دروستكردنى بەڵاى گەورەو مەزن تاوانباريان كردووە ، تا ئەو ئاستەى هەنديكيان غزاكردنى ئەم پياوەيان بەحەڵاڵ داناوە " لەبەر ئەم فەرموودەيە ٠ پێشەوا (أبو أحمد)ى كوڕى (عَدِيٍّ) لە (الكامل)دا فەرموويەتى : ئەم فەرموودەيە يەكێكە لەوانەى سەرزەنشت و نكۆڵى لە (سُويد) كراوە بە گێڕانەوەى ،

هەروەها پێشەوا (البيهقي)يش فەرموويەتی : ئەم فەرمووده لەوانەیە کە سەرزەنشت و نکۆڵیی لە (سويد) دەکرێت بە گێڕانەوەی ، هەروەها (أبوطاهر) لە (الذخيرة)دا هەمان شتی باسکردووە ، پێشەوا (الحاكم)یش لە (تاريخ نيسابور)دا ئەم فەرمووده باس دەکات و دەفەرمێت : من لەم فەرموودەیە سەرم سوڕدەمێنێ ، چونکە لە کەسێکی ترەوە باس نەکراوە جگە لە (سُويد) ، کە کەسێکی باوەڕپێکراوە ، پێشەوا (أبوالفرج)ی کوڕی (الجوزي) لە کتێبی (الموضوعات)دا باسی کردووە ، (أبو الأزرق) یەکەم جار لە (سُويد)ەوە بەرزی دەکردەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڵام لەو بارەوە سەرزەنشت کرا ، بۆیە ناوی پێغەمبەری خوای ﷺ لابردو چیتر لە (ابن عباس) _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ تێپەڕ نەدەبوو .

لەو کارەساتانەی تەحەموول ناکرێت ئەوەیە کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بە فەرموودەی (هشام)ی کوڕی (عروة) ، لە بابیەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ. ئەوەی کەمترین شارەزای لە فەرموودەو زەدەکانیدا هەبێ ، هەرگیز ئەمە تەحەموول ناکات ، هەروەها ناگونجێت لە فەرموودەکانی (الماجشُون) بێت ، لە (ابن أبي حازم)ەوە ، لە (أبي نَجيح)ەوە ، لە (مجاهد)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها (موقوف)یشی لە سەر (ابن عباس) _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ پێویستی بە تێڕوانینە ، خەڵکی (سُويد)ی کوڕی (سعيد)یان بە بەڵاو کارەساتی گەورە تاوانبار کردووە ، هەروەها (يحيى)ی کوڕی (مَعين) سەرزەنشتی (سُويد) دەکات و دەفەرمێت : کەسێکی نامەردی درۆزنە ، ئەگەر ئەسپێك و ڕمێکم بوایە غەزام دەکرد ، پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) دەفەرمێت : (متروك الحديث) ، پێشەوا (النسائي) دەفەرمێت : (ليس بثقة) ، پێشەوا (البخاري) فەرموویەتی : کوێربوو کەسانی تر فەرموودەی تریان پێ دەگوتەوە هی خۆی نەبوو ، پێشەوا (ابن حبان) فەرموویەتی : فەرموودەی (المعضل)ی لە کەسانی باوەڕپێکراوەوە باس دەکرد ، بۆیە پێویستە فەرموودەکانی پشت گوێ بخرێت .

چاكترين ئەو گوفتارانەش كە دەربارەی (سُويد) گوتراوە گوفتاری (أبوحاتم الرازي)ە كە فەرموويەتی : (إنه صدوق كثير التدليس) ، هەروەها گوفتارەكەی پێشەوا (الدَّارَقُطنيٍّ)ە كە فەرموويەتی : كەسێكی باوەڕپێكراوە بەڵام كە بەتەمەن بوو پێدەچێ فەرموودەی یان بۆ باسكردایە هەندێ (النكارة)ی تێدا بوایە ، كەچی ڕێی پێ دەدا ٠ تەواوبوو ٠

وە پێشەوا (مسلم)یان عەیبدار دەكرد كە هەڵدەستا بە (تخريج)كردنی فەموودەكانی (سُويد)و ، ئەوەش حاڵ وباری بوو ، بەڵام ئیمامی (مسلم) ئەو فەرموودانەی لێوە وەرگێڕایەوە كە كەسانی تر (متابعة)یان كردبێ و ، تەنهاش نەبوبێتەوە لە گێڕانەوەیداو ، وە فەرموودەیەكی (منكر)و (شاذ)یش نەبێت بە پێچەوانەی ئەم فەرموودەیە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا بە خۆبۆنخۆشكردن :

بۆنی خۆش خۆراكی ڕوحەو ، ڕوحیش ئەوەیە كە هەموو هێزەكانی لەسەر سوار دەكرێت ، هێزەكانیش بە بۆنی خۆش زیاد دەكەن ، زۆریش بەسوودە بۆ مێشك و دڵ و ، هەموو ئەندامە ناوەكیەكانی تر ، دڵ شادومان دەكات ، خۆشی بە نەفس دەدات و ، ڕوح فراوان دەكات و ، ڕاسترین شتە بۆ ڕوح و ، لە هەموو شتێكیش بۆی لە بارترەو ، لە نێوان ئەو و ڕوحدا پەیوەندیەكی نزیك هەیە ، لەبەر هەموو ئەو هۆیانەی سەرەوە بۆنی خۆش یەكێك بوو لە دوو خۆشەویستەكەی دونیا بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ

وفي صحيح البخاري : أنه ﷺ كان لا يَرُدُّ الطِّيبَ([٤٠٤]).

واتە : بەڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆنی خۆشی نەدەگەڕاندەوە ٠

[٤٠٤] ـ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٥) ، (٧ / ٢١١) عن عروة بن ثابت عن ثمامة عن أنس فذكره

وفي صحيح مسلم عنه ﷺ : ((من عُرِضَ عليه رَيْحانٌ ، فلا يَرُدَّهُ فإنه طَيِّبُ الرِّيح ، خَفِيفُ المَحْمَلِ))([405]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس رەیحانەی درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە چونکە بۆنی خۆشەو ، هەڵگرتنیشی سووکە)) ٠

وفي سنن أبي داود والنسائي ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ: ((مَنْ عُرِضَ عليهِ طِيبٌ ، فلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفيفُ المَحْمَلِ طَيِّبُ الرَّائحةِ))([406]) ٠

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ ، له پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس بۆنی خۆش درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە ، چونکە هەڵگرتنی سووکەو بۆنیشی خۆشە)) ٠

وفي مسندِ البزّارِ : عن النَبيّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ الله طَيِّبٌ يُحِبُّ الطِّيبَ ، نَظيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ ، جَوَّادٌ يُحِبُّ الْجُودَ ، فَنَظِّفُوا أفناءكُم و ساحاتكُم ، وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ يجمعُونَ الأُكُبّ في دورهم))([407]).

واته له (مسند)ی (البَّزار)دا هاتووه : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : خوای تعالی چاکەو حەزی بە بۆنی خۆشە ، پاکەو پاکی خۆش دەوێ ، میهرەبانەو میهرەبانی خۆش دەوێ ، بەخشندەیەو بەخشندەی خۆش دەوێ ، حەوشەو کۆڕەپانەکانتان پاك بکەنەوەو ، خۆتان بە جولەکەکان مەچوێنن کە خۆڵ و خاشاکەکەیان لە ڕێگەکانیاندا کۆدەکەنەوە ٠

---

[405] _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره ٠

[406] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤١٧٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٣٩٣) ٠

[407] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٨٠٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (١٦١٦) ٠

(ابن أبي شيبة) دەگێڕێتەوە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ جۆرێك لە بۆنی خۆشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش دەکرد ·

وَصَحّ عَنْهُ أَنّهُ قَالَ : ((إِنّ لِلّهِ حَقّا عَلَى كُلّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلّ سَبْعَةِ أَيّامٍ ، وَإِنْ كَانَ لَهُ طِيبٌ أَنْ يَمَسّ مِنْه))([٤٠٨]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالى مافی بەسەر هەموو موسڵمانێکەوە هەیە کەوا لە هەر حەوت ڕۆژدا خۆی بشوات و ، ئەگەر بۆنی خۆشیشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش بکات)) ·

بۆنی خۆش چەندین خاسیەتی تێدایە ، لەوانە پەریەکان خۆشیان دەوێ ، شەیتانەکان لێی دوردەکەونەوە ، چونکە خۆشترین شت بەلایانەوە بۆنی ناخۆشی بەدڕنە ، ڕوحە چاکەکان بۆنی خۆشیان خۆش دەوێ و ، ڕوحە پیسەکانیش بۆنە ناخۆشەکانیان بەلاوە خۆشە ، بۆیە هەموو ڕوحێك هەواداری گونجاوی خۆیەتی ، ئافرەتانی ناپاك بۆ پیاوانی ناپاك ، پیاوە پیسەکان بۆ ئافرەتە پیسەکان ، ئافرەتە پاکەکان بۆ پیاوە پاکەکان ، وە پیاوە پاکەکان بۆ ئافرەتە پاکەکان ، هەرچەند ئەم گوفتارە بۆ پیاوان و ئافرەتانە ، بەڵام کردەوەو گوفتارەکان و ، خواردن و خواردنەوەکان و ، پۆشاك و بۆنەکانیش دەگرێتەوە ، یا بە گشتێتی گوفتار (عموم لفظه) ، یا بەگشتێتی ماناکەی ·

---

[٤٠٨] _ صحيح : أخرجه البخاري (٢ / ٣) ، ومسلم (٣ / ٣) كلاهما عن عمرو بن سليم عن أبي سعيد الخدري ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستی چاودا :

روى أبوداود في سننه : عن عبدالرحمن بن النُّعمان بن معبد بن هَوْذَة الأنصاري ، عن أبيه ، عن جده _ رضي الله عنه _ ، أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ أمَرَ بِالإثمِدِ المُروَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وقال : ((ليتَّقِهِ الصَّائِمُ))([409]).

واتە : لە (عبدالرحمن)ی کوڕی (النُّعمان)ی کوڕی (معبد)ی کوڕی (هَوْذَة الأنصاري)وە ، لە باوكیەوە _ لە باپیریەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بەبەکارهێنانی کلی بۆنخۆشکراو بە میسك لە کاتی نووستنداو فەرمووی : ((با ڕۆژووان خۆی لێ بپارێزێت)) ٠

هەروەها پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەکەیداو کەسانی تریش لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وباوكیشی ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ کلدانێکی هەبوو چاوی پێ دەڕشت ، سێ جار بۆ هەر چاوێك ٠

وفي الترمذي : عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان رسول الله ﷺ إذا اكتحل يجعلُ في اليمنَى ثلاثاً ، يبتدىء بها ، ويختم بها ، وفي اليُسْرى ثنتين([410]) .

---

[409] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٢٣٧٧) ، وضعفه الألباني في الإرواء (٩٣٦) ٠

[410] _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٣) ، وابن ماجة (٣٤٩٩) ، والترمذي (١٧٥٧) ، (٢٠٤٨) ، وفي الشمائل (٤٩) ، (٥٠) كلهم عن طريق عباد بن منصور عن عكرمة عن ابن عباس ٠

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر چاوى بڕەشتايە سێ جار كلى دەكردە چاوى ڕاستى ، لەوەوە دەستى پێ دەكردو ، لەويشەوە كۆتايى پێ دەهێنا ، دوو جاريش بۆ چاوى چەپى .

وقد روى أبوداود عنه ﷺ: ((مَنْ اكتَحَلَ فلْيُوتِرْ))([411]).

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس چاوى ڕەشت با تاك بيڕێژێت)) .

باشه ئايا بەتاك ڕەشتن بۆ هەردوو چاوه ، سێ جار بۆ چاوى ڕاست و ، دوو جار بۆ چاوى چەپ ، وه چاوى ڕاست شايستەتر بێ بە دەست پێكردن و پێشخستن ، ياخود بەتاك ڕەشتنەكه بۆ هەر چاوێكه ، سێ جار بۆ چاوى ڕاست و ، سێ جاريش بۆ چاوى چەپ ، ئەمە دوو گوفتارى ئيمامى (أحمد)و كەسانى ديكەيە.

كل تەندروستى چاو دەپارێزێت ، ئەو نورو ڕوناكيەى كه هۆكارى بينينه بەهێزى دەكات ، پاكيان دەكاتەوه ، مادە خراپەكان نەرم و نيان دەكاتەوەو دەيانكاتە دەرەوه ، هەندێ جۆرى كل جوانيەك دەبەخشێتە چاو ، كاتى نووستن سوودو چاكەكانى زياتر دەبن ، چونكه ئەگەر كل بەكارهێنراو ، پاشان سرەوتن و لە جوڵەكەوتنى زيانبەخشى بەدواوەبوو ، سروشتيش كارى خۆى كرد ، ئەوا سودێكى زياتر بەچاو دەبەخشێت ، كلى (الإثْمِد)يش لەو بارەوه خاسيەتێكى تايبەتى تێدايه .

وفي سنن ابن ماجة عن سالم ، عن أبيه يرفعه : ((عليكُمْ بالإثْمِد ، فإنَّه يَجْلُو البَصَر ، ويُنْبِتُ الشَّعرَ))([412]) .

واته : لە (سالم)ەوه ، لە بابيەوه لە پێغەمبەرى خواوه ﷺ فەرموويەتى : ((كلى (بالإثْمِد) بەكاربێنن ، چونكه بينين بەهێزو چاك دەكات و ، مووى برژانگ دەدەچێنێت)) .

[411] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٥) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٠٢٨) .

[412] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٦) .

وفي ((كتاب أبي نعيم)) : ((فإنّهُ منبتةُ للشّعرِ مذهبةٌ للقذى مصفاةُ للبصر))([413])٠

واته له كتێبەكەى (أبي نُعيم) يشدا بـەم شـێوه هـاتووه : ((دەرهێنـەرى مـووه ، لابـەرى ڕيپۆقه ، پاكەرەوەى چاوه))٠

وفي سنن ابن ماجة أيضاً : عن ابـن عبـاس _ رضـي الله عنهمـا _ يرفعـه : ((خـيرُ أكْحـالِكم الإثْمِد ، يجلُو البَصَرَ ، ويُنبت الشَّعرَ))([414]) واتـه : (ابـن عبـاس) _ خـوا لـه خـۆى وبابيشـى ڕازى بێت _ له فەرموودەيەكدا كه بەرزى دەكاتەوه بۆ پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : ((خێرترين چاوڕشـتنانان بـه كلـى (الإثْمِـد)ه ، چـونكه چـاو بـەهێز دەكـات و ، مـووى بـرژانگ دەدەچێنىٚ))٠

[413] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٢١٠٦) ٠

[414] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٣٠٥) ٠

بەشی سێ یەم

بەشێك : لە باسكردنی ئەو دەرمان و خۆراكە تاكانەدا كە لە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەشتووەو ڕیزكراوە بە پێی پیتە هیجائیەكان :

پیتی هەمزە (أ) :

إثمد : بەردێكی كلی ڕەشە ، لە (أصبهان)ەوە دەهێنرێت و ، لە هەموو جۆرەكانی دیكەی چاكترە ، هەروەها لە ڕۆژئاواشەوە دەهێنرێت ، چاكترینیشی ئەوەیە كە زوو وورد دەبێ و ، ووردەكەشی تروسكەدارە ، ناوەكەشی نەرمولوسەو هیچ پیسیەكی تێدا نی یە ٠

میزاجی ساردی ووشكەو بۆ چاو بەسوودەو بەهێزی دەكات ، دەمارەكانی بەهێزو پتەو دەكات ، تەندروستی دەپارێزێت ، گۆشتی زیادی نێو برینەكان ناهێڵێت و ساڕێژی دەكاتەوە ، پیسیەكانی پاك دەكاتەوە ، بەهێزی دەكات ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێنی ئاویی ڕووندا (العسل المائي الرقيق) بكرێتە چاو سەرئێشە ناهێڵێت ، ئەگەر كوتراو تێكەڵ بەهەندێ بەزی نەرم و تازە (الشحوم الطرية) كراو ، شوێنی سووتاوی تێهەڵسوێنرێت ، چینە ووشكەكەی بەسەرەوە دروست نابێت پاش ساڕێژبوونەوەی برینەكە ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو بلّق و تلۆقانەی بەهۆیەوە دروست دەبێت ، باشترین كلەكانی چاوە بەتايبەت بۆ مرۆڤە بەتەمەنەكان و ، ئەوانەی چاویان لاواز بووە ئەگەر كەمێك (المسك)ی تێكەڵ بكرێت ٠

أُتْرُج (٤١٥): ثبتَ في الصحيح عَنِ النَّبيِّ ﷺ أنّهُ قَالَ : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذي يَقْرأُ الْقُرآنَ كَمَثَلِ الْأُتْرُجَّةِ ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ))(٤١٦).

واتـه لـه فەرموودەيـەكى (صـحيح)دا پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويەتى:((نموونـەى ئـەو بڕوادارەى قورئان دەخوێنێت ، وەكو نموونەى (أُتْرُج)ە، تامى خۆشەو ، بۆنيشى خۆشە)).

(أُتْرُج) سوودێكى زۆرى تێدايە ، لە چوار شت پێكهـاتووە ، توێكـڵ ، ناوكـەرە ، ترشـى ، تۆو ، هەر دانەيەكيان ميزاجێكى تايبەتى هەيە ، بۆيە توێكڵەكەى گەرمى ووشكە ، ناوكـەرەى گەرمى تەڕە ، ترشيەكەى ساردى ووشكە ، تۆوەكەى گەرمى ووشكە ٠

لە سوودەكانى توێكڵەكەى : ئەگەر لە نێو پۆشـاكدا دابنرێـت ئـەوا قەدەغـەى مۆرانـەى لـێ دەكات ، بۆنەكەى خراپى هەوا هەروەها درم چـاك دەكـات ، ئەگـەر لـە دەمـدا ڕاگيرێـت بـۆنى خۆش دەكات ، باى نێو سك شيى دەكاتەوە ، ئەگەر بكرێتە نێـو چێشـتەوە وەكـو بـەهارات ، يارمەتى هەرسكردن دەدات ، دانەرى (القانون) دەڵێت :

گوشراوى توێكڵەكەى ئەگەر بخورێتەوە بۆ گەزتنى مار بەسوودە ، وە توێكڵەكەشـى وەكـو دەرمانێك دەخرێتە سەر برين ، سووتێنراوى توێكڵەكەى تـێ هەڵسويەكى باشـە بـۆ نەخۆشـى بەڵەكى ٠ گوفتارەكانى تەواوبوو ٠

---

٤١٥ ـ أترج : درەختێكە لە مزرەمەنيەكان ، درێژێكەى دەگاتە پێنج مەتر ، لق و گەڵاكانى نەرمن ، گوڵەكانى سپيەو ، بەرەكانى لە لێمۆ دەچێت بەڵام زۆر گەورەترە ، ڕەنگێكى پرتەقاڵى زێڕينى هەيە ، بۆنێكى خۆشى هەيەو ئاوەكەى ترشە . بڕوانە : ar.wikipedia.org/wik ٠

٤١٦ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ٥٩) ، ومسلم (٧٩٧) ٠

بەڵام ناوگەرەی : گەرمی نێو گەدە سووك دەكاتەوە ، بۆ تووشبوان بە (المِرَّة الصفراء) بەسوودە ، دامركێنەری هەڵمە گەرمەكانە ٠ (الغافقي) دەڵێت : خواردنی ناوگەرەی بۆ تووشبوان بە نەخۆشی مایەسیری بەسوودە ٠

بەڵام ترشیەكەی : قەبزكارەو شكێنەری (الصفراء)ە ، هێمنكەرەوەی دڵ لێدانی خێرایە ، بەسوودە بۆ زەردووی وەكو خواردنەوەو وەكو چاو پێ ڕەشتنیشی ، ڕشانەوەی زەردوای دەوەستێنێت ، دڵكەرەوەیە بۆ خواردنی زیاتر ، هێمنكەرەوەیە بۆ سروشت ، بۆ تووشبوان بە نەخۆشی ڕەوانی زەرداوی بە سوودە ، گوشراوە ترشەكەی شەهوەت و ئارەزووكردنی كۆنترۆڵ نەكراو بەرامبەر بە ژنان (غلمة النساء) هێمن دەكاتەوە ، ئەگەر دەم و چاوی تێ هەڵسوی پەڵەكانی ناهێڵێت ، نەخۆشی ووشك هەڵاتو و قلێشانی پێست و نەمانی تووك و موو بەسەریەوە ناهێڵێت ، بەبەڵگەی لابردنی ئەو مەرەكەبەی دەكەوێتە سەر پۆشاك ، هەروەها هێزێكی نەرم و نیان كەرەوەو ، لابردن و نەهێڵان و ، ساردكەرەوەی تێدایە ، گەرمی جگەر دوكوژێنێتەوە ، گەدە بەهێز دەكات ، تیژی (المِرّة الصفراء)و ، ئەو خەمەی بەهۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ناهێڵێت ، تینویەتی هێمن دەكاتەوە ٠

بەڵام تۆوەكەی : هێزێكی شیی كەرەوەی ووشكەرەوەی هەیە ٠ (ابن ماسوية) دەڵێت : خاسیەتی تۆوەكەی بەسوودە بۆ ژەهرە كوشندەكان ئەگەر بە كێشی مسقاڵێك بخورێتەوەو توێكڵەكەی لابرابێت بە ئاوێكی شلەتێن ، بە كوڵاندن ڕوویێكی بە سوودی هەیە ئەگەر بكوترێت و بخرێتە شوێنی گەزتنەوە ، بۆی بەسوود دەبێ ، بۆن و بەرام خۆش دەكات و ، زۆربەی ئەم كارنەش لە توێكڵەكەیدایە ٠

كەسانی دیكەش گوتویانە : خاسیەتی تۆوەكەی بۆ پێوەدانی دووپشك بە سوودە ، ئەگەر بەكێشی دوو مسقاڵ بخورێتەوەو توێكڵەكەی لابرابێت لە ئاوێكی شلەتێندا ، هەروەها ئەگەر كوتراو خرایە سەر جێگەی گەزتن بە سوود دەبێ ٠

كەسانى تريش گوتويانە : تۆوەكەى بەسوودە بۆ تێكڕاى ژەهەرەكان ، هەروەها بەسوودە بۆ گەتنى تێكڕاى جانەوەران ٠

باسكراوە كەوا يەكێك لە كيسراكان توورەبوو بەرامبەر بە كۆمەڵێك لە پزيشكان و ، فەرمانيدا بخرێنە بەنديخانەوەو ، سەرپشكى كردن پێخۆرێك هەڵبژێرن و لەوە زياتريان نادرێتى ، ئەوانيش(أُتْرُج)يان هەڵبژارد ، پێيان گوترا : بۆ ئەمەتان لە جێگەى هەموو خواردنەكانى تر هەڵبژارد ؟ ئەوانيش گوتيان : چونكە لە بارى ئێستادا ڕەيحانە ، ديمەنى دڵخۆشكارە ، توێكڵەكەى بۆنى خۆشە ، ناوگەرەى ميوەيە ، ترشەكەى پێخۆرە ، تۆوەكەى دژەژەهرە ، چەوريشى تێدايە ٠

بۆيە شتێك ئەمە سوودەكانى بێت بەڕاستى شايستەيە كەوا پاڵاوتەو پوختى بونەوەرانى پێ بچوێنرێت ، ئەويش ئەو بروادارەيە كە قورئان دەخوێنێت ، كەسانێكى پێشينى چاك حەزيان دەكرد تەماشاى بكەن چونكە تەماشاكردنى ديمەنەكەى دڵ خۆشى دەكردن ٠

أُرُز : واتە : برنج ، دوو فەرموودەى پۆچى (موضوع)ى لە بارەوە هاتووە :

يەكەميان : بەڕاستى ئەگەر پياو بوايە ، ميهرەبان دەبوو ٠

دووەم : هەموو شتێك لە زەوى دەرهاتبێ نەخۆشى و دەرمانێكى تێدايە جگە لە برنج : بەڕاستى شيفايەو نەخۆشى تێدا نيە ٠ لێرەدا ئەم دوو فەرموودەيەمان باس كردوە بۆ ئاگاداركرنەوە نەوەكو بدرێتە پاڵ پێغەمبەرى خوا ﷺ٠

دواى ئەوەش برنج گەرمى ووشكە ، لە دواى گەنم چاكترين خۆراكە ، خەڵتەيەكى چاك دروست دەكات ، سك توند دەكات بە توندكردنێكى كەم ، گەدە بەهێز دەكات ، خۆشەى دەكات و ، تيايدا دەمێنێتەوە ، پزيشكە هنديەكان واڕادەگەينن كە چاكترين و بەسوودترين

خۆراكه ئەگەر بە شیری مانگاوه لێنرا ، جەستە بەفرو چاك دەكات ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، خۆراكیكی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، ڕەنگ ڕوون دەكاتەوه ٠

أَرْزٌ ، بفتح الهمزة وسكون الراء ، واته : درەختی كاژ : پێغەمبەری خوا ﷺ لەم فەرموودەیەدا باسی كردووه : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ ، تُفَيِّئُهَا الرِّيَاحُ ، تُقيمُها مَرَّةً ، وتُميلُها أُخْرَى ، ومَثَلُ الْكَافِرِ مَثَلُ الأَرْزَةِ التي لا تزَالُ قائِمةً عَلَى أَصْلِهَا حَتَّى يَكُونَ انْجِعافُهَا مَرَّةً وَاحِدَةً))([417]) ٠

واته : ((نموونەی بڕوادار نموونەی ڕوەكێكی تەڕو پاراوه ، با دەیجوڵێنێت ، جاریٚ ڕاستی دەكاتەوەو ، جارێكیش لاری دەكاتەوه ، نموونەی كەسی دووڕووش نموونەی درختێكی كاژە كە بەردەوام لە سەر بنەڕەتەكەی سەقامگیره تا بەیەك جار لە ڕیشە هەڵدەكەنرێت)) ٠

تۆووی كاژ گەرمی شێداره ، خاسیەتەكانی پێگەیاندن و نەرم كردنەوەو ، شیی كردنەوەی تێدایە ، هەروەها سیفەتی چوزانەوەی تێدایە بەڵام بە خوساندنی لە ئاودا لادەچێت ، دەڕێـگ هەرسە ، خۆراكێكی زۆر دەبەخشێت ، بۆ كۆكە باشە ، شیٚ و تەڕیەكانی كۆئەندامی هەناسە پاك دەكاتەوه ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، ژانە سك دروست دەكات و ، دەرمانەكەشی هەناری مزره كە چاكی دەكات ٠

إِذْخِرٌ : ثبت في الصحيح ، عنه ﷺ أنه قال في مكةَ : لا يُختَلَى خَلاهَا ، فقال له العباس _ رضي الله عنه : إلا الإذخِر يا رسولَ الله فإنه لِقَيْنِهم ولبيوتهم ، فقال : إلا الإذخِر([418]) ٠

واته : پێغەمبەری خوا ﷺسەبارەت بە مەككە فەرمووی : ڕووەكی تەڕی نابڕدرێت ، (عباس) _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ پێی فەرموو : جگە لە (ألإذخِرْ) ئەی

[417] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٩٢) ، ومسلم (٢٨١٠) ٠

[418] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٤ / ٤٠) ، ومسلم (١٣٥٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ چونکە بۆ ماڵ و بۆ پیشەسازیەکانیانە ، ئەویش فەرمووی : جگە لە (الإذخِرْ) •

(الإذخِرْ) گەرمە لە دووەمدا ، ووشکە لە یەکەمدا ، نەرم ونیانە و کونیلە داخراوەکان و ، دەمی ڕەگەکان دەکاتەوە ، مێزو خوێنی بێنوێژی زۆر دەکات ، بەرد وەرد دەکات ، ئاوسانی ڕەقی نێو گەدەو جگەرو گورچیلە شیی دەکاتەوە بەخواردنەوەو بەخستنەسەرو بەپێچانیش ، ڕیشەکانیشی کۆڵەکەی ددان و گەدە بەهێز دەکات ، دڵ تێکەڵ هاتن هێمن دەکاتەوە ، سك دەگرێتەوە ٠

پیتی باء (ب) :

بطیخ • واتە : کاڵەك : روى أبوداود والترمذي ، عن النبيِّ ﷺ، أنه كان يأكل البِطيخَ بالرُّطَبِ ، يقول : نَكْسِرُ حَرَّ هَذا بِبَرْدِ هذا ، وبَرْدَ هَذا بِحَرِّ هذا([419]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ کاڵەك و خورمای ڕوتابی تازەپێگەیوی بەیەکەوە دەخوارد ، دەیفەرموو : گەرمی ئەمە بەسەردی ئەمە دەشکێنین و ، سەردی ئەمەش بە گەرمی ئەمە ٠

سەبارەت بە کاڵەك چەند فەرموودەیەك هاتووە جگە لەم فەرموودەیە ئەوانی تر (صحيح) نین ، مەبەستیش بەکاڵەك جۆرە سەوزەکەیەتی ، ساردی تەڕوشێدارە ، پاك کەرەوەیە ، بەبەراوردی کالیارو خەیار زۆر بەخێرای لە گەدەوە لێژ دەبێتەوە ، زۆر بەخێرایی دەگۆڕێت بۆ هەر تێکەڵاوێك ڕێکەوتی بێت لە گەدەدا ، ئەگەر کەسیك تای هەبێ و بیخوات سودێکی زۆری لێ دەبینێت ، بۆ ئەو کەسەش پلەی گەرمی جەستەی دابەزیووەو سەرمای بووە ئەگەر کەمێك زەنجەفیل و بەو هاوشێوانەی تێکەڵ بکات زیانی نابێت ، پێویستە پێش خۆراك بخورێت و ، پاشان خۆراکەکە بخورێت ، ئەگینا تووشی دڵ تێکەڵ هاتن و ڕشانەوە دەبێت.

---

[419] ـــ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٣٦) ، والترمذي (١٨٤٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٧) ٠

كەسانێك لە دانایان دەڵێن : ئەگەر پێش خۆراك بخورێت سك بەجوانی دەشواتەوەو ، لە بنەڕەتەوە نەخۆشیەكە ناهێڵێت ٠

بَلَحٌ، واتە : خورمای پێنەگەیوو ٠ روى النسائي وابن ماجة في سننهما : من حديث هشام بن عروة ، عن أبيه ، عن عائشة _ رضي الله عنهما _ قالت : قال رسول الله ﷺ : كُلُوا البلحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشيطانَ إذا نظرَ إلى ابن آدمَ يأكُلُ البَلَحَ بالتَمرِ يقولُ : بَقِيَ ابنُ آدمَ حتى أكلَ الحَديثَ بالعَتيق (٤٢٠).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خورمای پێنەگەیو بە خورماوە بخۆن ، چونكە ئەگەر شەیتان تەماشای نەوەی ئادەم بكات كە خورمای پێنەگەیو بە خورماوە دەخوات دەڵێت : نەوەی ئادەم مایەوە تا نوێی بە كۆنەوە خوارد ٠

لە (ریوایە)تێكی تریشدا : كُلُوا البَلَحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشَّيطانَ يحزَنُ إذا رأى ابنَ آدمَ يأكُلُهُ يقولُ : عاشَ ابنُ آدمَ حتى أكل الجَديَدَ بالخَلَقِ ٠ رواه البزار في مسنده ، وهذا لفظه ٠ واتە : شەیتان دڵگران دەبێ ئەگەر تەماشای نەوەی ئادەم بكات ئەو دوانە بەیەكەوە دەخوات و دەڵێت : نەوەی ئادەم ژیا تاوەكو نوێی بە كۆنەوە خوارد٠

دەڵێم _ ابن القيم _ (باء)ی ووشەی (بِالتَّمر) بەمانای : لەگەڵ دێت ، واتە : ئەمە لە گەڵ ئەمەدا بخۆن٠ هەندێ لە پزیشكە موسڵمانەكان گوتویانە : لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بە خواردنی خورمانی پێنەگەیوو بە خورماوە ، چونكە خورمای پێنەگەیو ساردی ووشكەو ، خورماش گەرمی تەڕوشێدارەو ، هەردوكیان یەكتر چاك دەكەنەوە ، بەڵام فەرمانی نەداوە بە خواردنی ئەو خورمایەی تازە شیرینی تێكەوتووە (البُسر) بە خورماوە ،

---

٤٢٠ _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٣٣٣٠) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٢٣١) ، بلفظ : (الجديد بالخلق)

چونكه هەريەكێكيان گەرمن ، ئەگەرچی خورما گەرمی زۆرتـره ، چـونكه لـه ڕووی پزيشكەوه نابێ نێوان دوو گەرم ياخود دوو سارد كۆبكرێتەوه ، وەكو پێشتريش ئاماژەی پێدراوه ٠

ئەم فەرموودەيه : ڕاستێتی بنچينەی پيشەسازی پزيشـكيتێمان بـۆ ڕوون دەكاتـەوه ، لـه گەڵ چاودێريكردنی ئەو چارەسازيەی بەكاردێت و چاكه بۆ دورخستنەوەی چۆنيەتی خـۆراك و دەرمانەكان هەندێكيان به هەندێكی تر ، له گەڵ چاودێری كردنی ئـەو ياسا پزيشـكێتيەی كه تەندروستی پیێ دەپارێزرێت ٠

خورمـای پێنەگـەيوو (الـبلح) سـاردی و ووشـكێتی تێدايـەو ، بـۆ دەم و پـووك و گـەده بەسووده ، بەڵام بۆ سنگ و سييەكان باش نی يه بـەهۆی ئـەو زبـری و ڕقيـەی تيايدايـه ، لـه گـەدەدا خـاوەو خـۆراك بەخشـينی كەمـه ، خورمـای پێنەگـەيوی داره خورمـا (بلـح) وەكـو بەرسيلەی (الحِصْرِم) درەختی تـریێ يه ، كه هـەردوكيان بـاو ، قۆڕەقـۆڕەو ، سك ئاوسـان دروست دەكەن ، بەتايبەت ئەگەر ئاويان بەسەردا خورايەوه ، بۆ دورخسـتنەوەی ئـەو زيانانـه خورما ، ياخود هەنگوێن ياخود كەرەی له گەڵدا دەخورێت ٠

بُسْرٌ : ثبت في الصحيح : أنَّ أباهيثم بن التَّيهان ، لما ضافه النبيُّ وأبوبكر وعمر _ رضي الله عنهما _ ، جاءهم بِعذْقٍ _ وهو من النخلة كالعُنقُودِ من العنب _ فقال له : هلا انتقَيتَ لنا من رُطَبِه فقال : أحببتُ أن تَنْتَقُوا من بُسرهِ ورُطَبِهِ([٤٢١]).

واته : له فەرموودەی (صحيح)دا هاتووه : كاتێك كه پێغەمبەری خوا ﷺ بەهاوڵێتی (أبوبكر) و (عمر) بوون به ميوانی (أبا الهيثم)ی كوڕی (التَّيهان) ، هێشويەكی فەريكه خورمای بۆ هێنان و دانيا ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : بۆ خورمای پێگەشتوت بۆ

[٤٢١] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٣٧٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٩٣١) ٠

هەڵنەبژاردوین گوتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ویستم بە ئارەزووی خۆتان لەو خورمایەی تازە شیرینی تێکەوتووەو (بُسرِه) لە خورما ڕوتابە پێگەیووەکەی هەڵبژێرن ·

خورمای تازە شیرینی تێکەوتوو (البُسر) گەرمی ووشکە ، ووشکیەکەی لە گەرمیەکەی زۆرترە ، شێ و تەڕی ووشك دەکاتەوە ، گەدە خۆشە دەکات ، قەبزبوون دروست دەکات ، بۆ دەم و پووك باشە ، بەسوودترینیشی ئەوەیە کە نەرم و شیرینە ، بەڵام زۆر خواردنی هەردوو جۆری خورمای پێنەگەیو و ئەوەی کە تازە شیرینی تێکەوتووە لە هەناودا کونیلە دەبەستن ·

البَیْضُ ، واتە : هێلکە ، پێشەوا (البیهقي) لە کتێبی (شُعَبِ الإیمان)دا (أثر)ێکی (مرفوع) باس دەکات : کەوا پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران سکاڵای لاوازیی بردە لای خوای تعالی ، ئەویوو فەرمانی پێدا هێلکە بخوات · بەڵام (صحیح)ی (أثر)ەکە جێگەی تێڕوانینە ·

لە هێلکەدا نوێ هەڵدەبژێردرێت بەسەر کۆنداو ، هێلکەی مریشك بەسەر تێکڕای باڵندەکانی دیکەدا ، مام ناوەندەو کەمێك مەیلی ساردی دەکات ·

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : زەردینەی هێلکە : گەرمی تەڕو شێدارەو ، خوێنێکی تەندروستی چاك دروست دەکات و ، خۆراکێکی کەم دەبەخشێت ، ئەگەر نەرم بێ بەخێرایی لە گەدەوە لیژ دەبێتەوە ·

کەسانی دیکەش گوتویانە : زەردێنەی هێلکە : دامرکێنی ئازارە ، سافکاری گەرو و بۆڕی سیی یەکانە ، بۆ گەرو و کۆکەو برینەکانی سیی و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، زبری ناهێڵێت ، بەتایبەت ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی بادەمی شیریندا (دهن اللوز الحلو) بەکارهێنرا ، پێگەیەنەری خەڵتەکانی سنگە ، نەرمیان دەکاتەوە ، زبری گەرو نەرم دەکاتەوە ، سپینەی هێلکە ئەگەر بکرێتە چاوێکی ئاوساوی گەرمی بەئازار ، ساردی دەکاتەوەو ، ئازارەکەی

دادەمرکێنێت ، ئەگەر جێگەی سوتاوی تێهەڵسوێنرێت، تلۆقەو بلقی ئاوی دروست ناکات ، ئەگەر دەم و چاوی تێهەڵسوێنرێت ناهێڵێت بەهۆی گەرمی هەتاوەوە بسوتێت ، ئەگەر لە گەڵ (الكُنْدُر)دا([٤٢٢]) تێکەڵ کراو نێوچاوانی تێهەڵسوێنرا ، بۆ سەرماو هەڵامەت بەسوودە ٠

دانەری کتێبی (القانون) لە ڕیزی دەرمانەکانی دڵدا باسی کردووەو ، پاشان گوتویەتی : ئەگەرچی لە دەرمانە ڕەهاکان نی یە بەڵام کارێکی زۆر لە بەهێزکردنی دڵ دەکات ، دەڵێت : مەبەستم زەردێنەکەیەتی ، ئەوەش بۆ سێ هۆکار دەگەڕێتەوە : خێرا گۆڕینی بۆ خوێن ، کەمی پاشماوەی ، ئەو خوێنەی لێی دروست دەبێ چونیەکی ئەو خوێنەیە کە دەچێت بۆ دڵ و سووکەو بە پەلە تێکەڵی دەبێ ، بۆیە گونجاوترین شتێکە کە ڕووی بە ڕووی ئەو نەخۆشیانە دەکرێتەوە کە گەوهەری ڕوح و خوێن شیی دەکەنەوە ٠

بَصَلٌ ، واتە : پیاز ، روى أبوداود في سننه : عن عائشة ـ رضي الله عنها ، أنها سُئِلَتْ عن البصل ، فقالت : إنَّ آخرَ طعام أكلَهُ رسولُ الله ﷺ كان فيه بَصَل([٤٢٣])

---

[٤٢٢] ـ الكُندُر : ناوی کەتیرەی درەختۆکەیەکی دڕکاویە نزیکەی دوو مەتر بەرز دەبێتەوە ، گەڵاو دەنکی زۆر لە مۆرد دەچێ ، لە شوێنی گەرم دەڕوێت وەکو وەڵاتەکانی عەممان و یەمەن ، باشترین جۆری ئەوەیە کە تازەو نەرم بێت ، ڕووی دەرەوەی سپی دیارەو بە ئاسانی ناشکێ ، کەشکاندت ناوەکەی چەسپی ڕەنگ زەردی زێڕیە ، یەکێکی تر لە نیشانەکانی (الكُندُر)ی پوخت ئەوەیە کە بەجوانی دەسوتێ ، بەڵام ئەوەی کە کتیرەی عەرەبی و صنەوبەری تێکەڵ کرابێت ناسوتێت ، هەرچی کەتیرەی عەرەبیە ناسوتێ و کەتیرەی صنەوبەریش تەنها دوکەڵ دەکات و گڕ ناگرێت ٠ بەم جۆرە بەکار دێت : سەرەتا لە نێو ئارەقی ڕازیانە بخوسێ ئەگەر دەتەوێت لە گەڵ مەڵحەمی بخەیت ئەوا لە ناو سرکەدا بیخوسێنە ٠ کە بەتەنها بخورێ دوو تاوەکو پێنج گرام بۆ یەکجارە ، بڕوانە کتێبی : سروشت و تەندروستی ، صالح عبدالله ابراهیم ٠ وەرگێڕ ٠

[٤٢٣] ـ حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٢٩) ، كلهم عن أبي زياد خيار بن سلمة عن عائشة فذكرته ٠

واته : سەبارەت بە پیاز لە خاتوو (عائشة)یان پرسی _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ ، ئەویش فەرمووی : کۆتا ئەو خۆراکانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ خواردی پیازی تێدا بووە ٠

لە (الصحیحین)دا جێگیربووە: کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە ئەو کەسانەی پیاز دەخۆن بچنە مزگەوتەوە ٠

پیاز گەرمە لە سێ یەمدا ، تەڕی و شێیەکی زیادی تێدایە بەسوودە بۆ گۆڕانی ئاو ، با ژەهراویەکان دوردەخاتەوە ، شەهوەت و ئارەزوو دەکاتەوە ، گەدە بەهێز دەکات ، ئارەزووی جووتبوون دەوروژێنێت ، تۆماوی نێرینە زیاد دەکات ، ڕەنگ جوان دەکاتەوە ، بەڵغەم ناهێڵێت ، گەدە پاك دەکاتەوە ، تۆوەکەی نەخۆشی بەڵەکی ناهێڵێت ، دەهێنرێت بە چوار دەوری نەخۆشی تووك وەرانی دەردە ڕێویدا ، زۆر بۆی بەسوود دەبێت ، لە گەڵ خوێدا بالووکە هەڵدەکەنێت ، ئەو کەسەی دەرمانێکی ڕەوانکاری خواردبێت و بۆنی پیاز بکات ناهێڵێت تووشی ڕەشانەوەو دڵ تێکەڵ هاتن بێت و بۆنی ئەو دەرمانەش ناهێڵێت ، ئەگەر ئاوەکەی بکرێتە لووت ، سەر پاك دەکاتەوە ، دەکرێتە گوێ بۆ قورس بیستن و زرنگانەوەو کێم و ، ئەو ئاوەی لە گویکاندا دروست دەبێ ، بەسوودە بۆ ئەو ئاوەی کە لە چاودا دروست دەبێ بەوەی تۆوەکەی لە گەڵ هەنگوێندا چاوی پێ دەرێژرێت بەسەر سپیای چاودا ، کوڵاوی پیاز خۆراکێکی زۆری تێدایەو بۆ زەردوویی و کۆکەو ، زبری سنگ بەسوودە ، میز زیاد دەکات ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ گەزتنی سەگی ناهار ئەگەر لە گەڵ سپەندو (السذاب)([٤٢٤]) خوێدا تێکەڵ کراو بەسەر ئەو جێگەیەدا چکێنرا ، ئەگەر هەڵبگیرێت ، دەمی مایەسیری دەکاتەوە ٠

٤٢٤_ السذاب : ڕووەکێکی گیایەو ، (٥٠ _ ١٠٠ سم) درێژ دەبێتەوە ، قەدێکی ڕەق و ووشك هەیە ، لقەکانی گەڵایەکی چڕی سەوزی مەیلەو شینی پێوەیە ، کۆتایی لقەکان کۆمەڵە گوڵێکی زەردی بۆنداری بەهێز هەڵدەگرن ، لە کۆتایی وەرزی هاوێندا دەرچوونی گوڵەکان تەواو دەبێ ، ئەم ڕووەکە گەڵاکانی بەکاردێن و ،

زیانەکانی : نەخۆشی شەقیقە دروست دەکات ، سەر دەیەشێنێت ، با دروست دەکات ، چاو تارێك دەکات ، زۆر خواردنی نەخۆشی بیرچوون دروست دەکات ، ئەقڵ خراپ دەکات ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، زیان بەو کەسە دەگەیەنێت کە لە گەڵتدا دانیشتووە ، هۆکاری بێزاربوونی پەریەکانە ، بەڵام ئەگەر کوڵێندرا ئەم زیانانەی لێ دور دەخاتەوە ٠

لە (السنن)ەکاندا هاتووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو کەسانەی سیرو پیاز دەخون بیانمرێنن بە کوڵاندن ٠

جوینی هەندێ لە گەڵای سپەند بۆنەکەی ناهێڵێت ٠

باذنجان ، لە فەرموودەیەکی (موضوع)ی هەڵبەستراودا بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : بایجان بۆ چارەسەرکردنی هەر نەخۆشیەکە کە لە پێناویدا بخورێت ، ئەم قسەیە بە ناشیرین دادەنرێت بدرێتە پاڵ تاکە تاکەی ئاقڵ و ژیران ، سەرەڕای پێغەمبەرانیش ، بایجان دوو جۆرە : سپی و ڕەش ، جیاوازی لە نێوان زانایاندا هەیە سەبارەت بەوەی ئایا گەرمە یاخود ساردە ؟ ڕاستیش : گەرمە ، (السوداء)و مایەسیری ، کونیلەی داخراو شیرپەنجەو گوڵی دروست دەکات ، ڕەنگ خراپ دەکات و ڕەشی دەکاتەوە ، زیان بە بۆنی ناخۆشی دەم دەگەیەنێت ، بەڵام جۆرە سپیەکەی هیچ کام لەوانەی تێدا نی یە ٠

ئێستا لە چیاو ، دۆڵ و ، نزیك بە ماڵان و ، ئەم لاو ئەو لای ڕێگاکاندا لە زۆربەی وەڵاتانی جیهان دەڕوێت ، وە چەندین سوودی پزیشکی هەیە ٠ بڕوانە : www.khayma.com/hawaj/sothab.htm ، وەرگێڕ ٠

پیتی تاء (ت)

تَمْرٌ ، واته : خورما ، ثبت في الصحيح عنه ﷺ مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمْراتٍ وفي لفظٍ : مِن تَمْر العَالية لم يَضُرَّه ذلك اليَوْمَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ([٤٢٥]) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس بەیانیان حەوت خورما ، لە بێژەیەکی تریشدا : لە خورمای (عالیة) _ شوێنێکە لە مەدینەی پیرۆز _ بخوات ئیتر ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن .

وثبت عنه أنه قال : بيتٌ لا تَمْرَ فيه جِيَاعٌ أهلُهُ([٤٢٦]) .
واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ماڵێك خورمای تێدا نەبێ دانشتوانی لە برسێتیدان .

هەروەها جێگیربووە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ خورمای بە كەرێ وە خواردووە ، خورمای بە نانەوە خواردووە ، بەتەنهاش خواردویەتی .

خورما گەرمە لە دووەمدا ، وە ئایا تەڕی شێدارە لە یەكەمدا ، یاخود ووشكە ؟ لەم بارەوە دوو گوفتار هەیە. جگەر بەهێز دەكات ، خووی مرۆڤ نەرم و نیان دەكاتەوە ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەكات ، بەتایبەت لە گەڵ تۆوی كاژدا(حب الصنوبر) ، زبری گەروو چاك دەكاتەوە ، بەڵام ئەو كەسانەی لەسەری ڕانەهاتوون وەكو دانیشتوانی وڵاتە ساردەكان كونیلەی داخراویان (السّدد) بۆ دروست دەكات ، زیان بەددان دەگەیەنێت ، سەرئێشە دەوروژێنێت ، بۆ دورخستنەوەی زیانەكانی بادەم و خەشخاشی(اللوز والخشخاش) لە گەڵدا بەكاردێت ، زیاتر لە هەموو میوەكانی تر خۆراك دەبەخشێتە جەستە بەهۆی ئەو گەوهەرە

---

[٤٢٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٢٠٣ ، ٢٠٤) ، ومسلم (٢٠٤٧) .

[٤٢٦] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٠٤٦) .

گەرمە شێدارەی کە تیایدایە ، خواردنی پێش نان خواردنی بەیانی کرم دەکوژێت ، چونکە لە گەڵ گەرمیەکەیدا هێزێکی دەرمانی دروست دەکات ، ئەگەر بەردەوام پێش نان خواردنی بەیانی بەکارهێنرا ، مادەی کرم سووك دەکاتەوە ، لاوازیان دەکات و کەمیان دەکاتەوە ، یاخود دەیانکوژێت ، خورما میوەو خۆراکە ، دەرمان و خواردنەوەو شیرینیە ٠

تينٌ ، واتە : هەنجیر ، لەبەر ئەوەی هەنجیر لە زەوی حیجازو مەدینەی پیرۆزدا نی یە ، ناویشی لە سوونەتدا نەهاتووە ، چونکە خاکێکی جیاوازی پێویستە بەبەراوردی خاکی دارەخورما ، بەڵام خوای تعالی لە قورئاندا سوێندی پێ خواردووە ، لەبەر زۆری سوودو کەڵکی ، ڕاستیش : ئەو هەنجیرەی خوای تعالی سوێندی پێ خواردووە : هەنجیرە ناسراوەکەیە ٠

هەنجیر گەرمە ، سەبارەت بە تەڕی و ووشکیەکەی دوو گوفتار هەیە ، چاکترینی : سپیەکەیەتی کە توێکڵەکەی پێگەیووە ، لمی نێو گورچیلەو میزڵدان پاك دەکاتەوە ، دژ بە ژەهرەکانە ، زیاد لە هەموو میوەکانی تر خۆراك دەبخشێ و بۆ زبری گەرو و سنگ و ، هەروەها بۆ بۆڕی هەوا بەسوودە ، گورچیلەو سپڵ دەشواتەوە ، خەڵتەی بەڵغەمی لە گەدەدا پاك دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، بەڵام ئەگەر زۆری لێ خورا ئەسپێ دروست دەکات ٠

ووشکەکەی خۆراك بەخشەو ، بۆ دەمارەکان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ گوێزو بادەمدا بخورێت چاکترە ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئەگەر لە گەڵ سپەندو (السذاب) گوێزدا خۆرا پێش ژاهراوی بوون ، بەسوود دەبێ و ، لە زیانیش دەیپارێزێت ٠

ويذكرُ عن أبي الدّرداءِ أهديَ إلى النبيّ ﷺ طبقٌ من تينٍ فقال : ((كُلُوا)) وأكل منهُ وقال : ((فلو قلتُ إن فاكهةً نزلت من الجنةِ قلت : هذه لأنّ فاكهةَ الجنةِ بلا عجمٍ ، فكُلُوا منها فإنّها تقطعُ البواسيرَ وتنفعُ من النّقرس))([427]) وفي ثبوت هذا نظر .

واته له (أبي الدرداء)ەوه _ خواى لىٚ رِازى بێت _ باسكراوه : كەوا سينيەك هەنجير بەخشرايە پێغەمبەرى خوا ﷺ ، فەرمووى : ((بخۆن)) ، خۆشى لێى خواردو ، فەرمووى : ((ئەگەر بلێم : ميوەيەك له بەهەشتەوه دابەزيوه دەلێم ئەمەيە ، چونكه ميوەى بەهەشت بىٚ ناوكه ، بۆيه لێى بخۆن مايەسيرى ناهێڵێت و ، بۆ نەخۆشى جومەگە ژان بەسووده)) .

• بۆ ئەو كەسانەى پلەى گەرمى جەستەيان بەرەزەو تايان هەيە تينوويان دەكات ، ئەو تينويەتيە دەشكێنێت كه بەهۆى بەڵغەمى سوێرەوه دروست دەبىٚ ، بۆ كۆكەى درێژخايەن بەسووده ، ميز زياد دەكات ، كونيله داخراوەكانى جگەرو سپڵ دەكاتەوه ، بۆ گورچيلەو ميزڵدان گونجاوه ، ئەگەر پێش نانى بەيانى بخورێت سودێكى سەرسوڕمێنى هەيە بۆ كردنەوەى ڕێڕەوەكانى خۆراك ، بەتايبەت ئەگەر لەگەڵ گوێزو بادەمدا خورا ، بەڵام خواردنى له گەڵ خۆراكە چرەكاندا زۆر خراپە ، تووى سپى (التوت الأبيض) زۆر له هەنجيرەوه نزيكە ، بەڵام كەمتر خۆراك دەبەخشىٚ و زيانيشى بۆ گەدە زۆرترە .

تَلبينَةٌ : پێشتر ئامارەمان پێداوه كەوا ئاوى جۆى هاڕاوه ، هەستاين بە باسكردنى سودەكانى و ، ئەوەشمان خستەڕوو كەوا بۆ خەڵكى حيجاز له ئاوى جۆى نەهاڕاو چاكترە.

---

[427] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠١) .

پیتی ثاء (ث) :

ثلج ، واته : بەفر ، ثبت في الصحيح عن النبي ﷺ أنَّه قال : ((اللَّهُمَّ اغْسِلْني مِنْ خطاياي بالماءِ والثَّلجِ والبَرَدِ))[428].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((پەروەردگارا بە ئاو بەفرو تەرزە لە تاوانەکانم بمشۆوە)) .

ئەو مەسەلە فیقهیانەی لەم فەرموودەیدا بەدیدەکرێت ئەوەیە کە نەخۆشی بە دژەکەی چارەسەر دەکرێت ، بۆیە تاوانەکان جۆرە گەرمی و سووتانێکی تێدایەو بەفرو تەرزەو ، ئاوی ساردیش دژیی ئەو گەرمیەن ، بۆیە نابیّ بگوترێت : ئاوی گەرم چاکترە بۆ لابردنی پیسی ، بەڵکو ئەو ڕەقکردن و پتەوکردن و بەهێزکردنەی ئاوی سارد لە جەستەدا دروستی دەکات ، ئاوی گەرم دروستی ناکات ، تاوانەکانیش دوو شت دروست دەکەن : پیسکردن و خاوکردنەوە ، بۆیە پێویستە بە شتێك چارەسەر بکرێن کە دڵ پاك بکەنەوەو پتەو قایمی بکەن ، باسکردنی ئاوی ساردو بەفرو تەرزەی نێو فەرموودەکەش ئاماژە بۆ ئەو دوانە دەکەن .

پاشان . بەفر ساردە بەپێی ڕاسترین بۆچوّن ، ئەو کەسانەش بەهەڵەدا چوونە کە گوتویانە : گەرمە ، گومانەکەشیان ئەوەیە کە گیانلەبەرانی تێدا لە دایك دەبیّ ، بەڵام ئەمە بەڵگەی گەرمبوونی نی یە ، چونکە لە میوە ساردەکان و ، لە سرکەشدا دەبێت ، بەڵام تینوکردنی ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی گەرمی دەوروژێنیّ نەك بۆ گەرمی خودی خۆی ، زیان بە گەدەو دەمار دەگەیەنێت ، ئەگەر ددان ئێشان بەهۆی گەرمیەکی لەڕادەبەدەرەوە بێت ، ئێشەکەی لیّ دور دەخاتەوە .

---

[428] ــ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ١٨٩) ، ومسلم (٢ / ٩٨ ، ٩٩) عن أبي زرعة عن أبي هريرة فذكره.

ثُومٌ ، واته : سير ، له پيازهوه نزيكه ، وفي الحديث : ((من أكلهما فليُمتهُما طبخاً))([429])
واته له فهرموودهدا هاتووه : ((ئهو كهسهى دهيخوات با به كولاندن بيمرێنێت)).

وأهديَ إليه طعامٌ فيهِ ثومٌ فأرسل بهِ إلى أبي أيّوبَ الأنصاريّ فقال يا رسول اللهِ تكرههُ وترسلُ بهِ إليّ ؟ فقال : ((إنّي أناجي من لا تناجي))([430]) .

واته ئهوهبوو پێغهمبهرى خوا ﷺ خواردنێكى بهدياری درايه سيرى تێدابوو ، ئهويش ناردى بۆ (أبي أيوب الأنصاري) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ ، (أبي أيوب)يش فهرمووى : ئهى پێغهمبهرى خوا تۆ حهزت پێى نى يهو بۆ منى دهنێرى ؟ فهرمووى : ((من ڕازونياز له گهڵ زاتێكدا دهكهم تۆ ڕازونيازى له گهڵ ناكهى)) .

پاشان سير گهرمى ووشكه له چوارهمدا ، گهرم دهكات بهگهرمكردنێكى بههێز ، ووشك دهكات به ئهوپهڕى ووشكردنهوه ، بهسووده بۆ ئهو كهسانهى زۆر سهرمايان دهبىٚ ، بهسووده بۆ ئهو كهسانهى ميزاجيان بهڵغهميه ، ، بهسووده بۆ ئهو كهسانهى نزيكن له ئيفليجيهوه ، تۆماوى نێرينه ووشك دهكاتهوه ، كونيله داخراوهكان دهكاتهوه ، با چڕهكان شيى دهكاتهوه ، خۆراك هەرس دهكات ، تينويهتى دهشكێنێت ، سك ڕهوان دهكاتهوه ، ميز زياد دهكات ، بۆ گهزتنى جانهوهران و تێكڕاى ئاوسانه سارده بىٚ ئازارهكان جێگهى (ترياق) دهگرێتهوه ، ئهگهر بكوترێت و بخرێته سهر شوێنى گهزتنى مارو ، پێوهدانى دووپشك بهسوود دهبىٚ و ژههرهكانيان ڕادهكێشێت ، جهسته گهرم دهكات ، گهرميهكهشى زياد دهكات و ، بهڵغهم دهوهستێنێت ، باى نێو سك شيى دهكاتهوه ، گهروو پاك و ساف دهكاتهوه ، تهندروستى زۆربهى جهستهكان دهپارێزێت ، بهسووده بۆ گۆڕانى ئاو ، كۆكهى درێژخايهن ، به كاڵى و كوڵاوى و برژاويش دهخورێت ، بۆ ئازارى سنگ كه بههۆى

[429] _ صحيح : أخرجه مسلم (٥٦٧) .
[430] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢٨٢) ، ومسلم (٥٦٤) .

سەرمابوونەوە دروست دەبیّ بەسوودە ، زاروو لە گەروودا دەردەهێنێت ، ئەگەر لە گەلّ سرکەو(الخل) خویّ و هەنگوێندا بکوترێت و ، پاشان بخرێتە سەر ددانە خڕیّ کلۆرو داخوراوەکان ، ووردی دەکات و دەیکەوێنێت ، ئەگەر بەو جۆرە بخرێتە سەر ددانە خریّ بەئازارەکان ، ئازارەکەی ناهێڵێت ، ئەگەر بە ئەندازەی کێشی دوو دیرهەمی لیّ بکوترێت و ، لە گەلّ ئاوی هەنگوێندا (ماء العسل) بخورێتەوە ، بەڵغەم و کرم دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر تێکەلّ بە هەنگوێن بکرێت و جەستەی تووشبوی بەنەخۆشی بەڵەکی تێهەڵسوێنرێت ، بۆی بەسوود دەبیّ ٠

لە زیانەکانی : سەر دەئێشێنێت ، زیان بە مێشك و چاوەکان دەگەیەنێت ، هێزەکانی بینین و جووتبوون لاواز دەکات ، تینوو دەکات ، (الصفراء) دەوروژێنێت ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، بەڵام ئەگەر گەڵای سپەندی(السذاب) بەدوادا بجوێت ئەو بۆنە ناخۆشە ناهێڵێت ٠

ثريد ، واتە : تلّیت کە نانێکە گوشرابێتە خواردنێکی شلەبەگۆشتەوە ، ثبت في الصحيحين عنه ﷺ ((فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الطعام))([431]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((بەڕاستی ڕێزی (عائشة) بەسەر ژنانی دیکەدا ، وەکو ڕێزی شلەبەگۆشتە بەسەر خواردنەکانی تردا)) ٠

تلّیت خواردنێکی ئاوێتەیەو ، لە نان و گۆشت پێکهاتووە ، نانیش چاکترین خۆراکەکانەو ، گۆشتیش سەرداری پێخۆرەکانە ، بۆیە ئەگەر کۆبنەوە ئیتر هیچ شتێکی تر نابێت جێگەی دلّ تێچونی مرۆڤ بیّ ٠

[431] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٧ / ٨٣) ، ومسلم (٢٤٤٦) ٠

خەڵكیش كێشمەكێشمیان تێكەوتووە سەبارەت بەوەی كامیان چاكترە ؟ ڕاستیش ئەوەیە كە پێویستبوون بەنان زۆرترو گشتیترە ، گۆشتیش بەڕێزترو چاكترەو ، زیاد لە هەموو شتەكانی دیكە لە گەوهەری جەستە دەچێت و ، خۆراكی خەڵكی بەهشتە ، خوای تعالى سەبارەت بەوانەی داوای سەوزەوات و ترۆزیی و ، گەنم و سیرو ، نیسك و ، پیازیان دەكرد فەرموویەتی ﴿ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ﴾[البقرة : ٦١] واتە : (موسى) فەرمووی : ئایا داوای ئەو شتە خراپانە دەكەن لە جیاتی شتی باشتر لەوان (٤٣٢) ، كەسانێكی پێشینیش گوتویانە مەبەست بە (الفوم) واتە : گەنم ، بۆیە لە ڕوانگەی ئەم ئایەتەوە گۆشت لە گەنم باشترە .

پیتی جیم (ج) :

جُمَّار ، ناوكرۆكی دارەخورما : ثبت في الصحيحين : عن عبدالله بن عمر قال : بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ جُلُوسٌ ، إِذَا أُتِيَ بِجُمَّارِ نَخْلَةٍ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ((إِنَّ مِنْ الشَّجَرِ شَجَرَةً مثل الرجل المسلم لا يَسقُطُ وَرَقُها... الحديث))(٤٣٣) .

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە كاتێكدا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دانیشتبوین ، ناوكرۆكی دارەخورمایەكیان بۆ هێنا ، ئەوەبوو فەرمووی : ((لە درەختەكاندا درختێك هەیە وەكو پیاوی موسڵمانە كە گەڵاكانی ناوەرێت ... تا كۆتایی فەرموودەكە)) . ناوكرۆكی دارەخورما : ساردی ووشكە لە یەكەمدا ، برین سارێژ دەكاتەوە ، بۆ ئەو برینانەی خوێنیان لێدێت بەسوودە ، بۆ سكچون و ، زاڵبوونی (المرة الصفراء)و ، ووروژانی خوێن بەسوودە ، كیمۆسی خراپ نی یە ، خۆراكێكی كەم بە

---

٤٣٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٤٣٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٢٦) ، (٣ / ١٠٣) ، (٧ / ١٠٣ ، ١٠٤) ، ومسلم (٨ / ١٣٧) عن مجاهد عن ابن عمر فذكره .

جەستە دەبەخشێت ، بەقورسی هەرس دەبێ ، درەختەکەی هەرهەمووی سوودو کەڵکە ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ چواندویەتی بە پیاوی موسڵمان لەبەر زۆری خێرو سوودەکەی ٠

جبن ، پەنێر : في السنن عن عبدالله بن عمر قال : أتي النبي ﷺ بجبنة في تبوك ، فدعا بسكين ، وسمى وقطع ٠ رواه أبوداود([٤٣٤]) .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە (تبوك) پێغەمبەری خوا ﷺ پەنێرێکی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو داوای چەقۆیەکی کردو ، ناوی خوای هێناو دەستی بەبڕینی کرد ٠ هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شام و ، عێراق خواردویانە ، جۆرە تەڕە بێ خوێکەی بۆ گەدە باشە ، بەئاسانی دەچێتە نێو ئەندامەکانی جەستەوە ، گۆشت زیاد دەکات ، سك نەرم دەکاتەوە بەنەرمکردنێکی مام ناوەند ، جۆرە سوێرەکەی خۆراکێکی کەم دەبەخشێت بەبەراوردی تەڕەکەی ، بۆ گەدە خراپە ، بۆ ڕیخۆڵە زیانبەخشە ، جۆرە کۆنەکەی سك دەگرێتەوە ، هەروەها جۆرە برژاوەکەشی ، بۆ برین چاکەو ، قەدەغەی سکچون دەکات ، ساردی تەڕە ، ئەگەر وەکو برژاو بەکاربێت ، گونجاوی میزاجێتی ، چونکە ئاگر چاکی دەکات و ڕێکی دەکاتەوەو ، گەوهەری نەرم و نیان دەکاتەوە ، تام و بۆنی خۆش دەکات ، جۆرە کۆنە سوێرەکەی ، گەرمی ووشکە ، وە برژاندن چاکی دەکاتەوە بەوەی گەوهەری نەرم و ناسك دەکاتەوەو ، توندو کەسکونیشی دەشکێنێت چونکە ئاگرەکە لە بەشە گەرمە ووشکەکەی پەنێر بۆ خۆی ڕادەکێشێت کەوا گونجاوی خۆیەتی ، جۆرە سوێرەکەی لاواز دەکات و ، بەردی نێو گورچیلەو میزڵدان دروست دەکات ، بۆ گەدە خراپە ، وە تێکەڵکردنیشی لە گەڵ هێمن کەرەوەکاندا خراپترە چونکە دەبێتە هۆکارێك بۆ ئەوەی گوزەری بکاتە نێو گەدەوە ٠

---

[٤٣٤] _ حسن الإسناد : أخرجه أبوداود (٣٨١٩) من طريق عمرو بن منصور عن الشعبي عن ابن عمر فذكره ٠

پیتی الحاء (ح) :

حناء : پێشتر چەندین فەرموودەمان سەبارەت بە چاکێتی و ، باسکردنی سوودەکانیدا هێناوەتەوە ، بۆیە پێویست بە دووبارەبوونەوە ناکات ·

حبة السوداء ، ڕەشکە ، ثبت في الصحيحين : من حديث أبي سلمة ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، أن رسول الله ﷺ قال : ((عليكم بهذه الحبة السوداء ، فإن فيها شفاء من كل داء إلا السام)) · والسام : الموت([٤٣٥]) .

واتە : لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم ڕەشکە بەکاربێنن ، چونکە شیفای تێدایە بۆ هەموو نەخۆشیەك جگە لە مردن)) ·

(الحبة السوداء) واتە : ڕەشکە لە زمانی فارسەکاندا بە (الشونيز) ناودەبرێت ، هەروەها بە (الكمون الأسود) و (الكمون الهندي)یش دەناسرێت ، (الحربي) لە (الحسن)ەوە دەڵێت : (الخردل)ە([٤٣٦]) (الهروي)یش دەڵێت : قەزوانە (الحبة الخضراء ثمرة البطم)ە ، بەڵام بۆچۆنی هەردوکیان هەڵەیەو ، ڕاستیش : (الشونيز)ە ·

سوودەکانی زۆر زۆرە ، فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (شفاء من كل داء) واتە : شیفایە بۆ هەموو نەخۆشیەك ، وەکو فەرمایشتی خوای پەروەردگارە ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ

---

[٤٣٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠/ ١٢١) ، ومسلم (٢٢١٥) ·

[٤٣٦] _ الخردل « ڕووەکێکی گیای وەرزیە ، لە وەرزە بارانیەکاندا درێژیەکەی بە مەترێك دەگات ، ئەم ڕووەکە لق و پۆپێکی چڕی لێ دەبێتەوە ، ڕەنگی گەڵاکانی سەوزێکی کاڵە ، گوڵەکانی بە زۆری زەردن ، بەرەکەی شێوەیەکی لولەکی هەیەو تۆوێکی خڕی تێدایە کە تیرەکەی نزیکەی ٢ ملیمەترە · بڕوانە :

رَبِّهَا ﴾[الأحقاف : ٢٥] • واته : بەفەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێك دەرۆخێنێ[٤٣٧]
واته : هەموو ئەو شتانەی قبولّی ڕۆخاندن دەکەن و هاوشێوەکانی ، بۆ هەموو نەخۆشیە ساردەکان بەسوودە ، بەشدار دەبێ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیە گەرمە ووشکەکاندا بە کاتی (بالعرض) ، وە لە بەر ئەوەی گوزەرکردنی خێرایە بۆیە بە باشی هێزی دەرمانە سارده شێدارەکانی پێدەگەیەنێت

بۆ نموونە دانەری کتێبی (القانون)و کەسانی تریش بڕیاریان داوە لەسەر بەکارهێنانی زافەران لە قورصی (الکافور)دا[٤٣٨] چونکە بەخێرا گوزەری پێ دەکات و هێزی دەگەیەنێت ، هاوشێوەی ئەمەش زۆرەو شارەزایانی ئەم بوارە دەیزانن ، بەدوریش دانانرێت گەرم لە نەخۆشیە گەرمەکاندا سوودی هەبێ بەخاسیەت ، چونکە لە زۆر دەرماندا ئەو شتە دەبینرێت ، : لەوانە (الأنزروت)ە[٤٣٩] کە دەرمانەکانی دیکەی چاو ئێشەی تێکەڵ دەکرێت ، وەکو شەکرو شتی تریش لە تاکە گەرمەکان ، چاوئێشەش ئاوسانێکی گەرمە بە ڕێکەوتنی پزیشکان ، هەروەها بەسوودبوونی گۆگردی گەرم بۆ گەڕی •

---

٤٣٧ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان •

٤٣٨ ــ الكافور : مادەیەکی کریستاڵی سپی ڕوونەو ، بۆنێکی توندی هەیە ، بە هەڵمبوونی ئاسانە لە پلەی گەرمی ئەو ژورەی تیایدایە ، بەڵام بە قورسی لە ئاودا دەتوێتەوە ، ئەم مادە لە دڵۆپاندنی داری درەختی کافورەوە بەدەست دێ ، دەرختی کافور درەختێکی هەمیشە سەوزی ناسراوە ، نزیکەی (٥٠) متر بەرزە ، داری درختەکە زۆر سپیەو بۆنێکی خۆشی هەیە ، مادەی کافور لە نێو دارو قەدی درەختەکەدایە ، بڕوانە : Arabic.rt.com

٤٣٩ ــ الأنزروت : کەتیرەی دارێکی دڕکاویە ، تاڵەو ، سپی و سوری هەیەو ، لە چیاکانی وەڵاتی فارسدا هەیە ، هەموو ئاوساوکان هێمن دەکاتەوە ، بۆ داهاتن و ڕیپۆقی چاو بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوە ، بڕوانە : نهاية الأرب في فنون الأدب • وەرگێڕ •

شونێز گەرمی ووشکە لە دووەمدا ، بای سك ناهێڵێت ، (حبة القرع)([440]) دەکاتە دەرەوە ، بۆ ئەو تایەی لە چوارەم ڕۆژدا تووشی نەخۆش دەبێ و ، هەروەها بۆ تای بەڵغەمی بەسوودە ، کونیلە داخراوەکان (السدد) دەکاتەوە ، باکان شیی دەکاتەوە ، تەڕی و شێی گەدە ووشك دەکاتەوە ، ئەگەر کوتراو تێکەڵ بە هەنگوێن کراو ، لە گەڵ ئاوی گەرمدا خورایەوە ، بەردی گورچیلەو مێزڵدان دتوێنێتەوە ، میزو ، بێنوێژی و ، شیر هێنەرە ئەگەر بەردەوام چەند ڕۆژێك بیخواتەوە ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا (الخل) گەرم بکرێت و ، سکی تێ هەڵسوێنرێت ، کرمی (حب القرع) دەکوژێت ، ئەگەر لە گەڵ ئاوی گۆژاڵکی تەڕ یاخود کوڵاودا (ماء الحنظل الرطب أو المطبوخ) بشێلدرێت ، ئەوا کاریگەری بەهێزتر دەبێ لە دەرکردنی کرمدا ، وە پاك دەکاتەوەو دەبڕێت و ، شیی دەکاتەوە ، ئەگەر بکوترێت و بکرێتە نێو پەڕۆیەکەوەو ، بەردەوام بۆن بکرێت هەڵامەتی سارد چارەسەر دەکات ٠

ڕۆنەکەی بۆ (داء الحية)و([441])، بالوکەو خاڵ بەسوودە ، ئەگەر مسقاڵێکی لە گەڵ ئاودا بخورێتەوە ، بۆ هەناسەبڕکێ و تەنگەنەفەسی بەسوودە ، بە شێوەی بپێچانیش سوود بە سەرئێشەی سارد دەگەیەنێت ، ئەگەر حەوت دانەی بە ژمارە لە شیری ژناندا بخوسێندرێت و ، کەسی توشبوو بە نەخۆشی زەردووی (اليرقان) بیکاتە لووتی ، سودێکی زۆری پێ دەگەیەنێت ٠

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بکوڵێندرێت و ، پاشان لە دەم وەربدرێت ، بەسوود دەبێ بۆ ئەو ددان ئێشانەی لە ئەنجامی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بە هاڕاوی بکرێتە لووت ،

---

[440] _ حبة القرع : جۆرێکە لە کرمە درێژە گەورە خڕە بەرهەڵستەکان ، بڕوانە : القانون في الطب لأبن سينا ، فصل في الديدان ، وەرگێڕ

[441] _ داء الحية : نەخۆشیەکە لە نەخۆشی (داء الثعلب) دەچێت ، بەڵام جیاوازی نێوانیان ئەوەیە کە نەخۆشی (داء الحية) تەنها مووی سەر ناوەرێت بەڵکو پێستێکی تەنکی سەریشی لە گەڵدا دادەماڵرێت وەکو ئەو کاژە تەنکەی لە مار دەکرێتەوە ، بڕوانە : القانون في الطب لآبن سينا ، وەرگێڕ ٠

بەسوود دەبێ بۆ ئەو ئاوەی لە چاوەکاندا دروست دەبێ ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بە شێوەی پێچان (ضماد) بەکاربێت ، زیپکەو گەڕی کێماوی هەڵدەکەنێت و ، ئاوسانە بەڵغەمیە درێژخایەنەکان و ، ئاوسانە ڕەقەکان شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ڕۆنەکەی بکرێتە لووت بۆ نەخۆشی دەم خواربوون (اللقوة) بەسوودە ، ئەگەر نیو مسقاڵ تا مسقاڵێکی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی جاڵجاڵۆکە زیانبەخشەکان (الرتيلاء) بەسوودە ، ئەگەر بهاڕدرێت و تێکەڵ بە ڕۆنی قەزوان (دهن الحبة الخظراء) بکرێت و ، پاشان سێ تکی بتکێنرێتە گوێ ، بۆ ئەو سەرمایەی کە تووشی بووەو ، هەروەها بۆ باو کونیلە داخراوەکانی بەسوود دەبێ ٠

ئەگەر ببرژێندرێت و ، پاشان بکوترێت بەزۆر وردی و ، لە زەیتدا بخوسێندرێت و ، سێ تك یاخود چوار تکی لە لووت بتکێنرێت ، بۆ ئەو هەڵامەتەی پژمینێکی زۆری لە گەڵدایە بەسوودە ٠

ئەگەر بسوتێنرێت و تێکەڵ بە مێوی تواوەبوو (الشمع المذاب) لە ڕۆنی (السَوْسَن)([٤٤٢]) ، یاخود ڕۆنی خەنە (دهن الحناء) بکرێت و ، برینەکانی قاچی پێ چەور بکرێت پاش شتنی بە سرکە ، سوودی پێ دەگەیەنێت و برینەکانی لادەبات ٠

---

[٤٤٢] ـ السَوْسَن : گوڵەشلێر ، ڕووەکێکە شەصت سانتمەتریك بەرز دەبێتەوەو گوڵێك یاخود چەند گوڵێکی هەیەو ، هەریەکەیان لە غونچەیەکەوە پەیدا دەبن و دەپشکوێن ، هەیە سپی هەیە شین هەیە زەردە هەیە سوورە ، ڕوەکێکی تەمەن درێژەو هەندێ جۆری بە بۆنی خۆش بەناوبانگە چونکە ڕوەکێکی عەتر ئامێزە ، کێوی و باخچەی هەیەو باخچەیەکەشی دوو جۆرە ، (الأَزادُ) کە سپی یەو ، وە (الإيرِساءُ) ، بۆ ئاویەتگ بەسوودە ، هێمنکاری ماددە چڕەکانە ، جۆری (الأَزادُ)ی بەسوودە بۆ نەخۆشیە ساردەکانی مێشك و ، با چرە کۆبۆکانی نێوی شیی دەکاتەوە ، گەڵاکانی بەسوودە بۆ سوتاوویی ئاوی گەرم ، هەروەها بەسوودە بۆ گەزتنی جانەوەران و دووپشك بەتایبەت ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، قاموسی ڕستە ، القاموس المحيط « وەرگێڕ ٠

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بهاڕدرێت و ، نەخۆشیەکانی (البرص) و (البهاق الأسود)و([443]) سەری کرێشاوی تێ هەڵسوێنرێت ، سوودی پێ دەگەیەنێت و ، چاکیان دەکاتەوە ئەگەر وورد بهاڕدرێت و ، هەموو ڕۆژێك بە ئەندازەی کێشی دوو دیرهەمی بە ئاوی ساردەوە لێ قووت بدرێ ، بە سوود دەبێ بۆ ئەو کەسانەی سەگی هار گەستونی پێش ئەوەی لە ئاو خاڵی بێت ، وە دڵنیاش دەبێ کە تیاناچێت ، ئەگەر ڕۆنەکەشی بکرێتە لووت ، بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی (الفالج) و (کُزاز)([444]) بە سوود دەبێ و ، مادەکانیان دەوەستێنێت ، ئەگەر دووکەڵیشی پێ بکرێت ، جانەوەران دوردەخاتەوە ٠

ئەگەر (الأنزروت) لە ئاودا بتوێنرێتەوەو ، ناوەوەی ئەڵقەکەی تێ هەڵسوێنرێت و ، پاشان (الشونیز)ی بەسەردا بپرژێنرێت ، ئەوا دەبی بە پرژێنەرێکی بەسوودی سەرسوڕمێن بۆ مایەسیری ، سوودەکانییشی چەندەها ئەوەندی ئەمەیە کە باسکرا ، خواردنەوەشی بە ئەندازەی دوو دیرهەمە ، کەسانیکیش وایان ڕاگەیاندووە کە زۆری بەکارهێنانی کوشندەیە ٠

<u>الحرير</u> : پێشتر ئاماژەی پێ درا کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێی داوە بە (الزبیر)و (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف) ئاورێشم بپۆشن " بەهۆی خورویەکەوە کە لە جەستەیاندا هەبوو ، هەروەها باسی سوودو میزاجیمان کرد ، بۆیە پێویست بەدووبارە بوونەوە ناکات ٠

---

[443] ــ البرص : سپێتیەکە تووشی جەستە دەبێ ٠
البهاق : سپێتیەکەو ناگات بە ئاستی سپێتیەکەی (البرص)و تووشی جەستە دەبێ و خەت خەت ڕەشی تێکەڵە ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

[444] ــ الکُزاز : نەخۆشیەکی قورسە تووشی مرۆڤ دەبێ و تووشی کرژبونی جەستە دەبێ بەهۆی سەرماوە ، بڕوانە : المخصص لأبن سیدة ، ص٤٦٦ ، وەرگێڕ ٠
بواری پزیشکێتی نوێش دەڵێت : الکزاز : نەخۆشیەکی قورسەو هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ پیسبوونی برینەکان بەو میکرۆبانەی کە spores هەڵدەگرن و ، لە هەمان بریندا گەشە دەکەن و ، ژەهرێکی بەهێز دەردەن کە کرژبونەوەیەکی توند لە ماسولکەکاندا دروست دەکات ، ئەم نەخۆشیە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر ناگواسترێتەوەو ، لەوانەیە کەسی تووشبوو بمرێت ٠ بڕوانە : ar.wikipedia.org/wiki ، وەرگێڕ ٠

حُرْفٌ ، تەڕەتیزە : (أبوحنيفة الدَّيْنَوَري) دەڵێت : ئەمە ئەو تۆوەیە کە چارەسەری پێ دەکرێت ، هەروەها بە (الثفاء)یش ناوبراوەو لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسکراوە ، ڕوەکەکەشی بە (الحُرْف) ناودەبرێت و ، ڕەمەکی خەڵکیش پێی دەڵێن (الرشاد) واتە : تەڕەتیزە ، (أبوعبيد) دەڵێت (الثفاء) واتە : (الحُرْف) •

دەڵێم _ ابن القيم _ ئەو فەرموودەی ئاماژەی بۆ کردوە ، (أبوعبيد)و کەسانی تریش لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ دەیگێڕنەوە ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئای لە هەردوو تاڵەکەدا چ شیفایەك هەیە ، (الصَّبِرْ)و تەڕەتیزە · ئیمامی (أبوداود) لە (المراسيل)دا باسی دەکات •

هێزی گەرمی و وشکێتی لە پلە سێ یەمدایە ، گەرم دەکات ، سك شل دەکات ، کرم و (حب القرع) دەکاتە دەرەوە ، ئاوسانەکانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، شەهەوەت و ئارەزووی جووت بوون دەجوڵێنێت ، گەڕی کێماوی و ، قڵیشانی پێست و بەهۆیەوە هەڵوەرینی موو تووك پاك دەکاتەوە ·

ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا پێچەرێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ خەنەدا (الحناء) بکوڵێندرێت پاشماوەکانی سنگ دەکاتە دەرەوە ، ، خواردنەوەشی بۆ پێوەدان و گەزتنی جانەوەران بەسوودە ، ئەگەر لە شوێنێکدا بسوتێنرێت و دووکەڵی پێ بکرێت ، جانەوەرانی لێ دووردەخاتەوە ، هەروەها کەوتنی مووی سەر دەوەستێنێت ، ئەگەر تێکەڵ بە ئاردی جۆو سرکە بکرێت و (سويق الشعير والخل) ، پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بەسوودە بۆ نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا)و ، ئاوسانە گەرمەکانیشی شیی دەکاتەوە لە کۆتایەکەیدا ·

ئەگەر لە گەڵ ئاو و خوێدا بپێچرێتە سەر دومەڵەوە پێی دەگەیەنێت ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئەندامانەی شلی و خاویان تێکەوتووە ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، دڵکەرەوەیە

بۆ خواردنی زیاتر ، بۆ نەخۆشی تەنگەنەفەسی و ، هەناسەسواری و ، چڕبوونی سپڵ بەسوودە ، سیی پاك دەكاتەوە ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەكات ، بۆ ئازاری ئەو چاڵایەی سەری ئێسقانی ڕانی تێدایەو لە ئەنجامی هاتنە دەرەوەی پاشماوە زیادەكاندا دروست دەبێ بەسوودە ، ئەگەر بخورێتەوە یاخود بە حوقنە هەڵبگیرێت ، وە بەڵغەمە لینجەكانی سینگ و سیی كانیش دەكاتە دەرەوە ٠

ئەگەر بهاڕدرێت و پاشان بە ئەندازەی پێنج دیرهەمی لێ بخوریتەوە لە گەڵ ئاوی گەرمدا ، سروشتی مرۆڤ نەرم ونیان دەكاتەوەو ، بایەكانیش شیی دەكاتەوەو ، بۆ ئازاری (القولنج) كە هۆكاری دەگەڕێتەوە بۆ سەرمابوون بەسوودە ، ئەگەر بهاڕدرێت و بخورێتەوە بۆ نەخۆشی بەڵەكی بەسوودە ٠

ئەگەر لە گەڵ سركەدا نەخۆشیەكانی بەڵەكی (البرص) و (البهق الأبيض) تێ هەڵسوێنرێت ، سوودیان پێ دەگەیەنێت ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو سەرئێشەی بەهۆی سەرماو بەڵغەمەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بكوڵێندرێت و ، بخورێتەوە ، خوو هێمن دەكاتەوە بەتایبەت ئەگەر نەهاڕدرابێ چونكە لینجیەكەی بەكوڵان شیی دەبێتەوە ، ئەگەر بەئاوەكەی سەر بشۆردرێت ، لە پیسی و شێ لینجەكان پاكی دەكاتەوە ٠

(جالینوس) دەڵێت : هێزی وەكو هێزی تۆوی خەرتەلەیە (بزر الخردل) ، بۆیە لەوانەیە ئازارەكانی ڕانی پێ گەرم بكرێت كە بە (عرق النسا) ناسراوەو ، هەروەها ئازارەكانی سەرو ، هەریەك لەو نەخۆشیانەش كە پێویستیان بە گەرم كردن دەبێ ، بەهاوشێوەی تۆوی خەرتەلە (بزر الخردل) كە گەرم دەكات ٠ پێدەچێ تێكەڵ بەهەندێ ئەو دەرمانانە بكرێت كە تووشبووی تەنگەنەفەسی دەیخواتەوە چونكە زانراوە كە تێكەڵە چڕەكان دەوەستێنێت بەباشی ، هەروەكو ئەوەی كە تۆوی خەرتەلە دەیوەستێنێت ، چونكە لە هەموو ڕوویەكەوە لەو دەچێت ٠

الحُلْبَةُ ، شملّی : باسکراوه کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەککە چووە سەردانی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)و ، فەرمووی : پزیشکێکی بۆ بانگ بکەن ، بۆیە (الحارث)ی کوڕی (کلدة)ی بۆ بانگ کرا ، تەماشایەکی کردو گووتی : هیچ مەترسیەکی لەسەر نی یە ، شملّی و خورمای (عجوة)ی تازەپی گەیوو بەیەکەوە بکولێنن و با هەلّی قوڕێنێت ، ئەوەبوو ئەوەیان بۆ ئەنجامداو ، چاك بۆوە ٠

هێزی شملّی لە گەرمیدا لە پلە دوودایە ، لە ووشکیدا لە پلەی یەکەمدایە ، ئەگەر بە ئاوەوە بکولێندرێت ، قورگ و سینگ و سك نەرم دەکاتەوە ، کۆکەو ، زبری و ، تەنگەنەفەسی و ، هەناسە برکێ هێمن دەکاتەوە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبون زیاد دەکات ، بۆ باو ، بەلّغەم و ، مایەسیری بەسوودە ، دابەزێنەری کیموسە ئالۆزەکانە لە ڕیخۆلّەدا ، بەلّغەمی لینجی سینگ شی دەکاتەوە ، بۆ ئەو دوومەلّانەی لەناو سکدا پەیدا دەبێ و بۆ نەخۆشیەکانی سیی بەسوودە ، بۆ ئەم نەخۆشیانەی هەناو لە گەلّ ڕۆن و (الفانيذ)دا([٤٤٥]) بەکاردەهێنرێت ٠

ئەگەر لە گەلّ کێشی پێنج دیرهەمی (الفوة)دا([٤٤٦]) بخورێتەوە ، خوێنی بێنوێژی دەهێنێت ، ئەگەر بکولێندرێت و ، پرچی سەری پێ بشۆردرێت لول دەبێ ، (الحزاز)([٤٤٧])

---

[٤٤٥] _ الفانيذ : جۆرێکە لە حەلوا لە قەندو نیشاستە دروست دەکرێت ، بڕوانە : تهذيب اللغة ، ج٣ ، ص١٨٩ ، وەرگێڕ ٠

[٤٤٦] _ الفوة : ڕەگی ڕوەکێکی ڕەنگ سوورەو بۆیەچیەکان بەکاریدەهێنن ، هەندێکی خۆڕسکەو هەندێکیشی دەچێنرێت ، لقەکانی چوارگۆشەی درێژی زبرن گەلّای پێوەیەو بەرێکی خڕی هەیە ، لە سەرەتای دەرچونیدا ڕەنگیان سەوزەو پاشان سووردەبن و ، کاتێکیش پێ بگەن ڕەش دەبن ، دەرمانێکی تالّەو جگەرو سپلّ پاك دەکاتەوە ، میز هێنەرە ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەکات ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية لأبن البيطار ، وەرگێڕ ٠

[٤٤٧] _ الحزاز : ئازارێکە لە دلّدا پەیدا دەبێ بەهۆی خواردنێکەوە کە لە گەدەدا ترش دەبێ ، بڕوانە : تاج العروس ، للمرتضى الزَّبيدى ، وەرگێڕ ٠

ناهێڵێت ، هاڕاوەکەی ئەگەر تێکەڵ بە (النطرون)و[٤٤٨] سرکە کراو ، بە شێوەی پێچەر (الضماد) بەکارهات ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ژنان لە ئاوێکدا دانیشن شمڵی تێدا کوڵێنرابێت ، سوودی لێ دەبینن بۆ ئەو ئازارەی لە منداڵداندا و بەهۆی ئاوسانێکەوە پەیدابووە ، ئەگەر بپێچرێتە سەر ئاوسانە ڕەقە کەم گەرمەکانەوە ، شیی دەکاتەوەو سوودی بۆ دەبێ ، ئەگەر ئاوەکەی بخورێتەوە بۆ ئەو پێچ بەسکدا هاتنانە باشە کە بەهۆی باوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، وە ڕیخۆڵەکانیش خزو لووس دەکات ٠

ئەگەر بەخورماوە ، یا هەنگوینەوە ، یا هەنجیرەوە بکوڵێندرێت و پێش نانی بەیانی بخورێت ، ئەوا بەڵغەمی لینجی سێنگ و گەدە شیی دەکاتەوەو ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو کۆکە درێژخایەنەی بەهۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ٠

بۆ ئەو کەسانەی تووشی ڕیخۆڵەگیران بوونەو پیسایان بۆ نایەتە دەرەوە بەسوودەو ، سکیان ڕەوان دەکاتەوە ، ، ئەگەر ڕۆنەکەی (دهنه) تێکەڵ بەمێو (الشمع) بکرێت بۆ ئەو درزو قڵیشانەی بەهۆی سەرماوە دروست دەبێ بەسوودە ، سوودەکانیشی چەندەها ئەوەندەی ئەمەیە کە باسکرا ٠

---

[٤٤٨] _ النطرون : جۆرە خوێیەکەو لە ئاوی گەرمدا بەئاسانی دەتوێتەوەو لە ئاوی ساردا بەقورسی ، (الَورق)یشی پێ دەڵێن ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

له (القاسم)ى كوڕى (عبدالرحمن)ەوه دەگێڕنەوه کە گوتویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((استشفوا بالحلبة))([449]) واته : خۆتان بەشملى چارەسەر بکەن · کەسانێك لە پزیشکان دەڵێن : ئەگەر خەڵك سوودەکانیان بزانیبا بە کێشی خۆی بە زێڕ دەیانکڕی ·

پیتی خاء (خ) :

الخُبز ، نان : ثُبتَ في الصحيحينِ ، عن النَّبيِّ ﷺ ، أنَّه قالَ : ((تَكُونُ الأرْضُ يَوْمَ الْقِيامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّؤُهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَكْفَأُ أحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ ، نُزُلا لأهْلِ الْجَنَّةِ))([450]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺفەرموویەتی : ((له ڕۆژی قیامەتدا زەوی دەبێت بە یەك نان و خوای تعالی وەریدەگێڕێت لەم دەستەوه بۆ ئەو دەست تا ڕاست و ڕێك بێتەوه وەکو چۆن کەسێکتان نانەکەی لە سفرەکەدا وەردەگێڕێت ، چونکە دەیکات بە خوانێك و بۆ خەڵکی بەهەشت ئامادەی دەکات)) ·

وروى أبوداود في سننه : من حديث ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان أحبَّ الطعامِ إلى رسولِ الله ﷺ الثريدُ من الخُبز ، والثريدُ من الحيس([451]).

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشەویسترین خواردنەکان بەلای پێغەمبەری خواوه ﷺ تلێتی نان و ، تلێتی (الحَيْس) بوو.

---

[449] _ لم أجده بهذا اللفظ ، وروي في فضل الحلبة أحاديث موضوعة وباطلة ، انظر الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة (١ / ٣٨٨) ، تنزيه الشريعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة (٢ / ٢٤٦) ، الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة للشوكاني (١ / ٤٨٩) ·

[450] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢٣١) ، ومسلم (٢٧٩٢) ·

[451] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٨٣) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره ، قال أبوداود : وهو ضعيف ·(الحَيْس) تریتی خورماو کەشك و ڕۆنەو تێکەڵ بەیەك دەکرێن ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزئابادي ، وەرگێڕ ·

وروى أبوداود أيضاً ، من حديث ابْنِ عُمَر _ رضي الله عنه _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ : ((وَدِدْتُ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا خُبْزَةً بَيْضَاءَ مِنْ بُرَّةٍ سَمْرَاءَ مُلَبَّقَةٍ بِسَمْنٍ ولَبَنٍ)) ، فقام رَجُلٌ مِنْ القوم فَاتَّخَذَهُ ، فَجَاءَ بِهِ ، فَقَالَ : ((فِي أيِّ شَيْءٍ كَانَ هَذَا السَّمْنُ ؟)) فقَالَ : فِي عُكَّةِ ضَبّ • فقَالَ : ((ارفَعْهُ))([٤٥٢]).

واته : له (ابن عمر)ەوه _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((حەزم پێیەتى ئەگەر نانێكى سپيمان له گەنمێكى بۆرى چاك تێكەڵ كرلو به ڕۆن و ماست هەبوايه)) ، ئەوەبوو پياوێك له خەڵكەكە هەستاو ئامادەى كردو ، هێناى ، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى : ((ئەم ڕۆنه له چ شتێكدا بوو ؟)) پياوەكەش فەرمووى : له هيزەيەكى بزن مژەدا بوو • بۆيه پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((لايبەره)) •

وَرَوَى الْبَيْهَقِيّ مِنْ حديث عَائِشَةَ _ رضي الله عنها _ ترفعه : ((أَكْرِمُوا الْخُبْزَ ، وَمِنْ كَرَامَتِهِ أَنْ لَا تَنْتَظِرَ بِهِ الْأُدْمَ))([٤٥٣]).

واته : خاتوو (عائشة)ەوه _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ له فەرموودەيكدا كه بەرزى دەكاتەوه بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((ڕێزى نان بگرن ، ڕێزەكەشى ئەوەيه كه بخورێت و چاوەڕێى هاتنى پێخۆر نەكرێت)) • پێشەوا (ابن القيم) دەفەرمێت : ئەم فەرموودەيه له (موقوف) دەچێت و ، بەرزكردنەوەى ئەم فەرموودەيەو ، هى پێشووش بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ جێگير نەبووه •

بەڵام ئەو فەرموودەيەى كه باسى قەدەغەكردنى بڕينى نان دەكات به چەقۆ ، فەرموودەيەكى پووچەو هيچ بنەڕەتێكى له پێغەمبەرى خواوه ﷺ بۆ جێگير نەبووه ، له

[٤٥٢] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨١٨) ، وابن ماجة (٣٣٤١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٢٣) •

[٤٥٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه الألباني في الضعيفة (٢٨٨٤) •

ڕاستیدا فەرموودەیەکی دیکە هاتووە سەبارەت بە قەدەغەکردنی بڕینی گۆشت بەچەقۆ ، کەچی ئەمەش (صحیح) نی یە ٠

(مُهَنَّا) دەڵێت : لە (أحمد)م پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە (أبي معشرٍ) ، لە (هشام)ی کوڕی (عروة)وە ، لە باببیەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیگێڕێتەوەو فەرموویەتی : ((لا تقطعوا اللَّحْمَ بالسِّكِّين فإنَّ ذلك من فعل الأعاجم))([٤٥٤]) ٠ واتە : ((گۆشت بەچەقۆ مەبڕن ، چونکە ئەوە کرداری عەجەمەکانە)) ٠ (أحمد)یش فەرمووی : فەرموودەیەکی (صحیح) نی یەو ، ئەمەش نەناسراوە ، بەڵکو فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُميَّة)و ، فەرموودەکەی (المغيرة) پێچەوانەی ئەمەن ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُميَّة) ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((كان النبيُّ ﷺ يحتزُّ مِن لحم الشاة))([٤٥٥]) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺلە گۆشتی مەڕەکەی دەبڕی)) ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (المغيرة)ش ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((أنه لمَّا أضافه أمَرَ بجَنْبٍ فشُويَ ، ثم أخذَ الشَّفرَةَ ، فجعل يَحُزّ([٤٥٦]) واتە : ((کاتێ (المغيرة) بوبە میوانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا لایەك ببرژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەکەی هەڵگرت و ، دەستی کرد بەبڕینی گۆشتەکە بۆ میوانەکەی)) ٠

---

[٤٥٤] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٣٨) ، وضعفه الألباني ٠

[٤٥٥] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٩ ، ١٧٩) ، (٥ / ٢٨٧ ، ٢٨٨) ، والدارمي (٧٣٣) ، والبخاري (١ / ٦٣ ، ١٧٢) ، (٤ / ٥١) ، (٧ / ٩٦ ، ٩٨ ، ١٠٧) ، ومسلم (١ / ١٨٨) ، وابن ماجة (٤٩٠) ، والترمذي (١٨٣٦) ، كلهم عن طريق الزهري قال : أخبرني جعفر بن عمرو بن أمية عن أبيه فذكره ٠

[٤٥٦] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٥٢ ، ٢٥٥) ، وأبوداود (١٨٨) ، والترمذي في الشمائل (١٦٦) ، كلهم من طريق مسعر عن أبي صخرة جامع بن شداد ، عن المغيرة بن عبدالله ، فذكره عن المغيرة بن شعبة ٠

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەكانی نان :

چاكترین جۆرەكانی نان ئەوەیە كە بەچاكی شێلدرابێ و هەڵهاتبێ ، پاشان نانی تەنوور بەچاكترین جۆری نان دادەنرێت و ، پاش ئەوەش نانی فڕنە ، پاشان نانی (المَلّة)([457]) لە پلەی سێ یەمدایە ، چاكترینیشی ئەوەیە كە لە گەنمی نوێ دروست كرابێ ٠

زۆرترین ئەو جۆرانەشی كە خۆراك بەخشە نانی (السَّمیذ)ە([458])، كە درەنگ هەرسە لەبەر زۆر پاكی و نەبونی هیچ كەپەكێك تیایدا ، بەدواشیدا نانی (الحُوَّارَى)([459]) ، پاشانیش (الخشكار)([460]) ٠

چاكترین كاتی خواردنیشی كۆتایی ئەو ڕۆژەیە كە دروست كرابێت ، نەرمەكەشی زیاتر نەرم دەكات و خۆراك دەبەخشێ و تەڕ دەكات و بەخێراش دادەبەزێ ، ووشكەكەش بە پێچەوانەوەیە ٠

میزاجی نانی گەنم گەرمە لە نێوەندی پلە دوودا ، نزیكی ناوەندە لە شێداری و ووشكێتیدا ، ووشكێتی زاڵە بەسەر ئەوەدا كە ئاگر ووشكی كردۆتەوە ، شێداریش بەسەر پێچەوانەكەیدا ٠

---

[457] ــ خبز المَلّة : نانی (الْمَلَّةِ) لە نێو خۆڵەمێشی گەرمدا دەبرژێندریت و بەلای دەشتەكیەكانەوە ناسراوە ، بڕوانە : مختصر خليل للخرشي ، ج١٦ ص٣٠٨ ٠ وەرگێڕ ٠

[458] ــ خبز السَّميذ : نانێكە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە چەند جارێك بێژرابێت (سفر) ، بڕوانە : تاريخ دمشق ، ج٥٥ ص٤٩ ٠ وەرگێڕ ٠

[459] ــ خبز الحُوّارى : ئەو نانەیە كە لە پوخت و پاڵفتەی ئاردی سپی دروست دەكرێت ، بڕوانە : مجلة المنار ، ج ٢١ ، ص٤٩٨ ٠ وەرگێڕ ٠

[460] ــ خبز الخشكار : نانی ئەسمەرە كە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە كەپەكەكەی تێدا بێ و پاك نەكرابێت ، بڕوانە : المعجم الوسيط ٠ وەرگێڕ ٠

نـانی گـەنم خاسـیەتێکی تێدایـە ، بریتیـە لـەوەی خێـرا قەڵـەو دەکـات ، نـانی (القطـائف)یش([٤٦١]) خەڵتەیەکی چڕ دروست دەکات ، ووردکراویشی با دروست دەکات و درەنـگ هەرسـە ، ئەوەش بە ماست دروسـت دەکرێـت خـۆراکیکی زۆر دەبەخشـێت و ، درەنـگ لـە گـەدە لیـژ دەبێتەوە ·

نانی جۆ ساردو ووشکە لە یەکەمدا ، بەبەراوردی گەنم خۆراکێکی کەمتر دەبەخشێت ·

خَلٌّ ، سرکە : وعن جابر – رضي الله عنه – : أنَّ النَّبيَّ ﷺ سَأَلَ أَهْلَهُ الأُدْمَ ، فقالوا : مَا عِنْدَنَا إلاَّ خَلٌّ ، فَدَعَا بِهِ ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ ، ويقول : ((نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ ، نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ))([٤٦٢]).

واتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ داوای پێخۆری لە خێزانەکانی کرد ، ئەوانیش فەرموویان : جگە لە سرکە هیچی ترمان نی یە ، ئەوەبوو فەرمانیدا بۆی بێنن ، بۆیە دەستی کرد بەخواردنی و دەیفەرموو : ((چاکترین پێخۆر سرکەیە ، چاکترین پێخۆر سرکەیە)) ·

وفي سنن ابن ماجة عن أُمِّ سعد _ رضي الله عنها عن النبيِّ ﷺ : ((نِعْـمَ الْـإِدَامُ الْخَـلُّ ، اللَّهُـمَّ بَارِكْ فِي الْخَلِّ ، فَإِنَّهُ كَانَ إِدَامَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي ، وَلَمْ يَفْتَقِرْ بَيْتٌ فِيهِ خَلٌّ))([٤٦٣]).

واتە : لـە (أُمِّ سـعد)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین پێخۆر سرکەیە ، پەروەردگارا فرەو بەرەکەت بخەرە سـرکەوە ، چـونکە پێخۆری پێغەمبەرانی پێشم بووە ، ئەوماڵەش سرکەی تێدابێ هەژار ناکەوێت)) ·

---

[٤٦١] _ خبز القطائف : پارچە هەویرێکن بە بچکۆلە لول دەکرێن و بەکەوانەیی سوردەکرێنەوەو ناواخن دەکرێن بە کاکڵە گوێزو شتی تر ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ·

[٤٦٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١٢٥ ، ١٢٦) عن أبي سفيان طلحة بن نافع عن جابر فذكره ·

[٤٦٣] _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٣٣١٨) ، وحكم عليه بالوضع الشيخ الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦١) ·

سركه له گەرمی پێکهاتووه ، ساردی بەسەردا زاڵە ، ووشکه له سیّ یەمدا ، بەهێز ووشك دەکاتەوه ، قەدەغەی تێڕژانی مادەکان دەکات ، سروشت نەرم ونیان دەکاتەوه ، سرکەی مەی و شەراب (خل الخمر) بۆ گەدەی گرگرتوو بەسووده ، (الصفراء) کپ دەکاتەوه ، زیانی دەرمانه کوشندەکان دوردەخاتەوه ، شیرو خوێن ئەگەر له هەناودا بەسترلن شی یان دەکاتەوه ، سوود به سپڵ دەگەیەنێت ، گەده خۆشه دەکات ، سك دەگرێتەوه ، تینویەتی دەوەستێنێت ، قەدەغەی ئاوسان دەکات له هەر جێگەیەك ویستی دەرچوونی هەبێ ، یارمەتی هەرسکردن دەدات ، دژ به بەڵغەمه ، خۆراکه چرەکان نەرم ونیان دەکاتەوه ، خوێن ڕوون و ناسك دەکاتەوه .

ئەگەر بەخوێ وه بخورێتەوه ، بەسووده بۆ ئەو کەسەی قارچکی کوشندەی خواردبێت ، ئەگەر هەڵقورێندرێت ، زارووی پەیوەست به بنەڕەتی مەلاشووه دەبڕێت ، ئەگەر به گەرمی له دەم وەردرێت ، بۆ ئازاری ددان بەسوودەو ، پوکیش بەهێز دەکات .

به شێوەی تیّ هەڵسوان بۆ نەخۆشی (الدَّاحس)و([٤٦٤]) ، ئەو برینانەی له لاکانی مرۆڤدا پەیدادەبن و ئاوسانه گەرمەکان و ، سووتان بەئاگر بەسووده ، دڵ دەکاتەوه بۆ خواردن ، گەده چاك و بۆن خۆش دەکات ، بۆ لاوێتی چاکەو ، له هاوینیشدا بۆ دانیشتوانی وەڵاته گەرمەکان چاکه .

خلالٌ : ددان پاکەوکار : دوو فەرموودەی لەبارەوه هاتوون (صحيح) نین ، یەکەمیان : يُروى من حديث أبي أيوب الأنصاري يرفعه : يا حَبَّذا المُتَخَلِّلونَ من الطَّعام ، إنه ليس شيءٌ أشدَّ على المَلَكِ من بَقيَّةٍ تَبْقى في الفمِ من الطعامِ([٤٦٥]) وفيه واصلُ بن السائب ، قال البخاري

---

[٤٦٤] ــ الدَّاحس : زیپکەیەکه له نێوان نینۆك و گۆشتەکەدا دەردەچێت و بەهۆیەوه نینۆکەکه دەکەوێت ، بڕوانه: المعجم الوسيط ، ج١ ، ص٥٦٧ ، وەرگێڕ .

[٤٦٥] ــ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٤١٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (١٥١) .

والرازي : منكر الحديث ، وقال النسائي والأزْدِي : متروك الحديث • واتە : لە (أبي أيوب الأنصاري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چەند چاکە ئەو کەسانەی بە ددان پاکەوکار ددانەکانیان پاش خۆراك خواردن پاك دەکەنەوە ، بەڕاستی هیچ شتێك بە لای فریشتەوە قورستر نی یە لە پاشماوەی ئەو خۆراکەی لە زاردا دەمێنێتەوە)) ٠

دووەم : يروى من حديث ابنِ عبّاسٍ ، قال عبدُاللهِ بنُ أحمدَ : سألت أبي عن شيخٍ روى عنه صالحٌ الوحاظيّ يقال لهُ محمد بنُ عبدِالملكِ الأنصاريّ حدّثنا عطاءٌ عن ابنِ عبّاسٍ قالَ : نهى رسول الله ﷺ أن يُتَخَلَلَ باللّيط والآس ، وقال : إنهما يسقيان عُروقَ الجُذَام .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە ددان پاك بکرێتەوە بە توێکلی ڕەقی قامیش و (الآس)و[٤٦٦] فەرمووی : ڕەگەکانی نەخۆشی گولی دەبوژێننەوە ، ئەوەبوو (عبدالله)ی (أحمد) فەرمووی : بابم فەرمووی : (محمد)ی کوڕی (عبدالملك)م بینی کوێر بوبو کەچی فەرموودەی هەڵبەستراوی دادەناو درۆی دەکرد ٠

پاشان ٠ ددان پاکەوکار بەسوودە بۆ پووك و ددان ، تەندروستیان دەپارێزێت ، بۆ گۆڕینی بۆنی زار بەسوودە ، چاکترین جۆریشی ئەوەیە کە لە دار چوکڵەکانی پاککردنەوەو ، هەروەها

[٤٦٦] _ الآس : بریتیە لە درەختۆکەیەکی هەمیشە سەوز ، بەزۆری لە شوێنە شێدارو سێبەریەکاندا دەڕوێت ، لقێکی زۆری پێوەیەو ، بۆنێکی خۆشی هەیە ، لقەکان گوڵگەلێکی ڕەنگ سپی مەیلەو پەمەیی هەڵدەگرن ، بەرێکی ڕەشی هەیەو ، لە کاتی پێگەشتنیدا دەخورێت و هەروەها ووشك دەکرێتەوەو دەیکەن بە بەهارات ، هەموو ڕووەکەکە بەکار دەهێنرێت ، سەرەڕای بۆنە خۆشەکەی ٠ بڕوانە : www0khayma.com ٠

له داره‌كانى زه‌يتون و بيى (الخلاف) وه‌رگيرابىٚ ، به‌لاٚم پاككردنـه‌وه بـه قـاميش و (الآس)و رێحانه‌و (الباذروج)([٤٦٧]) زيانبه‌خشه ٠

پيتى دال (د) :

دُهْنٌ ، رۆن : روى الترمذي في كتاب الشمائل من حديث أنس بن مالك _ رضي الله عنهما _ قال : كان رسول الله ﷺ يُكثِرُ دُهْنَ رأسِهِ ، وتسريحَ لِحيته ، ويكْثِرُ القِناعَ كأن ثَوْبَه ثوبُ زيَّاتٍ([٤٦٨]).

واته : له (أنس)ى كوڕى (مالك)ه‌وه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فه‌رموويه‌تى: پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ به‌زۆرى سه‌رى چه‌ور ده‌كردو ، ڕيشى داده‌هێناو ، پارچه په‌ڕۆيه‌كى به‌سه‌ردا ده‌دا پاش چه‌وركردن وه‌كو ئه‌وه‌ى پۆشاكه‌كه‌ى پۆشاكى ڕۆن فرۆش بێت ٠

ڕۆن كونيله‌كانى جه‌سته داده‌خـات ، قه‌ده‌غـه‌ى شـيى بوونـه‌وه‌ى ماده‌كـان ده‌كـات ، دواى خۆشتن به‌ئاوى گه‌رم ئه‌گـه‌ر بـه‌كارهات ، چـاكى و جـوانى شـێدارى بـه جه‌سـته ده‌به‌خشـىٚ ، ئه‌گه‌ر پرچى پىٚ چه‌وه‌ر بكرێت چاكى و جوانى پىٚ ده‌به‌خشىٚ و درێژى ده‌كـات ، بـۆ سـورێژه به‌سووده‌و ، زۆرترين به‌لاٚكانى لىٚ دورده‌خاته‌وه ٠

وفي الترمذي : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ مرفوعاً : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به))([٤٦٩]) ٠

واته : له (أبي هريرة)وه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فه‌رموويه‌تى : پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ: ((زه‌يت بخۆن و خۆتانى پىٚ چه‌ور بكه‌ن)) ٠

---

[٤٦٧] _ الباذروج : نبات طيب الرائحة : بڕوانه : لسان العرب ، وه‌رگێڕ ٠

[٤٦٨] _ أخرجه الترمذي في الشمائل (٣٣) ، (١٢٦) عن يزيد الرقاش عن أنس بن مالك فذكره٠

[٤٦٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٤) ، وأحمد (٣ / ٤٩٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠٣) ٠

ڕۆن لـە وەڵاتـە گەرمـەكانی وەكـو _ حیجـازو هاوشـێوەكانیدا _ لـە گـەورەترین هۆكارەكانی پاراستنی تەندروستی و چاكردنی جەستەیەو ، زۆر پێویستە بۆ ئەوان ، بەڵام دانیشتوانی وەڵاتە ساردەكان ئەوەیان پێویست نی یە ، زۆر بەكارهێنانیشیی لە سەردا بۆ چاو مەترسی تێدایە ٠

چـاكترین ڕۆنـیش سـادەكانە وەكـو : زەیتـی زەیتـون ، پاشـان ڕۆن و ، پاشـانیش ڕۆنـی كۆنجیە ٠

بەڵام ئاوێتەكان : هەندێكیان ساردی تـەڕو شـێدارن ، وەكـو ڕۆنـی گـوڵی وەنەوشـە(دهـن البنفسج) كە بۆ سەرئێشەی گەرم بەسوودە ، ئەو كەسانە دەنوێنێت كە بەشەو نـاتوانن بنـون ، مێشك شێدار دەكاتەوە ، بۆ قڵیشانی دەست و پێ و دەم ولێو بـەهۆی سـەرماوە یـا بـەهۆی نەخۆشیەوە بەسوودە ، هەروەها بۆ زاڵبونی ووشكێتی بەسەر جەستەدا بەسـوودە ، گـەڕێتی و ، خوروی ووشكی تـێ هەڵدەسـوێنرێت و سـوودی لـێ وەردەگرن ، جوڵانـەوەی جومگـەكان ئاسان دەكاتەوە ، بۆ كەسانی خاوەن میزاجی گەرم لـە هاوینـدا بەسـوودە ، دوو فـەرموودەی پوچیشی لەبارەوە هاتوون و هەڵبەستراوە بە زاری پێغەمبەری خولوە ﷺ:

یەكەم : فضلُ دُهن البَنَفْسَج على سائرِ الأدهان ، كَفَضْلي على سائرِ الناس ٭واتە : فـەزڵ و چاكی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێكـڕای ڕۆنەكانـدا ، وەكـو فـەزڵ و چـاكی منـە بەسـەر هـەموو خەڵكدا ٠

دووەم : فضلُ دُهن البنفسَج على سائر الأدهان ، كفضل الإسلام على سائر الأديـان ٭ واتـە : فەزڵ و چاكەی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێكـڕای ڕۆنەكانـدا ، وەكـو فـەزڵ و چـاكی ئیسـلامە بەسەر هەموو ئاینەكاندا ٠

هەندێ لە ئاوێتەکانیش : گەرمی تەڕو شێدارن ، وەکو ڕۆنی (البان)[٤٧٠] ، بەڵام نەك ڕۆنی گوڵەکەی ، بەڵکو ڕۆنی تۆوەکەی کە سپی یەو مەیلەو خاکیە وەکو فستق ، ڕۆن و چەوریەکی زۆری تێدایەو ، بەسوودە بۆ ئەستورو ڕقێتی دەمارو ، نەرمی دەکاتەوە ، بۆ پەڵە سپێکانی سەر نینۆك و ، پەڵەکانی سەر پێست کە جیاوازن لە ڕەنگی ئاسای پێست و ، پڵەو خاڵ و سورایەکانی سەر دەم وچاو و ، بەڵکی بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوەو ، ژێ وو شکەکان نەرم دەکاتەوە ، دەمار گەرم دەکات ، فەرموودەیەکی پووچیشی لەبارەوە هەڵبەستراوە کە هیچ بنەڕەتێکی نی یە بەم بێژەیە : ((ادَّهنوا بالبانِ ، فإنه أحظى لكم عند نسائكم)) واتە : ((بەڕۆنی (البان) خۆتان چەور بکەن ، چونکە بەڕێزترو خۆشەویستر دەبن بەلای خێزانەکانتانەوە)) ٠ لە سوودەکانی تریشی ددانەکان پاك دەکاتەوە ، جوانی و گەشداری پێ دەبەخشێ و ، تەڵخ و بەڵخەکانی پاك دەکاتەوە ، هەرکەس دەم وچاوو لاکانی پێ چەور بکات تووشی پێچ بەسکدا هاتن و قڵیشانی دەم وچاو لێو و پێ نابێت ، ئەگەر نێوان هەردوو ڕانی و ئەندامی نێرینەی پێ چەور بکات ، بۆ ساردی گورچیلەو ، مێزەچرتێ بەسوودە ٠

[٤٧٠] __ البان : درەختێکە بەرێکی بەرز دەبێتەوەو ، لقەکانیشی ڕێك و کەمن ، درێژی ئەم درەختە نزیکەی (٦) متر دەبێ ، گوڵێکی چڕی جوانی پەمەیی پێوەیەو ، پێش دەرچوونی گەڵاکان دەردەچن لە نێوان مانگەکانی مارس و نیساندا ، پاشان گوڵەکان بەرێکی درێژ دەدەن کە بریتیە لە بەرگێگ و هەر بەرگێکیش چەند دانە تۆوێکی تێدایە لە یەك ڕیزدا ، تۆوەکان گەورەن و تا ڕادەیەك لە فستق دەچن ، بڕوانە ٠

پیتی ذال (ذ) :

ذريرة : ناوی گیایەکی بۆنخۆشە : ثبت في الصحيحين : عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : طيَّبتُ رسولَ الله ﷺ بيدي ، بذَرِيرَةٍ في حَجَّةِ الوَدَاعِ لِحِلِّه وإحرامِهِ([٤٧١]).

واتە : لە دایکە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەدەستەکانی خۆم پێغەمبەری خوام ﷺ لە حەجی ماڵئاوایدا بە (ذريرة) بۆنخۆش کرد ، کاتێ کە ئیحرامی بەست و کە ئیحرامیشی کردەوە پێش تەواف کردن .

پێشتر باسی (ذريرة)مان کردو سوودەکانیشمان خستەڕوو ، بۆیە پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکات .

ذُبَابٌ ، مێش : لە فەرموودەکەی (أبي هريرة)دا کە فەرموودەیەکی (المتفق عليه)ە باسی ئەوە کراوە کە مێش ئەگەر کەوتە خواردن و خواردنەوەوە نقومی شتەکە دەکرێت ، بۆ بەدەستهێنانی شیفا کە لە باڵێکیدایە ، چۆنکە وەکو (الترياق)ە بۆ ئەو ژەهرەی لە باڵەکەی دیکەیدایەو ، سوودەکانی مێشیشمان پێشتر خستە ڕوو .

ذَهَبٌ ، زێڕ : روى أبوداود ، والترمذي : أنَّ النبيَّ ﷺ رَخَّصَ لِعَرْفَجَةَ بنِ أَسْعَدٍ لَمَّا قُطِعَ أَنْفُهُ يومَ الكُلاب ، واتَّخَذَ أنفاً من وَرِقٍ ، فأنْتَن عليه ، فأمَرَه النبيُّ أنْ يَتَّخِذَ أنْفاً مِنْ ذَهَبٍ([٤٧٢]).

واتە : کاتێ (عَرْفَجَةَ)ی کوڕی (أَسْعَدٍ) لە ڕۆژی جەنگی (الكُلاب)دا لووتی بڕاو ، لوتێکی زیوینی بۆ خۆی دروست کرد ، بۆگەنی کرد ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایە کە لووتێکی زێڕین بەکاربێنێت . (عَرْفَجَةَ)ش جگە لەم تەنها فەرموودەیە هیچی تری نی یە .

---

[٤٧١] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٤٧٢] _ حسن : أخرجه أحمد (٢٣١٥) ، وأبوداود (٤٢٣٣) ، والترمذي (١٧٧٠) ، والنسائي (٨ / ١٦٣ ، ١٦٤) كلهم من طريق عبدالرحمن بن طرفة عن عرفجة بن أسعد فذكره .

زێـڕ : بـۆ ڕازاوەیـی دونیـا بـەكاردێت ، تەڵسـەمی بوونیەتیـە ، شـادی هێنـی نەفسـە ، بەهێزكاری دەركەوتنە ، نهێنی خوایە لە زەمینەكەیدا ، میزاجی لـە تێكڕای چۆنیەتیەكانیدایە ، گەرمیـەكی نـەرم ونیـانی تێدایـە بەشـدار دەبـێ لـە تێكـڕای شـتە شـادی هێنەرەكانـدا ، نێوەنجیترین و بەڕێزترین كانزاكانە بەڕهایی ٠

لـە خاسـیەتەكانی ئەوەیـە كـە ئەگـەر بخرێتـە ژێـر خاكـەوە ، ئـەو خاكـە هـیچ زیـانی پـێ ناگەیەنێت و ، هیچی لێ كەم ناكاتەوە ، ئەگەر ووردەو خاكەكەی (برادتە) تێكـەڵ بـەدەرمان بكرێت ، بـۆ لاوازبـوونی دڵ و ، لـەرزین كـە بـەهۆی زاڵبـوونی (السـوداء)ەوە دروسـت دەبـێ بەسوودە ، بۆ ووڕینەو ، دلگرانی و ، خەم و ، ترسان و توقین و ، عیشق بەسـوودە ، جەسـتە قەڵەو دەكات و ، بەهێزی دەكات ، زەردووی لادەبات ، ڕەنگ وبۆ چاك وجوان دەكاتـەوە ، بـۆ گولی و ، تێكڕای ئازارو نەخۆشیە (السَّوداویَّة)كان بەسوودە ، لـە نەخۆشـیەكانی (داءالثعلـب)و ، (داء الحیـة)دا بەخاسـیەت بەشـدارە ، بەخواردنـەوەو تـێ هەڵسـووان ، چـاوەكان پـاك دەكاتـەوەو بـەهێزی دەكـات ، بـۆ زۆرێـك لـە نەخۆشـیەكان بەسـوودەو ، هـەموو ئەندامـەكان بەهێزی دەكات ٠ بۆگەنی دەم ناهێڵێت ئەگەر تیایدا ڕاگیرا ، ئەو كەسـەی نەخۆشـیەكی هـەبێ و پێویست بەداخكردن بكـات و ، بـەزێڕ داخـی بكـات ، شـوێنەكەی تڵۆقـە دروسـت ناكـات و ، بەخێراش ساڕێژ دەبێتەوە ، هەركەس كلچێوكێكی زێڕین بۆ ڕەشتنی چاو بەكاربێنێت ، چـاوی بەهێز دەكات و پاكی دەكاتەوە ، ئەگەر ئەنگوستیلەیەكی لـێ دروسـت بكرێـت و نقێمەكەشـی هەر لـە خـۆی بـێ و گـەرم بكرێـت و ، پـەڕە گـەورەكانی پێشـەوەی كـۆتری پـێ داخ بكـرێ ، هۆگری هێلانەكەی دەبێ و ، جێگەكەی ناگۆڕێت ٠

خاسیەتێكی سەرسوڕمێنی تێدایە لە ورە بەرزكردنەوەدا ، بۆیە ڕێی پێدراوە لە جەنگدا بەكاربهێنرێت و لە چەكیشدا بەكاربێت بەئەندازەی ئەوەی ڕێی پێدراوە ، وقد روى الترمذي

من حديث مَزِيدَة العَصَري _ رضي الله عنه _ ، قال : دخل رسولُ الله ﷺ يومَ الفَتْح ، وعلى سيفِه ذَهَبٌ وفِضةٌ([473]).

واته : له (مَزِيدَة العَصَري)وه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فەرموويەتى : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ له ڕۆژى ڕزگاركردندا چووه مەككەوەو ، شمشيٚرەكەى زيٚڕو زيوى بەسەرەوه بوو .

زيٚڕ خۆشەويستى نەفسەو هەركات دەستى كەوت ، ئاسوودەى پىٚ دەبەخشىٚ و چيتر ئاوەڕ له خۆشەويستەكانى ديكه ناداتەوه ، ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ والخَيْلِ المُسَوَّمَةِ والأنْعَامِ وَالحَرْثِ ﴾[آل عمران : ١٤] واته : ﴿ زُيِّنَ ﴾ جوان كراوه ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ بۆ خەڵكى (دونيا پەرست) ﴿ حُبُّ الشَّهَوَاتِ ﴾ خۆشى و ئارەزوواتى نەفسى ﴿ مِنَ النِّسَاءِ ﴾ له ئافرەتان ﴿ وَالْبَنِينَ ﴾ وكوڕان ﴿ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ ﴾ ودارای زۆرى كەڵەكه كراو ﴿ مِنَ الذَّهَبِ ﴾ له ئاڵتون و زيٚڕ ﴿ وَالْفِضَّةِ ﴾ وزيو ﴿ والخَيْلِ ﴾ وئەسپ و ماينانى ﴿ المُسَوَّمَةِ ﴾ نيشانەدار (بەسپيٚتى ناوچاوان و هەر چوار پەلى ﴿ والأنْعَامِ ﴾ هەروها ئاژەڵ وچوارپيٚيان ﴿ وَالحَرْثِ ﴾ و كشتوكاڵ([474]).

وفي الصحيحين : عن النبي ﷺ : ((لو كان لابن آدمَ وادٍ من ذَهبٍ لابتغى إليه ثانياً ، ولو كان له ثانٍ ، لابتغى إليه ثالثاً ، ولا يملأ جَوفَ ابن آدمَ إلا التُّرابُ ، ويتوبُ اللهُ على مَن تابَ))([475]).

واته : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((ئەگەر نەوەى ئادەم شيويٚك زيٚڕى هەبوايه ، ئارەزووى دووەمى دەكرد ، ئەگەر دووانى هەبوايه ، ئارەزووى سىٚ يەمى دەكرد ، بەدەر له

[473] _ ضعيف : أخرجه الترمذي (١٦٩٠) بإسناده عن هود بن عبدالله بن سعد ، عن جده مزيدة فذكره ، قال الترمذي : هذا حديث حسن غريب ، وجد هود اسمه مزيدة العصري .

[474] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

[475] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢١٦) ، ومسلم (١٠٤٨) .

خاكيش هيچى تر سكى نەوەى ئادەم پڕ ناكات و ، پەروەردگاريش تەوبەو پەشيمانى ئەو كەسە قبوڵ دەكات كە داواى تەوبە دەكەن و پەشيمان دەبنەوە)) ٠

زێڕ گەورەترين كۆسپ و جياكارى نێوان بەندەكان و نێوان سەركەوتنى گەورەيە لە ڕۆژى قيامەتدا ، گەورەترين شتێكيشە كە سەرپێچى خواى تعالاى پێ كرابێ ، هەر زێريش بو بە هۆكارى بڕينى پەيوەندى خزمايەتى و ، خوێن ڕشتن و ، حەرامكراوەكان حەڵاڵ كران و ، قەدەغەى مافەكان كراو ، بەندەكان ستەميان لە يەكتر كرد ، هۆكارى ويستنى دونياو ، وازهێنانە لە ڕۆژى دواى و ئەوەى خواى تعالى بۆ خۆشەويستانى خۆى ئامادەى كردووە ، چەندەها ماف بەزێر پێشێل كراو ، هەر بەزێڕيش چەندەها پۆچى زيندو كرانەوەو ، چەندەها ستەمكار سەرخران و ، چەندەها ستەملێكراو بەزێنران ، چەند جوانە ئەوەى (الحريرى) لەم بارەوە گوتويەتى :

تبّاً لهُ من خادعٍ مُماذقِ ... أصْفَرَ ذي وجْهَيْنِ كالمُنـــافِـــقِ
يَبدو بوَصْفَينِ لعَينِ الرّامِقِ ... زينَةِ معْشوقٍ ولوْنِ عاشِـــــقِ
وحُبّهُ عندَ ذَوي الحَقائِقِ ... يدْعو الى ارتِكابِ سُخْطِ الخـــالِقِ
لوْلاهُ لمْ تُقْطَعْ يَمينُ سارِقِ ... ولا بدَتْ مَظْلِمَةٌ منْ فاسِـــــقِ
ولا اشْمأزّ باخِلٌ منْ طارِقِ ... ولا شكا المَمطولُ مطلَ العائِقِ
ولا استُعيذَ منْ حَسودٍ راشِقِ ... وشرّ ما فيهِ منَ الخـــــلائِقِ
أنْ ليسَ يُغْني عنْكَ في المَضايِقِ ... إلاّ إذا فرّ فِرارَ الآبِـــــقِ

واته :

خـــــوا له ناوی بەرێت چ فێڵاویەکی قەڵپە
زەردەو دووڕووە وەکـــــو کەســـــی دووڕوو

بەدوو وەسف بۆ چاوی بینەر دەردەکـــەوێت
خشڵێکی خۆشـــــــەویست و ڕەنگی ئاشـــــق

خۆشەویشتیی بەلای کەسانی هەقیقەت زانـەوە
دەبێ بەهۆی تـــــووڕەبوونی پەروەردگـــــــار

ئەگەر ئەو نەبوایە دەستە ڕاستی دز نەدەبڕدراو
ســـتەمیش لە کەســـی خراپەوە دەرنەدەکـــــەوت

دەست قوچاویش بێزی لە لێدەری دەرگا نەدەبـوەو
کەسی دواخەریش سکاڵای کۆسپی نەدەکرد بۆ ئەوەی لەئەستۆیدایە

پەناش نەدەگیرا لە کەسی ئێرەیی بەری چاوتێبڕو
شـــــــەڕی ئەو بەدیهێنراوانەی لە ســــــەر زەویدان

لە تەنگانەشدا هیچی تر جێگەی تۆ نـــاگرێتەوە
مەگـــــەر هەڵبێت وەکـــــو هەڵهـــــــاتنی کوێلە

پیتی الراء (ر) :

رُطَبٌ ، خورمای ڕوتابی تازە پێگەیوو : قـال الله تعـالی لمـريمَ ﴿ وَهُـزِّي إِلَيْـكِ بِجِذْعِ النَّخْلَـةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا فَكُلِي وَأَشْرَبِي وقَرِّي عَيْنا ﴾[مريم : ٢٥] واته : ﴿ وَهُزِّي إِلَيْـكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾ قەدی ئـەو دارخورمایـەش بـۆ لای خـۆت ڕاوەشـێنە ﴿ تُسَـاقِطْ عَلَيْـكِ رُطَبًـا جَنِيًّـا ﴾ خورمای تازە پێ گەییوەت بەسەردا دەباری ﴿ فَكُلِي وَأَشْرَبِي ﴾ ئینجا (لـەو خورمـا) بخـۆ و (لەو ئاوەش) بخۆرەوە ﴿ وقَرِّي عَيْنا ﴾ چاوو دڵ ڕۆشن بە ([٤٧٦]).

[٤٧٦] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

وفي الصحيحين عن عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسول الله ﷺ يأكُلُ القِثّاءَ بالرُّطَبِ([٤٧٧]).

واتـه : لـه (عبـدالله)ى كـوڕى (جعفـر)ەوە _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ فەرموويـەتى : پێغەمبەرى خوام بينى ﷺ كالياڕو خورمارى ڕۆتابى تازە پێگەيوى بەيەكەوە دخوارد ٠

وفي سنن أبي داود ، عن أنس قال : كان رسولُ الله ﷺ يُفطِرُ على رُطَباتٍ قبلَ أن يَصلِّيَ ، فإنْ لم تكُن رُطباتٍ فتمراتٍ ، فإن لم تكن تَمراتٍ ، حَسَا حسْوَاتٍ من ماءٍ([٤٧٨]) ٠

واتە : لە (أنس)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ڕۆژووى بە چەند خورمايەكى ڕوتابى تازە پێگەيوو دەشكاند ، پێش ئەوەى نوێژى بكردبا ، ئەگەر خورماى ڕوتابى تازە پێگەيو نەبوايە چەند خورمايەكى دەخوارد ، ئەگەر خورماش نەبوايە ، چەند قومێكى ئاوى دەخواردەوە ٠

ميزاجى خورماى ڕوتابى تازە پێگەيوو وەكو ميزاجى ئاوەو گەرمى تەڕو شێدارە ، گەدەى سارد بەهێز دەكات و گونجاوێتى ، ئارەزووى جووتبوون زياد دەكات ، جەستە چاك و بەپيت دەكات ، گونجاوە بۆ خاوەن ميزاجە ساردەكان و ، خۆراكێكى زۆر دەبەخشێت ٠

گونجـاوترين ميوەيـە بـۆ دانيشـتوانى مەدينـەى پـيرۆزو وەڵاتـانى ديكـەش كـە ميـوەى سەرەكيانە ، بۆ جەستەش بەسوودە ، ئەگەرچى ئەوەى پێى ڕانەهاتبىٚ بەخێرا لە جەستەيدا بۆگەن دەكات و ، خـوێنێكى خراپـى لێـوە دروسـت دەبـىٚ ، بـەزۆر خواردنيشـى سەرئێشـەو (

---

[٤٧٧] _ صحيح : تقدم تخريجه ٠

[٤٧٨] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٦٤) ، وأبوداود (٢٣٥٦) ، والترمذي (٦٩٦) كلهم عن ثابت أنه سمع أنس ابن مالك فذكره ٠

السوداء) دروست دەكات ، زيان بەددلن دەگەيەنێت ، بە (السَّكْنجَبين)و[٤٧٩] شتی تری بەو هاوشێوانە چاك دەكرێت ٠

كە پێغەمبەری خوا ﷺ بە خورمایی ڕەتابی تازە پێگەیوو ، یاخود بەخورما ، یاخود بەئاو ڕۆژوو دەشكێنێت ، لەبەر نهێنیەكی نەرم ونیانە ، چونكە ڕۆژوو گەدە لە خۆراك خاڵی دەكاتەوە ، جگەریش شتێكی وای تێدا بەدیناكات ڕایكێشێت و بینێرێت بۆ هێزو ئەندامەكانی جەستە ، شیرینیش لە هەموو شتێك خێراتر بە جگەر دەگات و ، لە هەمووشتێكیش بەلایەوە خۆشەویستره ، بەتایبەت ئەگەر خورمای ڕەتابی تازە پێگەیو بێت ، زیاتر قبوڵی دەكات و ، خۆی و هەموو هێزەكانی تریش سوودی لێ دەبینن ، ئەگەر خورمای ڕەتابی تازە پێگەیوش نەبوو ، ئەوا خورما ئەو ڕۆڵە دەبینێت ، ئەگەر خورماش نەبوو ، قومە ئاوەكان گڕی گەدەو ، گەرمی ڕۆژوو دەكوژێننەوەو ، پاشان ووریا دەبێتەوە بۆ خۆراك و ، بە حەزو ئارەزووە وەریدەگرێت ٠

<u>رَیْحانٌ</u> ، ڕێحانە : قال تعالى : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾[الواقعة : ٨٨] واتە : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾ ئەنجا ئەگەر ئەو (كەسەی لە گیانەڵایە) لە نزیكان بێ (لەخوا) ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾ ئەوە حەسانەوەو بۆن خۆشی و بەهەشتی پڕ لە نازونیعمەتی بۆ هەیە[٤٨٠] ٠ وقال تعالى : ﴿ والحَبُّ ذُو العَصْفِ والرَّيْحانُ ﴾[

---

[٤٧٩] _ السكنجبين : دەرمانێكی دێرینی چاخە دێرینەكانەو ووشەیەكی فارسیەو بنەڕەتی ووشەكە (سركا — انكبين)ە واتە سركە _ هەنگوێن ٠٠ چونكە ئەم دەرمانە لە تێكەڵەیەكی سركەو هەنگوێن پێكهاتووەو ، هەندێ مەوادی خۆشی تری تێدەكرێت ، پاشان ئەم ووشەیە بەكارهێنرا بۆ هەر شەرابێك لە شیرینی و ترشی پێكهاتبێت ، بڕوانە : الشامل في الصناعة الطبية ، ابن النفيس ، وەرگێڕ ٠

[٤٨٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

الرحمن : ١٢] وه دانه‌وێڵه‌ی خاوه‌ن كاو په‌ل و پۆدارو رِیحانة[٤٨١]. وفي صحيح مسلم عن النبيِّ ﷺ: ((مَن عُرِضَ عليه رَيْحَانٌ ، فَلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفيفُ المَحْمَلِ طَيِّبُ الرَّائِحَةِ))[٤٨٢] .

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((هه‌ركه‌س رێحانه‌ی پێشكه‌ش كرا ، با نه‌یگه‌رِێنێته‌وه ، چونكه هه‌ڵگرتنی سووكه‌و بۆنیشی خۆشه)) .

وفي سنن ابن ماجة : من حديث أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ _ رضي الله عنه _ عن النبي ﷺ أنه قال : ((أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّة ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا ، هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ، نُورٌ يَتَلَأْلَأُ ، وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ ، وَقَصْرٌ مَشِيدٌ ، وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ ، وَ ثَمَرَةٌ نَضِيجَةٌ ، وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ ، وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ فِي مَقَامٍ أَبَدًا ، فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ ، فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ)) ، قَالُوا : نعمْ يا رسول الله ، نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا ، قَالَ : ((قُولُوا : إِنْ شَاءَ اللَّهُ تعالى)) ، فقال القوم : إنْ شاء الله[٤٨٣].

واته : له (أُسامة)ی كوڕی (زَید)ه‌وه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فه‌رموویه‌تی : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : ((ئایا كه‌سێك نی یه بۆ به‌هه‌شت تێكۆشێت ، چونكه به‌هه‌شت هاوشێوه‌ی نی یه ، سوێند به‌خوای كه‌عبه ، نورو ڕوناكیه‌كه‌و ده‌دره‌وشێته‌وه ، ڕێحانه‌یه‌كی جوڵاوه‌یه ، ته‌ڵارێكی جوانیی دروست كراوه ، ڕوبارێكه یه‌ك سینه ڕیٚ ده‌كات ، به‌رێكی پێگه‌شتووه ، هاوسه‌رێكی جوانه ، خۆشی و ڕازه‌وه‌یه‌كی زۆره‌و ، له جێگه‌یه‌كی هه‌تا هه‌تایدایه ، له نیعمه‌ت و خۆشی و ڕوخسار جوانیدایه ، له ماڵێكی به‌رزی جواندایه)) ، كوتیان : به‌ڵی ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ، ئێمه هه‌وڵی بۆ ده‌ده‌ین ، فه‌رمووی : ((بڵێن : إن شاء الله تعالى)) .

---

[٤٨١] _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان .

[٤٨٢] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٤٨٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٤٣٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٨٠) .

ڕێحانه هەموو ڕووەكێكی بۆن خۆشه ، خەڵكی هەر وەڵاتێكیش بە شتێكەوه تایبەتی دەكەن ، بۆیه خەڵكی ڕۆژئاوا بە (الآس)ەوه تایبەتی دەكەن و ، بریتیه لە جۆری ئەو ڕێحانەی كه عەرەب دەیناسێ ، بەڵام خەڵكی عێراق به (الحَبَق)ەوه([484]) تایبەتی دەكەن ٠

بەڵام (الآس) ، میزاجی سارده له یەكەمدا ، ووشكه له دووەمدا ، له گەڵ ئەوەشدا له چەندین هێزی بەرهەڵستی پێكهاتووه ، بەزۆری گەوهەری خاكی ساردی تێدایه ، شتێكیش له گەرمی ناسكی تێدایه ، وبەهێز ووشك دەكاتەوه ، بەشەكانی نزیكن له هاوهێزیەوه ، هێزێكی وەستێنەری قەدەغەكاری هەیه له ناوەوەو دەردەوەدا ٠

(الإسهال الصفراوی) دەوەستێنێت ، پاڵنەری هەڵمی گەرمی شێداره ئەگەر بۆن بكرێت ، زۆر بەهێز دڵ شادومان دەكات ، بۆنكردنی ڕێحانه درم و نەخۆشی قەدەغه دەكات ، هەروەها ئەگەر له ماڵیشدا ڕاخرا ٠

ئاوسانی بۆڕیەكانی میز چاك دەكاتەوه ئەگەر بخرێتە سەری ، ئەگەر بەتەڕی گەڵاكانی كوتراو لەگەڵ سركەدا خرایه سەر سەر ، خوێن بەربونی لووت دەوەستێنێت ، ئەگەر بەووشكی گەڵاكانی هاڕدراو ، پرژێنرایه سەر برینی تەڕو شێدارەوه سوودی پێ دەگەیەنێت ، ئەگەر وەكو بەستەرێك (الضماد) بخرێتە سەر ئەندامە كزولاوازەكان بەهێزیان دەكات ، بۆ نەخۆشی (الداحِس) بەسووده ، ئەگەر پرژێنرایە سەر زیپكەو برینەكانی دەست و پێ ، سوودی پێ دەگەیەنێت ٠

ئەگەر بخشێنرێته جەستەدا ئارەقە دەوەستێنێت و ، شێ زیدەكانی جەسته ووشك دەكاتەوەو ، بۆنه ناخۆشەكانی بندەست لادەبات و ، دانیشتن له سەر كوڵێندراوی ، سوود بە

[484] _الحبق : ڕەیحانەی (الحبق) جۆرێكه له جۆرەكانی ڕەیحانه ، ڕووەكێكی وەرزیەو ، نزیكەی (٥٠)سم له زەمین بەرز دەبێتەوه ، گەڵاكانی هیلكەیی دەرەوشاوەیه ، قەدەكەی چوارگۆشەیەو ، گوڵەكانی سپی بچوكن٠ بڕوانه : http://www.snble.com/herablslist.php ٠

دوومەڵی کۆم و منداڵدان و ، خاوبونەوەی جومگەکان دەگەیەنێت ، ئەگەر ڕژێنرایە سەر ئێسکی شکاوی یەك نەگرتوودا ، سوودی پێ دەگەیەنێت ٠

کرێش و برینە تەڕو شێدارەکانی سەرو ، زیپکەکانی پاك دەکاتەوە ، ناهێڵێت پرچ بکەوێت و ڕەشیشی دەکاتەوە ، ئەگەر گەڵاکانی بکوترێت و ، ئاوێکی کەمی بەسەردا بکرێت و ، تێکەڵ بەهەندێك لە زەیتی زەیتون یاخود ڕۆنی گوڵ (دهن الورد) بکرێت و ، پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بۆ برینە تەڕەکان و ، ئەو برین و زام و زیپکانەی کە لاکانی جەستەدا دەردێن و ، سووربوونەوەو هەڵزلەپینی پێست و ، ئاوسانە توندو خراپەکان و ، ئەو زیپکەو برینانەی بەسەر پێستەوە دەردێن و خورانێکی توندی لێدەکەوێتەوەو ، مایەسیری بەسوودە ٠

تۆوەکەی بەسوودە بۆ فرێدانی خوێن لە سنگ و سیی کانەوە ، گەدە خۆشەدەکات و هیچ زیانێکی بۆ سنگ و سیی کان نی یە چونکە سیفەتی پاك کردنەوەو سافکردنی تێدایە ، بەخاسیەت سوودێکی باشی هەیە بۆ سکچون کە کۆکەی لە گەڵدابێ و ئەمەش خاسیەتێکی دەگمەنە لە دەرمانەکاندا ، میز زیاد دەکات ، بۆ چوزانەوەی میزڵدان و ، گەزتنی جاڵجاڵۆکەی زیانبەخش و ، پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بەڵام ددان ئاژنین بە ڕەگەکەی زیانبەخشەو ، وورپای بن ٠

بەڵام ڕێحانەی فارسی کە بە (الحَبَق) ناودەبرێت ، میزاجی گەرمە بەپێی یەکێك لە دوو گوفتارەکان ، ئەگەر ئاوپرژێن کراو بۆن کرا ئەوا سوود بە سەرئێشەی گەرم دەگەیەنێت ، فێنك دەکاتەوەو ، شێدار دەکات بە کاتی ٠ بەپێی گوفتارەکەی دیکەش ساردە ، بەڵام ئایا تەڕو شێدارە یاخود ووشکە ؟ دوو گوفتاری لەبارەوە هاتووە ٠ ڕاستیش : هەرچوار (الطبائع)ەکەی تێدایە ، خەوهێنەرە ، تۆوەکەی ڕەوانی زەرداوی دەوەستێنێت ، پێچ بەسکا هاتن هێمن دەکاتەوە ، بەهێزکاری دڵە ، بۆ نەخۆشیە (السوداویّة)کان بەسوودە ٠

رُمَّانٌ ، هەنار : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فِيهِما فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾[الرحمن : ٦٨] واتە : لەو دوو (باخە)دا میوەهات هەیە نەخوازەڵا دارەخورماو هەنار ([485])· لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ بە (مرفوع)ی و بە (موقوف)ی دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەر هەنارێك لە هەنارەکانی ئێوە پیتێنراوە بە دەنکە تۆوێك لە هەنارەکانی بەهەشت · فەرموودەکەش لە (موقوف) دەچێت · (حَرْبٌ)و کەسانی تریش لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی : هەنار بە کرۆکەوە بخۆن ، چونکە گەدە خۆشە دەکات ·

هەناری شیرین گەرمی تەڕو شێدارە ، باشە بۆ گەدە ، بەهێزی دەکات بەو قەبزە ناسکەی کە تیایدایە ، بۆ گەروو سنگ و سیی بەسوودە ، بۆ کوکین باشە ، ئاوەکەی سك نەرم دەکاتەوە ، هێندێك خۆراکی باش بە جەستە دەبەخشێت ، بەخێرا شیی دەبێتەوە چونکە ناسك و نەرم و نیانە ، باو گەرمیەکی کەم لە گەدەدا دروست دەکات ، بۆیە یارمەتی جوتبوون دەدات ، بۆ تادارو لەش گەرم باش نی یە ، خاسیەتێکی سەرسوڕمێنیشی هەیە بەوەی ئەگەر لە گەڵ ناندا خورا ناهێڵێت لە گەدەدا بۆگەن و خراپ بێت ، تەرشەکەشی ساردی ووشکە ، قابزێکی کەمە ، بۆ گەدەی گڕگرتوو بەسوودە ، لە هەموو جۆرەکانی تری هەنار زیاتر میزهێنەرە ، (الصفراء) هێمن دەکاتەوە ، سکچونی دەوەستێنێت ، ڕشانەوە قەدەغە دەکات ، پاشماوەکان نەرم ونیان دەکاتەوە ، گەرمی جگەر دادەمرکێنێتەوە ، ئەندامەکان بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی دڵ و ، دەمی گەدە بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، پاشماوەکانی دەکاتە دەرەوە ، (المرَّةِ الصفراء)و خوێن دادەمرکێنێتەوە ·

ئەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لەگەڵ ناوەڕکەکەیدا ، بەکەمێك هەنگوینەوە کوڵێندرا تا وەك مەرهەمی لێدێت و ، چاوی پێ ڕەژێنرا ، زەردووی لە چاو دەبڕێت و ، لە تەڕی و شێ چرچەکان پاکی دەکاتەوە ، ئەگەر پۆکی تێ هەڵسوێنرێت ، بەسوود دەبێ بۆ ئەو خۆرەیەی (الأكلة)

---

[485] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

تووشی دەبیّ ، ئەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لە گەڵ ناوەڕۆکەکەیدا (شحمها) خورایەوە ، سك ڕەوان دەکات و ، تەڕی وشیّ بۆگەنە تاڵەکان لیژ دەکاتە خوارەوەو ، بەسوود دەبیّ بۆ تا ڕۆژ نا ڕۆژە درێژخایەنەکان ·

بەڵام هەناری مەزر ، لە هەردوو لایەنی میزاج و کرداریشەوە نێوەندی هەردوو جۆرکەیە ، توندی ترشیەکەی کەمێك کەمترە ، دەنکەکانی هەنار لە گەڵ هەنگوێندا تیّ هەڵسوویەکی چاکە بۆ نەخۆشی (الداحس)و برینە پیسەکان ، برینەکان دادەمرکێنێتەوە ، گووتویانە : هەرکەس سیّ گوڵە هەنار لە ساڵێکدا قووت بدات ، تێکڕای ساڵەکە چاو ئێشەو چاو داهاتنی تووش نابیّ ·

پیتی زای (ز) :

زَيْتٌ ، زەیتی زەیتون : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لا شَرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَار ﴾ [النور : ٣٥] واتە : ﴿ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ ﴾ (ئەو چرایە) دائەگیرسیّ بە (ڕۆنی) درەختێکی زەیتونی بەفڕو بەرەکەت ﴿ لا شَرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ ﴾ کە نە ڕۆژهەڵاتی بیّ نە ڕۆژئاوای بیّ (سێبەر نایگریّ نەکاتی هەڵهاتنی خۆرو نەکاتی ئاوابوونی) ﴿ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ ﴾ (ڕۆنەکەی ئەوەندە پاك بێت) نزیکە ڕۆنەکەی داگیرسیّ ﴿ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَار ﴾ با ئاگریشی بەر نەکەویّ ([٤٨٦]) ·

وفي الترمذي وابن ماجة من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن النبيّ ﷺ أنه قال : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به ، فإنَّه من شَجَرَةٍ مُبارَكةٍ))([٤٨٧]) ·

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((زەیتی زەیتون بخۆن و خۆتانی پیّ چەوریکەن ، چونکە لە درەختێکی پیرۆزە)).

---

[٤٨٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٤٨٧] _ تقدم تخريجه ·

وللبيهقي وابن ماجة أيضاً : عن ابن عمر _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ: ((ائْتَدِمُوا بالزَّيتِ ، وادَّهِنُوا به ، فإنه من شَجَرَةٍ مُباركةٍ))([٤٨٨]) .

واته : له (ابن عمر)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ فەرموويەتی : پیٚغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((زەيتی زەيتون بكەن بەپيٚخۆرو ، خۆتانی پیٚ چەوەر بكەن ، چونكە له داریٚكی پیرۆزه)) .

زەيتی زەيتون گەرمی تەڕو شیٚداره له يەكەمدا ، ئەو كەسانه كه گوتويانه : ووشكه بەهەڵەدا چوونه ، زەيتيش بە گويرەی زەيتونەكەيەتی ، بۆيه گوشراوی له زەيتونی پیٚگەيوو ڕیٚكترين و چاكترينیٚتی ، بەڵام له زركی نەگەيوو " جۆره ساردی و ووشكیٚتيەكی تیٚدايه ، زەيتی زەيتونی سووريش نیٚوەندی ئەو دوو زەيتەيه ، زەيتی زەيتونی ڕەشيش بەمامناوەندیٚتی گەرم دەكات و شیٚدار دەكات ، بۆ ژەهرەكان و ، ڕەوانبوونی سك و ، دەرهیٚنانی كرم بەسووده ، زەيتونی كۆن سيفەتی گەرم كردن و شيی كردنەوەی زياتره ، ئەوەی بەئاو لیٚی دەدەهیٚنریٚت ، گەرمی كەمترەو ، نەرم ونيانترو ناسكترەو سووديٚكی زۆرتريش دەبەخشیٚ ، سەتاپای جۆرەكانی زەيتوون ڕووی پيست نەرم دەكەنەوەو ، پيربوون دوادەخەن .

ئاوی زەيتونی سویٚر ناهیٚلیٚت تلۆقەی پڕ ئاوی سووتانی ئاگر دروست بیٚ ، پووك بەهیٚز دەكات ، گەڵاكانی بۆ سووربوونەوەو هەڵزڵەپانی پیٚست و ، ئەو برينانەی له لاكاندا دیٚنەدەرو ، برينه پيسەكان و ، زيپكەو برينەكانی سەرپيست كه خورانیٚكی توندی لە گەڵدايه بەسووده ، قەدەغەی ئارەقەكردن دەكات و ، سوودەكانی چەندەها ئەوەندەی ئەمانەيه كه باسمان كرد .

---

[٤٨٨] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٣١٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٦٨٢) .

زُبْدٌ ، كەرێ : روى أبوداود في سننه ، عن ابنَي بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن – رضي اللّه عنهما – قالا: دخل علينا رسول الله ﷺ ، فقدَّمنا إليه زُبدا وتمرا ، وكان يُحبُّ الزُّبْدَ والتمر([489]).

واته : له هەردوو كوڕەكەی (بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن)ەوە _ خوايان لێ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی كردین و ، خورماو كرێمان خستە پێش دەستی و ، حەزی بە خورماو كرێ بوو ٠

كەرێ گەرمی شێدارە ، سوودو كەڵكێكی زۆری تێدایە ، لەوانە پێگەیاندن و شیی كردنەوە ، بەسوودە بۆ ئەو ئاوسانانەی كە لە لاكانی گوێ و بوڕپیەكانی مێزو ، زاردا دێنەدەر ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئاوسانانەی كە لە جەستەی ژنان و منداڵاندا دێنەدەر ئەگەر بەتەنها بەكارهات ، ئەگەر لستراییەوە ، بۆ ئەو خوێنەی لە سیەكانەوە دێنەدەر بەسوودەو ، ئاوسانەكانیشی پێدەگەیەنێت ٠

نەرم ونیانكاری سروشت و دەمارو ئەو ئاوسانانەی كە بەهۆی (المِرَّة السوداء)و بەڵغەمەوە دروست دەبن ، بۆ ئەو ووشكێتیەی تووشی جەستە دەبێ بەسوودە ، ئەگەر جێگەی دەرهاتنی ددانەكانی منداڵی پێ چەوەركرێت ، یارمەتی گەشەی ددانەكانی و دەرهاتنیان دەدات ، بەسوودە بۆ ئەو كۆكەی بەهۆی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، بۆ نەخۆشی ووشك هەڵاتووی و قلێشانی پێست و هەڵوەرینی تووك بەسەریەوە بەسوودە ، بەڵام حەزو ئارەزووی خواردن كەم دەكاتەوەو ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر چەند دانایەك نێوان كەرێ و خورمای كۆكردۆتەوە " لە خواردندا " وەكو چاكردنی هەر دانەیەكیان بەویتر ٠

[489] _ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٣٧) ، وابن ماجة (٣٣٣٤) كلاهما عن سليم بن عامر عن ابني بسر السلميين فذكراه ٠

زَبِيبٌ ، مێوژ : دوو فەرموودەی لەبارەوە هاتووە (صحيح) نين :

یەکەمیان : چاکترین خۆراك میوژە ، بۆنی زار خۆش دەکات و ، بەڵغەم دتوێنێتەوە ٠

دووەم : چاکترین خۆراك مێوژە چونکە نەخۆشی لادەبات و ، دەمار بەهێزو توند دەکات و ، توورەبوون دادەمرێکێنێتەوەو ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکات و ، بۆنی زار خۆش دەکات ٠ ئەمەشیان (صحيح) نی یە ٠ پاشان ٠ چاکترین مێوژ ئەوەیە کە قەبارەی گەورە بێ و ، ناوەڕۆکی قەڵەو بێ ، توێکلی تەنك بێ و ، ناوکی دەرهێنرابێ و ، تۆوەکەی بچوك بێ ، تەنی مێوژ گەرمی شێدارە لە یەکەمدا ، تۆوەکەی ساردی ووشکە ، ئەویش وەکو ترێ یە : شیرینی هەیەو گەرمیشی هەیە ، ترشەکەی قەبزکارو ساردە ، سپێکەشی لە هەموو جۆرەکانی تر قەبزکارترە ، ئەگەر ناوکرۆکی بخورێت ، بۆ بۆڕی سیی کان گونجاو دەبێ ، بۆ کۆکەو ، ئازاری گورچیلەو ، میزڵدان بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، سك نەرم دەکاتەوە ٠

شیرینەکەی خۆراکێکی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی ترێ ، بەڵام بەبەراوردی هەنجیری ووشك خۆراك بەخشینەکەی کەمترە ، هێزێکی پێگەیەنەری هەرسکاری قەبزکاری شی کردنەوەی مامناوەندی هەیە ، بەگشتی گەدەو جگەرو سپڵ بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی گەروو سینگ و سیی کان و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، چاکترینیشیان ئەوەیە کە بەبێ تۆوەکەی بخورێت ٠

خۆراکێکی باشی چاك دەبەخشێت ، کونیلەی داخراو (السُدد) دروست ناکات وەکو ئەوەی کە خورما دروستی دەکات ، ئەگەر لە گەڵ تۆوەکەیدا بخورێت سوودێکی زۆرتر بە گەدەو جگەرو سپڵ دەبەخشێت ، ئەگەر ناوەڕۆکەکەی لکێنرایە نینۆکی جوڵاوەوە خێراتر هەڵیدەکەنێت ، شیرینەکەی کە ناوکی نی یە بەسوودە بۆ ئەو کەسانەی تەڕی و بەڵغەمیان هەیە ، مێوژ جگەر چاك و پیتدار دەکات و بە خاسیەت سوودی پێ دەگەیەنێت ٠

بۆ زیادكردنی توانای لەبەركردنیش سوودی هەیە : پێشەوا (الزهري) فەرموویەتی : هەركەس حەزی بەلەبەركردنی فەرموودەیە با مێوژ بخوات · (المنصور) لە (عبدالله)ی كوڕی (عباس)ی باپیرەیەوە دەگێڕێتەوە دەگێڕێتەوە كەوا : تۆوەكەی نەخۆشیەو ، ناوەڕۆكەكەشی دەرمانە ·

زَنْجَبِيلٌ ، زەنجەفیل : خوای تعالى دەفەمێت : ﴿ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلا ﴾[الإنسان : ١٧] واتە : لە بەهەشتدا شەرابیان لە پەرداخێكدا پێ دەنۆشرێ كە زەنجەفیلی تێكەڵاوە([٤٩٠])

پێشەوا (أبونُعيم) لە كتێبی (الطب النبوي)دا دەگێڕێتەوە كەوا (أبوسعيد الخُدري) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پادشای ڕۆم گۆزەیەك زەنجەفیلی بەدیاری دایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش هەر مرۆڤێك پارچەیەكی دایەو ، پارچەیەكیشی دایە من ·

زەجەفیل گەرمە لە دووەمدا ، تەڕو شێدارە لە یەكەمدا ، گەرمكارەو یارمەتی هەرسكردنی خۆراك دەدات ، بەمامناوەندی سك نەرم ونیان دەكاتەوە ، بۆ كونیلە داخراوەكانی (السُدد) جگەر كەبەهۆی سەرماو تەڕی وشێ وە دروست دەبێ بەسوودە ، بۆ تاریكبوونی چاو كەبەهۆی تەڕی و شێ وە دروست دەبێ بەسوودە بەهەردوو ڕێگەی خواردن و چاو ڕەشتنیشەوە ، یارەمەتی جووتبوون دەدات ، بایە چڕەكان شیی دەكاتەوە كە لە گەدەو ڕیخۆڵەدا دروست دەبێ ·

بەگشتی · چاكە بۆ جگەرو گەدەی میزاج سارد ، ئەگەر بەكێشی دوو دیرهەم لە گەڵ شەكردا تێكەڵ بەئاوی گەرم كراو ، پاشەڕۆ لینجە لیكیەكان نەرم و ئاسان دەكاتەوە ، لەو دەرمانانەدا بەشدار دەبێ كە بەشێوەی هەویر دەشێلدرێن و بۆ توانەوەو شیی كردنەوەی بەڵغەم بەكاردێت .

---

[٤٩٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

مزرەكەشى گەرم و ووشكەو ئارەزووى جووتبون دەوروژێنێت ، تۆماوى نێرینە زیاد دەكات ، گەدەو جگەر گەرم دەكات ، خواردن خۆش و بەلەزەت دەكات ، هەڵدەستێت بە ووشكردنەوەى ئەو بەڵغەمەى زاڵ دەبێ بەسەر جەستەدا ، تواناى لەبەركردن زیاد دەكات ، گونجاوە بۆ جگەرو گەدەو ، ئەو تەڕیەى بەهۆى خواردنى میوەوە تووشى دەبێ لادەبات ، بۆنى زار خۆش دەكات ، زیانى خۆراكە چرە ساردەكانى پێ دوردەخرێتەوە٠

پیتى سین (س) :

سَنا ٠ پێشتر باسكراو ، باسى (سَنُوت)یش كراو ، ئەوەش خرایە ڕوو كە بە حەوت شت لێك دراوەتەوە :

یەكەم : هەنگوێنە ٠

دووەم : خۆشاوى هیزەى ڕۆنە كە بە شێوەى خەتگەلێكى ڕەش بە سەر ڕۆنەكەوە دەردەكەوێت ٠

سێ یەم : تۆوێكە لە تۆوى ڕەشكە (كمون) دەچێت بەڵام (كمون)یش نى یە ٠

چوارەم : (الكمون الكرمانى) یە ٠

پێنجەم : ڕازیانەیە ٠

شەشەم : شویتە ٠

حەوتەم : خورمایە ٠

هەشتەم : ئەو هەنگوێنەیە كە لە نێو هیزەى ڕۆندایە ٠

سَفَرْجَلٌ ، بەهێ : روى ابن ماجة في سننه : من حديث إِسْمَعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ ، عن نُقَيْبُ بْنُ حَاجِبٍ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ الزُّبَيْرِيِّ ، عَنْ طَلْحَةَ بن عُبيدالله _ رضي

الله عنه _ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ ، فَقَالَ : ((دُونَكَهَا يَا طَلْحَةُ ، فَإِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ))([491]).

واته : له (طَلْحَةَ)ی کوڕی (عُبیدالله)هوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فهرموویهتی : چوومه خزمهتی پیّغهمبهری خوا ﷺ بههیّ یهکی بهدهستهوه بوو ، ئهوهبوو فهرمووی : ((ئهی (طلحة) بیبه ، چونکه دلّ دهحهویّنیّتهوهو چاکی و چالاکی تهواو دهکات)) .

ههروهها پیشهوا (ابن ماجة) له ڕیّگهیهکی دیکهشهوه دهیگیّڕیّتهوه ، فهرموویهتی : چوومه خزمهتی پیّغهمبهری خوا ﷺ که له نیّوان چهند هاوهڵانیّکیدا دانیشتبوو ، بههیّ یهکی بهدهستهوه بوو ئهم دیو ئهو دیوی پیّدهکرد ، که دانیشتم ، دهستی بۆ بڵاوکردمهوهو فهرمووی : ((ئهی (أبا ذَرًّا) بیبه چونکه دلّ بههیّز دهکات و ، نهفس شادومان دهکات و ، خهم و خهفتی سینگ لادهبات)) .

سهبارهت به بههیّ چهند فهرموودهیهکی تریش (ریواية)ت کراوه ، ئهمه چاکترینیانهو ، (صحيح)یش نین .

بههیّ ساردی ووشکه ، لهم بارهشهوه به گۆڕینی تامی دهگۆڕیّت ، ههمووشی ساردی قهبزکاره ، بۆ گهده چاکه ، شیرینهکهی ساردی و ووشکیّتی کهمتره ، مهیلی لای مامناوهندیّتی دهکات ، ترشهکهی قهبزکردن و ووشکیّتی و ساردیی زۆره ، ههمووشی تینویهتی دهشکیّنیّت و ڕهشانهوه قهدهغه دهکات ، میز هیّنهره ، خوو نهرم دهکاتهوه ، بۆ برینی ڕیخۆڵهو ، خویّن دهردان و ، کولیّرا بهسووده ، بۆ دلّ تیّکهلّ هاتن بهسووده ، ئهگهر

[491] _ ضعيف الإسناد : أخرجه ابن ماجة (٣٣٦٩) بإسناده عن عبدالملك الزُّبيري عن طلحة فذكره .

پاش خۆراك بەكارهێنرا قەدەغەی بەرزبوونەوەی هەڵمەكان دەكات ، سوتێنراوی لق و پۆپ و گەڵا شۆراوەكەی وەكو (التوتياء)ە([٤٩٢]) لە كاركردنیدا ·

خۆراكێكی كەم بەجەستە دەبەخشێت و قەبز دەكات ، پاشان خوو نەرم ونیان دەكاتەوە ، لیژبوونەوەی نیشتووەكان خێراتر دەكات ، زۆر خواردنی بۆ دەمار زیانبەخشە ، (القولنج) دروست دەكات ، (المِرّةَ الصفراء)ی دروستبووی نێو گەدە دادەمركێنێتەوە ·

ئەگەر برژێنرا زبری و ڕەقێتی كەم دەبێتەوەو ، سووكیش دەبێ ، ئەگەر ناوەڕاستی هەڵكۆڵرێت و ، تۆوەكانی دەرهێنرێت و ، هەنگوێنی تێ بكرێت و ، بە هەویر سواخ بدرێت و ، بخرێتە نێو خوڵەمێشی گەرمەوە ، سوودێكی زۆر دەبەخشێت ·

چاكترینیشی ئەوەیە كە بە برژاوی یاخود بە كوڵێندراوی بەهەنگوێنەوە بخورێت ، تۆوەكەی بۆ زبری و وشكی گەرو ، بۆڕیەكانی سیی ، زۆرێك لە نەخۆشیەكان بەسوودە ·

ڕۆنەكەشی قەدغەی ئارەقەكردن دەكات ، گەدە بەهێز دەكات ، مرەباشی گەدەو جگەر بەهێز دەكات ، دڵ بەهێز دەكات ، شادومانیش بەنەفس دەبەخشێت ·

فەرمایشتی : (تُجِمُّ الفؤادَ) واتە : دەیحەوێنێتەوە · هەروەها گووتراوە : دەیكاتەوەو فراوانی دەكات ، ڕستە عەرەبیەكەش لە (جمام الماء)ەوە هاتووە ، واتە : فراوانبوونی ئاو و زۆربوونی · ووشەی (الطِّخاء) بۆ دڵ وەكو هەورە بەسەر ئاسمانەوە · (أبوعُبید) دەڵێت :

---

[٤٩٢] ــ التوتياء : بەردێكە دەهاڕدرێ و دەكرێ بەكل و چاوی پێ دەڕێژرێت ، جۆرەكانی سەوزو زەردو سپین ، لە كەنارەكانی هەندەوە دەهێنرێت · چاكترین جۆری سپیە سووكەكەیەتی پاشان زەردەكەو پاشانیش فستقیە تەنكەكەی ، بەردێكی ساردی ووشكەو قەدغەی گوزەركردنی پاشەڕۆكان دەكات بۆ ڕەگەكانی چاوو چینەكانی ، بۆ تەڕی و شێ بەسوودە ، فرمێسك ووشك دەكاتەوە ، بۆگەنی جەستە لادەبات ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی كەڵاڵەیی و ، هەروەها بڕوانە : خريدة العجائب و فريدة الغرائب ، ابن الوردي ، ص ٧٩ ، وەرگێڕ ·

ووشەی (الطَّخاء) واتە : قورسی و داپۆشین ، لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (ما في السماء طخاءٌ) ، واتە : هەورو تاریکی بە ئاسمانەوە نی یە ٠

سواكٌ : في الصحيحين عنه ﷺ ((لولا أن أشُقَّ على أُمَّتي لأمَرْتُهُمْ بالسِّواكِ عند كلِّ صلاةٍ))([٤٩٣])٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەگەر ئومەتەکەمم تووشی ناڕەحەتی نەکردایە فەرمانم پێدەدان لە کاتی هەموو نوێژێکدا سیواک بکەن)) ٠

وفيهما : أنه ﷺ كان إذا قامَ من الليل يَشُوصُ فَاهُ بالسِواكِ([٤٩٤])٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ هەرکات هەستایە بۆ شەونوێژ ددانی بەسیواک پاك دەکردەوە٠

وفي صحيح البخاري تعليقاً عنه ﷺ: ((السِّواكُ مَطْهَرَةٌ لَلْفَمِ ، مَرْضَاةٌ للرَّبِّ))([٤٩٥])٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سیواك هۆکاری پاکردنەوەیە بۆ زارو ، مایەی ڕەزابوونی پەروەردگاریشە)) ٠

وفي صحيح مسلم : أنه ﷺ كان إذا دَخَلَ بيته ، بدأ بِالسِّواكِ([٤٩٦])٠

واتە : هەرکات پێغەمبەری خوا ﷺ بچوایەتەوە بۆ ماڵەکەی خۆی ، بەسیواك دەستی پێدەکرد٠

لەبارەی سیواك کردنەوە فەرمووده زۆرە ، وصَحَّ عنه من حديث أنه استاك عند موته بسواك عبدالرحمن بن أبي بكر ، وصَحَّ عنه قال : ((أكثرتُ عَلَيْكُم في السوَاكِ))([٤٩٧]) ٠

---

[٤٩٣] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢ / ٣١٢) ، ومسلم (٢٥٢) ٠

[٤٩٤] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٧٠) ، (٢ / ٥ ، ٦٤) ، ومسلم (١ / ١٥٢) كلاهما عن أبي وائل عن حذيفة فذكره ٠

[٤٩٥] _صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٧) ٠

[٤٩٦] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٥٣) ٠

واته : به (صحيح)ى (ريوايه)ت كراوه كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەرەمەرگیدا بە سیواکەکەی (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبي بكر) سیواکی کردوه ، هەروەها بە (صحيح)ی هاتووه کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((زیدەڕۆیم کرد لە داواکردنی بەکارهێنانی سیواك لێتان و هاندانی بەکارهێنانی)) ٠

چاکترین ئەو درختانەی سیواکی لێ وەرگیراوە درەختی (الأراك)و بەو هاوشێوانەیە ، پێویستە لەهیچ درەختێکی دیکە وەرنەگیرێت ، چونکە لەوانەیە ژەهری بێت ، پێویستە بەمامناوەندی بەکاربهێنرێت ، چونکە ئەگەر زێدەڕۆی لە بەکارهێنانیدا بکرێت ، لەوانەیە جوانی و ڕێك و پێکی و ساف و لوسی ددان لابەرێت و ، ئامادەی بکات بۆ قبوڵبوونی هەڵمە بەدەرهاتوەکان لە گەدەوە ، هەروەها ئامادەی دەکات بۆ قبوڵبونی پیسی ، بەڵام هەرکات بەمامناوەندو ڕێك و پێکی بەکارهات ، ددانەکان پاك دەکاتەوە ، ستونەکەی بەهێز دەکات ، زمان دەکاتەوە ، کلۆربوون قەدەغەدەکات ، بۆنی زار خۆش دەکات ، مێشك پاك و ساف دەکات ، خۆراك بەلەزەت دەکات ٠

چاکترین سیواکیش ئەوەیە کە تەڕکرابێ بە ئاوی گوڵ (ماء الورد) ، لە هەمووشی بەسوودتر بنەڕەتەکانی گوێزە (أصول الجوز) ٠ دانەری (التيسير) دەڵێت : وایان ڕاگەیاندووە کە ئەگەر مرۆڤ هەموو پێنجەم ڕۆژێك سیواکی پێ بکات ، سەر پاك دەکاتەوە ، هەستەکان ساف دەکاتەوە ، بیروهۆش تیژ دەکات ٠

سیواك چەندین سوودی تێدایە : بۆنی زار خۆش دەکات ، پووك بەهێز دەکات ، بەڵغەم ناهێڵێت ، چاو ڕوون دەکاتەوە ، کلۆربوون ناهێڵێت ، گەدە تەندروست دەکات ، دەنگ ساف دەکات ، یارمەتی هەرس کردنی خۆراك دەدەات ، ڕێڕەوەکانی قسەکردن ئاسان دەکات ،

---

[٤٩٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٤٣ ، ٢٤٩) ، والدارمي (٦٨٧) ، (٦٨٨) ، والبخاري (٢ / ٥) ، والنسائي (١ / ١١) كلهم عن شعيب فذكره مرفوعاً ٠

چالاكى بەمرۆڤ دەبەخشێ بۆ خوێندن و ، زیكرو نوێژكردن ، نووستن دووردەخاتەوە ، پەروەردگار ڕازی دەكات ، پەریەكان دڵخۆش دەكات ، چاكەكانی مرۆڤ زۆر دەكات ٠

ئەو كاتانەی بەكارهێنانی چاكە :

لە هەموو كاتێكدا بەچاك دادەنرێت ، زیاتریش جەختی لەسەر دەكرێتەوە لە كاتی نوێژو دەستنوێژو ، بەئاگاهاتنەوە لە نووستن و ، گۆڕینی بۆنی زاردا ، هەروەها بەچاك دادەنرێت بۆ ئەو كەسانەی كە ڕۆژویان شكاندوەو ئەو كەسانەش بەڕۆژوون لەبەر هەموو ئەو فەرموودانەی لەم بارەوە هاتوون و ، لەبەر پێویستێتی ڕۆژووان بە سیواك كردن ، هەروەها لەبەر ئەوەی بەهۆكارێك دادەنرێت بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابونی خوای تعالى ، چونكە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابوونی خوای تعالى لە كاتی بەڕۆژوبوندا زۆر زیاترە بەبەراوردی كاتی بەڕۆژوونەبوون ، هەروەها هۆكارێكە بۆ پاكردنەوەی زارو ، خۆپاكردنەوەش بۆ ڕۆژووان لە چاكترین كردەوەكانێتی ٠

وفي السنن : عن عامر بن ربيعة _ رضي الله عنه _ ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ ما لا أُحْصي يَستاكُ ، وهو صائمٌ([498]).

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عامر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ ئەندازەیەكی زۆر كە توانای ژماردنیم نی یە سیواكی دەكردو ، بەڕۆژووش بوو))٠

[498] _ ضعيف : أخرجه الحميدي (١٤١) ، وأحمد (٣ / ٤٤٥ ، ٤٤٦) ، وعبد بن حميد (٣١٨) ، وأبوداود (٢٣٦٤) ، والترمذي (٧٢٥) ، وابن خزيمة (٢٠٠٧) كلهم من طريق عاصم بن عبيدالله عن عبدالله بن عامر عن أبيه فذكره ٠

پێشـەوا (البخـاري) فەرموویـەتی : (ابـن عمـر) فەرموویـەتی : سـەرەتاو کۆتـایی ڕۆژ سیواکی دەکرد ٠

خەڵکی کۆڕان لەسەر ئەوەی ڕۆژووان دەتوانێت ئـاو لـە دەمـی وەردا وەکـو (واجـب) و (أستحباب)یش ، کەچی ئاو لە دەم وەردان بەجێ و تەواوترو کاریگـەرترە بەبـەراوردی سیواك کردن ، خوای تعالاش هیچ مەبەستێکی نی یە کە بەندە لێی نزیك بێتـەوە بـە بـۆنی نـاخۆش ، هەروەها لە ڕەگەزی ئەو کردەوانەش نییە کە دانراوە بۆ ئەوەی پەرستنی خوای پـێ بکرێـت ، کـە باسـی بـۆنی ناخۆشـی نێـو دەمـی ڕۆژووان دەکـات و دەڵێـت لـە ڕۆژی قیامەتـدا بـەلای پەروەردگارەوە خۆشە ، لە ڕاستیدا تەنها بۆ هاندانی بەندەکانی خوایە بۆ ڕۆژووگـرتن نـەك بـۆ هێڵانەوەی بۆنی ناخۆش ، بەڵکو ڕۆژووان پێویستیەکی زیاتری بەسیواکردن هەیـە بەبـەراوردی ئەو کەسەی بەڕۆژوو نابێت ٠

هەروەها ڕازی بـوونی پـەروەردگار زۆر گـەورەترە لـە بـەلاوە خۆشـبوونیی بـۆنی ناخۆشـی دەمی ڕۆژووان ٠

هەروەها خۆشەویسـتی خـوای تعـالی بـۆ سـیواك زۆر گـەورەترە لـە خۆشەویسـتیەکەی بـۆ مانەوەی بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان ٠

لە ڕاستیدا سیواك کردن کاتێ کە بۆنی ناخۆشـی نـاو دەمـی ڕۆژووان لادەبـات ، قەدەغـەی ئەوە ناکات کە لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو بۆنـە ناخۆشـە بـە لای خـوای تعـالاوە خـۆش بێـت ، کـە بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان لە بۆنی میسك خۆشترە ، لە ڕاستیدا بۆ ئەوەیە کە نیشـانەیەکی تەواو بێت بۆ بەڕۆژووبونی مرۆڤ ، با بەسیواکیش لاییات ، وەکو ئـەو بریـندارەی کـە لـە ڕۆژی قیامەتـدا دێـت و ، ڕەنگـی خوێنەکـەی ڕەنگـی خوێنـەو ، بۆنەکـەی بـۆنی میسـکە ، کەچـی فەرمانی پێدراوە لە دونیادا خوێنەکە لابەرێت ٠

هەروەها بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان بە سیواك كردن لاناچێت ، چونكە هۆكارەكەی ماوە ، كە بریتیە لە خاڵی بوونی گەدە لە خۆراك ، بەڵكو لەڕاستیدا تەنها شوێنەوارەكەی لادەچێت ، كە پەیوەستە بە ددان و پۆكەوە ٠

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی ڕێی پێدراوەو ، ئەوەش كە نەویستراوەو ڕێی پێنەدراوە لە كاتی بەڕۆژوونەبوندا فێری ئومەتەكەی كردووە ، بەڵام سیواك كردنی نەخستۆتە ڕیزی ئەو كارانەی كە نەویستراوەو ڕێی پێ نەدراوە لە كاتی بەڕۆژووبوندا ، كە چاكیش دەیزانی خەڵكی ئەنجامی دەدەن ، بەڕاستی هانیشی داون بۆ سیواك كردن بە تەواوترین و بەجێترین و كاریگەرترین ووشەكانی گشتێتی و گرتنەوەو داپۆشین ، دەشیان بینی چەندەها جار سیواكی دەكردو بەڕۆژووش بوو كە لە ژماردن نەدەهات و ، دەشیزانی پەیڕەوی دەكەن ، كەچی تەنها ڕۆژێكیش پێی نەفەرموون : دوای لاربونەوەی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان سیواك مەكەن و ، خۆشمان باش دەزانین دواخستنی ڕوونكردنەوەی هەر مەسەلەیەك لە كاتی پێویستی خۆیدا قەدەغەكراوە ٠ والله أعلم ٠

سَمْنٌ ٠ ڕۆن : روى محمد بن جرير الطبري بإسناده ، من حديث صُهيب يرفعُه : ((عليكم بألبان البقرِ ، فإنها شفاءٌ ، وسَمْنُها دَواءٌ ، ولُحومُها داء))([499]) ٠ رواه عن أحمد ابن الحسن الترمذي ، حدَّثنا محمد ابن موسى النسائي ، حدَّثنا دَفَّاع بن دَغْفَلٍ السَّدوسي ، عن عبدالحميد بن صَيفي بن صُهيب ، عن أبيه ، عن جده ، ولا يثبت ما في هذا الإسناد ٠

واته : (محمد)ی كوڕی (جرير الطبري) دەگێڕێتەوە كەوا (صُهيب) لە فەرموودەیەكدا كە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ (رفع) دەكات ، فەرموویەتی : ((بەرهەمی سپیایی مانگا بەكار بێنن ، چونكە شیفایەو ، ڕۆنەكەشی دەرمانەو ، گۆشتەكەشی نەخۆشیە)) ٠ بەڵام ئەوەی لەم (الإسناد)ەدایە جێگیر نەبووە.

[499] _ إسناده صحيح : أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٩) ٠

ڕۆن گەرمی تەڕو شێدارە لە یەکەمدا ، پاك دەكاتەوە بە كەمی ، نەرم ونیانەو ئاوسانە بەدەرهاتووەكانی جەستە ناسكەكان دەنیشێنێتەوە ، لە كەرێ بەهێزترە بۆ پێگەیاندن و نەرمكردنەوە ، (جالینوس) باس دەكات كەوا چارەسەری ئەو ئاوسانانەی پێكردووە كە لە گوێ و ، سەرەوەی لوتدا بەدردێن ، ئەگەر جیگەی ددانەكانی پێ چەوەر بكرێت ، زوو گەشەدەكەن و بەدەردێن ، ئەگەر تێكەڵ بەهەنگوێن و بادەمی تاڵ (اللوز المر) بكرێت ، سینگ و سی یەكان و ، كیمۆسە چڕە لینجەكان پاك دەكاتەوە ، بەڵام زیانبەخشە بۆ گەدە ، بەتایبەت ئەگەر میزاجی ئەو كەسە بەڵغەمی بێت ٠

بەڵام ڕۆنی مانگاو بزن ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا خورایەوە بەسوود دەبێ بۆ ژەهری كوشندەو ، گەزتنی مارو دوپشك ، لە كتێبەكەی (ابن السُّني)دا هاتووە : لە (علي) كوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خەڵكی هیچ شتێكی لە ڕۆن چاكتریان بۆ خۆ چارەسەركردن بەكارنەهێناوە ٠

سَمَكٌ ، ماسی : روى الإمام أحمد بن حنبل ، وابن ماجة في سننه : من حديث عبدالله بن عمر ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : أُحِلَّتْ لنا مَيْتَتانِ ودَمَانِ : السَّمَكُ والجَرَادُ ، والكَبِدُ والطِّحَالُ[٥٠٠].

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو مردوو وە دوو خوێنداریشمان بۆ حەڵاڵ كراوە : ماسی و كولە ، جگەرو سپڵ)) ٠

جۆرەكانی ماسی زۆرن ، چاكترینیان ئەوەیە كە تامی بەلەزەتە ، بۆنی خۆشە ، كێشی مامناوەندە ، توێكڵی تەنكە ، گۆشتەكەی ڕەق نەبێ و ووشكیش نەبێ ، لە ئاوێكی شیریندا بێ و بەسەر چەو زیخدا ڕێ بكات ، ڕووەك بخوات نەك پیسی ، چاكترین

---

[٥٠٠] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥٧٢٣) ، وابن ماجة (٣٢١٨) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١١٨)

شوێنەكانیشی ئەوەیە لە ڕووبارێكدا بێ ئاوەكەی چاك بێ و ، پەنا بەرێتە بەر جیگە تاوێریەكان و ، پاشان لمیەكان و ، ئەو ئاوە شیرینە ڕێكردوانەی كە پیسی تێدا نەبێ ، قوڕو لیتەیی نەبێ ، وە ئەو ئاوەش كە شلۆاوەو زۆر شەپۆلاویە ، دانەپۆشراو و كراوەیە بۆ هەتاو بایەكان ماسیەكەی چاكترە ٠

ماسی دەریایی نیعمەتێكی گەورەیە ، ستایشكراوە ، پاراو نەرم و شلەكەی ساردی تەڕو شێدارە ، درەنگ هەرسە ، بەلغەمێكی زۆر دروست دەكات ، بەدەر لە دەریایی و (إلا البحريَ) بەو هاوشێوانە ، كە خەڵتەیەكی ستایشكراو دروست دەكات ، جەستە چاك و پیتدار دەكات ، تۆماوی نیرینە زۆر دەكات ، خاوەن میزاجە گەرمەكان چاك دەكاتەوە ٠

بەڵام ماسی سویراو ، چاكترینیان ئەوەیە كە بەم نزیكانە خەریكە سوێر دەبێ ، كە گەرم و ووشكە ، بە كۆن بوون و كات تێپەڕبوون گەرمی و ووشكیەكەی زیاتر دەبێ ، ماسیە دریایەكەشی (السِّلور)([501]) لینجاوێكی زۆری پێوەیەو ، بە (الجِرِّيَّ) ناو دەبرێت و ، جولەكەكان نایخۆن ٠ ئەگەر بەپاراوی بخورێت ، سك نەرم دەكاتەوە ، ئەگەر سوێر كراو ماوەیەك دانراو خورا ، بۆری سیی كان پاك دەكاتەوە ، دەنگ چاك دەكات ، ئەگەر گوتراو لە دەرەوە دانرا ، وێڵاش و پاشەڕۆ لە قوڵایی جەستەوە دەهێنێتەدەر چونكە هێزی ڕاكێشانی هەیە ٠

بۆ ئەو كەسانەی برینی ڕیخۆڵەیان هەیە ئەگەر لە سەرەتای نەخۆشیەكەدا لە ئاوی سوێری (الجِرِّيَّ)دا دانیشن ، گونجاوی دەبێ چونكە ماددەكان بۆ ڕووی دەرەوەی جەستە ڕادەكێشێت ، ئەگەر وەكو حوقنە بەكاری بێنێت ، نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا) چاك دەكاتەوە ٠

---

[501] _ السِّلور : ڕەگەزێكە لە ماسی دەریای نزیكەی سێ متر درێژ دەبێ ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، ص ٩٢٦ ، وەرگێڕ ٠

چـاكترين شـوێنى ماسـى ئەوەيـە كـە نزيكـى كۆتايەكـەى دەبێتـەوە ، پـاراو نـەرم و قەڵەوەكەشى بە گۆشت و چەوريەوە جەستە چاك و پيتدار دەكات ٠

وفي الصحيحين من حديث جَابرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ _ رضي الله عنه _ قالَ : بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ في ثَلَاثَمائَةِ رَاكِبٍ ، وأميرُنَا أَبو عُبَيْدَةَ بن الجرّاح ، فَأَتَيْنَا السَّاحِلَ ، فَأَصابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ ، حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبطَ ، فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ حوتاً يُقَالُ لَهَا : الْعَنْبَرُ ، فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ ، وَائتدمنا بوَدَكه حَتَّى ثَابِتْ أَجْسَامُنَا ، فَأَخَذَ أَبو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنَ أَضْلَاعِهِ ، وحمل رَجُلاً على بَعِيره ، ونصبهُ ، فَمَرَّ مِنْ تَحْتِهِ.

واتە : لە (جابر)ى كوڕى (عبدالله)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ناردينى لە گەڵ سىٚ سەد سوارداو ، ئەميرەكەشمان (أَبو عُبَيْدَةَ)ى كوڕى (الجرَّاح) بوو ، ئەوەبوو گەشتينە كەنارى دەرياكە ، تووشى برسێتيەكى زۆر بووين ، تا ئەو ئاستەى گەڵاى درەختەكانمان دەخوارد ، پاشان دەريا نەهەنگێكى بۆ فڕێداين پىٚ دەگوترا : عەنبەر ، نيو مانگ لێمان خوارد ، ڕۆنەكەشمان كردە پێخۆر تا قەڵەو بوين ، (أَبو عُبَيْدَةَ) پەراسويەك لە پەراسوەكانى بردو ، پياوێكى سوارى ووشترەكەى كردو ، دايچەقاندو ، بەژێريدا تێپەڕ بوو ٠

سلْقٌ ، سلّق : روى الترمذي وأبوداود ، عَنْ أُمِّ الْمُنْذرِ بِنْتِ قَيْسٍ ، قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيٌّ _ رضي الله عنه _ ، وَلَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ ، قالت : فَجعلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يأْكُلُ وعَلِيٌّ معهُ يَأْكُلُ ، فقالَ رسولُ الله ﷺ: مَهْ يا عليُّ فإِنَّكَ نَاقهٌ ، قَالَتْ : فجعلتُ لهم سِلْقًا وشعيراً ، فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يا عَلِيّ فأَصِبْ من هذا ، فإنه أوفقُ لَكَ[502]٠قال الترمذي : حديث حسن غريب ٠

[502] _ سبق تخريجه ٠

واته : له (أُمِّ الْمُنْذِرِ)ى كچى (قَيْسٍ)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ به هاوڕێیەتى (علي) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ ديدەنيان كردم و ، ئێمەش هێشووكەلێكى خورماى هەڵواسراومان هەبوو ، (أُمِّ الْمُنْذِرِ)فەرمووى : پێغەمبەرى خوا ﷺدەستـيـكرد به خواردنـى و (على)يش له گەڵيدا دەيخـوارد ، پێغەمبەرى خوا ﷺفەرمووى : ((ئەى (علي) وازبێنە ، تۆ بەم نزيكانە چاك بويتەتەوە له نەخۆشى)) • (أُمِّ الْمُنْذِرِ) فەرمووى : پاشان سڵق و جۆم بۆ لێنان ، پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: ((ئەى (علي) لەمەبخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە)) •

سڵق گەرمى ووشكە له يەكەمدا ، گوتراوە : تەڕو شێدارە تيايدا ، هـەروەها گـوتراوە : لـەو دووانـە پێكهـاتووە ، سـارديەكى هێمنكـەرەوەى تێدايـە ، هـەروەها شـيى دەكاتـەوە ، جـۆرە هێزێكى كردنەوەشى تێدايە ، ڕەشەكەشى قەبزدەكات و بۆ (داء الثعلب)و ، ئـەو پەلانـەى لـە ڕوودا دەردەكەون و ، كرێشى سەرو ، بالووكە ئەگەر بە ئاوەكـەى چـەور بكرێـت بەسـوودە ، ئەسـپىٚ دەكـوژىٚ ، بـۆ چارەسـەركردنى نەخۆشـى ووشـك هـەڵاتووى و قلێشـانى پێسـت و هـەڵوەرينى مۆكـەى لـە گـەڵ هەنگوێنـدا تێكـەڵ دەكرێـت و پێـى چـەور دەكرێـت ، كونيلـە داخراوەكانى (السُدد) جگەرو سپڵ دەكاتەوە •

ڕەشـەكەى سـك قـەبز دەكـات ، بەتايبـەت لـە گـەڵ نيسـكدا ، هـەردوكيان خـراپن ، بـەڵام سپێكەى له گەڵ نيسكدا ڕەوان دەكاتەوە ، ئاوەكەشى وەكو حوقنە بەكار دێت بـۆ ڕەوانبـوون ، له گەڵ (المري)و بهاراتدا بۆ (القولنج) بەسوودە •

خۆراكيكى كەم بەجەستە دەبەخشىٚ ، كيمۆسى خراپە ، خـوێن دەسـوتێنىٚ ، بـەكارهاتنى له گەڵ سركەو خەرتەلەدا (الخل و الخردل) چـاكى دەكاتـەوە ، زۆرخـواردنى قـەبزى دروسـت دەكات •

پیتی شین (ش) :

شونیز : رەشکەیەو ، پێشتر باسمان کردووە ٠

الشُبْرُمّ : روى الترمذي وابن ماجة في سننهما : من حديث أسماء بنت عُمَيسْ ، قالت : قال رسول الله ﷺ: بماذا كُنتِ تَسْتَمشينَ ؟ قالت : بالشُبْرُمِ ٠ قال : حارٌّ جار([503]).

واتە : (أسماء)ی کچی (عُمَيْس) _ ڕەزای خوای لێبێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : بە چ شتێك خووی خۆت نەرم ونیان دەکەیتەوە ؟ (أسماء) فەرمووی : بە (الشّبْرُم) ، ئەویش فەرمووی : گەم و توونە ٠

(الشُبْرُمّ) درەختێکە بچوك و گەورەشی هەیە ، بەرزی بە ئەندازەی باڵای پیاوێك و زیاترە ، لقەکانی سوورن و بەرەو سپی دەدرەوشێنەوە ، کۆمەڵێك گەڵا بەسەر لقەکانەوەیەو ، گوڵگەلێکی زەردی بەرەو سپی پێوەیە ، دەکەون و تۆوێك دەردەکات وەکو تۆوی درەختی قەزوانە ، لە قەبارەدا ، ڕەنگی سوورە ، ڕەگەکانی بەتوێکڵێکی سوور داپۆشراوە ، ئەوەشی بەکاردێت ڕەگەکان و توێکڵەکەو ، شیری لقەکانێتی ٠

گەرمی ووشکە لە پلە چواردا ، (السوداء)و ، کیمۆسە چڕەکان و ، ئاوی زەردو ، بەڵغەم ڕەوان دەکات ، ناڕەحەتکارە ، دڵی مرۆڤ تێکەڵ دەدات ، زۆر بەکارهێنانی کوشندەیە ، بۆ بەکارهێنان پێویستە شەوو ڕۆژێك لە شیردا بخوسێندرێت ، پێویستە لە ڕۆژێکدا دوو یاخود سێ جار شیرەکەی بگۆڕدرێت ، دەردەهێنرێت ، لە سێبەردا ووشك دەکرێتەوە ، گوڵ و (الكَثيراء)ی([504]) تێکەڵ دەکرێت و ، لە گەڵ ئاوی هەنگوێن ، یاخود شەربەتی ترێدا

---

[503] _ سبق تخريجه ٠

[504] _ الكثيراء : دەرختێکی هەمیشە سەوزەو ، نزیکەی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، دەرختێکی دڕکاویە ، گەڵاکانی شێوەیەکی سونبولیان هەیە ، گوڵەکانی زەردێکی مەیلەو زیرینن ، دەتوانین بڵێین ڕۆژهەڵاتی ئاسیا

دەخورێتەوە ، خواردنەوەشی بە ئەندازەی دوو تاوەکو چوار(دانق)ە([505]) بەپێی هێز ، (حُنَيْن) دەڵێت : بەڵام شیری (الشُبْرُمّ) ، هیچ خێرێکی تێدا نی یەو ، وادەبینم بەهیچ شێوەیەك نەخورێتەوە ، چونکە پزیشکە صوفیە نەفامەکان خەڵکێکی زۆریان پێ کوشتووە ٠

شَعِيرٌ ، جۆ : روى ابن ماجة : من حديث عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَخَذَ أَهْلَهُ الْوَعْكُ ، أَمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الشعيرِ ، فَصُنِعَ ، ثُمَّ أَمَرَهُمْ فَحَسَوْا مِنْهُ ، ثُمَّ يَقُولُ : إِنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُو إِحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ بِالْمَاءِ عَنْ وَجْهِهَا([506]).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەکێك لە کەس وکاری لەرزوتای هەبوایە ، فەرمانی دەدا شۆربایەك لە جۆ دروست بکرێت و ، پاشان فەرمانی پێدەدان لێی هەڵقوڕێنن ، دەشیفەرموو : دڵی خەمبار توندو بەهێز دەکات و ئێش و ئازار لە سەر دڵی نەخۆش لادەبات وەکو چۆن کەسێکتان بەئاو چڵك و پیسی لەسەر دەم و چاوی لابات ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : (يرتوه) واتە : توندو بەهێزی دەکات ٠ وە (يَسْرو) واتە : لابردن و نەمان ٠

نیشتمانی ئەم درەختەیە بەتایبەت ناوچە شاخاویەکان ٠ ڕێگەی بەدەستهێنانی ماددەکەش بەوە دەبێ کە درزێك لە قەدی درەختەکەوە هەڵکەنرێ و بەو جۆرە شلەیەکی سپی لێوە بەدەست دێت ٠ بڕوانە : www.snble.com ٠

[505] _ دانق : جۆرە کێشێك بووە ، کە هەر یەك کێشی دانق ، بەئەندازەی هەشت دانە جۆ و دوو لە سەر پێنجی دەنکێك بووە ، بڕوانە : المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي ، وەرگێڕ ٠

[506] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤٠) ، وابن ماجة (٣٤٤٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٥٢) ٠

پێشتر ئاماژەی پێ درا کە ئەوە ئاوی جۆی کوڵاوە ، خۆراکێکی زیاتریش دەبەخشێ بەبەراوردی ئاردەکەی ، بۆ کۆکین و ، زبری گەروو بەسوودە ، بۆ هێمن کردنەوەی تیژی پاشەڕۆکان بەسوودە ، میزهێنەرە ، گەدە پاك دەکاتەوە لەوەی کە تیایدایە ، تینویەتی دەشکێنێت ، گەرمی دەکوژێنێتەوە ، بەو هێزەی کە تیایدایە پاك دەکاتەوەو نەرم و نیان دەکاتەوەو شیی دەکاتەوە ٠

سیفەتی لێنانیشی : ئەوەیە ئەندازەیەك لە جۆی کوتراو بەکاربهێنرێت و ، پێنج ئەوەندەی خۆی ئاوی تێبکرێت و ، بخرێتە مەنجەڵێکی پاکەوەو ، بەئاگرێکی مامناوەند بکوڵێندرێت تا دوو لەسەر پێنجی دەمێنێتەوە ، پاشان دەپاڵێورێت و ، ئینجا شیرین دەکرێ و بەئەندازەی پێویست بەکاردەهێنرێت ٠

شِوَاءٌ ، برژاو : خوای تعالی سەبارەت بەو زیافەتەی کە پێغەمبەر (إبراهیم) _ علیه السلام _ بۆ میوانەکانی ئەنجامیدا دەفەرمێت : ﴿ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾[هود : ٦٩] واتە : ﴿ فَمَا لَبِثَ ﴾ ئینجا ئەوەندەی نەبرد ﴿ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾ (ئیبراهیم) گوێرەکەیەکی برژاوی هێنا بۆیان(٥٠٧)٠

ووشەی (الحَنيذُ) واتە : برژاو لە سەر بەردی زۆر گەرمکراو ٠

وفي الترمذي : عن أُمِّ سلمة _ رضي الله عنها _ : أنها قرَّبتْ إلى رسول الله ﷺ جنباً مشوياً ، فأكل منه ثم قام الى الصلاة ولم يتوضأ(٥٠٨) قال الترمذي : حديثٌ صحيح ٠

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کە لایەکی برژاوی خستبووە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش لێ خوادوو پاشان هەستا بۆ نوێژو دەستنوێژی نەگرت ٠

---

٥٠٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٥٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٧) ، والترمذي (١٨٢٩) كلهم من طريق عطاء بن يسار أن أم سلمة أخبرته بالحديث المذكور ٠

وفيه أيضاً : عن عبدالله بن الحارث ، قال : أكلنا مع رسول الله ﷺ شِواءً في المسجد(٥٠٩).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (الحارث)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : لە گەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ برژاوێكان لە مزگەوتدا خوارد ٠

وفيه أيضاً : عن المغيرَة بن شُعبة قال : ضِفتُ مع رسول الله ﷺ ذات ليلة ، فأمر بجنبٍ ، فشُوِيَ ، ثم أخذ الشفْرَة ، فجعل يَحُزُّ لي بها منه ، قال : فجاء بلال يُؤذِّن للصلاة ، فألقى الشِّفْرَة فقال : مَا لَه تَرِبَتْ يَدَاهُ(٥١٠).

واته: له (المغيرَة)ى كوڕى (شُعبة)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : شەوێك بووم بە ميوانى پێغەمبەرى خوا ﷺ ، فەرمانيدا لايەك ببرژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەكەى هەڵگرت و ، دەستيكرد بە بڕينى گۆشتەكە بۆ من ، (المغيرة) فەرمووى : ئەوەبوو (بلال) هات و هەواڵى هاتنى كاتى نوێژى دايە ، بۆيە چەقۆكەى فڕى داو فەرمووى : ئەمە چێتى هەژار كەوێت ٠

بەسوودترين برژاو برژاوى مەڕى يەك ساڵەيە ، پاشان گوێرەكەى جوانى نەرم ونيانى قەڵەوە كە ميزاجێكى گەرمى تەڕو شێدارى بەرەو ووشكێتى هەيە ، (السوداء)ێكى زۆر دروست دەكات و ، خۆراكى بەهێزان و كەسانى تەندروست و وەرزشكارانە ٠ گۆشتى كوڵێنراو بەسوودترو سوكتريشە بۆ سەر گەدە ، لەويش و لە سورەوەكراويش تەڕترە ٠

٥٠٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٩٠) ، وابن ماجة (٣٣١١) ، والترمذي في الشمائل (١٦٥) كلهم من طريق سليمان بن زياد عن عبدالله بن الحارث فذكره ٠

٥١٠ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٨٨) ، وأحمد (٤ / ٢٥٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (١٧٣) ٠

له هەمووشی خراپتر ئەوەیە لەبەر هەتاو برژێنرابێت ، برژێنراوی سەر پشکۆو سکلّ کە بە (الحنیذ) ناودەبرێت لە برژاوی سەر ئاگر باشترە ٠

شَحْمٌ ، بەز ، چەوری هەناوی ئاژەلّ : ثبت في المسند عن أنس أن يهودياً أضاف رسولَ الله ﷺ ، فقدَّم له خُبزَ شَعيرٍ ، وإهالَةً سَنِخَةً([511]).

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جولەکەیەك زیافەتی پێغەمبەری خوای ﷺ کرد ، ئەوەبوو نانی جۆو ، بەزو پیێوی تواوەی بۆن گۆڕاوی خستە پێش دەستی ٠

وثبت في الصحيح : عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ ، قَالَ : دُلِّيَ جِرَابٌ مِنْ شَحْمٍ يَوْمَ خَيْبَرَ ، فَالْتَزَمْتُهُ وقُلْتُ لاَ أُعْطِي مِنْ هَذَا أَحدًا الْيَوْمَ شَيْئًا ، فَالْتَفَتُّ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَضْحَكُ ، ولم يقل شيئاً([512]).

واتە : لە (عَبْدِ اللَّهِ)ی کوڕی (مُغَفَّلٍ)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە ڕۆژی جەنگی خەیبەردا هیزەیەکی بەزو چەوری شۆڕکرایەوە ، منیش لە باوشم گرت و گووتم : سوێند بەخوا بەشی کەسی لیّ نادەم ، کە ئاوڕم دایەوە ، تەماشا دەکەم پێغەمبەری خوا ﷺ پێدەکەنیّ و ، هیچی نەفەرموو ٠

چاکترین بەزو پیێو ئەوەیە کە لە ئاژەلّێکی تەواو و پێکهاتوو بەدەست هێنرابێت ، بەزو پیێو گەرمی تەڕو شێدارە ، بەلّام تەڕی و شێیەکەی لە هی ڕۆن کەمترە ، بۆیە ئەگەر بەزو ڕۆن بتوێنرێنەوە دەبینین بەزەکە خێراتر دەییەستیّ ٠

---

[511] _ أخرجه أحمد (٣ / ٢١٠ ، ٢٣٢ ، ٢٧٠) بإسناده عن قتادة عن أنس فذكره .

[512] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١١٦) ، (٥ / ١٧٢) ، (٧ / ١٢٠) ، ومسلم (٥ / ١٦٣) كلاهما من طريق حميد ابن هلال عن عبدالله بن مغفل فذكره .

بۆ زبری گەروو بەسوودە ، خاو دەکاتەوەو بۆگەن دەکات ، زیانی بەلیمۆی سوێرکراو(الليمون المملوح) ، زەنجەفیل لادەبرێت ، بەزو پێوی بزن قەبزترین بەزەکانە ، بەزی سابرێنیش لە هەمووی زیاتر شیی دەکاتەوەو ، بۆ برینەکانی ڕیخۆڵە بەسوودە ، لەو بوارەدا بەزی مێ بزن بەهێزترە ، بۆیە وەکو حوقنە بەکاردێت بۆ چارەسەری ڕووشانی کۆم و نەخۆشی (الزَّحير)([513]) .

ثیتی صاد(ص)

صَلَاةٌ ، نوێژ : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾[البقرة : ٤٥] واتە : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ پەنا ببنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەیشتن بەمەبەست) ﴿ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ ﴾ وە بێ گومان نوێژ (ئەرکێکی) گەورەو گرانە ﴿ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾ مەگەر لای ئەوانە نەبێ کە لە خوا ئەترسن (خۆیان بەزل نازانن)([514]) .

هەروەها دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾[البقرة : ١٥٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی کە بڕواتان هێناوە ﴿ اسْتَعِينُوا ﴾ پشت ببەستن ﴿ بِالصَّبْرِ ﴾ بەخۆڕاگرتن ﴿ وَالصَّلَاةِ ﴾ ونوێژ (کردن) ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ بەڕاستی خوا لە گەڵ خۆڕاگرانە([515]) .

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾[طه : ١٣٢] واتە : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ ﴾ (ئەی محمد ﷺ) فەرمان بدە

---

[513] ـ الزَّحير : نەخۆشیەکە مرۆڤ بە سەختی پیسایی بۆ دەکرێت و لە گەڵ پیسایەکەدا کێم و خوێن لە کۆمی دێتە دەرەوە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی گوڵاڵەیی ، وەرگێڕ .

[514] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[515] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بـه ئەنـدامانی خێزانەکـەت ﴿ بِالصَّـلاةِ وَاصْـطَبِرْ عَلَيْهَـا ﴾ بەنوێـژکردن و خۆشـت خـۆڕاگرو بەردەوام بە لەسەر بەجیّ هێنانی ﴿ لا نَسْأَلُكَ رِزْقًـا ﴾ ئێمـە داوای ڕۆزیـت لـیّ ناکـەین ﴿ نَحْـنُ نَرْزُقُكَ ﴾ بەڵکو ئێمە ڕسق و ڕۆزی تۆ دەدەین ﴿ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾ وە سـەرەنجامی چاك بـۆ پارێزکاران و خواناسانە([516])٠

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە نوێژ بەکار دەهێنرێت وەکو هۆکارێك بـۆ چارەسـەرکردنی هـەموو نەخۆشیەکان پێش ئەوەی نەخۆشیەکان جێگیربن و قایم بن ٠

نوێژ ڕۆزی دەهێنێـت ، تەندروسـتی دەپارێزێـت ، زیـان دوردەخاتـەوە ، نەخۆشـیەکان ناهێڵێت ، دڵ بەهێز دەکات ، ڕوو سپی دەکاتـەوە ، نـەفس شـادومان دەکـات ، تەمـەبڵی ناهێڵێت ، ئەندامەکانی جەستە چالاك دەکاتەوە ، یارمەتیدەری هێزەکانـە ، سنگ فـراوان دەکات ، خۆراك بەخشی ڕوحـە ، دڵ ڕوونـاك دەکاتـەوە ، نیعمـەت دەپـارێزیّ ، ڕق وقـین لادەبـات ، فـرو بەرەکـەت دەهـێنیّ ، لـە شـەیتان دووردەخاتـەوە ، لـە ڕەحمـان نزیکـت دەخاتەوە.

بەگشـتی ٠ گاریگەریـەکی سەرسـوڕمێنی لـە پاراسـتنی تەندروسـتی جەسـتەو دڵ و ، هێزەکانیدا هەیە ، مادە پیسەکانی لیّ دوور دەخاتەوە ، ئەگەر دوو کەس تووشـی نەخۆشـی و بەڵاو کارەساتێك هاتبن بەدڵنیایی بەشی کەسـی نوێـژکار لـەوەدا کـەم بـوەو ، دەرەنجامیشـی بێوەیتر بووە ٠

هەروەها نوێژ کاریگەریەکی سەرسوڕمێنی لە دورخستنەوەی شەڕوخراپەی دونیـادا هەیـە ، بەتایبەت ئەگەر هەقی خۆی پێدرا بەتەواوکردن و ئـەنجام دان لـە دەرەوەو ناخیشـەوە ، بۆیـە هـیچ شـتێك نـی یە بـەکارهێنرابێت بـۆ دورخسـتنەوەی شـەڕوخراپەی دونیـاو ڕۆژی دوای و ،

[516] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دەستكەوتنی بەرژەوەندیەكانی وەكو نوێژ ، چونكە نوێژ پەیوەندیكە بەخوای پەروەردگارەوە ، بەئەندازەی پەیوەندی بەندە بە پەروەردگاریەوە دەروازەكانی خەیری بۆ دەكرێتەوەو ، شەڕو خراپەو هۆكارەكانیشی لێ دوردەخرێتەوەو ، مادەكانی سەركەوتن و ، تەندروستی چاك و ڕەنگ وبۆ ، دەستكەوتن و دەوڵەمەندی ، حەوانەوەو نازونیعمەت ، دڵخۆشی و شادی هەمووی ئامادە دەبن و ، بەخێرا ڕووی تێدەكەن ٠

صَبْرٌ ، ئارامگرتن ، خۆڕاگرتن : ئارامگرتن نیوەی ئیمان و باوەڕە([٥١٧])، بەڕاستی ناوەڕۆكێكە لە ئارامگرتن و سوپاسگوزاری پێكهاتووە ، كەسانێك لە پێشین گوتویانە : ئیمان و باوەڕ دوو نیوەیە : نیوەیەك ئارامگرتن و ، نیوەیەكیش سوپاسگوزاریە ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ إِنَّ فِي ذلك لآيات لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾[إبراهيم : ٥] واتە : ﴿ إِنَّ فِي ذلك لآيات ﴾ بەڕاستی لەو (بیرخستنەوە)دا پەندو بەڵگەی زۆر هەیە ﴿ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾ بۆ هەموو خۆڕاگرێكی سوپاسگوزار([٥١٨])

پەیوەندی ئارامگرتن بە ئیمان و باوەڕەوە وەكو پەیوەندی سەرە بەجەستەوە ، ئەمەش سێ جۆرە : ئارامگرتنێك لەسەر بەجێهێنانی فەرزەكانی خوای تعالى ، بەجۆرێك پشت گوێیان نەخات ، ئارامگرتنێك لەسەر حەرامكراوەكانی خوای تعالى ، بەجۆرێك نەیانكات و توخنیان نەكەوێت ، ئارامگرتنێكیش لەسەر قەزاو قەدەرو چارەنوسی خوای تعالى ، بەجۆرێك لێی ناڕازی نەبێ ، بۆیە هەركەس ئەم سێ پلەی بەتەواوی بەجێهێنا ، ئەوا ئارامگرتنێكی تەواوی بەجێهێناوە ، لەزەت و نیعمەتی دونیاو ڕۆژی دوای دەستگیر بووە ، سەركەوتن و براوەیی دونیاو ڕۆژی دوایی بەدەست هێناوە ، هیچ كەسێكیش توانای پێگەشتنی ئەوانەی نیە مەگەر بەسەر پردی ئارامگرتندا تێپەڕێ ، وەكو چۆن هیچ كەس توانای پێگەشتنی بەهەشتی نی یە

---

٥١٧ _ إسناده منكر : أخرجه أبونعيم في الحلية (٥ / ٣٤) ، وانظر الضعيفة (٤٤٩) ٠

٥١٨ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

مەگەر بەسەر (الصراط)دا تێپەڕ بێ ، پێشەوا (عمر)ی كوڕی (خطاب) فەرموویەتی : خێرترین و چاكترین گوزەرانمان بە ئارامگرتن دەستكەوت ٠

ئەگەر بیرێك لە پلەكانی تەواویی (الكمال) بەدەستهاتوو لە جیهاندا بكەیتەوە ، دەبینی هەرهەمووی وابەستەی ئارامگرتنە ، بەڵام ئەگەر بیرێك لە ناتەواوی بكەیتەوە كە زەمی خاوەنەكەی دەكرێت لەسەری ، چونكە لە ژێر توانا و دەستەڵاتی خۆیدایە ، دەبینی هەرهەمووی لە ئارامنەگرتنەوەیە ، لێرەدا ئازایەتی و داوێن پاكی و ، بەخشندەیی و خۆ ڕەنجان بۆ بەرامبەر ، هەرهەمووی بەرهەمی ئارامگرتنی ساتێكە ٠

فالصَّبرُ طِلَّسَمٌ على كَنْزِ العُلى مَنْ حَلَّ ذا الطِّلَّسْمَ فازَ بِكَنْزِهِ

واتە :

ئارامگرتن تەلسەمێكە بەسەر گەنجی بڵندەوە هەركەس دەریهێنێت و بیكاتەوە گەنجەكە دەباتەوە

زۆربەی نەخۆشیەكانی جەستەو دڵ ، لە ڕاستیدا لە ئارام نەگرتنەوە دروست دەبێ ، بۆیە نەتوانراوە بەهیچ شتێكی تری هاوشێوەی ئارامگرتن تەندروستی دڵ و جەستەو ڕوحەكان بپارێزرێت ، بۆیە ئارامگرتن جیاكەرەوەی هەرە گەورەی هەق و پوچیە ، (الترياق)ی گەورەیە ، ئەگەر هیچی تریشی تێدا نەبێ تەنها ئەوە نەبێ كە خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتواندایە ، چونكە بەدڵنیای خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتواندایەو خۆشی دەوێن ، خوای تعالى بەڕاستی ئارامگرتوانی خۆش دەوێ ، ئارامگرتوان سەردەخات ، چونكە سەركەوتن لەگەڵ ئارامگرتندایە ، چاكترین شتیشە بۆ خاوەنەكانی ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾[النحل : ١٢٦] واتە : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ ﴾ وە ئەگەر ئارام بگرن ﴿ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾ ئەوە باشترە بۆ ئارامگران([519]) ٠ هەروەها ئارامگرتن هۆكاری سەركەوتنە ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ [آل عمران : ٢٠٠] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی كە

[519] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

برواتان هێناوه ﴿ اصْبِروا ﴾ خۆگربن ﴿ وَصَابِرُوا ﴾ و (له خۆگری دوژمن) خۆگرترین ﴿ وَرَابِطُوا ﴾ و له سەنگەردا ئێشك بگرن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ ﴾و لەخوا بترسن ﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بۆ ئەوەی ڕزگار ببن ([520]).

صَبِرٌ: ڕووەكێكە : (بۆ تەماشاكردنی وێنەكەی بگەڕێرەوە بۆ باسی (الحرف) روى أبوداود في كتاب المراسيل من حديث قيس بن رافع القَيْسي ، أنَّ رسولَ الله ﷺ قال : ((ماذا في الأمَرَّينِ من الشفاء ؟ الصَّبِرُ والثُّفَّاءُ))([521]) واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەی : ((لەو شیفایەی كە لەدوو تاڵەكەدا هەیە ؟ (الصَّبِر)و تەڕەتیزە)) .

وفي السنن لأبي داود : من حديث أُم سلمة ، قالت : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ ، وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَيَّ صَبْرًا ، فَقَالَ : مَا ((ماذَا يَا أُمَّ سَلَمَةَ ؟)) فقُلْتُ : إِنَّمَا هُوَ صَبْرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لَيْسَ فِيهِ طِيبٌ ، قَالَ : ((إِنَّهُ يَشُبُّ الْوَجْهَ ، فَلَا تَجْعَلِيهِ إِلَّا بِاللَّيْلِ)) ونهى عنهُ بالنهارِ([522]).

واته : له (أُم سلمة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی كرم ، لەو كاتەدا كە (أبو سلمة) مرد ، (صَبْرُ)م له خۆم دابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : ((ئەمە چی یە ئەی (أُمَّ سَلَمَةَ) ؟)) منیش گووتم : لەڕاستیدا ئەوە (صَبْرُ)ە ئەی پێغەمبەری خوا ، بۆن خۆشی تێدا نی یە ، فەرمووی : ((بەڕاستی ڕوو چاك و جوان دەكاتەوە ، بەڵام له شەودا نەبێ بەكاری مەهێنە))و قەدەغەی كرد بەڕۆژ بەكاربهێنرێت .

---

[520] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[521] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٤٤٤٢) .

[522] _ ضعيف : رواه أبوداود (٢ / ٢٩٢) ، (٢٣٠٥) ، والنسائي (٦ / ٢٠٤) (٣٥٣٧) ، والبيهقي في الكبرى (٣ / ٣٩٦) ، (٥٧٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبوداود (٥٠٢)

(صَبْرُ) سوودى زۆره ، بەتايبەت هنديەكەى ، پاشەڕۆ (الصفراوية)كان كە لە مێشك و دەمارەكانى بينيندا هەن پاك دەكاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆنى گوڵدا (دهن الورد) ناوچاوان ولاجانگى پىَ چەور بكرێت ، بۆ سەرئێشە بەسوودە ، بۆ برينەكانى دەم و لووت بەسوودە ، (السوداء)و (المالينخوليا)(٥٢٣) ئاسان دەكاتەوە ٠

(الصَبْرُ)ى فارسى ئەقڵ زيرەك دەكاتەوە ، كۆمەكى و يارمەتى دڵ دەكات ، پاشەڕۆ (الصفراوية)كان و بەڵغەميەكان لە گەدەدا پاك دەكاتەوە ئەگەر بەئەندازەى دوو كەوچكى بەئاوەوە بخورێتەوە ، شەهوەت و ئارەزووى پوچ و خراپ دەگەڕێنێتەوە ، ئەگەر لە كاتى سەرمادا بخورێتەوە ، ترسى ئەوەى لێدەكرێت ڕەوانى خوێن بكات ٠

صَـوْمٌ ، ڕۆژوو : ڕۆژوو قەڵغانە بەرامبەر بە نەخۆشيەكانى ڕوح و جەستەو دڵ ، سوودەكانى لە ژماردن نايەت ، كاريگەريەكى سەرسوڕمێنى لە پاراستنى تەندروستى و ، توانەوەى پاشەڕۆكان و ، ڕاگرتنى نەفس بەرامبەر بە خواردنى زيان پێگەيەنەرەكانيدا هەيە ، بەتايبەت ئەگەر بەچاكى و ڕێك و پێكى لە چاكترين كاتە شەرعيەكانيدا ئەنجام دراو ، بەپێى پێويستى جەستەش بەكارهێنرا ٠

پاشان ئەندازەيەكى تەواوى حەسانەوە بە هێزەكان و ئەندامەكان دەبەخشێت " كە لە ئەنجامدا هێزەكانى دەپارێزێت ، خاسيەتێكى تايبەتى تێدايە واپێويست دەكات كە ڕۆژووگرتن بەردەوام بەكاربهێنرێت ، بريتيە لەوەى كە لە كاتى ئێستاو دوايشدا دڵ شادومان دەكات ، ڕۆژووگرتن بەسوودترين شتە بۆ خاوەن ميزاجە ساردو ، تەڕەكان و ، لە پاراستنى تەندروستياندا كاريگەريەكى گەورەى هەيە ٠

---

٥٢٣ _ المالينخوليا : بەڕاى پزيشكە كۆنەكان : جۆرێكە لە شێتى لە ئاكامى خراپى بيركردنەوەوە تووشى مرۆڤ دەبێ ، خەمبارى و ترس بەسەريدا زاڵ دەبێ و پێدەچێ باسى ئەو بيركردنەوە خراپانەش بكات و قسەكانيشى تێكەڵ و پێكەڵ بێت ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي ٠

ڕۆژووگرتن بەشدارە لە دەرمانە ڕوحانی و سروشتیەکاندا ، وە ئەگەر کەسی ڕۆژووان تیایدا چاودێری ئەوانە بکات " کە پێویستە لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشەوە چاودێری بکرێن ، ئەوا دڵ و جەستەی سوودێکی گەورەی لێ دەبینن و ، هەڵدەستێت بە بەرگیری کردن بەرامبەر بەو مادە نامۆ و خراپانەی کە لە ئامادەباشیدایە بۆی ، مادده خراپەکانیش لادەبات " بەگوێرەی کەمالی ڕۆژووەکەو و ناتەواویەکەی ، ڕۆژووان دەپارێزێت بەرامبەر بەوانەی پێویستە ڕۆژووانی لێ بپارێزرێت ، یارمەتی دەدات بۆ هەستان بە مەبەستەکانی ڕۆژوو و نهێنی و هۆکارە نادیارەکانی ، چونکە مەبەست بەڕۆژوو شتێکی تری گەورەو بەڕێزە " کە لە پشتی وازهێنانی خواردن و خواردنەوەوەیە ، بۆیە لە نێوان هەموو کردەوەکاندا تایبەت کرا بەوەی کە بۆ خوای پەروەردگارە ٠ لەبەر ئەوەی ڕۆژوو پارێزەرو قەڵغانێکە لە نێوان بەندەو ئەو شتانەدا کە زیان بە دڵ و جەستەی دەگەیەنن " لە ئێستاو دوایدا ، بۆیە خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾[البقرة : ١٨٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی کە بڕواتان هێناوە ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾ ڕۆژووتان لەسەر نوسراوە ﴿ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ هەروەك نووسراوە لەسەر ئەوانەی لە پێش ئێوەدا بوون ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ بۆ ئەوەی خۆتان بپارێزن ([٥٢٤])٠

یەکێك لە مەبەستەکانی ڕۆژوو قەڵغان و پاراستنە ، کە پارێزێکی زۆر بەسوودە ، مەبەستەکەی دیکەش : کۆبونەوەی دڵ و هیمەتە بۆ خوای تعالی ، کۆکردنەوەی هێزەکانی نەفسە بۆ خۆشەویستی خوای تعالی و گوێڕایەڵی ٠ پێشتریش سەبارەت بەهەندێ لە نهێنیەکانی ڕۆژوو دواین لە : بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژووگرتندا.

---

٥٢٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

پیتی ضاد (ض)

ضَبٌّ ، بزن مژه : ثبت في الصحيحين من حديث ابن عباس ، أن رسول الله ﷺ سُئِل عنه لَمّا قُدِّمَ إِلَيْه ، وامتنعَ مِن أكله : أحَرَامٌ هو ؟ فقَالَ : ((لَا ، وَلَكِنْ لَمْ يَكُنْ بِأَرْضِ قَوْمِي ، فَأَجِدُنِي أَعَافُهُ)) ، وأُكِلَ بينَ يَديهِ وعلى مائدته وهو يَنْظُرُ([٥٢٥]).

واته له (ابن عباس)هوه _ خوا له خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ فهرموويهتى : پێغهمبهرى خوا ﷺ پرسيارى لێكرا كاتێ بزن مژهى خرايه پێش دهست و ، قايل نهبوو بيخوات : ئايا حهرامه ؟ فهرمووى : ((نهخێر ، بهڵام له خاكى قهومهكهمدا نهبووه ، بۆيه تهماشا دهكهى دڵم بهسهرى ناچێت)) ، بهڵام له پێش دهستى و لهسهر سوفرهكهشى خوراو خۆشى تهماشاى دهكرد .

وفي الصحيحين من حديث ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، عنه ﷺ قال: ((لا أُحِلُّهُ ولا أُحَرِمُه))([٥٢٦]).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (عمر)هوه _ خواى تعالى له خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ فهرموويهتى : پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((نه حهڵاڵى دهكهم و نه حهراميشى دهكهم)).

ميزاجى گهرمى ووشكه ، شههوت و ئارهزووى جووتبوون زياد دهكات ، ئهگهر بكوترێت و ، بخرێته سهر نهخۆشى (الشوكة) ڕايدهكێشێت .

---

[٥٢٥] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٥٢٦] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٦٦) كلاهما عن عبدالله بن دينار عن عبدالله بن عمر يرفعه ولفظه : ((لست بآكِلِهِ ولا بِمُحَرِّمه)) .

ضِفْدِعٌ ، بۆق : ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : بۆق حەڵاڵ نی یە بکرێت بەدەرمان ، پێغەمبەری خوا ﷺ کوشتنی بۆقی قەدەغە کردووە ، مەبەستی بەو فەرموودەیە کە لە (مسند)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە : عن عثمان بن عبدالرحمن _ رضي الله عنه _ أنَّ طبيباً ذكر ضِفدعاً في دواء عندَ رسول الله ﷺ فنهاه عن قتلها([٥٢٧]).

واتە : لە (عثمان)ی کوڕی (عبدالرحمن)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەیگێڕێتەوە کەوا پزیشکێك لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسی بۆقی کرد لە دەرمانێکدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی لێکرد بۆق بکوژێت ٠

دانەری (القانون) دەڵێت : هەرکەس خوێنی بۆق یاخود لە لەشی بخوات ، جەستەی دەئاوسێت و ، ڕەنگی دەپەڕێت و ، تۆماو فڕێ دەدات تاوەکو دەمرێت ، بۆیە پزیشکان لە ترسی زیانەکانیدا وازیان لە بەکارهێنانی بۆق داوە ٠

بۆق دوو جۆرە : ئاوی و خاکی ، خواردنی خاکیەکەی کوشندەیە ٠

پیتی طاء (ط)

طيبٌ ، بۆنی خۆش : ثُبِتَ عن رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنه قالَ : ((حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ))([٥٢٨]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە دونیادا ژن و بۆنی خۆشم لا خۆشەویست کراوەو ، چاو ڕوونکەرو خۆشی هێنیشم خراوەتە نوێژەوە))٠

---

[٥٢٧] _ تقدم تخريجه ٠

[٥٢٨] _ تقدم تخريجه ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری بۆنی خۆشی بەکاردەهێناو ، بۆنی ناخۆشی بەلاوە قورس بوو ، دەیخستە ناڕەحەتیەوە ٠

بۆنی خۆش خۆراکی ڕوحە " کە هەموو هێزەکانی جەستەی لەسەر سوار دەکرێت ، هێزەکانی جەستە بەبۆنی خۆش دەبوژێنەوەو دوو ئەوەندەو زیاتر دەبن ، هەر وەك ئەوەی کە بە خواردن و خواردنەوە ، خۆشگوزەرانی و شادومانی ، تێکەڵاوبونی خۆشەویستان ، ڕودانی کاروبارە بەلاوە خۆشەکان ، نادیاربوونی ئەو کەسانەی کە نادیاربوونیان بەلای مرۆڤەوە خۆشە ئەو هێزانە زیاد دەبن ٠

چونکە تەماشاکردنی ئەو جۆرە کەسانە ڕوحی مرۆڤ بارقورس دەکات ، وەکو خەڵکە ڕەزا قورس و بیزارەوەکان ، بەڕاستی تێکەڵاوبونی ئەم جۆرە کەسانە هێزەکان لاواز دەکات و ، خەم و خەفەت دەهێنێت ، کەوابوو ڕۆڵی ئەم جۆرە کەسە ڕەزا قورسانە " بۆ ڕۆحی مرۆڤ " وەکو ڕۆڵی تاو و گەرمیەکی زۆرە بۆ جەستە ، هەروەها تێکەڵاوبونی ئەو جۆرە کەسە ڕەزاقورسانە وەکو ئەوەیە کە بۆنێکی ناخۆشت بە سەردا هاتبێ ، بۆیە خوای تعالی هاوەڵانی خۆشەویست کردبوو بەوەی کە قەدەغەی کردبوون بەبۆنی ناخۆشەوە تێکەڵی پێغەمبەری خوا بن ﷺ چونکە بیزار دەبوو ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ ولكن إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾[الأحزاب : ٥٣] واته : ﴿ ولكن إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا ﴾ بەڵام ئەگەر بانگ کران (بۆ نان خواردن) ئەوسا بڕۆنە ژوورەوە ﴿ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا ﴾ ئینجا ئەگەر خواردنەکەتان خوارد بڵاوەی لێ بکەن ﴿ وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ﴾ وە مەمێننەوە بۆ قسەکردن ﴿ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (مانەوەتان) ئازاری پێغەمبەری ﷺ

دەدات ﴿ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ ﴾ ئەويش شەرم دەكات ليّتان (كە بێ دەنگە) ﴿ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾ بەڵام خوا لە (ووتنى) هەق شەرم ناكات([٥٢٩])٠

مەبەست ئەوەيە كە بۆنى خۆش لە هەموو شتێك زياتر بەلاى پێغەمبەرى خواوە ﷺ خۆشەويستر بوو ، وە كاريگەريەكى باشى لە پاراستنى تەندروستى و ، دورخستنەوەى زۆرێك لە ئازارو هۆكارەكانيدا هەيە ، بەهۆى هێزى سروشت تيايدا ٠

طِينٌ ، قورِ : لە هەندێ فەرموودەى هەڵبەستراودا هاتووەو هيچ كاميان (صحيح) نين وەكو فەرموودەى : مَنْ أكل الطِّينَ ، فقد أعان على قتل نفسه واتە : هەركەس قورِ بخوات ، يارمەتى كوشتنى نەفسى خۆى داوە ٠ ومثل حديث : ((يا حميراءُ لا تأكلي الطِّينَ فإنَهُ يعصمُ البطنَ ويصفَرُ اللّونَ ويذهبُ بهاءَ الوجه))([٥٣٠])

واتە هەروەها فەرموودەى : ((ئەى ژنى سورو سپى قورِ مەخۆ چونكە سك دەگرێت و ، رەنگ زەرد هەڵدەگەرِێنێت و ، جوانى روو لادەبات)) ٠

هەموو فەرموودەيەك سەبارەت بە قورِ هاتبێت (صحيح) نى يەو ، هيچ بنەرِەتێكى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ نى يە ، بڵام خراپ و زيانبەخشەو ، رِێرِەوى رِەگەكان دەبەستێت ، ميزاجى ساردى ووشكە ، بەهێز ووشك دەكاتەوە ، قەدەغەى رِەوانبوونى سك دەكات ، دەبێ بەهۆى خوێن دەردان و دروستبوونى برينى نێو دەم ٠

طَلْحٌ ، مۆز ، خواى تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَطَلْحٍ مَنضُودٍ ﴾[الواقعة : ٢٩] سەبارەت بە ووشەى (طَلْحٍ) زۆريەى زانايانى تەفسير فەرموويانە : مۆزە ، (المَنْضُودُ) واتە : رِيزكراو يەك لە سەر يەك ، وەكو شانە ٠ هەروەها گووتراوە ووشەى (طَلْحٍ) واتە : درەختى درِكاوى ،

---

[٥٢٩] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

[٥٣٠] ـ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٧٤) ٠

كه له جێگەی هەر دڕكێك بەرێك دەركەوتبێت ، بۆیە بەری دارەكە یەك لەسەر یەك ڕیزدەبن ، ئەمەش دەچوێنرێت بە مۆز ، ئەم گوفتارەش راسترە ، بۆیە كە پێشین باسی مۆزیان كردووە مەبەستیان چواندن بووە نەك تایبەت كردن . والله أعلم .

میزاجی گەرمی تەڕو شێدارە ، چاكترینی پێگەیوی شیرینە ، بۆ زبری سینگ و سیی و كۆكەو ، برینەكانی گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، میزهێنەرە ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، شەهەوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجوڵێنێت ، سك نەرم و شل دەكاتەوە ، پێش خۆراك دەخورێت ، بۆ گەدە زیانبەخشە ، (الصفراء)و بەڵغەم زیاد دەكات ، بەشەكر یاخود بەهەنگوێن زیانەكانی دوردەخرێتەوە .

طَلْعٌ ، ڕوانگە : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴾[ق : ١٠] ، (طَلْعُ النخيل) واتە : ڕوانگەی دارەخورما : سەرەتاو یەكەم دەركەوتنی چرۆی بەری دارەخورمایە ، ئەو توێكڵەش كە چرۆكەی تێدایە لە زمانی عەرەبیدا (الكُفُرّى)ی پێ دەڵێن ، (النَضيد) : ڕیزكراو یەك لە سەر یەك ، لە ڕاستیدا تەنها چرۆكە لە نێو بەرەگەكەیدا (النَضيد)ی پێ دەگوترێت واتە : ڕیزكراو یەك لە سەر یەك ، بەڵام كە چرۆكان گەورەرەبوون و لە توێكڵەكە هاتنە درەوە چیتر (النَضيد)ی پێ ناگوترێت ، چونكە یەك لە سەر یەك ڕیزنەكراون . هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾[الشعراء : ١٤٨] (الهَضيم) واتە : چرۆی بەری دارەخورماكە لە نێو بەرگەكەدا ڕێكخراوە هەندێكی لەپاڵ هەندێكی تردا ، ئەمەش وەكو(النَضيد)ە كە واتای ڕیزكردن دەبەخشێت بە یەك لە دوای یەك ، لێرەدا (الهَضيم)ی پێ دەگوترێت تاوەكو لە نێو بەرگە (الكُفُرّى)كەدا بێت ، بەڵام كە لەبەرگە (الكُفُرّى)كە هاتە دەرەوە چیتر (الهَضيم)ی پێ ناگوترێت .

ڕوانگەی دارەخورماش دوو جۆرە : نێرو مێ : موتوربەكردنیش ئەویە كە ڕوانگەی نێری دارەخورماكە دەبردرێت كە وەكو ئاردی گەنمەو دەكرێتە نێو دارەخورما مێ كەوە ، كە لە

زمانی عەرەبیدا دیسان (التأبیر)یشی پێ دەگوترێت ، ئەوەش لە جێگەی پیتکێ یە لە نێوان نێرو مێکەدا ٠

وقد روى مسلم في صحيحه : عن طلحة بن عُبيدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : مررتُ مع رسول الله ﷺ في نخل ، فرأى قوماً يُلَقِّحُونَ ، فقال : ((مايصنعُ هؤلاء ؟)) قالوا : يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى ٠ قال : ((ما أظُنُّ ذلك يُغني شيئاً)) ، فبلغهم ، فتركوه ، فلم يَصْلُحْ ، فقال النبيُّ ﷺ: ((إنما هُوَ ظَنٌّ ، فإن كان يُغني شيئاً ، فاصنَعوه ، فإنَّما أنا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ، وإنَّ الظَنَّ يُخطِيءُ ويُصيبُ ، ولكنَ ما قلتُ لكم عنِ الله عزَّ وجلَّ ، فلن أكذِبَ على الله))([531]).

واتە : لە (طلحة)ی کوڕی (عُبيدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەیاوەری پێغەمبەری خوا ﷺ بەلای باخێکی دارەخورمادا تێپەڕیووین ، تەماشای کرد کەسانێك موتوربە دەکەن ، فەرمووی : ((ئەمانە چ دەکەن ؟)) گووتیان : لە ڕوانگەی نێرەکە دەبن و دەیکەنە نێو مێ کەوە ، فەرمووی : ((واگومان دەبم هیچ سوودێکی نەبێ)) ، گوفتارەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خەڵکەکە گەشت ، بۆیە وازیان لە موتوربەکردن هێنا ، ئەوبوو دارەخورماکان بەریان نەگرت ، ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە ڕاستیدا ئەوە تەنها گومانە ، ئەگەر سوودێکی هەیە ، ئەنجامی بدەن ، چونکە منیش تەنها مرۆڤێکی وەکو ئێوەم ، گومانیش بەهەڵەدا دەچێت و دەپێکێت ، بەڵام ئەوەی پێم گووتن لە خوای تعالاوەیەو ، درۆ بە دەم خواوە ناکەم)) ٠

ڕوانگەی دارەخورما بەسوودە بۆ جووتبوون و ، زیادی دەکات ، ئەگەر ژنان ئاردی ڕوانگەکەی پێش جووت بوون هەڵگرن یارمەتی سك پڕبوون دەدات ئەوپەڕی یارمەتیدان ،

[531] _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ١٦٢ ، ١٦٣) ، وعبد بن حميد (١٦٢) ، ومسلم (٧ / ٩٥) ، وابن ماجة (٢٤٧٠) ككلهم من طريق موسى بن طلحة عن أبيه فذكره ٠

ميزاجى له ساردى و ووشكێتيدا له پله دوودايه ، گەده بەهێز دەكات و ووشكى دەكاتەوه ، هەڵچوونى خوێن هێمن دەكاتەوه له گەڵ چڕى و دەرەنگ هەرسيدا ٠

بەدەر له كەسانى ميزاج گەرم كەسانى تر بەرگەى ناگرن ، ئەو كەسەى بەزۆرى بەكارى دەهێنێ پێويسته هەندێك له دانەوێڵه گەرمەكانى (الجاروشات الحارة) بەدوادا بەكار بێنێت ، خوو هێمن دەكاتەوه ، هەناو بەهێز دەكات ، ناوكرۆكى دارەخورماو ، هەروەها خورما سەوزە پێنەگەشتووەكان(البَلح)و ، ئەوەش تازە شيرينى تێكەوتووه (البُسر) هەمان ڕۆڵى ڕوانگەكان دەبينن ، بەڵام زۆر بەكارهێنانى زيان به گەدەو سينگ دەگەيەنێت ، وه پێدەچێ نەخۆشى(القولنج) دروست بكات ، دەتوانرێت بەڕۆن چاك بكرێت ياخود بەو شتانەى پێشتر باسكرا ٠

پيتى عين (ع)

عنَبٌ ، ترێ : في الغيلانيات([٥٣٢]) من حديث حَبيب بن يَسار ، عن ابن عباس _ رضي الله عنه قال : رأيت رسول الله ﷺ يأكل العنب خَرطاً.

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : بينيم پێغەمبەرى خوا ﷺ هێشوه ترێكەى دەخسته زارى و تۆوەكەى فڕێدەداو دەيخوارد ٠

(أبو جعفر العقيلي) دەڵێت : ئەم فەرموودەيه هيچ بنەڕەتێكى ڕاستى نى يه ، گوتم _ ابن القيم _ : (داود)ى كوڕى (عبدالجبار أبو سليم الكوفي) له (سَند)ەكەيدايه ، كه پێشەوا (يحيى)ى كوڕى (مَعين) فەرموويەتى : درۆى دەكرد ٠

هەروەها له پێغەمبەرى خواوه ﷺ باسكراوه : كەوا حەزى به ترێ و كاڵەك بووه ٠

---

[٥٣٢] _ الغيلانيات : كۆمەڵێكى زۆرى فەرموودەيەو له يازده بەشدا كۆكراوەتەوەو به (تخريج)ى پێشەوا (الدَّارَقُطْنِيّ)يه ، بڕوانه : تاج العروس في جواهر القاموس ، وەرگێڕ ٠

خوای تعالی له شـەش شوێنی قورئانەکەیدا باسـی ترێـی کـردوه لـه کۆی ئـەو نیعمـەت و بەهرانـەی بـە بەنـدەکانی خـۆی بەخشـیوه لـەم دونیایـەو لـە بەهەشتیشـدا · تـرێ چـاکترین میوەیـەو لەهەمووشـیان بەسـوودترە ، کـە بـە تـەڕی و ووشـکی و ، سـەوزی و پێگەیشـتووش دەخورێت ، میوەیەکە لە میوەکان ، خواردنێکە لە خواردنەکان ، پێخۆرێکـە لـە پێخۆرەکـان ، دەرمانێکە لە دەرمانەکان ، خواردنەوەیەکە لە خواردنـەوەکان ، میزاجـی میزاجـی تۆوەکانـە : گەرمی و تەڕی ، چاکترینیی هەرە گەورەو ئاودارەکانە ، سپێکەی لە ڕەشەکەی ستایشـکراوترە ئەگەر یەکسان بوون لە شیرینیدا ، وازلێهێنراو دوای کردنەوە بەدوو تا سێ ڕۆژ ستایشـکراوترە لـەوەی کـە لـە ڕۆژی کردنەوەیـدا بـەکاردەهێنرێت ، چـونکە لـە ڕۆژی کردنەوەیـدا سـك دەئاوسێنێت ، هەڵواسراو تاوەکو توێکڵەکەی دەچێتەوەیەك کرژ دەبێتـەوە خـۆراکێکی چاکی تێدایە ، بەهێزکاری جەستەیە ، خۆراکی وەکو خـۆراکی هـەنجیرو مێـوژە ، ئەگـەر بـەبێ نـاوك بخورێت لە هەمووی زیاتر سروشت نەرم ونیان دەکاتـەوە ، زۆر خـواردنی سـەر دەئێشـێنێت ، زیانەکانی بەهەناری مزر(الرمان المز) لادەبرێت ·

سوودی ترێ لەوەدایە کە خوو نـەرم ونیـان دەکاتـەوە ، قەڵـەو دەکـات ، خـۆراکێکی چاك دەبەخشێت ، یەکێکە لەو سێ میوەیەی کە بەپاشای میوەکان دادەنرێـت : تـرێ و ، خورمـای ڕەتابی تازە پێگەیوو ، هەنجیر ·

عَسَلٌ ، هەنگوێن : پێشتر سوودەکانی باسکرا ·

(ابـن جُـرَیجُ) دەڵێـت : پێشـەوا (الزهـري) فەرموویـەتی : هـەنگوێن بەکاربێنـە ، چـونکە چاکە بۆ لەبەرکردن ·

چاکترینیشی پاکترین و سپیترینێتی ، ئـەوەی تیژێتێکـەی نـەرم و نیـانترە ، شـیرینیەکەی ڕاستگۆترە ، ئەوەی لە چیاو دەرختەکانـەوە وەردەگیرێـت ، بەچـاکتر دادەنرێـت بەبـەراوردی

ئەوەی لە شانەکانەوە وەردەگیرێت ، ئەمەش بەگوێرەی ئەو شوێنەیە کە هەنگەکەی تێدا بەخێو دەکرێت ٠

عَجْوَةٌ ، جۆرێکە لە چاکترین جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز : في الصحيحين : من حديث سعد بن أبي وقّاص _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَراتٍ عَجْوَةً ، لمْ يَضُرُّهُ ذلك اليومَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ))([٥٣٣]).

واتە : لە (سعد)ی کوڕی (أبي وقّاص)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس بۆ خواردنی بەیانی حەوت خورمای (عَجْوَة) بخوات ، چیتر ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن)) ٠

وفي سنن النسائي وابن ماجة من حديث جابر ، وأبي سعيد _ رضي الله عنهما _ ، عن النبيِّ ﷺ ((العجوةُ من الجنة ، وهي شفاء من السُّمِّ ، والكمأة من المنِّ ، وماؤها شِفَاء للعين))([٥٣٤]).

واتە : لە (جابر)و ، (أبي سعيد)ەوە _ خوایان لێ ڕازی بێت _ دەفەرمن : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (((العجوة) لە بەهەشتەوەیە ، شیفایە بەرامبەر بە ژەهر ، دوومەڵانیش لە (المَنْ)ەو ، ئاوەکەشی شیفایە بۆ چاو)) ٠

---

[٥٣٣] _ سبق تخريجه ٠

[٥٣٤] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٤٨) ، وابن ماجة (٣٤٥٣) كلهم من طريق شهر بن حوشب عن جابر بن عبدالله وأبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٤٥٣) بإسناده عن أبي نضرة عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ٠

(المَنْ) واتە : لەو بەخشینانەیە کە خوای تعالى بە بەندەکانی خۆی بەخشیوە بەبێ هیچ ماندوبونێك ، یاخود پێدەچێ مەبەست بەو گەزۆیەی (بنی إسرائيل) بێت کە وەکو شەونم و خوناوك دەکەوتە سەر دەرختەکان و ئەوانیش کۆیان دەکردەوەو دەیان خوارد ، لێرەدا تەنها چواندویەتی بەو گەزۆیە لە ڕووی دەستکەوتنەوە ، چونکە مرۆڤ هەردوو شتەکەی دەست دەکەوێت بەبێ هیچ ماندوو بونێك ، بڕوانە :

گوتراوه : مەبەست بەو (العجوة)یە خورمـا پیرۆزەکـەی مەدینەیـە ، کـە جۆرێکـە لـە جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز ، کە چاکترین جۆری خورمـای حیجازە بەگشتی ، جۆرێکی پیرۆزە ، بەلەزەتە ، پتـەو تۆکمەیـە بۆ جەستەو هێـز ، لـە هـەمووی نـەرم ونیـانترو خۆشترو بەلەزەترە ٠

پێشتر لە پیتی (تاء)دا باسـی خورمـاو میـزاج و سـوودەکەمان کـرد ، هـەروەها ئـەوەمان روونکـردەوە کـە (العجـوة) بـە چ شـێوازێك ژەهـرو جـادوو دوردەخاتـەوە ، بۆیـە پێویسـت بەدوبارە بوونەوە ناکات ٠

عَنبَر([٥٣٥]): تقدم في الصحيحين من حديث جابر ، في قصة أبي عَبيدةَ ، وأكلهم من العنبر شهراً ، وأنهم تزوَّدوا من لحمه وشَائقَ الى المدينة ، وأرسلوا منه إلى النبيِّ ﷺ ([٥٣٦]).

واته : پێشتر فەرموودەکەی (جابر)مان باسکرد ، سەبارەت بە چیرۆکەکەی (أبي عُبيدةَ)و ، خواردنیان لە نەهەنگە (العنبر)ەکە یەك مانگ ، پاشان بەووشکراوەیی و نیوەکوڵاوی چەند پارچە گۆشتێکیشیان لێ هەڵگرت لە سەفەری گەڕانەوەیاندا بۆ مەدینەو ، هەندێکیشیان نارد بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەمەش یەکێکە لەو بەڵگانەی کە پەنجە ڕادەکێشێت بۆ حەڵاڵبوونی ئەوەی لە دەریادا هەیەو تایبەتیش نی یە تەنها بە ماسیەوەو ، هەموو مردووەکانی حەڵاڵن.

---

[٥٣٥] ــ العنبر : جۆرە نەهەنگێکە لە زەریاکاندا دەژی و ، هەموو جۆرێکی زیندەورەی زەریایی دەخوات ، ماددەی (العنبر) ڕشانەوەی نەهەنگەکەیە کە لە سکیەوە دێتەدەرێ ، بریتیە لە ماددەیەکی مێوینی ڕەنگ خۆڵەمێشی یا سپی یا زەرد یا ڕەشە ، بە زۆری زیاتر لە یەك ڕەنگە ٠ ئەو دەریاوانەی پارچەیەکی دەستکەوێت ، ئەوا خۆشبەخترین مرۆڤە چونکە نرخەکەی زۆر گرانە ، گەورەترین پارچەی (العنبر) دۆزرابێتەوە کێشەکەی (٢٤٨) ڕەتڵ بووەو خاوەنەکەی بە (١٣٠٠٠) جونیهی ئیستەڕلینی فرۆشتویەتی ، هەموو بۆنە یەکجار بە نرخەکانی جیهان بەشێك لە بۆنی عەنبەری تێدایەو ، خودی بۆنەکەش لە بۆنی میسك دەچێت ، ئەم نەهەنگە سەرێکی زۆر گەورەی هەیەو ، پڕە لە زەیت و ڕۆن ٠ بڕوانە : www.y_nas .com ٠ وەرگێڕ ٠

[٥٣٦] ــ صحيح ، تقدم تخريجه ٠

بەرپەرچی ئەو قسانەشمان دراوەتەوە بەوەی کە گوایە دەریاکە بەزیندووی فڕێی دایە دەرەوە ، پاشان ئاوەکەی لێ نیشتەوەو ، مرد ، ئەمەش حەڵاڵە ، چونکە مردنەکەی بەهۆی ئەوەوە بوو کە لە ئاوەکە دوورکەوتەوە ، بەڵام ئەم بۆچونەیان ڕاست نی یە ، چونکە ئەوان بەمردووی لە ڕۆخی دەریاکەدا دۆزیانەوە ، نەشیان بینی بەزیندووی لە ئاوەکە بێتە دەرەوەو ، پاشان ئاوەکەی لێ بنیشێتەوەو بمرێت .

هەروەها : ئەگەر زیندوو بوایە دەریاکە فڕێی نەدەدایە دەرەوە بۆ ڕۆخەکەی ، چونکە زانراوە دەریا تەنها گیندلەبەرە مردووەکانی فڕێ دەداتە دەرەوە نەك زیندووەکان .

هەروەها : ئەگەر وادابنرێت ئیحتمالی بۆچونەکەی ئەوان بکات ، دیسان شیاو نی یە قسەکانیان مەرجێك بێت بۆ حەڵاڵبونی ، چونکە شت حەڵاڵ نابێ لە گەڵ بوونی گومان لە هۆکاری حەڵاڵ بونەکەیدا ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کرد نێچیرەوان لە نێچیرەکەی بخوات ئەگەر بەخنکاوی لە ئاودا دۆزیبێتیەوەی چونکە گومان لە هۆکاری مردنەکەیدا هەیە ، ئایا مردنی بەهۆی ئامێرەکەوە بوو یاخود بەهۆی ئاوەکەوە بوو ؟

بەڵام (العنبر) کە جۆرێکە لە بۆنە خۆشەکان ، نایابترین بۆنە لە پاش (المسك) ، ئەو کەسانەی لە پێشی (المسك)ەوە دایدەنێن بەهەڵەدا چوونە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ (المسك)ی بەگەورەی بۆنە خۆشەکان داناوە([٥٣٧]) ، بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیربووە کەوا سەبارەت بە (المسك) فەرموویەتی : بۆن خۆشترین بۆنە خۆشەکانە ، پاشان _ إن شاء الله تعالى _ ئەو خاسیەت و سوودانەی تایبەت کراوە بە (المسك)ەوە دەخەینە ڕوو ، تا ئەو ئاستەی بۆنی خۆشی بەهەشتە ، ئەو گردەش کە نیشتەگەی ڕاستگۆیانە (الصِّدِّيقين) لە بەهەشتدا لە (المسك)ە نەك لە (العنبر) .

---

[٥٣٧] _ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١ ، ٣٦ ، ٤٧ ، ٦٢ ، ٨٧) ، وأبوداود (٣١٥٨) ، والترمذي (٩٩١) ، (٩٩٢) ، والنسائي (٤ / ٣٩ ، ٤٠) كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد الخُدري مرفوعاً : ((أطيب الطيب المسك)) .

ئەو شتەی فریوی ئـەو کەسـەی داوە (العنـبر) بخاتـە پـێش (المسـك)ەوە ، ئەوەیـە کـە گوایە گۆڕانی بەسەردا نایەت بە درێـژایی زەمـەن ، لـەم ڕووەوە لـە زێـڕ دەچێت ، بـەڵام ئەمـە بەڵگـە نـی یـە بـۆ ئـەوەی لـە (المسـك) چـاکتر بـێ ، چـونکە بـەم تـەنها خاسـیەتە توانـای بەرەنگاربوونەوەی خاسیەتە زۆرەکانی (المسك)ی نی یە ·

پاشان : جۆرەکانی (العنـبر) زۆرەو ، ڕەنگەکانیشـی دیسـان زۆرن ، وەکـو سـپی ، ڕەش بۆر ، سوور ، زەرد ، سەوز ، شین ، ڕەش ، جۆرەها ڕەنگ ·

چاکترینیشی : ڕەش بۆرو (الأشهب) ، شین و ، زەردە · خراپترینیشی : ڕەشە ·

خەڵکیش جیاوازبوونە سەبارەت بـەدیاریکردنی تـوخم و ڕەچـەڵەکی بـۆنی (العنـبر) ، ئـەوبوو تایەفەیـەك گوتویانـە : ڕووەکێکـە لـە بنـی دەریـادا دەڕوێـت و ، هەنـدێ لـە گیانلەبـەرانی دەیخـۆن و ، ئینجـا کـە لێـی مەسـت دەبـن وەکـو تـەرس فڕێـی دەدەن و ، دەریاش بۆ ڕۆخەکەی فڕێی دەدات ·

هـەوەها گـوتراوە : شـەونمێکە لـە ئاسمانـەوە دادەبەزێتـە سـەر دورگـەکانی دەریـاو ، شەپۆلەکانیش بۆ ڕۆخی دەریاکە فڕێی دەدەن ·

هەروەها گوتراوە : تەرسی گیانلەبەرێکی دەریایە لە مانگا دەچێت ·

هەروەها گوتراوە : بەڵکو خەڵتەیەکە لە خەڵتەکانی دەریا ، واتە : کەفێکی سەر دەریایە ·

دانـەری (القـانون) دەڵێـت : واگومـان دەبرێـت لـە کانیـەکی دەریـاوە هەڵـدەقوڵێت ، کـە دەشـڵێن ، خەڵتەیـەکی دەریایـە ، یـاخود تەرسـی گیانلەبەرێکـە لـە راسـتیەوە بـەدوورە · قسەکانی تەواوبوو ·

میزاجــی گــەرمی ووشــکە ، بــەهێزکاری دڵ و ، مێشــك و ، هەســتەکان و ، ئەندامــەکانی جەستەیە ، بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و دەم خواربوون و ، نەخۆشیە بەڵغەمیەکان و ، ئازارە ساردەکانی گەدەو ، بایە چرەکان بەسوودە ، بەسوودە بۆ کونیلە داخراوەکـان (السدد) ئەگەر خورایەوە ، یا لـە دەرەوەوە پێی چەوەر بکرێت ، ئەگـەر هەڵمەکـەی هەڵمژرێت بۆ هەڵامەت و سەرئێشەو ، شەقیقەی سارد بەسوودە ٠

عُودٌ ، العود الهندي : ئەمەش دوو جۆرە :

یەکەمیان : لە دەرماندا بەکاردێت و بـە (الکُست) ناسـراوە ، هـەروەها پێشـی دەڵـێن : (القُسط) پاشان لە پیتی (قاف)دا باسی دەکەین ٠

دووەم : بۆ بۆنی خۆش بەکاردێت و بە (الأُلوَّة) ناودەبرێت ٠

وقد روى مسلم في صحيحه : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، أنه كان يَسْتَجمِرُ بالأُلوَّةِ غير مُطَرَّاةٍ ، وبكافورٍ يَطرَحُ معها ، ويقول : هكذا كانَ يَسْتَجْمِرُ رسول الله ﷺ ([538]).

واتە : (ابن عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بە (الأُلوَّةِ)ی تێکەڵ نەکراو بەبۆنی تر خۆی بۆنخۆش دەکردو ، بەکافوریش کە تێکەڵی دەکرا و ، دەیفەرموو : بەم شێوە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی بۆنخۆش دەکرد ٠

بە (صحیح)ی لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ جێگیربـووە کـەوا سـەبارەت بـە سیفەتی ئـەو نازونیعمەتەی خەڵکی بەهەشت تیایدان فەرموویەتی : ((مجامِرُهُمْ الأُلوَّةِ))([539]).

واتە : ((خۆ بۆنخۆش کردنیان بە (الأُلوَّةِ)یە)) ٠

---

[538] _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) ، والنسائي (٨ / ١٥٦) كلاهما من طريق ابن وهب قال : أخبرني مخرمة عن أبيه عن نافع فذكره عن ابن عمر ٠

(الأَلُوَّةِ) : جۆرێکە لە بۆنی خۆش ٠

[539] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٦) ، والبخاري (٤ / ١٤٣) ، ومسلم (٨ / ١٤٧) ، والترمذي (٢٥٣٧) كلهم من طريق معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً

لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (المجامر) کۆی ووشەی (مجمر)ە واتە : ئەو شتەی مرۆڤ خۆی پێ بۆنخۆش دەکات وەکو (عود) _ جۆرە بۆنێکە _ یاخود شتی تر ئەمەش چەند جۆرێکە : چاکترینی : هندی ، پاشان چینی ، پاشان (القَماري) ، پانیش المنْدَلي([٥٤٠])٠

چاکترینیشی : ڕەش و شینە ڕەقە هێمنە چەورەکەیەتی ، کەمترینیشیان لە چاکێتیدا : ئەوەی سووکەو سەر ئاو دەکەوێت ٠

دەگوترێت : درەختێکە دەبڕدرێت و یەك ساڵ بەژێر خاکەوە دەکرێت ، لەو ماوەیەدا خاکەکە بەشە بێسوودەکانی دەخوات و ، تەنها (عود)ە بۆنخۆشەکە دەمێنێتەوە ، کە خاکەکە ناتوانێت کاری تێبکات ، هەروەها توێکڵەکەی و ئەوەی بۆنی خۆشی نی یە لەو ماوەیەدا بۆگەن دەکەن ٠

میزاجی گەرمی ووشکە لە سێ یەمدا ، کونیلە داخراوەکان (السُدد) دەکاتەوە ، با دەشکێنێت ، پاشماوەی شێ ناهێڵێت ، هەناو و دڵ و بەهێز دەکات و شادومانیان دەکات ، بۆ مێشك بەسوودە ، هەستەکان بەهێز دەکات ، سك دەگرێت ، بۆ مێزە چرتکێی دروستبوو بەهۆی ساردی مێزڵدانەوە بەسوودە ٠

(ابن سمجون) دەڵێت : (عود) چەندین جۆرەو ناوی (الألُوَّة) کۆیان دەکاتەوە ، لە ناوەوەو دەرەوشەوە بەکاردەهێنرێت ، مرۆڤ بەتەنهاو تێکەڵ کردن لە گەڵ بۆنی خۆشی دیکەدا خۆی پێ بۆنخۆش پژێن دەکات ، بۆنخۆش پژێنیش خۆی بۆ خۆی چاودێری گەوهەری

---

[٥٤٠] _ القَماري : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەڤەری (القَمار)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : المبدع شرح المقنع ، ص١٧ ٠

(المنْدَلی) : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەڤەری (المنْدَل)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : الروض المعطار في خبر الأقطار ، ص ٥٥٠ ، وەرگێڕ ٠

هەواو چاكردنێتی ، چونكە یەكێكە لەو شەش شتە زەرورییەی كە ئەگەر چاك بن جەستەش چاك دەبێت ٠

عَدَسٌ ٭ نیسك : چەند فەرموودەیەكی پوچی هەڵبەستراوی لەبارەوە هاتووە هیچ كامیان (صحیح) نین و ، پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفرموون ، وەكو فەرموودەی : پیرۆز كراوەو ڕێزی لێنراوە لەسەر زاری حەفتا پێغەمبەر ٠

هەروەها فەرموودەی : دڵ نەرم دەكات و ، فرمێسك زۆر دەكات و ، بەڕاستی خۆراكی پیاوچاكانە ٠ بەڵام بەرزترین شتێك لەبارەیەوە هاتبێت ، ئەوەیە كە شەهەوەت و ئارەزووی جولەكەیە كە پەسەندێتیان داوە بەسەر گەزۆو (المن) و شیلاقەدا(السلوى) ، نیسك كراوە بە هاوەڵی سیرو پیاز لە بواری باسكردنەوە ، سروشتی وەكو سروشتی مێ یە ، ساردی ووشكە ، دوو هێزی پێچەوانە بەیەكتری تێدایە:

یەكەمیان : سروشت دەبەستێت (یعقل الطبیعة) ٠

دووەم : دەیكاتەوە(یطلقها) ٭ میزاجی توێكڵەكەی گەرمی ووشكە لە سێ یەمدا ، توونەو سك ڕوان دەكات (ترياق)ەكەی لە توێكڵەكەیدایە ، بۆیە نەهاڕاوی لە هاڕاوی باشترەو ، بۆ سەر گەدەش سووكترەو ، زیانیشی كەمترە ، چونكە ناوەڕۆكی درەنگ هەرسە لەبەر ساردی و ووشكیەكەی ، (السوداء) دروست دەكات ، زیانێكی ئاشكرا بە نەخۆشی (الماليخوليا) دەگەیەنێت ، هەروەها زیان بە دەمارو هێزی بینین دەگەیەنێت ٠

خوێن چڕ دەكاتەوە ، پێویستە تووشبوانی (السوداء) خۆیانی لێ بەدوور بگرن ، چونكە هەستانیان بە زۆر خواردنی نەخۆشی گەلێكی پیسیان بۆ دروست دەكات وەكو : دودڵی و ، گولی و ، چواریەڕۆ ، بەڵام سلق و ، سپێناخ و ، زۆر ڕۆنكردنی زیانی كەم دەكاتەوە ،

خراپترینیشی ئەوەیە بە (النمكسود)ەوە([541]) بخورێت ، با شیرینیشی تێكەڵ نەكرێت ، چونكە كونیلەی داخراو (السُدد) لە جگەردا دروست دەكات ، خواردنی بەبەردەوامی چاو تاریك دەكات لەبەر بەهێزی ووشك كردنەوەی ، میزكردن ناڕەحەت دەكات ، ئاوسانی ساردو ، بای چڕ دروست دەكات · چاكترین جۆری نیسك سپی قەڵەوەكەیە ، كە خێرا پێدەگات ·

بەڵام كە نەفامان وای بۆ دەچن نیسك ئەو خۆراكە بوو كە پێغەمبەر (إبراهیم) بووە كە پێشكەشی میوانەكانی كردووە ، درۆو دەلەسەیەو ، ئەو میوانداریەی بۆ میوانەكانی دروستی كردبوو برژاو بوو ، كە بریتی بوو لە گوێرەكەیەكی برژاو ·

پێشەوا (البیهقي) لە (إسحاق)ەوە دەگێڕێتەوە : كەوا لە (ابن المبارك)یان پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی لەبارەی نیسكەوە هاتووە كە گوایە پیرۆز كراوە لە سەر زاری حەفتا پێغەمبەر ، ئەویش فەرمووی: لە سەر زاری یەك پێغەمبەریش باس نەكراوە ، بەراستی نیسك زیانبەخشی ئاوسێنەرە ، كێ بۆی باسكردوون ؟ گوتیان : (سَلم)ی كوڕی (سالم) ، فەرمووی : لە كێ وە ؟ گوتیان : لە تۆوە · فەرمووی : لە منەوە باسی كردووە ؟!

پیتی غین (غ) :

غَيْثٌ • باران : لە چەندین شوێنی قورئاندا باسكراوە ، ناوێكی بەلەزەتە لە سەر گوێ ، ناونراوێكی بەلەزەتە لەسەر ڕوح و جەستە ، بەباسكردنی بیسەران دەگەشێنەوە ، دڵان شادومان دەبن ، ئاوی چاكترین و ، ناسكترین و بەسوودترین و بەرەكەت دارترین ئاوە ، بەتایبەت ئەگەر لە هەورێكی بە گرمە گرمەوە بێت و ، لە گۆلاوی چیاكانیشدا كۆبێتەوە ·

[541] ـ النمكسود : گۆشتێكە چین چین دەبڕدرێت و خوێدار دەكرێت و بڵاو دەكرێتەوە تا ئاوەكەی دەچێت و ووشك دەبێتەوە ، پاشان هەركات پێویست بوو شتێكی بەكاربێت ، بەئاو تەڕ دەكرێت و چاك دەكرێت و بەكار دەهێنرێت ، ئەمەش بۆ كاتی سەفەركردنە بۆ ئەوەی خراپ نەبێت ، بڕوانە : الحصري ، جمع الجواهر في الملح و النوادر ، ص ٩٠ • وەرگێڕ ·

له هەموو ئاوەكانى تر تەڕو شێدارتره ، چونكه مانەوەى لەسەر زەوى درێژەى نەكێشاوه ، به ئاستێك له ووشكێتيەكەى وەرگرێت و ، هيچ گەوهەرێكى ووشكى تێكەڵ نەبووه ، بۆيه لەبەر ناسكى و خێرا كارتێكراوبوونى بەخێرايى دەگۆڕێت و بۆگەن دەبێ ٠

بەڵام ئايا بارانى بەهارى له بارانى زستانى نەرم ونيان تره ياخود به پێچەوانەوەيه ؟ دوو گوفتارى تێدايه ٠

ئەوانەى كه بارانى زستانى بەنەرم ونيان تر دادەنێن دەڵێن : گەرمى خۆر له كاتى زستاندا كەمتره ، بۆيه تەنها ئاوى دەرياى سازگارى نەرم و نيان ڕادەكێشێت و ، جەويش پاكەو خاڵيه له هەر شێيەكى دوكەڵيى و ، گەردى تێكەڵ بەئاو ، هەموو ئەمانه هۆكارگەلێك دەبن بۆ نەرم ونيانى و پاكێتى ئاوەكەى و ، خاڵيى بونى له هەر تێكەڵاوێك ٠

ئەوانەش كه بارانى بەهارى بەنەرم و نيانتر دادەنێن دەڵێن : گەرما شێ چڕەكان شيى دەكاتەوه ، هەوا ناسك و نەرم ونيان دەكات ، بەوەش ئاوەكه سووك دەبێ و ، بەشه زەمينيەكانى كەم دەبنەوەو ، ڕێكەوتى كاتى ژيانى ڕووەك و درەختەكان و خۆشى هەوا دەكات ٠

وذكر الشافعي رحمه الله عن أنس بن مالك _ رضي الله عنهما ، قال : كُنَّا مَعَ رسولِ الله ﷺ ، فأصابنا مطرٌ ، فَحَسَرَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ ثَوْبِهِ ، وقَالَ : ((إِنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ))([٥٤٢]).

واته : له (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : له خزمەتى پێغەمبەرى خوادا بوين ﷺ، كه باران لێى داين ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ پۆشاكەكەى لادا تا بارانەكه لێى بدات و ، فەرمووى : ((تازه له لايەن پەروەردگارەكەيەوه نێردراوه)) ٠ پێشتر له بەشى ئاوخوازيدا باسى داواى باران و ، داواى فڕدارى به ئاوى باران له سەرەتاى دابەزينيدا كرا ٠

---

[٥٤٢] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٣ ، ٣٦٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٥٧١) ، ومسلم (٣ / ٢٦) ، وأبوداود (٥١٠٠) ، والنسائي (٢٦٣ تحفة) كلهم من طريق جعفر بن سليمان عن ثابت عن أنس فذكره .

پیتی فاء (ف) :

فاتحَةُ الكتاب : سورەتی (الفاتحـة) : وە (أُمُّ القرآن)و ، (السبعُ المثاني)و ، شیفای تـەواو ، دەرمـانی بەسـوودو ، كلیلـی دەوڵەمەنـدی و سـەركەوتن و ، پـارێزەری هێـزو ، دورخەرەوەی خەم و خەفەت و ترس و دڵگرانیە بـۆ هـەر كەسێك ڕێزی بزانـیٚ و هـەقی خـۆی بـداتیٚ و ، بەچـاكی دایبەزێنێتـە سـەر نەخۆشیەكەی و ، بزانـی چـۆن بـەكاری دەهـێنیٚ بـۆ شیفاخوازی و خۆتیماركردن ، ئەو نهێنیەش بزانیٚ كە لە پێناویدا ئاوەهایە٠

بۆیە كاتیٚ كەسانێك لە هاوەڵان ئەوەیان بۆ دەركەوت ، وەكو دوعایەك بـەكاریان هێنـا بـۆ چارەسەری گەزتن و ، یەكسەر چاك بۆوە ٠ ئـەوەبوو پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : ((وما أدراك أنَّها رُقْيّة))([٥٤٣]) واتە : فەرمووی : ((تۆ چۆن دەزانی ئەوە دوعایە)) ٠

هەركەس سەركەوتن یارمەتیداو ، بـەنورو ڕونـاكی زرنگیـی و كارامەیـەوە تێڕوانێـت تـا ئـەو ئاستەی نهێنیەكانی ئەم سورتەی بـۆ دەركـەوێت ، ئـەوا بـۆی ئاشـكەرا دەبێـت ئـەم سـورەتە جۆرەكـانی یەكتاپەرسـتی تێدایـە ، هـەروەها زانینـی زات و نـاوو سـیفات و كردەوەكـان و ، جێگیركردنـی شـەرع و قـەدەرو گەڕانـەوە لـەخۆ دەگرێـت ، تەنهاكردنـەوەی جۆرەكـانی یەكتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستنێتی و ، شێوەی تـەواوی پشـت بەسـتن و دەسـتەڵات پێدانی تێدایە بۆ ئەو زاتەی كە هەموو كاروبارەكانی بەدەسـتە ، هـەموو سـوپاس و ستایشـێك بۆ ئەوە ، هەموو خێرێكی بەدەستە ، هەموو كاروبارێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ، مرۆڤ پێویسـتی بـەو زاتەیـە بـۆ داواكردنـی ڕێنمـویی كـە بنچینەی كامـەرانی دونیـاو ڕۆژی دوایـە ، بـەزانینی پێكەوەبەنـدی ماناكـانی بەرژەوەندیـەكان دەهێنێـت و ، خراپـەكان دووردەخاتـەوە ، ئاكـام و دەرەنجامی ڕەهای تەواو و نیعمەتی تەواوی پێوە بەستراوە ، لەسەر دەسـتكەوتنی وەسـتاوە ، ئەگەر بەتەواوی لەوانەی سەرەوە تێگەشت چیتر پێویستی بەزۆرێك لە دەرمـان و دوعـای تـر

[٥٤٣] ـ صحيح : تقدم تخريجه ٠

نابیٚ ، بەم سورەتە دەتوانیٚ چەندین دەروازەی خەیر بکاتەوەو ، چەندین دەروازەی شەڕیش دوربخاتەوە ٠

ئەمەش کاروبارێکە پێویستی بە سروشت و فیترەتێکی ترو ، ئەقلێکی ترو ، بڕوایەکی تر هەیە ، سوێند بەخوا

بەرپەرچدانەوەیەکی تەواو ، بەنزیکترین و ڕاسترین و ڕوونترین ڕێگەی پوچکردنەوەی تێدایە بۆ هەموو گوفتارێکی بۆگەن و ، بیدعەیەکی پوچ ، هیچ دەروازەیەك نی یە لە دەروازەکانی زانستە خواوەندیەکان و ، کردەوەو نەخۆشیەکانی دڵ مەگەر ئەم سورەتە کلیلی کردنەوەیەتی و ، پەنجەی بۆ ڕادەکێشێت و ، هیچ پلەیەك نی یە لە پلەکانی ڕێکردوان (منازل السائرین) بۆ خوای تعالی مەگەر سەرەتاو کۆتای لەم سورەتەدایە ٠

سوێند بەخوا پلەو پایەی لەوەش گەورەترەو ، لەسەرووی ئەوەشەوەیە ، بۆیە هەر بەندەیەکی خوا بەجێی بهێنێت و ، پەنای بۆ بەرێت و ، تێبگات لەو شتانەی ئایەتەکە لەبارەوەیەوە دەدویٚ و ، وەکو هۆکاری شیفادان و ، خۆپاراستن لە گوناەو تاوان و ، نورو ڕووناکیەکی ڕۆشنکار بەکاری بێنێت و ، لێی تێبگات و لە پێویستیەکانی تێبگات بەشێوەیەکی دروست ، ئەوا ئەگەر تووشی هەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنێك بێت ، یاخود تووشی هەر نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکانی دڵ بێت ، تووشبونەکەی ناو بە ناو دەبیٚ و ، جێگیر نابیٚ و ماندووی ناکات ٠

ئەمەو ٠ ئەم سورەتە کلیلی هەرەگەورەی گەنجی زەمینە ، هەروەها کلیلی گەنجی بەهەشتە ، بەڵام هەموو کەسێك ناتوانێت بە چاکی ئەم کلیلە بەکاربێنێت بۆ کردنەوە ، بەڵام ئەگەر داواکارانی گەنج نهێنی ئەم سورەتەیان بزانیباو ، لە ماناکانی تێگەشتبان و ، بۆ ئەم کلیلە چەند ددانێکیان دابنایەو ، بەچاکی پێیان بکردایەوە ، ئەوا گەنجەکانیان دەستگیر دەبوو بە ئاسانی و بەبیٚ هیچ کۆسپ و تەگەرەیەك ٠

ئەمەشمان نەگوتووە نەبە هەڵەشەیی و نەبە خواستن ، بەڵکو حەقیقەتە ، بەڵام خوای تعالى حیکمەتێکی بلندی هەیە لە پەنهان کردنی ئەم نهێنیەدا لە زۆربەی جیهانیان ، وەکو چۆن حیکمەتێکی بلندی هەیە کاتێ گەنجەکانی زەمینیان لێ پەنهان *دەکات* ، ئەو گەنجە پەنهانانەش ڕوح گەلێکی پیسی زیانبەخشی بەسەرەوە دانراوە ناهێڵێت دەستی مرۆڤی بگاتێ ، ئەو ڕوحە پیسانەش تەنها لە لایەن ڕوح گەلێکی بەرزی بەڕێزەوە نەبێ نابەزێنرێن ، کە زاڵ دەبن بەسەر ئەو ڕوحە پیسانەدا بەو بارە ئیمانیەی لە دڵیاندایە ، لەم سورەتەوە چەکێکیان پێیە کە شەیتانەکان توانای بەرهەڵستیان نی یە ، زۆربەی نەفسی خەڵکیش بەم جۆرە نی یە ، کە لە توانایدا بێت بەرگیری لەو ڕوحانە بکات و بیانبەزێنێت ، ناشتوانێت زەفەر بەوە بەرێت کە شتێکی لێ بەزۆر لێ زەوت کردووە ، چونکە هەرکەس یەکێکی کوشت بۆی هەیە شتومەکەکانی بەرێت ٠ ئەو ڕوحە پیسانەش تۆیان کوشتووە بۆیە ناتوانیت بەرهەڵستیان بێتەوە ٠

فَاغيَةٌ ، (نورُ الحنّاءِ) ، شکۆفەی خەنە : کە وەکو بۆنخۆشترین جۆرەکانی ڕێحانە ، پێشەوا (البیهقي) لە کتێبی (شُعَب الإيمان)دا دەگێڕێتەوە : لە (عبدالله)ی کوڕی (بُرَيدة)ەوە ، لە باببیەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : سەرگەورەی ڕێحانەکانی دونیاو ڕۆژی دوای شکۆفەی خەنەیە ، هەروەها پێشەوا (البیهقي) لە هەمان کتێبدا دەگێڕێتەوە : عن أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ ، قال : كان أَحَبُّ الرَّياحين إلى رسول الله ﷺ الفَاغِيةُ([544])والله أعلم بحال هذين

[544] _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٠٩) وضعفه ، وعزاه السيوطي للطبراني في الكبير ، والبيهقي في الشعب ، وانظر الضعيفة (١٧٥٧) ٠

نور الحناء : واتە شکۆفەی خەنە : درەختی خەنە تەمەن درێژەو ، زیاتر لە دوو مەتر بەرز دەبنەوە ، گەڵایەکی چڕی سەوزی تێری پێوەیە ، کە دواتر کۆدەکرێنەوەو دەکرێن بە خەنە ، ئەم درەختە گوڵەکانی سپین و بۆنێکی زۆر خۆشی عەتر ئامێزیان هەیەو ، بۆ چارەسەری زۆر نەخۆشی بەکار دێن ٠ ئەم گوڵانە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێت (الفاغية) واتە شکۆفە ٠ بڕوانە : www.startimes.com ، وەرگێڕ ٠

الحديثين ، فلا نشهد على رسول الله ﷺ بما لا نعلم صحته • واته : له (أنس)ی كوڕی (مالك)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشەویسترین ڕێحانەكان بەلای پێغەمبەری خواوه ﷺ شكۆفەی خەنه بوو •

ناوەنده له گەرمی و ووشكێتیدا ، كەمێ قەبزی تێدایه ، ئەگەر بخرێتە پێچ و قەدەكانی پۆشاكه خوریەكانەوه له مۆرانه دەیپارێزێ ، بەشداره لە مەڵحەمەكانی ئیفلیجی و (التمدد)دا ، ڕۆنەكەشی ئەندامەكان خاو دەكاتەوه ، دەمارەكان نەرم دەكاتەوه •

فضة • زیو : ثبت أنَّ رسولَ الله ﷺ كان خاتَمُه من فِضَّة ، وفَصُّه منه([545]).

واته : جێگیربووه كەوا ئەموستیلەكەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە زیو بوو ، نقێمەكەشی بەشێكی خۆی بوو • دەسكی شمشێرەكەی زیوو بوو ، بە (صحیح)ی هیچ شتێك لە پێغەمبەری خواوه ﷺ جێگیر نەبووه سەبارەت بە قەدەغەكردنی پۆشینی زیو و خۆ ڕازاندنەوه بە زیوو ، بەڵام بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوه ﷺجێگیر بووه كەوا قەدەغەی خواردنەوەی كردووه لە جامی زیودا ، بەڵام دەروازەی جامی زیو لە دەروازەی پۆشاك و خۆڕازاندنەوه تەسكتره ، بۆیه بۆ ژنان حەڵاڵ كراوه خۆیانی پێ بڕازێننەوه بەڵام لێیان حەرام كراوه له جامی زیودا ئاو شلەمەنی بخۆنەوه ، چونكه كه خواردنەوه لە جامی زیودا حەرام كراوه مانای ئەوه نی یه پۆشینیشی حەرام بێت •

وفي السنن عنه : وأما الفِضَّةُ فالعبوا بها لَعباً([546]).

---

[545] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٦٦) ، والبخاري (٧ / ٢٠١) ، وأبوداود (٤٢١٧) ، والترمذي (١٧٤٠) وفي الشمائل (٨٩) ، والنسائي (٨ / ١٧٣ ، ١٧٤ ، ١٩٣) كلهم من طريق حميد عن أنس فذكره •

[546] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في المسند (٢ / ٣٣٤) ، وأبوداود (٤٢٣٤) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٥٦٥) •

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : بەڵام زیو یاری پێ بکەن بە یاری کردن · قەدەغەکردن پێویستی بەبەڵگەیە " بیسلەمێنێ کە قەدەغەیە ، وەکو دەقێك یا (إجماع)ێك ، ئەگەر یەکێکیان جێگیربوون ئەوا چاکە ، ئەگینا دڵ شتێکی تێدایە سەبارەت بە حەرامبوونی بۆ پیاوان ، والنبي ﷺ أمسك بيده ذهباً ، وبالأخرى حريراً ، وقال : هذان حرامٌ على ذكور أمتي ، حلٌ لإناثهم(٥٤٧) واته : پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەستێکی زێڕی هەڵگرت و ، بەدەستەکەی تریشی ئاورێشم و ، فەرمووی : ئەم دووانە حەرامن بۆ نێرینەی ئومەتەکەم و ، حەڵاڵن بۆ مێینەکانیان ·

زیو نهێنیەکە لە نهێنیەکانی خوای تعالى لە سەر زەمینداو تەڵسەمی پێویستیەکانە ، چاکەی خەڵکی دونیایە لە نێوان خۆیاندا ، خاوەنەکەی بەچاو ناسراوە لە نێوانیاندا ، لە نەفسەکاندا بەڕێزو شکۆمەندە ، دەکرێ بە گەورەو دەمڕاست لە نیشتگەکاندا ، دەروازەکانی لێ داناخرێت ، بیزار نابن لە دانیشتن و ، تێکەڵاوبوونیدا ، شوێنەکەی بارگرانی دروست ناکات ، پەنجەی بۆ ڕادەکێشرێت ، چاوان تەنها سنووربەندی ئەو دەکەن ، ئەگەر قسە بکات قسەکانی دەبیسترێت ، ئەگەر تکاکاری بکات تکاکاریەکەی وەردەگیرێت ، ئەگەر شایەتی بدات شایەتیەکەی وەردەگیرێت و بە شیاو دادەنرێت ، ئەگەر ووتاریدا لێهاتووەو بەتوانایەو سەرزەنشت ناکرێت ، ئەگەر لە ڕیشیدا سپێتیەك هەبێ لە جوانی لاوان جوانترە ·

زیو لە دەرمانە دڵخۆشکارە بەسوودەکانە بۆ خەم و خەفەت و دڵگرانی و ، لاوازی دڵ و دڵەکوتێی ، بە خاسیەتی خۆی توانای ڕاکێشانی ئەو تێکەڵاوە خراپانەی هەیە کە لە دڵدا دروست دەبێ ، بەتایبەت ئەگەر هەنگوێنی پاك و ، زافەرانی تێکەڵ کرا ·

میزاجی زیو مەیلی لای ووشکی و ساردی دەکات ، لە ئەنجامی بەکارهێنانەوە تا ڕادەیەك گەرمی و شێداری دروست دەکات ، ئەو بەهەشتانەی خوای تعالى بۆ خۆشەویستانی لە ڕۆژی

٥٤٧ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (٢٢٧٤) ·

قیامەتدا ئامادەی دەكات ، چوارە ، دوو بەهەشت لە زێڕ ، دوو بەهەشت لە زیو ، هەروەها هەموو قاپ و جام و ئامرازەكانی خۆ رازاندنەوەش كە تیایاندایە ٠

وقد ثبت عنه ﷺ في الصحيح من حديث أم سلمة أنه قال : ((الذي يشربُ في أنيةِ الذَّهبِ والفِضَّة إنَّما يُجَرْجِرُ في بَطْنِهِ نارَ جَهَنَّمَ))(٥٤٨).

واته : له (أُم سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((ئەو كەسەی لە قاپی زیودا بخواتەوە ، لە ڕاستیدا ئاگری دۆزەخ لە نێو سكیدا قوڵتە قوڵتی دێت)) ٠

وصح عنه ﷺ أنه قال : ((لا تشربوا في آنيةِ الذَّهبِ والفِضَّةِ ، ولا تأكُلُوا في صَحَافِهما ، فإنها لَهُم في الدُّنيا ولكم في الآخِرَةِ))(٥٤٩).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە دەفری زێڕو زیودا مەخۆنەوەو ، لە لەگەنەكانیشیدا مەخۆن ، چونكە بەڕاستی لە دونیادا بۆ ئەوانەو لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێوەیە)) ٠

گوتراوە : هۆكاری ئەم حرامكردنە دەگەڕێتەوە بۆ تەسك كردنەوەی دراو ، چونكە ئەگەر بۆ دەفەرو قاپ بەكارهێنرا ئەوا ئەو حیكمەتەی لە پێناویدا دانراوە لەدەست دەچێت كە بریتیە لە هەڵسوڕاندنی بەرژەوەندیەكانی نەوەی ئادەم ، هەروەها گوتراوە : هۆكاری حەرامبوونی دەگەڕێتەوە بۆ شانازی و كەشوفش كردن ٠ هەروەها گوتراوە : هۆكاری حەرامبوونی دەگەڕێتەوە بۆ دڵ شكاندنی هەژاران و كەمدەستان ئەگەر تەماشایان كردو بینیان ٠

---

٥٤٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٨٤) ، ومسلم (٢٠٦٥) ٠

٥٤٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩) ، (١٤٦) ، (١٩٣) ، (١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦) كلاهما من طريق عبدالرحمن بن أبي ليلى عن حذيفة فذكره ٠

بەڵام حەرامبوونی زیو لەبەر ئەم هۆکارانە هێشتا جێگەی تێڕوانینە ، چونکە ئەگەر هۆکاری حەرامبوونی زیو گەڕێندرایەوە بۆ تەسك کردنەوەی دراو ، ئەوا دەبیٚ قەدەغەی بەکارهێنانیشی بکرێت بۆ خۆڕازاندنەوە یاخود داڕێژرێت و لە قاڵب بدرێت بۆ هەر شتێکی تری جگە لە قاپ و دراو ، شانازی و کەشوفش کردنیش حەرامە بەهەر شێوەیەك بێت ، دڵشکاندنی هەژاران و کەمدەستانیش هیچ ڕێکخەرێکی نی یە ، چونکە دڵیان بە ماڵ و خانووی فراوان و ، باخچەی سەرسوڕمێن و ، ئامرازی گواستنەوەی جوان و ، جل وبەرگی نایاب و ، خواردەمەنی بەلەزەت و ، چەندین شتی ڕێپێدراوی حەڵاڵی تر دەشکیٚ ، هەموو ئەمانە هۆکارگەلێکن کاریان پیٚ ناکرێت ، چونکە هۆکار (علة) هەیە ، بەڵام ئەنجام و پاساو دراو (معلول) دوادەکەوێت ٠

ڕاستیش ئەوەیە کە هۆکاری حەرامبوونی زیو _ والله أعلم _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بەکارهێنانی زیو شێوازو دیمەنێك بەسەر دڵدا دەهێنێت بە ئاشکەرا دژبە بەندایەتی کردنە بۆ خوای تعالی ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ هۆکاری حەرامبوونی ڕوونکردەوە بەوەی لە دونیادا بۆ بێباوەڕانە ، چونکە هیچ بەشێکیان لە بەندایەتی کردندا نی یە بۆ خوای تعالی بۆ ئەوەی بە هۆیەوە نیعمەتی ڕۆژی دوایان دەست کەوێت ، کەوابوو چاك نی یە بۆ بەندەکانی خوا لە دونیادا بەکاربهێنرێت ، چونکە لە دونیادا ئەو کەسانە بەکاری دێنن کە لە بەندایەتی خوای تعالی چونەتە دەرەوەو ، لە جیاتی ڕۆژی دوایی بەدونیاو خۆشیە هەنوکەیە نەماوەکانی ڕازی بوون ٠

پیتی قاف (ق) :

قُرآنٌ : خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾[الإسراء: ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ

شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی کە هۆی شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران[550] ٠ ڕاستیش ئەوەیە کە ووشەی (مِن)ی نێو ئایەتەکە بۆ ڕەگەزە نەك بۆ هێند ، واتە لە ڕەگەزی ئەم قورئانە دەنێرینە خوارەوە بۆ ئەوەی شیفا بێت بۆ بڕواداران ، بەڵام مانای (مِن)ی نێو ئایەتەکە ئەوە نی یە کە هێندێکی ئەم قورئانە شیفا بێت بەڵکو هەمووی شیفابەخشە ٠

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾[یونس: ٥٧] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ﴾ ئەی خەڵکینە ﴿ قَدْ جَاءَتْكُمْ ﴾ بێ گومان بۆتان هاتووە ﴿ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ ئامۆژگاری (قورئان) لە لایەن پەروەردگارتانەوە ﴿ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾ وە شیفاو چارەیە بۆ ئەوەی لە نێو دڵ و دەرونتان دایە[551]٠ قورئان شیفایە بۆ تێکڕای نەخۆشیەکانی دڵ و جەستە ، نەخۆشیەکانی دونیاو ڕۆژی دوای ، هەموو کەسێکیش لێهاتووی و سەرکەوتنی پێ نادرێت قورئان وەکو هۆکاری شیفادان بەکاربێنێت ، ئەگەر نەخۆش بەچاکی قورئانی وەکو هۆکاری تیمارکردن بەکارهێناو ، بەڕاستگۆیی و ئیمانێکی تەواو و ، قبوڵبونێکی تەواو و ، بیروباوەڕێکی تەواو و ، مەرجەکانی بەدی بێنێت ، ئەوا هەرگیز نەخۆشیەکە توانای بەرگریکردنی قورنانی نابێ ٠

باشە چۆن نەخۆشی توانای بەرگریکردنی گوفتاری خوای پەروەردگاری زەمین و ئاسمانەکانی دەبێ کە ئەگەر دابەزێنرایە سەر چیاکان ، کەرتیان دەکات ، ئەگەر دابەزێنرایە سەر زەمین لەتی دەکات ، هیچ نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکانی دڵ و جەستە نی یە مەگەر قورئان ئاماژە بە دەرمان و هۆکەی دەکات و ، چونیەتی خۆپارێزی ، بۆ ئەو کەسانەی تێگەشتنێکی تەواویان لە قورئاندا پێدراوە ٠

---

[550] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[551] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

پێشتریش كه سەرەتا باسی پزیشكێتیمان كرد ، ئاماژەمان بەوەدا كە قورئانی پیرۆز باسی بنەڕەت و كۆبەندیەكانی دەكات ، كە بریتیە لە پاراستنی تەندروستی و خۆپارێزی و ، دەرهاوێشتنی زیانبەخش و ، ئەو شتەش دەكاتە بەڵگە بۆ تێكڕای تاكەكانی ئەم جۆرانە.

بەڵام نەخۆشیەكانی دڵ ، بەدرێژی باسیان دەكات ، باسی هۆی ئەو نەخۆشیانەو چارەسەریەكانی دەكات . خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ [العنكبوت: ٥١] واتە: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ ﴾ ئایا بۆ ئەوان بەس نی یە ﴿ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ ﴾ كە ئێمە قورئانمان ناردۆتە خوارەوە بۆ سەر تۆ ﴿ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ دەخوێنرێتەوە بەسەریاندا ([٥٥٢])، بۆیە ئەو كەسەی قورئان شیفابەخشی نەبێت ، خوا شیفای نەدات ، ئەو كەسەش قورئانی بەس نی یە ، خوا هێچی بۆ بەس نەكات .

القِثَّاءُ : وفي السنن : من حديث عبدالله بن جعفر _ رضي الله عنه _ : أنَّ رسول الله ﷺ كانَ يأكُلُ القِثَّاءَ بالرُّطَبِ ([٥٥٣])ورواه الترمذي وغيره.

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (جعفر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ كالیارو خورماری ڕۆتابی تازە پێگەیوی بەیەكەوە دخوارد .

كالیار ساردی تەڕو شێدارە لە پلە دوودا ، گەرمی گەدەی گڕگرتوو دەكوژێنێتەوە ، درەنگ تیایدا خراپ دەبێ ، بۆ ئازاری میزڵدان بەسوودە ، بۆنەكەی ناهێڵێت بورانەوە ڕووبدات ، تۆوەكەی میزهێنەرە ، گەڵاكانی ئەگەر بكرێتە بەستەر (ضماد) ، بۆ گەزتنی سەگ بەسوودە .

---

[٥٥٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٥٣] _ تقدم تخريجه .

بەهێواشی لە گەدە دێتە خوارەوە ، ساردیەكەی زیانبەخشە بۆ هێندێكی ، بۆیە پێویستە ئەو خۆراكانەی لە گەڵدا بخورێت كە چاكی دەكات و ساردی و شێداریەكەی دەشكێنێت ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دەدا كە بەخورمای ڕەتابی تازە پێگەیوە دەیخوارد ، ئەگەر لە گەڵ خورما یاخود میوژ یاخود هەنگوێندا بخورێت ڕاستی دەكاتەوە ٠

قُسْطٌ وكُسْت : یەك مانایان هەیە : بڕوانە : : وفي الصَّحيحَيْنِ من حديث أنس _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ)) ([554]).

واتە لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((چاكترین شتێك بەكاری بێنن بۆ خۆچارەسەركردن كەڵەشاخ گرتن و ، (القُسْطُ البَحْري)یە ، منداڵەكانیشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانی زمانە چكۆلەی منداڵەكەنتان ئەگەر بە نەخۆشی (العُذرة) تووش بوبون))

وفي المسند : من حديث أُمِّ قيس ، عن النبيِّ ﷺ ((عليكم بهذا العُود الهنديِّ ، فإنَّ فيه سَبْعَةَ أشْفِيةٍ منها ذاتُ الجَنْب))([555]) واتە : لە (أُمِّ قيس) ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم (العُود الهنديِّ)ە بەكاربێنن ، چونكە شیفای حەوت نەخۆشی تێدایە یەكێكیان (ذاتُ الجَنْب)ە)) ٠

(القُسْط)یش : دوو جۆرە : یەكەمیان : سپێكەیە كە (البحري) پێ دەگوترێت ٠

ئەویتریان : هندێكەیە ، كە گەرمترینیانەو ، سپێكەش نەرمترینیانەو ، سوودەكانیشی زۆر زۆرن ٠

---

[554] _ تقدم تخريجه ٠

[555] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦١ ، ١٦٤ ، ١٦٥ ، ١٦٦) ، ومسلم (٧ / ٢٤) كلاهما من طريق ابن شهاب عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة عن أم القيس بن محصن الأسدية فذكرته ٠

ئەم دووانە گەرم و ووشكن لە سێ یەمدا ، بەڵغەم ووشك دەكەنەوە ، هەڵامەت ناهێڵن ، ئەگەر بخورێنەوە ، بۆ لاوازی جگەرو گەدەو بۆ ساردبونیان بە سوود دەبن ، بۆ تای (الدَّوْر)و تای چواربەڕۆ بە سوودن ، بۆ (وجَعُ الجنب)([556]) و ، ژەهرەكان بەسوودن ، ئەگەر تێكەڵ بە ئاوو هەنگوێن بكرێت و وەكو هەویرێك دەم و چاوی تێ هەڵسوێنرێت شڵی و بەڵكی هەڵدەكەنێت ٠

(جالینوس) دەڵێت : بۆ نەخۆشیەكانی (الكُزاز) ، (وجَعُ الجنب) بەسوودن ، كرمی (حب القرع) دەكوژێت ٠

بەلای پزیشكە نەفامەكانەوە سوودی كوست بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) نادیار بووە ، بۆیە لەم بارەوە نكۆڵیان لێ كردووە ، بەڵام ئەو نەفامانە ئەگەر ئەم گوفتارانەی (جالینوس)یان دەستكەوتایە وەریاندەگرت و دەیانخستە پلەی دەقە وەرگێراوەكانەوە ، بەڵام دەبێ ئەو قسانە وەرگرێت ، چونكە زۆربەی پزیشكە پێشكەوتووەكان بڕیاریان لەسەر ئەوە داوە كە (القُسْط) بەسوودە بۆ جۆری بەڵغەمی (ذات الجنب) ، ئەم گوفتارە (الخطّابيُّ) لە (محمد)ی كوڕی (الجَهْم)ەوە باسی كردووە ٠

پێشتر ئاماژەمان پێداوە كە پزیشكێتی پزیشكان بەبەراوردی پزیشكێتی پێغەمبەران كەمترە لە ئاستی پزیشكێتی سۆفیە نەفامەكان بەبەراوردی پزیشكێتی پزیشكان ، جیاوازیەكی زۆریش بەدیدەكرێت لە نێوان ئەوەی بە سروش و وەحی وەردەگیرێت و ، ئەوەی كە بە تاقیكردنەوەو (القیاس) وەردەگیرێت ٠

[556] ــ وجعُ الجَنْب : دەستەواژەیەكە بۆ هەموو ئازارێك لە لاكانی مرۆڤدا بەكار دێت ، وەرگێڕ ٠

ئەگەر ئەم نەفامانە دەرمانێکی بڕیار لە سەر دراویان لە لایەن جولەکەو گاورو بێباوەڕانەوە دەستکەوتایە ، بە قبوڵبوون و ملکەچیەوە پێشوازیان دەکردو ، لەسەر تاقیکردنەوەی نەدەوەستان ٠

بەڵێ ٠ ئێمە ـــ ابن القيم ـــ نکوڵی لەوە ناکەین کە نەریت کاریگەری خۆی دەبێ بۆ سوود وەرگرتن و وەرنەگرتن لە دەرمانەکان ، ئەو کەسەی پێی ڕاهاتبێت وەکو دەرمان و خۆراك ، سودێکی زۆری لێ وەردەگرێت و ، زۆریش بۆی گونجاوتر دەبێ بەبەراوردی ئەو کەسەی پێی ڕانەهاتبێت ، بەڵکو پێدەچێ ئەوەی پێی ڕانەهاتبێت سوودی لێ وەرنەگرێت.

گوفتاری پزیشکە بەڕێزەکان ئەگەرچی ڕەهاش بێت ، بەڵام بە گوێرەی میزاجەکان و زەمەنەکان و ، شوێنەکان و دەرەنجامەکانە ، بۆیە ئەگەر چاکبوونەوە لە نەخۆشی پابەندی ئەو میزاج و زەمەن و شوێنانە بێت و ، ئەمەش هیچ دژایەتی و زەمێکی بۆ قسەی ئەو پزیشکە بەڕێزانەی تێدا نەبێ ، کەوابوو چۆن گوفتاری پێغەمبەری ڕاستگۆی بەڕاست دانراو عەیبدار بکرێت ٠ بەڵکو نەفسی ئادەمیزادە کە نەفامی و ستەمی تێدایە ، بەدەر لەو کەسانەی خوای تعالی بەڕوحی ئیمان پشتگیری کردوون ، چاوەکانیشی بەنورو ڕووناکی ڕێنموویی ڕووناك کردۆتەوە ٠

<u>قَصَبُ السُّكّر</u> ٠ قامیشی شەکر : جاء في بعض ألفاظ السُّنَّة الصحيحة في الحَوض : ماؤه أحلى من السُّكّر([٥٥٧]).

[٥٥٧] ـــ لم أجده ، وأخرج الترمذي (٢٤٠٤) قال : حدثنا سويد ، قال : أخبرنا ابن المبارك قال : أخبرنا يحيى بن عبيدالله ، قال : سمعت أبي يقول : سمعت أبا هريرة يقول : قال رسول الله ـــ صلى الله عليه وسلم ـــ : ((يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بالدِّينِ ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ ، أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ السُّكَّر ، وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَاب . يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَبِي يَغْتَرُّونَ ، أَمْ عَلَيَّ يَجْتَرِئُونَ ؛ فَبِي حَلَفْتُ لأَبْعَثَنَّ عَلَى أُولَئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَدَعُ الْحَلِيمَ مِنْهُمْ حَيْرَانَ)) واتە : لە (أبي هريرة)ەوە ـــ خوای لێ ڕازی بێت ـــ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ـــ صلى الله عليه وسلم ـــ

واته : له هەندێ ووشەکانی سوونەتی (صحیح)ی پێغەمبەری خوادا ﷺ سەبارەت بە (الحَوض)ەکە هاتووە : کەوا ئاوەکەی لە شەکر شیرینترە · نەشمبینیوە شەکر لە فەرموودەدا هاتبێ لەم شوێنە · شەکر مادەیەکی نوێ یەو پزیشکانی پێشتر باسیان نەکردووەو ، نەشیان ناسیوەو ، وەسفیشیان نەکردووە لە خواردنەوەکانیاندا ، لەڕاستیدا تەنها هەنگوێنیان دەناسی و ، دەیانخستە نێو دەرمانەکانەوە ·

قامیشی شەکر گەرمی شێدارەو بۆ کۆکین بەسوودە ، شێ و میزڵدان و ، بۆڕی سیی کان پاك دەکاتەوە ، قامیشەکەی لە شەکرەکە زیاتر نەرم ونیانتر دەکاتەوە ، یارمەتیدەرە بۆ ڕشانەوە ، ، میزهێنەرە ، توانای جووتبوون زیاد دەکات ، (عثمان)ی کوڕی (مسلم الصفّار) دەڵێت : هەرکەس پاش خۆراك خوارن قامیشی شەکر بمژێت ، بەدرێژایی ئەو ڕۆژە لە شادومانیدا دەبێ · گوفتارەکەی تەواوبوو ·

ئەگەر ببرژێنرێت بۆ زبری سینگ و گەروو بەسوود دەبێ ، با دروست دەکات ، بەڵام ئەگەر توێکڵەی لێکرایەوەو بەئاوی گەرم شۆرایەوە با دروست ناکات ·

شەکر گەرمی شێدارە بەپێی ڕاسترین بۆچوون ، گوتراوە : ساردە · چاکترینی شەکری (الطَّبَـرْزَد)([٥٥٨]) ی سپیە ڕوونەکەیە ، کۆنی لە تازەی نەرم و نیانترو چاکترە ، ئەگەر بکوڵێندرێت و کەفەکەی لابرێت ، تینویەتی و کۆکین هێمن دەکاتەوە ، بۆ ئەو گەدەیەی (

فەرمووی : ((لە کۆتایی زەمەندا پیاوانێك دەردەچن بە ئاینداری دەربڕینی خۆیان فێڵ لە خەڵکی دەکەن ، بۆ سەرنج ڕاکێشانی خەڵك و نەك لەبەر خاتر خوا پۆشاکی خۆری مەڕ دەپۆشن بۆ ئەوەی نەرم ونیانی و بێدەستەڵاتی بۆ خەڵك دەربڕن و لە دوایشدا ببن بە موریدو لاینگریان ، زمانیان لە شەکر شیرینترەو ، دڵیان دڵی گورگە · خوای تعالى دەفەرمێت : ئایا بە مۆڵەتدانی من سەرکەش دەبن و لێم ناترسن و لە کردەوە خراپەکانیان پەشیمان نابنەوە ، یاخود بەسەرپێچی من دەوێرن ، سوێند بەخۆم فیتنەو کارەساتێکیان بۆ دەنێرم کەسانی میهرەبانیان سەرسام بکات)) · وهو ضعيف جداً كما قال الشيخ الألباني ·

[٥٥٨] ــ ووشەیەکی فارسیە مانای شەکر دەبەخشێ ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ·

الصفراء) دروست دەكات زيانبەخشە چونكە دەگوريت بۆ ئەو (الصفراء)يە ، زيانەكانى بە ناوى ليمۆ ياخود نارنج ، ياخود هەنارى (الرّمان اللفّان) كەم دەكريتەوە ٠

كەسانيك شەكر لە هەنگوين بەباشتر دادەنين لەبەر كەمى گەرمى و نەرميەكەى ، ئەمەش لايەنگرتنيكى نارەواى شەكرەو فەزل دانيتى بەسەر هەنگويندا ، چونكە سوودەكانى هەنگوين چەندەها ئەوەندەى سوودەكانى شەكرە ، بەراستى خواى تعالى كردويەتى بە شيفاو دەرمان ، پيخۆرو شيرينى ، سوودەكانى شەكر لە چ ئاستيكى سوودەكانى هەنگويندايە كە : گەدە بەهيز دەكات ، خوو نەرم و نيان دەكاتەوە ، بينين بەهيز دەكات و ، تاريكى ناهيليت ، نەخۆشى (الخوانيق)([٥٥٩]) دوردەخاتەوە ئەگەر غەرغەرەى پى بكريت ، نەخۆشيەكانى ئيفليجى و دەم خواربوون (الفالج واللقوة) چاك دەكاتەوە ، بەسوودە بۆ تيكراى ئەو نەخۆشيە ساردانەى لە جەستەدا روودەدەن بەهۆى تەرى وشى وە ، لە قولايى جەستەو ، تيكراى جەستەوە رايانەكيشيت ، تەندروستى جەستە دەپاريزيت و قەلەوى دەكات و گەرمى دەكات ، تواناى جووتبوون زياد دەكات ، كارى شيى كردنەوەو پاك كردنەوە دەكات ، كردنەوەى دەمى رەگەكان ، پاكردنەوەى ريخۆلە ، هينانە خوارەوەى كرم ، قەدەغەى ئينتەلاكردن و بۆگەنبونەكانى تر دەكات ، پيخۆريكى بەسوودە ، گونجاوى ئەو كەسانەيە كە بەلغەم بەسەرياندا زال بووە ، هەروەها پياوانى بەتەمەن و خەلكانى ميزاج سارد ، بەگشتى : هيچ شتيك نيە ئەوەندەى هەنگوين بەسوود بى بۆ جەستە ، بۆ چارەسەركردن و لە كاتى بيتوانابوونى دەرمانەكانى تر ، تەندروستى جەستە دەپاريزيت و ، گەدە بەهيز دەكات و چەندەها ئەوەندەى ترى ئەم سوودانە ، باشە شەكر ئەم سوودو خاسيەتانەى لە كوى يە يا هەرنەبى نزيك بەم خاسيەتانە بى ٠

---

[٥٥٩] ـ الخوانيق : نەخۆشيەكە دەدات لە گەروو ناهيليت هەناسە بەباشى بگات بە سيى كان ، بروانە : لسان العرب ، وەرگير ٠

پيتى كاف (ك) :

كتَابٌ للحُمَّى ، نووسراوێك بۆ تا : (المرْوَزِيُّ) فەرموويەتى : هەواڵم گەشتە (أبا عبدالله) كەوا تام لێهاتووە ، بۆيە بەرامبەر بەتا نوسراوێكى بۆ نوسيم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، ﴿ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ . وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الأَخْسَرِينَ ﴾[الأنبياء : ٦٩ _ ٧٠] ، اللَّهُمَّ ربَّ جبرائيلَ ، وميكائيلَ ، وإسرافيلَ ، اشفِ صاحبَ هذا الكتاب بِحَوْلِك وقُوَّتِكَ و جَبَرُوتِكَ ، إله الحق آمين . واتە : بەناوى خواى بەخشندەو ميهرەبان ، بەناوى خوا ، پشت بەخوا ، محمد پێغەمبەرى خوايە ، ﴿ قُلْنَا ﴾ (كە ئيبراهيميان خستە ئاگرەكەوە) ووتمان ﴿ يَا نَارُ ﴾ ئەى ئاگر ﴿ كُونِي بَرْدًا وَسَلامًا ﴾ سارد بەرەوەو بێ زيان بە ﴿ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴾ بۆ ئيبراهيم . ﴿ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا ﴾ ئەوان ويستيان پيلان بگێڕن لە ئيبراهيم (بەسووتان لە ناوى بەرن) ﴿ فَجَعَلْنَاهُمُ ﴾بەڵام ئێمە ئەوانمان كردە ﴿ الأَخْسَرِينَ ﴾(زەرەرمەندترين (دۆڕاوترين) كەس([٥٦٠]) ، پەروەردگارا ئەى پەروەردگارى (جبرائيلَ) و (ميكائيلَ) و (إسرافيلَ) ، شيفاى خاوەن ئەم نووسراوە بدە بە تواناو هێزو گەورەيى خۆت ، خواوەندى هەق ئامين .

پێشەوا (المرْوَزِيُّ) فەرموويەتى : گوێبيستى (أبو المُنذر عمرُو)ى (مجمع) بووم ئەمەى بۆ (أبو عبدالله) دەخوێندەوە : (يونس)ى كوڕى (حِبَّانَ) بۆى باسكردين و ، فەرمووى : لە (أبا جعفر)ى كوڕى (محمد)ى كوڕى (علي)م پرسى ، سەبارەت بەوەى نوشتە هەڵواسم ، فەرمووى : ئەگەر نووشتەكە لە قورئانەكەى خوا بێ ياخود گوفتارێك بێ لە پێغەمبەرى خواوە ئەوا هەڵيواسەوەو بێكە بە هۆكارى شيفا وەرگرتن چەند لە تواناتدايە . (المرْوَزِيُّ) دەفەرمێت : منيش گووتم : ئايا بۆ تاى چواربەڕۆ ئەمە بنووسم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، تاوەكو كۆتا ؟ فەرمووى : بەڵێ .

---

[٥٦٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

پێشەوا (أحمد) لە خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ وە لە کەسانی تریشەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا ئاسانکاریان لەوەدا کردووە ٠

(حرب) دەڵێت : پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) ئاسانکاری تێدا دەکرد ٠ پێشەوا (أحمد) فەرموویەتی : (ابن مسعود) زۆر حەزی بەکردنی نەبوو ، لە پێشەوا (أحمد)یان پرسی سەبارەت بەوەی نوشتەو چاوەزار (التمائم) هەڵواسرێت پاش ئەوەی بەڵاکە دادەبەزێ ؟ فەرمووی : ئومیدەوارم هیچی تێدا نەبێ ٠

(الخَلَّال) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (أحمد) بۆی باسکردین ، فەرمووی : بینیم بابم نوشتەی بۆ کەسی تۆقیو دەنووسی ، بۆ (تا)شی دەنوسی پاش ئەوەی بەڵاکە دادەبەزی ٠

<u>کتاب لعُسْر الولادة</u> ٠ نووسراوێك بۆ قورسی و ئاستەمی منداڵبوون : (الخَلَّال) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (أحمد) بۆی باسکردم و ، فەرمووی : بینیم بابم بۆ ئەو ژنەی منداڵبوونەکەی ئاستەم بووە لە جامێکی سپیدا ، یاخود لە شتێکی پاکدا ، فەرموودەکەی (ابن عباس)ی دەنووسی : لا إله إلا الله الحليمُ الكريمُ ، سبحان الله ربُّ العرش العظيم ، الحمد لله رَبِّ العَالَمِين ٠ واتە : هیچ خوایەك نی یە جگە لە خوای میهرەبانی بەخشندە ، پاك و بێگەردی بۆ پەروەردگاری عەرشی مەزن ، سوپاس و ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان ، ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلاغٌ ﴾[الأحقاف : ٣٥] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ ئەو ڕۆژەی کە (سزای) بەڵێن پێدراویان دەبینن وادەزانن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً ﴾ تەنها ساتێك لە ڕۆژ لە دنیادا ماونەتەوە ﴿ بَلاغٌ ﴾ (ئەم قورئانە) ئاگاداری یە[٥٦١] ٠ ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾[النازعات : ٤٦] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ بێ بڕواکان کە ئەو ڕۆژە دەبینن وادەزانن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾ کە نەماونەتەوە ئێوارەیەك یا چێشتەنگاوێك نەبێ لە

---

[٥٦١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دونیادا ([٥٦٢])٠ (الخَلّال) دەڵێت : (أبوبكر المرْوَزِيُّ) پێی ڕاگەیاندین : کەوا پیاوێك هاتە خزمەتی (أبا عبدالله)و گووتی : ئەی (أبا عبدالله) نووشتەیەك دەنوسی بۆ ژنێك کە دوو ڕۆژە منداڵبونەکەی ئاستەم بووە ؟ ئەویش فەرمووی : پێی بڵێ : با جامێکی فراوان و ، زافەران بێنێت ، بینیشم بۆ چەندەها کەسی دەنووسی ٠

(عِكرمةَ) ، لە (ابن عباس)ەوە دەگێڕێتەوەو ، دەفەرمێت : (عیسی) پێغەمبەر ــ صلى الله على نبيِّنا وعليه وسلَّم ــ بەلای مانگایەکدا تێپەڕیوو بچکەکەی لە سکیدا مابۆوەو نەدەهاتە دەرەوە ، مانگاکەش گووتی : ئەی (كلمة الله) لە خوا بپاڕێرەوە بۆ ئەوەی ڕزگارم بکات لەوەی من تیایدام ٠ (عیسی) پێغەمبەریش فەرمووی : يا خالقَ النفسَ مِنَ النفسِ ، ويا مخلِّصَ النفسَ مِنَ النفسِ ، ويا مُخْرِجَ النفسَ مِنَ النفسِ ، خَلِّصْهَا ٠ قال : فرمتْ بولدها ، فإذا هي قائمة تَشَمَّه ٠ واتە : ئەی خولقێنەری نەفس لە نەفس ، ئەی رزگارکاری نەفس لە نەفس ، ئەی بەدەرهێنەری نەفس لە نەفس ، ڕزگاری بکە ٠ فەرمووی : مانگاکە بچکەکەی فڕیدا ، ئەویوو یەکسەر هەستاو بۆنی دەکرد ٠ فەرمووی: ئەگەر ژنان منداڵبونیان ئاستەم بوو ، ئەمەیان بۆ بنووسە ٠ هەموو ئەو نووشتانەش کە تێپەڕیوون ، بەڕاستی نووسینیان بەسوودە٠

کۆمەڵێك لە پێشینی چاك ڕێیان داوە هەندێك لە قورئان بنوسرێت و بخورێتەوە ، بۆ بەدەستهێنانی ئەو شیفایەی کە خوای تعالى خستویەتیە نێو قورئانەوە ٠

نووسینی نووشتەیەکی تر بۆ ئاستەمی منداڵبوون : لە دەفرێکی پاکدا دەنووسرێت : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ * وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾[الأنشقاق : ١ ــ ٤] واتە : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴾ کاتێك کە ئاسمانەکان لەت دەبن ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وە ملکەچی کرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ ﴿ وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ ﴾ و ساتێك کە زەوی ڕاکێشراو پانکرایەوە (راخرا) ﴿ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴾

---

[٥٦٢] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

وه ئەوەی تیابوو فرێی داو هیچی لەناودانەما ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وه ملكەچی كرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ([563])· پاشان ژنی دووگیان لێی دەخواتەوەو ، دەپرژێنرێت بەسەر سكیدا ·

كتاب للرعاف ، نووسینی نووشتەیەك بۆ خوێن بەربوونی لووت : شیخی ئیسلام (ابن تیمیة) _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ ئەم ئایەتەی لە نێوچاوانی ئەو كەسە دەنووسی : ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الأَمْرُ ﴾[هود : ٤٤] واتە ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ﴾ ئەوسا وترا ئەی زەوی ﴿ ابْلَعِي مَاءَكِ ﴾ ئاوەكەت هەڵمژە ﴿ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ﴾ و ئەی ئاسمان باران مەبارێنە ﴿ وَغِيضَ الْمَاءُ ﴾ ئیتر لافاوەكە ڕۆچو بەناخی زەویدا ﴿ وَقُضِيَ الأَمْرُ ﴾ كارەكە (خنكانیان) تەواو بوو([564]) · پێشەوا _ ابن القیم _ دەفەرمێت : گوێبیستی شیخی ئیسلام (ابن تیمیة) بووم _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ دەیفەرموو : بۆ چەندەها كەسم نووسیوەو چاك بۆنەتەوە ، هەروەها دەیفەرموو : نابێ بە خوێنی لووت بنوسرێت ، هەروەك نەفامەكان ئەنجامی دەدەن ، چونكە خوێن پیسەو (نجس) نابێ گوفتارەكانی خوای پێ بنوسرێتەوە ·

نوسینی نووشتەیەكی تر خوێن بەربونی لووت : (موسی) پێغەمبەر _ علیه السلام _ بە عەبایەكەوە چووە دەرەوە ، سەرچاوەیەكی بەدیكرد ، ئەوەبوو بە عەباكەی توند بەستی ﴿ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾[الرعد : ٣٩] واتە : ﴿ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ﴾ ئەوەی خوا بیەوێ دەیسڕێتەوەو (ئەوەش بیەوێ) دەیهێڵێتەوە ﴿ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾ سەرچاوەی كتێبەكان لای ئەو (خوایە كە اللوح المحفوظ)ە([565])

---

[563] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[564] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[565] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

كتاب (الحَزاز) نووسينى نووشتەيەك بۆ(الحَزاز) : تيايدا دەنوسريێت ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ﴾[البقرة : ٢٦٦] بحول الله وقوتـه • واتـه : ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ ﴾ ئينجا گەردەلولێكى لىٚ هەڵبكات ﴿ فِيهِ نَار ﴾ گڕو سەمووومى تێدا بىٚ ﴿ فَاحْتَرَقَتْ ﴾ يەكسەر باخەكە بسوتىٚ([566]) ، بەهێزو تواناى خواى تعالى •

نووسينى نووشتەيەكى تر بۆ (الحَزاز) : لـه كـاتى زەردبونـەوەى خـۆردا لەسـەرى دەنوسريێت : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾[الحديد : ٢٨] واتـه : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەى ئەو كەسانەى باوەڕتان هێناوە ﴿ اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ ﴾ لە خـوا بترسـن و بـاوەڕبێنن بە پێغەمبەرەكەى ﴿ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ ﴾ دوو بەشتان لە ڕەحمـەت و بەخششـى خـۆى پىٚ دەبەخشىٚ ﴿ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا ﴾ وە ڕووناكيەكتان دەداتىٚ ﴿ تَمْشُونَ بِهِ ﴾ كە ڕىٚ نمـوونى پىٚ بكەن ﴿ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ﴾ وە لێتان خۆش دەبێت ﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ وە خـوا لێخۆشـبووى ميهرەبانە([567])

كتابٌ للحمى المثلثة : نووسينى نووشتەيەك بۆ تاى سىٚ بەڕۆ : لە سىٚ گەڵاى نەرم و نيـان دەنوسريێت : بسم الله فـرَّت ، بسـم الله مـرَّت ، بسـم الله قلَّـت • واتـه : بـەناوى فـڕى ، بـەناوى تێپەڕى ، بەناوى خوا كەم بۆوە ، پاشان هەموو ڕۆژێك گەڵايـەكى دەخاتـە دەمـى و ، بـە ئـاو قوتى دەدات •

كتاب لعرق النسا : نووسينى نووشتەيەك بۆ دەردەلاقـە : بسـم الله الـرحمن الـرحيم ، اللهمَّ رب كل شيء ، ومليك كل شيء ، وخالق كل شـيء ، أنـت خلقـتني ، وأنـت خلقـت النَّسـا ، فـلا تسلطه علي بأذى ، ولا تسلطني عليه بقطع ، واشـفني شـفاء لا يغـادر سـقماً ، لا شـافي إلا أنـت

[566] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

[567] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

* واته : بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان ، پەروەردگارا ئەی پەروەردگاری هەموو شتێك ، پادشای هەموو شتێك ، خولقێنەری هەموو شتێك ، تۆ منت خولقاندو ، دەردەلاقەشت خولقاندووە ، بەزیان بەسەرمدا زاڵی مەکە ، زاڵیشم مەکە بەسەریدا بەبڕین ، شیفام بدە شیفایەك نەخۆشی تێنەپەڕێنێت ، بەدەر لە تۆ هیچ شیفادەرێك نی یە ٠

كتابٌ للعرق الضارب: نووسینی نووشتەیەك بۆ ڕەگی لێدەر : روى الترمذي في جامعه : من حديث ابن عباس ـ رضي الله عنهما ـ : أن رسول الله ﷺ كان يعلمهم من الحمى ، ومن الأوجاع كلها أن يقولوا : ((بسم اللّه الكبير ، أعوذ باللّه العظيم مِنْ شَرّ كلِّ عِرْقٍ نَعّارٍ ، ومن شرّ حَرِّ النار))([568]).

واته : لە (ابن عباس)ەوە ـ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت ـ : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ تا لێهاتن و ، هەموو ئازارەکان فێری دەکردن کەوا بڵێن : ((بەناوی خوای مەزن و شکۆدار ، پەنادەگرم بەخوای گەورە لە شەڕی هەر ڕەگێك کە بەهوروژم خوێنی لێدێت و ، لە شەڕی گەرمی ئاگر)) ٠

كتابٌ لوجع الضرس: نووسینی نووشتەیەك بۆ ددان ئێشە : لەسەر ئەو لا ڕوومەتەی کە ددانە بەئازارەکەی لە ژێردایە دەنوسرێت : بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ قَلِيلا مَا تَشْكُرُونَ ﴾[الملك : ٢٣] واته : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ ﴾ (ئەی محمد ـ صلى الله عليه وسلم) بڵێ : هەر خوایە کە دروستی کردوون ﴿ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ ﴾ وە گوێ و چاو دڵی پێ داون ﴿ قَلِيلا مَا تَشْكُرُونَ ﴾ زۆر بەدەگمەن سوپاسی (ئەم بەهرانە) دەکەن([569]) ٠ ئەگەر ئارەزووشی لێ بوو با بنووسێت : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾[الأنعام : ١٣] واته : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ

---

[568] ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٧٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٥٨٧) ٠

[569] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ وه هەر بۆ خوایە ئەوەی ئارامی گرتووە لە شەو و ڕۆژدا ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ وه هەر ئەو بیسەری زانایە([570])

کتابٌ للخُراج : نووسینی نووشتەیەك بۆ دومەڵ : لە سەری دەنووسرێت : ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۰ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلا أَمْتًا﴾[طه : ١٠٥ _ ١٠٧] واتە: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ﴾ (ئەی محمد _ صلى الله عليه وسلم _) پرسیارەت لێدەکەن سەبارەت بە شاخەکان ﴿فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾ تۆش بڵێ پەروەردگار لە بیخیان دێنێ و وردو و خاشیان دەکات ئینجا با پرژو بڵاویان دەکاتەوە ۰ ﴿فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا﴾ ئینجا ڕێك و ساف و بێ ئاوو گژوگیا دەیهێڵێتەوە ﴿لا تَرَى فِيهَا﴾ نابینی تێیدا ﴿عِوَجًا وَلا أَمْتًا﴾ هیچ جۆرە لاری و بەرزی و نزمیەك([571])

كمأة : دوومەڵان : ثبت عن النبي ﷺ أنه قال : ((الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين))([572])» أخرجاه في الصحيحين.

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((دوومەڵان لە گەزۆیەو ئاوەکەشی بۆ چاو شیفایە)) ۰

دوومەڵان لە زەویدایە بەبێ ڕواندن ، بە (الكمأة) ناونراوە چونکە خۆی وون کردووەو لە ژێر زەویدا خۆی شاردۆتەوە ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (كمأ الشهادة) واتە : شایەتیەکەی پەنهان کردو هەستا بە شاردنەوەی ، دوومەڵانیش(الكمأة) وون و شاراوەیە لە ژێر خاکداو هیچ گەڵاو قەدێکی نی یە ، مادەکەی لە گەوهەرێکی زەمینی هەڵمیەو ، لە زەمینەوە بەرەو ڕووی هەڵتۆقیوە ، بەساردی زستان و ، گەشەسەندی بارانی بەهار

[570] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۰

[571] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۰

[572] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٨) ، ومسلم (٢٠٤٩) ۰

هەڵدەتۆقێت ، ئەوجا دروست دەبێ و بەرەو ڕووی زەمین دەردەپەڕێ و تەنێکی دیار دەبێ ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا پێی گوتراوە (جدري الأرض) واتە ئاوڵەی زەوی ، وەکو چواندنێك بە ئاوڵە لە شێوەو مادەشدا ، چونکە مادەی ئاوڵە تەڕی و شێیەکی خوێنیەو ، بەزۆری لە تەمەنی گەشەکردندا هەڵدەتۆقێت ، لە سەرەتای زاڵبوونی گەرمی و ، گەشەکردنی هێزدا.

دوومەڵان لە بەهاردا دەردەچێت و ، بە کاڵی و کوڵاویش دەخورێت ، عەرەبەکان بە (نبات الرعد) ی ناودەبن واتە : ڕووەکی هەورەگرمە چونکە لە کاتی زۆربوونی هەورەگرمەدا زۆر دەبێ و ، زەویەکە بۆ دوومەڵانەکە درز دەبا ، دومەڵان لە خۆراکی دەشتەکیەکانەو ، لە زەوی عەرەبدا زۆرە ، چاکترین خاکیشی خاکی لمینی کەم ئاوە ٠

دوومەڵان چەندین جۆرە : جۆرێکیان کوشندەیەو ڕەنگی مەیلی لای سووری دەکات و هەناسەسواری و خەنکان دروست دەکات ٠

دوومەڵان ساردی تەڕوشێدارە لە پلە سێدا ، خراپە بۆ گەدەو ، درەنگ هەرسە ، ئەگەر بەزۆری بخورێت ، نەخۆشیەکانی (القولنج) ، (السكتة) ، ئیفلیجی ، گەدەئێشان ، قورسی میزکردن دروست دەکات ، تەڕوشێدارەکەی لە ووشکەکەی زیانی کەمترەو هەرکەسیش ویستی خواردنی هەبوو با بیخاتە نێو قوڕی تەڕەوەو ، ئینجا لە گەڵ ئاو و خوێ و جاترەدا (الصعتر)([٥٧٣]) بیکوڵێنێ و ، بەزەیتی زەیتون و بەهاراتی گەرمەوە بیخوات ، چونکە گەوهەرەکەی زەمینیی چڕەو ، خواردنیشی خراپە ، بەڵام گەوهەرێکی ئاوی نەرم و نیانی

[٥٧٣] ــ الصعتر : ڕووەکێکی تەمەن درێژی بچوکەو ، گەڵاکانی بۆنێکی عەتر ئامێزی توندیان هەیە ، لقێکی زۆری چڕی لێدەبێتەوەو ، بەسەر زەویدا وەکو ڕاخەر خۆی ڕادەخات ، نزیکەی (١٢) بوصە بەرز دەبێتەوە ، گوڵگەلێکی پەمەیی و ئەرخەوانی پێوەیەو لە نیوەی وەرزی هاویندا دێنەدەرێ ، وە لەبەر ئەوەی چیاکان بۆن خۆش دەکات ، بۆیە پێی گوتراوە (دڵخۆشکاری چیا) ، لە چیای (الأخضر)ی وەڵاتی لیبیاو لە وەڵاتانی دیکەشدا ئەم ڕووەکە زۆرە ، تامێکی گەرمی کەمێ تاڵی هەیە ، گەڵاو گوڵ و قەدەکەی بەکاردەبرێت ٠ بڕوانە : http://ar.wikipedia.org/wiki/ ، وەرگێڕ ٠

تێدایە پەنجە بۆ سوکی ڕادەکێشێت ، ئەگەر چاوی پێ برێژرێت بۆ تـاریکی چـاو و چاوئێشـەی گەرم بەسوودە ، پزیشکە بەڕێزەکان دانیان بەوەدا نـاوە کـە ئاوەکـەی چـاو پـاك دەکاتـەوە · ئەوانەی کە باسیان کردووە (المسیحيُّ)و ، دانەری (القانون)و ، کەسانی تریشن ·

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((الكَمْأة من المَنِّ)) دوو گوفتاری لەبارەوە هاتوون :

یەکەمیان : ئەو گەزۆیەی کە بۆ نەوەی ئیسرائل دابەزی ، تەنها ئەم جۆرە شـیرینە نـەبوو ، بەڵکو چـەندەها جـۆری خواردەمـەنی بـوو " کـە خـوای تعـالی بـە سـەریدا ڕشـتن ، وەکـو ئـەو ڕووەکەی کە بەخۆڕسکی دەست دەکەوێت ، بەبێ کارو چارەسەرو کێڵـان ، چونکە ووشـەی (المَنْ) چاوگە بەمانای (المفعول) " واتە ئەو (المن)ە خـۆراکێکی خـەڵاتکراو بـوو لـە لایـەن پەروەردگارەوە ، کەوابوو خوای تعالی هەر شـتێکی کردبـێ بـەڕۆزی بـۆ بەنـدەکانی بـە خـۆڕاو بـەبێ کـارکردن و بـەبێ چارەسـەر ، (المَـنْ)ێکـی پوختـە ، ئەگەرچـی هـەموو نیعمەتـەکانی پەروەردگار بۆ بەندەکانی خۆی خەڵات و بەخششە ، بەڵام لێرەدا شـتەکە تایبـەت کـراوە بـەو نیعمەتـەوە کـە بـەبێ کـارکردن بەدەسـت دێـت ، مـرۆڤیش بـەناوی (المَـنْ)ەوە دروسـتی نـەکردووە ، بـەڵکو هـەر بـۆ خـۆی (المَـنْ)ە بـەبێ ئـەوەی مـرۆڤ دەسـتی لـە بونیـدا هـەبێ ، ئەوەبوو خوای تعالی خۆراکی بۆ کردبون بە شتێکی شـاراوە کـە دۆمەڵانـە ، کـە جێگـەی نـانی دەگرتەوە ، پێخۆری بۆ کردبوون بە باڵنـدەی شـێلاقە (السـلوی) ، کـە جێگـەی گۆشـتی بـۆ دەگرتنەوە ، حەلوای بۆ کردبـوون بـە (الطـلَّ) کـە دادەبەزێتـە سـەر درەختـەکان و جێگـەی شیرینی و حەلوای بۆ دەگرتنەوە ، بەم شێوە ژینی بۆ تەواو کردبوون ·

تەماشای فەرمایشتی پێغەمبەری خوا بکە ﷺ: دۆمەڵان لەو گەزوانەیە کە خوای تعالی بۆ نەوەی ئیسرائلی دابەزاند ٠ لێرەدا تەماشا دەکەیت دۆمەڵانی کردووە بە تەنها بەشێك لە کۆی ئەو هەموو گەزووانەی کە دایبەزاند بۆ نەوەی ئیسرائیل و ، تاکێك لە تاکەکانی گەزۆ ، کەوابوو گەزۆ تەنها جۆرێك نی یە ، (الترنجبین)یش کە دەکەوێتە سەر درەختەکان تەنها جۆرێکە لە گەزۆ ، بەڵام پاشان بەکارهێنانی ووشەی (المَنْ)ی بەسەردا زاڵ بوو وەکو نەرێتێکی تازە بەدیهێنراو ٠

گوفتاری دووەم : دۆمەڵانی چواندووە بە گەزۆی دابەزیو لە ئاسمانەوە ، چونکە کۆدەکرێتەوە بەبێ ماندووبوون و تێچوون و چاندنی تۆو و ئاودان ٠

ئەگەر گوتت : ئەگەر ئەمە پایەی دۆمەڵان بێت ، کەوابوو ئەو زیانە چی یە تیایدا ، لە کوێ وە ئەوەی بۆ هاتووە ؟

بزانە خوای تعالی بەووردی و لێهاتووی هەموو شتێکی دروست کردووە ، بەچاکی و جوانی هەموو شتێکی خوڵقاندووە ، لە سەرەتای خوڵقاندنیدا هیچ بەڵاو نەخۆشیەکی تێدا نی یە ، سوودو کەڵکێکی تەواوی هەیە بۆ ئەوەی لە پێناویدا ئامادەکراوەو خوڵقێنراوە ، کەچی پاشان بەهۆی چەندین هۆکاری دیکەوە بەڵاو نەخۆشی تووش دەبێ " وەکو نزیکی و لەپاڵ یەکدابوون ، یاخود تێکەڵبوون ، یاخود چەندین هۆکاری تر کە خراپی دەکات ، بۆیە ئەگەر لە سەر سروشت و خوڵقاندنە بنەڕەتەکەی بمایەتەوە بەبێ تێکەڵاوبوونی لە گەڵ ئەو هۆیانەدا کە خراپی دەکەن ، خراپ نەدەبوو ٠

هەرکەس زانیاری سەبارەت بە باروحاڵی جیهان و سەرەتای دروستبوونی هەبێ ، دەزانی هەموو ئەو خراپبوونەی لە ئاوهەواو ڕووەك و گیانلەبەران و باروحاڵی دانیشتوانیدا هەیە ، دوای خوڵقاندن تووشیان بووە بەهۆکارگەلێکی جیاواز ، بەردەوام کردەوەکانی نەوەی ئادەم و سەرپێچیان بۆ پێغەمبەران خراپەی جۆراوجۆری گشتی و تایبەت دروست دەکەن و ،

بەوەش تووشی جۆرەها ئازارو ، نەخۆشی و ، دەردو ، چاوەقوڵە (طاعون)و ، بێ بارانی و ووشکێتی و ، قات و قڕی و ، هەڵگرتنی فڕداری خاك و ، بەروبوم و ، ڕووەك و ، هەڵگرتنی سوودەکانیان ، یاخود کەم کردنەوەیان دەبن ، هەموو ئەمانە کاروبارێکن یەك بەدوای یەکدا ڕوو دەدەن ٠

ئەگەر زانستیشت ئەوەندە فراوان نەبوو جێگەی ئەوانەی سەرەوەی تیا بێتەوە ، با ئەم ئایەتی خوای پەروەردگارت بەس بێت : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ [الروم : ٤١] واتە : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ خراپە (بەڵاو شێوان و دەرد) لە ووشکانی (زەوی) و دەریادا دەرکەوتووە ﴿بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ بەهۆی ئەو خراپانەی خەڵکی کردویانە[٥٧٤] ، ئەم ئایەتە لە سەر باروحاڵی جیهان دابەزیووە ، پێگ گرتنی بۆ کردووە لە نێوان ئەوەی لە واقیعدا ڕوودەدەن و لە نێوان فەسادو خراپەدا ، تۆش تەماشا دەکەیت چۆن ئەو بەڵاو نەخۆشیانە هەموو کاتێك لە بەروبوم و ڕووەك و ئاژەڵاندا ڕوودەدەن ، لەو بەڵایانەشەوە چەندین بەڵای دیکەی پەیوەندیدار ڕوودەدەن و ، ملی یەکتریان گرتووە ، هەرچەند خەڵکی ستەم و کردەوەی ناشیرین و داوێن پیسی زیاتر ئەنجام بدەن ، ئەمەندە خوای پەروەردگاریش بەڵاو نەخۆشیان بۆ بەدیدەهێنێت " لە خۆراك و میوەو ، هەواو ئاو و ، جەستەو سروشت و ، وێنەو شێوەو ڕەوشتیاندا " وەکو کەمکردنەوە لە خۆراك و ، دەردو بەڵاهێنان بەسەردا ، بەجۆرێك ڕێکی کردەوەو ستەم و کردەوناشیرینەکانی ئەوان بێت ٠

پێشتر دانەوێڵەی وەکو گەنم و شتی تریش زۆربووە بەبەراوردی ئەمڕۆ ، هەروەها فڕداریشی گەورەتر بووە ٠ پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) دەگێڕێتەوە : کەوا لە گەنجینەکانی (بني أمية)دا توورەکەیەك دۆزرایەوە گەنمی تێدا بوو هەر دانەیەکی بەئەندازەی ناوکە خورمایەك دەبوو ، لە سەری نووسرابوو : ئەمە لە ڕۆژانی دادپەروەریدا

[٥٧٤] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دەڕوا ، ئەم چیرۆکەی لە (المسند)ەکەیدا گێڕاوەتەوە لە میانەی فەرموودەیەکدا لەم بارەوە باسی کردووە ٠

زۆربەی ئەم نەخۆشی و بەڵا گشتیانە پاشماوەی سزایکن نەتەوەکانی ڕابردووی پێ سزا دەدرا ، پاشان هێندێکی وەکو چاودێر مایەوە ، بۆ ئەو کەسانەی کە هێندێ لە کردەوی خراپی ئەو نەتەوانەی تێدایە ، وەکو حوکمێکی بەدادو ، فەرمانێکی دروست ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئاماژەی بۆ ئەمە کردووە کە فەرموویەتی : ئەوە پاشماوەی بەڵا یاخود سزایەکە نێردرایە سەر نەوەی ئیسرائیل ٠

ئەوەبوو خوای تعالى بای بەسەر قەومێکدا زاڵ کرد ، بۆ ماوەی حەوت شەو هەشت ڕۆژ ، پاشان هێندێکی لەو بایە لە جیهاندا هێڵایەوە ، لەو ڕۆژانەدا ، کەوابوو ئەمانە چەندین پەندو ئامۆژگاری تێدایە ٠

خوای تعالى کردەوکانی مرۆڤی چاك و مرۆڤی خراپەکاری کردووە بەهۆکاری تووشبوون بە نەخۆشی و دەردو بەڵا لەم جیهانەدا ، وەکو فەرمانێکی ناچاری ٠

بۆیە خەڵکی کە چاکەکردن و زەکات و خێروچاکەداری ناکەن و قەدەغەی دەکەن ، خوای تعالاش بارانی ئاسمانیان لێ قەدەغە دەکات و ، ووشکێتی و ، قات و قڕیان بە سەردا دەهێنێ ٠

کە خەڵکی ستەم لە هەژاران و کەمدەستان دەکەن و ، لە کێشانەو پێوانەدا گزی دەکەن و کەمی دەکەنەوە ، وە بەهێزان دەست درێژی لە بێهێزان و لاوازان دەکەن ، خوای تعالاش جەوری پادشایان و کاربەدەستانیان بەسەردا زاڵ دەکات ، ئەو پاشایانەی کە هیچ ڕەحم و بەزەیەکیان بە مرۆڤدا نایەتەوە کاتێ داوای ڕەحم و بەزەیان لێدەکرێت ٠

له راستيدا ئەوان كردەوەكانى ميللەتن بەلّام لە ڕوخسار و شێوەى كاربەدەستەكانياندا بۆيان دەركەوتوون ، چونكە خواى تعالى بە دانايى و دادپەروەرى خۆى كردەوەكانى خەلّك بۆ خودى خەلّكەكە بەقالّب و شێوەيەك بەدەردەخات " كە گونجاويان بێت ٠

جارێك بە كەم بارانى و قات و قڕى ، جارێك بە دوژمن ، جارێك بە كاربەدەستانى ستەمكار ، جارێك بەنەخۆشيە گشتيەكان ، جارێك بەخەم و خەفەت تووشيان دەبێ و لێيان نابێتەوە ، جارێك بەقەدەغەكردنى فڕو بەرەكەتى ئاسمان و زەوى ، جارێك بەزاڵكردنى شەيتان كە هانيان دەدات بۆ هۆكارەكانى تاوانكردن ، بۆ ئەوەى بڕيارى پەروەردگاريان بە سەردا بچەسپێ ، هەموو كەسێكيش بچێتەوە سەر ئەوەى بۆ خولّقێنراوە ٠ ئاقلّ و ژيريش چاوى بەنێو هەرێمە جياوازەكانى جيهاندا دەگەڕێنێت ، دەيانبينێ و ، تەماشاى جێگەى دادپەروەرى خواو دانايەكەى دەكات و ، ئەوكات بۆى دەردەكەوێت كەوا پێغەمبەران و شوێنكەوتوانيان بەتايبەت لە سەر ڕێگەى راستى ڕزگارين ، بەلّام هەموو خەلّك بەرێگاى تياچووندا دەچن و ، بەرەو مالّێكى وێرانبوون مل دەنێن ، بەڕاستى خواى تعالى كارو فەرمانى خۆى بەئەنجام دەگەينێ ، كەسيش ناتوانى فەرمانى خواى تعالى بگۆڕێ يا هەلّيوەشێنێتەوە ، هيچ بەرگرى كارێكيش نى يە بۆ فەرمانى خوا ٠ وبالله التوفيق ٠

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ : (وماؤها شفاء للعَيْنِ) واتە : ئاوەكەى بۆ چاو شيفايە ، بە سێ گوفتار لێكدراوەتەوە :

يەكەميان : ئاوەكەى تێكەلّ بەدەرمانى تر دەكرێت كە چاوى پێ چارەسەر دەكرێت ، نەك خۆى بەتەنها بەكاربێت ، ئەمە بۆچۆنى (أبوعبيد)ە ٠

دووەم : بەپوختى بەكاردەهێنرێت پاش برژاندنى و ، دلّۆپاندنى ئاوەكەى ، چونكە ئاگر نەرمونيانى دەكات و پێى دەگەيەنێت و ، تەڕى و پاشەڕۆو زيانبەخشەكانى دەتوێنێتەوەو ، تەنها سوودەكانى دەمێنێتەوە ٠

سێ یەم : مەبەست بەئاوەکەی ئەو ئاوەیە کە لە ئەنجامی بارانەوە تیایدا دروست دەبێ ، کە بریتیە لە یەکەم دڵۆپەکانی باران کە دادەبەزێتە سەر زەوی ، بۆیە خستنەسەرەکە (إضافة) خستنەسەری جووتکردنە ، نەك خستنەسەری بەش ، ئەمەش بۆچۆنی پێشەوا (ابن الجوزي)یە کە دورترین و لاوازترین بۆچونەکانە٠

گوتراوە : ئەگەر ئاوەکەی بۆ ساردکردنەوەی ئەوەی لە چاودایە بەکارهێنرا ، ئەوا ئاوەکەی بەتەنها خۆی بۆ خۆی شیفایە ، بەڵام ئەگەر بۆ شتی تری جگە لەوە بوو ، ئەوا دەبێ لەگەڵ شتی تردا تێکەڵ بکرێت ٠

(الغافقي) دەڵێت : ئاوی دوومەڵان چاکترین دەرمانەکانی چاوە ئەگەر لە گەڵ کلدا بشێلدرێت و چاوی پێ برێژرێت ، پێڵوەکانی چاو بەهێز دەکات و ، ڕوحە بینەرەکە زیادو بەهێزو تیژ دەکات و ، دابەزینی نەخۆشیەکانی لێ دوردەخاتەوە ٠

كَبَاث[٥٧٥] في الصحيحين : من حديث جابر بن عبدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَجْنِي الْكَبَاثَ ، فَقَالَ : ((عَلَيْكُمْ بِالأسْوَدِ مِنْهُ ، فَإِنَّهُ طَيِّبه))[٥٧٦].

واتە : لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پێکەوە (الكَبَاثُ)مان لێدەکردەوە ، ئەوەبوو فەرمووی : ((ڕەشەکەی لێکەنەوە ، چونکە بەلەزەترو بەسوودترە)) ٠

---

[٥٧٥] _ كَبَاثٌ : بەروبومی پێگەیوی درەختی (الآراك)ە ، لە هەنجیر دەچێت و مرۆڤ و ئاژەڵیش دەیخۆن ، بڕوانە : صحيح البخاري بتحقيق مصطفى ديب ، ج٣ ٠
دەنکی بەری ئەم درەختە کەمێك لە دەنکی کوزبورە گەورەترە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەی ، وەرگێر٠

[٥٧٦] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٨) ، ومسلم (٢٠٥٠) ٠

(الكَبَاثُ) ، بفتح الكاف ، والباء الموحدة المخففة ، والثاء المثلثة ، بەروبومی درەختی (الآراك)ە . لە خاكی وەڵاتی حیجازدا زۆرەو ، میزاجی گەرمی ووشكە ، سوودەكانی وەكو سوودەكانی (الآراك)ە : گەدە بەهێز دەكات ، هەرس كردن چاك دەكات ، بەڵغەم پاك دەكاتەوە ، بۆ ئازارەكانی پشت بەسوودە ، زۆرێك لە نەخۆشیەكانی تر .

(ابن جُلجُل) دەڵێت : ئەگەر ئاردەكەی بخورێتەوە ، میزهێنەرەو ، میزڵدان پاك دەكاتەوە ، (ابن رضوان) دەڵێت : گەدە بەهێز دەكات و ، سروشت ڕادەگرێت .

كَتَمْ : روى البخاريُّ في صحيحه : عن عثمان بن عبدالله بن مَوْهَب ، قال : دخلنا على أُمِّ سَلَمة _ رضي الله عنها _ ، فأخرجت إلينا شعراً من شعر رسول الله ﷺ مخضوبٌ بالحِنَّاء والكَتَمِ([٥٧٧]).

واتە : لە (عثمان)ی كوڕی (عبدالله)ی كوڕی (مَوْهَب)ەوە ، فەرموویەتی : چوینە دیدەنی (أُمِّ سَلَمة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ئەوەبوو تاڵە موویەكی لە پرچی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ دەرهێناین بە خەنەو (الكَتَم) ڕەنگ كرابوو .

وفي السنن الأربعة : عن النبيِّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ أحسنَ ما غيَّرْتُم به الشَّيبَ الحِنَّاءُ والكَتَمُ))([٥٧٨]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاكترین شتێك سەرسپی بوونی پێ بگۆڕن خەنەو (الكَتَم)ە)) .

[٥٧٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٩٦ ، ٣١٩ ، ٣٢٢) ، والبخاري (٧ / ٢٠٧) ، وابن ماجة (٣٦٢٣) كلهم من طريق عثمان بن عبدالله بن موهب عن أم سلمة فذكرته .

[٥٧٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٤٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (١٥٤٦) .

له (الصحيحين)دا : له (أنس)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (أبابكر) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگی دەكرد ٠

وفي سنن أبي داود : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ _ رضي الله عنهما _ قَالَ : مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ ، فَقَالَ : ((مَا أَحْسَنَ هَذَا ؟)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالصُّفْرَةِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا كُلِّهِ))([٥٧٩]).

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك بەلای پێغەمبەری خوادا ﷺ تێپەڕبوو سەری بەخەنه ڕەنگ كردبوو ، فەرمووی : ((ئەمه چەند چاكه ،)) ، یەكێكی تر تێپەڕبوو سەری به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگ كردبوو ، فەرمووی : ((ئەمه له ئەمه چاكتره)) ، یەكێكی تر تێپەڕبوو سەری به زەرد سەری ڕەنگ كردبوو ، ئەوەبوو فەرمووی ((ئەمه له هەمووی چاكتره)) ٠

(الغافقي) دەڵێت : (الكَتَم) ڕووەكێكه له دەشتەكاندا دەڕوێت ، گەڵاكانی نزیك به گەڵای زەیتونه ، له باڵا زیاتر بەرز دەبێتەوه ، بەرێكی هەیه لەبەری بیبەر (الفُلفُل) دەچێت ، ناوكی له نێودایه ، ئەگەر بكوترێت ڕەش دەبێتەوه ، ئەگەر گوشراوی گەڵاكەی دەربهێنرێت و ، به ئەندازەی (أُوقية)یەكی([٥٨٠]) لیٚ بخورێتەوه ، بەهێز دەڕشێنێتەوەو ، بۆ گەزستنی سەگیش بەسوود دەبیٚ ٠ بنەڕەتەكەشی ئەگەر له گەڵ ئاودا بكوڵێندرێت دەبیٚ به مەرەكەب و بۆ نووسین بەكاردێت ٠

[٥٧٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٤٢١١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٩٠٢) ٠

[٥٨٠] _ أُوقية : كێشی (١١٩) غەرام زیوه ، بڕوانه : فتاوى الشبكة الإسلامية بإشراف د ٠ عبدالله الفقيه ، ٢٦٦٧٥ تحديد الأوزان والمكاييل ، وەرگێڕ ٠

(الكِنـدي) دەڵێـت : تـۆوی (الكَـتَم) ئەگـەر بـۆ ڕەشـتنی چـاو بـەكاربهێنرێت ، ئـاوی دروستبوو لە چاودا شیی دەكاتەوەو چاكی دەكاتەوە ٠

هەندێ خەڵك واتێگەشتوون (الكَتَم) وەسمەیـە ، كـە بـە گـەڵای نیـل ناودەبرێـت ، ئەمـە بۆچونێكی هەڵەیە ، چونكە وەسمە ڕووەكێكی دیكەیەو (الكَتَم) نی یە ٠ دانەری (الصحاح) دەڵێت : (الكَتَم) بالتحريك : ڕووەكێكە تێكـەڵ بـە وەسمـە دەكرێـت و بـۆ ڕەنگكردنـی پـرچ بەكاردێت ٠ گوتراوە : وەسمە ڕووەكێكە گەڵایـەكی درێـژی هەیـەو ڕەنگـی مەیلـەو شـینەو لـە گەڵای درەختی بیی (شجر الخلاف) گەورەترەو ، لە گەڵای لوبیا دەچێت و ، لـەو گـەورەترە ، لە وەڵاتەكانی حیجازو یەمەنەوە دەهێنرێت ٠

فإن قيل : قد ثبت في الصحيح عن أنس _ رضي الله عنه _ أنه قال : لم يختضب النبي ﷺ ([٥٨١]).واتە : ئەگـەر گـوترا : بـە (صـحيح)ی لـە (أنـس)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺپرچی ڕەنگ نەدەكرد ٠

دەگوترێت : پێشەوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) وەڵامی ئەمەی داوەتـەوەو فەرموویـەتی : كەسانی دیكـەی جگـە لـە (أنـس) شـایەتیان داوە كـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچـی ڕەنـگ دەكرد ٠ وە ئەو كەسەی بینیویـەتی لـە پلـەی ئـەو كەسـەدا نـی یـە كـەوا نـەیبینیوە ، بـەڵكو پلەكەی بەرزترە ، پێشەوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) جێگیری دەكات كەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچی ڕەنگ دەكرد ، كۆمەڵێكی تـری فەرموودەناسانیشـی لـە گەڵدایـە ، بـەڵام ئیمـامی (مالك) نكۆڵیی لێ كردووە ٠

فإن قيل : قد ثبت في صحيح مسلم النهي عن الخِضاب بالسواد في شأن أبي قُحافةَ لَّما أُتِيَ به ورأسُه ولحيتُه كالثَّغامة بياضاً ٠ فقال : ((غَيِّروا هذا الشَّيبَ وجَنِّبُوهُ السَّواد))([٥٨٢]) ٠ والكَتَمُ يُسَوِّد الشعرَ

---

[٥٨١] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢١٦ ، ٢٦٦) ، ومسلم (٧ / ٨٥) ، والنسائي (٨ / ١٤١) كلهم من طريق المثني بن سعيد ، عن قتادة ، عن أنس فذكره ٠

واته : ئەگەر گوترا : لە (صحيح)ى ئیمامی (مسلم)دا قەدەغەكردنی ڕەنگ كردن بەڕەش جێگیربووە سەبارەت بە (أبي قُحافةَ) كاتێ هێنرایە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و سەری و ڕیشی وەكو درەختی (الثغامة) سپی بوو ٠ ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەم سپێتیە بگۆڕن بە ڕەنگێكی ترو ، بەدوریشی بگرن لە ڕەنگی ڕەش)) ٠ (الكَتَمُ)یش پرچ ڕەش دەكات ٠

وەڵامی ئەمە بەدوو ڕوو دەدرێتەوە :

یەكەمیان : قەدەغەكردنەكە بۆ ڕەشكردنی پەتیە ، بەڵام ئەگەر خەنەكە شتێكی تری تێكەڵ كرا ، وەكو (الكَتَمُ)و بەو هاوشێوانە ، ئەوا هیچی تێدا نی یە ، چونكە خەنەو (الكَتَمُ) ڕەنگێك بەپرچ دەبەخشن لە نێوان سورو ڕەشدایە بەپێچەوانەی وەسمە ، كە ڕەنگێكی ڕەشی خەڵوزی بەپرچ دەبەخشێ ، ئەمە ڕاسترینی هەردوو وەڵامەكەیە ٠

وەڵامی دووەم : ئەو ڕەنگ كردن بەڕەشەی قەدەغەكراوە ڕەنگ كردنی گزی و فێڵە ، وەكو ئەوەی كچ و كەنیزەك و ، ژنی بەتەمەن ، مێردو گەورەكەی هەڵدەخەڵەتێنێ ، سەر ڕەنگ كردنی پیاوی بەتەمەن بۆ ئەوەی ژنی پێ هەڵخەڵەتێنێ ، هەموو ئەمانە گزی و فێڵ و هەڵخەڵەتاندنە ، بەڵام ئەگەر مەبەست بەپرچ ڕەنگ كردنەكە گزی و فێڵ و هەڵخەڵەتاندن نەبوو ، ئەوا بە (صحيح)ى لە پێشەوایانمان (الحسن) و (الحسين)ەوە _ خوایان لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە كەوا پرچیان بەڕەش ڕەنگ كردووە ، ئەم گوفتارە پێشەوا (ابن جرير) لە كتێبی (تهذيب الأثار)دا باسی كردووە ، هەروەها لە (عثمان)ى كوڕی (عفان)و ، (عبدالله)ى كوڕی (جعفر)و ، (سعد)ى كوڕی (أبي وقاص)و ، (عُقبةَ)ى كوڕی (عامر)و ، (المغيرة)ى كوڕی (شعبة)و ، (جرير)ى كوڕی (عبدالله)و ، (عمرو)ى كوڕی (عاص)ەوە باسی كردووە ٠

---

٥٨٢ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٠٢) ٠

هەروەها لە کۆمەڵێك لە (التابعين)ەوە باسی دەکات وەکو ، (عمرو)ی کوڕی (عثمان)و ، (علي) کوڕی (عبدالله)ی کوڕی (عباس)و ، (أبوسلمة)ی کوڕی (عبدالرحمن)و ، (عبدالرحمن)ی کوڕی (الأسود)و ، (موسى)ی کوڕی (طلحة)و ، (الزُّهْري)و ، (أيوب)و ، (إسماعيل)ی کوڕی (معدي كرب)ەوە ٠

هەروەها پێشەوا (ابن الجوزي) لە (محارب)ی کوڕی (دِثار)و ، (يزيد)و ، (ابن جريج)و ، (أبي يوسف)و ، (أبي إسحاق)و ، (ابن أبي ليلى)و ، (زياد)ی کوڕی (عَلاقة)و ، (غيلان)ی کوڕی (جامع)و ، (نافع)ی کوڕی (ابن جُبير)و ، (عمرو)ی کوڕی (علي المُقَدَّمي)و ، (القاسم)ی کوری (سلام)ەوە باسی دەکات ٠

كَرْمٌ ٠ درەختی ترێ ، کە لە زمانی عەرەبیدا بە (الحَبَلَةُ)ش ناودەبرێت واتە : مێو ، (مكروه)یشە بە (الكَرْمُ) ناوبرێت ، لەبەر ئەو فەرموودەیەی ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لا يقولَنَّ أحدُكم للعِنَبِ الكَرْمَ ، الكَرْمُ : الرَّجُلُ المُسْلِمُ)) ٠ وفي رواية : ((إنَّما الكَرْمُ قَلبُ المُؤْمن)) ، وفي أخرى : ((لا تقولوا : الكُرمُ ، وقُولُوا : العِنَبَ والحَبَلَةَ))([٥٨٣])

واتە : ((با هیچ کەس بە ترێ نەڵێ (الكَرْمُ) ، (الكَرْمُ) پیاوی موسڵمانە)) ٠ لە (ریوایە)تێکی تردا : ((لە ڕاستیدا (الكَرْمُ) دڵی باوەڕدارە)) ، لە (ریوایە)تێکی تردا : ((مەڵێن : (الكَرْمُ) ٠ بڵێن : ترێ و مێو)) ٠

دوو ماناش لەمەدا بەدیدەکرێت :

یەکەمیان : عەرەب درەختی ترێی بە (الكَرْمُ) ناودەبرد واتە : ڕێزدار ، بەهۆی زۆری سوودو کەڵك و خێریەوە ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ ناقایل بوو بەناوێك ناوبرێت نەفسەکان

---

[٥٨٣] ـ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٦) عن أبي هريرة فرفعه ٠

بجولێنێت بۆ خۆشویستنی و خۆشویستنی ئەو شەرابە سەرخۆشكارەی لێی دروست دەكرێت ، كە دایكی هەموو پیسیەكانە ، بۆیە ناقایل بوو بنەڕەتی بە چاكترین ناو " كە لە هەموو ناوێكی تر كۆكاری خەیرە " ناوبرێت ٠

دووەم : ئەمە دەكەوێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ الشَّدِيدُ بالصُّرَعَةِ))([584]) واتە : ((بەهێزی ڕاست ئەو پیاوە نی یە كە سەردەكەوێ و پیاوان دەدا بە زەویدا)) ٠ هەروەها دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ المِسْكِينُ بالطَّوَّافِ))([585]) ((ئەو كەسەی بەسەرتاندا دەگەڕێت دەستكورتی ڕاست نی یە)) ٠ واتە : ئێوە درەختی ترێ بە(الكَرْمُ) ناودەبن لەبەر سوودە زۆرەكانی ، بەڵام دڵی بڕوادار یاخود پیاوی موسڵمان لە درەختی ترێ بەم ناوە شایستەترە ، چونكە بڕوادار هەرهەمووی خێرو كەڵكە ، هەموو ئەمانە دەچێتە چوارچێوەی ئاگاداركردنەوەو ناساندن بەو خێرو ، بەخشین و ، باوەڕو ، نورو ، ڕێنمووی و ، لەخوا ترسان و ، سیفاتانەی لە دڵی باوەرداردایەو ، بەهۆیە شایستە دەبێ بەم ناوە ، زیاتر لە شایستەبوونی مێو بەم ناوە ٠

پاشان ٠ هێزی مێو ساردی ووشكە ، گەڵاو خۆ هەڵواسەكانی ساردكارە لە كۆتای پلە یەكدا ، ئەگەر بكوترێت و پێچەرێكی (ضماد)ێكی لێ دروست بكرێت سەر ئێشەو ، ئاوسانە گەرمەكان و ، هەڵئاوسانی گەدە ئارام دەكاتەوە ، گوشراوی لقەكانی ئەگەر بخورێتەوە ڕشانەوە ئارام دەكاتەوەو ، سك دەگرێتەوە ، هەروەها ناوەڕۆكە تەڕەكەی و ، گوشراوی گەڵاكانی ، بۆ برینی ڕیخۆڵە بەسوودەو ، خوێن و كێماو دەردەدات و ، ئازاری گەدە ناهێڵێت ٠ ئەو ئاوە فرمێسكیەی كەبەسەر لقەكانیەوە هەڵگیراوەو ، وەكو كەتیرەیە ئەگەر بخورێتەوە بەرد دەكاتە دەرەوە ، ئەگەر نەخۆشیەكانی ووشك هەڵاتووی و قڵیشانی پێست و نەمانی موو

[584] ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٤٣١) ، ومسلم (٢٦٠٩) ٠

[585] ــ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٧٥) ، والبخاري (٢ / ١٥٤) ، ومسلم (٣ / ٩٥) ، والنسائي (٥ / ٨٥) كلهم من طريق أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ٠

بەسەریەوەو ، گەڕی و نەخۆشیەكانی تری تێهەڵسوینرێت چاكیان دەكاتەوە ، بەڵام پێش بەكارهێنان پێویستە ئەندامەكە بە ئاو و (النطرون) بشۆردرێت ، ئەگەر لە گەڵ زەیتی زەیتوندا شوێنە تووكنەكانی جەستەی پێ بسڕێت دەیتاشێت و لایدەبات ، خۆڵەمێشی لقەكانی ئەگەر لە گەڵ سركەو ڕۆنی گوڵ و(دهن الورد) سپەندا (سذاب) پێچەرێكی (ضماد) لێ دروست بكرێت ئەوا بۆ ئەو ئاوسانانەی تووشی سپڵ دەبێ بەسوودە ، هێزی ڕۆنی گوڵی مێو (دهن زهرة الكرم) قبزكارەو لە هێزی ڕۆنی گوڵ (دهن الورد) دەچێت ، سوودو كەڵكەكانی ئەمەندە زۆرن نزیك بە سوودەكانی دارەخورمایە ٠

كَرَفْس ، كەرەوز : لە فەرموودەیەكدا كە (صحیح) نی یە ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَن أكَلَهُ ثم نامَ علیه ، نام ونَكْهتُهُ طَیِّبةٌ ، وینامُ آمناً من وَجَعِ الأضراسِ والأسنانِ)) واتە : ((ئەگەر هەركەس خواردی و پاشان نووست ، دەنوێت و بۆنی خۆشەو ، دەنوێت و بێەوەی دەبێ لە ئازاری ددانە خڕێكان و ددان)) ٠ ئەم فەرموودە پوچەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هەڵبەستراوە ،

بەڵام جۆرە (البُسْتانيُّ)كەی زۆر بۆن خۆش دەكات ، ئەگەر بنەڕەتی بەملەوە هەڵواسرێت بۆ ئازاری ددان بەسوودە ٠

كەرەوز گەرمی ووشكە ، گووتراوە : تەڕو شێدارەو كونیلە داخراوەكانی (سُداد) جگەرو سپڵ دەكاتەوە میزهێنەرە ، خوێنی بێنوێژی هێنەرە ، بەرد وورد دەكات و ، تۆوەكەشی لەو بارەوە بەهێزترە ، ئارەزووی جوتبوون دەورووژێنێت ، بۆ نەهێشتنی هەموو بۆنێكی ناخۆش بەسوودە ٠ (الرازيُّ) دەڵێت : پێویستە نەخورێت ئەگەر ترسی پێوەدانی دووپشك لە ئارادابوو ٠

كُرَّاثٌ ، كەوەر : فەرموودەیەكی لەبارەوە هاتووە (صحیح) نی یەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە هەڵبەستراوەو پووچە : ((مَن أكَلَ الكُرَّاث ثم نامَ علیه نام آمناً مِنْ ریح البَوَاسیرِ واعتزَلَهُ

الملَكُ لِنَتَنِ نَكْهَتِهِ حتى يُصْبِحَ)) واتـه : ((هەركـەس كـەوەر بخوات و پاشـان بنـوێ بێـوەی دەبێ لە بای مایەسیری و پەریەکەش لێ دور دەکەوێتەوە تا ڕۆژ دەکاتەوە)) ٠

کەومر دوو جۆرە :

(النَبَطيُّ) : ئەو جۆرەیە کە لە سوفرە دادەنرێت ٠

(الشـاميُّ) : ئەوەیـە کـە سـەری هەیـە، گەرمـەو ووشـکەو سەردەئێشـێنێت ، ئەگـەر بکوڵێندرێت و بخورێت ، یاخود ئاوەکەی بخورێتەوە ، بۆ مایەسیری سارد بەسوودە ، ئەگەر تۆوەکەی بهاڕدرێت و ، لە گەڵ (القطران)([٥٨٦]) بشـێلدرێت و ، بـۆن و هەڵمەکـەی بـدرێ لـەو ددانانەی کرمی تێدایە بڵاوی دەکاتەوەو دەردیدەهێنێت و ، ئازارە کاتیەکەی دادەمرکێنێتـەوە ، ئەگەر دوکەڵی تۆوەکەی لە کۆم بدرێ مایەسیریەکەی سووك دەبێتـەوە ، هـەموو ئەمانـە لـە کەوری (النَبَطيُّ)دایە ٠

لە گەڵ ئەمەشدا ددان و پۆك خراپ دەکات و ، سەر دەئێشێنێت و ، خەونگـەلێکی نـاخۆش بۆ مرۆڤ دروست دەکات و ، چاو تاریـك دەکـات و ، بـۆنی دەم نـاخۆش دەکـات ، بـەڵام میـزو بێنوێژی زیاد دەکات ، ئارەزووی جوتبوون زیاد دەکات ، بەڵام درەنگ هەرسە.

پیتی لام (ل) :

لَحْمٌ ، گۆشت : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الطـور : ٢٢] واتە : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ ﴾ وە بەردەوام هەموو جـۆرە میـوەو گۆشـتێکیان پـێ دەدەن ﴿ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ لەوەی ئارەزووی دەکـەن ٠ هـەروەها خـوای تعـالی دەفـەرمێت : ﴿

---

[٥٨٦] ـــ القطران : گوشراوی دوو درەختی (الأرز) و (الأبهل)ە ، یاخود مادەیەکی ڕەش و لینج و شلەمەنیە لە درەخت و خەڵوزو شتی وا دەردەهێنرا ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الواقعة : ٢١] واتـه : وه گۆشـتـى هـەر باڵندەيـەك كـه حـەزى لـێ بكەن[٥٨٧].

وفي سنن ابن ماجة من حديث أبي الدرداء ، عن رسول الله ﷺ: ((سَيِّدُ طَعامِ أهْلِ الدُّنيا وأهْلِ الجَنَّةِ اللَّحمُ))[٥٨٨].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی : ((سەرگەورەی خۆراكی خەڵكی دونياو خەڵكی بەهەشت گۆشتە)) .

ومن حديث بُريدةَ يرفعه : ((خَيْرُ الإدامِ في الدُّنيا والآخِرةِ اللَّحْمُ))[٥٨٩].

واتـه : (بُريـدة) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ لـه فەرموودەيەكدا كـه بـەرزی دەكاتـەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی : ((خێردارترين پێخۆری دونياو ڕۆژی دوای گۆشتە)) .

وفي الصحيح عنه ﷺ ((فضلُ عائشةَ على النِّساءِ كفضلِ الثَّريدِ على سائرِ الطَّعَامِ))[٥٩٠] .

((بەڕاستی ڕێزی (عائشة) بەسەر ژنانی دیكەدا ، وەكو ڕێزی شلەبەگۆشتە بەسەر خواردنەكانی تردا)) .

(الثريد) واته : نان و گۆشتە . شاعیر دەڵێت :

ذَا مَـــا الخُبْزُ تَـــأدُمهُ بِلَحْـــمٍ   فَـــذَاكَ أمَـــانةَ اللهِ الثَرِيدُ

واته :

ئەگەر نان پێخۆرەكەی بكـەی بە گۆشت   باشەو ئەمانەتی خواش شلەبەگۆشـتە

---

٥٨٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٥٨٨ _ إسناده ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٢٠٥) ، وانظر الضعيفة (٣٧٢٤) .

٥٨٩ _ ضعيف جداً : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٧٩) وقال : ضعيف جداً ، وعزاه السيوطي إلى البيهقي في الشعب عن أنس ، وانظر الضعيفة (٢٥٧٤) .

٥٩٠ _ سبق تخريجه .

پێشەوا (الزُّهْري) دەفەرمێت : خواردنی گۆشت حەفتا هێز زیاد دەكات ، (محمد)ی كوڕی (واسع) دەڵێت : گۆشت هێزی چاو زیاد دەكات ، لە (علي) كوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ رازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : گۆشت بخۆن ، بەڕاستی ڕەنگ ساف دەكات و ، سك خاڵی دەكاتەوەو ، ڕەوشت جوان دەكاتەوە ، (نافع) دەفەرمێت : ئەگەر مانگی ڕەمەزان بهاتایە (ابن عمر) گۆشتی لە دەست نەدەچوو ، ئەگەر سەفەریشی بكردایە دیسان گۆشتی لەدەست نەدەچوو ٠ لە (علي)ەوە دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەركەس چل ڕۆژ گۆشت نەخوات ڕەوشتی خراپ دەبێت ٠

بەڵام فەرموودەكەی خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، كە ئیمامی (أبوداود) بە (مرفوع)ی دەیگێڕێتەوە : ((لا تَقْطَعوا اللَّحْمَ بالسكِّين ، فإنه من صَنيعِ الأعَاجِم ، وانْهشُوهُ ، فإنه أهْنَأ وأمرأُ))([591]) واتە : ((گۆشت بە چەقۆ لەت مەكەن ، چونكە لە كردەوەی عەجەمەكانە ، بەڵكو قەپێ پێدابكەن ، چونكە خۆشترو بەتامترە)) ٠ ئیمامی (أحمد) بەدوو فەرموودەی (صحيح) لە پێغەمبەری خواوە ﷺ كە تیایدا هاتووە كەوا گۆشتی بەچەقۆ لەت كردووە بەرپەرچی فەرموودەكەی سەرەوە دەداتەوە ، كە پێشتر باسمان كردووە ٠

گۆشتیش چەندین ڕەگەزو جۆرە دەگۆڕێت بە جیاوازی بنچینەو سروشتی گۆشتەكە ، ئێمەش حوكمی هەر ڕەگەزو جۆرێك لە گەڵ سروشت و سوودو زیانەكانیدا ڕوون دەكەینەوە.

<u>لحمُ الضأن</u> ، گۆشتی خوریدار (مەڕو بەران) : گەرمە لە دووەمدا ، تەڕوشێدارە لە یەكەمدا ، چاكترینی ئەوەیە ساڵێكی تەواو كردبێ ، خوێنێكی ستایشكراوی بەهێز دروست دەكات بۆ ئەو كەسانەی بەباشی هەرسی دەكەن ، بۆ كەسانی خاوەن میزاجی ساردی مامناوەند چاكە ، هەروەها بۆ وەرزشكارانی تەواو لە جێگەو وەرزە ساردەكاندا بەسوودە ،

---

[591] _ سبق تخريجه ٠

بۆ كەسانى خاوەن (المرّة السوداء) بەسوودە ، بیرو هزرو توانای لەبەرکردن بـەهێز دەکـات ، گۆشتی مەڕی زۆر پیرو لاوازو خراپە ، هەروەها گۆشتی مێینەش (النِّعاج) ، بـەڵام چـاکترینی : گۆشتی نێری ڕەشە ، چونکە سـووکترو بەلـەزەترو بەسـووترە ، (الخصـيُّ) گوونەکانیشـی بەسوودترو چاکترە ، ئاژەڵی سووری قەڵەو سووکترەو خـۆراکێکی چاکیشـە ، بزنـی دوو سـاڵە خۆراکێکی کەم سوود دەبەخشێت و ، سەر گەدەش دەکەوێت ٠

چاکترین گۆشتیش ئەو گۆشتەیە کـە بـە ئێسـکەوەیە ، لای ڕاسـت لـە لای چـەپ سـووکترو چاکترە ، بەشی پێشەوە لە بەشی دواوە چاکترە ، خۆشترین گۆشتی مـەڕ بـەلای پێغەمبـەری خـواوە ﷺ بەشـی پێشـەوەی بـوو ، بەشـی پێشـەوەی مـەڕ جگـە لـە سـەر لـە بەشـی دواوە سووکترو چاکترە ، (الفرزدق) پارەی دایە پیاوێك گۆشتی بـۆ بکڕێـت و پێـی گـووت : بەشـی پێشەوە بکڕەو ، دورکەوەرەوە لە سەرو سك ، چونکە نەخۆشیان تێدایە ٠

گۆشتی مل چاك و بەلەزەتـە ، سـووك و خێـرا هەرسـە ، گۆشـتی دەسـت سـووکترین و بەلەزەترین و نەرم و نیانترین گۆشتەو لەهەمووشی لە زیانەوە دورترە ، لەهەمووشی خێرا هەرسترە ٠

وفي الصحيحين : أنه كان يُعجِب رسول الله ﷺ[٥٩٢]) ٠

واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی لێبوو ٠

گۆشتی پشت خۆراکێکی زۆری تێدایە ، خوێنێکی ستایشـکراو دروسـت دەکـات ، وفي سـنن ابن ماجة مرفوعاً : ((أطيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الظَّهْرِ))([٥٩٣]) ٠

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خۆشترین گۆشت گۆشتی پشتە)) ٠

---

[٥٩٢] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٦٣ ، ١٧٢) ، (٦ / ١٠٥) ، ومسلم (١ / ١٢٧ ، ١٢٩) كلاهما عن أبي هريرة فذكره في حديث طويل ٠

[٥٩٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧١٦) ٠

لحمُ المَعْزِ * گۆشتی بزن : گەرمیی کەمە ، ووشکە ، ئەو تێکەڵاوەی لێوە دروست دەبیٚ باش نی یەو هەرسکردنیشی چاك نی یە ، خۆراکێکی ستایشکراو نی یە ، گۆشتی سابرێن خراپە بەڕەهایی ، زۆر ووشکە ، بەد هەرسە ، خەڵتەی (السوداوي) دروست دەکات ٠

(الجاحظ) دەڵێت : پزیشکێکی بەڕێز پێی گووتم : ئەی (أبا عثمان) دورکەوەرەوە لە گۆشتی بزن ، چونکە خەم و خەفەت دروست دەکات ، (السوداء) دەجوڵێنێت ، لەبیرچوونەوە دروست دەکات ، خوێن خراپ دەکات ، سوێند بەخوا منداڵ شێت دەکات ٠

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : لە ڕاستیدا ئەوەی زەم دەکرێت گۆشتی بزنی پیرە ، بەتایبەت بۆ بەساڵاچووان ، هیچ خراپیەکی تێدا نی یە بۆ ئەوانەی پێی ڕاهاتوون ، (جالینوس) بزنی یەك ساڵەی بە خۆراکە مامناوەندە ڕێکخەرەکانی کیمۆسی ستایشکراو داناوە ، مێینەشی لە نێرینە باشترە ٠

وقد روى النسائي في سننه : عن النبيِّ ﷺ: ((أحْسِنوا إلى الماعِزِ وأمِيطُوا عنها الأذى ، فإنها من دواب الجنَّةِ)) وفي ثبوت هذا الحديث نظرٌ * واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاکەکاربن لە گەڵ بزنداو ، پیسی لێ دوربخەنەوە ، چونکە لە گیاندارانی بەهەشتە)) ٠ پێشەوا _ ابن القيم _ دەفەرمێت : بەڵام جێگیربوونی ئەم فەرموودە جێگەی تێڕوانینە ٠

پزیشکان حومی زیانبەخشینیان داوە بەسەر گۆشتی بزندا بە جوزئی نەك بە گشتی ، ئەمەش بەگوێرەی گەدەی لاوازو ، میزاجی لاوازە کە پێی ڕانەهاتوون و ، بە خۆراکی مام ناوەندی چاکی نەرم و نیان ڕاهاتوون ، ئەوانەش خەڵکانی خۆشگوزەرانن لە خەڵکی شاران ، کە کەمێکی خەڵکن ٠

لحمُ الجَدْيِ * گۆشتی کاریلە : نزیکی مامناوەندە ، بەتایبەت تاوەکو شیرەخۆرە بێت ، بەو مەرجەی بەم نزیکانە لە دایك نەبوبێت ، خێرا هەرس دەبیٚ بەهۆی هێزی ئەو شیرەوە کە

تیایدایە ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، گونجاوی زۆربەی خەڵکە لە زۆربەی باروحاڵەکاندا ، لە گۆشتی ووشتر نەرم ونیانترە ، خوێنێکی مام ناوەند دروست دەکات ·

لحم البَقَر » گۆشتی مانگا : ساردی ووشکە ، درەنگ هەرسە ، بەهێواشی لە گەدە لیژ دەبێتەوە ، خوێنێکی (سوداوي) دروست دەکات ، باش نی یە تەنها بۆ ئەو کەسانە نەبێ کە ماندووبوون و هیلاکیەکی زۆر دەکێشن ، زۆر خواردنی نەخۆشیە (سوداوي)کانی ، وەکو بەڵەکی و گەڕی و ، ووشك هەڵاتووی و قلێشانی پیست و نەمانی تووك بەسەریەوەو گولی و ، ئاوسانی دەست و پێ و ، سەرەتان و ، دودڵیی و ، تای چواربەڕۆو ، زۆرێك لە ئاوسانەکان دروست دەکات ، ئەمە بۆ ئەو کەسانەی پێی ڕانەهاتوون ، یا زیانی گۆشتەکەیان بە بیبەرو سیرو دارچین و زەنجەفیل و بەو هاوشێوانە لانەبردووە ، بەڵام گۆشتی گا ساردیی کەمترەو ، گۆشتی مانگاش ووشکی کەمترە ·

گۆشتی گوێرەکە بەتایبەت قەڵەو چاکترین و ناوەندیترین و خۆشترین و بەلەزەترین و ستایشکراوترین گۆشتە ، گۆشتێکی گەرمی تەڕو شێدارە ، ئەگەر بەباشی هەرس بێت خۆراکێکی بەهێز دەبەخشێت ·

لحم الفَرَس » گۆشتی ئەسپ : ثبت في الصحيح عن أسماء _ رضي الله عنها _ ، قالت : نَحرْنا فرساً فأكلناه على عهدِ رسول الله ﷺ ([٥٩٤]).

واتە : لە (أسماء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە زەمەنی پێغەمبەری خوادا ﷺ ئەسپێکمان سەبڕی و خواردمان ·

[٥٩٤] _ صحيح : أخرجه الحميدي (٣٢٢) ، وأحمد (٦ / ٣٤٥ ، ٣٤٦ ، ٣٥٣) ، وعبد بن حميد (١٥٧٣) ، والدارمي (١٩٩٨) ، والبخاري (٧ / ١٢١ ، ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وابن ماجة (٣١٩٠) ، والنسائي (٧ / ٢٢٧ ، ٢٣١) كلهم من رواية فاطمة بنت المنذر عن أسماء بنت أبي بكر فذكرته ·

وثبت عنه ﷺ أذن في لحوم الخيل ، ونَهى عن لحوم الحُمُر ٠ أخرجاه في الصحيحين([٥٩٥]).

واته : به (صحيح)ى له پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : کەوا ڕێی داوە بە گۆشتی ئەسپ بخورێت و ، خواردنی گۆشتی گوێدرێژی قەدەغە کردووە ٠

بەڵام ئەو فەرموودەیەی (المقدام)ی کوڕی (معدي کرب) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەیگێڕێتەوە کە گوایە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خواردنی گۆشتی ئەسپی کردووە (صحیح) نیە٠ پێشەوا (أبو داود)و کەسانی فەرموودەناسی دیکەش ئەمەیان فەرمووە ٠

کاتێ خوای تعالی لە قورئاندا ئەسپ لە گەڵ قاترو گوێدرێژدا جووت دەکات و بەیەکەوە باسیان دەکات ، بەڵگە نی یە لەسەر ئەوەی حوکمی گۆشتی ئەسپ وەکو حوکمی گۆشتی ئەو دوانە بێت بە هەر ڕووەیەك بێت ، هەروەها بەڵگە نیە کەوا حوکمی لە بەشی دەستکەوتەکانی جەنگدا حوکمی ئەسپ بێت ، خوای تعالی لە کاتی باس کردندا جار بە جار هاوشێوەکان جووت دەکات و ، جار بە جار جیاوازەکان و ، جار بە جاریش دژ بەیەکەکان٠

خوای تعالی کە لە قورئاندا دەفەرمێت ﴿ لِتَرْكَبُوهَا ﴾[النحل : ٨] واتە : بۆ ئەوەی سواریان بن([٥٩٦]) ، قەدەغەی خواردنی گۆشتەکەی نەکردووە ، هەروەها قەدەغەی نەکردووە جگە لە سواربوون سوودی دیکەی لێ وەرگیرێت ، بەڵکو تەنها باسی بەڕێزترین سوودەکانی دەکات ، کە سواربوونە ، هەردوو فەرموودەکەش سەبارەت بە حەڵاڵبونی گۆشتی ئەسپ (صحیح)ن و بەرهەڵستکاریان نی یە ٠ پاشان ٠ گۆشتی ئەسپ گەرمی ووشکە ، چڕو (سوداويٌ) زیانبەخشەو بۆ جەستە نەرم و نیانەکان چاك نی یە ٠

---

[٥٩٥] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٦١ ، ٣٨٥) ، والدارمي (١٩٩٩) ، والبخاري (٥ / ١٧٣) ، (٧ / ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٥) ، وأبوداود (٣٧٨٨) ، والنسائي (٧ / ٢٠١) كلهم من طريق حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن محمد بن علي عن جابر فذكره ٠

[٥٩٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

لحم الجَمل ، گۆشتی ووشتر : جیاوزیەکە لە نێوان ڕێباوەڕەکانی سوونەو شیعەدا ، هەروەها یەکێکە لە جیاوازیەکانی نێوان جولەکەو موسڵمانان . جولەکەو شیعە زەمی دەکەن و نایخۆن ، بەڵام لە ئاینی ئیسلامدا حەڵاڵبونی زانراوەو ، چەندەها جار پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی بەڕێز لە ماڵ و لە سەفەریشدا خواردویانە .

گۆشتی بەچکە ووشتر بەلەزەترین و خۆشترین گۆشتە ، خۆراکێکی بەهێز بەجەستە دەبەخشێت ، بۆ ئەو کەسانەی پێی ڕاهاتوون لە جێگەی گۆشتی خوریدارەکانی وەکو مەڕو بەرانەو هیچ زیانێکیان پێ ناگەیەنێت و ، هیچ نەخۆشیەکیان بۆ دروست ناکات ، لەڕاستیدا هەندێ لە پزیشکان زەمیان کردووە بەتایبەت بۆ خەڵکانی خۆشگوزەران وەکو خەڵکی شاران ئەوانەی پێی ڕانەهاتوون ، چونکە گەرمی و ووشکێتی تیدایە ، (السَّوداء) دروست دەکات ، دەرەنگ هەرسە ، هێزێکی ناستایشکراوی تێدایە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەدەستنوێژ گرتن ئەگەر خورا ، ئەوە لە دوو فەرموودەی (صحیح)دایە کە بەرهەڵستکاریان نی یە ، وە نابێت فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەنها بەدەست شتن لێك بدرێتەوە ، چونکە پێچەوانەی دەستنوێژی زانراوە کە باسی دەستنوێژ دەکات ، چونکە جیاوازی کردووە لە نێوان گۆشتی ووشترو گۆشتی مەڕدا ، بۆ گۆشتی مەڕ مرۆڤی سەرپشك کردووە لە نێوان دەستنوێژگرتن و نەگرتنیدا ، بەڵام بۆ گۆشتی ووشتر دەستنوێژگرتنی پێویست کردووە . بۆیە ئەگەر لێرەدا دەستنوێژگرتن تەنها بە دەستشتن لێك بدرێتەوە ، دەبێ فەرمایشتەکەی دیکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((مَن مسَّ فَرَجَهُ فَلْيَتَوَضأ))([597]) بەم شێوە لێك بدرێتەوە واتە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەست بشوات)) ، بەڵام مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا دەست شتن نی یە بەڵکو دەستنوێژگرتنە بۆیە لێکدانەوەی فەرموودەیە ئاوەهایە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەستنوێژبگرێت)) .

[597] ـ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٠٦) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٧) .

هەروەها : کەسی بخۆری گۆشتی ووشتر پێدەچێ بەدەستی خۆی گۆشتەکە نەخوات" بەڵکو پێدەچێ بکرێ بە دەمیەوە ، کەوابوو لێرەدا ئەگەر مەبەست بەدەستنوێژگرتنەکە تەنها شتنی دەستەکان بوایە ، ئەوا شتەکە دەبویە گاڵتەکردن و ، ئەوجا گوفتاری دانەری شەرعیش بەشێوەیەك لێك دەدرایەوە کە مەبەستی ڕاست و زانراو نی یەو" بەپێی نەریتی باویش نی یە ٠

هەروەها نابێ هیچ بەرهەڵستاکارێکی بۆ دروست بکرێت بەتایبەت بەو فەرموودەیەی کە هاوەڵان فەرموویانە : ((کۆتا هەردوو کارەکە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ئەوەبوو کە واز لە دەستنوێژگرتن بهێنرێت سەبارەت بە خواردنی ئەو شتانەی کە ئاگریان بەرکەوتووە)) ، لە بەر چەند هۆکارێك :

یەکەمیان : ئەمە فەرموودە گشتی یەو ، فەرمانکردن بە دەستنوێژگرتن لە ئەنجامی خواردنی گۆشتی ووشترەوە تایبەتە ٠

دووەم : لایەنەکان جیاوازە ، چونکە فەرمانکردن بەدەستنوێژگرتن لە بەر ئەو لایەنەیە کە گۆشتی ووشترە ، با کاڵ و نەکوڵاو بێ ، یاخود کوڵاوبێ ، یاخود ووشکرابێتەوەو ، لێرەدا ئاگر هیچ پەیوەندیەکی بەدەستنوێژگرتنەکەوە نی یە ٠ بەڵام کاتێ واز لە دەستنوێژگرتن دەهێنرێت لە کاتی خواردنی ئەو شتانەدا کە ئاگری بەرکەوتووە ، والێکدراوەتەوە کە ئاگر هۆکار نی یە بۆ دەستنوێژگرتن ٠ کەوابوو لێرەدا جێگەی خۆیەتی بگوترێت پەیوەندی ئەمە بەوەوە چی یە ؟ ئەمە جێگیرکردنی هۆکاری دەستنوێژگرتنەکەی تێدایە ، چونکە گۆشتی ووشترەو ، ئەوەش نەفی کردنی هۆکاری دەستنوێژگرتنی تێدایە ، کە گوایە ئاگری بەرکەوتووە ، بۆیە هیچ بەرهەڵستکاریەکیان لە نێواندا نی یە ٠

سێ یەم : ئەم فەرموودە باسی بێژەو گوفتارێکی گشتی تێدا نەکراوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووبێتی ، بەڵکو هەواڵی دوو ڕووداومان بۆ دەگێڕێتەوە ، کە ڕووداوێکیان پێشی

ئەویتر کەوتووە ، لە فەرموودەکەدا هەردوو ڕووداوەکە بەم جۆرە باسکراوە : گۆشتیان خستە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەبوو خواردی وپاشان کاتی نوێژ هات ، ئەوەبوو دەستنوێژی گرت و نوێژی کرد ، پاشان جارێکی تر گۆشتیان خستە پێش دەستی ئەویش خواردی و پاشان نوێژی کردو دەستنوێژی نەگرتەوە ، کەوابوو کۆتا هەدوو شتەکە ئەوە بوو کە وازی لە دەستنوێژگرتن هێنا بۆ ئەوانەی بەری ئاگر کەوتوون ، ئابەم شێوازە فەرموودەکە هاتووە · ئەو کەسەش کە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە کورتی کردۆتەوە تەنها بۆ جێگەی بەڵگەهێنانەوە ، باشە لەم ڕووداوەدا چ شتێك بەدیدەکرێت شایستەبێ بکرێ بەبەڵگە بۆ (نسخ)کردنەوەی فەرمان کردن بەدەستنوێژگرتن لە کاتی خواردنی گۆشتی ووشتردا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر فەرموودەکە بێژەو گوفتارێکی گشتی دواتری بەرهەڵستیکاریش بێ ، هەر بۆ (نسخ)کردن ناشێ و ، هەر پێویستە تایبەتیی پێش بخرێت ، ئەمەش لەوپەڕی ڕوونیدایە ·

لحم الضَّب ، گۆشتی بزن مژە : پێشتر باسی حەلاڵێتیمان کردوە ، گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجولێنێت ·

لحم الغزال ، گۆشتی ئاسکە نێرینە([598]) : چاکترین نێچیرو ستایشترین گۆشتی هەیە ، گەرمی ووشکە ، هەروەها گوتراوە : زۆر چاك و مامناوەندە ، بۆ جەستە مامناوەندە تەندروستەکان بەسوودە ، چاکترینیشی بێچووەکانە ·

لحم الظبي ، گۆشتی ئاسکە مێینە : گەرم و ووشکە لە یەکەمدا ، جەستە ووشك دەکاتەوە ، بۆ جەستە تەڕو شێدارەکان چاکە ، دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : چاکترین گۆشتی ئاژەڵە کێویەکان گۆشتی ئاسکە مێینەیە ، ئەگەرچی مەیلی لای (السوداوي) دەکات ·

---

[598] _ پێشەوا (النووي) لە کتێبی (المجموع شرح المهذب)دا فەرموویەتی : (إمام الحرمين) دەفەرمێت : ڕاست ئەوەیە کە لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الغزال) بۆ نێرینەی ئاسك بەکاردەهێنرێت و ، ووشەی (الظبي)یش بۆ مێینەکانیان · بڕوانە سایتی : www.ahlalhdeth.com ، وەرگێڕ ·

لحم الأرانب ، گۆشتی کەروێشك : ثبت في الصحيحين : عن أنس بن مالك ، قال : أَنْفَجْنا أرنباً فَسَعَوْا في طلبها ، فأخذوها ، فبعث أبوطلحة بِوَرِكِهَا إلى رسول الله ﷺ فَقَبِلَهُ[599].

واته : له (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ ، فەرموویەتی : کەروێشکێکمان له شوێنی خۆی هەڵسان و خەڵکی بەدوایدا ڕایان کردو ، بردیان ، (أبو طلحة) ڕانەکەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ناردو ئەویش قبوڵی کرد ٠

گۆشتی کەروێشك : مامناوەندە بۆ گەرمی و ووشکێتی ، ڕانیشی له هەمووی خۆشترە ، ستایشترین خواردنی گۆشتەکەی بەبرژاندنە ، سك ڕادەگرێت ، میزهێنەرە ، بەرد وورد دەکات ، خواردنی سەری بۆ نەهێشتنی لەرزین بەسوودە ٠

لحم حمار الوحش ، گۆشتی گوێدرێژی کێوی : ثبت في الصحيحين : من حديث أبي قتادة _ رضي الله عنه _ : أنهم كانوا مع رسول الله ﷺ في بعض عُمَرِه ، وأنه صادَ حَمَارَ وحش ، فأمَرهُم النبيُّ ﷺ بأكله وكانوا مُحْرَمِين ، ولم يكن أبوقتادة مُحْرِماً[600].

واته : له (أبي قتادة)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ : کەوا له خزمەتی پێغەمبەری خوادا بوون ﷺ له عومرەیەکیدا ، (أبي قتادة)ش گوێدرێژێکی کێوی ڕاوکرد ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدان بیخۆن و ئیحرامیشیان بەستبوو ، بەڵام (أبي قتادة) ئیحرامی نەبەستبوو ٠

وفي سنن ابن ماجة : عن جابر قال : أكلنا زمنَ خيبرَ الخيلَ وحُمُر الوحش[601].

---

[599] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٢) ، (٧ / ١١٤ ، ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٧١) كلاهما من طريق هشام بن زيد عن أنس فذكره ٠

[600] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٤٩) ، (٧ / ١١٥) ، ومسلم (٤ / ١٥) كلاهما من طريق نافع مولى أبي قتادة عن أبي قتادة فذكره ٠

واته : له (جابر)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فەرموویەتی : له زەمەنی جەنگی (خیبر)دا گۆشتی ئەسپ و گوێدرێژی کێویمان خوارد ٠

گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، خۆراکێکی زۆر بەجەستە دەبەخشێت ، خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکات ، بەڵام بەزوپێوی لە گەڵ ڕۆنی (القُسط)دا بۆ پشت ئێشەو بای چڕی شلکەرەوەی گورچیلە بەسوودە ، هەروەها بەزوپێوی بۆ سوورهەڵگەڕان و شڵی بەسوودە بەتێهەڵسووان ، بەگشتی گۆشتی ئاژەڵە کێویەکان هەرهەمووی خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکەن و ، چاکترینیان گۆشتی ئاسکەو ، پاشان کەروێشك ٠

<u>لحوم الأجنة</u> ، گۆشتی کۆرپەڵەی سکی دایك : چاك و ستایشکراو نی یە چونکە خوێنی تێدا کۆبۆتەوە ، بەڵام حەرام نی یە چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ذَكَاةُ الجَنِين ذَكَاةُ أُمِّه))([٦٠٢]) واتە : ((سەربڕینی کۆرپەڵەی سکی دایك سەربڕینی دایکیەتی)) ٠

خەڵکی عێراق قەدەغەی خواردنیان کردووە " مەگەر بەزیندووی پێی بگەن و سەری بڕن ، فەرموودەکەشیان واڵێکداوەتەوە کەوا مەبەست بەم جۆرەیە : سەربڕینی وەکو سەربڕینی دایکێتی ٠ گووتیان : ئەمە بەڵگەیە لەسەر حەرامبوون ، بەڵام ئەمە گوفتارێکی پوچە ، چونکە سەرەتای فەرموودەکە ئەوەبوو کە لە پێغەمبەری خوایان پرسی ﷺ و ، گووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ مەڕ سەردەبڕین و ، کۆرپلەی لە سکدا دەبینین ، ئایا بیخۆین ؟ ئەویش فەرمووی : ئەگەر ئارەزووتان لیّ بوو بیخۆن چونکە سەبڕینی سەربڕینی دایکێتی ٠

هەروەها : (القیاس)یش حەڵاڵبوونی دەچەسپێنیّ ، چونکە تاوەکو لە سکی دایکدا هەڵگیرابێت بەبەشێك لە بەشەکانی دایك دادەنرێت ، سەربڕینی دایکیش سەربڕینە بۆ هەموو

---

[٦٠١] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٢ ، ٣٥٦ ، ٣٦٢) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وأبوداود (٣٧٨٩) ، وابن ماجة (٣١٩١) ، والنسائي (٧ / ٢٠١ ، ٢٠٥) كلهم من طريق أبي الزبير عن جابر فذكره ٠

[٦٠٢] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٢٨٢٧) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٥٣٩) ٠

بەشـەکانیی ، ئـا ئەمەیـە کـە دانـەری شـەرع ئامـاژەی پێـداوە بەفەرمایشـتی : سـەربڕینی سـەربڕینی دایکێتـی ، هـەروەك سـەربڕینی سـەربڕینە بـۆ تێکـڕای بەشـەکانی ، بۆیـە ئەگـەر سوونەتی ئاشکەراش نەهاتبا سەبارەت بە خواردنی ، بەدڵنیایی (القیاس)ی ڕاست و دروست حەلاڵبونی پێویست دەکرد ٠

لحم القَديد : گۆشتی ووشك : في السنن : من حديث ثَوْبَانَ _ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ _ قال : ذبحتُ لرَسُولَ اللّـه ﷺ شـاةً ونحـن مسـافرون ، فقـالَ : ((أَصْلِحْ لَحْمَهَـا)) فَلَـمْ أَزَلْ أُطعمُـه منـه الى الْمَدِينَة([٦٠٣]).

واتە : لە (ثوبان)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە سەفەردا بـووین مـەڕێکم بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ سەربڕی ، فەرمووی : ((گۆشـتەکەی چـاك بکـە)) ئـەوەبوو بـەردەوام پـێم دەدا بیخـوات تـاوەکو گەشـتینەوە مەدینـە ٠ القدیـد : لـە (النمکسـود) بەسـوودترە ، جەستەکان بەهێز دەکات ، ئالۆشی و خورو دروسـت دەکـات ، بـەڵام زیانـەکانی بـە بـەهاراتی سـاردی تـەڕو شـێدار (الأبـازير) دوردەخرێتـەوە ، میزاجـە گەرمـەکان چـاك دەکاتـەوە ٠ النمكسودُ : گەرم و ووشکە و هەروەها ووشکاریشە ، چکترینی ئەوەیە لـە قەڵـەوی تەڕۆشـێدار بێ ، زیان بە نەخۆشـی (القـولنج) دەگەیـەنێت ، بەکوڵانـدن لـە گـەڵ شـیرو ڕۆنـدا زیانـەکانی دوردەخرێتەوە ، بۆ خاوەن میزاجی گەرمی تەڕو شێدار چاکە ٠

بەشێك : سەبارەت بە گۆشتی باڵندە :

خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّـا يَشْـتَهُونَ ﴾[الواقعـة : ٢١] واتـە : وە گۆشـتی هەر باڵندەیەك حەزی لێ بکەن([٦٠٤])٠

[٦٠٣] _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٧٧ ، ٢٨١) ، والدارمي (١٩٦٦) ، ومسلم (٦ / ٨١ ، ٨٢) ، وأبوداود (٢٨١٤) ، كلهم من طرق جبير بن نفير عن ثوبان فذكره ٠

وفي مسند البزار وغيره مرفوعاً : ((إنك لَتَنْظُرُ إلى الطَّيرِ في الجَنَّةِ ، فَتَشْتَهيه ، فيَخِرُّ مشوِيّاً بين يَدَيْكَ))([٦٠٥])

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((تۆ لە بەهەشتدا تەماشای باڵندە دەکەیت و ، حەز بەخواردنی دەکەیت ، بۆیە یەکسەر بە برژاوی دێتە پێش دەستت)) ٠

گۆشتی باڵندە بەشێکی حەڵاڵەو ، بەشێکیشی حەرامە ٠

حەرام : چڕنووکداری وەکو : هەڵۆ و ، باز و ، شاهین([٦٠٦]) ئەوانەش کە لاکی ئاژەڵانی تۆپیو دەخۆن وەکو داڵ ، (الرَّخم)([٦٠٧]) لەق لەق ، (العقعق)([٦٠٨]) قەلەڕەشی پەڵاوی و ، ڕەشی گەورە ، ئەوانەش کە قەدەغەی کوشتنیان کراوە وەکو پەپوسلێمانکەو ، بازوڕ(الصُرد)([٦٠٩]).

---

[٦٠٤] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٦٠٥] ــ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٢٢٠٧) ٠

[٦٠٦] ــ ئەمانە جۆرێکن لە باڵندە بۆ ڕاوکردن بەکاردێن ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٧] ــ الرَّخم : باڵندەیەکە پەڕوپۆی زۆرە ، ڕەنگی سپییەو خاڵخاڵی ڕەشی تێدان ، دەندوکی درێژو کەوانەیی کەمەو ڕەنگی خاکی مەیلەو سوورە ، لە شێوەدا وەکو داڵ وایە ، بڕوانە : قامووسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ هەروەها بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٨] ــ العقعق : ڕەنگی ڕەش و سپی یەو کلکی درێژە ئەو کەسەی لە ئیحرامدایە دەتوانێت بیکوژێت چونکە جۆرێکە لە قەلەڕەش ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

[٦٠٩] ــ بازوڕ (الصُرد) : باڵندەیەکە لە چۆلەکە گەورەترە سەری گەورەیەو ژێر سکی سپی یەو سەرپشتی سەوزەو پەلەوەری بچوک ڕاو دەکات ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ٠ وەرگێڕ ٠

حەڵاڵیش : چەندین جۆرە ، لەوانە :

الدجاج ، مریشك : ففي الصحيحين من حديث أبي موسى أنَّ النبيَّ ﷺ أكل لحم الدَّجاج([610]).

واتە : لە (أبي موسى)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی مریشکی خوارد ٠

گۆشتی مریشك گەرم و تەڕە لە یەکەمدا ، بەسەر گەدەوە سووکە ، خێرا هەرسە ، خەڵتەکەی چاکە ، مێشك دەکاتەوە ، تۆماوی نێرینە زیاد دەکات ، دەنگ ساف دەکاتەوە ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە ، ئەقڵ بەهێز دەکات ، خوێنێکی چاك دروست دەکات ، مەیلی لای تەڕی و شێداری دەکات ، گوتراوە : زۆر خواردنی نەخۆشی جومگەژان دروست دەکات ، بەڵام ئەمە جێگیر نەبووە ٠

لحم الديك ، گۆشتی کەڵەشێر : میزاجی گەرمترە ، تەڕی وشێداری کەمترە ، کەڵەشێری بەتەمەنی گەورە دەرمانێکەو بۆ نەخۆشیەکانی وەکو (القولنج)و ، تەنگەنەفسی (الربو)و ، بای چڕ بەسوودە ئەگەر لە گەڵ (ماء القرطم)و ([611]) (الشبث)([612])دا بکوڵێندرێت ،

---

[610] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٠٩) ، (٥ / ٢١٨) ، (٧ / ١٢٢) ، (٨ / ١٦٤ ، ١٧٢ ، ١٨٣) ، (٩ / ١٩٦) ، ومسلم (٥ / ٨٣ ، ٨٤) كلاهما من طريق زهدم الجرمي عن أبي موسى فذكره ٠

[611] _ القرطم : ڕووکێکی گیایی وەرزیەو ، نزیکی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی لە نێوان زەردێکی کاڵ و سورێکی کاڵدایە ، تۆوەکانی لولەکیەو ، گوڵ و کۆسپ و زەیت و تۆوەکانی بەکاردێت ٠ بڕوانە سایتی : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

[612] _ الشبث : ڕووەکێکی وەرزیەو ، نزیکەی (٢٠ _ ٦٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی مەیلەو زەردن ، گەڵاکانی دەزوولەیەو ، تۆوەکەی بچوکەو ، بەشی بەکارهاتوش تۆوەکەیەتی ٠ بڕوانە : www.snbl.com ، ,وەرگێڕ ٠

گوونەکانیشی (خصيُّها) خواردنێکی ستایشکراوە ، خێرا هەرسە ، فرووجەکانیش خێرا هەرسە ، خوو نەرم ونیان دەکاتەوە ، ئەو خوێنەی لێوە دروست دەبێ خوێنێکی نەرمونیانی چاکە ٠

لحم الدُّرَّاج ، گۆشتی سوێسکە : گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، سووك و نەرم ونیانە ، خێرا هەرسە ، خوێنێکی مامناوەندی چاك دروست دەکات ، زۆر خواردنی چاو تیژ دەکات ٠

لحم الحَجَل ، گۆشتی پۆڕ : خوێنی چاك دروست دەکات و ، خێرا هەرسە ٠

لحم الإوَزِّ ، گۆشتی قاز : گەرمی ووشکە ، خۆراکێکی خراپ دەبەخشێ بۆ ئەو کەسانەی لەسەری ڕاهاتوون و بەبەردەوامی دەیخۆن و ، پاشەڕۆشی زۆر نی یە ٠

لحم البَطِّ ، گۆشتی مراوی ، سۆنە : گەرمی تەڕو شێدارە ، پاشەڕۆی زۆرە ، درەنگ هەرسە ، گونجاوی گەدە نی یە ٠

لحم الحُبارَى ، گۆشتی چیرگ : في السنن من حديث بُرَيَّة بن عمر بن سَفينةَ ، عن أبيه ، عن جدِّه _ رضي الله عنه _ قال : أكلتُ مع رسول الله ﷺ لَحْمَ حُبَارَى([٦١٣]).

واتە : (بُرَيَّة) ، لە باببیەوە ، لە باپیریەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ گۆشتی چیرگمان خوارد ٠

گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، درەنگ هەرسە ، بۆ وەرزشوانان و ئەوانەی ئیش وکاری ماندووبوون دەکەن بەسوودە ٠

---

[٦١٣] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٩٧) ، والترمذي (١٨٢٨) ، وفي الشمائل (١٥٥) كلاهما من طريق عمر بن سفينة عن سفينة فذكره ٠

لحم الكُرْكيِّ ؛ گۆشتی قولَینگ : ووشك و سووكه ، سەبارەت بە میزاجی گەرمی و ساردی گۆشتەكەی جیاوازی هەیە ، خوێنێكی (سوداوی) دروست دەكات ، بۆ ئەوانەی ڕەنج و ماندوبونێكی زۆر دەدەن لە ئیش و كارەكانیاندا بەسوودە ، پێویستە پاش سەربڕین ڕۆژێك یاخود دوو ڕۆژ وازی لێ بهێنرێت و ، پاشان بخورێت ٠

لحم العصافير والقَنابر ؛ گۆشتی چۆلەكەو كلاّوكوڕە : روى النسائي في سننه : من حديث عبد الله بن عمرو رضي الله عنه أن النبيَّ ﷺ قال : ((ما من إنسانٍ يَقتُل عُصفورا فما فوقَهُ بغيرِ حَقِّهِ إلا سألَهُ الله _ عز و جل _ عنها ، قيل : يا رسول الله ! وما حقُّه ؟ قال : تَذْبحُه فتأكُلُهُ ولا تَقْطَعُ رأسهُ وتَرْمي به))([٦١٤]).

واته : له (عبدالله)ی كوڕی (عمرو)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەر مرۆڤێك چۆلەكەیەك و لەویش بەرزتر بكوژێت بەبێ ئەوەی هەقی خۆی بدات ، مەگەر خوای _ عزَّوجلَّ _ لێی دەپرسێتەوە ، گوترا : ئەی پێغەمبەری خوا ! هەقەكەی چی یە ؟ فەرمووی : سەری بڕێت و بیخوات نەك سەری لە لەشی جیاكاتەوەو فڕێی بدات)) ٠

وفي سننه أيضا : عن عمرو بن الشَّريد ، عن أبيه قال : سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول : ((مَنْ قَتَلَ عُصْفوراً عَبَثاً ، عَجَّ الى الله يقولُ : يا ربِّ إنَّ فُلاناً قَتَلَنِي عَبَثاً ، ولم يَقْتُلْني لِمَنْفَعَته))([٦١٥]).

---

[٦١٤] _ إسناده ضعيف : أخرجه النسائي (٧ / ٢٠٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥١٥٧) ٠

[٦١٥] _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد في المسند (٤ / ٣٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٦٨٠) ٠

واته : له (عمرو)ى كوڕى (الشَّريد)هوه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : گوێبيستى پێغهمبهرى خوا بووم ﷺ دهيفهرموو : ((ههركهس بهخۆڕا چۆلهكهيهك بكوژێت ، دهنگى بۆ لاى خواى تعالى بهرزدهكاتهوهو دهڵێت : ئهى پهروهردگارم بهڕاستى فلان كهس به خۆڕا كوشتمى و بۆ سوودى خۆى نهيكوشتم)) ٠

گۆشـتيان گـهرم و ووشـكه ، خـوو ڕادهگرێـت ، ئـارهزووى جووتبـوون زيـاد دهكـات ، شلهكهى خوو نهرم ونيان دهكاتهوه ، بۆ جوومگـه بهسـووده ، ئهگـهر مێشـكيان لـه گـهڵ زهنجـهفيل و پيـازدا بخورێـت ، شـههوهت و ئـارهزووى جووتبـوون دهوروژێنێـت ، وه خهڵتهيان ستايشكراو نى يه ٠

لحـم الحمـام ، گۆشـتى كـۆتر : گـهرمى تـهڕو شـێداره ، هـهناوى شـێداريى كـهمتره ، جوجكهكانى شێدارتره بهخاسيهت ، ئهوهى له ماڵهكاندا بـهخێو دهكرێت و ئـهوهش كـه تـازه باڵـهكانى دهكاتـهوه بـۆ ئـهوهى بفڕێـت گۆشـتيان لهھـهمووى سـووكترهو ، خـۆراكێكى ستايشكراويش بهجهسته دهبهخشـێ ، گۆشـتى نێرينـهى بـۆ سسـتى و ، لاوازى و ، سڕى و ، لـهش داهێـزان و ، (السكتة)و ، لـهرزين شـيفايه ، هـهروهها بۆنكردنى نهفهسهكانيشـى لـهو بارهوه بهسووده ، خواردنى جوجكهكانى يارمهتيدهرێكى باشى ژنانه ، بۆ گورچيله بهسـووده ، خـوێن زۆر دهكـات ، فهرموودهيـهكى پوچـيش سـهبارهت بـه كـۆتر هـاتووهو بـهدهمى پێغهمبهرى خواوه ههڵبهستراوه كه گوايـه : پياوێك تـهنهايى خـۆى لاى پێغهمبـهرى خـوا ﷺ سكاڵا كـرد ، ئـهويش پێـى فـهرموو : جـووتێ كـۆتر لاى خـۆت ڕاگـره ٠ بـهڵام لـهم فـهرمووده باشترو چاكتر ئـهم فهرموودهيـه : أنَّـه ﷺ رأى رجـلاً يتبـعُ حمامـة ، فقـال : ((شَـيْطانٌ يَتبِـعُ شَـيْطانَةً))[٦١٦] واتـه : پێغهمبـهرى خـوا ﷺ پيـاوێكى بـهديكرد بـهدواى كۆترێكـهوه بـوو ، فهرمووى : ((شهيتانێكه دواى شهيتانێك كهوتووه)) ٠

---

٦١٦ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٩٤٠) ، وصححه الألباني رحمه الله ٠

پێشەوا (عثمان)ی کوڕی (عفان)یش لە ووتارەکانیدا فەرمانی دەکرد بە گوشتنی سەگ و سەبڕینی کۆتر ٠

لحم القَطَا ، گۆشتی قەتێ ، کوڕکوڕە : ووشکە ، (السوداء) دروست دەکات ، خوو دەگرێت ، لە خراپترین خۆراکەکانە ، بەڵام بۆ نەخۆشی ئاوبەنگ بەسوودە ٠

لحم السُّمَاني ([٦١٧]) ، گۆشتی شێلاقە : گەرم و ووشکە ، بۆ جومگە بەسوودە ، بۆ ئازاری گەرمی جگەر زیانبەخشە ، بە سرکەو (الكُسْفَرَة)([٦١٨]) زیانەکانی دوردەخرێتەوە ، پێویستە مرۆڤ خۆی بەدور بگرێت لە گۆشتی ئەو باڵندانەی کە لە شوێنە زەلکاوەکان و پیسەکاندا دەژین ٠

گۆشتی باڵندە بەگشتی لە گۆشتی مەڕو ماڵات خێرا هەرسترە ، ئەوەشی لەهەمووی خێرا هەرسترە لەهەمووی کەمتر خۆراك بەجەستە دەبەخشێ " وەکو مل و باڵەکان ، مێشکیان لە مێشکی مەڕوماڵات ستایشکراوترو چاکترە.

[٦١٧] ـ ئەم باڵندەیە لە زمانی عەرەبیدا دوو ناوی هەیە کە بریتین لە ناوەکانی (السلوى) و (السمان) ، بەڵام لە قورئانی پیرۆزدا بە ناوی (السلوى)وە هاتووە . وەرگێڕ ٠

[٦١٨] ـ الكسفرة أو كوزبرة : ڕووەکێکی گیایی وەرزی بێستانیە ، بۆنێکی عەتر ئامێزی توندی هەیە ، نزیکەی (٥٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی کوڵەکانی سپین یاخود مێخەکین ، بەرێکی خڕی بچوکی ڕەنگ زەردی مەیلەو قاوەیی هەیەو ، یەکێکە لە بەهاراتە بەناوبانگەکان ٠ بڕوانە : www.snbl.com ، http://ar.wikipedia.org/wik ٠ وەرگێڕ ٠

الجراد ، كولله : في الصحيحين : عن عبدالله بن أبي أوفى قال : غزونا مع رسول الله ﷺ سبعَ غَزَواتٍ ، نأكُلُ الجَرَادَ([619]).

واته : له (عبدالله)ى كورِى (أبي أوفى)ەوه _ خواى لىَ رِازى بيَت _ فەرموويەتى : له خزمەتى پيَغەمبەرى خوادا ﷺ حەوت غەزامان كرد ، كوللەمان دەخوارد ٠

وفي المسند عنه : أُحِلَتْ لنا مَيْتَتَانِ ودَمَانِ : الحُوتُ والجرادُ ، والكَبِدُ والطِّحالُ([620]) ٠

واته : لە هەمان هاوەڵەوه _ خواى لىَ رِازى بيَت _ فەرموويەتى : دوو مردوو و دوو خويَنمان بۆ حەڵاڵ كراوه : ماسى و كولله ، جگەرو سپڵ ٠

كولله گەرم و ووشكه ، خۆراكيَكى كەم دەبەخشيَت ، بەردەوام خواردنى مرۆڤ لاواز دەكات ، بەهەڵماندنى (تُبُخِّرَ به) سودى بۆ ميزەچورتكىَ و ئاستەمى ميزكردن دەبىَ ، هەروەها هەڵماندنى (يُتَبُخِّرَ به) پىَ دەكريَت بۆ مايەسيرى ، قەڵەوەكانى بۆ پيَوەدانى دوپشك دەبرژيَنريَت و دەخوريَت ، زيانبەخشە بۆ تووشبوان بەنەخۆشى پەركەم ، خەڵتەيەكى خراپى هەيە ٠

سەبارەت بەرِيَدان بە خواردنى ئەو كوللەيەى كە بەبىَ هۆ مردووه ، دوو گوفتار لە ئارادايە : جەماوەر لە سەر حەڵاڵ بونين ، ئيمامى (مالك)يش بەحەرامى داناوه ، بەڵام هيچ جياوازيەك لە نيَوان زاناياندا نى يە سەبارەت بە خواردنى ئەو كوللەيەى كە بە هۆكاريكى وەكو پەستاوتن و سوتاندن و بەو هاوشيَوانە دەمرن ، بۆيە خواردنيان شياوه ٠

---

[619] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١١٧) ، ومسلم (٦ / ٧٠ ، ١٧١) كلاهما من طريق أبي يعفور سمعت ابن أبي أوفى فذكر الحديث ٠

[620] _ سبق تخريجه ٠

بەشێك : سەبارەت بە زیانی بەردەوامبوون لەسەر خواردنی گۆشت

پێویستە بەردەوام نەبن لەسەر گۆشت خواردن ، چونکە چەندین نەخۆشی خوێنی و ئیمتلائی و ، تای توند دروست دەکەن ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دورکەونەوە لە خواردنی گۆشت ، چونکە زیانمەندیەکی هەیە وەکو زیانمەندی مەی وشەراب ، خوای پەروەردگاریش ڕقی لە مالّی گۆشت خۆر دەبێتەوە · ئیمامی (مالك) لە (الموطأ)دا دەیگێڕێتەوە ·

(أبقراط)یش دەلّێت : سکتان مەکەن بە گۆڕستانی ئاژەلّ ·

بەشێك : سەبارەت بە بەرهەمی سپیایی

اللَّبن « شیر : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴾[النحل : ٦٦] واتە : ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ ﴾ وەبەڕاستی لە ئاژەلّ و مالاّتیشدا بۆ ئێوە پەند وەرگرتن هەیە ﴿ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ ﴾ لەوەی لە ناو سکیدایە بە ئێوەی دەنۆشین ﴿ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا ﴾ لە نێوان سروان و خوێنیدا شیرێکی پاکی بێ خەوشی ﴿ سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴾ ڕەوان بۆ نۆشەرانی([٦٢١]) · خوای تعالی سەبارەت بە بەهەشتیش فەرموویەتی ﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ﴾[محمد : ١٥] ﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ ﴾ چەندەها ڕووباری تێدایە ﴿ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ ﴾ لە ئاوی سازگاری تام و بۆن نەگۆڕاو ﴿ وَأَنْهَارٌ ﴾ وە چەندەها ڕووبار ﴿ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ﴾ لە شیر کە تامی نەگۆڕاوە([٦٢٢])·

---

[٦٢١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٦٢٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

وفي السنن مرفوعاً : ((مَنْ أَطْعَمَهُ اللهُ طَعَامًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ ، وَمَنْ سَقَاهُ اللهُ لَبَنًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ فَإِني لاَ أَعْلَمُ مَا يُجْزِئُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلاَّ اللبَنُ))([٦٢٣]) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس خوای تعالی خۆراکێکی دایە بیخوات بابلێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەم خواردنەش چاکترمان بدەرێ · وەهەرکەس خوای تعالی شیری دایە بیخواتەوە بابلێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەمەشمان بۆ زیاد بکە ، چونکە هیچ شتێك نی یە جێگەی خۆراك و خواردنەوە بگرێتەوە مەگەر شیر ·

شیر : ئەگەرچی بەهەستیش سادەبێ ، بەڵام بەسروشتی خۆی و لە بنەڕەتی دروستبونیدا لە سێ گەوهەر پێکهاتووە: پەنێری ، ڕۆنی ، ئاوی · پەنێری : ساردی تەڕوشێدارە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێ · ڕۆنی : مامناوەندە لە گەرمی و تەڕی و شێداریداو بۆ جەستەی مرۆڤیی تەندروست و ساغ گونجاوە ، سودێکی زۆری تێدایە · ئاوی : گەرمی تەڕە ، سروشتی مرۆڤ دەکاتەوە ، جەستە شێدار دەکات ·

شیر _ بەگشتی _ لە ئاستی مامناوەند کەمێ ساردترو تەڕو شێدارترە · گوتراوە : هێزی لە کاتی دۆشینیدا گەرمی و تەڕی و شێداریە ، هەروەها گوتراوە : مامناوەندە لە گەرمی و ساردیدا ·

چاکترین دۆخەکانی شیریش لە کاتی دۆشینیدایە ، پاشان بەردەوام چاکێتیەکەی کەم دەبێتەوە " بەپێی تێپەڕبوونی کات ، بۆیە لە کاتی دۆشینیدا کەمتر ساردەو ، زیاتر تەڕو شێدارە ، ترشەکەشی بەپێچەوانەوەیە ، پاش ئەوەی ئاژەڵەکە بێچوەکەی لە دایك دەبێ

---

[٦٢٣] _ سبق تخريجه ·

بەچل ڕۆژ ئەوجا شیرەکەی هەڵدەبژێردرێت و بەکاردەهێنرێت ، چاکترین شیریش ئەوەیە کە سپێتیەکەی زۆر بێ ، بۆنی خۆش بێ ، تامی بەلەزەت بێ ، شیرینیەکی کەمی تێدابێ ، چەوریەکەی مامناوەند بێ ، پێکهاتەی لە ناسکی و چڕیدا مامناوەند بێ ، لە ماڵاتێکی تەمەن کەمی تەندروست دۆشرابێ ، گۆشتی مامناوەندی چاك بێ و ، لەوەڕو ئاوێکی ستایشکراوی خواردبێ ٠

شیر ستایشکراوەو خوێنێکی چاك دروست دەکات ، جەستەی ووشك شێدار دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ نەخۆشیەکانی دودڵیی و خەم و خەفەت و نەخۆشیە (السوداوية)کان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا بخورێتەوە برینە ناوەکیەکان لە خەڵتە بۆگەنەکان پاك دەکاتەوە ٠ خواردنەوەشی لە گەڵ شەکردا ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە ٠

شیر زیانەکانی جووتبوون دەکات کەم دەکاتەوە ، بۆ سینگ و سیی گونجاوە ، بۆ تووشبووان بەنەخۆشی سیل چاك وبەسوودە ، بۆ سەرو گەدەو ، جگەرو سپڵ خراپە ، زۆرخواردنی زیان بەددان و پووك دەگەیەنێت ، بۆیە پاش خواردنەوەی پێویستە ئاو لە دەم وەردرێت ، وفي الصحيحين : أنَّ النبيَّ ﷺ شرب لبناً ، ثم دعا بماء فتمضمض وقال : ((إنَّ لهُ دَسَماً))([624]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ شیری خواردەوەو ، پاشان داوای ئاوی کردو وەریدا لە دەمی و فەرمووی : ((چەوری تێدایە)) ٠

بۆ تاداران و ، ئەوانەی سەریان دەئێشێ خراپە ، بۆ مێشك و ، سەری لاواز زیانبەخشە ، بەردەوام خواردنی تاریکی چاو و ، جومگە ئێشان و ، توندبوونی جگەرو ، ئاوسان لە گەدەو هەناودا دروست دەکات ، بەڵام بە تێکەڵ کردنی هەنگوێن و زەنجەفیلی مورەبا و بەو هاوشێوانە چاك دەکرێت ، هەموو ئەوانەش بۆ کەسانێکە پێی ڕانەهاتبێت ٠

---

[624] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١ / ٢٧٠) ، ومسلم (٣٥٨) ٠

لبن الضَّأن • شيرى مەڕ : چڕترين شيرەكانەو لەهەمووشى زياتر تەڕترو شێدارترە ، چەوريكى تێدايە لە شيرى بزن و مانگادا نى يە ، پاشەڕۆيەكى بەلغەمى دروست دەكات ، سپێتيەك لە پێستدا دروست دەكات ئەگەر بەبەردەوامى بەكاربهێنرێت ، بۆيە پێويستە ئەم شيرە تێكەڵ بەئاو بكرێت بۆ ئەوەى جەستە ڕێژەيەكى كەمتر لەم شيرەى دەستكەوێت و ، خێراتريش تينويەتى بشكێنێت و ، زياتريش سارد بكاتەوە ٠

لبن المَعْز • شيرى بزن : نەرم وناسك و مامناوەندە ، سك ڕەوان دەكاتەوە ، جەستەى ووشك شێدار دەكاتەوە ، بۆ برينەكانى گەروو ، كۆكينى ووشك ، خوێن بەربوون بەسوودە.

شيرى پەتى چاكترين خواردنەوەكانە بۆ جەستەى مرۆڤ " لەبەر ئەو خۆراك بەخشين و مادده خوێنيەى تيايدا كۆبۆتەوەو ، لەبەر ئەوەش كە لە كاتى منداڵيدا جەستەى مرۆڤى لەسەر ڕاهاتووەو ، هاو سازى فيترەتى بنەڕەتيشە ٠

وفي الصحيحين : أن رسولَ الله ﷺ أُتِيَ لَيلةَ أُسْرِيَ به بقدَحين من خمر ولَبَن ، فنظر إليهما ثم أخذ اللَّبنَ ، فقال له جبريل _ عليه السلام _ : الحمد لله الذي هداك للفِطرَة ، ولو أخذتَ الخمرَ غوَت أُمَّتُك (٦٢٥).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە شەوڕەويەكەيدا دوو پەرداخ مەى و شيرى بۆ هێنرا ، ئەوەبوو تەماشاى كردن و شيرەكەى برد ، (جبريل)يش _ عليه السلام _ فەرمووى : سپاس و ستايش بۆ خوا كە ڕێنمووى كردى بۆ ئيسلام و ڕێگەى ڕاست ، چونكە ئەگەر مەى و شەرابەكەت هەڵگرتايە ئومەتەكەت گومڕا دەبوون ٠

ترشەكەشى بەلاى مرۆڤەوە بەلەزەت نابێ تا دواى ماوەيەك ، شيرێكى بزركاوەو بۆنەكەى ناخۆشە ، ، گەدەى گەرم هەرسى دەكات و سودى لێ وەردەگرێت ٠

---

٦٢٥ _ سبق تخريجه ٠

لحم البَقَر ؛ شيرى مانگا : خۆراك بەجەستە دەبەخشێ و ، پیتدارو چاکی دەکات ، سك ڕەوان دەکاتەوە بەنێوەنجی ، ناوەندیترین شیرو چاکترینیانە لە نێوان شیرەکانی مەڕو بزندا ، لە بواری نەرم و ناسکی و چڕی و چەوریدا ٠

وفي السنن : من حديث عبدالله بن مسعود يرفعه : ((عليكم بألبانِ البَقَرِ ، فإنها تَرُمُّ من كُلِّ الشَّجَرِ))([٦٢٦]).

واتە : (عبدالله)ی کوڕی (مسعود) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((شیری مانگا بەکاربێنن ، چونکە لە هەموو دڕۆەختێك کۆدەکاتەوەو دەخوا)) ٠

لبن الإبل ؛ شیری ووشتر : لەسەرەتای بەشەکەدا ئامـاژەی پێدرا ، سوودەکانی باسکرا ، بۆیە پێویست بەدووبارەبونەوە ناکات ٠

لُبَانٌ ، الكُندُر ؛ : فەرموودەیەکی لەبارەوە هاتووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ماڵەکانتان بە (لُبَانٌ) بۆنخۆش بکەن)) بەڵام ئەم فەرموودەیە بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە (ریوایە)ت نەکراوە ٠

لە (علي)یشەوە دەگێڕنەوە کەوا پیاوێك سکاڵای بیرچوونەوەی لە خزمەتیدا باس کرد ئەویش پێی فەرموو : (لُبَانٌ) بەکاربێنە ، چونکە دڵ بەهێز دەکات و ، بیرچونەوە ناهێڵێت.

لە (ابن عباس)یشەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : خواردنەوەی لەگەڵ شەکردا پێش نان خواردنی بەیانی بۆ میز و بیرچونەوە چاکە ٠

---

[٦٢٦] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الصحيحة (٥١٨) ٠

لە (أنس)یشەوە دەگێڕنەوە کەوا پیاوێك سکاڵای لە خزمەتیدا باس کرد ئەویش فەرمووی : (الكُندُر) بەکاربێنەو هەر لە شەوەوە بیخوسێنە ، ئەگەر ڕۆژت لێ بوویەوە ، پێش نان خواردنی بەیانی لێی بخورەوە ، چونکە بۆ بیرچوونەوە بەسوودە ٠

ئەمە هۆیەکی سروشتی ئاشکەرای هەیە ، چونکە ئەگەر بیرچوونەوە بەهۆی میزاجێکی خراپی ساردی شێدارەوە بێ و بەسەر مێشکدا زاڵ بێ ، ئەوا کاری خەزنکردن و پاراستنی زانیاریەکان ئەنجام نادات ، لێرەدا (لُبَانٌ)ی زۆر بۆ بەسوود دەبێ ٠

بەڵام ئەگەر بیرچونەوەکە بەهۆی زاڵبوونی شتێکی کاتیەوە (عارض) بێ ، دەتوانرێت بیرچوونەوەکە بەو شتانە لابرێت کە دەتوانن مێشك شێدار بکەنەوە ٠

جیاوازی نێوان ئەم دوو لە بیرچوونەوەیە بەم جۆرەیە : لە بیرچوونەوە بەهۆی شتی کاتیەوە (العارض) جۆرێکی ووشکەو ، نیشانەکانیشی بریتە لە شەو بێداری و خەزنکردن و پاراستنی زانیاریە ڕابردووەکان بەتەنها " بەڵام زانیاری نوێ و هەنووکەیی خەزن ناکات.

بەڵام لە بیرچوونەوە بەهۆی ماددەی تەڕو شێدارەکانەوە " بە پێچەوانەی یەکەمە بە تەواوی ٠

پێدەچێ هەندێ شت بەخاسیەت بیرچوونەوە دروست بکات ، وەکو کەڵەشاخگرتن لە چاڵەکەی پشتە ملداو ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنی (الكُسْفُرة)ی تەڕو ، سێوی ترش و ، زۆری خەم و خەفەت و ، تەماشاکردنی ئاوی وەستاوو ، میزتێکردنی و ، تەماشاکردنی لە خاچ دراوو ، زۆر خوێندنەوەی تابلۆی سەر گۆڕەکان و ، تەماشاکردنی دوو وشتری پێکەوە بەستراو ، فڕێدانی ئەسپێ بە خوێنی بێنوێژیەوە ، خواردنی پاشماوەی مشك ، زۆربەی ئەمانە بە تاقیکردنەوە زانراون ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە : (لُبَانٌ) گەرمکارە لە پلە دوودا ، ووشکارە لە پلە یەکدا ، قەبزێکی کەمی تێدایە ، سوودەکانی زۆرن ، زیانەکانی کەمن ، لە سوودەکانی : بەسوودە بۆ فرێدان و خوێن بەربوون ، ئازاری گەدە ، ڕەوانبوونی سك ، خۆراك هەرس دەکات ، با دەکاتە درەوە ، برینە کێماوەکانی چاو پاك دەکاتەوە ، گۆشت دەڕوێنێتەوە لە هەموو برینەکاندا ، گەدەی لاواز بەهێز دەکات و ، گەرمی دەکات ، بەڵغەم ووشك دەکات ، تەڕی و شێکانی سینگ ووشك دەکاتەوە ، تاریکی چاو لادەبات ، ناهێڵێت برینە کیماوە پیسەکان بڵاوە بکەن ، ئەگەر بەتەنها ، یاخود لەگەڵ جاترەی فارسیدا بجوێنرێت بەڵغەم دەردەهێنێت و ، بۆ زمان گیران بەسوود دەبێ و ، بیروهۆش زیاد دەکات و پەرەی پێ دەدا ، ئەگەر لە ئاودا بهەڵمێنرێت ، بۆ پەتا بەسوودەو ، بۆنی هەوا خۆش دەکات ٠

پیتی المیم (م) :

ماءٌ ، ئاو : ماددەی ژیانە ، سەرگەورەی خواردنەوەکانە ، یەکێکە لە پایەکانی جیهان ، بەڵکو پایەی بنەڕەتە ، چونکە ئاسمانەکان لە هەڵمەکەی دروستکراون و ، زەمینیش لە کەفەکەی دروستکراوە ، خوای پەروەردگاریش هەموو شتێکی زیندووی لە ئاو دروست کردووە ٠

زانایان سەبارەت بەئاو جیاواز بوونە : ئایا خۆراك بەجەستە دەبەخشێ ، یا تەنها خۆراك بۆ ئەندامەکانی جەستە گوزەر پێ دەکات ؟ بە دوو بۆچوون ، پیشتر ئاماژەمان پێداو ، گوفتاری راست و بەڵگەکەشمان خستە ڕوو ٠

ئاو ساردو تەڕە ، گەرمی دادەمرکێنێتەوە ، تەڕی و شێداری جەستە دەپارێزێت و ، جێگەی ئەوەش دەگرێتەوە کە لە جەستە شیی بۆتەوە ، خۆراك نەرم ونیان دەکاتەوەو ، بۆ ڕەگەکان گوزەریان پێ دەکات ٠

چاكێتی ئاو بەدە ڕێگەوە دەزانرێت :

یەكەمیان : بەڕەنگەكەی بەوەی ساف بێت ٠

دووەم : بەبۆنی بەوەی بەهیچ شێوەیەك بۆنی نەبێت ٠

سێ یەم : بەتامەكەی بەوەی تامەكەی خۆش و شیرین و سازگار بێت ، وەكو ئاوی ڕووبارەكانی نیل و فورات٠

چوارەم : بەكێشی بەوەی سووك و پێكهاتە ناسك بێت ٠

پێنجەم : بەڕێڕەوی ، بەوەی ڕێڕەو و ڕێگەكەی چاك بێت ٠

شەشەم : بەسەرچاوەی هەڵقوڵانی بەوەی سەرچاوەی هەڵقوڵانی دوور بێت ٠

حەوتەم : بەدەركەوتنی بۆ هەتاو و با ، بەوەی لە ژێر زەویدا گوم نەبێ و هەتاو و با نەیگاتی ٠

هەشتەم : بە جوڵانەوەی بەوەی خێرا ڕێ بكات و بجوڵێتەوە ٠

نۆیەم : بەزۆریەكەی بەوەی زۆربێت و پاشەڕۆ تێكەڵ بووەكانی دووربخاتەوە ٠

دەیەم : لە ئاوڕێژگەیەوە بەوەی لە باكورەوە بۆ باشور ، یاخود لە ڕۆژئاواوە بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوات ٠

بۆیە ئەگەر ڕەچاوی ئەم وەسفانە بكرێت ، ئەوا ئەو خاڵانە بەتەواوی بەدیناكرێت تەنها لە چوار ڕووبارەكەدا نەبێ ، نیل و ، فورات و ، سیحون و ، جیحون ٠

وفي الصحيحين من حديث أبي هُريرة _ رضي الله عنه _ قال : قال رسول الله ﷺ : ((سَيْحَانُ ، وجَيْحَانُ ، والنِّيلُ ، والفُرَاتُ ، كُل من أنهار الجنَّة))([٦٢٧]) .

---

[٦٢٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٢٨٩ ، ٤٤٠) ، ومسلم (٨ / ١٤٩) كلاهما من طريق حفص بن عاصم عن أبي هريرة مرفوعاً ٠ ولم أجده في صحيح البخاري ولعله وهم من المصنف رحمه الله ٠

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((سَيْحَانُ و ، جَيْحَانُ و ، والنِّيلُ و ، والفُرَاتُ ، هەریەکەیان ڕووبارێکی بەهەشتن)).

سووکێتی ئاو بە سیٚ ڕوو دەزانرێت :

یەکەمیان : ئاوەکە خێرا گەرمی و ساردی وەرگرێت ٠ (أبقراط) دەڵێت : ئەو ئاوەی بەخێرا گەرم دەبیٚ و ، بەخێراش سارد دەبیٚ سووکترین ئاوە ٠

دووەم : بەتەرازوو ٠

سیٚ یەم : دوو لۆکەی کێش یەکسان بەدوو ئاوی جیاواز تەڕ دەکرێن ، پاشان بەتەواوی ووشك دەکرێنەوە ، پاشان دەکێشرێن ، هەرکامیان سووکتر بوو ، ئاوەکەشی ئاوەهایە ٠

ئاو ئەگەرچی له بنەڕەتدا ساردی تەڕ بیٚ ، بەڵام هێزەکەی دەگوازرێتەوەو دەگوڕدرێت بە چەندین هۆکاری کاتی ، بۆیە ئەو ئاوەی سەرنەگیراوەو دانەپۆشراوەو تەنها بای شەماڵ لێی دەدات و ، بای هیچ لایەکی تر لێی نەدات ، ئەو ئاوە سارد دەبیٚ و ، جۆرە ووشکێتیەکی تێدایە له بای شەماڵەوە وەریگرتووە ، حوکمی هەموو باکانی تریش بەو شێوە دەزانرێت ٠

ئەو ئاوەی له سەرچاوەیەکی کانزایەوە هەڵدەقوڵێت بە گوێرەی سروشتی ئەو کانزایە دەبیٚ ، بەگوێرەی کاریگەری ئەو کانزایەش کاریگەری دەخاتە سەر جەستە ٠

ئاوی سازگاری شیرینی خۆش بۆ نەخۆش و کەسانی تەندروست و لەش ساغیش بەسوودە ، ساردەکەشی بەسوودترو بەلەزەترە ٠ پێویستە لەسەر سك خاڵێتی ، پاش جووتبوون ، کاتی بەئاگاهاتنەوە له نووستن ، پاش خۆشتن ، پاش خواردنی میوە ئاو نەخورێتەوە ، پێشتریش ئاماژەمان پێداوە ٠ بەڵام لەسەر خواردن ، هیچی تێدا نی یە " ئەگەر ناچاری بوو ، وە پێویستە زۆر نەخواتەوە ، بەڵکو کەمێکی هەڵدەمژیٚ بە هەڵمژین ، ئەوە زیانی پیٚ

ناگەیەنێت ، بەڵکو بە پێچەوانەوە گەدە بەهێز دەکات و ، شەهەوت و ئارەزوو هەڵدەسێنێت و ، تینویەتی لادەبات.

ئاوی شلەتێن دەئاوسێنێت و کردارگەلێکی دژ بەوەی باسکرا ئەنجام دەدات ، ئەو ئاوەی دەمێنێتەوە لە ئاوی تازە چاکترە . ئاوی سارد لەو ناوەوە سوودێکی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی سوودی دەرەوەی ، گەرمیش بەپێچەوانەوەیە ، ئاوی سارد بۆ بۆگەنبوونی خوێن و ، بەرزبونەوەی هەڵمەکان بۆ سەر بەسوودە ، خەڵتە بۆگەنەکان لادەبات و ، بۆ میزاج و ساڵ و زەمەن و شوێنە گەرمەکان گونجاوە ، کەچی ئاوی سارد بۆ هەموو باروحاڵێك پێویست بە پێگەیاندن و شیی بونەوەی ماددە زیانبەخشەکان بکات زیانبەخشە ، وەکو هەڵامەت و هەڵاوسانەکان ، زۆر ساردیش زیان بە ددانەکان دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنەوەی ئاوی سارد خوێن بەربوون و کۆکەو هەڵامەت و ، ئازاری سینگ دروست دەکات .

ئاوی ساردو گەرمی لەڕادەبەدەر زیان بە دەمارو زۆربەی ئەندامەکان دەگەیەنێت ، چونکە یەکێکیان شیی دەکاتەوەو ، ئەویتریان چڕ دەکاتەوە ، ئاوی گەرم چوزانەوەی تێکەڵاوە تیژەکان هێمن دەکاتەوە ، شیی دەکاتەوەو پێدەگەیەنێت ، پاشەڕۆکان دەکاتە دەرەوە ، تەڕوشێدار دەکات و گەرم دەکات ، کەچی خواردنەوەی ئاوی گەرم بەزۆری هەرسکردن خراپ دەکات ، پاڵ بەخواردنەکانەوە دەنێت بۆ سەرەوەی گەدەو نەرم و سستی دەکاتەوە ، بەخێرا تینویەتی ناشکێنێت ، جەستە سیس و لاواز دەکات ، دەبێ بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ و ، زیان بەزۆربەی نەخۆشیەکان دەگەیەنێت ، بەڵام خواردنەوەی ئاوی گەرم بۆ مرۆڤی بەتەمەن و ، تووشبووان بەنەخۆشی پەرکەم و ، سەرئێشەی ساردو (الصداع البارد) ، چاوئێشە بەسوودە ، بەسوودترین بەکارهێنانەکانیشی ئەوەیە لە دەرەوەوە بەکاربێت .

هیچ فەرموودەیەك یاخود (أثر)ێكی (صحیح) نەهاتووە سەبارەت بەئاوی گەرمبووی بەر هەتاو ، هیچ یەكێك لە پزیشكانی دێرین ناقایلیێتیان بەرامبەر بەم ئاوە دەرنەبڕیوەو ، عەیبداریشیان نەكردووە ، ئاوی زۆر گەرم بەزی گورچیلە دەتوێنێتەوە ٠

پێشتر لە پیتی غین (غ)دا باسی ئاوی بارانمان كرد ٠

ماء الثَّلج والبَرَد ، ئاوی بەفرو تەرزە : ثبت في الصحيحين : عن النبيِّ ﷺأنه كان يدعو في الأستفتاح وغيره : ((اللَّهُمَّ اغسِلني من خطاياي بماء الثَّلجِ والبَرَدِ))([٦٢٨])

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((پەروەردگارا لە تاوانەكانم بمشۆوە بەئاوی بەفرو تەرزە)) ٠

بەفر لە خودی خۆیدا چۆنیەتیەكی دووكەڵی و هەڵمی هەیە ، ئاوەكەشی هەر ئاوەهایە ، پێشتر باسی دانایی داواكردنی پاكردنەوەمان لە تاوانەكان كرد " بە ئاوی بەفرو باران " لەبەر ئەوەی دڵ پێویستی بە ساردكردنەوەو قایم كردن و بەهێزكردن هەیە ، ئەمەش بنچینەی پزیشكێتی جەستەو دڵانی لێ وەردەگیرێت و ، چارەسەری نەخۆشیەكان بەدژەكانیان دەكرێت ٠

ئاوی تەرزە لە ئاوی بەفر نەرم وناسكترو بەلەزەترە ، بەڵام ئاوی بەستوو كە بە سەهۆڵ دەناسرێت بەگوێرەی بنچینەكەیەتی ، بەفر چۆنیەتی ئەو چیاو زەویە وەردەگرێت كە بەسەریدا دەبارێت " سەبارەت بە هەردوو لایەنی چاكێتی و خراپی ، وە پێویستە مرۆڤ دوركەوێتەوە لە خواردنەوەی بەفراو پاش خۆشتن ، جووتبوون ، وەرزش ، خواردنی گەرم ، تووشبوان بە كوكین ، ئازاری سینگ ، لاوازی جگەر ، خاوەن میزاجە ساردەكان ٠

---

[٦٢٨] ـ سبق تخريجه ٠

ماء الآبار والقُنيّ ، ئاوى بيرو كاريَز : ئـاوى بـير نـەرمى وناسـكى وخۆشـى كـەمترە ، ئـاوى كاريَزى ژيَر خاك قورسە ، چونكە ئەوەى لە ژيَر زەويدا وەستاوە لە بۆگـەنى بـەدەر نـى يـەو ، ئەويتريشيان هەواى پىٌ ناگات ، بۆيە پيَويستە يەكسەر نەخوريَتەوە تـاوەكو بەتـەواوى هـەواى پىٌ دەگات و ، شەويَكى بەسەردا تيَپەريَت ، خراپترينيشـى ئەوەيـە ريَرِەوەكـەى لـە قورقۆشـم بىٌ ، ياخود بيرەكەى لە كاركەوتو بىٌ ، بەتايبەت ئەگەر خاكەكەى خراپ بىٌ ، بۆيـە ئـەو ئـاوە دەرداوى و بەزيانە ٠

ماء زمزمَ ، ئاوى زەمزەم : سەرگەورەى ئاوەكان و بەريَزترين و لەهەمووشـى پايـەدارترە ، لەهەمووشى بـەلاى نەفسـەكانەوە خۆشەويسـترەو ، لـە هەمووشـى بـەنرخترەو ، لەهەمووشـى بەلاى خەلّكەوە ريَزدارترە ، (جبريل) پيَيەكانى كيَشا بەزەويداو ئاوى زەمزەم هـەلّقولاّ ، ئـەو ئاوە بوو كە خواى تعالى بۆ خواردەنەوەى (إسماعيل) هەلّيقولاّند ٠

وثبت في الصحيح : عن النبيِّ ﷺ أنه قـال لأبـي ذرّ وقـد أقـام بـين الكعبـة واسـتارِهَا أربعـينَ مابين يوم وليلةٍ ، ليس له طعامٌ غيرُها فقال النبيُّ ﷺ: ((إنهـا طَعَـامُ طُعْـمٍ)) ٠ وزاد غـيرُ مسـلم بإسناده : وشفاءُ سُقْمٍ ([٦٢٩]).

واتە : بە (صحيح)ى لە پيَغەمبەرى خواوە ﷺ هاتووە كەوا بە (أبي ذرّ)ى فەرموو كـاتىٌ كە لە نيَوان كەعبەو ديوارەكانيدا چل مايەوە لە نيَوان شەو و رِۆژدا ، بەدەر لـە ئـاوى زەمـزەم هيچ خۆراكيَكى ترى نەبوو ، ئەوەبوو پيَغەمبەرى خـوا ﷺ فـەرمووى : ((ئـەوە خۆراكـەو ئـەو كەسەى دەيخواتەوە تيَر دەبىٌ وەكو ئەوەى خۆراك تيَرى دەكـات)) ٠ كەسـانى ديكـەى جگـە لە ئيمامى (مسلم) بەهەمان (إسناد) ئەمەشيان بۆ زياد كردووە : ((شيفاى نەخۆشيە)).

٦٢٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٧٤ ، ١٧٥) ، والدارمي (٢٥٢٧) ، (٢٦٤٢) ، والبخاري في الأدب المفرد (١٠٣٥) ، ومسلم في صحيحه (٧ / ١٥٢ ، ١٥٥ ، ١٧٦) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٣٣٩) كلهم من رواية عبدالله بن الصامت عن أبي ذر فذكره في حديث طويل ٠

وفي سنن ابن ماجة : من حديث جابر بن عبدالله ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال: ((ماءُ زَمْزَمَ لَما شُرِبَ له))([630]).

واته : له (جابر)ی كوڕی (عبدالله)هوه _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ ، له پیٚغهمبهری خواوه ﷺ دهگیٚڕیٚتهوهو فهرموویهتی : ((ئاوی زهمزهم بۆ ئهو نیازهیه بۆی دهخوریٚتهوه)) · كۆمهڵیٚك ئهم فهرموودهیه به (ضعیف) دادهنیٚن بههۆی (عبدالله)ی كوڕی (المؤمَّل)هوه كه له (محمد)ی كوڕی (المنكدر)هوه دهگیٚڕیٚتهوه · بۆمان (ریوایه)ت كراوه كهوا (عبدالله)ی كوڕی (المبارك) كاتیٚ چووه حهج ، چووه سهر بیری زهمزهم و ، فهرمووی : پهروهردگارا (ابن أبي الموالی) له (محمد)ی كوڕی (المنكدر)هوه بۆی باسكردین ، له (جابر)ی كوڕی (عبدالله)هوه _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ ، له پیٚغهمبهری خواوه ﷺ فهرمووی : ((ئاوی زهمزهم بۆ ئهو نیازهیه بۆی دهخوریٚتهوه)) ، بۆیه منیش دهیخۆمهوه بۆ تینویهتی ڕۆژی قیامهت · (ابن أبي الموالی)ش باوهڕپیٚكراوه (ثقة) ، بۆیه فهرموودهكه (حسن)ه ، هیٚندیٚكیشیان فهرموودهكهیان به (صحیح) لهم قهڵهم داوه ، هیٚندیٚكیش گوتویانه (موضوع)ه ، ههردوو گوفتارهكهش ههوڵیٚكی نامسۆگرن ·

من و كهسانی تریش ئاوی زهمزهمان تاقیكردۆتهوه " بۆ خۆ چارهسهركردن و ، شتگهلیٚكی سهرسوڕمیٚنمان لیٚ بینیوه ، خۆشم بهكارم هیٚناوه بۆ خۆچارهسهركردن " له گهلیٚك نهخۆشی و ، بهئیزنی خوای تعالی چاك بومهتهوه ، كهسانیٚكیشم بینیوه ، له جیاتی خۆراك نزیكهی نیو مانگ ، یاخود زیاتر ، تهنها ئاوی زهمزهمیان دهخواردهوهو ، برسیشیان نهدهبوو ، وهكو یهكیٚكی ئهو خهڵكه تهوافی دهوری كهعبهشی دهكرد ، پیٚشی ڕاگهیانم كهوا پیٚدهچیٚ چل ڕۆژ لهسهر ئهو باروحاڵه توانای مانهوهی ههبیٚ ، هیٚزیشی تیٚدابوو بۆ جووتبوون له گهڵ خیٚزانهكهیداو ، ڕۆژوشی دهگرت و ، چهندین جاریش تهواف دهكرد ·

---

[630] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٠٦٢) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٢٣) .

ماء النيل ، ئاوی ڕووباری نیل : یەکێکە لە ڕووبارەکانی بەهەشت ، بنچینەو بنەڕەتی دەگەڕێتەوە بۆ چیاکانی (القمر)ی ئەوپەڕی وەڵاتی (الحبشة) بەهۆی ئەو بارانانەوە کە لەوێدا کۆدەبێتەوەو ، لافاوگەلێکی یارمەتیدەر هەندێکیان بەهەندێکی تر ڕوودەدات ، تاوەکو خوای تعالی دەینێرێت بۆ زەویەکی ووشکانی کە هیچ ڕووەکێکی تێدا نی یەو ، بەهۆی ئەو ئاوەشەوە کشتوکاڵ دەڕوێت و ، ئاژەڵ و ئادەمیزادیش لێی دەخۆنەوە ٠

لەبەر ئەوەی ئەو زەویەی ئاوی ڕووباری نیلی بەسەردا تێدەپەڕێت زۆر ڕەقەو ، ئەگەر بارانی ئاسای بەسەردا ببارێت تێر ئاو ناخواتەوەو ، بۆ کشتوکاڵکردن ئامادە نابێت ، وە ئەگەر سەرو ئاستی ئاسایی ببارێت ، زیان بە ماڵ و دانیشتوان و ماڵات دەگەیەنێت و ، ژیان و گوزەران و بەرژەوەندیەکان پەك دەخات ، بۆیە خوای تعالی ئەو بارانەی بەڕووبارێکی گەوردا بۆ ئەم زەویە ناردووە ، هەروەها خوای تعالی ئاوی نیل لە کاتانێکی دیاریکراودا زیاد دەکات ، بەو ئەندازەیەی کە بۆ ئاودانی ئەو وەڵاتە بشێت و بەسیشی بێت ، ئینجا پاش ئاودانی وەڵات بەگشتی ، خوای تعالی مۆڵەت بە کەمبونەوەو دابەزینی ئاوەکە دەدات ، بۆ تەواوکردنی بەرژەوەندی ، تاوەکو خەڵکی توانای وەبەرهێنانی کشتوکاڵەکەیان هەبێ ٠ ئەو دە خاڵەی ئاوی باشی پێ دەناسرێتەوەو پێشتر ئاماژەی پێدرا لە ئاوی نیلدا کۆبۆتەوە ، ئاوی نیل ناسکترین و سووکترین و خۆشترین و شیرینترین ئاوە ٠

ماء البحر ، ئاوی دەریا : ثبت في الصحيح عن النبيِّ ﷺ أنه قال في البحر: ((هو الطَّهور ماؤُوهُ الحِلُّ مَيْتَتُه))([٦٣١]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەئاوی دەریا فەرموویەتی : ((ئاوی دەریا پاکەرەوەیەو مردووکانی نێویشی حەڵاڵە)) ٠

---

٦٣١ ــ حسن صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٣٧٣) ، وابن ماجة (٣٨٨) ، وابن ماجة (١١٢) كلهم من طريق عبيدالله بن مقسم عن جابر فذكره ٠

خـواى تعـالى ئـاوى دەريـاى كـردووە بـە خوێـدارێكى سـوێرى تـاڵى نـەخوراوە ، لەبـەر بەرژەوەندى هـەموو ئەوانـەى لەسـەر زەويـدا دەژيـن " لـە مرۆڤـ و ئاژەڵـان ، چونكە ئـاوێكى بەردەوامى وەستاوەو ، گيانلەبەرانێكى زۆرى تێدا دەژى ، هەموو ئەو گيانلەبەرانە لە نێـو ئـەو ئاوەدا دەمرن و نانێژرێن ، بۆيە ئەگەر دەرياكـە شـيرين بوايـە " بـەدڵنيايى ئاوەكـە دەگـەنى ، بـەهۆى زۆرى مانـەوەى ئاوەكـەو ، مردنـى ئاژەڵـەكانيى لـە نێـو خۆيـدا ، پاشـان هـەواى چواردەورى جيهانيش ئەوەى وەردگرت و ، دەگەنى و بۆنى دەكردو ، جيهانيش خـراپ دەبـوو ، بۆيە خواى تعالى بەدانايى خۆى كردويەتى بەخوێدان ، كە ئەگـەر هـەموو لاشـەى بـۆنكردوى جيهـان و مردوانـى تـێ فرێـدەيت ، تۆسـقاڵێك گـۆڕانى بەسـەردا نايـەت ، بەدرێـژاى مانـەوەى نەگۆڕاوە ، لەو كاتەوەى كە خولقێنراوەو ، تا ئەو كاتەش كە خواى تعالى جيهـان دەپێچێتەوە ، ئەمە هۆكارى غائى پەيوەنديدارە بەسروشـتەوە كـە واپێويسـت دەكـات سـوێر بێـت ٠ بـەڵام هۆكارى بكەرى ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەى زەويەكەى شۆرەكاتە.

پاشان ٠ خۆشتن بەئاوەكەى بۆ گـەلێك لـە نەخۆشـيەكانى رووى پێسـت بەسـوودە ، بـەڵام خواردنەوەى بۆ ناوەوەو دەرەوەى جەسـتە زيانبەخشـە ، سـك ڕەوان دەكاتـەوە ، ئاڵۆشـى و خوروى و گەڕى و ، ئاوسان و تينويەتى دروست دەكات ، هەركەس ناچارى خواردنـەوەى بـوو ، ئەوا چەند ڕێگەيەكى چارەسەركردنى هەيە كە زيانەكانى دوردەخاتەوە.

لەو ڕێگايانە : ئاوى دەريا دەكرێتـە نێـو مەنجەڵێك و ، چـەند قاميشـێكى دەخرێتـە سـەرو پارچەيەكى خورى تازەى پاكى شيكراوەى بژيشى دەخرێتە سەرو ، لە ژێر مەنجەڵەكـەدا ئـاگر دادەگيرسێنرێت ، تا هەڵمى ئاو نێو مەنجەڵەكە بەرزدەبێتـەوەو لـە خوريەكـەدا كۆدەبێتـەوە ، ئينجا كە هـەڵمێكى زۆر لـە خوريەكـەدا كۆبـۆوە دەيگوشـێت و ، بـەردەوام ئـەو كـارە دوبـارە دەكاتـەوە " تـا ئـەو ئـاوەى بـۆ كۆدەبێتـەوە كـە ديـەوێ ، بـەم ڕێگەيـە هـەڵمى سـازگار لـە خوريەكەدا كۆدەبێتەوەو ، سوێراوەكەش لە مەنجەڵەكەدا بەجێ دەمێنێت ٠

ڕێگایەكی دیكە : چاڵێكی فراوان لە كەناری دەریاكە هەڵبكەنرێت ، بۆ ئەوەی ئاوی دەریاكەی تێپاڵورێت ، پاشان بەتەنیشتیەوە یەكێكی تر هەڵبكەنرێت ئاوی چاڵی یەكەمی تێپاڵیورێت و ، هەمیسان یەكێكی تر هەڵبكەنرێت ئاوی چاڵی دووەمی تێپاڵورێت و بەجۆرە تا ئاوەكە بەتەواوی سازگارو خۆش دەبێ٠ ئەگەر مرۆڤ ناچار بوو ئاوی لێڵ بخواتەوە ، ئەوا پێش خواردنەوە ئاوەكە بەم ڕێگایانە چارەسەر دەكرێ :

١. ناوكە قەیسی بخرێتە نێو ئاوكە ٠
٢. پارچەیەك لە داری ساج ٠
٣. پشكۆیەكی گڕگرتوو بخرێتە نێو ئاوەكە تاوەكو تیادا دەكوژێتەوە ٠
٤. قوڕی (أرْمَنِياً) ٠
٥. ئاردی سفری گەنم ٠

لە هەموو ئەم بارانەدا لێڵاوی ئاوەكە دەنیشێت ٠

مسْكٌ : ثبت في صحيح مسلم ، عن أبي سعيد الخُدريُّ _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((أطيبُ الطِّيبِ المسْكُ))([٦٣٢]) ٠

: لە (أبي سعيد الخُدريُّ)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆنخۆشترینی بۆنەكان میسكە)) ٠

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ : كنتُ أُطيِّبُ النبيَّ ﷺ قبلَ أن يَحْرِمَ ويومَ النَّحْرِ قبل أن يطوفَ بالبيت بطيبٍ فيه مِسْكٌ([٦٣٣]) ٠

[٦٣٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٢٥٢) ٠

واته : له خاتوو (عائشة)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوام ﷺ بۆنخۆش دەکرد بەبۆنێك میسکی تێدا بوو پێش ئەوەی ئیحرام ببەستیٚ و لە ڕۆژی قوربانی سەربڕینیشدا پێش ئەوەی تەوافی دەوری کەعبەی بکردایە ٠

میسك : پادشای هەموو جۆرە بۆنخۆشەکان و ، بەڕێزترین و بۆنخۆشترینیانە ، ئەو بۆنەیە کە وەکو نموونەی باڵا دەهێنرێتەوە ، بۆنی تری پیٚ دەچوێنرێت و ، ناچوێنرێت بەهیچ بۆنێکی تر ، گردی بەهەشتە ٠

میزاجی گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، نەفس شادومان و بەهێز دەکات و ، هەموو ئەندامە ناوەکیەکان بەهێز دەکات " بەخواردنەوەو بۆنکردن ، ئەگەر بخرێتە سەر ئەندامەکانی دەرەوەش بەهێزیان دەکات ، بۆ بەساڵاچوان و ، ئەوانەی سەرمایان بووە ، بەتایبەت لە کاتی زستاندا بەسوودە ، بۆ بوارنەوەو دڵەکوتیٚ چاکە ، بۆ لاوازی هێز چاکە " چونکە گەرمی غەریزی دەبوژێنێتەوە ، سپێتی چاو (بياض العين) لادەبات ، تەڕی وشێکانی ووشك دەکاتەوە ، بای نێوی و هەموو ئەندامەکانی تریش دەکاتە دەرەوە ، کاری ژەهرەکان پوچ دەکاتەوە ، بۆ گەزتنی مار بەسوودەو ، سوودەکانیشی گەلێك زۆرن و ، بەهێزترین دڵخۆشکارەکانە ٠

مَرْزَنْجُوش ([634])، چەویر : سەبارەت بە چەویر فەرموودەیەك هاتووە (صحيح)یمان بۆ دەرنەکەوتووە : ((عليكم بالمَرْزَنْجُوش ، فإنه جيدٌ لِلخُشام))([635]) .

---

[633] ـ صحيح : أخرجه مسلم (٤ / ١٢) عن عائشة ـ رضي الله عنها ـ قالت : كأني أنظر الى وبيص المسك في مفرق رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ وهو محرم . ولم أجده باللفظ المذكور في الصحيحين .

[634] ـ مرزنجوش : ڕووەکێکی تەمەنداری درێژی عەتر ئامێزە ، نزیکەی (٣٠ _ ٦٠)سم بەرزدەبێتەوە ، ڕەنگە گوڵەکانی سورێکی کاڵن و ، تۆوەکەی لە تۆوی ڕەیحان دەچێت ، بەزۆری گوڵەکانی بەکاردێن ٠ بڕوانە سایتی : essam581.blogs ، وەرگێڕ ٠

واته : ((چەویر بەكاربێنن ، چونكه بۆ هەڵامەت چاكه)) ٠ میزاجی چەویر گەرمە لە سێیەمداو ووشكه له دووەمدا ، بۆنكردنی بۆ سەرئێشەی ساردو ، ئەوەی بەهۆی بەڵغەم و ، (السوداء)و ، هەڵامەت و ، بای چرەوە ڕوودەدات بەسوودە ، كونیلە داخراوەكانی (السُدد)سەرو هەردوو كونی لووتدا دەكاتەوە ، زۆربەی هەڵئاوسانە ساردەكان شیی دەكاتەوە ، بۆیە بۆ زۆربەی ئاوسان و ئازارە ساردە تەڕوشێدارەكان بەسوودە ، ئەگەر هەڵبگیرێت ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەكات و ، یارمەتیدەر دەبێ بۆ سك پڕی ، ئەگەر گەڵا ووشكەكەی بكوترێت و ، بخرێتە نێو پارچە پەڕۆیەكی گەرمكراوەوە ، ئاسەواری خوێنی كاتی ژێر چاو لادەبات ، ئەگەر لە گەڵ سركەدا بەستەرێكی (الضماد) لێ دروست بكرێت ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، ڕۆنەكەی بۆ ئازاری پشت و هەردوو ئەژنۆ بەسوودە ، ماندووبوون ناهێڵێت ، هەركەس بەبەردەوامی بۆنی بكات ئاو دانابەزێتە چاوەكانی ، ئەگەر ئاوەكەی لە گەڵ ڕۆنی بادەمی تاڵدا (دهن اللوز المر) بتكێنرێتە هەردوو لووت ، كونیلە داخراوەكانی (السُدد) لووت دەكاتەوە ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو بایەی تووشی بووەو ، تووشی سەریش بووە ٠

ملحٌ ٬ خوێ : روى ابن ماجة في سننه : من حديث أنس يرفعه : ((سَيِّدُ إدامِكُم المِلحُ))([٦٣٦]) واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ له فەرموودەیەكدا كه بەرزی دەكاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سەرگەورەی پێخۆرتان خوێ یە)) ٠ سەرگەورەش ئەوەیە : كه بەرامبەر چاك دەكات و ، سەرەوكاری دەكات ، بێ گومان زۆربەی پێخۆرەكانیش لەڕاستیدا بەخوێ چاك دەكرێت ٠

---

٦٣٥ _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٧٧) وضعفه ، ونسبه السيوطي الى ابن السني وأبي نعيم في الطب عن أنس ٠

٦٣٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٢٣١٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٢١٥) ٠

وفي مسند البزّار مرفوعاً : ((سَيُوشِكُ أن تكونوا في النَّاس مِثْلَ المِلْحِ في الطَّعَام ، ولا يَصلُحُ الطَّعَامُ إلا بالمِلْحِ))([٦٣٧]) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نزیکە ئێوە لە نێو خەڵکیدا وەکو خوێتان لێ بێت لە نێو چێشتدا ، چێشتیش چاك نابێت مەگەر بەخوێ)) .

پێشەوا (البغويُّ) لە تەفسیرەکەیدا دەگێڕێتەوە : عن عبدالله بن عمر _ رضي الله عنهما _ مرفوعاً : إنَّ اللهَ أنزلَ أربعَ بركاتٍ من السَّماء إلى الأرض : الحديد ، والنار ، والماء ، والملح. والموقوف أشبه .

واته : (عبدالله)ی کوڕی (عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : خوای تعالى چوار فرە بەرەکەتی لە ئاسمانەوە دابەزاندە سەر زەمین : ئاسن ، ئاگر ، ئاو ، خوێ . بەڵام فەرموودەکە لە (موقوف) دەچێت .

خوێ جەستەو خۆراکی خەڵك چاك دەکات ، هەموو شتێك چاك دەکات ئەگەر تێکەڵی بێت تەنانەت زێڕو زیویش ، چونکە هێزێکی تێدایە زەردیەکی زیاتر بەزێڕو ، سپێتیەکی زیاتر بەزیو دەبەخشێت ، هێزی پاکردنەوەو لابردن و شیی کردنەوەی تێدایە ، تەڕی و شێی چڕ ناهێڵێت و ، ووشکی دەکاتەوە ، جەستە بەهێز دەکات و ، قەدەغەی بۆگەنبوون و خراپبوونی دەکات ، بۆ گەڕی کیماوی بەسوودە ، ئەگەر چاوی پێ برێژرێت ، گۆشتی زیاد لە چاودا هەڵدەکەنێت ، نەخۆشی (الظَّفَرَة)([٦٣٨]) هەڵدەکەنێت . خوێی (الأندراني)([٦٣٩]) چاکتر ئەو کارانە ئەنجام

---

[٦٣٧] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (١٣٥٢) .

[٦٣٨] _ الظفرة : ئەم نەخۆشیە بریتیە لە هەڵتۆقاوێکی مێخی یاخود سێگۆشەیی کە لە (الملتحمة)و لە نزیکی سێگۆشەی چاو لە شوێنی بەیەکگەشتنی هەردوو پێڵاوەکانی چاودا دێتەدەرێ . بڕوانە : www.islamol.net ، وەرگێڕ .

دەدات ، قەدەغەی بڵاوبونەوەی برینە پیسەکان دەکات ، پیسی دێنێتە خوارەوە ، ئەگەر بە سەر سکی کەسانی تووشبوو بەنەخۆشی ئاوبەتگدا بهێنرێت ، سودیان پێ دەگەیەنێت ، ددانەکان پاك دەکاتەوە ، بۆگەنیان لێ دوردەخاتەوە ، پووك توندو بەهێز دەکات ، سووودەکانی گەلێك زۆرن ٠

پیتی النون (ن) :

نَخْلٌ ، دارەخورما : زیاتر لە یەك شوێنی قورئاندا باسکراوە ، وفي الصحيحين : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، قال : بيْنا نحن عند رسول الله ﷺ، إذ أُتيَ بجمَّارِ نخلة ، فقال النبيُّ ﷺ : ((إنَّ مِن الشَّجَرِ شَجَرَةً مَثَلُها مَثَلُ الرَّجُلِ المسلِمِ لا يَسقُطُ وَرَقُها ، أَخْبِرُوني ماهي ؟)) فوقع الناسُ في شجر البوادي ، فوقع في نفسي أنها النخلة ، فأردتُ أن أقول : هي النخلة ، ثم نظرتُ فإذا أنا أصغرُ القومِ سناً ، فسكتُّ ، فقال رسول الله ﷺ : ((هي النَّخْلَةُ)) ، فذكرتُ ذلك لعمرَ ، فقال : لأن تكونَ قُلْتَهَا أحبُّ إليَّ من كذا وكذا([٦٤٠]).

واتە : لە (ابن عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دانیشتبوین ، ناوکرۆکی دارەخورمایەکیان بۆ هێنا ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : ((بەڕاستی لە درەختەکاندا درەختێك هەیە نموونەی وەکو نموونەی پیاوی موسڵمانەو گەڵاکانی ناوەرێت ، پێم ڕاگەیەنن چی یە ؟)) ئەوەبوو خەڵکەکە دەستیانکرد بەناوهێنانی درەختی بیابانەکان ، منیش کەوتە دڵمەوە کە بەڕاستی دارەخورمایە ، بۆیە ویستم بڵێم : درەختەکە دارەخورمایە ، پاشان تەماشایەکم کردو بۆم دەرکەوت من بچوکترینی خەڵکەکەم لە تەمەندا ، بۆیە بێدەنگ بووم ، ئەوەبوو پێغەمبەری

---

٦٣٩ _ ملح الأندراني : جۆرە خوێ یەکە به شێوەیەکی سروشتی لە هەندێ کانگاکانی سەر زەوێدا هەیە ، وەکو تاوێری خۆیی کریستاڵی ، بڕوانە : www.khayma.com ، وەرگێڕ ٠

٦٤٠ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٥) ، ومسلم (٢٨١١) ٠

خوا ﷺ فەرمووی : ((درەختەكە دارەخورمايە)) ، منيش ئەوەم بۆ (عمر) باسكرد ، ئەويش فەرمووی : ئەگەر باستكردايە لە ئاوەهاو ئاوەها پێم خۆشتر بوو ٠

سوودی فەرموودەكە لەوەدايە كە :

١. زانا مەسەلەكەكان دەخاتە بەر ديدی هاوەڵانی بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو زانستەی پێيانە

٢. شياوێتی هێنانەوەی قسەی نەستەق و پەندو چواندنی تێدايە ٠

٣. بەدەرخستنی شەرمی هاوەڵان بەرامبەر بە سەركەورەكانيان و ڕێزگرتنيان و وازهێنـان لە قسەكردن لە پێش دەستياندا ٠

٤. شادومانبوونی پياو كاتێ كوڕەكەی دەبيێكێت و ، بۆ ڕاستی سەردەكەوێت ٠

٥. ئاسايە كوڕ لە كاتی ئامادەبونی بابيدا وەڵـام بداتـەوە بـەوەی دەيزانێـت ، بـا بـابيش وەڵامەكە نەزانێت ، ئەوەش هيچ بێ ڕەوشتيەك نانوێنێت بەرامبەر بە باب ٠

٦. چواندنی موسڵمانی تێدايە بەدارەخورما لەبەر زۆری خێری و ، بـەردەوامی سـێبەری و ، خۆشی بەروبومی و ، هەبوونی بەبەردەوامی ٠

بەری دارەخورما بەتەڕی و ووشكی ، پێنەگەشـتوو و پێگەشـتووی دەخورێـت ، خۆراكـە ، دەرمانـە ، بژێويـە ، حەلوايـە ، خواردنەوەيـە ، ميوەيـە ، قـەدی دارەكەشـی بـۆ بيناسـازی و ئاميرو دەفـر بـەكاردێت ، گـەڵاو پەلكەكەشـی حەسـيرو ، زەمبيلـەو ، دەفـرو ، باوەشـێنی و ، هيتريشی لێ دروست دەكرێت ، ڕێشاڵەكانيشی دەكرێ بـە حـەبل و ناوئـاخنی پشـتی و لێفـەو هيتر ، ناوكەكەشی كە كۆتـای بەشـەكانێتی دەكـرێ بـە ئـالفی ووشـتر ، هـەروەها بەشـداريش دەبێ لە دەرمان و چاو ڕەشتندا ٠

پاشان جوانی بەروبومی ، ڕووەكی ، شێوەی ، ديمەنی ، ، چاكی ڕێكخستنی بەرەكـەی ، دروستكردنی ، گەشانەوەی ، ، شادومانبونی دڵ لـە كـاتی بينينيـدا ، كـار لـە نەفسـی مرۆڤـ دەكەن ٠

بەبینینی دروستكارو خوڵقێنەر ، دروستكردنە سەرسوڕمێنەكەی ، توانای تەواوی خوای تعالى ، تەواوی حیكمەت و دانایی پەروەردگار بیری مرۆڤ دەخاتەوە ٠

بۆیە هیچ شتێكی تر بەدیناكرێت لە دارەخورما بچێت جگە لە موسڵمانی باوەڕدار ، چونكە هەمووی خەیرە ، هەمووشی سوودە لەدەرەوەو ناوەوە ٠

دارەخورما ئەو درەختەیە كە قەدەكەی سۆزی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە جۆش و بیری كرد " كاتێ ڕۆشت و لێی جیابۆوە ، چونكە تامەزرۆی نزیكی و گوێبیستی گوفتارەكانی بوو ، ئەو درەختەیە كە (مریم)ی لە ژێردا دابەزی كاتێ (عیسى)ی بوو _ علیه السلام _ ٠

لە فەرموودەیەكدا كە (إسناد)ەكەی جێگەی تێڕوانینە هاتووە : ((أكرموا عَمَّتَكُم النخلَةَ ، فإنها خُلِقَتْ من الطِّين الذي خُلق منه آدم))([٦٤١]) واتە : ((ڕێز لە پورە دارەخورماتان بگرن ، چونكە دروست كراوە لەو قوڕەی ئادەمی لێ دروست كراوە)) ٠

خەڵكیش بەدوو گوفتار جیاوازبوونە سەبارەت بەپێشخستن و پەسەندی بوونی بەسەر درەختی ترێدا یاخود بەپێچەوانەوە ، خوای تعالى لە قورئانی پیرۆزدا لە چەندین جێگەدا بەیەكەوە جووتی كردوون و باسی كردوون ، ئای كە هەریەكیان لە هاوەڵەكەیەوە نزیكە ، ئەگەرچی هەریەكیان لە جێگەی فرمانڕەوای و سەوزبونی خۆیدایەو ، ئەو خاكەشی بۆ چاكترو بەسوودترە كە گونجاوێتی ٠

نرجس ° نێرگز : فەرموودەیەكی لەبارەوە هاتووە (صحیح) نی یە : ((علیكم بِشَمِّ النَّرجِس فإنَّ في القَلْبِ حَبَّةَ الجنونِ والجُذامِ والبَرَصِ ، لا يقطعُها إلا شمُّ النَّرجِسَ)) واتە : ((

[٦٤١] _ موضوع : أورده الألباني في ضعيف الجامع (١١٣٦) وقال : موضوع ، ونسبه السيوطي الى أبي يعلى وابن أبي حاتم والعقيلي في الضعفاء ، وابن عدي في الكامل ، وابن السني ، وأبي نعيم في الطب عن علي ، وانظر الضعيفة (٣) .

بۆنی نێرگز بکەن چونکە دڵ تۆوێکی شێتی و گوڵی و بەڵەکی تێدایە ، بەدەر لە بۆنکردنی نێرگز هیچ شتێکی تر نایبڕێت)) ٠

نێرگز گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، بنەڕەتەکەی برینە بەقوڵاچووەکان بۆ دەمار سارێژ دەکاتەوە ، هێزێکی شتنێتی ، پاکاریی ، ڕاکێشەری هەیە ، ئەگەر بکوڵێندرێت و ئاوەکەی بخورێتەوە ، یا بە کوڵاوی بخورێت ، ڕشانەوە دەوروژێنێت و ، تەڕی و شێداری لە بنی گەدەوە ڕادەکێشێت ، ئەگەر لە گەڵ (الکِرْسنَّة)([642])هەنگو یندا بکوڵێندرێت ، پیسی برینەکان پاك دەکاتەوەو ، ئەو دوومەڵانەش بە ئاستەم دەتەقێنێت ، گوڵەکەی مامناوەندە لە گەرمیدا ، ناسکەو بۆ هەڵامەتی سارد بەسوودە ، شیی کردنەوەیەکی بەهێزی تێدایە ، کونیلە داخراوەکانی (السُدد) مێشك و کونی لووت دەکاتەوە ، بۆ سەرئێشەی تەڕو (السَّوداوي) بەسوودە ، سەری گەرم دەئێشێنێت ، هەرکەس بەبەردەوامی لە زستاندا بۆنی بکات لە هاویندا تووشی (البرسام) نابێ ، بەسودە بۆ ئازارەکانی سەر کە بەهۆی بەڵغەم و (المرة السوداء) دروست دەبێ ، بۆندارەو دڵ و مێشك بەهێز دەکات و ، بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەکانیان بەسوودە ، دانەری کتێبی (التیسیر) دەڵێت : بۆنکردنی ڤێ و پەرکەمی منداڵان لادەبات ٠

نُورَةٌ ، موو لابەر : روى ابن ماجة : من حديث أُمِّ سلمة _ رضي الله عنها _ ، أنَّ النبيَّ ﷺ كان إذا اطَّلى بدأ بعورتِه ، فطَلاها بالنُّورَة ، وسائِرَ جسدهِ أهلُه([643]).

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر تێهەڵسوونی بکردایە لە عەورەتیەوە دەستی پێدەکردو ، لە موو لابەری هەڵدەسوو ، خێزانەکانیشی تێکڕای تری جەستیان بۆ دەکرد٠

---

[642] _ الكِرْسنَّة : ڕووەکێکی یەك ساڵەی بچوکەو ، تا ڕادەیەك لە ڕووەکی نیسك دەچێت ، قەدەێکی بتەوی نی یەو ، نزێکەی (٣٠ _ ٤٠)سم لە زەمین بەرز دەبێتەوە ، بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

[643] _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٧٥١) بإسناده عن حبيب بن أبي ثابت عن أم سلمة فذكرته٠

بنەڕەتی مادەی موو لابەر : قسلّ دووبەش ، زرنیخ بەشێك ، تێكەلّ بەئاو دەكران ، لەبەر هەتاو یاخود گەرماودا بەجێدەهێلرا بەئەندازەی پێگەشتنی و ، تەواو شین بوونەوەی . پاشان لە جەستیان هەلّدەسوو ، سەعاتێكیش دادەنیشتن تا ئەوەندەی كاری خۆی دەكردو ، ئاویان لێ نەدەدا ، پاشان دەشۆردراو ، جێگەكەشی لە خەنە هەلّدەسوێنرا بۆ ئەوەی شوێنەواری گەرمیەكەی نەمێنێت .

نَبقُ ، كونار : پێشەوا (أبو نعیم) لە كتێبی (الطب النبوي)دا لە فەرموودەیەكدا كە بەرزی دەكاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : كاتێ ئادەم دەبەزێنرایە سەر زەمین بەری یەكەم شتێكی خواردبێت كونار بوو .

پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەكدا باسی كوناری كردووە : ((أنە رأى سِدْرَةَ المُنتهى لیلةَ أُسْرِيَ به ، وإذا نَبِقُها مِثْلُ قِلالِ هَجَر))([644]) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەو ڕەویەكەیدا درەختی (سِدْرَةَ المُنتهی)ی بینی و ، تەماشای كرد بەرەكەی بەئەندازەی مەركانەو كوپە گەورەكانی دێی (هَجَر)ی نزیك بەشاری مەدینە بوو)) .

كونار : بەری درەختی كونارە سروشت ڕادەگرێت و ، بۆ نەهێشتنی ڕەوانبوون بەسوودە ، گەدە خۆشەدەكات ، (الصفراء) دادەمركێنێتەوە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێت ، ئارەزووی خواردن دەكاتەوە ، بەلّغەم دروست دەكات ، درەنگ هەرسە ، ئاردەكەی هەناو بەهێز دەكات ، میزاجە (الصفراوية)كان چاك دەكاتەوە ، بەهەنگوێن زیانەكانی دووردەخرێتەوە . جیاوازی دروست بووە سەبارەت بەوەی ئایا تەڕوشێدارە

---

[644] _ صحیح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٣ ، ١٨٥ ، ١٩٩) ، (٥ / ٦٦) ، ومسلم (١ / ١٠٣ ، ١٠٤) كلاهما من طریق أنس بن مالك عن مالك بن صعصعة فذكره في حدیث طویل.

یـاخود ووشـكه ؟ بـه‌دوو گوفتـار ٠ راسـترینیان : تـه‌ڕو شـێداره‌كه‌ی سـاردو تـه‌ڕه‌و ، ووشكه‌كه‌شی ساردی ووشكه ٠

پیتی هاء (ه) :

هنْـدَبَاء([٦٤٥]) ، تالیشـكه : لـه پێغه‌مبـه‌ری خـواوه ﷺ سـیّ فـه‌رمووده سـه‌باره‌ت بـه تالیشكه هاتوون بـه‌ڵام (صـحیح) نـین و ، جێگیر نه‌بوونـه ، بـه‌ڵكو فه‌رمووده‌گـه‌لێكی (موضوع)ن ٠

یه‌كه‌میان : ((كُلُوا الْهِنْدَبَاءَ وَلَا تَنْفُضُوهُ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ يَوْمٌ مِنْ الْأَيَّامِ إِلَّا وَقَطَرَاتٌ مِنْ الْجَنَّةِ تَقْطُرُ عَلَيْهِ)) واته : ((تالیشكه بخۆن و مه‌یته‌كێنن ، چونكه ڕۆژێك نی یه له ڕۆژان مه‌گه‌ر دڵۆپكه‌لێكی له به‌هه‌شته‌وه ده‌تكێته سه‌ر)) ٠

دووه‌م : ((وَمَنْ أَكَلَ الْهِنْدَبَا وَنَامَ عَلَيْهِ لَمْ يَحِلَّ فِيهِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ)) واتـه : ((هه‌ركـه‌س تالیشكه بخوات و له‌سه‌ری بنویّ ئه‌وا تووشی ژه‌هرو جادو نابیّ)) ٠

سیّ یه‌م : ((مَا مِنْ وَرَقَةٍ مِنْ وَرَقِ الْهِنْدَبَا إِلَّا وَعَلَيْهَا قَطْرَةٌ مِنْ الْجَنَّةِ)) واتـه : ((هـیچ گه‌ڵایه‌ك له گه‌ڵاكانی تالیشكه نی یه مه‌گه‌ر دڵۆپێكی به‌هه‌شتی به‌سه‌ره‌وه‌یه)) .

پاشان ٠ میزاجی تالیشكه ده‌گۆڕێت و ، به‌گوێره‌ی ورزه جیاوازه‌كانی ساڵ گۆڕانكـاری به‌سه‌ردا دێت ، بۆیه له زستاندا سـاردو تـه‌ڕه ، لـه هاوینـدا گـه‌رم و ووشـكه ، لـه بـه‌هارو پایزدا مامناوه‌نده ، له زۆربه‌ی باروحاڵه‌كانیشیدا مـه‌یلی لای سـاردی و ووشـكی ده‌كـات ،

---

[٦٤٥] ـ الهندباء : ڕووكێكی گیایی وه‌رزیه ، نزیكه‌ی (٤٠)سم به‌رز ده‌بێته‌وه ، گه‌ڵاكانی له گه‌ڵای كاهو ده‌چێت ، گوڵه‌كانی زه‌ردن و ، جۆرێكی تریشی هه‌یه گوڵه‌كانی شینه ، تۆوه‌كه‌ی بچوكه ٠ بڕوانه : www.snbl.com ، وه‌رگێڕ ٠

تالیشکە قەبزکارو ساردکارە ، چاکە بۆ گەدە ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بکوڵێندرێت و بخورێت ، سک ڕادەگرێت بەتایبەت کێویەکەی ، کە چاکترە بۆ گەدەو ، زۆرتریش قەبزکارە ، بەسوودیشە بۆ لاوازیەکەی ٠

ئەگەر پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، هەڵئاوسانی کاتی لە گەدەدا ناهێڵێت و ، بەسوودیشە بۆ جومگەزان و ، هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو ، ئەگەر لە گەڵاو بنەڕەتەکەی پێچەرێکی لێ دروست بکرێت ، بەسوود دەبێ بۆ پێوەدانی دووپشك ٠ گەدە بەهێز دەکات ، کونیلە داخراوەکانی جگەر دەکاتەوە ، بۆ ئازارە گەرم و ساردەکانی بەسوودە ، کونیلە داخراوەکانی سپڵ و ڕەگ و هەناو دەکاتەوە ، ڕێڕەوەکانی گورچیلە پاك دەکاتەوە ٠

بەسوودترینی بۆ جگەر تاڵترینیانە ، ئاوە گوشراوەکەی بۆ (اليرقان السدَي) بەسوودە ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بەئاوی ڕازیانەی تەڕ (الرازيانج الرطب) بکرێت ، ئەگەر گەڵاکەی بکوترێت و ، بخرێتە سەر هەڵئاوسانە گەرمەکان ساردیان دەکاتەوەو شی یان دەکاتەوە ، گەدە پاك دەکاتەوە ، گەرمی خوێن و (الصفراء) دادەمرکێنێتەوە ٠

چاکترینیشی ئەوەیە بەبێ شتن و تەکاندن بخورێت ، چونکە بەشتن و تەکاندن هێزەکەی نامێنێت ، لە گەڵ ئەوەشدا هێزێکی (ترياق)ی تێدایە کە بۆ هەموو ژەهرەکان بەسوودە ٠

ئەگەر چاوی پێ برێژرێت ، بۆ شەوکوێری بەسوود دەبێ ، گەڵاکەی لە (ترياق)دا بەشدارە ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بەرگری زۆربەی ژەهرەکان دەکات ، ئەگەر ئاوەکەی بگوشرێت و ، زەیتی زەیتونی تێکرا ، مرۆڤ لە دەرمانە کوشندەکان ڕزگار

دەكات ، ئەگەر بنەڕەتەكەی بگوشرێت و ، ئاوەكەی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی مارو دووپشك و زەردەواڵە بەسوودە ، شیری بنەڕەتەكەشی سپێیای چاو ناهێڵێت ٠

پیتی واو (و) :

وَرْسٌ ؛ گژوگیای ئەسپەك : پێشەوا (الترمذي) لە (الجامع)ەكەیدا : لە (زید)ی كوڕی (أرْقمَ)ەوە دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ زەیتی زەیتون و گیای ئەسپەكی وەسف دەكرد بۆ كەسانی تووشبوو بەنەخۆشی (ذات الجنب) ، (قتادة) دەڵێت : دەكرێ بەدەمیەوەو ، لەو لایەوە دەكرێ بەدەمیەوە كە ئازارەكەی هەیە ٠

وروى ابن ماجة في سننه من حديث زيد بن أرقم أيضاً ، قال : نعتَ رسولَ اللهِ مِن ذَاتِ الجَنْبِ وَرْساً وقُسْطاً وزيتاً يُلَدُّ به([٦٤٦]) .

واته : دیسان لە (زید)ی كوڕی (أرقم)ەوە _ ، فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) ئەسپەك و (القسط)و زەیتی زەیتونی وەسف دەكرد بۆ ئەوەی بكرێت بەدەمیەوە ٠

وصحَّ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ _ رضي الله عنها _ قَالَتْ : كَانَتْ النُّفَسَاءُ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا ، وَكَانَت إحدانا تَطْلِي الوَرْسَ عَلَى وُجُهِهَا الْوَرْسَ مِنْ الْكَلَفِ([٦٤٧]).

[٦٤٦] _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) ، كلهم من طريق ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم فذكره ٠

[٦٤٧] _ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٠ ، ٣٠٢ ، ٣٠٤ ، ٣٠٩) ، والدارمي (٩٦٠) ، وأبوداود (٣١١) ، وابن ماجة (٦٤٨) ، والترمذي (١٣٩) كلهم من طريق مسة الأزدية عن أم سلمة فذكرته ٠

واته : له (أُمِّ سلمة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ژنان پاش منداڵبوون چل ڕۆژ دادەنیشتن ، هەر یەکێکیشمان دەم و چاوی بە ئەسپەك چەور دەکرد بەهۆی ئەو پەڵەو سورهەڵگەڕانەی تووشمان دەبوو .

(أبوحنيفة اللُّغويُّ) دەڵێت : ئەسپەك بە چاندن دەچێنرێت و ، کێوی نی یە ، جگە لە خاکی عەرەبدا لە هیچ شوێنێکی تر نەم ناسیوەو ، لە خاکی عەرەبیشدا تەنها لە یەمەندا بینیومە · هێزی لە گەرمی و ووشکێتیدا لە سەرەتای پلە دوودایە ، چاکترینیشی سورە نەرمەکەیەتی لە نێو دەستدا ، کە کەپەکی کەمترە ، بەسوودە بۆ پەڵەو ، ئاڵووشی و ، زیپکەی ڕووی جەستە ئەگەر تێی هەڵسوێنرێت ، هێزێکی قەبزکاری هەیە ، ئەگەر بخورێتەوە بۆ پەڵەی سپی (الوَضَح) بەسوودەو ، ئەندازەی خواردنەوەشی بەکێشی دیرهەمێکە ، میزاج و سوودی ئەسپەك نزیك بەسوودی (القُسْط البحريّ)یە ، ئەگەر بەڵەکی و ئاڵوشی و زیپکەو هەڵزڵەپانی تێهەڵسوێنرێت سوودیان پێ دەگەیەنێت ، پۆشاکی بۆیەکراو بە ئەسپەك هێزی جووتبوون زیاتر دەکات ·

<u>وسْمَةٌ</u> ، ڕووەکی خەنە _ بڕوانە الكتم _ : گەڵای درەختی نیلە ، پرچ ڕەش دەکات ، بەم نزیکانە باسی جیاوازی نێوان زانایمان کرد سەبارەت بە شیاوێتی پرچ ڕەش کردن و ئەوەی دەیکات ·

<u>پیتی الیاء (ی) :</u>

<u>يَقْطِينٌ</u> ، کوولەکە : لە زمانی عەرەبیدا دیسان بە (الدُّباء) و (القرع)یش ناسراوە ، ئەگەرچی ووشەی (اليقطين) گشتیترە ، چونکە لە ڕووی زمانەوە : هەموو درەختێکە کە لە سەر قەدێك نەوەستیّ ، وەکو کاڵەك و کالیارو خەیار · خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾[الصافات : ١٤٦] واتە : وە درەختێکی کولەکەمان

بەسەريدا ڕِواند([٦٤٨])٠ ئەگەر گوترا : لە زمانی عەرەبيدا ئەوەی لەسەر قەدێك نەوەستێ بە (نَجْم) ناودەبرێت نەك بە (شجر) ، چونكە (شجر) : بريتيە لەوەی قەدی هەبێ _ زمانەوانان گووتويانە _ ، باشە چۆن لێرەدا خوای تعالى دەفەرمێت ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾ واتە : ووشەی (شجرة)ی بەكارهێناوە بۆ كولەكە كەچی خۆی ڕووەكە ٠ وەڵام : لە زمانی عەرەبيدا ئەگەر ووشەی (شجر) بەكارهێنرا ، مەبەست بەوانەيە كە قەديان هەيەو لەسەری دەوەستن ، بەڵام ئەگەر ووشەی (شجر) بەسترا بەشتێكەوەو لەگەڵيدا بەكارهات ئەوا پابەندی ئەوە دەبێ ، بۆيە جياوازی كردن لە نێوان ڕەهاو پابەندكراو لە ناوەكاندا دەروازەيەكی گرنگی بەسوودە بۆ تێگەشتن و ، پلەكانی زمان ٠

(اليقطين)ی باسكراو لە قورئاندا : بريتيە ڕووەكی كولەكەو ، بەرەكەشی بە كولەكە ناو دەبرێت ٠ وقد ثبت في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، أنَّ خياطاً دعا رسولَ الله ﷺ لطعام صنَعه ، قال أنسٌ _ رضي الله عنه _ : فذهبتُ مع رسولِ الله ﷺ، فقرَّب إليه خُبزاً من شعير ، ومرَقاً فيه دُبَّاءٌ وقَديدٌ ، قال أنس : فرأيت رسول الله ﷺ يَتَتبَّعُ الدُّبَّاء من حوالي الصَّحْفَةِ ، فلم أزل أُحِبُّ الدُّباءَ من ذلك اليوم([٦٤٩]).

واتە : لە (أنس)ی كوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : بەرگ درووێك پێغەمبەری خوای ﷺ بانگ كرد بۆ خواردنێك دروستی كردبوو ، (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرمووی : منيش لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ چووم ، ئەوەبوو نانی جۆو ، شلەيەك كە كولەكەو گۆشتی ووشكراوەی تێدا بوو خستە پێش

---

[٦٤٨] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسيری قورئان ٠

[٦٤٩] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٧٩) ، (٧ / ٨٩ ، ١٠١ ، ١٠٢) ، ومسلم (٦ / ١٢١) كلاهما من طريق إسحاق ابن عبدالله بن أبي طلحة عن أنس بن مالك فذكره ٠

دەستی ، (أنس) فەرمووی : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ بەدوای کولەکەی دەوروبەری لەگەنەکەدا دەگەڕا ، بۆیە منیش لەو ڕۆژەوە بەردەوام حەزم لە کولەکەیە ٠

قال أبوطالوت : دخلتُ على أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ وهو يأكل القَرْع ، ويقول : يالكِ من شجرةٍ ما أحبَّك إليَّ لحُبِّ رسول الله ﷺ إيَّاك([٦٥٠])

(أبو طالوت) دەڵێت : چوومە دیدەنی (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لەو کاتەدا کولەکەی دەخواردو دەیفەرموو : ئای کە درەختێکی خۆشەویستی بەلامەوە لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ خۆشی دەوێی ٠

لە (الغَيَّلانيَّات)دا هاتووە : لە (هشام)ی کوڕی (عروة)ەوە ، لە بابیەوە ، لە خاتوو (عائشةَ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : ئەی (عائشةَ) ئەگەر مەنجەڵێکت کوڵاند ، کولەکەی زۆر تێبکە ، چونکە دڵی خەمبار بەهێز دەکات ٠

کوولەکە : ساردو تەڕە ، خۆراکێکی کەم بەجەستە دەبەخشێت ، خێرا دێتە خوارەوە ، ئەگەر پێش هەرسکردن خراپ نەبێ ، خەڵتەیەکی ستایشکراوی چاکی لێ دروست دەبێ ، لە خاسیەتەکانی تری ئەوەیە کە خەڵتەیەکی ستایشکراوی چاك بەهاوشێوەی ئەوەی لە گەڵیدایە دروست دەکات ، بۆیە ئەگەر لە گەڵ خەرتەلەدا (الخردل) بخورێت ، خەڵتەیەکی توونی لێ دروست دەبێ ، لە گەڵ خوێدا خەڵتەیەکی سوێر ، لە گەڵ قەبزکاردا قەبزکار ، ئەگەر لە گەڵ بەهێدا بخورێت خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێ ٠

---

[٦٥٠] _ ضعيف الإسناد : أخرجه الترمذي (١٨٤٩) بإسناده عن أبي طالوت فذكره ٠

كولەكە نەرم وناسکەو خۆراکێکی تەڕی بەڵغەمی بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ لەش گەرم و تاداران بەسوودەو ، بۆ ئەوانەی تووشی سەرما بوونەو ، ئەوانەش کە بەڵغەمیان بەسەردا زاڵ بووە گونجاو نی یە ، ئاوەکەی تینویەتی دەشکێنێت ، سەرئێشەی گەرم لادەبات ئەگەر بخورێتەوە یا خود سەری پێ بشۆردرێت ، سك ڕەوان دەکاتەوە هەرچۆنێك بەکار بێت ، لەش گەرم وتاداران بەهیچ شتێکی تری وەکو کولەکە چارەسەر ناکرێن و ، هیچ شتێکیش وەکو ئەو خێرا سوود ناگەیەنێت ٠ لە سوودەکانی : ئەگەر هەویری تێهەڵسوێنرێت و ، لە فڕن یاخود لە تەنوردا ببرژێنرێت و ، ئاوەکەی دەرهێنرێت و لە گەڵ هەندێ خواردنەوەی ناسك و خۆشدا بخورێتەوە ، تای گەرم دادەمرکێنێتەوەو ، تینویەتی دەشکێنێت و ، خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێت ، ئەگەر لە گەڵ (ترنجبین)و([651]) مورەبای بەهێدا بخورێتەوە (صفراء)ی پەتی ڕەوان دەکاتەوە ٠

ئەگەر کولەکە بکوڵێندرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ هەندێك لە هەنگوێن و ، کەمێك لە (نطرون)دا بخورێتەوە ، بەڵغەم و (مِرَّة) بەیەکەوە دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر بکوترێت و پێچەرێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت و بخرێتە سەر تەپڵی سەر ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی مێشك بەسوود دەبێ ٠

ئەگەر توێکڵەکەی بگوشرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ ڕۆنی گوڵدا (دهن الورد) تێکەڵ بکرێت و ، بتکێنرێتە گوێ ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکان بەسوود دەبێ ، توێکڵەکەی

---

[651] ـ ترنجبين : شەونمێکە لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و لە هەنگوێن دەچێ ، ووشکەو خۆشەو زیاتر بەسەر درەختی (الحاج)دا دەبارێت کە لە شام و خۆراسان دەڕوێت ، ئەم درەختە گەڵاکانی سەوزن و گوڵەکانی سورن و بەر ناگرێت ، چاکترینیشی سپیە خوراسانیەکەتی کە مامناوەندە لە گەرمی و ساردیدا ، بەسوودە بۆ تا زۆر گەرمەکان ، سینگ شێدار دەکات و ، بۆ لەش گەرم وتاداران بەسوودە ئەگەر بخرێتە نێو ئاوی هەڵوژەو ترێ وە ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية ، ابن البيطار • وەرگێڕ ٠

بەسوودە بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو و ، جومگەژانی گەرم ، زۆر بەسوودە بۆ خاوەن میزاجە گەرمەکان و لەش گەرم و تاداران ، هەرکات ڕێکەوتی خەڵتەیەکی خراپی نێو گەدەی کرد ، دەگۆڕێت بۆ سروشتی ئەو تێکەڵاوە خراپەو ، خراپ دەبێ و ، لە جەستەدا خەڵتەیەکی خراپ دروست دەکات و ، زیانەکانیشی بە سرکە (المرّيّ) دوردەخرێتەوە ٠

بەگشتی : کولەکە نەرم وناسکترین خۆراکەکانەو ، لە هەمووشی زیاتر کارتێکراو دەبێ ، لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری دەیخوارد٠

چەند بەشێکی جیاواز :

لە ئامۆژگاری بەسوود دەربارەی چارەسەرکردن و چارەسازی :

وام بەلاوە چاك بوو باسکردنی ئەم دەروازەیە بەبەشێکی کورتی زۆر بەسوود لە پارێزو ، ئامۆژگاری گشتی بەسوود کۆتای پێ بێنم بۆ ئەوەی سوودی کتێبەکە تەواو بێت ٠

بەشێکم لە کتێبی (المحاذیر)ی (ابن ماسَوَيْه) بینی بەبێژەی خۆی دەینوسمەوە ، دەڵێت :

هەرکەس چل ڕۆژ پیازی خواردو تووشی پەڵەو سورهەڵگەڕان بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ، هەرکەس خوێنی گرت و ، پاشان شتی سوێری خواردو تووشی بەڵەکی و گەڕی بوو ، با تەنها سەزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس لە گەدەیدا هێلکەو ماسی کۆکردەوەو ، تووشی ئیفلیجی یاخود دەم خواربوون بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەركەس شيرو (النبيذ)ى لە گەدەيدا كۆكردەوەو ، تووشى بەڵەكى و جومگەژان بوو ، با تەنها سەرزەنشتى نەفسى خۆى بكات ٠

هەركەس خەونى بينى و ، خۆى نەشت تا لە گەڵ خێزانەكەيدا جووت بوو ، پاشان منداڵێكى شێت ياخود ناتەواوى بوو ، با تەنها سەرزەنشتى نەفسى خۆى بكات ٠

هەركەس هيلكەى كوڵيوى سارد بۆوەى خوارد ، تا تێر بوو ، پاشان تووشى نەخۆشى تەنگەنەفسى (ربو) بوو ، با تەنها سەرزەنشتى نەفسى خۆى بكات ٠

هەركەس لە گەڵ خێزانەكەيدا جووت بوو و ئارامى نەگرت تاوەكو بەتەواوى خاڵى بێتەوەو ، تووشى بەرد بوو ، با تەنها سەرزەنشتى نەفسى خۆى بكات ٠

هەركەس بەشەو تەماشاى ئاوێنەى كردو ، تووشى دەم خواربوون بوو ، يا تووشى دەردێك بوو ، با تەنها سەرزەنشتى نەفسى خۆى بكات ٠

بەشێك : سەبارەت بە ئاگاداركردنەوە لە كۆكردنەوەى نێوان هێلكەو ماسى :

(ابن بَخْتَيْشُوع) دەڵێت : پارێزبكە لەوەى هێلكەو ماسى لە خواردندا كۆبكەيتەوە ، چونكە نەخۆشيەكانى (القولنج) و مايەسيرى و ددان ئێشە دروست دەكات ٠

بەردەوام خواردنى هێلكە پلەو سورهەڵگەڕان لە دەم و چاودا دروست دەكات ، خواردنى سوێرى و ماسى سوێرو خوێن گرتن پاش خۆشتن بەڵەكى و گەڕى دروست دەكەن ٠

بەردەوام خواردنی گورچیلەی مەڕ میزڵدان پەك دەخات ·

خۆشتن بەئاوی سارد پاش خواردنی ماسی پاراو و تازە ئیفلیجی دروست دەكات ·

جووتبوونی ژنی بێنوێژ نەخۆشی گولیی دروست دەكات ·

جووتبوون بەبێ ئەوەی لە پاشیدا خۆی بشوات بەرد دروست دەكات ·

دریژی مانەوە لە درەچەدا نەخۆشی قورس دروست دەكات ·

(أبقراط) دەڵێت : كەمكردنەوەی زیانبەخش ، لە زۆر بەكارهێنانی شتی بەسوود چاكترە ، هەروەها دەڵێت : تەندروستی خۆتان بەردەوام بكەن بەوازهێنان لە تەمەبەڵی بەرامبەر بە ماندووبوون ، هەروەها بەوازهێنان لە سك پڕكردن لە خواردن و خواردنەوە ·

كەسانێك لە دانایان گوتویانە : ئەو كەسەی تەندروستی دەوێ ، با خۆراكەكانی چاك بكات ، با لەسەر پاكی و برسێتی بخوات ، لەسەر تینویەتی ئاو بخواتەوە ، با كەم ئاو بخواتەوە ، لە دوای خواردن با ڕاكشێت ، لە دوای خواردنی شێوان با ڕێ بكات ، نەنوێت تا دەچێتە ئاودەست ، با وریابێ پاش تێربوون نەچێتە گەرماوەوە ، وە جارێك لە هاویندا لە دەجاری زستان چاكترە ، خواردنی گۆشتی ووشكراوە بەشەو یارمەتیدرە بۆ نەمان ، جووتبوونی پەكەوتووان تەمەنی زیندووان پیر دەكات و ، جەستەی تەندروستان نەخۆش دەخات ·

ئەمانەی سەرەوە لە (علي)ی كوڕی (أبي طالب)ەوە باسكراوە ، بەڵام (صحیح) نی یەو ، لەڕاستیدا هێندێكی گوفتاری (الحارث)ی كوڕی (كَلَدَة)ی پزیشكی عەرەب و ، كەسانی دیكەیە ·

(الحارث) دەڵێت : هەركەس مانەوەی پێخۆشە _ مانەوەش نی یە _ با زوو خوارنی نیوەڕۆ بخوات ، پەلەی خواردنی شێوان بكات ، با پۆشاكەكانی سووك بكات ، جووتبوونی ژنان كەم بكاتەوە ٠

(الحارث) دەڵێت : چوار شت جەستە دەڕۆخێنێت : جووتبوون لە سەر زۆرخۆری ، گەرماوكردن پاش تێربوون ، خواردنی گۆشتی ووشكراوە ، جووتبوونی بەساڵاچوو ٠ كاتێ (الحارث) هاتە سەرەمەرگ خەڵك لە چواردەوری كۆبۆونەوەو ، پێیان گووت : فەرمانی شتێكمان پێ بكە پاش تۆ سوودی لێ ببینین ٠ گووتی : لە ژنان بەدەر لە كیژی لاو و شۆخ و شەنگ مەخوازن ، میوە مەخۆن تەنها لە كاتی پێگەشتنیدا نەبێ ، با كەستان چارەسەر نەكات هەتاوەكو جەستەی توانای بەرگەگرتنی نەخۆشیەكەی هەیە ، هەموو مانگێك گەدەتان پاك بكەنەوە ، چونكە بەڵغەم دەتوێنێتەوە ، (المِرَّة) نامێڵێت ، ئەگەر كەسێكتان خواردنی خوارد ، پاش خواردنەكەی با سەعاتێك بنوێ ، ئەگەر خورادنی شێوانی خوارد با چل هەنگاو ڕێ بكات ٠

پاشایەك بە پزیشكەكەی گووت : پێدەچێ تۆ بۆ من نەمێنیت ، وەسفێكم بۆ بكە بۆ ئەوەی لە تۆوە وەریگرم ، پزیشكەكەش گووتی : بەدەر لە كچی لاوو شۆخ و شەنگ مەخوازە ، بەدەر لە گۆشتی ئاژەڵی تەمەن كەم و پارو گۆشتی تر مەخۆ ، دەرمان مەخۆرەوە مەگەر بۆ نەخۆشی ، میوە مەخۆ مەگەر پاش پێگەشتنی ، خۆراك چاك بجوو ، ئەگەر بەڕۆژ خۆراكت خوارد هیچی تێدا نی یە بنووی ، ئەگەر بەشەو خۆراكت خوارد مەنوو تا ڕێ دەكەیت ئەگەرچی پەنجا هەنگاویش بێت ، خۆراك مەخۆ تا برسیت دەبێ ، خۆت ناچار مەكە بۆ جووتبوون ، میز ڕامەگرە ، لە گەرماو وەرگرە پێش ئەوەی لێت وەرگرێت ، خواردن مەخۆ و گەدەت خۆراكی تێدا بێ ، دوركەوەرەوە لە خواردنی ئەوەی ددانەكانت توانای جووانی نی یەو ، پاشان گەدەشت توانای هەرسكردنی نابێ ، هەموو

هەفتەیەك جارێك خۆت بڕشێنەرەوە بۆ پاككردنـەوەی جەسـتەت ، چاكترین گەنجینـەی جەستەت خوێنە ، بۆیە لە كـاتی پێویسـتیدا نـەبیّ دەری مەهێنـە ، بچۆرە گـەرماوەوە ، چونكە شتگەلێك لە چینەكانەوە دەردەهێنێت كە دەرمانەكانی پیّ ناگات بۆ دەرهێنانیان.

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : چوار شت جەستە بەهێز دەكەن : خواردنی گۆشت ، بۆنكرنی بۆنی خۆش ، زۆر خۆشتن بەبیّ جووت بوون ، پۆشینی كەتان ·

چوار شت جەستە لاواز دەكـەن : زۆر جووتبوون ، زۆری خـەم و پـەژارە ، زۆری ئاوخواردنەوە بەسكی خاڵی ، زۆر خواردنی شتی ترش ·

چوار شت چاو بەهێز دەكەن : دانیشتن بەرامبەر بە كەعبە ، چاو ڕەشتن لە كاتی نووستندا ، تەماشاكردنی سەوزایی ، پاككردنەوەی شوێنی دانیشتن ·

چوار شت چاو لاواز دەكەن : تەماشاكردنی پیسی ، لەخاچدراو ، ئەندامی زاوزێـی ژن ، دانیشتن بە پشتێكردنی كەعبە ·

چوار شت جووتبوون زیاد دەكەن : خواردنی مـەلی بچووك و چۆلەكە ، (الأطریفل) ، فستق ، (الخروب)([652]) ·

چوار شت ئەقڵ وژیری زیاد دەكـەن : وازهێنـان لـە گوفتـاری زیـاد ، سـیواك كـردن ، دانیشتن لە گەڵ پیاوچاكاندا ، دانیشتن لە گەڵ زانایاندا ·

[652] ـــ الخروب : درەختێكی هەمیشە سەوزەو ، نزیكەی (١٥)متر بەرز دەبێتەوە ، درێژی بەری ئەم درەختە هەندێ جار دەگاتە (٣٠)سم ، بەری ئەم دەرختە كە پێدەگات دەخورێت و ، دەشكرێت بە شەربەت و ، لە هەندێ وەڵاتانیش دەكرێتە ئاردو ، سوودو كەڵكی ئێجگار زۆرە ، بڕوانە : http://www.thapro.net ، وەرگێڕ.

(أفلاطـون) دەڵێـت : پێـنج شـت جەسـتە لاواز دەكـەن و لەوانەشـە بكـوژن : دەسـت كـورتی ، جیابوونـەوە لـە خۆشەویسـتان ، ڕق و خـەم وخـەفت خـواردن ، قبوڵنـەكردنی ئامۆژگاری ، پێكەنینی نەفامان بە ئاقلْ وژیران ٠

پزیشكەكەی (المأمون) دەڵێت : چەند خەسڵەتێك بەكاربێنەو ، ئەو كەسەی بپارێزێت شایستەی نەخۆش نەكەوتنە جگە لـە مـردن : خـۆراك مـەخۆ لـە كاتێكدا خـۆراكی تـر لـە گەدەتدا بوو ، دووركەوەرەوە لە خواردنێك ددانەكانت لە جووینیدا ماندوو بێت و ، پاشـان گەدەشت بێتوانـابێ لـە هەرسـكردنیدا ، دوركـەوەرەوە لـە زۆر جووتبـوون ، چـونكە نـورو ڕۆشنایی ژیان دەكوژێنێتەوە ، دوركەوەرەوە لە جووتبوونی بەساڵاچـوو ، چـونكە مردنـی كوتـوپڕت تـووش دەكـات ، دوركـەوەرەوە لـە خـوێن گـرتن (الفصـد) مەگـەر لـە كـاتی پێویستیدا ، لە هاویندا خۆت بڕشێنەرەوە ٠

لە گۆفتارە كورت و مانا زۆربەخشەكانی (أبقراط) : هەموو زۆرێـك دوشمـن و ناحـەزی سروشتە ٠

بـە (جـالینوس)یـان گـووت : بـۆ نـەخۆش ناكـەوی ؟ ، گـووتی : چـونكە نێـوان دوو خۆراكی خراپم كۆنەكردۆتەوە ، خۆراكێكم نەخواردووە بەسەر خۆراكێكی تردا ، خۆراكێكم لە گەدەمدا رانەگرتووە ئەگەر هەستم كردبێ تووشی زیانم دەكات ٠

چوار شت جەستە نەخۆش دەخەن : زۆر قسەكردن ، زۆر نووستن ، زۆر خواردن ، زۆر جووتبوون ٠

چونكە زۆر قسەكردن : هەڵدەستێ بە كەمكردنەوەی مۆخ و كرۆكی مێشك و لاوازكردنی

زۆر نووستن : دەم و چاو زەرد هەڵدەگەڕێنێت ، دڵ کوێر دەکات ، چاو دەوروژێنێت ، تەمبەڵ دەکات بەرامبەر بەکارکردن ، تەڕوشێداری لە جەستەدا دروست دەکات ٠

زۆر خواردن : دەمی گەدە خراپ دەکات ، جەستە لاواز دەکات ، بای چرو ، نەخۆشی گران دروست دەکات ٠

زۆر جووتبوون : جەستە دەڕوخێنێت ، هێزەکان لاواز دەکات ، تەڕی و شێی جەستە ووشك دەکاتەوە ، دەمار شلْ دەکاتەوە ، کونیلەی داخراو دروست دەکات و ، زیانەکانی هەموو جەستە دەگرێتەوە ، بەتایبەت بەمێشك لەبەر زۆری ئەو ڕوحە نەفسانیەی لێی شێیی دەکاتەوە ، لاوازکردنەکەی لە لاوازکردنی هەموو دەرهاوێشتەکانی تر زۆرترەو ، لە گەوهەوری ڕوحیش شتێکی زۆر دەکاتە درەوە ٠

چاکترینیشی ئەوەیە ئەگەر شەهەوەت و ئارەزووی ڕاستی مرۆڤ ڕێکەوتی وێنەو شێوەیەکی جوانی لاوی شۆخ و شەنگی حەڵاڵ بکات ، هەروەها میزاجی گەرم و تەڕو شێدار بێت ، ماوەیەك بێت جووتبوونی ئەنجام نەدابێ ، دڵی لە دڵەڕاوکێ و مەشغولبوونی نەفس خاڵی بێت ، زێدەڕۆی تێدا نەکات ٠

پێویستە جووتبوونەکەی لە گەڵ ئەم کارانەدا ئەنجام نەدات ، وەکو سك پڕکردنی زۆر ، برسێتی و سك خاڵی بوون ، دەرهاوێشتن ، وەرزشێکی تەواو ، زۆر گەرمابوون ، سەرمابونێکی زۆر ، بۆیە ئەگەر ئەم دە شتەی تێدا ڕەچاو کرد ، سوودێکی زۆری لێوەردەگرێت ، هەر دانەیەکیش لەوانەی سەرەوە ڕەچاو نەکرا زیانێکی تووش دەبێ بەگوێرەی ڕەچاونەکردنی ئەو شتە ، ئەگەر هەمووشی یاخود زۆربەی ڕەچاونەکرا ، ئەوا تیاچونێکی دەستوبردە ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە پارێزكردنی زۆر وەكو تێكچونە لە نەخۆشیدا :

پارێزكردنی زۆر لە تەندروستیدا ، هاوشێوەی تێكچونە لە نەخۆشیدا ، بەڵام پارێزكردنی مامناوەند بەسوودە٠

(جالینوس) بەهاوەڵانی خۆی گووت : دووركەونەوە لە سێ شت و ، چوار شت بەكاربێنن ، ئیتر ناچاری پزیشك نابن : دوركەونەوە لە گەردوخۆڵ ، دووكەڵ ، بۆنكردوو ٠ چەورو ، بۆن خۆش و ، حەلواو ، گەرماویش بەكاربێنن ، لە سەرووی تێربونتانەوە مەخۆن ، به (الباذروج)و ڕێحانە ددان پاك مەكەنەوە ، بە ئێواران گوێز مەخۆن ، ئەو كەسەی هەڵامەتی هەیە با لەسەر پشتی نەنوێت ، ئەو كەسەی خەمبارە با شتی ترش نەخوات ، ئەو كەسەی خوێنی گرتووە با خێرا ڕێنەكات ، چونكە دەیخاتە مەترسی مردنەوە ، ئەو كەسەی چاو دەیەشێت بەخۆی نەڕشێنێتەوە ، لە هاویندا گۆشتی زۆر مەخۆن ، كەسی تووشبوو بەتاو لەرز با لەبەر هەتاو دانەنیشێت ، دوركەونەوە لە بایجانی كۆنی تۆودار ، ئەو كەسەی بەزستانان پەرداخێك ئاوی گەرم بخواتەوە ، لە نەخۆشی وە بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی لە گەرماودا توێكڵی هەنار بەجەستەیدا بهێنێت ، لە گەڕی و ئاڵووشی بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی پێنج گوڵی شلێر (سَوْسِنات) لە گەڵ (مصطكي رومي)و ، عودی خاوو (عود خام) ، میسكدا بخوات ، بەدرێژای تەمەنی گەدەی لاواز نابێ و خراپیش نابێ ، هەركەس تۆوی كاڵەك لە گەڵ شەكردا بخوات ، بردی نێو گەدەی پاك دەكاتەوەو ، سوتانەوەی میز ناهێڵێت ٠

بەشێك : سەبارەت بەهەندێ پارێزو ئامۆژگاری پزیشكی :

چوار شت جەستە دەڕۆخێنن : خەم ، دڵگرانی ، برسێت ی ، شەوبێداری ·

چوار شت دڵ شادومان دەكات : تەماشاكردنی سەوزایی ، تەماشاكردنی ئاوێك كە ڕێ دەكات ، خۆشەویست ، بەروبوم ·

چوار شت چاو تاریك دەكات : ڕێكردن بەپێی پەتی ، ڕۆژكردنەوەو ئێواركردن بەڕووی بێزراوو ڕەزەقورس و دوژمن ، زۆر گریان ، زۆر تەماشاكردنی خەتی وورد ·

چوار شت جەستە بەهێز دەكات : پۆشینی پۆشاكی نەرم ، چونە گەرماوی مامناوەندەوە ، خواردنی خۆراكی چەورو شیرین و خۆش ، بۆنكردنی بۆنی خۆش ·

چوار شت دەم و چاو ووشك دەكەن و ، جوانی و گەشاوەیی و ڕێك و پێكی ناهێڵن : درۆ ، بێ ئابڕووی ، زۆر پرسیاركردن بەبێ زانین ، زۆر داوێن پیسی ·

چوار شت سەربەرزی و گەشاوەیی دەم و چاو دروست دەكەن : پیاوەتی ، وەفاداری ، بەخشندەیی ، لەخواترسان ·

چوار شت ڕقین و قین و نەویستراوی دەهێنن : خۆبەزلزانین ، ئێرەیی بردن ، درۆكردن ، فیتنەیی وكاری قسەهێنان و بردن ·

چـوار شـت ڕۆزى دەهێـنن : شـەونوێژى ، زۆرى ئیسـتغفارو داواى لێخۆشـبوون لـە بەرەبەیاندا ، زۆرى خێروچاکەدارى کردن ، زیکرو یادکردنەوەى خـواى تعـالى لـە سـەرەتاو کۆتاى ڕۆژدا ٠

چوار شت ڕۆزى قەدەغە دەکەن : بەیانى خەو ، کەمى نوێژکردن ، تەمبەڵى ، خیانـەت کردن ٠

چوار شت زیان بەتێگەشتن و ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنى شتى تـرش و میـوە ، نووستنى سەر پشت ، خەم ، خەفەت ٠

چوار شـت تێگەشـتن زیـاد دەکـەن : ئـارمى و خـاڵیبونى دڵ ، کـەمى سـك پڕکـردن لـە خواردن و خواردنەوە ، چاکى چارەسازى خۆراك بە شـتە خـۆش و شـیرین و چـەورەکان ، کردنە دەرەوەى پاشەڕۆ قورسکارەکانى جەستە ٠

ئەوانەى زیان بە ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنى پیاز ، پاقلە ، زەیتـون ، بایجـان ، زۆر جووتبوون ، تەنیایى ، بیرکردنەوەکان ، سەرخۆشى ، زۆر پێکەنین ، خەم ٠

کەسانێك لە چاودێران گووتویانە : لە سێ کۆڕ براِم ، هیچ هۆیەکم بۆ ئـەوە نەدۆزیـەوە بەدەر لەوەى لە یەکێکى ئەو ڕۆژانـەدا زۆر بایجـانم خواردبـوو ، ڕۆژێکیشـیان زۆر زەیتـونم خواردبوو ، زۆر پاقلەشم خواردبوو لە سێ یەمدا.

بەشێك : سەبارەت بە نهێنی و ڕاستیگەلێك كە هیچ كەس ئەندازەو ڕێزی نازینێت بەدەر لە كەسانێك كە تێگەشتنێكی چاكیان هەیە :

كۆمەلێكی بەسوودمان لە بەشەكانی پزیشكێتی زانستی و كرداریمان خستەڕوو ، لەوانەیە كەسی بینەر تەنها لەم كتێبەدا نەبێ زۆرێكی دەست نەكەوێت ، نزیكی نێوان ئەوەو شەریعەتیشمان پێ پیشانداى ، وە نیسبەتی پزیشكێتی پزیشكان بە پزیشكێتی پێغەمبەری خوا ﷺ كەمترە لە نیسبەتی پزیشكێتی نازان و بەساڵاچووان بە پزیشكێتی پزیشكان ٠

كارەكە لەسەرووی ئەوەوەیە كە باسمان كرد ، زۆر گەورەتریشە لەوەی وەسفمان كرد ، بەلام ئەوەی باسمان كردووە ئاگاداركردنەوەیەكە بەكەم بۆ ئەو شتە زۆرانەی لە دواوەیەوە دێت ، ئەو كەسەی خوای تعالی زرنگی و كارامەیی پێنداوە لەسەر وردەكاری با ئەو جیاوازیە گەورەیەی كە لە نێوان هێزی پشتگیریكراو بە سروش لە لایەن خوای پەروەردگارەوەو ، ئەو زانستەی بە پێغەمبەرانی بەخشیوەو ، ئەو ئەقلْ و زرنگیەی پێی بەخشیون و لە نێوان هێزی كەسانی ئاسایی دیكەدا بزانێت ٠

پێدەچێ كەسانێك بڵێن : پەیوەندی ڕێنمای و ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، باسكردنی هێزی دەرمان و ، یاساكانی چارەسەرو ، چارەسازیی كاروباری تەندروستی بەم دەروازەیەوە چیە ؟

ئەم گوفتارە كەمتەرخەمی ئەم كەسە دەنوێنێت سەبارەت بە تێگەشتنی ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ هێناویەتی ، چونكە بەڕاستی ئەمەو دوو ئەوەندەو ئەوەندەو

ئەوەندەش تەنها بەشێكی كەمە لەوەی هێناویەتی و ، ڕێنمای و چاوساغی بۆ كردوەو ، سەلماندویەتی و ڕێی نیشان داوین بۆ پەی پێبردنی ، چاكی تێگەشتن لە خواو پێغەمبەرەكەیەوە ، بەشێكە لەو نیعمەتانەی كە خوای گەورە بەئارەزووی خۆی بەهەندێ كەسی دەبەخشێ ٠

پاشان هەر سێ بنچینەكانی پزیشكیمان لە قورئاندا بۆ خستیتەڕوو ، چۆن نكۆڵیی لەوە دەكەی كە شەریعەتی نێردراو بۆ چاكەكاریی دونیاو ڕۆژی دوای " چۆنیەتی چارەسەری جەستەش لەخۆ بگرێت ، وەكو ئەوەی كە چۆنیەتی چارەسەری دڵانیش لەخۆ دەگرێت ، دڵنیابن شەریعەت ڕێی پاراستنی تەندروستی و ، چۆنیەتی دورخستنەوەی نەخۆشێكانمان پێشان دەدات " بەڕێگەگەلێكی گشتی ، وردەكاریەكەشی بۆ ئەقڵ و ژیریی ڕاست و تەندروست و ، فیترەتی پاكی خەڵك هێشتۆتەوە ، شەریعەت ئەومان بە بەكارهێنانی ڕێگاكانی (القیاس)و ئاگاداركردنەوەو ئاماژەبۆكردن بۆ دەخاتەڕوو ، وەكو ئەوەی لە زۆر مەسەلەی لقەكانی فیقهدا پیادەی كردووە ، بۆیە لەو كەسانە مەبە كە ئەگەر شتێكیان نەزانی دژایەتی دەكەن ٠

ئەگەر كەسێك خوای تعالی تێگەشتن و دانایی تەواوی لە كتێبی خواو سونەتی پێغەمبەرەكەیدا پێبەخشی ، لە گەڵ تێگەشتنی تەواو لە دەقەكان و پێویستیەكانیاندا ، ئەوا چیتر پێویستی بە گوفتارێكی تری جگە قورئان و سوونەت نابێ و ، دەشتوانێت تێكڕای زانستە ڕاست و دروستەكان لەوانە هەڵهێنجێنێت ٠

تەوەری تێكڕای زانستەكان لە سەر ناسینی خواو فەرمان و خوڵقاندنی وەستاوە ، ئەوەش بە پێغەمبەران سپێردراوە _ صلوات الله وسلامه علیهم _ ، چونكە ئەوان زاناترین

خەڵکی خوای گەورەن بەخواو فەرمان و خوڵقاندن و حیکمەت و دانایی لە بەدیهێنراوان و کاروباریدا ٠

پزیشکێتی شوێنکەوتوانیان : لە پزیشکێتی کەسانی دیکەی جگە لەوان ڕاسترو بەسوودترە ، وە پزیشکێتی کۆتاو سەرگەورەو پێشەوایان محمد _ صلوات الله وسلامه علیه و علیهم _ : تەواوترین پزیشکێتی و ڕاسترین و بەسوودترینیانە ٠

هیچ کەسیش ئەمە نازانێت تەنها ئەو کەسانە نەبێ کە پزیشکێتی خەڵکانی تر دەزانی و پزیشکێتی پێغەمبەریش دەزانیٚ و ، پاشان تەماشا دەکات تا بزانێت کامیان سەنگینترە ، ئەوکاتە جیاوازی نێوانیانی بۆ دەردەکەوێت ، شوێنکەواتوانی پێغەمبەر ڕاسترین و تەندروستیترین ئومەتان بوون لە ڕووی ئەقڵ و فیترەتەوە ، زانستیشیان لەهەمووی گەورەترە ، لەهەمووشی لە هەقەوە نزیکترن ، چونکە لە نێو ئومەتاندا چاکترین بەدیهێنراوانی خوای گەورەن ، وەکو چۆن پێغەمبەرەکەشیان چاکترینی پێغەمبەرانە ، ئەو زانستەی پێی بەخشیون و ، ئەو میهرەبانی و دانایەی پێی داوەن هیچ کەسی تر ناتوانێت بگات بە ئاستیان.

وقد روى الإمامُ أحمد في مسنده : من حديث بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ _ رضي الله عنه _ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((إِنَّكُمْ تُوَفُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ))([٦٥٣]).

واتە : لە (بَهْزُ)ی کوڕی (حَكِيمٍ)ەوە ، لە باببیەوە ، لە باپیریەوە _ خوای لیٚ ڕەزای بێت _ فەرموویەتی : ((ئێوە لە پاش حەفتا ئومەتەوە هاتوون ئێوە لە هەمووی

٦٥٣ _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٥) ، والترمذي (٣٠٠١) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٢٣٠١) .

خێرترو بەڕێزترن بەلای خوای _ عزَّوجلَّ _ەوە)) · لێرەوە شوێنەواری ڕێزی ئەم ئوممەتە بەلای خوای گەورەوە لە بوارەکانی زانست و ئەقڵ و ، میهرەبانی و فیترەتەوە دەردەکەوێت ، ئەو ئوممەتەیە کە زانست و ئەقڵ و ، کردەوەو پلەی ئوممەتانی پێشویان خرایە پێش دەست و ، بەوەش زانست و میهرەبانی و ئەقڵیان زیاد بوو سەرەڕای ئەوەی خوای تعالی پێی بەخشیون.

بۆیە میزاج و ، سروشتی خوێنی ، بوبە بەشیان و ، بەوەش ئەقڵ و ئازایەتی وتێگەشتن و فریاکەوتن و دڵشادی و شادومانیشیان بەسەر عەرەبدا زاڵ بوو ، (الصفراوي)یش بوبە بەشی جولەکەو ، و بەوەش خەم و خەفەت و دڵتەنگی و سووکی و ڕیسوای بەسەر جولەکەدا زاڵ بوو ، بەڵغەمیش بوبە بەشی گاورەکان و بەوەش تووشی گێلی و ، کەم تێگەشتن کەم زیرەکی بوون ·

ئەمەش نەهێنی و ڕاستیگەلێکە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە ئەندازەو ڕێزی دەزانن کە تێگەشتنێکی چاك و ، ئەقڵێکی وردو ، زانستێکی زۆری هەیەو ، دەزانی خەڵکی چیانەو لە چیدان · وبالله التوفیق.

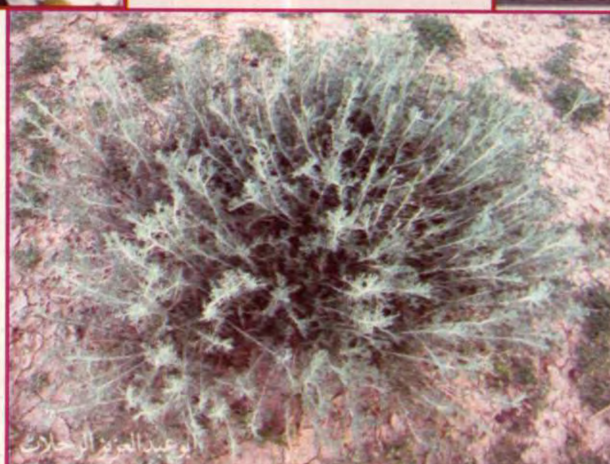
کتێبی ((الطب النبوي)) دانراوی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القیم الجوزیة) تەواو بوو بە فەزڵ و پشتیوانی خوای تعالی

بەشی وێنەکان

گولی (البابونج)

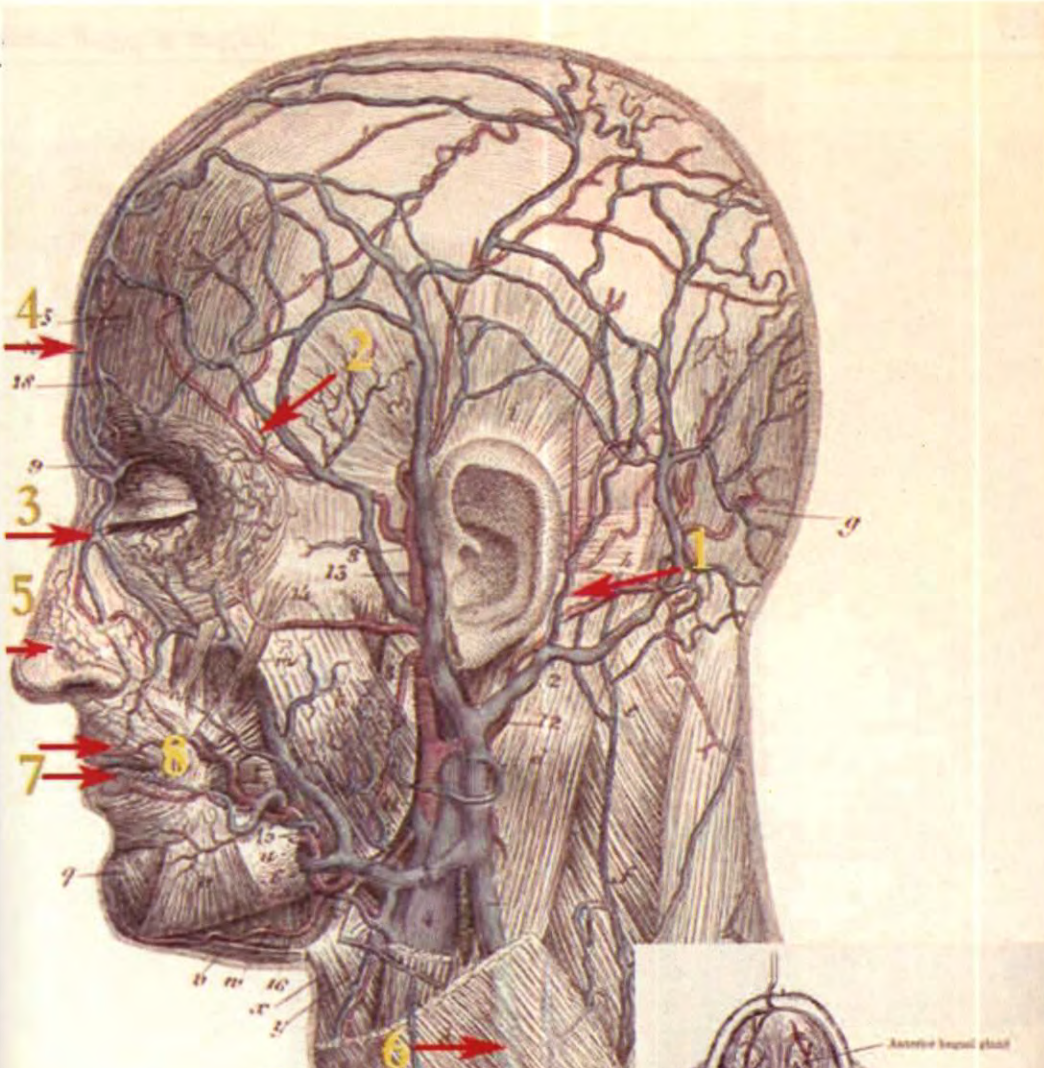

دوو جۆری ڕووەکی (الشیح) www.vb.4hr.com

الأقحوان _www.snbl.com ·

القيفال
الباسليق
الأكحل
موقع الطب الشعبي

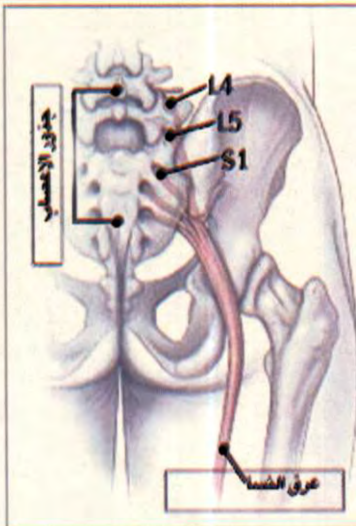
الودجين

کەلەشاخ گرتن لەسەر الکاهل

کەڵەشاخ گرتن لە سەر (نقرة القفا)

عرق النسا جذور المشكلة
العديد من الأعصاب "يشارك" لتشكيل العصب الوركي في الرجل.
المناطق الملونة في الصورة، هي مناطق الإحساس بالألم، عندما يتأثر جذر عصبي.

(الكمون) ، سايتى (سنابل الخير للأعشاب)

ڕووەکی (الشاهترج) www.snbl.com ٠

ڕووەکی (الرازیانج) www.snbl.com

درەختی دەم الأخوين www.khyma.net

گوڵی ڕووەكی (لينوفر) http://www.all.biz/ar/buy/goods/?group

ar.wikipedia.org رووەکی (الزنجبیل)

ڕەگی (الزنجبیل) ئەو بەشەیە کە بەکاردێت

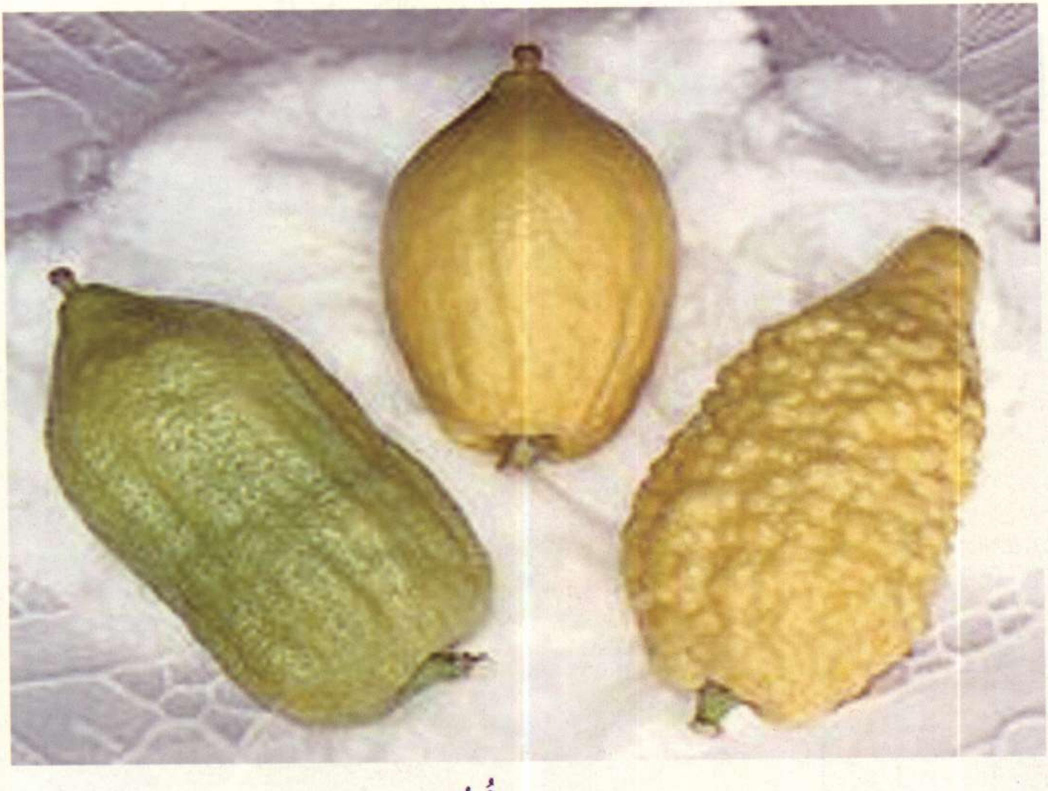
قاميشى (الذريرة) سايتى : جريدة الرياض

ar.wikipedia.org/wiki (غصن المصطكي المثمر)

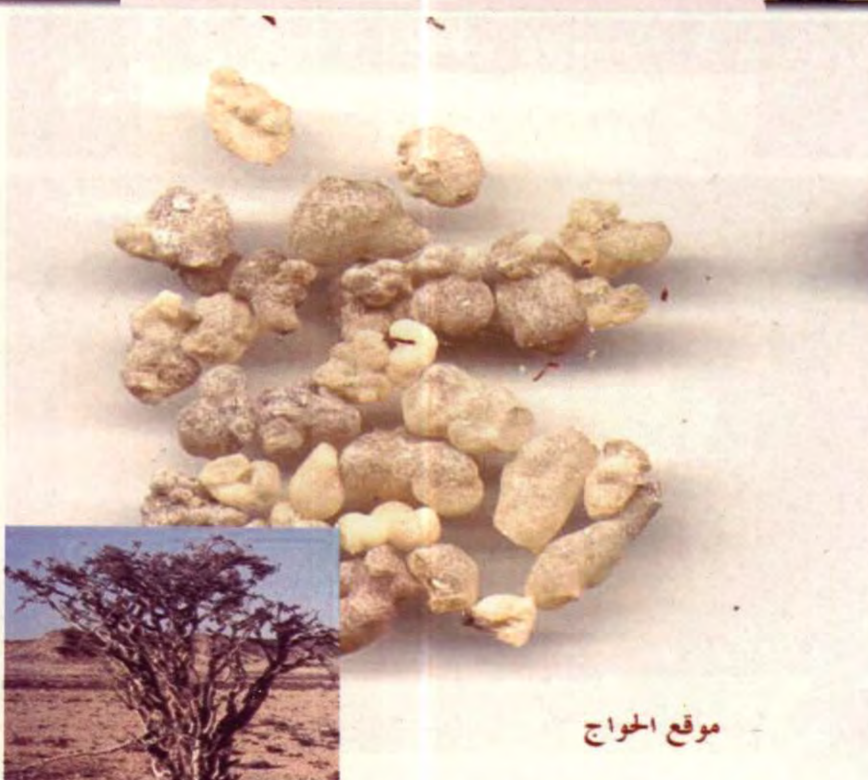
(فصوص المصطكى المتداولة كبهار) ar.wikipedia.org/wiki

سىَ بەرى (أُترُج)

درەختى (أُترُج) www . alganasah.com

الكندر http://www.khayma.com/hawaj/kandar.htm

السذاب barhoumadel.wordpress.com

ناوكرۆكی دارەخورما (الجمار) http://www.alfrednt.com

خەرتەلە (الخردل) www.snbl.com

شجرة البطم http://www.bani-hasan.com

الحبة الخظراء من شجرة البطم

دره‌ختى (الكافور)

ماددەی کافور http://www.startimes.com

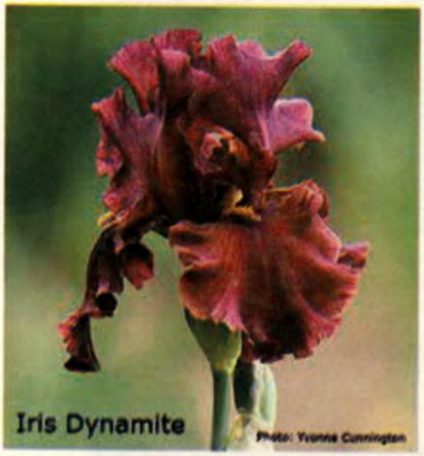

shamsqatar.com

الأنزروت

چەند
جۆرێك لە
گوڵى
(السوسن)

ڕووەكى (الصَّبر) بڕوانە : www.snbl.com

ڕووەكى (الفوة) aber.com٣elm٧http://www.

الحُلْبَةُ http://www.rjeem.com

البادروج (ووشەيەكى فارسيەو جۆرێكە لە جۆرەكانى ڕەيحانە) :
http://www.nazaralqatari.net

درەختى (البان) www.pepy.com

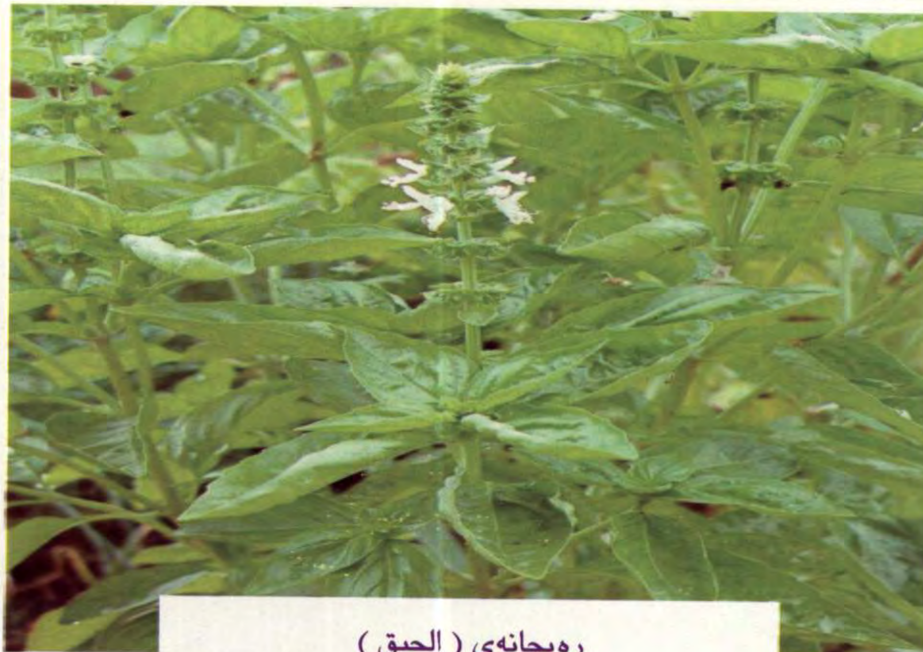

درختۆكەى (الآس)www0khayma.com

بەرى (البان) www.pepy.com

ڕەیحانەی (الحبق)

درەختی (الآراك) کە سیواکی لێ دروست دەکرێت

درەخت و بەری بەهیٚ (السفرجل) http://hobibahcemiz.net/viewtopic.php

دره‌ختى (الشبرم) http://www.albrari.com/vb/showthread.php

دره‌ختى (الكثيراء)http://www.an3m1.com

ماددەی (الکثیراء) www.lakii.com

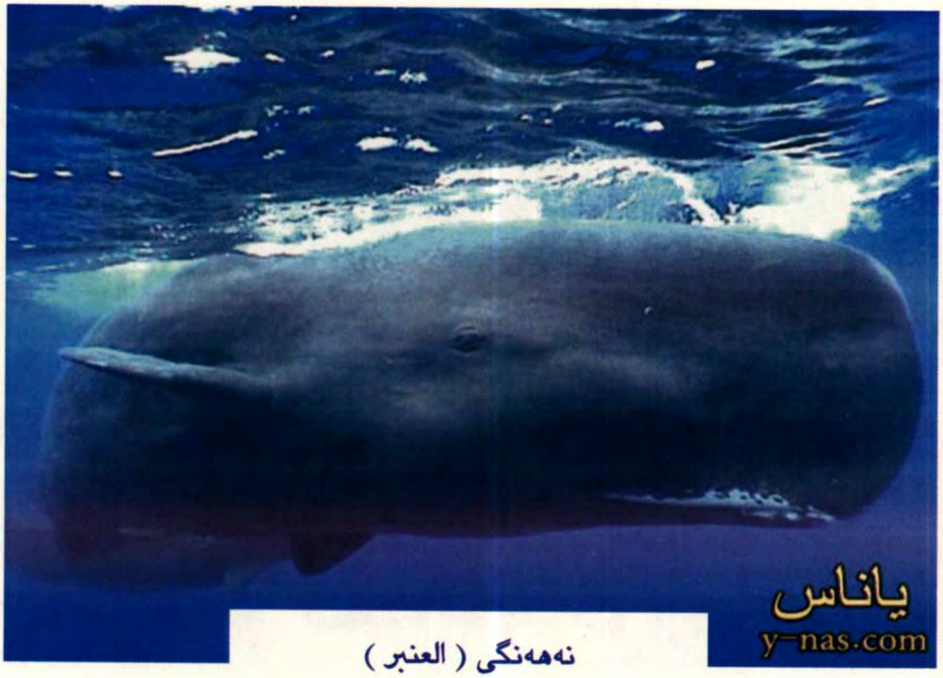
(طلع)ی دارەخورما http://www.kulifi.com/v/t٣٩٨٧٣.htm

http://forum.m3com.com.sa/t79930

www.ruqya.com : دووهه‌لان

نەهەنگی (العنبر)

http://www.pal-stu.com/vb/showthre كاليار (القثاء)

درەخت و شكۆفەى خەنە (نوُ الحناء)

بالّندەى (السلوى) http://www.zmzm.net

قامیشی شەکر n.com٥٢http://www.d

/http://arz.wikipedia.org/wiki

رسم علمي تفصيلي لنبتة الصعتر الشائع

http://sub،thisisagreatidea.com.

(الكباث) بەری درەختی (الأراك) کە سیواکی لێ دروست دەکرێ

http://www.alriyadh.com

بزن مژەکی (وەڵاتی سعودیا)

بەم شێوەش لێدەنرێت

لە سعودیا بزن مژەك بەم شێوە دەفرۆشرێت

جۆرەکانی (الصقر) گۆشتیان حەرامە http://ar.wikipedia.org/wi

(الباز) گۆشتی حەرامە http://ar.wikipedia.org/wik

(الشاهين) گۆشتی حەرامە http://ar.wikipedia.org/wik

(الرخم) گۆشتی حەرامە http://www.arabiclenses.com

(النسر) گۆشتى حەرامە http://ar.wikipedia.org/wik

(العقعق) گۆشتى حەرامە http://ar.wikipedia.org/wik

(الحدأة) فەرمان بە کوشتنی کراوە http://www.hafralbatin.com

بالندەی (الصرد) کوشتنی قەدەغەکراوە www.mishkat.com

ڕووەکی (القرطم) http://www.hayah.cc/forum

(الشبث) www.snbl.com

(الدَّراج) http://www.uobabylon.edu.iq

http://ar.wikipedia.org/wiki (الحجل)

http://ar.wikipedia.org/wik (الحبارى)

http://www.ummalsahek.com/ (الكركي)

http://asoudaliraq.net(القطا)

www,alsirhan.com (القنابر)

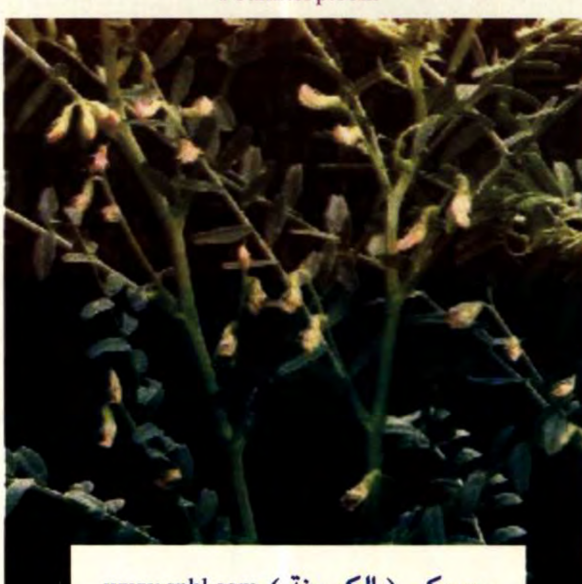

www.snbl.com (الكسفرة)

له وه‌ڵاتی سعودیا به‌م شێوه كولله ده‌خورێت ، له شاری (بوره‌یده)ش بازاڕێكی بۆ دانراوه

Foum.te3p.com

ڕووه‌كی (الكرسنة) www.snbl.com

(المرزنجوش) www.snbl.com

(الهندباء) www.snbl.com

(الورس) www.iqra.com

(النرجس) www.zira3a.ne

دەرخت و بەری (الخروب) http://www.thapro.net

دەرخت و بەری (الخروب) http://www.thapro.net

ناوەڕۆك